ἘΠΕΤΗΡΙΣ

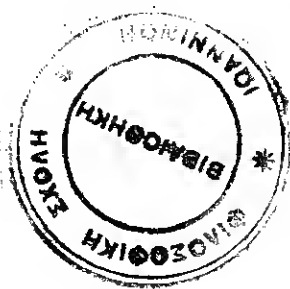
ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ἜΤΟΣ ΙϚʹ

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις
Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ΑΘΗΝΑΙ 1940

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΝΕΚΡΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Αἱ ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν Βυζαντινῶν καθ' ὅλου κειμένων μαρτυρίαι, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς, εἶναι, εὐτυχῶς, ἀρκοῦσαι, διασαφηνίζουσαι πολλὰ σημεῖα τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος τούτου κεφαλαίου τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν προγόνων. Ὁ ἐρευνητὴς ὄντως ὁ μέλλων μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ν' ἀσχοληθῇ θὰ δυνηθῇ χρήσιμον ν' ἀρυσθῇ ὑλικὸν χρησιμοποιῶν τοὺς διαφόρους λόγους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίᾳ τοὺς περὶ πένθους καὶ εἰς τοὺς κεκοιμημένους, κατόπιν τὰς κατὰ διαφόρους αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς περιόδου γραφείσας μονῳδίας καὶ παραμυθητικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς πενθοῦντας, τοὺς ἐπιταφίους λόγους, τὰς διαθήκας, τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων παρεχομένας πληροφορίας, καὶ δὴ τῶν συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν, τὰ ἐπιγράμματα, τὰ Βυζαντινὰ ποιήματα καὶ μυθιστορήματα, τὰ ὀνειροκριτικὰ βιβλία, εἰς τὰ περὶ νεκρῶν καὶ θανάτου καὶ ταφῆς κεφάλαια, καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς νόμους, τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ τὰ εἰς αὐτοὺς σχόλια τῶν ἑρμηνευτῶν.

Εἰς τἀνωτέρω, φυσικά, πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ εἰδικαὶ περὶ τοῦ θέματος μονογραφίαι, ὡς λ. χ. εἶναι ἡ Ψευδοδιονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου «περὶ τῶν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις τελουμένων» [1] καὶ ἡ τοῦ Συμεὼν Θεσσαλονίκης «περὶ τοῦ τέλους ἡμῶν καὶ τῆς ἱερᾶς τάξεως τῆς κηδείας» [2].

Ταῦτα γενικῶς ὡς πρὸς τὰς ἀμέσους πηγάς· ἐννοεῖται ὅτι θαυμαστὸν ὅσον βοηθεῖ καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἐμμέσων τοιούτων, οἷον τῶν ἔργων τέχνης καθ' ὅλου, τοιχογραφιῶν, μικρογραφιῶν, γλυπτῶν, ἐπιτυμβίων λίθων, εὑρημάτων ἐν τάφοις, σαρκοφάγων καὶ τῶν τοιούτων. Ἐπειδὴ δ' ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν βίος μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σημερινοῦ κείμενος φυσικὸν εἶναι μετ' ἀμφοτέρων νὰ συνδέεται, ἐκείνου μὲν πολλὰ ἔθιμα διατηρῶν, τούτου δὲ τὴν ἀρχὴν πολλῶν ἑρμηνεύων, διὰ τοῦτο εὐπρόσδεκτον καὶ λίαν ὠφέλιμον βοήθημα θὰ ἦτο ἡ χρησιμοποίησις καὶ γνῶσις ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν περὶ τὴν ταφὴν ἐθίμων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν Νεοελληνικῶν, τῶν καὶ ἀμεσώτερον πρὸς τὰ Βυζαντινὰ συνδεομένων.

Ὁ γράφων λοιπὸν περὶ τῶν Βυζαντινῶν νεκρικῶν ἐθίμων, πλὴν τῶν ἔργων τῶν πραγματευομένων περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ εἰς τὴν ταφὴν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἀναφερόμενα, ἰδιαιτέρως δὲ τὰς μελέτας τοῦ Νικολάου Πολίτου «τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν» [3] καὶ «τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως ἀγγείων κατὰ τὴν

---

[1] **Migne**, P. G. 3. 552 ἑξ.

[2] **Migne**, P. G. 155. 668 ἑξ.

[3] Νῦν εὕρηται δημοσιευμένη ἐν τῷ 3ῳ τόμῳ τῶν λαογραφικῶν συμμείκτων του σελ. 323 ἑξ.

κηδείαν»[1], ὡς καὶ τοῦ B. Schmidt, Totengebräuche und Gräberkultus im heutigen Griechenland[2]. Χρησιμώτατα πρὸς τούτοις βοηθήματα θὰ εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἔργον τοῦ Δ. Πετρακάκου Die Toten im Recht, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μελέτη τοῦ Κωνσταντίνου Καλλινίκου «ἡ φροντὶς τῶν νεκρῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ»[3] καὶ τὸ περὶ ταφῆς κεφάλαιον ἐν τῇ μελέτῃ μου τῇ ἐπιγραφομένῃ «συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας»[4]. Ἂς προστεθῇ τέλος ὅτι μὲ τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ πένθους παρὰ Βυζαντινοῖς ἀσχολεῖται μικρά μου μελέτη τίτλον φέρουσα «ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφὴν» καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1929 (σελ. 369 ἑξ.)[5].

Εἶπον ἀρχόμενος τοῦ λόγου ὅτι αἱ διὰ τὸ θέμα πηγαὶ εἶναι ἀρκοῦσαι· δὲν πρέπει ἐν τούτοις ν' ἀποσιωπηθῇ ὅτι αἱ ὑπ' αὐτῶν παρεχόμεναι πληροφορίαι ἀφίνουσι πολλὰ τὰ κενά, ὡς δεικνύει ἡ μελέτη τῶν Νεοελληνικῶν νεκρικῶν ἐθίμων. Πόσα λ. χ. ἀγνοοῦμεν ἀκόμη περὶ τῶν προλήψεων τῶν Βυζαντινῶν τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ταφὴν καὶ τοὺς νεκρούς!

ΟΙ ΜΕΛΛΟΘΑΝΑΤΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΘΥΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ

Καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ πρὸ πάντων ὅταν τις ἀσθενῶν ἀντελαμβάνετο ὅτι ἡ κατάστασίς του ἦτο σοβαρά, ἔσπευδεν, ἂν εἶχε περιουσίαν πρὸς διάθεσιν, νὰ καλέσῃ συμβολαιογράφον πρὸς σύνταξιν τῆς διαθήκης του, ἥτις ἐκαλεῖτο *διάταξις*, παρόντων καὶ μαρτύρων. Ἐπειδὴ δ' ἦτο πιθανὸν οἱ μέλλοντες κληρονόμοι νὰ ζητήσωσι τὴν ἀκύρωσιν αὐτῆς, καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ δι' ἄνοιαν τοῦ διαθέτου, διὰ τοῦτο ἐκρίνετο ἀναγκαῖον, ἵνα ἐν ἀρχῇ τοῦ συντασσομένου ἐγγράφου δηλώνεται ὅτι οὗτος ποιεῖται τὴν διάθεσιν τῆς περιουσίας του «νοῶν καὶ φρονῶν» ἢ «ἐρρωμένῳ τῷ νοῒ καὶ τῷ λογισμῷ» ἢ «τὸν νοῦν καὶ τὰς φρένας σῶας, ὑγιεῖς καὶ ἐρρωμένας ἔχων» ἢ «κύριος τοῦ ἰδίου λογισμοῦ καθιστάμενος

---

[1] Καὶ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ 2ῳ τόμῳ τῶν λαογραφικῶν συμμείκτων του σελ. 268 ἑξ.

[2] Ἐπιθι Archiv für Religionswissenschaft, τόμ. 24. 281 ἑξ. καὶ 25. 52 ἑξ.

[3] Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Ἐκκλησιαστικῷ Κήρυκι», τόμῳ 4ῳ, σελ. 200—205, 240-245, 280—285, 358—363 καὶ 395—399.

[4] Ἴδ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, 3. 25 - 34.

[5] Τίνας πηγὰς καὶ βοηθήματα πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ μέλλων νὰ γράψῃ περὶ τῶν ἐθίμων τῆς ταφῆς παρὰ Βυζαντινοῖς, ὡς καὶ τίνα εἶναι τὰ κεντρικὰ σημεῖα, ἅτινα δέον νά πραγματευθῇ οὗτος, διέλαβον ἐν ἀνακοινώσει μου, γενομένῃ ἐνώπιον τῶν συνέδρων τοῦ Δ' διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου τῆς Σόφιας καὶ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Θ' τόμῳ τοῦ Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, σελ. 238—241.

καὶ τὰς φρένας ἐρρωμένας καὶ σῶας ἔχων», διατύπωσις, ἥτις γνωστὴ οὖσα ἤδη ἐκ τῶν ἐν τοῖς παπύροις διαθηκῶν[1], συνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Χριστιανικῆς περιόδου καὶ μετέπειτα δέ, ὡς ἐκ τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν[2] καὶ τῶν ἐγγράφων μανθάνομεν[3], διατηρουμένη καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη[4].

Ἐξακολουθούσης τῆς ἐπιδεινώσεως τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς, ἐπάναγκες ἐθεωρεῖτο, ἵνα οὗτος καλέσῃ ἱερέα καὶ ἐξομολογηθῇ, μεταλάβῃ δὲ καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων[5]· τὴν σύστασιν μάλιστα ταύτην ἔκαμνε πολλάκις καὶ ὁ ἰατρός, ὁπότε ἐπηκολούθουν θρῆνοι καὶ κοπετοὶ τῶν οἰκείων, τῆς εἰσόδου τοῦ ἱερέως θεωρουμένης ὡς προαγγέλου τοῦ μέλλοντος θανάτου[6], ὃν ἄλλως, κατὰ τὰς δημώδεις προλήψεις, προανήγγελλε καὶ ὁ ὑπὲρ τὴν στέγην τοῦ οἴκου κρωγμὸς κοράκων[7].

---

[1] Βλ. τὴν Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτείαν, κεφ. 35 καὶ τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ Kenyon.

[2] Διὰ τοῦτο καὶ προτάττουσι (τῶν διαθηκῶν) ταυτὶ τὰ ῥήματα, λέγοντες, ὅτι ζῶν καὶ φρονῶν καὶ ὑγιαίνων ἐπισκήπτω περὶ τῶν ἐμαυτοῦ· Χρυσόστομος. P. G. 60. 24.

[3] Trinchera, Syllabus, 229. 306, 246. 333. Cusa, I diplomi, V, 351.

[4] Ὁ Χρυσόστομος (P.G. 59. 467) κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην προέτρεπε τοὺς οἰκείους τοῦ μελλοθανάτου νὰ τοῦ συνιστοῦν «τοῖς δεομένοις τι καταλιμπάνειν».

[5] Κατὰ τὸν ΙΕ' ἔτι αἰῶνα ὁ Γεωργηλᾶς ἐν τῷ θανατικῷ τῆς Ρόδου (στίχ. 601, Wagner, Carmina Graeca medii aevi, στ. 51) ἐπαινεῖ ἐκείνους, οἵτινες ἀπέθανον

ξαγορευμένοι εὔμορφα, ἔτι κοινωνημένοι.

Εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Συμεὼν (P. G. 155. 673): «ὁ πρὸς τὸ τέλος τοίνυν ἐξομολογείσθω, μετανοείτω, περὶ πάντων ἑτοιμαζέσθω». Κατὰ Νομοκάνονα τοῦ ΙΣΤ'. αἰῶνος (παρὰ Β. Βαγιακάκῳ, κεφ. 593) ὤφειλον οἱ συγγενεῖς τοῦ ἀποθανόντος χωρὶς νὰ κοινωνήσῃ νὰ κάμνουν δι' αὐτὸν λειτουργίας καὶ ἐλεημοσύνας, πρὸς τιμωρίαν των δέ, διὰ τὴν ἀμέλειάν των, νὰ μὴ κοινωνήσουν ἐπὶ διετίαν, κάμνοντες ἡμερησίως ἑκατὸν μετανοίας.

[6] Χρυσόστομος, P. G. 60. 25. Βλ. καὶ Ν. Πολίτου, Λαογραφικαὶ ἐνδείξεις ἐν τῷ Α'. καὶ Β'. κατηχητικῷ τοῦ Χρυσοστόμου (Λαογραφίας 8. 10) Tafel, Eustathii opusc. 303. 54. Κατὰ τὸν Θεσσαλονίκης Συμεὼν (Ἔνθ' ἀν. 155. 672). πολλοὶ ἀσθενοῦντες ἐφοβοῦντο νὰ κοινωνήσωσι «μή ποτε ἀποθάνωσι».

[7] Ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς ἐν τοῖς στίχοις του (στίχ. 20 Legrand) λέγει:

τὸ λέγουσιν οἱ χωρικοὶ καὶ λόγος ὁ δημώδης,
ὅταν ὁ κόραξ πούπετα καθίσῃ καὶ φωνάξῃ
ἐκεῖ σημαίνει θάνατον καὶ χωρισμὸν ἀνθρώπων,

καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς (στίχ. 42):

ὁ κόραξ ὁ κακόφημος, ὁ κήρυξ τοῦ θανάτου.

Τὴν δεισιδαιμονίαν ταύτην ὑπαινισσόμενος καὶ ὁ Βαλσαμὼν λέγει, ἑρμη-

Οἱ συγγενεῖς, ἐφ' ὅσον ὁ προσφιλὴς των μελλοθάνατος ᾐσθάνετο, συνείθιζον νὰ περικυκλώνωσιν αὐτόν, νὰ περιπτύσσωνται τὰς χεῖράς του, νὰ φιλῶσι τὸ στόμα καὶ νὰ ἀκούωσι τοὺς τελευταίους λόγους καὶ τὰς τελευταίας του θελήσεις καὶ εὐχάς[1], ἀκριβῶς ὡς καί οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔπραττον ἤδη ἐπὶ Ὁμήρου, ὡς δηλοῖ ὁ ποιητὴς παριστάνων ἐν τῇ Ἰλιάδι (Ω. 743) τὴν Ἀνδρομάχην τὰ ἑξῆς μετὰ παραπόνου λέγουσαν πρὸς τὸν νεκρὸν Ἕκτορα:

οὐδέ τί μοι εἶπες πυκινὸν ἔπος οὗτε κεν αἰεὶ
μεμνήμην νύκτας τε καὶ ἤματα δακρυχέουσα.

Ὅταν πλέον ὁ ἀσθενὴς ἤρχιζε νὰ χάνῃ τὰς αἰσθήσεις του καί αἱ τελευταῖαι στιγμαὶ ἤγγιζον, τότε ἔλεγον ὅτι οὗτος «κεῖται εἰς τὰ τοῦ Ἅδου ζυγά»[2] μεταχειριζόμενοι εἰκόνα ὑπενθυμίζουσαν τὴν Ὁμηρικὴν ζυγοστασίαν καὶ τὴν φράσιν «δέρκεσθαι φῶς ἐπὶ σμικρᾶς ῥοπῆς»[3].

Πόσον δ' ἡ ἀνωτέρω φράσις, τὴν ὁποίαν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος χαρακτηρίζει ὡς τῆς καθωμιλημένης γλώσσης, ἦτο διαδεδομένη, δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη περιφέρεται αὕτη. Οὕτως ἐν Ἠπείρῳ περὶ τοῦ πνέοντος τὰ λοίσθια λέγουσιν ὅτι «εἶναι 'ς τὸ ζύγι», ἐν Κυθήροις ὅτι εἶναι «ἔζυγος»[5], ἐν Σισανίῳ ὅτι «βαραίνει ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ παλάντζα», ἐν Σηλυβρίᾳ καὶ Στενημάχῳ ὅτι «εἶναι 'ς τὰ δύο» καὶ ἐν Πόντῳ ὅτι «εἶναι 'ς τὰ δίχωτα».

Ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ ψυχομαχεῖν[6], τότε δ' ἐπιστεύετο, κατ' ἀντίληψιν Χριστιανικήν, ἔχουσαν τὴν ἀρχήν της εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς καὶ Ρωμαϊκοὺς χρόνους[7], ὅτι ὁ μελλοθάνατος ἔβλεπε ἢ

νεύων τὸν 65ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου: «γένοιτο δὲ καὶ τάς ἀπὸ τῶν κορωνῶν καὶ κοράκων καὶ τῶν λοιπῶν ἀγρίων ζῴων οἰωνοσκοπίας καταργηθῆναι». Σημειωθήτω δ' ὅτι τὴν δεισιδαιμονίαν ταύτην εἶχον καί οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες (B. Schmidt, Ἔνθ' ἀν. Archiv, 24. 282), πάγκοινος δ' εἶναι καὶ σήμερον παρὰ τῷ λαῷ ὅστις πιστεύει ὅτι, ὅταν κόραξ ἢ κλαψοπούλλι ἢ νεκροπούλλι καθίσῃ ἐπί τῆς στέγης οἰκίας τινός, ἐκεῖ θὰ συμβῇ θάνατος.

[1] Χρυσόστομος, P.G. 52. 592, 62. 242· τοῦ αὐτοῦ, P. G. 56. 567, Διγενοῦς Ἀκρίτα, λόγ. Ζ'. 136 ἑξ. (Legrand).

[2] Εὐσταθίου, Παρεκβ. 699. 42.

[3] Πβ. τὴν ἐν Σχωριάδες τῆς Ἠπείρου κατάραν: «κακὴ ῥοπή νὰ σοῦ 'ρθῃ».

[4] Εὐσταθίου, Παρεκβ. Ἔνθ' ἀν.

[5] Ἐπιθι Πανδώρας τόμ. 12, σ. 478.

[6] Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος 52. 20 (Gelzer). Hesseling—Pernot, Poèmes Prodromiques, III 343 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

[7] B. Schmidt, Totengebräuche, Archiv, 24. 285.

τὸν φύλακά του ἄγγελον, ὅστις καὶ θὰ παρελάμβανε τὴν ψυχήν του[1], ἢ καὶ πλείονας ἀγγέλους[2].

Ὁ ἀποθανὼν τέλος ἔλεγον εὐφημιστικῶς ὅτι *ἀπεμερίμνησεν*[3], ἀπηλλάγη δῆλα δὴ τῶν μεριμνῶν ἢ ὅτι «ἐξέβη ἡ ψυχή του»[4] ἢ ὅτι «ἀπῆλθε πρὸς τοὺς πολλοὺς ἢ τοὺς πλείονας»[5], ἥτις τελευταία φράσις ἦτο, φαίνεται, καὶ παλαιοτέρα, ἀφ' οὗ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σύλλα (14.460) λέγει ὅτι «ἐγκώμιόν τε τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων ὑπειπὼν ἔφη χαρίζεσθαι πολλοῖς μὲν ὀλίγους, ζῶντας δὲ τεθνηκόσιν».

Ἐπερχομένου τοῦ θανάτου, ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ *θανὴ*[6] καὶ *ἔξοδος*[7] καὶ ἐπὶ τὸ εὐφημότερον *κοίμησις*[8], καὶ τοῦ ἀπελθόντος γενομένου *μακαρίτου*, πρώτιστον εὐσεβὲς καθῆκον ἐθεώρουν οἱ συγγενεῖς νὰ τοῦ κλείσουν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα «καθαιρεῖν ὀφθαλμοὺς καὶ συγκλείειν στόμα»[9], συνεχίζοντες συνήθειαν παλαιάν, μνημονευομένην ἤδη ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ (λ. 424), ἔνθα περὶ τῆς Κλυταιμήστρας λέγει ὁ Ἀγαμέμνων:

ἡ δὲ κυνῶπις νοσφίσατ' οὐδέ μοι ἔτλη ἰόντι περ εἰς Ἀΐδαο
χερσὶ κατ' ὀφθαλμοὺς ἑλέειν σύν τε στόμ' ἐρεῖσαι[10]

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 62. 317. Ἀχιλληΐς 1325 L (Hesseling). Σαχλίκη, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἑρμηνεῖαι ἔτι καὶ ἀφηγήσεις στίχ. 317.

[2] Kurtz—Drexl, Michaelis Pselli, Scripta minora, 1. 215. 7. Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 11.6. Ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς, ἐν τοῖς στίχοις του (στίχ. 125) παριστάνων τόν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς βλέποντα κινδυνεῦον πλοῖον λέγει:

ἐσὺ λέγεις ἀΐλλοίμονον κι' ἐκεῖ θωροῦν ἀγγέλους.

Καὶ εἰς τό μεταγενέστερον περὶ ξενιτείας ποίημα λέγεται ὅτι οἱ ἄγγελοι παίρνουν τοῦ νεκροῦ τὴν ψυχὴν (στίχ. 92. 328. 526. Wagner, Carmina Graeca medii aevi σελ. 206. 219.)

[3] Εὐσταθίου, Παρεκβ. 821.37, ἀπομεριμνηρίζειν ..... καὶ ἡ κοινὴ γλῶσσα ἐντεῦθεν ἴσως λαβοῦσα λέγει ἀπομεριμνᾶν τὸ θνήσκειν.

[4] Ἀχιλληΐς 1712 N καὶ 1325 L (Hesseling).

[5] Χρυσόστομος, P. G. 59.366. Εὐσταθίου, Παρεκβ. 593.28. Tafel, Eustathii opusc. 280.71.

[6] Trinchera, Syll. 97.75. Cusa, I diplomi 16.679. Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα, Ε. 386, ΣΤ' 417.

[7] Οἱ συνεχίζοντες τόν Θεοφάνη, 651. 6.

[8] Χρυσόστομος, P.G. 54.577. Ἐπιφανίου, Περὶ πίστεως 21.11. Πβ. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 123. 124.

[9] Χρυσόστομος, P.G. 51. 62. Παλλαδίου, Διάλογος ἱστορικὸς P. G. 47. 71. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορ. 7. 22. Θεοδώρου Προδρόμου, Στίχοι μονῳδικοὶ (Boissonade, Anecdota Nova, σ. 383, στίχ. 297 ἑξ). Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Μονῳδία εἰς τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον (1. 302. 3 Λάμπρου). Βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ (2. 182. 13). Νικηφόρου Βλεμμύδου, Διήγησις μερική, κεφ. 33 σ. 32.9 (Heisenberg).

[10] Hermann's-Blümmer, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten[3],

καὶ πάγκοινον δὲ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι, παρ' οἷς συνηθεστάτη ἡ εὐχὴ «ὁ Θεὸς νὰ μ' ἀξιώσῃ νὰ μοῦ κλείσῃς τὰ μάτια μου».

Ἐκαλεῖτο δὲ τὸ κλείειν τοὺς ὀφθαλμοὺς *καλύπτειν* [1], ῥῆμα, ὅπερ καὶ σήμερον δημωδῶς περιφέρεται παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι, παρ' οἷς συνήθης καὶ ἡ κατάρα «χέρι νὰ μὴ βρεθῇ νὰ σὲ καλύψῃ» [2].

Η ΠΕΡΙΣΤΟΛΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ

Τὸ κλείσιμον τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ στόματος ἐπηκολούθει τὸ δυστυχὲς λουτρόν, ἡ πλύσις δῆλα δὴ τοῦ νεκροῦ εἴτε δι' ὕδατος εἴτε καὶ δι' ἀρωματισμένου οἴνου, κατ' ἔθιμον, ὅπερ εἶχον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι [3], καὶ ὅπερ ἀρχικῶς πρὸς κάθαρσιν τοῦ μεμολυσμένου θεωρουμένου νεκροῦ ἐγίνετο. Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα περὶ τῆς περιστολῆς τῶν νεκρῶν ἀρχιερέων, ἱερέων καὶ μοναχῶν ὁμιλῶν, λέγει ὅτι τὸ σῶμα αὐτῶν, μετὰ τὴν ἐκπνοήν, ἐπλύνετο δι' ἁπλοῦ ὕδατος διὰ σπόγγου σταυροειδῶς κατὰ τὸ μέτωπον, τοὺς ὀφθαλμούς, τὰ χείλη τὸ στῆθος, τὰ γόνατα καὶ τὰς χεῖρας [4], παλαιὸν δ' ἔθιμον ἦτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἵνα οἱ ἀποθνήσκοντες ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ ἄλλοι τινές, πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ, χρίωνται διὰ μύρου. Ἠρωτήθη μάλιστα κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα ὁ Βαλσαμών, ἂν ἐπιτρέπεται τὸ τοιοῦτον, οὗτος δ' ἀπήντησεν ὅτι οἱ οὕτως ἐνταφιάζοντες εἶναι μεγάλης κολάσεως ἄξιοι, διότι οὕτω πράττοντες, εἶναι, ὡς νὰ βαπτίζωσι δὶς τὸν ἀπελθόντα, ὅπερ ἄτοπον [5].

Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ περὶ πένθους συγγραμματίῳ του (κεφ. 11) λέγει ὅτι οἱ σύγχρονοί του, μετὰ τὴν λοῦσιν, ἔχριον τὸν νεκρὸν «μύρῳ τῷ καλλίστῳ», ἡ συνήθεια δ' αὕτη, ἥτις ἦτο καὶ Ἑβραϊκή [6], ἐξηκολούθησε

τόμ. 4.362. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, 2.363.364. Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν (Λαογραφικὰ σύμμεικτα 3. 325—26).

[1] Ἰωάννου Καμενιάτου, Εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης (Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 548.5). Διήγησις τοῦ Διγενῆ λόγ. Ζ'. 139 (Legrand).

[2] Ι. Πρωτοδίκου, Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ταφῆς σ. 11. 19. Διὰ τῆς καλύψεως τῶν ὀφθαλμῶν, κατὰ τοὺς λαογράφους, ἐμποδίζεται ὁ νεκρὸς νὰ ἐπανεύρῃ τὴν πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον ὁδόν. W. Caland, Die vorchristlichen baltischen Totengebräuche (Archiv für Religionswissenschaft, 1914, σ, 496—7.

[3] Κ. Καλλινίκου, Ἡ φροντὶς τῶν νεκρῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ (Ἐκκλησιαστικὸς Κῆρυξ, 4. 201. 202).

[4] Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ἔνθ' ἀν. P. G. 155. 676. Σήμερον ἐν Ἀνασελίτσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ ἱερέως ἐπαλείφουσι δι' ἐλαίου, μετὰ δὲ τὴν ἐπάλειψιν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸν ἐγγίσουν λαϊκοί. Σπ. Συγκολλίτου, Ὁ νεκρὸς εἰς τὴν Ἀνασελίτσα (Λαογραφ. 11. 404).

[5] Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, 4. 467.

[6] Πβ. τὰ τοῦ μυρίσματος τοῦ ἀποκαθηλωθέντος Κυρίου ὑπὸ Νικοδήμου καὶ τὰ τῶν Μυροφόρων μύρα.

καὶ κατὰ τοὺς παλαιοτέρους Χριστιανικοὺς αἰῶνας, ὡς δεικνύουσι τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα [1] καὶ μετέπειτα δέ. Οὕτω Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς βεβαιοῖ ὅτι ἐμυρίζοντο οἱ νεκροί, ὁ αὐτὸς δ' ὁμιλεῖ διὰ τὰς κατὰ τὰς κηδείας ὑπερμέτρους χρίσεις τῶν μύρων [2], ἀφ' ἑτέρου τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα ἐπανειλημμένως ὁμιλοῦσι περὶ μυρωδουμένου σκηνώματος [3], καὶ οἱ Πανδέκται δὲ εἰς τὰς δαπάνας τῆς κηδείας συγκαταλέγουσι καὶ τὰ διὰ τὸν νεκρὸν χρησιμοποιηθέντα μύρα [4].

Μετὰ τὸ λουτρόν, ἐπηκολούθει τὸ *σαββάνωμα* τοῦ νεκροῦ [5], τὸ ὁποῖον ἐλέγετο καὶ *λαζάρωμα* [6], ἀπὸ τοῦ Λαζάρου ἐκείνου τοῦ ἐκ τοῦ τάφου μετὰ τῶν ἐνταφίων σπαργάνων ἐξελθόντος [7]. Ἀπετελεῖτο δὲ τὸ σάββανον τοῦτο, τὸ *ἀναβόλιον* [8], ἐκ ταινιῶν περιελισσουσῶν τὸ σῶμα, ὡς καὶ αἱ εἰκόνες δηλοῦσι καὶ αἱ μαρτυρίαι τῶν συγγραφέων πιστοποιοῦσι, καθ' ἃς ὁ νεκρὸς «κειρίαις δέδεται» [9], ὑφ' ἣν λέξιν νοητέαι καὶ αἱ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας δεσμοῦσαι ταινίαι [10].

Περατωθέντος τοῦ σαββανώματος ὑπὸ τῶν περιστελλόντων τὸν νεκρόν, οἵτινες ἐκαλοῦντο *κοπιαταί* [11], ἐγίνετο ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ, πρὸς

---

[1] Ἰωάννου Μοναχοῦ, Ὑπόμνημα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου, P. G. 96. 1316. A SS τοῦ Ἰουνίου 4.237 B καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου 5.276 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

[2] Κλήμεντος, Παιδαγωγός, βιβλ. 2, κεφ. 7 καὶ 8 (σελ. 194. 27 καὶ 197. 10, Stählin). Καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς (220) ἔγραφεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ κηδεύοντες τοὺς νεκρούς των ἐδαπάνων ἀρώματα περισσότερα ἢ οἱ ἐθνικοὶ κατὰ τὰς θυσίας των.

[3] Πβ. Anal. Boll. 28. σελ. 52. 53. 55, 18 σελ. 258. 36 σελ. 359, 55 σελ. 219.

[4] Πανδέκτ. 11. 7. 37.

[5] Ἀχμέτ, Ὀνειροκριτ. κεφ. 156 σ. 115. 4 (Drexl). Γεωργηλᾶ, Τὸ θανατικὸν τῆς Ῥόδου, στίχ. 601.

[6] Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 280. 16, 468. 10. Βλ. καὶ τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. Πρόσθες ὅτι πολλαχοῦ σήμερον τὸ σαββανώνω λέγεται λαζαρώνω, λαζάρι τὸ σάββανον, ἡ δὲ σαββανώνουσα λαζαρώτρα.

[7] Ἀπὸ τούτου χάριν καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἄρτι θανὼν Λάζαρος λέγεται καὶ τὸ ἐντάφιον ἔνδυμα πάλιν λαζάρωμα καλεῖται. Ἀνωνύμου, Ὁμιλία εἰς τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου (Du Cange, Ἔνθ' ἀν.).

[8] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. Ἔνθ' ἀν.

[9] Χρυσόστομος, P. G. 57. 348, 59 351. Κοσμᾶς Ἱεροσολυμίτης, P. G. 38. 361. Ταύτας ὁ Χρυσόστομος, P. G. 60. 715 χαρακτηρίζει ὡς σπάργανα ἐντάφια

[10] Χρυσόστομος, P. G. 57. 349. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 985. Κοσμᾶς Ἱεροσολυμίτης, P. G. 38. 361. Γρηγορίου τοῦ κληρικοῦ, Διήγησις περὶ τοῦ λειψάνου τῆς ὁσίας Θεοδώρας, 7. σ. 41 (Kurtz) βίος τῆς ὁσίας Μελάνης (Anal. Boll. 1903, σ. 49. 2). Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1. 152. 2). Διήγησις τοῦ Διγενῆ Ζ'. 177 (Legrand). Ἔπιθι καὶ Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογραφικὰ σύμμεικτα 3. 329). Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος (P. G. 26. 969) ὁμιλεῖ διὰ τὰ περιελίσσοντα τὸν νεκρὸν ὀθόνια.

[11] Ἐπιφανίου, Περὶ πίστεως 21. 11.

ἀνατολὰς βλέποντος, ἐντὸς φερέτρου καὶ ἐπὶ βάθρου [1] ἢ κλίνης [2].

Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐκτάδην τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας καὶ δεδεμένας ἐπὶ τοῦ στήθους [3] ἢ τῆς κοιλίας ἔχων καὶ ἐπ' αὐτῶν φέρων τοποθετημένην ἁγίαν εἰκόνα ἤ, ἂν ἦτο ἱερωμένος, ἱερὸν Εὐαγγέλιον (Εἰκ. 1), ἐνίοτε δέ, ἂν ἦτο μοναχός, τὸ ψαλτήριον [4]. Δὲν ἦτο δὲ σπάνιον πολλοί, τὸν

Εἰκ. 1. Ἡ πρόθεσις κληρικοῦ φέροντος ἐπὶ τῶν ἐσταυρωμένων χειρῶν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Ἐκ χ. τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος.
(A. Parmentier, Album historique 1. 140).

ἐπερχόμενον θάνατον αἰσθανόμενοι, μόνοι νὰ συμπλέκωσιν ἐπὶ τοῦ στήθους τὰς χεῖρας [5].

Εἰς τὰς χεῖρας δὲ τῶν ἀρχιερέων ἐτίθετο ἅγιος ἄρτος «πρὸς ἀποτροπὴν τῶν δαιμόνων καὶ ἵνα δι' αὐτοῦ ἐφοδιάζηται πρὸς οὐρανὸν ὁ τοῦ μεγάλου καταξιωθεὶς ἐπαγγέλματος», ὡς λέγει ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, ἑρμηνεύων τὸν 83ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' οἰκουμενικῆς Συνόδου [6], ἔθιμον, ὅπερ ἐξακολουθεῖ καὶ μέχρι σήμερον, ἀφ' οὗ ἐν Λευκάδι εἰς τὴν

[1] Χρυσόστομος, P. G. 55. 512.

[2] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Εἰς τὴν θυγατέρα Στυλιανὴν (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 80).

[3] Βίος τῆς ὁσίας Μελάνης, Anal. Boll. 22. 49. 2—5. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 985. Διήγησις τοῦ Διγενῆ, Λόγ. 7. 177 (Legrand). Βλ. καὶ Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογρ. Σύμμ. 3. 329).

[4] Συμεὼν Θεσσαλονίκης. Περὶ τοῦ τέλους ἡμῶν καὶ τῆς ἱερᾶς τάξεως τῆς κηδείας, P.G. 155. 676. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 98.

[5] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5.48). Θεοδώρου Προδρόμου, Ἐπιτάφιος τῇ γυναικὶ τοῦ υἱοῦ Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου κυρᾷ Θεοδώρᾳ (B.Z, 16. 92. 153).

[6] Βλ. Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2.496. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 106.

δεξιὰν χεῖρα τοῦ νεκροῦ πατρὸς τοποθετοῦσι τεμάχιον ἄρτου, ἐν Σάμῃ δὲ τῆς Κεφαλληνίας ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ, καλοῦντες μάλιστα τὰ ὀρφανὰ νὰ τὸ λάβωσιν ἐντεῦθεν καὶ νὰ τὸ φάγωσι, φρονοῦντες ὅτι τοῦτο θὰ τὰ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ πεινάσωσιν εἰς τὸ μέλλον [1].

Εἶπον ὅτι ὁ νεκρὸς ἐτοποθετεῖτο ἐκτάδην· δὲν θὰ ἦτο ὅμως, ἴσως, ἐκτὸς τῆς ἀληθείας, ἂν διισχυρίζετό τις ὅτι οἱ ἱερωμένοι ἐθάπτοντο καθήμενοι ἐπὶ καθέδρας. Τοῦτο συμπεραίνω ἐκ τοῦ ὅτι διὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν ὑπάρχει μαρτυρία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, καθ' ἣν οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Χριστιανοὶ τὰ τῶν μαρτύρων σώματα δὲν ἔκρυπτον ὑπὸ γῆν, ἀλλ' ἐφύλαττον παρ' ἑαυτοῖς ἐπὶ σκιμποδίων τοποθετοῦντες [2] καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἔν τε τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ οἱ ἱερεῖς καὶ ἱεράρχαι ἐκηδεύοντο καθήμενοι [3].

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐπεκράτει ἡ συνήθεια, ἵνα αἱ σιαγόνες τῶν νεκρῶν ἀρχιερέων περιεδένωνται διὰ λεπτῆς ὀθόνης, ἐπιστεύετο δ' ὅτι τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν αὕτη ἐκ τοῦ Μεθοδίου τοῦ ἐπὶ Θεοφίλου ὑπερμαχήσαντος τῶν εἰκόνων καὶ δι' αὐτὸ παραλυθέντος τὰς σιαγόνας [4]. Τοῦ ἐθίμου τούτου, τὸ ὁποῖον, φαίνεται, θὰ ἦτο καὶ γενικώτερον, ἀμυδρὰ ἴχνη σῴζονται μέχρι σήμερον· ἐν Ἀνασελίτσῃ π. χ. αἱ σιαγόνες τοῦ νεκροῦ περιδένονται διὰ μανδηλίου, μέχρις ὅτου οὗτος καταβιβασθῇ εἰς τὸν τάφον [5].

Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔθετον εἰς τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ νόμισμα, *δανάκην* καλούμενον, ἵνα, ὡς ἐπίστευον, δι' αὐτοῦ πληρωθῶσι τὰ πορθμεῖα εἰς τὸν Χάρωνα, ἔθιμον ὅπερ ἐξηκολούθει καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Λουκιανοῦ, ὅστις μετὰ εἰρωνείας ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ [6]. Ἂν δὲ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν μεσαιωνικοῖς τάφοις εὑρίσκονται τοιαῦτα μεμονωμένα νομίσματα καὶ ὅτι εἰς πλεῖστα σήμερον μέρη τῆς Ἑλλάδος συνηθίζεται ἡ δανάκη αὐτή, ἐν Θρᾴκῃ *πέραντρο* ἢ *βολὸς* (ὀβολὸς) καλου-

[1] B. Schmidt, Totengebräuche und Gräberkultus (Archiv f. Religionswissenschaft, 24. 288).

[2] Migne, P. G. 26. 969.

[3] Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου, Ἡ Σινασός, σ. 82. Μαρίας Λιουδάκη, Ἡ τελευτὴ στὴν Κρήτη (Ἐπετηρὶς Ἑταιρ. Κρητικ. Σπουδῶν, 2, 409. 410).

[4] Περὶ τοῦ δεσίματος τῶν σιαγόνων, τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, βλ. τὰ σημειούμενα ἐν τῷ Archiv f. Religionswissenschaft τοῦ 1914 σ. 496—7 καὶ Κ. Καλλινίκου, Ἡ φροντὶς τῶν νεκρῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ (Ἐκκλησιαστ. Κῆρυξ, 4. 200. 201).

[5] Σπ. Συγκολλίτου, Ὁ νεκρὸς εἰς τὴν Ἀνασελίτσα (Λαογραφ. 11. 391).

[6] Λουκιανοῦ, Περὶ πένθους, κεφ. 10.

μένη[1], τότε πρέπει νὰ δεχθῇ ὅτι τὸ ἔθιμον θὰ ἦτο καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους λίαν διαδεδομένον[2].

Κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Πατρόκλου ὁ Ὅμηρος λέγει (Ψ. 134):

. . . . . ἐν δὲ μέσοισι φέρον Πάτροκλον ἑταῖροι.
θριξὶ δὲ πάντα νέκυν καταείνυσαν, ἃς ἐπέβαλλον
κειρόμενοι . . . . . .

Ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ ἀποκοπὴ τῆς κόμης, ἥτις συμβολίζει θυσίαν τῶν ζώντων πρὸς τὸν νεκρὸν[3], θὰ ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἀφ' ἑνὸς τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ ἑτοιμοθανάτου Διγενῆ πρὸς τὴν σύζυγόν του ἔν τε τῇ ἐμμέτρῳ καὶ τῇ εἰς πεζὸν διατυπώσει τοῦ ἔπους

καὶ δάκρυά σου στάλαξον καὶ τὰ μαλλιά σου κόψον
ἀπάνω εἰς τὸ λείψανον Ἀκρίτου τοῦ ἀνδρείου

ἢ «θρήνησον τὸν καλόν σου καὶ δάκρυσον ἐπάνω μου ὡσὰν πρέπει τὲς γυναῖκες νὰ κάμουν εἰς τοὺς ἄνδρας ὡσὰν χηρεύσουν»[4], καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Βασιλάκη πιστοποιούμενον ὅτι ἡ μήτηρ θρηνοῦσα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ τέκνου της «ἀποψιλοῖ τὴν κεφαλὴν πενθίμῳ κουρᾷ»[5], ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ καὶ νῦν ἐν Σφακίοις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Κρήτης καὶ ἐν Μάνῃ ἐν παλαιοτέροις χρόνοις αἱ σύζυγοι καὶ ἀδελφαὶ τοῦ νεκροῦ τὸν ἐκάλυπτον μὲ τὰς τρίχας τῆς ἀποκοπείσης κόμης των[6].

---

[1] Πβ. τὴν παροιμιώδη φρ. «ἔχει τὴ δραχμὴ 'ς τὸ στόμα», ἐπὶ καχεκτικοῦ καὶ ἑτοιμοθανάτου (Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 573.)

[2] Τὸ νόμισμα τοῦτο τίθεται ἢ εἰς τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ, ὡς εἰς ὡρισμένα μέρη τῆς Μακεδονίας, Θράκης καὶ Πόντου, ἐν ᾗ τελευταίᾳ χώρᾳ (Οἰνόη) ὡς δικαιολογία φέρεται «γιὰ νὰ περᾷ τὸ ποτάμιν καὶ νὰ πάῃ σὸν παράδεισον» ἢ προσηλώνεται ἐπὶ τοῦ μήλου τοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νεκροῦ τοποθετουμένου (Ἀρτοτίνα) ἢ ἐντὸς τῶν θυλακίων του ἢ ἐν τῷ κόλπῳ του (Ἐλπινίκης Σταμούλη-Σαραντῆ, Θρακικὰ 2 132) ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ ὑποδήματός του (Ὀρεινὸ Σητείας, Μ. Λιουδάκη, Ἡ τελευτὴ στὴν Κρήτη Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 2. 423). Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὀβολοῦ παρ' ἀρχαίοις βλ. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, 2. 373, παρὰ τοῖς νεωτέροις δ' Ἕλλησι, Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογραφ. σύμμεικτα, 3. 330—332) καὶ B. Schmidt, Totengebräuche (Archiv, 24. 292. 293 καὶ 25. 81—82.).

[3] E Samter, Geburt. Hochzeit und Tod, σ 180. 181. 182.

[4] Κῶδιξ Ἄνδρου, στίχ. 4482, Δ. Πασχάλη, Οἱ δέκα λόγοι τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου (Λαογρ. Θ'. 408).

[5] Βασιλάκη, Μονῳδία (Mai, Spicilegium Romanum, 5. 453.)

[6] Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 27). Γρηγορίου Παπαδοπετράκη, Ἱστορία τῶν Σφακίων, σ. 71. Μαρίας Λιουδάκη, Ἔνθ' ἀν. Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 2. 407. Σ. Σταματάκη, Ἀλληλογραφία ἐκ Κρήτης (Ἐφημ. Ἄστυ, 25 Ἰουνίου 1896, σ. 4.) Ἔπιθι καὶ Ν. Πολίτου, Ἔνθ' ἀν. 3. 359.

Ἂς προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι συνειθίζετο τότε ἢ νὰ στολίζωσι τὴν νεκρὰν μὲ ξένας τρίχας, ἔθιμον, ὅπερ σφόδρα ψέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς[1] καὶ ὅπερ διετηρήθη μέχρι τοῦ ΙΣΤ'. καὶ ΙΖ'. αἰῶνος[2] ἤ, πρὸς στολισμὸν ἐπ' ἴσης ν' ἀποκρεμῶσιν ἐκ τοῦ φερέτρου τὰς τρίχας τῆς κόμης τῆς θανούσης, ἂν μάλιστα αὕτη ἦτο πλουσία καὶ ξανθή[3].

Οἱ παλαιότεροι πατέρες τῆς ἐκκλησίας ὁμιλοῦσι περὶ ἐπιθέσεως στεφάνου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ, ἣν καὶ ἀποδοκιμάζουσι[4], τὴν χρῆσιν δ' αὐτοῦ βραδύτερον ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀχμὲτ ἐν τῷ ὀνειροκριτικῷ του λέγων: «εἰ δὲ ἴδῃ τις ὅτι στέφανον χρυσοῦν ἀπὸ νεκροῦ ἢ τάφου εὗρε»[5].

Συνέχεια βεβαίως τοῦ ἐθίμου τούτου εἶναι ὅτι καὶ σήμερον περὶ τὴν κεφαλὴν τῶν ἀγάμων περιθέτουσι στέφανον.

Οἱ ἐπὶ τῆς κλίνης ἐξηπλωμένοι νεκροί, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγγραφέων *ἐφόρουν καλῶς*[6], τὰ καινουργῆ δῆλα δὴ καὶ πολυτιμότερα τῶν φορεμάτων των[7] καὶ δὴ χρώματος λευκοῦ[8], ἐν ᾧ οἱ ἱεράρχαι ἔφερον τὰ ἄμφιά των, οἱ μοναχοὶ τὰ ράσα των, μὲ τὸν μανδύαν ἄνωθεν[9] καὶ οἱ βασιλεῖς στιχάριον διβητήσιον, στέμμα καὶ τὴν βασιλικὴν χλαμύδα[10].

Ὡμίλησα περὶ πολυτελῶν φορεμάτων· πολλοὶ τῶν οἰκείων, τὴν πρὸς τὸν νεκρὸν ἐκδηλοῦντες ἀγάπην, ἐνέδυον αὐτὸν μὲ μεταξωτὰ καὶ διά-

---

[1] Κλήμεντος, Παιδαγωγός, 3. 11. 63 (σ. 271, Stahlin).

[2] Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν Λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 25. 26).

[3] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 32).

[4] D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 98. Περὶ τῆς περιθέσεως στεφάνων περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησι βλ. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον, 2. 367.

[5] Ἀχμὲτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 256, σελ. 211. 13 (Drexl.)

[6] Μόσχου, Λειμωνάριον (Migne, P. G. 87III, 2932).

[7] Ὁ Χρυσόστομος, P. G. 60. 725 λέγει: «καινοῖς ἱματίοις αὐτοὺς ἀμφιάζομεν τὸ καινὸν ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας ἡμῖν προμηνύοντες». Πβ καὶ P. G. 56. 567, 63. 94.

[8] Τὸ λευκὰ ἔχειν ἱμάτια θάνατον προαγορεύει διὰ τὸ τοὺς ἀποθανόντας ἐν λευκοῖς ἐκφέρεσθαι· Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 2. 3. (σ. 86.16, Hercher). Κατὰ τὸν αὐτὸν Ἀρτεμίδωρον (Ἔνθ' ἀν. 2. 3 σ. 86. 20) μόνον πένητες καὶ δοῦλοι ἐθάπτοντο μὴ φοροῦντες λευκά. Ὡς γνωστόν, σήμερον αἱ νέαι καὶ νεόνυμφοι ἐν λευκοῖς κηδεύονται.

[9] Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Περὶ τοῦ τέλους ἡμῶν P. G. 155. 676. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 98.

[10] Φ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 15. 58.).

χρυσα φορέματα [1], τῶν φρονιμωτέρων τὰς διαμαρτυρίας προκαλοῦντες [2], οἵτινες ἐπέσειον καὶ τὸν ἐκ τῆς τυμβωρυχίας ἐντεῦθεν κίνδυνον [3], πρὸς δὲ καὶ τὰς συστάσεις αὐτῶν τῶν μελλοθανάτων, ἐπιθυμούντων νὰ μὴ ταφῶσι μὲ πολυτελῆ ἱματισμόν [4]. Ὅτι δ' αἱ νύμφαι ἐστολίζοντο μὲ τὴν νυμφικήν των στολὴν καὶ τὰ κοσμήματα καὶ φυσικὸν εἶναι καὶ τὰ κείμενα μαρτυροῦσι [5].

Τέλος περὶ τὸ νεκρικὸν φέρετρον ἀνήπτοντο κηροί, κατ' ἔθιμον, ὅπερ ἦτο καὶ Ρωμαϊκόν [6].

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι, εἰς παλαιοτέρους χρόνους, ἐπεκράτει συνήθεια, ἵνα προσφέρωσι τὴν ἁγίαν κοινωνίαν εἰς τοὺς νεκρούς, καθ' ἧς καὶ ὑπὸ τῶν ἁγίων συνόδων ἐλήφθησαν μέτρα. Οὕτως ὁ 18ος κανὼν τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου ὁρίζει «ἵνα τοῖς σώμασι τῶν ἀποθανόντων εὐχαριστία μὴ δίδωται», τὰ αὐτὰ δὲ ἐπαναλαμβάνει βραδύτερον καὶ ὁ 83ος κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου λέγων «μηδὲ τοῖς σώμασι τῶν τελευτησάντων τῆς εὐχαριστίας μεταδιδότω' γέγραπται γὰρ λάβετε φάγετε, τὰ δὲ τῶν νεκρῶν σώματα οὐδὲ λαβεῖν δύναται οὐδὲ φαγεῖν» [7], ταὐτὰ δὲ γράφει καὶ Συμεὼν ὁ Μεταφράστης ἐν τῇ ἐπιτομῇ τῶν κανόνων [8].

Ὁ πόλεμος δὲ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοῦ ἐθίμου φαίνεται ὅτι ἔσχεν ἐπὶ τέλους ἀποτέλεσμα, διότι κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα οἱ ἑρμηνευταὶ τῶν κανόνων Ζωναρᾶς καὶ Βαλσαμὼν λέγουσιν ὅτι συνήθεια ἐπεκράτει παρά τισι πρὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου νὰ μεταδίδωσι τῶν θείων ἁγιασμάτων εἰς τοὺς νεκρούς [9].

Οὐ μόνον δ' ἡ εὐχαριστία μετεδίδετο εἰς τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ καὶ εὐχέλαια ὑπὲρ αὐτῶν ἐγίνοντο, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ συγγραφεῖς [10], οἵτινες

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 63. 94. Βίος, καὶ πολιτεία τῆς ἁγίας Σεβαστιανῆς, Acta SS 2ας Ἰουνίου.

[2] Χρυσόστομος, P G. 60. 523, Μ. Βασίλειος, P. G. 3. 304. Δ. Μπαλάνου, Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, σ. 27 καὶ 28 (ἰδ. ἀπόσπ.) καὶ D. Petrakakos, Die Toten, im Recht σ. 98. 99.

[3] Χρυσόστομος, P. G. 54. 566, 675, 857.

[4] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 845, 857.

[5] Fr. Drexl, Anonymes Traumbuch des c. Par. Gr. 2511 (Λαογραφ. 8, σ. 364, στίχ. 249).

[6] E. Samter, Antike und moderne Totengebräuche (Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 15 (1905), σ. 34.

[7] Βλ. Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 2. 495, 6.119.

[8] P. G. 114. 298.

[9] Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 6. 495.

[10] Πβ. Νικηφόρου Β'. πατριάχου Κωνσταντινουπόλεως, Περὶ τῶν λεγόντων ὅτι χρὴ καὶ μετὰ θάνατον ποιεῖν ἐπὶ νεκρῷ.

κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα τῆς αὐτοκρατορίας ἡμῶν χρόνους εἰς τὴν χρῆσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀπέδιδον τὰ ἐπερχόμενα εἰς τὸ ἔθνος δεινά [1].

Οὐ μόνον δ' εὐχαριστία ἐδίδετο εἰς τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ καὶ οἱ τὴν αἵρεσιν τοῦ Μαρκίωνος ἀκολουθοῦντες, ὅταν τις τῶν κατηχουμένων των ἀπέθνησκεν, ἔθετον ζῶντα ὑπὸ τὴν κλίνην του, προσερχόμενοι δὲ ἠρώτων τὸν νεκρόν, ἂν θέλῃ νὰ βαπτισθῇ, ἀπαντῶντος δὲ καταφατικῶς τοῦ ὑπὸ τὴν κλίνην, ἐβάπτιζον τοῦτον, ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος [2].

Τὸ ἔθιμον τοῦτο στηριζόμενον ἐπὶ τῆς παρεξηγήσεως χωρίου τοῦ Παύλου (Α'. Κορ. 15, 29): ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ἀντὶ τῶν νεκρῶν; ἐπολέμησε καὶ ἡ ἐν Καρχηδόνι σύνοδος διὰ τοῦ 18ου κανόνος της [3].

Ο ΘΡΗΝΟΣ

Ἀφ' οὗ ἐστολίζετο ὁ νεκρός, ἤρχιζεν ἔπειτα ὁ θρῆνος καὶ κοπετὸς τῶν περικυκλούντων τὸ φέρετρον συγγενῶν, ὑπηρετῶν καὶ φίλων. Ἐν πρώτοις αἱ στενώτεροι συγγενεῖς, μητέρες, ἀδελφαὶ ἢ σύζυγοι, καὶ βασίλισσαι ἂν ἦσαν, ἔλυον τὴν κόμην, ἵνα ἐλευθέρως ταύτην τίλλωσιν [4] (Εἰκ. 2), μετὰ ταῦτα δὲ ἰσχυρῶς αὐτὴν ἔσυρον ὀλολύζουσαι [5]. Καὶ προσεπάθουν μὲν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ν' ἀποτρέψωσι τὰς γυναῖκας ἀπὸ τοῦ νὰ τίλλωσι τὴν κόμην, λέγοντες ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς νὰ δεικνύωσιν αὗται ἀκάλυπτον τὴν κεφαλήν, τὴν ὁποίαν ὡς σεμναὶ ἔπρεπε ὑπὸ καλύπτραν νὰ

---

[1] Ἰωσὴφ Βρυεννίου, Τίνες αἱ αἰτίαι τῶν καθ' ἡμᾶς λυπηρῶν, τόμ. 3. 107, τῆς ὑπὸ Εὐγ. Βουλγάρεως ἐκδόσεως τῶν ἁπάντων του.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 61. 347.

[3] Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 3. 352. Φ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν βάπτισιν καὶ τὴν γέννησιν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 14. 129). D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 97.

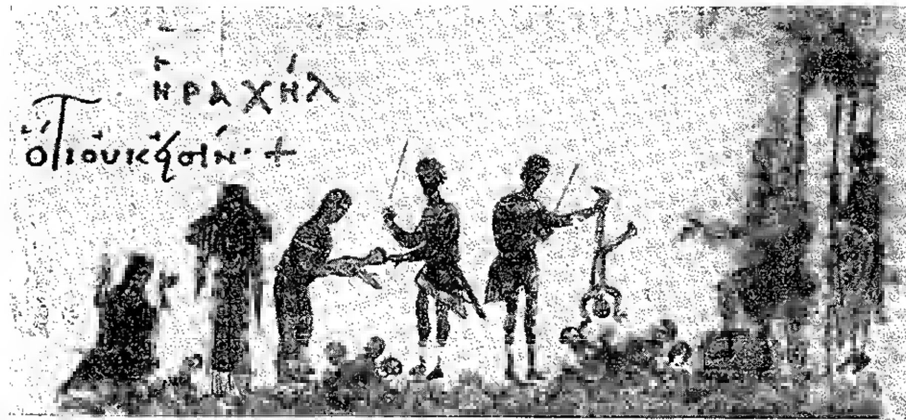
[4] Χρυσόστομος, P. G. 52. 576, 55. 512, 61. 698, 702, 63. 43. Kurtz—Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1. 174. 27. Πβ. τὴν σημερινὴν κατάραν «ποῦ νὰ σὲ δῶ ξέπλεη».

[5] Χρυσόστομος, P. G. 52. 576, 59. 345. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 876, Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 37. 571. Συνεσίου, Ἐπιστολαί, P. G. 66. 1516. Βασίλειος Σελευκείας, P. G. 85. 144. Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νείλου, Διηγήματα, P. G. 79. 660. Μιχαὴλ Ψελλοῦ Πρὸς τὸν Βασιλέα Μονομάχον (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 125), Χριστοφόρος Μυτιληναῖος, σελ. 5. στίχ. 21 (Kurtz), Θεοδώρου Προδρόμου, Ἐπιτάφιος τῇ γυναικὶ τοῦ υἱοῦ Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου κυρᾷ Θεοδώρᾳ, B. Z. 16. 91. 133. καὶ 92. 153. Τὰς οὕτως ἀποσπασθείσας τρίχας ῥίπτουσιν ἐν Μάνῃ οἱ συγγενεῖς ἐντὸς τοῦ τάφου, τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραττον ἄλλοτε καὶ αἱ Ἀλβανίδες τῆς Ἀττικῆς, ἐὰν ἀπέθνησκεν ὁ σύζυγος πρὸ τῆς παρελεύσεως ἔτους ἀπὸ τοῦ γάμου.

ἔχωσι[1], πρὸς δὲ καὶ νὰ γυμνῶσιν ἐνώπιον τῶν ἀνδρῶν τοὺς βραχίονας καὶ τοὺς μαστούς, ὁμοιάζουσαι πρὸς μαινάδας καὶ παρέχουσαι ἐνίοτε τὴν ὑποψίαν ὅτι πρὸς ἐπίδειξιν καὶ οὐχὶ ἐκ πραγματικῆς λύπης πράττουσι τοῦτο[2], αἱ ἐπανειλημμέναι ὅμως τῶν μεταγενεστέρων μνεῖαι δεικνύουσιν ὅτι αἱ συμβουλαὶ αὗται δὲν εἰσηκούοντο.

Ἔτιλλον δὲ τὴν κόμην οὐ μόνον αἱ συγγενεῖς γυναῖκες καὶ θεραπαινίδες, ἀλλά, κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν[3], καὶ οἱ ἄνδρες, τὴν οἰκείαν κόμην καὶ τὸ γένειον σπαράσσοντες[4].

Καὶ δὲν ἐξεδηλοῦτο τὸ διὰ τὸν θάνατον πάθος μόνον διὰ τοῦ ἀπο

Εἰκ. 2. Ὁ κατὰ τὸν θρῆνον ἀποτιλμὸς τῆς κόμης.
(Omont, Evangiles, avec peintures byzantines du XIe siècle I πίν. 7β).

τιλμοῦ τῆς κόμης· οἱ θρηνοῦντες, γυναῖκες ἢ ἄνδρες, ἁπλοῖ πολῖται ἢ καὶ βασιλεῖς, συνέκρουον τότε τὰς παλάμας[5] ἢ ἐκτύπουν διὰ τῶν χει-

[1] Χρυσόστομος, P. G. 61.698 πβ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, νόθα συγγράμματα, 60.726.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 59.346, 61.702.

[3] Ὁ Ἀχιλλεύς, μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου

κεῖτο φίλῃσι δὲ χερσὶ κόμην ᾔσχυνε δαΐζων (Σ. 27),

παρέστησε δὲ πολὺ βραδύτερον καὶ ὁ Λουκιανὸς (περὶ πένθους κεφ. 16) τὸν νεκρὸν υἱὸν λέγοντα πρὸς τὸν πατέρα του: παῦσαι τιλλόμενος τὴν κόμην.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 61.479, 63.43.736, Βίος τοῦ ἁγίου Νεοφύτου (Ἰωάννου, μνημεῖα ἁγιολογικά, σ. 241). Χορικίου, Ἐπιτάφιος ἐπὶ Προκοπίῳ. 120. 5 (Förster—Richtsteig). Διήγησις τοῦ Διγενῆ, λόγ. Ζ. στιχ. 8.214, Ριμάδα τοῦ Βελισαρίου, στίχ. 345 (Wagner, Carmina, 358).

[5] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46.329.332.869, Χριστοφόρος Μυτιληναῖος, Ἔνθ' ἀν. I. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. Θ', 277. 631. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογραφία, σ. 103 (Σάθα).

ρῶν τοὺς βραχίονας[1] ἢ ἔπληττον τὰ γόνατα[2] ἢ ἐγρονθοκόπουν, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι, σφοδρῶς τὸ στῆθος διὰ τῆς ἑτέρας ἢ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν[3] ἢ καὶ ἔτυπτον αὐτὸ διὰ λίθου ἀκόμη[4] ἢ ἐκτύπουν ἰσχυρῶς διὰ τῶν χειρῶν τὴν κεφαλὴν ἢ τὸ πρόσωπον[5]. Μετὰ τόσης δὲ βίας κατεφέροντο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὰ πλήγματα, ὥστε δὲν ἦτο σπάνιον νὰ βλέπῃ τις τοὺς οὕτω τυπτομένους αἱμοπτύοντας[6], πολλάκις δὲ καὶ ὑποκύπτοντας εἰς τὰ τραύματά των. Ἐγεννήθη μάλιστα κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα ζήτημα, ἂν ἔπρεπε οἱ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἀποθνήσκοντες νὰ θάπτωνται μετὰ θρησκευτικῆς τελετῆς, ὁ δ' ἐρωτηθεὶς μέγας πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριαρχείου Ἰωάσαφ ἀπεφάνθη ὅτι οὗτοι δὲν πρέπει ν' ἀξιῶνται ταφῆς, ὡς αὐτόχειρες[7].

Αἱ θρηνοῦσαι πρὸς τούτοις διὰ τῶν ὀνύχων των κατέξαινον τὰς παρειὰς καὶ τοὺς μαστούς των, καταπόρφυροι ὑπὸ τῶν αἱμάτων γινόμεναι καὶ ἐλεεινὰς φωνὰς ἐπὶ τῷ νεκρῷ ἐξάγουσαι[8].

[1] Χρυσόστομος, P. G. 60.726.

[2] Ἀχιλληΐς 1569 N (Hesseling). Ἀκολουθία τοῦ Σπανοῦ στίχ. 216 (Legrand, Bibliothèque Grecque vulgaire, 2. 35).

[3] Χρυσόστομος, P. G. 61. 479. 503. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46.876. Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νείλου, Διηγήματα, P. G. 79.660. Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος τοῦ ὁσίου Θεοδοσίου, P. G. 114.552, τοῦ αὐτοῦ, Βίος τοῦ ὁσίου Ξενοφῶντος (Ἔνθ' ἀν. 114. 1029). Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ Ἀλεξίου (Anal. Boll. 19.252). Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 44). Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, 2.49.1 (Βόνν.). Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην στίχ. 1337. Βίος Ἀλεξάνδρου, στίχ. 6.000 (Wagner, Trois poèmes, σ. 238). Ἱερομονάχου Βησσαρίωνος, Μονῳδία τῇ ἀοιδίμῳ Κλεόπῃ Παλαιολογίνῃ (Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια, 4. 156.5, 159.18). Ἀχιλληΐς 1715 (Hesseling). Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Σύνοψις χρονική, στίχ. 3024, 3324. Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορ., 1. 93. 10. Διήγησις τοῦ Βελισαρίου, στίχ. 343, 352 (Wagner, Carmina Graeca medi aevii σ. 314. 315).

[4] Χρυσόστομος, P. G. 61. 702. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, 1.358.13. Βασιλάκη, Μονῳδία (Mai, Spicilegium Romanum, 5.453). Γ. Φραντζῆ, Χρονικ 20. 20. Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 27.)

[5] Βίος τῆς ὁσίας Θεοδώρας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, P. G. 115.669. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογραφία, σ. 103, (Σάθα), Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου Τύρου, στίχ. 618 (Wagner, Carmina Graeca, σ. 268). Hippol. Noiret, Lettres inédits de Michel Apostolis, ἐπιστ. 98, σ. 132.

[6] Ἰωάννης Κλίμακος, P. G. 88 816.

[7] Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, Φωτίειος βιβλιοθήκη, 2.248. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴν (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3.27.28).

[8] Χρυσόστομος, P. G. 49.224, 52, 576, 59.346, 61.702, 62.430. 450. Γρηγόριος Θεολόγος, P.G. 37. 571. Γρηγόριος Νύσσης, P.G.

Ἦτο δὲ τὸ ἔθιμον τοῦτο καὶ ἀρχαῖον Ἑλληνικόν, ἀπαγορευθὲν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, ὡς παραδίδει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ του (κεφ. 21), τὴν ἀρχὴν ἔχον ἐκ τῶν ἀνθρωποθυσιῶν καὶ τῆς ἐξευμενίσεως τῶν χθονίων [1].

Οἱ θρηνοῦντες πρὸς τούτοις ἐξέσχιζον τὰ φορέματά των [2], ἐπέρριπτον, κατ' ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν καὶ Ἑβραϊκὸν ἔθιμον [3], ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου κόνιν [4], ἐκυλίοντο πρηνεῖς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους [5], κτυποῦν-

46. 876. Βασίλειος Σελευκείας, P. G. 85. 144. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, 2. 378. 8 (Βόνν.). Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli, scripta minora, 1. 195. 141. Χριστοφόρου Μυτιληναίου, Ποιήματα σ. 50 (Kurtz). Θεοδώρου Προδρόμου, Τά κατά Ροδάνθην καί Δοσικλέα, Θ' 174. Βασιλάκη, Μονῳδία (Mai, Spicilegium Romanum, 5. 453). Νικηφ. Γρηγορᾶ, Ἱστορ. 1. 381. 13, 382. 3. τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιστολαί, σ. 45. 12 (Guilland). A. Majuri, Anecdota Prodromea, (Academia dei Lincei, 17 (1908) σ. 525. 533). Leo Sternbach, Nicolai Calliclis carmina, σ. 58.

1 Πβ. Rocher, Lexic. II, 238, Ernst Samter, Geburt, Hochzeit und Tod σ. 178.

2 Χρυσόστομος, P. G. 59. 346, 60. 726, 61. 236. 702. Γρηγόριος Θεολόγος P. G. 37, 1041. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 978. Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, 18. 24 (Gelzer). Νείλου, Διηγήματα, P. G. 79. 660. Συμεῶνος Μεταφράστου, Μαρτύριον τῆς ἁγίας Ἰουλιανῆς, P. G. 114. 1449, Βίος τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, 1. 73. 17 (Anrich). Διήγησις τοῦ Διγενῆ, λόγ. Ζ'. 116 (Legrand). Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Σύνοψις χρονική, στίχ. 1212 (σελ. 54, Βόνν.). Θεοδώρου Προδρόμου, Τά κατά Ροδάνθην καί Δοσικλέα, ΣΤ' 441. Χριστοφόρου Μυτιληναίου, Ποιήματα, σ. 50 (Kurtz). Ἀχιλληΐς, στίχ. 1654.

3 Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, Ἐξήγησις εἰς τόν προφήτην Ναούμ, P. G. 126. 1000. Ἔπιθι καὶ Κ. Καλλινίκου, Ἡ φροντίς τῶν νεκρῶν (Ἐκκλ. Κήρυξ, 4. 240). D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 20.

4 Χρυσόστομος, P. G. 47. 334. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 876. Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, 18. 24 (Gelzer), Ἡλιοδώρου, Αἰθιοπικά, Α'. 13. Μόσχου, Λειμωνάριον, P. G. 87. 2956. Βίος τοῦ ἁγίου πατρός ἡμῶν Νικολάου 1. 73. 17 (Anrich). Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου Ξενοφῶντος, P. G. 114. 1029. Χριστοφόρου Μυτιληναίου, Ποιήματα, σ. 50 (Kurtz). Θεοδώρου Προδρόμου, Τά κατά Ροδάνθην καί Δοσικλέα, Α'. 206 καὶ ΣΤ'. 443. Διήγησις τοῦ Διγενῆ, λόγ. Ζ'. 232 (Legrand). Νικήτα Χωνιάτου, Λόγος ἐκδοθείς ἐπί τῷ ἀναγνωσθῆναι εἰς τόν Λάσκαριν κύρ Θεόδωρον (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 1. 123). Leo Sternbach, Nicolai Calliclis carmina, σελ. 21. Kurtz—Drexl, Michaelis Pselli, scripta minora, 1. 195. 152. Διά τήν παλαιοτέραν ἐποχήν πβ. Ἰλ. Σ. 23 ἑξ. καί βραδύτερον Λουκιανόν, Περί πένθους, 12. Πβ. καί τήν ἐν Καλύμνῳ κατάραν «στάχτες πάνω σου» καί τήν ἐν Τσακωνίᾳ «μαυροκουρνιαχτὲ νά ντ ὁράου».

5 Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 37. 1041. Βίος τῆς ὁσίας Εὐσεβίας (Anal. Boll. 61. 113. 14). Θεοδώρου Προδρόμου, Τά κατά Ροδάνθην καί Δοσικλέα, ΣΤ'. 442. Δ. Πασχάλη, Οἱ δέκα λόγοι τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτου

τες αὐτὸ ἰσχυρῶς διά τῆς κεφαλῆς ἢ τοῦ μετώπου [1], κατ' ἔθιμον ἐπικρατοῦν ἤδη ἐπὶ Λουκιανοῦ, ὅστις ἐν τῷ περὶ πένθους (κεφ. 12) λέγει: «καί που καί ἐσθὴς καταρρήγνυται καὶ κόνις ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πάσσεται καί χαμαὶ κυλινδοῦνται πολλάκις καὶ τὰς κεφαλάς ἀράττουσι πρὸς τό ἔδαφος».

Καί προσεπάθουν μὲν οἱ φρονιμώτεροι ν' ἀποτρέψωσι τάς συγχρόνους των ἀπό τῆς ὑπερβολικῆς ταύτης ἐκδηλώσεως τῆς λύπης, λέγοντες ὅτι αἱ οὕτω πράττουσαι μιμοῦνται τοὺς ἐθνικοὺς [2], οὐδ'εἶναι ἀληθεῖς Χριστιαναί εἰς μέλλουσαν ἀνάστασιν πιστεύουσαι καί πράττουσαι τοῦτο πρὸς ἐπίδειξιν, ἐραστάς, ἴσως, διά τῶν θρήνων ἐπισπώμεναι «τῇ θερμότητι τῶν κοπετῶν φιλανδρίας δόξαν ἑαυταῖς κατασκευάζουσαι» [3], δέν εἰσηκούοντο ὅμως.

Πόσον τοῦτο εἶναι ἀληθὲς φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι καί σήμερον ἀκόμη εἶναι ἐν χρήσει πάντες οἱ ἀνωτέρω τρόποι τῆς ἐκδηλώσεως τῆς λύπης. Καὶ νῦν δῆλα δή οἱ θρηνοῦντες προσφιλεῖς νεκροὺς λύουσι τὴν κόμην [4], τίλλουσι τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς ἢ τὸ γένειον, γρονθοκοποῦσι τὸ στῆθος, μάλιστα διὰ λίθου [5] ἢ διὰ τῶν γρόνθων ἢ λίθων, κτυποῦσι τὴν κεφαλὴν [6],

(Λαογραφ. Θ'. 324). Εἶπε δέ καί ὁ Λουκιανός (περί πένθους, 12) «οἱ μέν χαμαὶ κυλινδοῦνται πολλάκις καί τάς κεφαλάς ἀράττουσι πρός τό ἔδαφος». Σήμερον «μάννα πίκουπη»=πρηνής (ἐπικύπτω) ἐν Ἠπείρῳ λέγεται ἡ δυστυχής μήτηρ, ἧς τό τέκνον ἀπέθανε.

1 Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος τοῦ ὁσίου Θεοδοσίου, P. G. 114. 552. Πβ. καί ὅσα περί τῶν ἀνωτέρω τρόπων τοῦ θρήνου ἐσημείωσα ἐν τῇ διατριβῇ μου «ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τήν ταφήν» τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μ. Ἑλλάδος τοῦ 1929, σ. 376. 378.

2 Χρυσόστομος, P. G. 61. 29, 62. 430. 450. Vance, Beiträge zur byzantinischen Kulturgeschichte σ. 81.

3 Χρυσόστομος, P. G. 59. 347. 348, 61. 236.

4 Πβ. τήν σημερινὴν πρὸς γυναῖκα κατάραν «νά σέ δῶ ξέπλεη» καί τὴν ἀπειλήν «θά σε κάνω νά τραυᾷς τά μαλλιά σου».

5 Πρός δήλωσιν τοῦ σχήματος τούτου μεταχειριζόμεθα νῦν τά ῥήματα στηθοδέρνομαι, στηθοκρούγομαι, δερνοκοπανίζομαι. Πβ. καί τήν φρ. «νά πάρω πέτρες νὰ δαρθῶ» καί τόν στίχον

μὲ δυό μαῦρα λιθάρια στηθοκρούγεται.

6 Πβ. τόν στίχον Μανιατικοῦ μυρολογίου:

τώρα θά τόνε πάρουνε τέσσερα παλληκάρια,
βαρᾶτε τά κεφάλια σας μὲ πέτρες, μέ λιθάρια,

ἔγραψε δὲ παλαιότερον καὶ ὁ Πετρίτσης ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένῃ διασκευῇ τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ (στίχ. 366. 1878. 1886):

καί τὰ κεφάλια ἔδερναν καί τά μαλλιά ἐσύρναν.

ἀμύσσουσι τὰς παρειάς [1], πλήττουσι διὰ τῶν παλαμῶν τὰ γόνατα [2], ρίπτουσι τέφραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ τῶν φορεμάτων [3] καὶ πίπτουσι πρηνεῖς [4].

Τούτου ἕνεκα δὲν συμφωνῶ μὲ τὴν ἐκφρασθεῖσαν γνώμην ὅτι οἱ ἀνωτέρω τρόποι τοῦ θρηνεῖν, καίτοι παρ' ἀρχαίοις γνωστοί, δὲν ἀπετέλεσαν σταθερὸν ἔθος κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ ὅτι ὁ Λουκιανὸς ἀναφέρων αὐτοὺς παριστᾷ ὑπερβολικώτερον καὶ φαντασιωδέστερον τὰ πράγματα [5].

Ὁ Πλούταρχος [6] πιστοποιεῖ διὰ τοὺς χρόνους του ὅτι αἱ κυρίαι, πρὸς ἔνδειξιν πένθους, ἠνάγκαζον τὰς θεραπαινίδας των νὰ μελανειμονοῦν, αἰκίας καὶ ἀμορφίαν εἰς αὐτὰς ἐπιφέρουσαι. Περὶ παρομοίας συνηθείας βραδύτερον ὁμιλεῖ καὶ ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ψέγει τὴν εὔπορον οἰκοδέσποιναν, διότι, τιμῶσα δῆθεν τὸν ἀπελθόντα, παρορμᾷ τὰς θεραπαινίδας νὰ κόπτωνται, ἐν ᾧ αὐτὴ οὔτε τὴν κόμην τίλλει, οὔτε τοὺς βραχίονας γυμνοῖ, οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον «ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δόξαι καταισχύνειν ἑαυτήν» [7].

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὁ προκείμενος νεκρὸς ἐθρηνεῖτο, ψαλλομένων πρὸς ἔπαινον αὐτοῦ διαφόρων μυρολογίων.

Εἰδικὰς συλλογὰς τοιούτων θρηνητικῶν ᾀσμάτων ἀληθὲς εἶναι ὅτι δὲν ἔχομεν, δυνάμεθα ὅμως, καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς χρήσεως ὁδηγούμενοι, ἀρκοῦντα ν' ἀνεύρωμεν εἰς διάφορα Βυζαντινὰ μυθιστορήματα, διαφόρους μονῳδίας, ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου φερομένῳ δράματι «Χριστὸς πάσχων», ἔνθα οἱ συγγαφεῖς τὸ περιεχόμενον ἐκ τῶν ἐν τῇ πραγματικότητι περιφερομένων θρήνων παραλαμβάνουσι [8].

---

[1] Ἐν Χιμάρᾳ αἱ στεναὶ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ ἀμύσσουσαι διὰ τῶν ὀνύχων τὰς παρειάς, ἀφίνουσι νὰ ξηρανθῇ ἐπ' αὐτῶν τὸ καταρρέον αἷμα, ὅπερ πλύνουσιν μετὰ μίαν Ἑβδομάδα (Ἀλεξ. Γεωργίτση, Ἤθη καὶ ἔθιμα Χιμαραίων, Ζωγράφ. Ἀγὼν, 1. 205.)

[2] Ἐν Καρπάθῳ αἱ θρηνοῦσαι πλήττουσι τὰ γόνατα δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν. Μιχ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου, σ. 121, ἐν Κρήτῃ δ' ὁμοίως τὰ γόνατα σταυροειδῶς.

[3] Πβ. τὴν ἐν Σύμῃ κατάραν «μουζωμὸς καὶ σταχνωμὸς» καὶ τὴν ἐν Καρπάθῳ «μοῦζες τσαὶ στάχτες νά χῃς» ἢ «ποῦ νὰ μουζώνεσαι τσαὶ νὰ πάσσεσαι μὲ τὴ στάχτη τῶν ἑφτὰ φουρνῶ». Μιχ. Μιχαηλίδου Νουάρου», Ἔνθ' ἀν. 213 ἢ τὴν ἐν Τσακωνίᾳ «μαυροκουρνιαχτὲ νὰ ντ' ὁράου».

[4] Ὡς ἐν Ἠπείρῳ, ἔνθα, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἡ μήτηρ, ἧς ἀπέθανε τὸ τέκνον, χαρακτηρίζεται ὡς «μάννα πίκουπη». Νίτσου, Μονογραφία περὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ κώμης τοῦ Τσαμαντᾶ, σ. 171. Φ. Κουκουλέ, Ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφὴν (Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος 1929, σ. 378).

[5] Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον, 2. 389.

[6] Πλουτάρχου, Παραμ. εἰς τὴν γυναῖκα, 3.

[7] Χρυσόστομος, P. G. 59, 347. 348.

[8] Κατὰ τὸν B. Schmidt, Totengebräuche und Cräberkultus (Archiv f. Religionswissenschaft, 24. 295), ὁ ποιητὴς εἰς τὸ εἰς τὴν μητέρα τοῦ Διγενῆ μυρο-

Ἐλέγετο δὲ τότε ὁ ἐπὶ τῷ κειμένῳ θρῆνος *ὀλολυγμὸς* [1] ἢ *τὸ θρῆνος* [2] ἢ *μυρολόγιν* [3] ἢ *καταλόγιν* [4] ἢ *ἐξόδιον* [5] ἢ *ἀνάκλημα* [6] ἢ *ἀνάκλησις* [7].

Ἐγίνετο δὲ τὸ θρηνολόγημα ἢ μονῳδικῶς, τῶν θρηνούντων ἀναφω-

λόγιον εἶχεν ὑπ' ὄψιν σύγχρονά του μυρολόγια. Μυρολόγια Βυζαντινὰ βλ. εἰς τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου τὸ ἐργίδιον ἐξόριστος ἢ φιλία, στίχ. 3—7 καὶ 13—14, εἰς τὸ ἐπύλλιον τὰ κατὰ Βέλθανδρον καὶ Χρυσάντζαν, στίχ. 117. 128 ἑξ. (Legrand), εἰς τοῦ Χορικίου τὸν ἐπιτάφιον ἐπὶ Προκοπίῳ σοφιστῇ Γάζης (σ. 24. Boissonade), εἰς τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ τὴν μονῳδίαν ἐπὶ τῷ δεσπότῃ κὺρ Ἰωάννῃ τῷ Παλαιολόγῳ (1. 388 ἑξ. Miller). Ἔπιθι διὰ τὴν μετὰ ταῦτα περίοδον τὸ περὶ ξενιτείας ποίημα (στίχ. 36 ἑξ., 263. 287. 316 ἑξ., 410 ἑξ., 420 ἑξ.) Πβ καὶ Φ. Κουκουλὲ, Παρατηρήσεις εἰς τὰ Carmina Graeca medii aevi τοῦ G. Wagner (Λαογραφίας, τόμ. 3, σ. 362).

[1] Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. ΙΓ'. στίχ. 553:

μετάθεσις δ' οὐ γίνεται νόμου τοῖς ἀμαθέσι
ὀλολυγμὸν δὲ λέγουσι, νοοῦσί τε τὸν θρῆνον

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τὸ ῥῆμα ὀλολύζω ἦτο ἐν χρήσει.

[2] Ἔστω καλὸν καὶ αὐτὸ καθά τισιν ἤρεσε καὶ ὁ θρῆνος τῶν μυροφόρων τὸ θρῆνος λέγεσθαι. Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, P. G. 136. 608.

[3] Ἐκ παραλλήλου ἐννοεῖται χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ ῥῆμα μυρολογῶ. Πβ. Τά κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, στίχ. 1442. 1670. 1693 (Lampros, Romans Grecs). Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τῆς λ. μυρολόγιν ἐξηνέχθησαν διάφοροι γνῶμαι· οἱ μὲν δέχονται ὅτι ἐκ τοῦ μοῖρα (κλαίγω τὴ μοῖρά μου) παράγεται, ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Κοραῆς (Ἄτακτ. 2.255, 4. 345) συνδέουσι πρὸς τὸ ἀρχαῖον ῥῆμα μύρομαι (Πβ. J. Schmidt, Myrolog oder Moirolog? Indogermanische Forschungen, 12 (1901), 6—13. B. Schmidt, Totengebräuche, Archiv 24. 296. Πβ. καὶ Maria Joannidu, Untersuchungen zur Form der neugriechischen Klagelieder, σ. 15. Ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ ἐμυρίζετο, ἐμυρολογεῖτο, κατὰ τὸ μύρισμα δὲ τοῦτο τοῦ νεκροῦ καὶ θρῆνος, φυσικά, ἐπηκολούθει, δέον νὰ δεχθῇ ὅτι μὲ τὸ μύρον ὀρθῶς συνδετέα ἡ λ. ἑπομένως διὰ τοῦ υ γραπτέα.

[4] Γεωργηλᾶ, Τὸ θανατικὸν τῆς Ῥόδου, στίχ. 36 (Wagner, Carmina σ. 33.)

[5] Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Εὐδοκίμου, Izswestia, 13. 214.

[6] Καὶ τὰ ἀνακαλῶ καὶ ἀνακαλοῦμαι, ὡς εἰκός, ἐν μεγίστῃ χρήσει. Χρυσόστομος, P. G. 54. 694, 60. 890. Μ. Βασίλειος, P. G. 32, 1052. Usener, Legenden der Pelagia, 25. 9. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Εἰς τὴν θυγατέρα Στυλιανὴν πρὸ ὥρας γάμου τελευτήσασαν (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5. 80. 85.). Βασιλείου Ἀχριδηνοῦ, Λόγος ἐπιτάφιος ἐπὶ τῇ ἐξ Ἀλαμανῶν Δεσποίνῃ (Βυζαντινὰ Χρονικά, 1. 119).

[7] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 332. Θεοδώρου Προδρόμου, Ἐπιστολαί, P. G. 99. 1265. Τὸ ἀνακαλοῦμαι, τὸ ὁποῖον ὡς ἀνακαλειοῦμαι εἶναι σύνηθες εἰς τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν Κρητικὰ κείμενα (Φ. Κουκουλέ, Συμβολή, Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3, 27), περιφέρεται σήμερον ἐν Ἠπείρῳ, Κρήτῃ καὶ Κύπρῳ, ἐν ᾗ τελευταίᾳ νήσῳ συνηθέστατον καὶ τὸ ἀνακάλημαν, ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ μυρολογίου, εἶναι ἤδη ἀρχαῖον σημαῖνον καλῶ καὶ

νούντων τὸ *ἰού, ἰοὺ* ἢ *γούι*[1] ἢ τῶν παρισταμένων γυναικῶν ἢ τῶν ἀνδρῶν συνθρηνούντων, τῆς κοινῆς συνοδίας τῶν θρήνων καλουμένης *συνθρήνου*[2].

Κατὰ τὰ μυρολόγια, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα, ὡς καὶ σήμερον πολλαχοῦ, ἀπηγγέλλοντο καθημένων περὶ τὸν νεκρὸν ὀκλαδὸν τῶν θρηνουσῶν ἢ ἐπὶ χαμηλῶν σκαμνίων ἢ ἐπὶ τῶν γονάτων ἢ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους[3] (Εἰκ. 3), κατὰ τὰ μυρολόγια λοιπόν, ὁ προσφιλὴς νεκρός, οὗτινος ἐξῄροντο αἱ ἀρεταί, προσηγορεύετο φῶς (φῶς τῶν ὀφθαλμῶν), ψυχή, καρδία, παρηγορία, πνοή, ζωὴ καὶ χαρά[4].

αὖθις καλῶ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ. Συνηθέστατον μάλιστα τότε καὶ τὸ τρὶς ἀνακαλεῖν τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ὅταν οὗτος ἐπνίγετο ἢ ἔπιπτεν ἐν πολέμῳ ἢ ἔθνησκεν ἐν τῇ ξένῃ. Πβ. τὰ τῆς Ἰλιάδος (Ψ. 178) ἔνθα, ἀναφθείσης τῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου, ὁ Ἀχιλλεὺς

ᾤμωξε τ' ἄρ' ἔπειτα φίλον τ' ὀνόμηνεν
ἑταῖρον.

Νῦν ἐν Μάνῃ οἱ μαθόντες τὸν θάνατον συγγενοῦς ἢ φίλου, εἰσερχόμενοι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἢ καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ, μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, φωνάζουσι: ἀδέρφι, ἀδέρφι, τὸ ὄνομα ἅμα αὐτοῦ ἀναφωνοῦντες (Δ. Ζαφειρακοπούλου, Ἔθιμα τῆς κηδείας ἐν Μάνῃ, Λαογραφ. 3. 474—5). Πβ. καὶ τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ **Du Cange** ἐν λ. ἀνακάλεσμαν, ἀνάκλημαν καὶ ἀνακαλεστάδες. Ἔπιθι καὶ **Γ. Χατζιδάκιν** ἐν Ἐπιστ. Ἐπετ. Θ'. 39—41 καὶ ἴδ. Φ. Κουκουλέ, Ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφὴν (Ἡμερολ. τῆς Μ. Ἑλλάδος, 1929 σ. 375.)

[1] Πουλλολόγος, στίχ. 406 (Wagner, Carmina, σ. 191). Γ. Ἀκροπολίτου, Ἐπιτάφιος τῷ ἀοιδίμῳ βασιλεῖ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Δούκᾳ 2. 12. 22 (Heisenberg).

[2] Χρυσόστομος, P. G. 61. 390. Γρηγόριος Νύσσης, P. G' 46. 865. Θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, Varia Graeca sacra, 52. 17). Θεοδώρου Προδρόμου, Κατομυομαχία, στίχ. 321 (Hercher). Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ Θ'. ἱστορ. 277, στίχ. 631. Τὰ κατὰ Βέλθανδρον καὶ Χρυσάντζαν στίχ. 1164. Ἡ λ. σύθρηνο χρησιμοποιεῖται σήμερον ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω σημασίας ἐν Νάξῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

[3] Σήμερον ἐν Καρπάθῳ καὶ Γορτυνίᾳ αἱ μυρολογοῦσαι κάθηνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐν Μάνῃ θρηνοῦσι γονατίζουσαι ἢ ὀκλαδὸν καθήμεναι (στεριωμένες 'ς τὰ γόνατα). Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μυρολόγια, σ. 76. Ὀκλαδὸν ἐπ' ἴσης ἐμυρολόγουν τὸν νεκρὸν καὶ ἐν Κοτυώροις τοῦ Πόντου (Ξενοφ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σ. 224.231) ὁμοίως ἐν μέσῃ Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Τσακωνίᾳ (Μιχ. Δέφνερ, Χαιρετισμοί, εὐχαί, κατάραι, ὅρκοι, ᾄσματα Τσακώνων, Λαογραφ. 2 39.), Ἐν Κάσσῳ αἱ μυρολογοῦσαι χῆραι κάθηνται ἐπὶ χαμηλῶν σκαμνίων, ἐν Χίῳ δὲ καὶ ἐπὶ πετρῶν.

[4] Διήγησις τοῦ Διγενῆ, Λόγ. Α'. 337 (Legrand). Θεοδώρου Προδρόμου, Εἰς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν θρηνητικὸς λόγος (Miller, Recueil II. 768). Εὐθυμίου τοῦ Τορνίκη, Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν Ἀθηνῶν τὸν ὑπέρτιμον (Ἁρμονίας, 3. 217). Τὰ κατὰ Βέλθανδρον καὶ Χρυσάντζαν, στίχ. 1157. Ἀνωνύμου, Μονῳδία ἐπὶ τῷ θανάτῳ Θεοδώρου Β'. τοῦ Παλαιολόγου (Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια, 4. 186. 5). J. Aufhauser, Miracula Sancti Georgii, 26. 1.

Εἶχον δὲ ταῦτα διάφορον περιεχόμενον, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας, τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ νεκροῦ, ὡς καὶ τῶν περιστάσεων, ὑφ' ἃς ἐπῆλθεν ὁ θάνατος Εἰς τοὺς νέους π. χ. ἐξεφράζετο τὸ παράπονον ὅτι προώρως

Εἰκ. 3. Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καθήμεναι καὶ θρηνοῦσαι.

(Ἐκ τοῦ λευκώματος τοῦ Kahrié Djami, τόμ. XI τοῦ Δελτίου τοῦ Ρωσσικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Κων/πόλεως, πίν. 38 ₉₈.)

οὗτοι ἐγκατέλιπον τὸ φῶς τοῦ κόσμου μαρανθείσης τῆς νεότητος καὶ τοῦ κάλλους των[1], χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς γάμου κοινωνίαν καὶ νὰ τοῖς ψαλῶσι

---

[1] Μ. Βασίλειος, P. G. 32. 1045. Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φιλαρέτου (Fourmy - Leroy, Βυζάντιον, 9. 159, 8). Kurtz - Drexl, Michaelis Pselli scripta minora 1. 195. 154.

ἐπιθαλάμια ᾄσματα, χωρὶς νὰ συνδιασκεδάσωσι μετὰ τῶν φίλων καὶ χωρὶς νὰ ἐγκαταλίπωσι κληρονόμους [1], ἐκαλεῖτο δ' ἡ γῆ νὰ μὴ μαράνῃ τοῦ μέλλοντος νὰ ἐνταφιασθῇ τὸ κάλλος [2] ἢ ν' ἀνοίξῃ πρὸς μικρὸν οὗτος τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τοὺς προσφιλεῖς του· οἱ γηραιοὶ μάλιστα γονεῖς παρεπονοῦντο, διότι φεύγει τὸ στήριγμα τοῦ οἴκου των καὶ ὁ γηροκόμος των [3] καὶ τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον, θανόντας, θὰ τοὺς παρέπεμπεν εἰς τὴν τελευταίαν των κατοικίαν, τελοῦν καὶ τὰ νενομισμένα [4].

Αἱ σύζυγοι παρεπονοῦντο διὰ τὴν χηρείαν καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα δεινά, διὰ τὴν ἐρημίαν τοῦ οἴκου, ἀποροῦσαι πῶς ἀντέχουσι νὰ βλέπωσι τὸν προσφιλῆ σύζυγον ἄπνουν [5] καὶ μυρόμεναι, διότι δὲν θὰ ἐπανίδωσι πλέον τὸν ἀπερχόμενον [6], τὸν ὁποῖον ἀπεκάλουν σωτῆρα καὶ πρόμαχον καὶ θάρρος των καὶ πύργον καὶ στήριγμα τοῦ οἴκου [7], γαλήνην τῆς ψυχῆς των καὶ ἄγκυραν τῶν τέκνων των [8].

Τὰ τέκνα τέλος ἐκάλουν τοὺς γονεῖς των ν' ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ νὰ τὰ ἴδωσι, νὰ τοῖς ἀπευθύνωσι δὲ τὸν λόγον καὶ νὰ τοῖς δώσωσι τὰς τελευταίας συμβουλάς των [9].

Ταῦτα καὶ παρόμοια ἐθρηνολόγουν συνήθως οἱ οἰκεῖοι τοῦ νεκροῦ, ἐπεκράτει ὅμως τότε καὶ ἡ συνήθεια, εὐρύτατα διαδεδομένη, ἵνα καλῶσιν ἐπὶ μισθῷ καὶ εἰδικὰς θρηνῳδοὺς γυναῖκας, *μυρολογιστρίας* [10], αἵτινες ἐνέτεινον τὸν θρῆνον τῶν γυναικῶν διὰ τῶν πολλῶν καὶ πρὸς τὴν περίστασιν προσαρμοζομένων μυρολογίων των, αὐτοσχεδίων εἴτε καὶ μή.

Καὶ ἐπολέμουν μὲν τὴν συνήθειαν ταύτην οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ὁμιλοῦντες διὰ τὸν καταγέλαστον ἑσμὸν τῶν θρηνουσῶν γυναικῶν, Ἑλληνίδας γυναῖκας αὐτὰς ἀποκαλοῦντες καὶ τὴν ἐθνικὴν τοῦ ἐθίμου ἀρχὴν

---

[1] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 869. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ περὶ πένθους πονηματίῳ του (κεφ. 13). J. Aufhauser, Das Drachenwunder des heiligen Georg, 56. 57, 129. 10.

[2] Kurtz — Drexl, Ἔνθ' ἀν. 200. 298. Ὁ πόλεμος τῆς Τρῳάδος, στίχ. 669.

[3] Διήγησις Φλωρίου καὶ Πλάτζια Φλώρης, στίχ. 1149. Μαρτύριον τοῦ ἁγ. μάρτυρος Οὐάρου, P. G 115. 1156.

[4] Βασίλειος Σελευκείας, P. G. 85. 144.

[5] Τὰ κατὰ Βέλθανδρον καὶ Χρυσάντζαν, στίχ. 1158. Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 37. 571.

[6] Χρυσόστομος, P. G. 59. 347.

[7] Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ Ἀλεξίου (Anal. Boll. 19. 252) Kurtz — Drexl, Ἔνθ' ἀν. 1. 198. 217. Θεοδώρου Προδρόμου, Στίχοι μονῳδικοὶ (Boissonade, Anecdota Nova, σ. 297 ἑξ, 305. 383).

[8] Θεοδώρου Προδρόμου, Ἔνθ' ἀν. 385.

[9] Διήγησις τοῦ Διγενῆ, Λόγ. Ζ'. στίχ. 119 ἑξ. (Legrand).

[10] Πουλλολόγος, στίχ. 406 (Wagner, Carmina, σ. 191.)

ὑπαινισσόμενοι, δὲν εἰσηκούοντο ὅμως [1]. Ἐπὶ Βενετοκρατίας μάλιστα κατὰ τὸν ΙΔ'. αἰῶνα γνωρίζομεν ὅτι διὰ διατάγματος δουκικοῦ ἀπηγορεύθη τὸ μυρολογεῖν ἐπὶ ποινῇ φυλακίσεως δεκαπενθημέρου καὶ καταβολῆς πέντε ὑπερπύρων [2].

Κατὰ τὸ σύνθρηνον ἡ ἐξάρχουσα ἀπήγγελλεν ἕνα στίχον, κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τῆς ἡμετέρας αὐτοκρατορίας, καὶ δὴ ἐν Ἰωνίᾳ, δεκαπεντασύλλαβον, τοῦτον δ' ἐπανελάμβανον αἱ συνθρηνοῦσαι ἢ αὐτούσιον, ἢ τουλάχιστον κατὰ τὸ νόημα [3].

Τέλος ἂς σημειωθῇ ὅτι τὸν κείμενον νεκρὸν ἐθρήνουν οὐ μόνον γυναῖκες, παρ' αἷς ὁ θρῆνος ἦτο *νόμος* [4], ἀλλὰ καὶ ἄνδρες, ὡς δὰ κατὰ τόπους καὶ σήμερον γίνεται [5], περίφημοι μάλιστα ἦσαν οἱ Μαρυανδηνοὶ θρηνῳδοί [6]. Οὐχὶ σπανίως ὅμως προσήρχοντο καὶ πολλὰ ἀπρόσκλητα ἄτομα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ θανάτου τοὺς ἰδ ους νεκροὺς ἀποκλαίοντα [7].

Ἐννοεῖται δ' ὅτι οἱ συγγενεῖς ἐθρήνουν καὶ ἐκόπτοντο οὐ μόνον παρόντος τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις εὕρισκον φόρεμα ἢ κόσμημά τι ἢ καθ' ὅλου ἀντικείμενον ἀνῆκον εἰς αὐτόν [8].

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 57. 374, 59. 467, 61. 106. 390, 63. 37. 43. 887. Χορικίου, Ἐπιτάφιος ἐπὶ τῷ Προκοπίῳ, 128. 13. (Förster-Richtsteig). Περὶ τῆς χρήσεως τῶν θρηνητριῶν βλ. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Τῷ πρωτοσυγκέλλῳ τῷ Παρασπονδύλῳ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5. 366.) Κ. Μανασσῆ, Σύνοψις χρονική, 227, στιχ. 5338. Κ. Στιλβῆ, Ἐπὶ τῷ ἐμπρησμῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 8. 13). Διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἔπιθι Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, 2. 377. 379.

[2] Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3, 26).

[3] Θεοδώρου Προδρόμου, Κατομυομαχία, στίχ. 320 ἑξ. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Μονῳδία εἰς Νικήταν τὸν Χωνιάτην 1. 357. 3 (Λάμπρου).

[4] Λιβανίου, Δύσκολο, γήμας λάλον γυναῖκα ἑαυτὸν προσαγγέλει, τόμ. 6. 542. 19 (Förster). Χρυσόστομος, P. G. 61. 29.

[5] Τὰ κατὰ Βέλθανδρον καὶ Χρυσάντζαν, στίχ. 1160. Βασιλάκη, Μονῳδία (Mai, Spicilegium Romanum, 5. 449). Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Ἔνθ' ἀν. 1, 357. 3. Καὶ ὁ Σουΐδας δ' ἐν τῷ λεξικῷ του, II. 205, λέγει: θρήνους, τοὺς παρ' ἡμῖν θρηνῳδούς. Νῦν ἐν Μάνῃ (Δ. Ζαφειρακοπούλου, Ἔθιμα τῆς κηδείας ἐν Μάνῃ, Λαογρ. 3. 474) θρηνῳδοῦν καὶ οἱ ἄνδρες, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Χιμάρᾳ (Ἀλεξ. Γεωργίτση, Ἤθη καὶ ἔθιμα Χιμαραίων, Ζωγρ. Ἀγὼν 1. 205.

[6] Παχυμέρης, 1. 311 καὶ 653 (Βόνν.).

[7] Χρυσόστομος, P. G. 59. 600. Βασιλάκη, Ἔνθ' ἀν.

[8] Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος τῆς ὁσίας Εὐφροσύνης τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, P. G. 114. 316.

Η ΕΚΦΟΡΑ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ

Περατωθέντος τοῦ θρήνου, ἤρχιζεν ἡ ἐκφορά, ἥτις ἐκαλεῖτο καὶ *κηδεία*, ἀλλὰ καὶ *ἐξόδιον*[1], ἀκριβῶς ὅπως καὶ σήμερον κατὰ τόπους[2], ἢ καὶ *ἔξοδος*[3], τοποθετουμένου τοῦ νεκροῦ ἐντὸς φερέτρου, τὸ ὁποῖον συνηθέστατα χαρακτηρίζεται ἢ ὡς *κράββατος*[4] ἢ ὡς *κλίνη*[5], διὰ τὸ ἔχειν σχῆμα κλίνης, ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ συγγραφεῖς μαρτυροῦσι καὶ αἱ σχετικαὶ εἰκόνες δεικνύουσιν[6]· οἱ συγγραφεῖς μάλιστα τὸ χαρακτηρίζουσι καὶ ὡς *σκίμποδα*[7], ἔνιοι δὲ καὶ ὡς *κιβούριν*[8].

---

[1] Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, 52. 17 (Gelzer). Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 130 καὶ 132, 298, (σελ. 84. 19, 239. 112, Drexl). Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀμβροσίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 1. 81. 27. Νικηφόρου, πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ, P. G. 111. 724. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως, 630. 21. Εἶπε δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (Βάτραχ. 168): ἐκφορά, ὃ κοινῶς ἐξόδιον λέγεται. Πβ. τὰ πολύλεκτα ἐξόδια ῥήματα καὶ τοὺς ἐξοδίους ὕμνους.

[2] Παλαιότερον ἐν Κρήτῃ καὶ σήμερον ἐν Αἴνῳ, Ἠπείρῳ καὶ Νισύρῳ ξόδι καὶ ξόδιο ἐν Κυζίκῳ λέγεται ἡ νεκρικὴ πομπή. Πβ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 28.).

[3] Χρυσόστομος, P. G. 60. 769. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Εἰς τὴν θυγατέρα Στυλιανὴν (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5. 82). Ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (275. 14) ἡ κηδεία τοῦ βασιλέως χαρακτηρίζεται ὡς «ἐπιτάφιος βασιλέως», σῴζεται δ' ἡ ὀνομασία καὶ σήμερον κατὰ τὴν περιφορὰν τὴν γινομένην τὴν Μ. Παρασκευήν. Βλ. καὶ Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογρ. Σύμμ. 3. 334).

[4] Λιβανίου, Δύσκολος γήμας λάλον γυναῖκα ἑαυτὸν προσαγγέλλει, § 49, τόμ. 6. 542 (Förster). Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 131 καὶ 132 (σελ. 83. 21, 87. 5, Drexl). Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 482. 8, 489. 16. Th. Nissen, Βίος τῆς ὁσίας Εὐσεβίας (Anal. Boll. 61. 116). Νῦν τὸ φέρετρον λέγεται καὶ κρεββάτι, ὡς ἐν Λέσβῳ, καὶ νεκροκρέββατο.

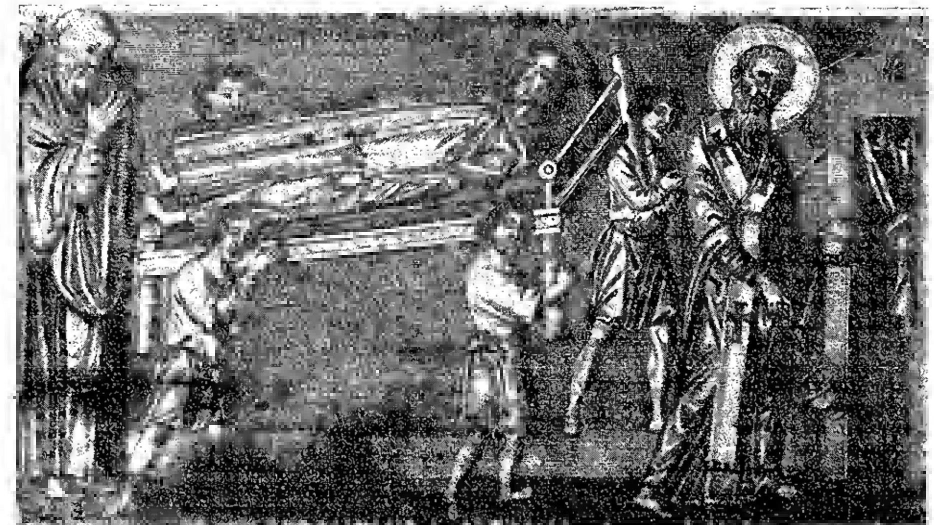
[5] Furmy-Leroy, Βίος τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Φιλαρέτου (Βυζάντιον, 9. 161. 24).

[6] Βλ. καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 εἰκόνα.

[7] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐνθ' ἀν. Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1140. 30. Tafel, Eustathii opusc. 111. 10. Πβ. τὸ τοῦ Ἡσυχίου: σκιμπόδιον· εὐτελὲς κλινίδιον, μονοκοίτιον, καὶ τὸ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Φωτίου σκίμπους· κράββατος ἢ σκάμνος, ἔτι δὲ καὶ τὸν διάλογον Τιμαρίωνα 35 (Ellissen, Analekten, IV. 78).

[8] Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου Τύρου, στ. 390 (Wagner, Carmina, σ. 261). Περὶ τῆς χρήσεως τῆς λ. ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Βενετοκρατίας βλ. Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 29.)

Δὲν ὑπῆρχεν ὡρισμένος χρόνος, καθ' ὃν ἐπεβάλλετο νὰ γίνεται ἡ κηδεία, μετὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον. Τοῦτο ἐξηρτᾶτο ἐξ ὡρισμένων βεβαίως λόγων, καὶ δὴ κλιματολογικῶν, οἵτινες εἰς τὸ μεσημβρινὸν τῆς Ἑλλάδος κλῖμα δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀναβολὴν τῆς κηδείας. Εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις, λ.χ. ἐν καιρῷ λοιμοῦ ἢ σεισμῶν, ὅτε διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἀποθνησκόντων δὲν ἐπήρκουν οἱ θάπτοντες, ἠδύναντο νὰ μείνουν οἱ νεκροὶ ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἄταφοι[1].

Εἰκ. 4. Ἡ ἐπὶ τῶν ὤμων φερομένη κλίνη.

(Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 155 χειρ. τῶν ἔργων Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Du Cange, Constantinopolis Christiana, III. 77).

Ἔφερον δὲ τὴν κλίνην οἱ κομίζοντες ἐπὶ τῶν ὤμων· (Εἰκ. 4 καὶ 5) ἐντεῦθεν καὶ αἱ φράσεις «[μετέωρον] ἐπέρχεσθαι τὸν σκίμποδα», «ἐγκλιδὸν αἴρειν», «ὑποβαίνειν τὴν κλίνην», «αἴρειν τὸν νεκρόν», «προσκομίζεσθαι τὸν νεκρὸν χερσὶν ὑψούμενον», «ἐπὶ τῶν ὤμων τὴν κλίνην βαστάζειν», «ὑπέχειν τῇ κλίνῃ (τῇ σορῷ) τὸν αὐχένα»[2]. Μόνον δὲ κατὰ

---

[1] Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 675. 6 (Βόνν).

[2] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 993. Μάρκου Διακόνου, Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου 23 (σ. 20. 4, Grégoire-Kugener). Th. Nissen, Βίος τῆς ὁσίας Εὐσεβίας (Anal. Boll. 61. 115. 30). Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 131, σ. 84. 19 (Drexl). Κιννάμου, Ἱστορ. 2. 31. 1. Βίος Ἀλεξάνδρου, στίχ. 3920 (Wagner, Trois poèmes, σ. 174),

τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἀναφέρεται ὅτι τὸ φέρετρον ἐβαστάζετο ἐπὶ τῶν χειρῶν [1].

Ἐβάσταζον δὲ τὴν σορὸν οἱ συγγενεῖς ἢ φίλοι τοῦ νεκροῦ [2], τῶν ἐπιφανῶν μάλιστα ἐξέχοντα πρόσωπα, τὴν τῶν κληρικῶν δὲ καὶ ἱερῶν προσώπων πολλάκις οἱ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου [3]. Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὑπῆρχον

Εἰκ. 5. Ἡ εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἄφιξις τῶν λειψάνων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

(Ἐκ τοῦ Μηνολογίου Βασιλε.ου τοῦ Β'. J. E b e r s o l t, Les arts somptuaires de Byzance, σ. 29).

καὶ εἰδικοὶ νεκροφόροι, ἐπ' ἀμοιβῇ τὸ ἐπάγγελμα ἀσκοῦντες [4], *δεκανοὶ* καὶ *λεκτικάριοι* καὶ *κοπιαταὶ* καλούμενοι [5]· κατὰ τὰς κηδείας μάλιστα τῶν πε-

---

[1] Ἱ ε ρ ο μ ο ν ά χ ο υ Β η σ σ α ρ ί ω ν ο ς, Μονῳδία ἐπὶ Κλεόπῃ Παλαιολογίνῃ (Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Παλαιολόγεια, 4. 159. 18.).

[2] Σ υ ν ό δ η Π α π α δ η μ η τ ρ ί ο υ, Theodoros Prodromos, σ. 284. Κ ι ν ν ά μ ο υ, Ἱστορ. 31. 1.

[3] Περὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ ἁγίου Βασιλείου λέγεται: «προσεκομίζετο χερσὶ ἁγίων ὑψούμενος». Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς Θ ε ο λ ό γ ο ς, P. G. 36. 601. Σ υ μ ε ῶ ν ο ς Μ ε τ α φ ρ ά σ τ ο υ, Βίος τῆς ὁσίας Εὐσεβίας, P. G. 114. 997. Πβ. D. P e t r a k a k o s, Die Toten im Recht, σ. 101.

[4] Τὸν μισθὸν εἰς τούτους παρεῖχεν ἡ ἁγία Σοφία.

[5] Ἐν ταῖς Νεαραῖς τοῦ Ἰ ο υ σ τ ι ν ι α ν ο ῦ ἀναφέρονται οἱ τὴν κλίνην φέροντες καὶ οἱ ὀρύττοντες (Z a c h. v o n L i n g e n t h a l, Imperatoris Justinia-

νήτων, ξένων καὶ λοιμοβλήτων ἐγίνετο χρῆσις καὶ τῶν *παραβολάνων*, τῶν ἀποτολμώντων δῆλα δὴ νὰ πλησιάσωσι τὸν προσβληθέντα ὑπὸ λοιμοῦ [1].

Ὡμίλησα μικρὸν ἀνωτέρω περὶ φερέτρων. Ταῦτα κατεσκευάζοντο ἢ ἐξ ἁπλοῦ ξύλου, ἢ διὰ τοὺς εὐπορωτέρους καὶ ἐκ ξύλου κέδρου ἢ κυπαρίσσου [2]. Τὰ ἁπλᾶ φέρετρα ἦσαν κτῆμα τῶν ἐκκλησιῶν ἢ τῶν εὐαγῶν ἱδρυμάτων, ἐπὶ ἐπιστροφῇ παραχωρούμενα, ὡς δὰ ἐνιαχοῦ καὶ μέχρι σήμερον συνηθίζεται [3].

Διὰ τοὺς πλουσίους ἐννοεῖται ὑπῆρχον οὐ μόνον ἀργυροῖ, ἀλλὰ καὶ χρυσοῖ κράββατοι [4], τοὺς ὁποίους ἀντὶ ἀμοιβῆς ἐνοικίαζον οἱ κενόδοξοι συγγενεῖς, μίαν ἔτι δαπάνην εἰς τὴν ταφὴν προσθέτοντες καὶ τὴν πολυτέλειαν αὐτῆς αὐξάνοντες, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν φρονιμωτέρων [5].

Φαίνεται δ' ὅτι αἱ δαπάναι μιᾶς κηδείας ἐποίκιλλον κατὰ πρόσωπα καὶ αἰῶνας, εἰς τοὺς Πανδέκτας μάλιστα λέγεται ὅτι αὗται κρίνονται ἀναλόγως τῆς περιουσίας καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀποθανόντος. Ἐθεωρεῖτο δ' ὕβρις δαπάνη μετρία γενομένη διὰ τὴν κηδείαν πλουσίου [6]. Οὕτως ἔχομεν μεμαρτυρημένην δαπάνην μιᾶς λίτρας, ἤτοι 72 χρυσῶν νομισμάτων,

---

ni quae vocantur novellae, 1. 443α. 444. 447 καὶ 2. 23. Βασιλικά, 4. 1. 20 καὶ 59. 3α. Περὶ τῶν αὐτῶν ὁμιλεῖ καὶ ὁ Βαλσαμὼν ἑρμηνεύων τὸν 47ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ'. οἰκουμ. συνόδου (Ρ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα, 2. 418).

[1] Παράβολοι ἐλέγοντο οἱ τολμηροὶ θηριομάχοι, Σ ω κ ρ ά τ ο υ ς, Ἐκκλ. Ἱστορ. Ζ'. 22. Ἄλλως περὶ παραβολάνων ὁ Henri Grégoire ἐν Βυζαντίῳ.

[2] T o u g a r d. Quid ad profanos mores dignoscendos augendaque lexica conferunt acta Sanctorum, σ. 76.

[3] Κ ε δ ρ η ν ο ῦ, Ἱστορ. 675. 75 (Βόνν.). Ἀ σ τ ε ρ ί ο υ Ἀ μ α σ ε ί α ς, P.G. 40. 185. Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ κοινοῦ κραββάτου βλ. B. S c h m i d t, Totengebräuche, Archiv 24. 306.

[4] I. Μ α λ ά λ α, Χρονογρ. 489. 16. Z a c h. v. L i n g e n t h a l, Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae, 1. 448. Χρυσῶν κλινῶν μνείαν ποιεῖται καὶ ὁ Χρυσόστομος. Περὶ τῆς ἐν ἁγίᾳ Σοφίᾳ χρυσοπάστου κλίνης βλ. D u C a n g e, Constantinopolis Christiana, III. 78.

[5] Χ ρ υ σ ό σ τ ο μ ο ς, P. G. 58. 465, 62. 203, 63 810. Βλ. καὶ V a n c e, Beiträge, σ. 81. Δ. Μ π α λ ά ν ο υ, Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (Νέα Σιών, 1922, σελ. 439—440.). D. P e t r a k a k o s, Die Toten im Recht, σ. 98. 99. Εἰς τὰς δαπάνας τῆς κηδείας κατὰ τοὺς νόμους (Σύνοψις T. 5. 10. Zach. v. Lingenthal, JGR 5. 614) ἀνῆκον τὰ ἔξοδα τῆς ἐκκομιδῆς, τὸ τίμημα τοῦ τόπου ἐν ᾧ κατετίθετο ὁ νεκρός, τὰ ἔξοδα τῆς ἐνδύσεως καὶ τῆς σοροῦ, ὡς καὶ τὰ τῆς μετακομιδῆς, ἐὰν τὸ λείψανον μετεφέρετο ἐκ τῆς ξένης.

[6] Πανδέκται, 11. 7, 10. 12 5.

χάριν κηδείας[1], ὡς πάλιν καὶ τριῶν χρυσῶν νομισμάτων διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν[2].

Οἱ βασιλεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν ἐνδεῶν προνοίᾳ των, ἵνα μὴ αἱ δαπάναι τῆς κηδείας βαρύνωσι τοὺς ἀπομένοντας οἰκείους οἱ δὲ νεκροὶ θάπτωνται ἀμισθί, ἔλαβον ἐνωρὶς τὰ κατάλληλα μέτρα. Ἤδη λοιπὸν ἀπὸ Μ. Κωνσταντίνου, ὃν ἠκολούθησε καὶ Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος, ὡρίσθη ἵνα τὰ ἔξοδα τῶν κηδειῶν τῶν μὴ εὐπορούντων καὶ αἱ ἀμοιβαὶ τῶν εἰς ταύτας ὑπηρετούντων[3] καλύπτωνται ἀπὸ τὰ ἐνοίκια 950 καὶ κατόπιν 1100 ἐργαστηρίων ἀφιερωμένων εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, μέτρον, ὅπερ ἀνενέωσε καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς 43ης καὶ 59ης Νεαρᾶς του[4]. Ἡ διάταξις ὅμως αὕτη, σὺν τῷ χρόνῳ, ἤργησε, δι' ὃ ἠναγκάσθη Λέων ὁ Σοφὸς νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ ἐν ἰσχύϊ.

Οἱ κενόδοξοι ἐννοεῖται οἱ ζητοῦντες χρυσῆν ἢ ἀργυρᾶν κλίνην[5] διὰ τὴν νεκρικὴν πομπὴν τῶν οἰκείων των ὡς καὶ πλείονας ἀσκητρίας καὶ κανονικάς, ὤφειλον νὰ καταβάλωσιν ἐξ ἰδίων τὴν σχετικὴν δαπάνην[6].

Τὰ μέτρα δὲ ταῦτα τῶν βασιλέων ὑπεβοήθουν συχνὰ καὶ οἱ φιλόπτωχοι, λαϊκοὶ ἢ τοῦ κλήρου, τὰς ἀναγκαίας δαπάνας πρὸς ταφὴν τῶν ἀπόρων ἢ ξένων παρέχοντες[7]. Εἰς παλαιοτέρους μάλιστα χρόνους ἡ ἐκκλησία εἶχε ταμεῖον, εἰς ὃ οἱ Χριστιανοὶ προσέφερον ποσὰ πρὸς ταφὴν πενήτων[8].

Σημειωθήτω δ' ὅτι ὑπῆρχον καὶ οἱ ἄτυφοι, οἱ παραγγέλλοντες ἵνα μὴ ταφῶσι, παρὰ τὴν κοινωνικήν των θέσιν, πολυτελῶς, ἀλλὰ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς πτωχοὺς ἡ πρὸς ταφήν των περιττὴ δαπάνη[9], ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου θὰ ὑπῆρχον καὶ οἱ ματαιόδοξοι, οἱ ζητοῦντες νὰ γίνῃ πᾶσα περιττὴ δαπάνη χάριν τῆς κηδείας των· ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται τὸ τοῦ Παπινιανοῦ, ὅτι δὲν

---

[1] Πεῖρα 41. 10 (Zach. v. Lingenthal, JGR 1. 189.)

[2] Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον (1. 268. 14 Λάμπρου).

[3] Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ λεκτικάριοι καὶ αἱ τὴν κηδείαν παρακολουθοῦσαι καὶ ψάλλουσαι ἀσκήτριαι, ὡς καὶ οἱ ὀρύττοντες τὸν τάφον. Ὑπήγοντο δ' αἱ ἀσκήτριαι καὶ ἀκόλουθοι εἰς τὸν ξενοδόχον τῶν Σαμψών, ὅστις ἐλάμβανε παρὰ τοῦ οἰκονόμου τὰ σχετικὰ ποσά.

[4] Zach. v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani, 1. 387 ἑξ. καὶ 442 ἑξ. D. Petrakakos, Die Toten im Recht σ. 126.

[5] Ἀναφέρεται ἐν τῇ 59ῃ Νεαρᾷ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καταβολὴ 12 σολίδων, ἤτοι χρυσῶν νομισμάτων, πρὸς μίσθωσιν κλίνης.

[6] Zach. v. Lingenthal, Ἔνθ' ἀν. 1. 447.

[7] Θεόδωρος Στουδίτης, P. G. 99. 953.

[8] D. Petrakakos, Ἔνθ' ἀν. 96.

[9] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 845.

ἰσχύουσιν ἀνάρμοστοι θελήσεις τῶν ἀποθνησκόντων, λ. χ. ἵνα ἱμάτια ἢ ἄλλα περιττὰ δαπανηθῶσι κατὰ τὴν κηδείαν[1].

Οἱ ἐκκομιζόμενοι ἐτοποθετοῦντο ἕκαστος ἐπὶ ἑνὸς φερέτρου· τοῦτο κατὰ κανόνα, ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους αἱ πόλεις καὶ οἱ συνοικισμοὶ συχνὰ ὑπὸ λοιμῶν ἐμαστίζοντο, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φορείου τότε ἐτοποθετοῦντο δύο ἢ καὶ πλείονες ἢ καὶ ἐπὶ ἁμαξῶν, ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐκκομιζόμενοι ἢ μετεφέροντο διὰ τῶν *τράνων*, σανίδων δῆλα δή, ἃς ἐτοποθέτουν ἐπὶ δύο παραλλήλως ζευγνυμένων ὑποζυγίων[2].

Τοῦ κομιζομένου σκηνώματος προηγοῦντο ψάλλουσαι αἱ παρθένοι, ἑκατέρωθεν δὲ στιχηδὸν ἱερεῖς κρατοῦντες λαμπάδας[3] καὶ ψάλλοντες τὸν ἄμωμον[4] καὶ τὸν τρισάγιον ὕμνον[5], εἵποντο δ' οἱ λαϊκο , ὁμοίως λαμπαδηφοροῦντες, προηγουμένων, κατ' ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθιμον, τῶν ἀνδρῶν καὶ ἑπομένων τῶν γυναικῶν[6] (Εἰκ. 6).

Ἐννοεῖται δ' ὅτι οἱ κληρικοί, οἱ θάπτοντες ὀρθόδοξον, ἔπρεπε νὰ εἶναι τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ μόνον μὴ εὑρισκομένου ὀρθοδόξου ἱερέως, κατὰ Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ἐπετρέπετο καὶ αἱρετικὸς νὰ τελέσῃ τὴν κηδείαν[7].

Εἰς τὴν ἀκολουθίαν, ἥτις, ἀναλόγως τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐκκομιζομέ-

---

[1] Πανδέκτ. 30. 1. 113. 5.

[2] Θεόδωρος Στουδίτης, P. G. 99. 805. Θεοφάνους, Χρονογρ. 653. 3. Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου, Ἱστορ. 212. 1. Γ. Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 1. 675. 20. Γεωργηλᾶ, Τὸ θανατικὸν τῆς Ρόδου, στίχ. 42 (Wagner, Carmina, σ. 33). Μ. Γεδεών, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια, σ. 104.

[3] Κλήμεντος, Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, P. G. 1. 989. Χρυσόστομος, P. G. 61. 360, 63. 43. 811. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 993. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Βίος Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ, P. G. 96. 1240. Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος τῆς ὁσίας Εὐσεβίας, P. G. 114. 649. 997. Θ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν 103ον κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 3. 551. 552).

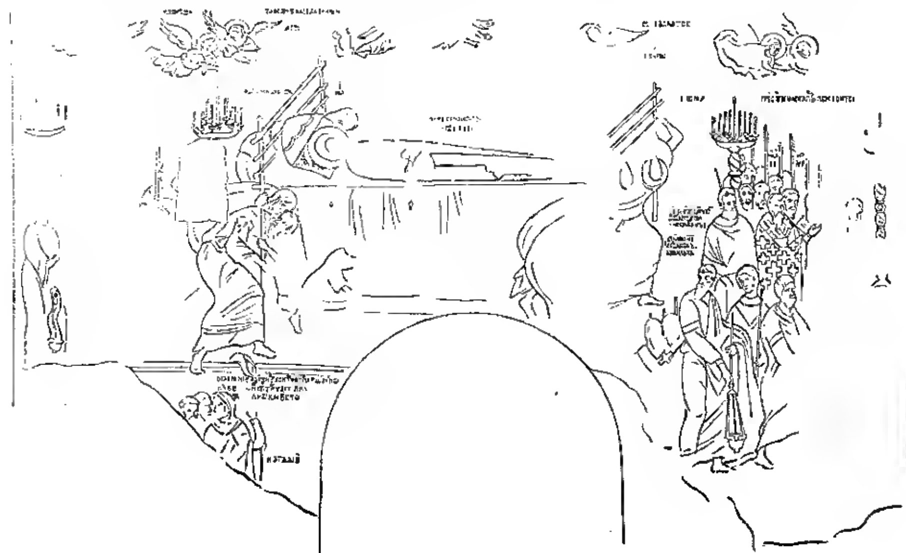
[4] Χρυσόστομος, P. G. 60. 725. Βαλσαμών, Ἔνθ' ἀν.

[5] Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος Κορνηλίου τοῦ Ἑκατοντάρχου, P. G. 114. 1308. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, P. G. 155. 677.

[6] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 993. Χορικίου, Ἐπιτάφιος ἐπὶ Μαρίᾳ μητρὶ Μαρκιανοῦ ἐπισκόπου Γάζης, σ. 103. 14 (Förster-Richtsteig). Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος Κορνηλίου τοῦ Ἑκατοντάρχου, P. G. 114. 1305. Διὰ τὴν παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησι συνήθειαν πβ. Δημοσθένους, Πρὸς Μακάρτατον § 62. Ἔπιθι καὶ Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογρ. σύμμεικτα, 3. 335). Καὶ νῦν κατὰ τόπους ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον Σπ. Συγκολλίτου, Ὁ νεκρὸς εἰς τὴν Ἀνασελίτσα (Λαογραφ. 11. 401). Ι. Μιχαήλ, Μακεδονικά, σ. 19. Εὐαγγ. Φελούκη, Νεκρικὰ ἔθιμα ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρούπολι (Λαογρ. 10. 461).

[7] Θεόδωρος Στουδίτης, P. G. 99. 1652.

νου ἢ τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης, ἧς ἀπήλαυεν οὗτος παρὰ τῇ κοινωνίᾳ, εἰς τὴν ἀκολουθίαν, λέγω, πλὴν τῶν στενῶν συγγενῶν, ὀρφανῶν δῆλα δὴ παίδων, γονέων, ἀδελφῶν, χήρας συζύγου, ἐγγόνων κτλ., ἀνῆκον καὶ φίλοι, ἔπειτα δ' οἱ ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντες [1] καὶ οἱ ὑπηρέται, πρὸς δὲ καὶ

Εἰκ. 6. Ἡ νεκρικὴ πομπή.
(Ἐκ τοιχογραφίας τοῦ Ἀφεντικοῦ τοῦ Μυστρᾶ. G. Millet, Monuments byzantins de Mistra, πίν. 102_3).

οἱ δοῦλοι μελανειμοῦντες [2], τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν ὕφασμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέροντες, εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἀπηλευθερώθησαν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου αὐθέντου των [3], πρὸς δὲ καὶ πολλοὶ τυχαίως τὴν κηδείαν συναντῶντες καὶ καθῆκον αὐτῶν κρίνοντες νὰ τὴν παρακολουθήσωσιν [4]. Ὅτι δὲ τὴν περιερχομένην διὰ τῶν ὁδῶν κηδείαν ἐπισήμου προσώπου ἐθεώρουν οἱ πολῖται ἀπὸ διωρόφων καὶ τριωρόφων οἰκιῶν, λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς [5]).

---

[1] Fourmy-Leroy, Βίος τοῦ ἁγίου Φιλοθέου (Βυζάντιον, 9. 161. 6).

[2] Χρυσόστομος, P. G. 62. 471, 63. 809, Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ, σ. 196 (Woodward-Mittingly).

[3] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκλογὴ τῶν νόμων, P. G. 113. 516.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 61. 560. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5. 33). Περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς Βενετικῆς ἀρχῆς ἐν Κρήτῃ, ἵνα πολλὰ ἄτομα παρακολουθῶσι τὰς κηδείας τῶν ὀρθοδόξων, βλ. Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴν (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 30).

[5] Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 36. 601.

Ἐὰν δ' ὁ ἀποθανὼν ἦτο μέλος συντεχνίας, καὶ δὴ σοβαρᾶς, τότε, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἐπάρχου, ὤφειλον πάντες οἱ συνάδελφοί του νὰ παρακολουθήσωσι τὴν κηδείαν μέχρι τοῦ τάφου, τὴν ἐπίσημον στολήν των φέροντες «ὡς ἂν ἔνδοξος ἡ κηδεία εἴη»· ὁ ἀπουσιάζων μάλιστα ἄνευ εὐλόγου αἰτίας ὑπεβάλλετο εἰς χρηματικὸν πρόστιμον ἓξ κερατίων [1]. Τὴν κηδείαν μόνον δὲν παρηκολούθουν αἱ συγγενεῖς νεόνυμφοι, δυσοιωνίστου θεωρουμένου τοῦ πράγματος [2]. Ἂς μὴ παρασιωπηθῇ δ' ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰς κηδείας τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων, παρηκολούθουν καὶ οἱ ἵπποι των, σάκκους περιβεβλημένοι καὶ ὑπὸ μελανειμονούντων ἱπποκόμων ὁδηγούμενοι [3], ἔθιμον, ὅπερ ἔχει ὑπ' ὄψιν του καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ὅταν, περιγράφων τὴν κηδείαν τοῦ Ἀρίστου, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Βλαχίας (Δ'. 1975) λέγει :

τοῦ βασιλιοῦ ὅλα τἄλογα θλιμμένα περπατοῦσα
κι' ἐκεῖνοι ποῦ τὰ σύρνασι ὁλόμαυρα φοροῦσα.

Μνημονευτέον πρὸς τούτοις ὅτι οἱ ἔφιπποι, οἱ συναντῶντες κηδείαν, σεβασμοῦ χάριν, κατήρχοντο τοῦ ὀχήματός των [4].

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι τῆς νεκρικῆς πομπῆς μετεῖχον λυσίκομοι μεμισθωμέναι θρηνῳδοὶ γυναῖκες διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στενωπῶν βαδίζουσαι καὶ τὸν ἀέρα τῶν θρήνων αὐτῶν πληροῦσαι, θρήνων ἀναμιγνυομένων εἰς τοὺς τῶν συγγενῶν γυναικῶν, αἵτινες ὁμοίως καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν τίλλουσαι τὴν κόμην ἐθρήνουν, τοῦθ' ὅπερ ἔκαμνε τοὺς σοβαρωτέρους σφόδρα νὰ διαμαρτύρωνται λέγοντας, ὅτι ἦτο ἐντροπὴ τὰς τοιαύτας τῶν Χριστιανῶν ἀσχημοσύνας νὰ βλέπωσιν οἱ ἐθνικοί, οἱ Ἰουδαῖοι, καί, εἰς παλαιοτέρους χρόνους, καὶ οἱ αἱρετικοί [5].

Καὶ οἱ μὲν πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἔκαμνον τὸ καθῆκόν των, τὸ ἔθιμον ὅμως, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ ἀρχαῖον Ἑλληνικόν [6], οὐ μόνον διετηρήθη κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ

---

[1] Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Ἐπαρχικὸν βιβλίον, 1. 26 (J. Nicole).

[2] Συνεσίου, Ἐπιστολαί, P.G. 66. 1324. Τὸ ἴδιον ἔθιμον ἐπικρατεῖ καὶ νῦν ἐν Μακεδονίᾳ. Abbot, Macedonian Folklor, σ. 200. Ἐν Λευκάδι, ὡς πιστεύουσιν, «ἡ ἀσαράντιγη νύφη δὲν κάνει νὰ δῇ κηδεία, γιατὶ κι' αὐτὴ θὰ πεθάνῃ».

[3] Χρυσόστομος, P. G. 49. 52 καὶ 63. 597.

[4] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 33.)

[5] Χρυσόστομος, P. G. 48. 1020, 62. 203, 63. 42. 44. 811.

[6] B. Schmidt, Totengebräuche, Archiv 24. 307. 308.

τοὺς χρόνους τῆς Βενετοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας [1], καὶ σήμερον δ' ἔτι εἶναι ἐν χρήσει [2].

Μικρὸν ἀνωτέρω ὡμίλησα περὶ λαμπάδων, ἃς εἰς τὰς χεῖρας ἔφερον οἱ ἱερεῖς, λαμπάδας ὅμως καὶ μύρα καὶ θυμιάματα ἔφερον καὶ οἱ παρακολουθοῦντες ὡς πολλαχῶς ἐν τοῖς κειμένοις ἔχομεν μεμαρτυρημένον [3]. Καὶ ἦτο φυσικὴ ἡ χρῆσις αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἀρχικῶς αἱ κηδεῖαι ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ ἐγίνοντο νύκτωρ.

Τὴν χρῆσιν τῶν κηρίων κατὰ τὰς κηδείας, ὧν ἡ ἀρχικὴ σημασία, κατὰ τοὺς λαογράφους, ἦτο ἡ τῆς ἀποδιώξεως τῶν πονηρῶν πνευμάτων [4], κατὰ Χριστιανικὴν ἀντίληψιν ἑρμηνεύοντες οἱ πατέρες ἔλεγον, ὅτι συνεβόλιζον τὴν ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ βίου πρὸς τὸ ἀληθινὸν φῶς πορείαν [5], ἢ τὴν ἐν οὐρανοῖς λάμψιν [6] ἢ ἠνάπτοντο πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅτι τοὺς νεκροὺς ὡς ἀθλητὰς προπέμπομεν [7].

Συνήθεια κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐπεκράτει, ἵνα ὁ θάνατος ἑνὸς μέλους τῆς κοινότητος ἀγγέλλεται διὰ κωδωνοκρουσίας, ἡ ὁποία ἐξηκολούθει καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς νεκρικῆς πομπῆς· ὑπάρχουσι μάλιστα οἱ παραπονούμενοι, ὅτι κατὰ τὰς κηδείας πλουσίων αὕτη ἦτο συνεχής, ἐν ᾧ κατὰ τὰς τῶν πενήτων ἐγίνετο κατ' ἀραιὰ διαστήματα [8]. Κω-

[1] Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 29).

[2] Ἐν Καρπάθῳ σήμερον αἱ γυναῖκες ἀκολουθοῦσι τὴν κηδείαν θρηνοῦσαι, ὁμοίως δὲ τέως καὶ ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας. Ε. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, σ. 122. Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου, Ἡ Σινασός, σ. 81. Ἐν Αἰτωλίᾳ αἱ γυναῖκες οὐχὶ μόνον καθ' ὁδὸν μυρολογοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν. Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Αἰτωλικὰ λαογραφικά, Λαογραφ. 8. 31, ἐν Μάνῃ δὲ καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὁ νεκρός. Δ. Ζαφειρακοπούλου, Ἔθιμα τῆς κηδείας ἐν Μάνῃ, (Λαογραφ. 3. 475.)

[3] Νικηφόρου, πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ, P. G. 111. 724. Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας Εὐσεβίας, P. G. 114. 997.

[4] Ernst Samter, Geburt, Hochzeit und Tod, σ. 79.

[5] Χρυσόστομος, P. G. 60. 725.

[6] Κ. Καλλινίκου, Ἡ φροντὶς τῶν νεκρῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ (Ἐκκλ. Κῆρυξ, 4. 240.)

[7] Χρυσόστομος, P. G. 63. 43.

[8] Στ. Σαχλίκη, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἑρμηνεῖαι, ἔτι καὶ ἀφηγήσεις στίχ. 163 (Wagner, Carmina, σ. 84) Φ. Κουκουλέ, Σφμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαυγραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 25. 29) Περὶ τῆς κρούσεως κωδώνων κατὰ τὴν κηδείαν βλ. Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογραφ. σύμμεικτα, 3. 334). Βλ. καὶ τὰ σημειούμενα ἐν Λαογραφίας τόμ. 10. 461 καὶ 11. 393. Ἡ πένθιμος κροῦσις τῶν κωδώνων ἐν Ζακύνθῳ ἐκφέρεται διὰ τοῦ ῥήματος νεκροσημαίνω.

δωνοκρουσία μόνον δὲν ἐγίνετο, θαπτομένων ἐκείνων, ὧν ἀπηγορεύετο ἡ ἐκκλησιαστικὴ κηδεία [1].

Ἂς προστεθῇ ὅτι τὸ ἔθιμον τῆς τοιαύτης ἐπὶ νεκρῷ κωδωνοκρουσίας ἐπικρατεῖ καὶ νῦν πολλαχοῦ.

Μετὰ τὸν θάνατον, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νεκρικῆς πομπῆς, ὅσιον ἐθεωρεῖτο νὰ μὴ γίνωνται σκηναί, τὴν ἱερότητα τῆς περιστάσεως διαταράττουσαι· ὡς ὅμως ἐκ τῶν νόμων μανθάνομεν, δὲν ἔλειπον τότε καὶ τὰ ἄτοπα. Πολλοὶ δῆλα δὴ εἰς οὓς ὤφειλεν ὁ μακαρίτης, ἔσπευδον νὰ σφραγίσωσι τὴν περιουσίαν του, ἀπούσης τῆς ἀρχῆς, ἠμπόδιζον δὲ νὰ γίνῃ ἡ κηδεία ἤ, ἂν ἐγίνετο, τὴν ἐσταμάτων καθ' ὁδὸν λέγοντες, ὅτι δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι νὰ γίνῃ αὕτη, ἂν δὲν λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα ἢ τουλάχιστον ἐγγυητὴν διὰ τὸ χρέος [2]· τινὲς μάλιστα, ἔτι περαιτέρω προχωροῦντες, οὐδὲ τὰ ὀστᾶ τῶν ὀφειλετῶν των ἄφινον νὰ μετακομισθῶσι διὰ δημοσίας ὁδοῦ καὶ νὰ ἐνταφιασθῶσι, διασκορπίζοντες αὐτά, ἂν δὲν ἐπληρώνοντο· οἱ αὐτοὶ ἐκράτουν καὶ ὡς ἐνέχυρον τὰ τέκνα τοῦ νεκροῦ ἢ ἐμίσθουν αὐτὰ εἰς δουλικὴν ὑπηρεσίαν [3].

Ἀπέναντι τοιαύτης συμπεριφορᾶς ἡ πολιτεία ἐλάμβανε τὰ μέτρα της. Οὕτως ἡ Ἰουστιάνειος νομοθεσία τὸν οὕτω πράξαντα ὑπῆγεν εἰς τὸν περὶ δημοσίας βίας νόμον καὶ τὸν ἐτιμώρει ἢ διὰ καταβολῆς προστίμου 50 λιτρῶν χρυσίου ἤ, ἂν δὲν εἶχεν οὗτος χρήματα, διὰ σωματικῆς ποινῆς ὑπὸ εἰδικοῦ δικαστοῦ ἐπιβαλλομένης [4] ἤ, μὴ γινομένης δεκτῆς τῆς ἀγωγῆς του, καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο δικαία, κατεδικάζετο εἰς δήμευσιν τοῦ ἑνὸς τρίτου τῆς περιουσίας του, πρὸς δὲ καὶ καταβολὴν τόσου ποσοῦ, ὅσον ἔλεγεν ὅτι τοῦ ἐχρεώστει ὁ ἀποθανών, τοῦτο δ' ἐδίδετο εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ μακαρίτου [5].

Πρὸς αὐστηρὰν δ' ἐφαρμογὴν τῶν διατασσομένων ὤφειλον νὰ ἐπιβλέπωσιν εἰδικοὶ ἄρχοντες, ἤτοι οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἢ ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως ἢ ὁ ἔπαρχος τῶν ἀνατολικῶν ἱερῶν πραιτωρίων ἢ ὁ μάγιστρος τῶν θείων ὀφφικίων [6].

[1] Κ. Ῥάλλη, Ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, σ. 185 ἑξ.

[2] Zach. v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani quae vocantur Novellae, 1. 452. 453. Βασιλικά, 23. 2. 1.

[3] Πανδέκται, 11. 7. 38. Περὶ ἄλλων βαρβαροτήτων κατὰ τὰς κηδείας βλ. Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος, 1. 59. 19 καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 111.

[4] Κῶδιξ, 9. 19. 6. Πανδέκται, 48. 6. 3.

[5] Zach. v. Lingenthal, Ἔνθ' ἀν. 1. 453. Prochiron auctum, 3. 1. (JGR. 6. 314) Ἐπαναγωγὴ 35 α. β.

[6] Νεαρὰ 59 ζ'. (Zach. v. Lingenthal, 1. 450. 454). Πβ. καὶ Βασιλικά. 59. 1. 38.

Τὸ λυπηρὸν δ' εἶναι ὅτι πολλοὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχόντων, αἰσχροκερδῶς φερόμενοι, δὲν ἐπέτρεπον νὰ γίνεται τῶν πολιτῶν ἡ κηδεία ἄνευ κέρδους.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, κατὰ τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, οἱ οὕτως ἀθεμίτως ἐνεργοῦντες παρελύοντο τοῦ ἀξιώματός των, ἐξωρίζοντο καὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ διπλάσιον τὴν προσγενομένην ζημίαν [1].

Ἐπ' ἴσης προενόουν οἱ νόμοι, ἵνα μὴ καλῆται πρὸ δικαστηρίου ὁ τελῶν οἰκογενειακὴν κηδείαν ἢ τὰ ἁρμόζοντα εἰς τελευτήσαντα ἢ καθ' ὅλου ὁ παρακολουθῶν κηδείαν [2]. Ἐπειδὴ δέ, ὡς κατωτέρω θὰ λεχθῇ, τὸ βαρὺ πένθος διήρκει παρὰ Βυζαντινοῖς ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας, δὲν ἐπετρέπετο κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ νὰ ἐνοχλῇ τις ἢ νὰ καλῇ πρὸ δικαστηρίου τοὺς στενοὺς συγγενεῖς τοῦ τελευτήσαντος. Ἂν τὸ τοιοῦτον συνέβαινε, τότε ὤφειλεν ὁ παραβαίνων τὰ θεσπισθέντα νὰ ἐκπίπτῃ τῆς δίκης καὶ νὰ πληρώνῃ τόσα χρήματα, ὅσα διισχυρίζετο ὅτι τοῦ ὤφειλεν ὁ ἀποθανών [3].

Περὶ τοῦ πῶς ἐγίνετο ἡ κηδεία τῶν βασιλέων ὡμίλησα ἐν ἰδίᾳ διατριβῇ, εἰς ἣν καὶ παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην [4]. Ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς κηδείας τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου λοιπὸν Πορφυρογεννήτου λεγόμενα, ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐὰν ὁ Πατριάρχης ἐκηδεύετο Κυριακήν, ὁ βασιλεύς, ἀφ' οὗ, κατὰ τὴν συνήθειαν, ἐδεξιοῦτο ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοὺς συγκλητικούς, τοὺς ἀπέστελλεν, ἵνα παρακολουθήσωσι τὴν κηδείαν. Τότε οὗτοι ἀφαιροῦντες τὰ λευκὰ φορέματα, τὰ ὁποῖα, ἕνεκα τῆς κατὰ Κυριακὴν πρὸ τοῦ βασιλέως παρουσιάσεώς των ὤφειλον νὰ φοροῦν, ἐνεδύοντο *χροακά*, χρωματιστὰ δῆλα δή, καὶ πιθανώτατα φαιά [5], καὶ μετέβαινον εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, ἐκεῖθεν δὲ μετὰ τοῦ ἀνωτάτου κλήρου καὶ πολλῶν πολιτῶν καὶ κληρικῶν παρηκολούθουν τὴν κηδείαν μέχρι τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου καὶ θὰ ἐγίνετο τοῦ λειψάνου ἡ κατάθεσις. Ἐκεῖ, ἀφ' οὗ ἐψάλλοντο αἱ ἐπικήδειοι εὐχαί, ὅσοι τῶν συγκλητικῶν

---

[1] Νεαρὰ 134 (Zach. v. Lingenthal, 2. 378.)

[2] Πανδέκαι, 1. 4, 2. 3.

[3] Zach. v. Lingental, Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae 2. 195. Prochiron auctum 17. 68 (JGR. σ 157. 279). Ἐπαναγωγὴ 35α. β. Περὶ τῆς κακῆς πρὸς τοὺς νεκροὺς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιβαλλομένων ποινῶν βλ. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 108. 111.

[4] Φ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ., 15, σ. 52 ἑξ.

[5] Ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Ὄθωνος 53 λέγει· colorata (=χροακά) quae nos vulgo vocamus blava. Βλ. τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως, 2. 742.

ἤθελον, ἔμενον μέχρι τῆς καταθέσεως τοῦ λειψάνου, οἱ λοιποὶ δ' ἐπέστρεφον οἴκαδε [1].

ΕΚΑΛΥΠΤΟΝΤΟ ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ;

Ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἦτο ἡ συνήθεια, ὡς οἱ συγγραφεῖς καὶ τὰ ἀγγεῖα δεικνύουσιν, ἵνα οἱ νεκροὶ κηδεύωνται ἀκάλυπτοι [2]. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς περιόδου καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ὡς διάφοροι μαρτυρίαι πιστοποιοῦσιν. Ὅταν π. χ. ὁ Χρυσόστομος λέγῃ «μὴ δὴ τῇ ὄψει τοῦ κειμένου πρόσεχε, ἐπεὶ ἀναρριπίζεις τὸ πάθος . . . . ὅταν τοίνυν ἴδῃς τοὺς ὀφθαλμοὺς καθῃρημένους καὶ τὸ στόμα συνῃρημένον καὶ τὸ σῶμα ἀκίνητον» [3] καὶ πάλιν «καὶ γῆ ἐπάνω τῆς ὄψεως καὶ τὸ κάλυμμα τῆς θήκης» [4], ὅταν Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγῃ περὶ τοῦ Μ. Βασιλείου ὅτι κατὰ τὴν ἐκκομιδήν του «σπουδὴ ἦν ἑκάστῳ τῷ μὲν κρασπέδου λαβέσθαι, τῷ δὲ *τῆς θέας ἀπολαῦσαι μόνης* [5], ὅταν Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέγῃ περὶ τῆς ὁσίας Μακρίνης «ἐπειδὴ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο πρόσωπον αἱ παρθένοι προσέβλεψαν» [6], ὅταν ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ τελευταίου ἀσπασμοῦ [7], ὅταν ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ τῶν νηπίων λέγεται «ὦ τέκνον, τίς ποτε μὴ θρηνήσει βλέπων σου τὸ ἐμφανὲς πρόσωπον εὐμάραντον, τὸ πρὶν ὡς ῥόδον τερπνόν;», ὅταν ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς λέγῃ περὶ τῆς ἀποθανούσης καὶ πλήρους πληγῶν θυγατρός του «οὐδὲ γὰρ ἦν πως τοὺς ἀσπάσασθαι βουλομένους τούτου τυχεῖν ἑνὸς τραύματος καὶ μιᾶς πληγῆς παντὸς δεδειγμένου τοῦ σώματος» [8], τί σημαίνουσι πάντα ταῦτα ἢ ὅτι ὁ νεκρὸς ἐκηδεύετο ἀκάλυπτος; Καὶ ἡ μέχρις ἐσχάτων ἄλλως τε παρ' ἡμῖν χρῆσις ὑπὲρ τοῦ ἀκαλύπτου τῶν ἐκφερομένων νεκρῶν μαρτυρεῖ.

---

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως, 630. 13—631. 5.

[2] B. Schmidt, Totengebräuche, Archiv 25. 305. 306. Ν. Πολίτου, Ἡ κάλυψις τῶν ἐκφερομένων νεκρῶν (Λαογραφικὰ σύμμεικτα 1. 112. 113 πβ. καὶ 3. 695.)

[3] Χρυσόστομος, P. G. 61. 390.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 55. 512.

[5] P. G. 36. 601.

[6] K. Καλλινίκου, Ἡ φροντὶς τῶν νεκρῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ (Ἐκκλ. Κήρυξ, 4. 245.)

[7] Ὁ Θεσσσαλονίκης Συμεών, (P. G. 155. 685) ὁμιλεῖ περὶ τοῦ «τί σημαίνει ὁ ἐπὶ τοῖς νεκροῖς ἀσπασμός».

[8] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Εἰς τὴν θυγατέρα Στυλιανὴν (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 80.)

Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ

Ὅταν τέλος ἡ πομπὴ ἔφθανεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὅπου ἔμελλε νὰ ψαλῇ ὁ νεκρός, ἐτοποθετεῖτο οὗτος ἐπὶ ἰκριώματος μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀνατολάς. Καί, ἐὰν μὲν ἦτο τῆς ἱερατικῆς τάξεως, κατὰ τὸν Ψευδοδιονύσιον, ἐτοποθετεῖτο ἔμπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου, ἐὰν δὲ μοναχὸς ἢ λαϊκός, παρὰ τὸν νάρθηκα, παρὰ τὸ τίμιον ἱερατεῖον, πρὸ τῆς ἱερατικῆς εἰσελεύσεως[1] ἤ, ὡς βεβαιοῖ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, οἱ μὲν ἀρχιερεῖς ἐτοποθετοῦντο πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν ἢ πολὺ πλησίον αὐτῶν, οἱ δὲ μοναχοὶ πρὸ τῶν ἱερῶν θυρῶν, δηλ. παρὰ τὴν ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἴσοδον, οἱ δὲ λαϊκοὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ ναοῦ· καθ' ἣν ὅμως ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ ἱεράρχης οὗτος, ἤτοι κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα, πάντες ἀνεξαιρέτως ἐτοποθετοῦντο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ[2], πληροφορία, ἣν καὶ ἄλλοθεν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἔχομεν ἐπιβεβαιουμένην[3]

Τοποθετηθέντος τοῦ φερέτρου εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν, ἤρχιζεν ὁ ψαλμὸς τῶν ἐπικηδείων εὐχῶν, συμφώνως πρὸς τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν[4]. Σημειωτέον δ' ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ ἀκολουθία διὰ τοὺς λαϊκούς, ἄλλη διὰ τοὺς ἱερεῖς, ἄλλη διὰ τοὺς μοναχοὺς καὶ ἄλλη διὰ τὰ νήπια[5].

Εἰς παλαιοτέρους αἰῶνας γνωρίζομεν ὅτι ὁ ἀρχιδιάκονος ἀπέλυε τοὺς κατηχουμένους καὶ παρεκάλει νὰ καταταγῇ ὁ κοιμηθεὶς μετὰ τῶν ἁγίων, τοὺς δὲ παρόντας νὰ ζητήσωσι τὴν ἐν Χριστῷ μακαρίαν αὐτοῦ τελείω-

---

1 Ψευδοδιονύσιος Ἀρεοπαγίτης, Περὶ τῶν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις τελουμένων, P. G. 3. 556.

2 Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Περὶ τοῦ τέλους ἡμῶν, P. G. 155. 677. Κατὰ τὸν αὐτὸν Συμεῶνα (Ἔνθ' ἀν, 677) εἰς τὰς μονὰς οἱ καθηγούμενοι καὶ οἱ ἱερωμένοι μοναχοὶ ἐψάλλοντο ἐντὸς τοῦ ναοῦ, οἱ δὲ ἰδιῶται μοναχοὶ ἢ οἱ λαϊκοὶ ἐν τῷ νάρθηκι.

3 Ὡς κατὰ τὸ 1438 βεβαιοῖ ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Ἰωάσαφ· «νῦν δὲ καθολικῷ λόγῳ πάντα τὰ λείψανα ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ψάλλονται» Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, Φωτίειος βιβλιοθήκη, 2. 245.

4 Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, 3. 335. Ἐμμ. Παντελάκη, Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (Νέα Σιών, τόμ. 28, σ. 168—176, 219—228, 273—79, 339—44.) Περὶ τῶν ἀναγινωσκομένων εὐχῶν, τῆς περικοπῆς τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. βλ. Ψευδοδιονύσιον Ἀρεοπαγίτην, P. G. 3. 556. 557 καὶ Συμεῶνα Θεσσαλονίκης, P. G. 155. 681. 684. 685, πρὸς δὲ καὶ τὸ κεφ. τῶν Διαταγῶν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων «προσφώνησις ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων», P. G. 1. 1144. 1145. Ἔπιθι καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht σ. 102. 103,

5 Κ. Καλλινίκου, Ἔνθ' ἀν. 4. 283,

σιν[1], ἔλεγε δ' ὅτι ὁ ἀποθανὼν μεταβαίνει ἐκεῖ «ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός»[2].

Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ηὔχετο ὁ ἱερεύς, ἵνα ᾖ μακαρία ἡ μνήμη τοῦ ἀπελθόντος καὶ ἐκαλοῦντο οἱ παρόντες νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν[3], τὸ φέρετρον ἐλάμβανε τὴν πρὸς τὸ κοιμητήριον ἄγουσαν.

ΠΟΥ ΕΘΑΠΤΟΝΤΟ ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ

Τὰ νεκροταφεῖα, *ταφεῖα*, καὶ κατ' εὐφημισμὸν *κοιμητήρια* καλούμενα, ἀφ' οὗ ὁ θάνατος παρεβάλλετο πρὸς ὕπνον[4], κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν[5], ὤφειλον νὰ κεῖνται, τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς παλαιοτέρους αἰῶνας, ἐκτὸς τῆς πόλεως, πιθανῶς παρ' ὁδόν[6].

Ἤδη ὁ Ἀδριανὸς ὥρισε ποινὴν τεσσαράκοντα χρυσῶν κατὰ τῶν ἐνταφιαζόντων ἐντὸς τῆς πόλεως, ἴσην δὲ καὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ὑπομεινάντων τοῦτο[7].

Τηρουμένης τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης, ἔχομεν μαρτυρίας ἐπανειλημμένας περὶ ὑπάρξεως τάφων πρὸ καὶ ἐκτὸς τῶν πόλεων καὶ ἐντὸς ἀγρῶν[8].

Ὅταν δὲ βραδύτερον ἐπεξετάθησαν τὰ παλαιὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τείχη καὶ ὁ τέως ἐκτὸς τῆς πόλεως χῶρος ἐγένετο ἐντὸς τοῦ νέου

---

1 Ψευδοδιονύσιος Ἀρεοπαγίτης, P. G. 3. 556.

2 Χρυσόστομος, P. G. 61. 360.

3 Ὁ Ψευδοδιονύσιος, P. G. 3. 556 λέγει· «καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν αὐτός τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ἅπαντες». Πβ. καὶ ἔνθ' ἀν. 565. Τοῦ τελευταίου ἀσπασμοῦ μνείαν ποιεῖται καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, P. G. 155. 685 λέγων ὅτι οὗτος δίδεται «διὰ τὴν μετάβασιν καὶ τὸν ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης χωρισμὸν καὶ ὡς κοινωνία καὶ ἕνωσίς ἐστιν ὅτι καὶ θνήσκοντες ἀλλήλων οὐ χωριζόμεθα». Βλ. D. Petrakakos, Ἔνθ' ἀν. 103.

4 Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος (Ἑλληνικά, 1. 291. 7). Χρυσόστομος, P. G. 49. 393. 394. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, P. G. Ἔνθ' ἀν. 155. 677. D. Petrakakos, Ἔνθ' ἀν. 124.

5 Βλ. Daremberg - Saglio, Dictionnaire, σ. 1393. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των ἐκτὸς τῶν πόλεων. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 59.

6 Ἐν ἐπιγράμμασι τοῦ σχολαστικοῦ Ἀγαθίου ὁ νεκρὸς προσαγορεύει τὸν παρερχόμενον διὰ τοῦ παροδῖτα.

7 Πανδέκται, 47. 12. 5.

8 Χρυσόστομος, P. G. 55. 68, 58. 676, 61. 560, 63. 803, 811. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, Ὁμιλίαι, ὁμιλία Α'. P. G. 34. 724. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ μακαριωτάτου Μαρτίνου ἀρχιεπισκόπου Ῥώμης (Anal. Boll. 51. 261.).

περιβόλου, τότε, ὡς λ. χ. ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἀναφέρεται ταφὴ εἴτε ἔσω, εἴτε ἐκτὸς τῆς πόλεως[1].

Ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία[2] καὶ κατόπιν οἱ ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων νόμοι, ἐπιβάλλοντες, ὡς ὁ Ἀδριανός, πρόστιμον 40 νομισμάτων εἰς τὸν θάπτοντα ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τὸν τόπον δημεύοντες, διατάσσουσι νὰ μὴ μεταφέρεται τὸ ἐκεῖ ταφὲν λείψανον «κἂν ἡ συνήθεια ἔχῃ τῆς πόλεως θάπτειν ἐν αὐτῇ»[3].

Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων λέξεων δῆλον καθίσταται ὅτι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐσχόλαζεν ἡ ἀρχαία ἐκείνη ἀπαγόρευσις· ὁ Θεοφάνης μάλιστα ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του ἀναφέρει *ἐνάστια καὶ προάστια μνήματα*[4]. Τέλος διὰ τῆς 53ης Νεαρᾶς του Λέων ὁ Σοφὸς ἐπέτρεψεν, ἵνα οἱ συγγενεῖς θάπτωσι τοὺς νεκροὺς των ἀτιμωρητὶ εἴτε ἐντὸς εἴτε καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως[5].

Ἐνταῦθα ἐξεταστέον καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐν ἐκκλησίαις ταφῆς.

Γνωρίζομεν ὅτι τὰ μαρτύρια ἐνεῖχον καὶ τὸν τάφον τοῦ μάρτυρος, ὅτι ἐν τοῖς ναοῖς ἐθάπτοντο λείψανα ἁγίων καὶ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ἐθάπτοντο ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου «διὰ τὴν τῆς θείας ἱερωσύνης χάριν», οἱ πατριάρχαι μάλιστα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ἐπ' ἴσης ἐν ταῖς μοναῖς, κάτωθεν τοῦ θυσιαστηρίου, ὑπῆρχον καὶ οἱ τάφοι τῶν ἱερωμένων μοναχῶν, ἐν ᾧ τῶν λαϊκῶν οἱ τάφοι εὑρίσκοντο περὶ τὰς πύλας τοῦ ναοῦ τὰς ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰσαγούσας εἰς τὸν κυρίως ναόν.

Αὐτὰ παλαιότερον· κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως αἰῶνας εἶχε καταργηθῇ ἡ συνήθεια αὕτη καὶ λαϊκοὶ ἐθάπτοντο ἐντὸς τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς[6].

Οἱ βασιλεῖς γνωρίζομεν ὅτι κανονικῶς ἐθάπτοντο ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων[7], γενικῶς ὅμως ἀπηγορεύετο ἡ ταφὴ λαϊκῶν ἐντὸς ναῶν, τῷ 381 μάλιστα ὁ Θεοδόσιος ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς ταύτην[8], ἀπαγόρευσις τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν καὶ εἰς μεταγενεστέ-

---

[1] Z a c h. v. L i n g e n t h a l, Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae, 1. 447. 448.

[2] Πανδέκται, 12. 3. 5.

[3] Ecloga ad Prochiron mutata, 37. 16. (Zach. v. Lingenthal, JGR 4. 147).

[4] Θ ε ο φ ά ν ο υ ς, Χρονογρ. 1. 653. 5.

[5] Z a c h. v. L i n g e n t h a l, JGR. 3. 146.

[6] Σ υ μ ε ώ ν Θ ε σ σ α λ ο ν ί κ η ς, Ἔνθ' ἀν. σ. 155. 677.

[7] Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 3. 15. 61.)

[8] Κῶδ. Θεοδ. 9. 17. 1. 6.

ρους νόμους[1]. Τοῦτο καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ λεγόμενον, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀφίστανται τῶν ἐκκλησιῶν τὰ κοιμητήρια[2], ἣν ἀπαγόρευσιν εὑρίσκομεν καὶ εἰς μεταγενεστέρους νομοκάνονας ἐπαναλαμβανομένην[3], πρὸς δὲ ἡ πιστοποίησις τοῦ Μάρκου Ἀλεξανδρείας, ὅτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐθάπτοντο λείψανα ἐντὸς ναῶν «ἀπὸ ἀρχαίας ἐγχωρίου συνηθείας»[4] πιστοποιοῦσιν ὅτι ἐγίνετο ταφὴ καὶ ἐν ἐκκλησίαις. Ὅτε δὲ τῷ 1438 ἠρωτήθη ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος τῶν Πατριαρχείων «εἰ ἔξεστι θάπτειν ἐν ἐκκλησίᾳ λείψανον» ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο κωλύουσιν οἱ ἱεροὶ κανόνες «πλὴν γίνεται»[5]. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθὸν τὸ λεχθὲν ὅτι «οἱ νεώτεροι χρόνοι εἰσήγαγον τὸ ἔθιμον τοῦ θάπτειν ἀνεξαιρέτως πάντας τοὺς νεκροὺς ἐν τοῖς ναοῖς»[6].

Ἐν τοῖς Βασιλικοῖς δὲ μόνον βλέπομεν ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ θάπτωνται νεκροὶ ἐν ἐκκλησίαις ἔνθα δὲν ἔχουσι κατατεθῇ λείψανα μαρτύρων[7], ἤτοι μόνον εἰς τὰ *εὐκτήρια*.

Ἐπ' ἴσης, κατὰ τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, ἣν καὶ τὰ Βασιλικὰ ἀκολουθοῦσι, δὲν ἐπετρέπετο νὰ θάπτωνται ἄνδρες ἐν γυναικείαις μοναῖς καὶ τἀνάπαλιν[8]. Τοὐναντίον δὲ δὲν ἐθεωρεῖτο ἄτοπον, τοὐλάχιστον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰωάννου Κίτρου, ἵνα ὀρθόδοξοι θάπτωνται ἐν Λατινικαῖς ἐκκλησίαις, ἀφ' οὗ «κἀκεῖσε ἡ τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ τῶν θείων μορφωμάτων ἐστὶν ἀναστήλωσις καὶ προσκύνησις»[9].

Κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον φαίνεται ὅτι καὶ ἐντὸς τῶν αὐλῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν ἐθάπτοντο νεκροί, τοῦτο ὅμως αὐστηρῶς ἀπηγορεύθη, ἀφ' οὗ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἠδύνατο καὶ ἔγκλημα νὰ καλυφθῇ. Ἡ οἰκία, ἐν ᾗ ἔλαβε χώραν ταφὴ ἀνῆκε τότε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ δὲ περιουσία τοῦ τοῦτο ποιήσαντος ἐν Κύπρῳ ἐδημεύετο ὑπὲρ τοῦ αὐθέντου τῆς χώρας[10].

Ἐπειδὴ δ' εἰς τὰ μεγάλα Βυζαντινὰ κέντρα ἀπέθνησκον πολλάκις καὶ πολλοὶ ξένοι μὴ ἐγκαταλιπόντες μηδὲ τὰ πρὸς ταφὴν ἀναγκαῖα ἔξο-

---

[1] Μηδεὶς ἐν ἐκκλησίᾳ θαπτέτω νεκρόν, φέρεται ἐν τοῖς Βασιλικοῖς.

[2] Παρὰ M i g n e, P. G. 20. 1017.

[3] Κ. Δ υ ο β ο υ ν ι ώ τ ο υ, Νομοκάνων Μαλαξοῦ, σ. 79.

[4] Ρ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα 4. 479.

[5] Γ ε ν ν ν α δ ί ο υ Ἀ ρ α μ π α τ ζ ό γ λ ο υ, Φωτίειος βιβλιοθήκη, 2. 245.

[6] Μ. Γ ε δ ε ώ ν, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια, σ. 97 ἑξ.

[7] Ρ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα, 6. 455.

[8] Ρ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα, 2. 418.

[9] Ρ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα, 5, 403. 404.

[10] Ἀσίζαι τῆς Κύπρου Α'., σ. 268 (Κ. Σ ά θ α, Μεσ. βιβλ. 6. 223). Περὶ τῆς παρ' ἀρχαίοις ταφῆς ἐντὸς οἰκιῶν βλ. Χ α ρ. Β ο υ λ ο δ ή μ ο υ, Δοκίμιον 2, 440. 441.

δα, διὰ τοῦτο ἐθάπτοντο οὗτοι δι' εἰσφορῶν φιλευσπλάγχνων, οἵτινες ἐφρόντιζον, ἵνα καὶ ἰδιαίτεροι χῶροι πρὸς ταφὴν αὐτῶν ἀγοράζωνται καὶ χρησιμοποιῶνται, *ξενοτάφια* καλούμενοι [1].

Αὐτὰ ἐν ὁμαλαῖς περιστάσεσι περὶ κοιμητηρίων, ἅτινα παρεῖχον πόρον τινὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφ' οὗ ἐπληρώνετο ὁ τόπος ἐν ᾧ τις ἐθάπτετο [2]· ἐν καιρῷ ὅμως λοιμοῦ οἱ κανόνες δὲν ἐτηροῦντο, οἱ δὲ ἀθρόοι ἀποθνήσκοντες ἐθάπτοντο εἴτε ἐντὸς λάκκων εἰς ἀγροὺς εἴτε καὶ ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν [3].

ΟΙ ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ Η ΕΝ ΤΩι ΤΑΦΩι ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, τὸ φέρετρον ὡδηγεῖτο εἰς τὸν τάφον ἔνθα, κατὰ ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, ἀλλὰ καὶ Ἑβραϊκὴν συνήθειαν, ἀπηγγέλλετο ὑπὸ φιλικοῦ προσώπου ὁ εἰς τὸν νεκρὸν ἐπιτάφιος, ἔπαινον τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ περιέχων. Ὡρισμένως δ' ἐν αὐτῷ ἀνεφέρετο ἡ αἰτία τοῦ θανάτου, ἡ περὶ τοῦ θανάτου διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας, περιεγράφετο ὁ βίος τοῦ νεκροῦ καὶ αἱ πρὸς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίαι αὐτοῦ καὶ ἐτελείωνε μὲ ἔπαινον τοῦ νεκροῦ καὶ παραμυθητικοὺς λόγους πρὸς τοὺς συγγενεῖς του.

Μνείαν τῶν ἐπιταφίων τούτων λόγων, οἵτινες πολλάκις ἐγράφοντο μετὰ τὴν κηδείαν, λαμβάνοντες ἐνίοτε καὶ τὸν τύπον παραμυθητικῶν ἐπιστολῶν [4], μνείαν, λέγω, τῶν ἐπιταφίων τούτων λόγων ποιεῖται ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ περὶ πένθους συγγράμματί του (κεφ. 23), κατόπιν δὲ καὶ διάφοροι μεταγενέστεροι αὐτοῦ συγγραφεῖς, ὡς λ. χ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος [5],

---

[1] Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 857. Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία ἔκτισεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ξενοτάφια. Ψευδοκωδινοῦ, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως. 246. 10. Τὰ ξενοτάφια ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔκειντο πλησίον τῆς Μωκησίας κινστέρνης (Τσικοὺρ-μποστάν). Πβ. Du Cange, Constantinopolis Christiana, βιβλ. 4. 77 καὶ Μ. Γεδεών, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια, σ. ργ'. Τὸ ξενοτάφιον λέγεται νῦν ἐν Κρήτῃ ξενοταφειό.

[2] Σύνοψις Τ. 5. 10. (Zach. v. Lingenthal, JGR, 5. 614) ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ μάλιστα τὴν ἐποπτείαν τῶν κοιμητηρίων εἶχον οἱ οἰκονόμοι τῆς ἁγίας Σοφίας (Zach. v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae, 1. 442).

[3] Προκοπίου, Ὑπὲρ τῶν πολέμων, 2. 23. 12. Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 1. 675—6.

[4] D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 104. 105. Περὶ τῶν ἐπιταφίων λόγων παρ' ἀρχαίοις βλ. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον 2. 390.

[5] P. G. 35. 756. Ὁ Γρηγόριος, Ἔνθ' ἀν. ὁμιλεῖ διὰ «μακροὺς καὶ κομψοὺς λόγους. οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσι»,

Γρηγόριος ὁ Νύσσης [1], ὁ Χορίκιος [2], ὁ Μιχαὴλ Ψελλός [3], ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος [4] καὶ πολλοὶ ἄλλοι [5].

Κατόπιν τὸ φέρετρον κατεβιβάζετο ἐντὸς τοῦ τάφου (Εἰκ. 7) ὁ δὲ ἱερεύς, ὡς ἐφόδιον διὰ τὸν ἄλλον κόσμον, ἐπέχεε σταυροειδῶς, κατὰ μὲν Ψευδοδιονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην, ἔλαιον, συμβολίζον ὅτι ὁ κεκοιμημένος

Εἰκ. 7. Ἡ ἐν τῷ τάφῳ κατάθεσις τοῦ νεκροῦ.

(Ἐκ τοιχογραφίας τοῦ Ἀφεντικοῦ τοῦ Μυστρᾶ. G. Millet, Monuments byzantins de Mistra, πίν. 102 3.)

ἐτελειώθη κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας ἀθλήσας [6], κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον «μύρον καὶ ἔλαιον καὶ χρίσμα τοῦ βαπτίσματος» [7] σφραγίζων δὲ τὸ

---

[1] P. G. 46. 857.

[2] Χορικίου, Ἐπιτάφιος ἐπὶ Προκοπίῳ, σ. 110. 10 (Förster-Richtsteig).

[3] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐπιστολὴ ἀνεπίγραφος (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 490.)

[4] Μανουὴλ Παλαιολόγου, Ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ δεσπότην κὺρ Θεόδωρον (Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια, 3. 148.)

[5] Διὰ τοὺς ἐπιταφίοις ἐν γένει λόγους παρὰ Χριστιανοῖς βλ. Ludwig Ruland, Die Geschichte der kirchilichen Leichenfeier, σ. 147—168 καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 31.

[6] Ψευδοδιονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περὶ τῶν ἐπὶ τῆς κεκοιμημένοις τελουμένων, P. G. 3 565. Καὶ ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ἔνθ' ἀν. 155. 685 ὁμιλεῖ περὶ ἐπιχύσεως σταυροειδῶς ἐλαίου ἐκ τῆς φωταγωγοῦ κανδήλας ἢ ἄλλου σκεύους. Σήμερον ὁ ἱερεὺς χύνει ἔλαιον καὶ οἶνον, ὑπόλειμμα τῶν ἀρχαίων χοῶν, περὶ ὧν κατωτέρω.

[7] Χρυσόστομος, P. G. 60. 725.

λείψανον διὰ τοῦ σημείου τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ ἐπιχέων ὀλίγην γῆν ηὔχετο, ἵνα κούφη αὕτη ἐπ' αὐτὸν ἐπιπέσῃ [1].

Ὅτι δ' ἐντὸς τοῦ τάφου, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐπηρείας τοῦ πονηροῦ, θὰ ἐρρίπτετο καὶ τεμάχιον κεράμου ἐγχάρακτον τὸν σταυρὸν φερούσης, δεικνύει καὶ ἡ σημερινὴ εὐρυτάτη χρῆσις καὶ τὸ ὅτι ἐν μεσαιωνικοῖς τῶν Θηβῶν τάφοις εὑρέθη τοιοῦτον κεράμου τεμάχιον [2].

Μετὰ ταῦτα ὁ νεκρὸς *κατεχώννυτο* [3] ἢ *περιεχώννυτο* [4] ὑπὸ τῶν ὀρυττόντων τοὺς τάφους, οἵτινες ἐκαλοῦντο *κοπιαταί* [5], οὕτω τοποθετουμένης τῆς σοροῦ, ὥστε ὁ νεκρὸς νὰ βλέπῃ πρὸς ἀνατολάς, τῆς μελλούσης ἀναστάσεως αὐτοῦ οὕτω συμβολιζομένης [6].

Σημειωτέον δ' ὅτι, πλὴν τῶν κτιστῶν τάφων, *ἀρκλῶν*, οἱ νεκροὶ κατετίθεντο καὶ εἰς σαρκοφάγους, αἵτινες ἐκαλοῦντο *σωματοθῆκαι* καὶ *μάκτραι* καὶ *θῆκαι* καὶ *λάρνακες* [7].

Ἂς προσθέσωμεν δ' ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὴν κατάθεσιν εἰς τὸν τάφον ὁσίων προσώπων οἱ τὴν κηδείαν παρακολουθοῦντες ἐφιλοτιμοῦντο ἐκ τῶν περιελισσουσῶν τὸν νεκρὸν σινδόνων ἢ ἐκ τῶν φορεμάτων αὐτοῦ ν' ἀποσπάσωσι καὶ νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν τεμάχια, εἰς εὐλογίαν [8].

---

[1] Ἰουλιανοῦ, Ἐπιστολαί, ἐπιστ. 33 (σ. 61. 6 Bidez). Πβ. τὸ ἐν τῇ Ἀλκήστιδι τοῦ Εὐριπίδου (463)

κούφη σοι χθὼν ἐπάνωθι πέσοι, γύναι

καὶ τὸ τοῦ Μαρτιάλη IX. 29. 11 sit tibi terra levis

[2] Α. Κεραμοπούλλου, Παλαιαὶ Χριστιανικαὶ καὶ Βυζαντιναὶ ταφαὶ ἐν Θήβαις (Ἀρχαιολ. Δελτ 10 (1926), σ. 126. Νῦν ἐν Καρυαῖς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐν τῷ τάφῳ ἐγκλείουσιν λάγηνον πλήρη ἡγιασμένου ὕδατος. Λουλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογὴ Καρυῶν, σ. 192.

[3] Tafel, Eustathii opusc. 297. 63.

[4] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques, I. 31. Τὸ περιχώνω ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης εὔχρηστον ἐν Καρπάθῳ, Λακωνικῇ καὶ Οἰνόῃ τοῦ Πόντου. Ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐν Μακεδονίᾳ, γίνεται χρῆσις τοῦ παραχώνω. Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἐν τῇ Ἀλεξιάδι της (1. 184. 15 καὶ 289. 9) μεταχειρίζεται, ἀντὶ τοῦ περιχώνω, τὸ ῥῆμα ἐνσοριάζω.

[5] D. Petrakaos, Die Toten im Recht, σ. 126.

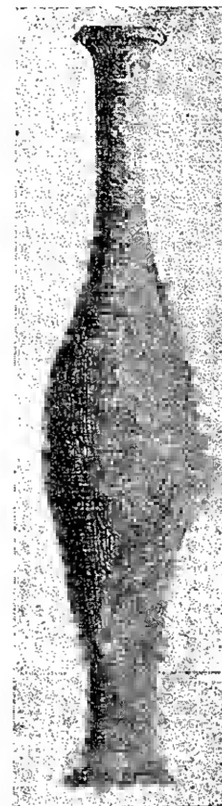
[6] Χρυσόστομος, P. G. 60. 725. Ψευδεπιφανίου, Λόγος Β'. τῷ ἁγίῳ καὶ Μεγάλῳ Σαββάτῳ, P. G. 43. 448—9.

[7] Χρυσόστομος, P.G 56. 206, 61. 305. Πβ. καὶ τὰ σημειούμενα ἐν Βυζαντίου τόμῳ, 8. 756. Περὶ σαρκοφάγων ἴδ. Karl M. Kaufmann, Handbuch der christlichen Archeologie, 494 ἑξ.

[8] Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας Εὐσεβίος, P. G. 114. 997, τοῦ αὐτοῦ, Βίος τοῦ ὁσίου Ἀβραμίου, P. G. 155. 77. Βίος καὶ πολιτεία Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Migne, P. G. 99. 165.

ΤΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΤΑΦΟΙΣ ΣΥΝΘΑΠΤΟΜΕΝΑ ΚΑΙ Η ΤΥΜΒΩΡΥΧΙΑ

Ἐντὸς τῶν τάφων ἐναπετίθεντο τότε οὐ μόνον φιαλίδια μύρων, ὧν τινα καὶ ἀνευρέθησαν [1] (Εἰκ. 8), καὶ στέφανοι χρυσοῖ [2], ἀλλὰ καὶ διάφορα κοσμήματα, πρὸς δὲ καί, κατὰ Ρωμαϊκὴν συνήθειαν, χρήματα, τοῦθ' ὅπερ, ὡς καὶ τὰ μεταξωτὰ καὶ πολύτιμα φορέματα τοῦ νεκροῦ, προεκάλει τὴν τυμβωρυχίαν. Τούτου ἕνεκα ἐπανειλημμένως οἱ νόμοι ἀπηγόρευον τὸ συνθάπτειν κοσμήματα καὶ χρήματα, προσθέτοντες ὅτι συχνὰ ἐποίουν τοῦτο οἱ ἁπλούστεροι [3], οἵτινες ἐξηκολούθουν νὰ συνθάπτωσι χρήματα καὶ κοσμήματα μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ ΙΕ'. αἰῶνος, ὡς δεικνύει ἡ κατὰ τὸ 1467 ἀπαγόρευσις τῆς Συνόδου τοῦ Γερόλαμο Λάντο, ἥτις ἀπειλεῖ μὲ ἀφορισμὸν τοὺς Κρῆτας τοὺς θέτοντας ἐντὸς τῶν τάφων χρυσὸν ἢ ἄργυρον ἢ τιμαλφῆ κοσμήματα ἢ μεταξωτὰ φορέματα [4].

Εἰκ. 8. Φιαλίδιον μύρου ἐξ ὀπτῆς γῆς εὑρεθὲν ἐντὸς τάφου ἐν Κων/πόλει.
(J. Ebersolt, Monuments funéraires de Constantinople B.C.H. 1922, σ. 381.)

Πόσον δ' εὐρέως ἠσκεῖτο ἡ τυμβωρυχία τότε φαίνεται ἔκ τε τῆς συχνῆς μνείας αὐτῆς ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ τῶν ὑπὸ τῶν νόμων εἰς τοὺς τυμβωρύχους ἐπιβαλλομένων ποινῶν.

Τοὺς περὶ τοὺς τάφους οὕτω κλέπτας καὶ λῃστάς, τοὺς συχνὰ διαφεύγοντας τὴν προσοχὴν τῶν *μνημοραλίων* ἢ *τοποφυλάκων*, ἤτοι φυλάκων τῶν μνημάτων [5], ἐπανειλημμένως ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, ὑπομιμνήσκων ὅτι ἡ πολυτελὴς ταφὴ προεκάλει τὴν τυμβωρυχίαν, κατόπιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, πολ-

---

[1] Βλ. εἰκόνα 8 Πιθανῶς μὲ τὰ μύρα τῶν φιλιαδίων τούτων ἔρραινον τὰ φορέματα τοῦ νεκροῦ, ἵνα τὰ καταστήσωσιν ἄχρηστα καὶ ἀποφύγωσιν οὕτω τὴν τυμβωρυχίαν.

[2] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 256 σελ. 211. 13 (Drexl).

[3] D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 121 127. Χρυσόστομος, P. G. 55. 231. Πανδέκται 11. 7. 14. 5. Βασιλικά, 59. 1. 10. Σύνοψις, Τ. 5. 10 (Zach. v. Lingenthal, JGR. 5. 614.

[4] Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 30.)

[5] Χρυσόστομος, P. G. 54. 675, 55. 760, 59. 465, 61, 293. 304.

λὰ κατὰ τῶν τυμβωρύχων γράψας ἐπιγράμματα [1], ὁ Μόσχος εἰς τὸ Λειμωνάριόν του [2] καὶ ὁ Χριστοφόρος Μυτιληναῖος εἰς τὰ ποιήματά του [3].

Ἀφ' ἑτέρου οἱ νόμοι, διατάσσοντες νὰ μὴ ψηλαφῶνται τῶν νεκρῶν τὰ σώματα [4], ἐπέβαλλον αὐστηροτάτας κατὰ τῶν τυμβωρύχων ποινάς· τούτους λοιπὸν ἐτιμώρουν κεφαλικῶς, ἐὰν προέβαινον εἰς τὴν τυμβωρυχίαν μεθ' ὅπλων, ἂν δ' ἄοπλοι, τοὺς ἐξώριζον [5].

Κατὰ τὸν Πρόχειρον νόμον καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν νόμων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, οἱ τοὺς νεκροὺς ἐν τοῖς τάφοις ἐκδύοντες ἐχειροκοποῦντο [6], ἐπιεικέστερον δ' ὥρισεν Λέων ὁ Σοφός, ἵνα οἱ δικασταὶ πρὸς τὸν ἅπαξ ἐπὶ τυμβωρυχίᾳ ἁλόντα φέρωνται μετὰ μακροθυμίας, ἐὰν δὲ δὶς οὗτος ἐξημάρτανε, νὰ μαστίζεται καὶ νὰ κουρεύεται [7]· ἐν ᾧ δ' ἄλλοι πταίοντες δὲν ἐφυλακίζοντο κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα, αὐτοὶ συνελαμβάνοντο καὶ ἐφυλακίζοντο [8]. Καὶ διάλυσις δὲ γάμου ἐπετρέπετο, ἐφ' ὅσον ὁ ἕτερος τῶν συζύγων ἀπεδεικνύετο τυμβωρύχος [9].

Πλὴν ὅμως τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιβαλλομένων ποινῶν, εἶχον ὁρισθῆ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τοιαῦται. Ὁ Μ. Βασίλειος π. χ. διὰ τοῦ 66ου κανόνος του ὥριζεν, ἵνα ὁ τυμβωρύχος μένῃ ἐπὶ διετίαν ἀκοινώνητος [10], ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Νηστευτής, ἐπιεικέστερον φερόμενος, ὥρισεν ἵνα οὗτος ἀπέχῃ τῆς θείας κοινωνίας ἐπὶ ἓν ἔτος, νηστεύων καὶ διακοσίας μετανοίας κάμνων καθ' ἑκάστην [11].

---

[1] Πβ. τὰ ἐν P. G. 38. 100, 113 ἑξ. ἐπιγράμματα. Ἐν ἑνὶ τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων (38 124· ἐπίγρ. 86) ὁ νεκρὸς παρίσταται λέγων·

μαρτύρομ' οὐδὲν ἔχω· πτωχὸς νέκυς ἐνθάδε κεῖμαι
μή με τεαῖς ἀτίσῃς τυμβοφόνοις παλάμαις

[2] P. G. 87III 2932. 2933.

[3] Ed. Kurtz, Die Gedichte de Christophoros Mitylenaios, σ. 80,

[4] Βασιλικά, 68. 23. γ.

[5] Prochiron auctum 39. 164 (Zach. v. Lingental, JGR. 6. 357). Βασιλικά, 60. 23γ. Πβ. τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Φωτίου Νομοκάνονα Θ΄. κεφ. κζ΄. Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 1. 207) καὶ Ματθαίου Βλαστάρη, Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 6. 478.)

[6] Πρόχειρος νόμος 39 νζ΄, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννή-Ἐκλογὴ τῶν νόμων, P. G. 113. 541. Καὶ ὁ Ἀρμενόπουλος δὲ βραδύτερον πάλιν, ἐντεῦθεν παραλαμβάνων, γράφει ἐν τῇ ἑξαβίβλῳ του (6. 5. 14) οἱ τοὺς νεκροὺς ἐν τοῖς τάφοις ἐκδύοντες χειροκοπείσθωσαν.

[7] Διάταξις 96. P. G. 107. 616.

[8] Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 1. 208.

[9] Zach. von Lingenthal, Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae, 1. 300.

[10] Ράλλη-Ποτλῆ, Σάνταγμα, 4. 222. Πβ. καὶ Συμεῶνος Μεταφράστου, Ἐπιτομὴν κανόνων, P. G. 114. 281.

[11] Βλ. Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 4. 444.

Συνήθους λοιπὸν οὔσης τῆς τυμβωρυχίας, οἱ συγγενεῖς, ἵνα ἀποφύγωσι ταύτην, ἔσχιζον τὰ φορέματα καὶ τὰς ὀθόνας τοῦ νεκροῦ καὶ ἐρράντιζον διὰ μύρων, ἐντελῶς ἄχρηστα αὐτὰ καθιστάντες [1], ἀκολουθοῦντες συνήθειαν, ἥτις ἦτο καὶ παλαιοτέρα [2] καὶ νῦν δ' ἐφαρμόζεται [3]. Πολλοὶ μάλιστα καὶ παρήγγελλον νὰ μὴ θάπτωνται μὲ πολυτελῆ ἱματισμόν [4].

Οἱ Βυζαντινοὶ ποθοῦντες τὴν πάτριον γῆν, ἐφρόντιζον νὰ ταφῶσιν ἐκεῖ ὅπου καὶ οἱ πρόγονοί των· οἱ συγγενεῖς μάλιστα εὐσεβὲς ἐθεώρουν καθῆκον εἰς τὴν πατρίδα νὰ μετακομίσωσι τὰ λείψανα τῶν ἐν τῇ ξένῃ ταφέντων [5], τὴν σχετικὴν βασιλικὴν ἄδειαν λαμβάνοντες, ὁσάκις περὶ ἐξορίστων προέκειτο [6].

ΣΥΝΕΙΘΙΖΕΤΟ Η ΤΑΡΙΧΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΚΑΥΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ;

Θὰ ἐρωτήσῃ τις, ἴσως, συνειθίζετο κατὰ κανόνα παρὰ Βυζαντινοῖς ἡ τῶν νεκρῶν ταρίχευσις;

Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην πρέπει νὰ δοθῇ ἀρνητικὴ ἀπάντησις, μόνον δ' ἐν χωρίον ὑπάρχει τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Αἰγύπτου ἀναφερόμενον, χώρας δῆλα δὴ ἔνθα ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων συνειθίζετο ἡ ταρίχευσις, καθ' ὃ οἱ σύγχρονοί του τὰ σώματα τῶν σπουδαίων δὲν ἔκρυπτον ὑπὸ τὴν γῆν, ἀλλ' ἐπὶ σκιμποδίων αὐτὰ τοποθετοῦντες ἐφύλαττον ἐντὸς τῶν οἴκων των, τὸ τοιοῦτον ὅμως χαρακτηρίζεται ὡς μὴ νόμιμον καὶ ὅσιον, ἀφ' οὗ καὶ ὁ Χριστὸς ἐντὸς τάφου ἐτέθη [7].

Πάντως προσωρινὴ ταρίχευσις, πρὸς μεταφορὰν τοῦ νεκροῦ εἰς ἀπομεμακρυσμένον μέρος, δὲν ἦτο ἄγνωστος, τοιαύτην δὲ ἔχομεν μεμαρτυ-

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 59. 465.

[2] Ὁ Ἀρτεμίδωρος, ἔγραψεν ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς του (1. κεφ. 13 σελ. 18. 8 Hercher) «οἱ ἀποθανόντες ἐσχισμένοις ἐνειλοῦνται ῥάκεσι».

[3] Δὲν νομίζω δ' ὅτι τυγχάνει τοῦ ὀρθοῦ ὁ B. Schmidt, (Totengebräuche, Archiv. 24. 313) διισχυριζόμενος ὅτι τὰ φορέματα σχίζονται ὑπὸ τῶν συγγενῶν, ἵνα μὴ δύναται ἄλλος νὰ τὰ φορέσῃ καὶ ἑπομένως μείνωσιν ταῦτα πρὸς χρῆσιν μόνον τοῦ νεκροῦ.

[4] Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος καὶ πολιτεία Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, P. G. 114. 1261, 1268.

[5] Χρυσόστομος, P. G. 53. 287, 54. 556. Ὑπάρχει λόγος Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, P. G. 78. 1416 «ὅτι χρὴ θάπτειν τὸ σῶμα ὅπου ἐτελεύτησε».

[6] Βλ. καὶ τὰ παράπονα τῶν ἐν τῇ ξένῃ ἀποθνησκόντων εἰς τὸ περὶ ξενιτείας ποίημα, στ. 515 ἑξ. καὶ 522 ἑξ. (Wagner, Carmina, σ. 219.)

[7] Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, P. G. 26. 969.

ρημένην προκειμένου περὶ μεταφορᾶς νεκρῶν βασιλέων[1].

Ἐπ' ἴσης θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐρωτήσῃ, ἂν κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς ἐποχὴν ἐκαίοντο οἱ νεκροί.

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι οὐδαμοῦ τῆς Κ. Διαθήκης ἀπαγορεύεται ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν, οὐδαμοῦ ὅμως καὶ ἐπιτρέπεται. Ἡ συνήθεια, ὡς γνωστόν, στηριζομένη καὶ ἐπὶ διαφόρων χωρίων, ἦτο νὰ θάπτωνται οἱ νεκροί· οἱ ὑπερμαχοῦντες τῆς γνώμης ταύτης ἀφ' ἑνὸς μὲν στηρίζονται εἰς τὸ χωρίον τῆς Γενέσεως (γ'. 19) «ἕως τοῦ ἐπιστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης», ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (Ε. 28—29) «ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ», καὶ εἰς χωρία τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, ὡς «πάλιν με ἐπιστρέψαι εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθην», «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει», «ἐξέλθωμεν καὶ ἴδωμεν ἐν τοῖς τάφοις, ὅτι γυμνὰ ὀστέα ὁ ἄνθρωπος»[2]. Προσθέτουσιν ἀκόμη ὅτι κατὰ τῆς καύσεως συνηγορεῖ ἡ συνήθεια, δεύτερον ὅτι τὸ ἔθιμον ἦτο ἐθνικόν, τρίτον ὅτι ἡ περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν διδασκαλία τὸ ἀποκρούει, ὁ Εὐσέβιος μάλιστα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ (5. 2. 62) διηγεῖται ὅτι οἱ διῶκται τοῦ Χριστιανισμοῦ καύσαντες τὰ σώματα τῶν μαρτύρων ἔρριψαν τὴν κόνιν εἰς τὸν Ροδανὸν ποταμὸν ἵνα, ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι: «μηδὲ ἐλπίδα ἔχωσιν ἀναστάσεως», τέταρτον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐτάφη καὶ πέμπτον ὅτι, χρησιμοποιουμένης τῆς καύσεως, δὲν νοοῦνται τὰ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, ὅτι ὁ νεκρὸς γίνεται «σκωλήκων βρῶμα καὶ δυσωδία»[3].

Κατὰ τὸν Μιχαὴλ δὲ Ψελλὸν ὁ Ἰουλιανὸς διακωμῳδῶν τὰ περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν πρεσβευόμενα «διαλύειν ἐπεχείρει τὰ σώματα»[4], εἶπε δὲ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ὅτι παρανομοῦσιν οἱ μὴ κρύπτοντες μετὰ θάνατον τῶν ἀποθνησκόντων τὰ σώματα[5] καὶ ὁ Χρυσόστομος ὅτι κοινὸς τῆς φύσεως νόμος εἶναι «τὸν ἀπελθόντα τῇ γῇ κρύπτεσθαι καὶ ταφῇ παραδίδοσθαι»[6], ὁ δ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκμάσας σχολαστικὸς Ἀγαθίας τὴν καῦσιν τῶν νεκρῶν χαρακτηρίζων ὡς

---

[1] Τὸ οὕτω ταριχευθὲν πτῶμα ἐκαλεῖτο νέκδουμ. Τὰ μεσαιωνικὰ γλωσσάρια λέγουσι: νέκδουμ, σῶμα μὴ παραδοθὲν διηνεκεῖ ταφῇ. Ἔπιθι Φ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 15. 54.)

[2] Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν, σ. 119. 21.

[3] Δ. Μπαλάνου, Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν (Μελέτη 1912, σ. 264. 265). Ὅτι δὲν ἐκαίοντο οἱ νεκροὶ βλ. καὶ παρὰ Tougard, Quid ad profanos mores dignoscendos . . . σ. 75 καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 107.

[4] Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1. 306.

[5] P. G. 26. 969.

[6] P. G. 50. 527.

Ἑλληνικὸν ἔθιμον προσθέτει: «οὐδαμῶς ὅμοια ταῦτα τοῖς νῦν γιγνομένοις ἐτύγχανον ὄντα»[1].

Εἰς μεταγενεστέρους μάλιστα αἰῶνας, οἷον κατὰ τὸν ΙΒ', ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, πιστοποιῶν ὅτι δὲν ἐκαίοντο οἱ νεκροί, βεβαιοῖ ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του τὴν καῦσιν τῶν νεκρῶν ἐχρησιμοποίουν μόνον «τινὲς τῶν βορείων βαρβάρων»[2], ὑφ' οὓς ὁ Δ. Μπαλάνος ἐννοεῖ τοὺς Κελτοὺς καὶ τοὺς Σλαύους[3].

Εἶπον ὅτι οἱ νεκροὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους δὲν ἐκαίοντο· πάντως ὑπάρχουσι περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐκαίοντο ἄνθρωποι, ἂν π. χ. ἦσαν μάγοι ἢ εἶχον καταδικασθῆ δι' αἵρεσιν ἢ βαρὺ ἔγκλημα[4]· ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει πάλιν ὅσιον ἐθεωρεῖτο, ἵνα ἡ τέφρα ἢ τὰ ὀστᾶ αὐτῶν παραδίδωνται εἰς ταφήν[5].

Τέλος, ἐν περιπτώσει λοιμοῦ, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μεταδόσεως τοῦ μολύσματος, μαρτυρεῖται ὅτι ἐκαίοντο οἱ σωρηδὸν ἀποθνήσκοντες[6].

ΕΠΙΒΕΒΛΗΜΕΝΗ Η ΤΑΦΗ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἵνα ὁ νεκρὸς διέλθῃ τὰς πύλας τοῦ Ἅδου καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰς τῶν ἄλλων νεκρῶν, ἔπρεπε νὰ ταφῇ, ἀντίληψις περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Ὅμηρος εἰς τὸ Ψ τῆς Ἰλιάδος (στίχ. 7 ἑξ.), παριστάνων τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτάφου Πατρόκλου λέγουσαν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα·

θάπτε μ' ὅτι τάχιστα πύλας Ἀΐδαο περήσω
τῆλέ με εἴργουσι ψυχαί, εἴδωλα καμόντων,
οὐδέ μέ πω μίσγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν,
ἀλλ' αὔτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπελὲς Ἄϊδος δῶ.

Ἂν ταφὴ δὲν ἐγίνετο, τότε κατὰ τὸν ἀρχαῖον ῥήτορα (Λυσίου, Ἐπιτ. 9) ὁ νεκρὸς ἐστερεῖτο τῆς κοινῆς ἐλπίδος. Ἐντεῦθεν εὐσεβὲς καθῆκον

---

[1] Ἀγαθίου, Ἱστορ. 116. 1.

[2] Εὐσταθίου. Παρεκβ. 41. 1.

[3] Δ. Μπαλάνου, Ἔνθ' ἀν. σ. 265.

[4] Ἐκαίοντο π. χ. οἱ ποιοῦντες ἐμπρησμὸν ἢ οἱ δοῦλοι οἱ συμπράττοντες εἰς ἁρπαγὴν τῆς ἰδίας δεσποίνης ἢ καὶ πρὸς τιμωρίαν διὰ φόνον Συμεῶνος Μεταφράστου, Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Ἀρτεμίου, P. G. 115. 1173). Λέων Διάκονος, 65. 7 (Βόνν.) Σύνοψις Ε. 20. 5, Π 18. 5 (Zach. v. Lingenthal JGR. 5. 312. 551.) Φωτίου, Νομοκάνων Θ'. 25 (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 1. 190). Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος 6. 7. 4.

[5] Πανδέκται, 48. 48. 24. 1. Βασιλικά, 60, 69 β.

[7] Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος, 1. 363. 9.

έθεωρεῖτο νὰ θάπτεται ὁ νεκρὸς καὶ μεγίστη ἀσέβεια νὰ ἀφίνεται οὕτως ἄταφος. Γνωστὴ εἶναι ἡ δίκη τῶν ἐν Ἀργινούσαις στρατηγῶν, οἵτινες κατεδικάσθησαν μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι δὲν περισυνέλεξαν πρὸς ταφὴν τοὺς ναυαγοὺς[1] (*Ξενοφῶντος*, Ἑλλην. Α. 7. 4).

Ὁ νεκρὸς λοιπὸν ὤφειλε νὰ ταφῇ, ἐὰν δὲ συνέπιπτε νὰ συναντήσῃ τις πτῶμα εἰς τόπον ὅπου δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ταφή, εἰς ἀκτὴν π.χ., δάσος ἢ τόπον ἔρημον, τότε ἤρκει, πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ εὐσεβοῦς καθήκοντος, τρὶς ἐπ' αὐτοῦ νὰ ἐπιρρίψῃ κόνιν.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀναφέρουσιν οἱ τραγικοὶ[2] καὶ τὸ ὁποῖον μεταγενέστερος συγγραφεὺς[3] χαρακτηρίζει ὡς νόμον Ἀττικόν, ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν παραδιδομένων ὑπὸ τοῦ Κυρήνης Συνεσίου, ὅστις λέγει ὅτι οἱ μέλλοντες νὰ ναυαγήσωσιν ἐξήρτων ἀπὸ τοῦ σώματός των τὰ κοσμήματα καὶ χρήματά των, ἵνα ὁ μέλλων νὰ εὕρῃ τὸ πτῶμά των, αἰδούμενος τοὺς νόμους τῆς Ἀδραστείας, καταναλώσῃ μέρος αὐτῶν πρὸς ταφήν των[4], καὶ ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ, ὅστις προσθέτει ὅτι πᾶς ὁ συναντῶν νεκρόν σῶμα, καὶ ἐὰν θηρίου εἶχε ψυχήν, ὤφειλε νὰ κρύψῃ αὐτὸ ὑπὸ τὴν γῆν συναθροίζων λίθους ἐπ' αὐτοῦ καὶ πρόχειρον πηγνύων σταυρόν[5]. Ὑπῆρχε μάλιστα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς σχετικὴ παράδοσις ὅτι ὁ ἱέραξ, εὑρίσκων ἄταφόν νεκρόν, ὠδύρετο καὶ γῆν ἐπ' αὐτοῦ ἐπέρριπτε[6]. Καὶ σήμερον δὲ κατὰ τὴν εἰς τὸν τάφον κατάθεσιν τοῦ νεκροῦ οἱ παριστάμενοι τρὶς ἐπ' αὐτοῦ ρίπτουσιν ὀλίγον χῶμα ἐπιλέγοντες «Θεὸς συγχωρήσοι τον».

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς λοιπὸν χρόνους ἐπάναγκες ἐθεωρεῖτο νὰ θάπτωνται οἱ νεκροί, τῆς ταφῆς χαρακτηριζομένης ὡς κοινοῦ τῆς φύσεως νόμου[7], ὡς δὰ καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν, παρ' οἷς μεγίστη θεωρεῖται ἡ κατάρα «νάσε φάν' τὰ σκυλλιὰ» ἢ «νάσε πετάξουν, νά σε φάν' τὰ σκυλλιὰ καὶ νάσε μαδήσουν τὰ ὄρνια»[8].

---

1 Ἔπιθι Φ. Κουκουλέ, Ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφὴν (Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος, 1929, σ. 369. 370.)

2 Σοφοκλέους, Ἀντιγ. 255 ἔνθα λέγεται ὅτι ὁ Πολυνείκης «ἠφάνιστο τυμβήρης μὲν οὔ, λεπτὴ δ' ἄγος φεύγοντος ἐπῆν κόνις». Περὶ τοῦ ἐθίμου βλ. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον 2. 419. Πβ. καὶ Dieterich, Mutter Erde, σ. 50. 51.

3 Αἰλιανοῦ, Π. Ι. 5. 14.

4 Συνεσίου, Ἐπιστ. P. G. 66. 1333.

5 Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1. 305. 24.

6 Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας, Εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὑπόμνημα P. G. 18. 749.

7 Χρυσόστομος, P. G. 50. 527. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 90.

8 Σπ. Συγκολλίτου, Ὁ νεκρὸς στὴν Ἀνασελίτσα (Λαογραφ. 11. 397.).

Κατὰ τὰ στρατιωτικὰ μάλιστα συγγράμματα, μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ ἐχθροῦ, ὤφειλεν ὁ στρατηγός, νὰ σπεύσῃ νὰ θάψῃ τοὺς πεσόντας «καλὸν γὰρ καὶ ὅσιον ἡ πρὸς τοὺς τεθνηκότας εὐσέβεια»[1].

Εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις ἠδύνατο τότε εἷς νεκρὸς νὰ μείνῃ ἄταφος: α') ἐν καιρῷ ἐφόδου πολεμίων καὶ ἐκπολιορκήσεως πόλεως[2] β') ἐάν, ὡς στρατιώτης, ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐχθρικὴν παράταξιν καὶ τοῦτο, ἵνα οἱ πολέμιοι, πολλοὺς βλέποντες τοὺς νεκρούς των, περιπίπτωσιν εἰς ἀθυμίαν[3] γ') κατὰ τὸν Ἰουλιανόν, οἱ δρουγγάριοι (χιλίαρχοι) ἐὰν ἐγκατέλιπον τὴν τάξιν[4] καὶ δ') οἱ ὑποπεσόντες εἰς ἔγκλημα καθοσιώσεως[5].

Συνῳδὰ τοῖς ἀνωτέρω, οὐ μόνον οἱ αἱρετικοὶ ἐπεβάλλετο νὰ θάπτωνται[6], ἀλλὰ καὶ οἱ κακοῦργοι καὶ οἱ ἐπ' αἰσχίστοις καταδικασθέντες[7], ὅταν μάλιστα οἱ συγγενεῖς των ἐζήτουν τοῦτο· καὶ τῶν καταδικασθέντων δ' εἰς καῦσιν ἡ τέφρα καὶ τὰ ὀστᾶ ζητούμενα παρεδίδοντο εἰς ταφήν.

Ἠρνεῖτο δ' ἡ ἐκκλησία οὐχὶ τὴν ταφήν, ἀλλὰ τὴν διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς τέλεσιν τῆς κηδείας α') εἰς τοὺς μὴ Χριστιανοὺς (ἐθνικούς, Ἰουδαίους, ἀθέους, Μωαμεθανοὺς β') εἰς τὰ ἀβάπτιστα ἀποθανόντα παιδία γ') εἰς τοὺς αἱρετικοὺς καὶ σχισματικοὺς δ') εἰς τοὺς ἀφορισθέντας, ἐὰν οὗτοι, πρὸ τοῦ θανάτου των, δὲν ἐδήλουν μετάνοιαν καὶ ε') εἰς τοὺς αὐτοκτονοῦντας, ἐφ' ὅσον οὗτοι προέβαινον εἰς τὸ διάβημα τοῦτο μὴ σεσαλευμένας ἔχοντες τὰς φρένας[8].

Μετὰ τὸ σχίσμα, οἱ ὀρθόδοξοι κληρικοὶ δὲν ἐπετρέπετο νὰ θάπτωσι καθολικούς.

Οἱ ἐντὸς τοῦ τάφου κατατεθέντες εὕρισκον ἐκεῖ τὴν αἰωνίαν ἡσυχίαν, ὑπῆρχον ὅμως καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς τῶν νεκρῶν τὰ σώματα οὐδὲ

---

1 Λέοντος, Τακτικά, 16. ιγ', P. G. 107. 909. Ματθαίου Βλαστάρη, Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον. Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 6. 465.

2 Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διηγ., 471.

3 Λέοντος, Τακτικά, 20 20, P. G. 107. 1020.

4 Κατὰ τὸν Ἰουλιανὸν (Ἐπιστ. 1. σελ. 22. 16 Bidez) ἔπρεπεν οἱ τὴν τάξιν καταλιπόντες δρουγγάριοι νὰ φονεύωνται παραχρῆμα.

5 Πανδέκται, 48. 24. 1. Ἐν καιρῷ ἐννοεῖται τῶν διωγμῶν ἄταφα ἔμενον καὶ πολλῶν μαρτύρων τὰ σώματα.

6 Χρυσόστομος, P. G. 61. 504. Οἱ τάφοι τῶν βιοθανάτων ἦσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὰ Πελαγίου μνήματα. Θεοφάνους, Χρον. 648. 5. Πβ. Μ. Γεδεών, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια, σ. ρα'. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 96. 109.

7 Πανδέκται, 48, 24. 1. Βασιλικά, 60, 69α.

8 D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 48. 112. 113. Μ. Βλαστάρη, Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον Β κεφ. ΙΒ'. (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 6. 149.)

τότε εὕρισκον τὴν εἰρήνην. Εἰς ταραχώδεις δῆλα δὴ περιστάσεις, ἤ, ἂν προέκειτο περὶ ἀτόμου πολλὰ τὸ κοινὸν ἀδικήσαντος, οἱ ἐξηγριωμένοι πολῖται, φωνάζοντες τό: ἀνασκαφείησαν τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ, ἤνοιγον τοὺς τάφους καὶ διέσπειρον τὰ λείψανα. Οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο *ἀνάσκαφοι* ἢ «*τῆς ἀνασκάφου μνήμης*» [1]. Ἄλλοτε πάλιν ἐπεσώρευον λίθους ἐπὶ τοῦ τάφου, ἀναθεματίζοντες ἅμα τὸν νεκρόν, αὐτοὶ οἱ σωροὶ δὲ εἶναι τὰ σήμερον *ἀναθέματα* καλούμενα [2].

ΟΙ ΤΑΦΟΙ, ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΣΤΟΛΙΣΜΟΣ ΑΥΤΩΝ

Οἱ *τάφοι*, οἵτινες ἐχαρακτηρίζοντο καὶ ὡς *κοιμητήρια, μνήματα, μνημεῖα, μνημούρια, μεμούρια, σήματα, μεμόρια, τύμβοι, θέσεις* καὶ *θῆκαι* [3], κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἦσαν ἢ οἰκογενειακοί, ἐν οἷς δῆλα δὴ ἐθάπτετο ὁ κάτοχος καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, ἢ κληρονομικοί, αὐτὸς δῆλα δὴ καὶ οἱ κληρονόμοι του [4]. Ἀναλόγως δὲ τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ τοῦ πλούτου τοῦ ἐνταφιαζομένου ἦσαν ἢ ἀπλούστεροι ἢ καὶ πολυτελέστεροι. Πάντως ἐπ' αὐτῶν ἐπετίθετο πλὰξ ἐπιτάφιος ἢ ἁπλῆ ἢ καὶ ἐκ πολυτίμου μαρμάρου, ἐνεπίγραφος μὲ ἁπλᾶ ἢ διὰ χρυσοῦ βεβαμμένα γράμματα [5], τῆς ἐπιγραφῆς συντεταγμένης ἢ εἰς πεζὸν λόγον ἢ ἐμμέτρως δι' ἐλεγείων, τὰ ὁποῖα συνέθετον καὶ γνωστοὶ ποιηταί, κατὰ παράκλησιν [6].

---

[1] Θεοφάνους, Χρονογρ. 648. 5. Ζωναρᾶ, Ἱστορ. 3. 267. Νῦν ἐν Πόντῳ ἀνασκάφτω σημαίνει βλασφημῶ τεθνεῶτα. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Διὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, σ. 67.

[2] Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου, Ἱστορ. 279. 15.

[3] Carl Maria Kaufmann, Handbuch der Christlichen Archaeologie³, σ. 681. καὶ τὰς σελίδας 677—686. Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1776. 54. Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου Τύρου, στίχ. 825 (Wagner, Carmina, σ. 275). Ἐν Χιακοῖς ᾄσμασι τὸ μνῆμα λέγεται μνημειό. Πβ. καὶ Ν. Πολίτου. Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογρ. Σύμμ. 3. 338, 339.)

[4] Πανδέκται, 11. 7. 5.

[5] Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora 1. 305. 6.

[6] Οὕτως ἔχομεν ἐπιτάφια ἐπιγράμματα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, P. G. 38. 11 ἑξ., ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὁμιλεῖ (P. G 46. 900) διὰ τάφους, στήλας καὶ ἐπιγράμματα, φέρονται δὲ καὶ ἐπιτύμβιοι ἰαμβικοὶ στίχοι τοῦ Ἰωάννου Εὐχαΐτων (P. G. 120 1 55). Ὁ Χορίκιος λέγει ὅτι, μὴ ὢν ποιητής, συντάσσει εἰς πεζὸν λόγον ἐπίγραμμα (Ἐπιτάφιος ἐπὶ Μαρίᾳ μητρὶ Μαρκιανοῦ ἐπισκόπου Γάζης 109. 3 (Förster-Richtsteig), ὁ Χριστοφόρος Μυτιληναῖος λέγει ὅτι ὁ γραμματικὸς Πέτρος τοῦ ἐζήτησεν ἐπιτάφια ἰαμβεῖα διὰ τὴν ἀδελφήν του, ὑπάρχουσι δὲ καὶ τοῦ Νικολάου Καλλικλέους πολλὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα (Leo Sternbach, Nicolai Calliclis carmina, σ. 9 (ἀρ. 30 καὶ 32.).

Ἠδύνατό τις δ' ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης ν' ἀναγνώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ τεθαμμένου, *παλαιότερον* συνοδευόμενον ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρός, μεθ' ὃ ἤρχετο τὸ *χαῖρε* [1]. Ἄλλοτε ἡ ἐπιγραφὴ εἶχε τοὺς ἑξῆς τύπους: ἐνθάδε κατάκειται ὁ δεῖνα ἢ ὁ δοῦλος ἢ ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ δεῖνα ἢ ἐνθάδε κατάκειται ὁ θεοφιλοῦς μνήμης ἢ ὁ μακάριος δεῖνα ἢ ἡ θέσις τοῦ δεῖνος, ἢ κύριε, μνήσθητι τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ δεῖνα ἢ μνῆμα διαφέρον τῷ δεῖνα ἢ ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ [2]...

Πλὴν δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ καὶ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ θανάτου, ἠδύνατο νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῆς πλακός, καὶ ἐν συντομίᾳ, ἡ ἱστορία αὐτοῦ· π.χ. ἂν οὗτος ἦτο ἔγγαμος ἢ ἄγαμος, τίνος σύζυγος ἦτο, ἂν κατέλιπε τέκνα καὶ πόσα, ποίας ἡλικίας ἦτο κτλ. Ἐν καιρῷ μάλιστα δογματικῶν ἐρίδων, σκόπιμον ἐκρίνετο νὰ σημειοῦται ὅτι ὁ τεθαμμένος ἦτο ὀρθόδοξος [3].

Οὐδ' ἔλειπον καὶ τὰ ἐπιγράμματα, ἐν οἷς ὁ νεκρός, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν παροδίτην, τὸν παρεκάλει νὰ μεταβιβάσῃ θελήσεις του εἰς τοὺς οἰκείους του [4]. Προσηγορεύοντο δ' οἱ νεκροὶ ἁμαρτωλοὶ καὶ φιλόχριστοι, οἱ δὲ κληρικοὶ θεοφιλέστατοι καὶ θεοσεβέστατοι [5].

Ἐπὶ τῆς πλακὸς ἐτίθεντο σταυροί, εἴτε ἁπλῶς ἐγχάρακτοι εἴτε καὶ ἐμπηγνύμενοι ἐπὶ διανοιγομένων ὀπῶν· ἐπειδὴ δ' οἱ ἱερόσυλοι πολλάκις τοὺς ἀπέσπων, διὰ τοῦτο ἠπειλοῦντο οὗτοι διὰ τῆς ἀρᾶς τῶν 318 θεοφόρων πατέρων [6].

Ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπ' ἴσης, ἐντὸς κόγχης, ἐτοποθετοῦντο λυχνοῦχοι, ἐφ' ὧν, κατὰ Ρωμαϊκὴν συνήθειαν, οἱ στυγεροὶ τοῦ τάφου λύχνοι καίοντες ἢ κατὰ διαστήματα ἢ καὶ ἀκοίμητοι παραμένοντες [7].

---

[1] Leclerq, Manuel d'Archélogie chrétienne, 2. 321.

[2] Karl Maria Kaufmann, Ἔνθ' αν. Πασχάλιον Χρονικόν, 627. 20. Μ. Γεδεών, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια, σ. 91 ἑξ.

[3] Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, P. G. 126. 188. Μ. Γεδεών, Ἔνθ' ἀν. σ. 94. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 122.

[4] Ἀγαθίου, Ἐπιγράμματα, ἐπίγρ. 7, 569. 1 καὶ 589. 1 (Βόνν.).

[5] Carl Maria Kaufmann, Ἔνθ' ἀν. σ. 681.

[6] Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1. 305. 24. Μ. Γεδεών, Ἔνθ' ἀν. σ. 96.

[7] Δ. Χωματιανός, ροα'. (Pitra, Analecta sacra et classica, 6. 649). Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Μονῳδία εἰς τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον (Σπ. Λάμπρου, 1. 300. 20). Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος. 2. 21, σ. 125 (Βόνν.). Ἰωάννου Κομνηνοῦ, Τυπικὸν τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος (Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην, σ. 397). Τοιοῦτοι λυχνοῦχοι εὑρέθησαν ἐντὸς Χριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν τάφων τῶν Θηβῶν (Α. Κεραμοπούλλου, Παλαιαὶ Χριστιανικαὶ καὶ Βυζαντιναὶ ταφαὶ ἐν Θήβαις, Ἀρχαιολ.

Πλὴν δὲ τῶν λύχνων, ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ καὶ ἱερὰς εἰκόνας [1], εἰς ἃς καὶ ἐπιγράμματα μεσαιωνικὰ ὑπάρχουσιν [2] ἢ καὶ τῶν ἀποθανόντων ἐγχρώμους εἰκόνας [3].

Δὲν ἦτο δὲ σπάνιον νὰ περιθέῃ τὸν τάφον καὶ κάγκελλον, εἴτε λίθινον [4] εἴτε καὶ μετάλλινον [5]. Ἡ εὐσέβεια δὲ τῶν συγγενῶν ἐστόλιζε πολλάκις τοὺς τάφους εἴτε δι' ἀνθέων νεοδρέπτων [6] εἴτε καὶ διὰ δενδρυλλίων μεμονωμένων [7] ἢ καὶ πλειόνων, ὁπότε ἀπετελοῦντο μικρὰ ἄλση περὶ τὸ μνῆμα [8].

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς νόμους διαστέλλεται ὁ τάφος τοῦ μνημείου· τάφος, κατ' αὐτούς, εἶναι ὁ χῶρος ἐν ᾧ τὰ σώματα κατάκεινται, μνημεῖον δὲ τὸ κτίσμα τὸ ὑπεράνω τοῦ τάφου [9].

Μέρος τοῦ μνημείου καὶ τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἀπετέλει ἡ στήλη, ἐφ' ἧς

Δελτ. 1926, σ. 129). Περὶ τῶν λύχνων τούτων βλ. καὶ D. Petrakakos, Ἔνθ' ἀν. σ. 122. Ἔπιθι καὶ Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν, Λαογραφ. σύμμεικτα, 3 337.

[1] Εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου (Anal. Boll. 32. 60. 24). Ed. Warren, The ritual ordinance of Neophytos, Archeologia. 47, σ. 35. Μ. Γεδεών, Μανουὴλ Φιλῆ ἱστορικὰ ποιήματα (Ἐκκλησιαστ Ἀλήθεια, 3, σ. 247. 248. 250.)

[2] Ὑπάρχουσι καὶ τοῦ Νικολάου Καλλικλέους τρία ἐπιγράμματα «εἰς εἰκόνα ἱσταμένην ἐπάνω τοῦ τάφου ἢ κεκλιμένην ἐν τῷ τάφῳ (Leo Sternbach, Nicolai Calliclis carmina, σ. 12.)

[3] Ἀγαθίου, Ἐπιγράμματα, 7. 589. 7, 602 8. Ὑπάρχει καὶ ποίημα τοῦ Χριστοφόρου Μυτιληναίου (ἀρ. 16 σελ. 9 Kurtz) εἰς τὸν τάφον τοῦ πατρικίου Μελίου ἱστορηθέντος ἐν αὐτῷ ὡς κοσμικοῦ καὶ ὡς μοναχοῦ. Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου Τύρου, στίχ. 771 (Wagner, Carmina, σ. 273). L. Petit, Typicon du monastère de la Kosmosotira, § 107 Izstwestia, 13.69. Μανουὴλ Φιλῆ, Ποιήματα, τόμ. 1. 394. 410 καὶ 2. 167 (Miller). J. Ebersolt, Les arts somptuaires de Byzance σ. 133.

[4] Μαλάλα, Χρονογρ. 255. 18.

[5] L. Petit, Ἔνθ' ἀν. 13. 63.

[6] Λιβανίου, Ὑπὲρ Ὀλυμπίου, 38 (τόμ. 4 402, Förster). Anrich, Hagios Nicolaos, 2. 444. Γρηγόριος Θεολόγος, P.G. 35. 776. Πβ. τὸ λεξικὸν τοῦ Cabrol τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας ἐν λ. fleurs. Διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τάφων δι' ἀνθέων καὶ φυτῶν βλ. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον, 2. 454, τῶν σημερινῶν δὲ Ν. Πολίτην, Ἔνθ' ἀν. 339.

[7] Κλήμεντος, Στρωματεῖς, 1. 7. (P. G. 8. 732).

[8] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογραφία, 241 (Σάθα).

[9] Jus Graecoromanum, 5, 559 (Ζέπου)· κατὰ τὴν Σύνοψιν minoren ἐν τούτοις, T. 5. 1 (Zach. v. Lingenthal JGR. 5. 612) μνημεῖον λέγεται πᾶς ὁ ἀφωρισμένος τόπος τῇ ταφῇ.

ἠδύναντο νὰ γραφῶσι καὶ ἐπιγράμματα [1]. Πλὴν τῆς στήλης δ' ἀναφέρονται καὶ στυλίσκοι περὶ τὸν τάφον [2] ἢ καὶ *οἶκος*, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ τάφος [3] καὶ γλυπτὰ κοσμήματα [4] καὶ δὴ καὶ ἀγάλματα, ἔχοντα πολλάκις πνοῆς δύναμιν [5].

Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τούτων γνωρίζομεν ὅτι ὑπῆρχον γυναικεῖαι μορφαὶ μὲ λελυμένους τοὺς πλοκάμους καὶ κατηφεῖς ἢ θρηνοῦσαι [6].

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν οἱ τάφοι ἦσαν ἁπλοῖ, εἶχε καλῶς· ὑπῆρχον ὅμως καὶ οἱ κενόδοξοι, οἵτινες, ἐπιδείξεως χάριν, καὶ ἵνα οἱ μεταγενέστεροι λέγωσιν ὅτι αὐτοὶ τὰ μνημεῖα ᾠκοδόμησαν, πολυτελεστάτους κατεσκεύαζον τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν των, τοῦθ' ὅπερ τὰς σφοδρὰς διαμαρτυρίας τῶν ἐχεφρονούντων προὐκάλει, οἵτινες ψέγουσι «τὴν ἐν τοῖς τάφοις ἄνοιαν καὶ τὴν περὶ τὰ μνήματα σπουδήν», «τοὺς λαμπροὺς τάφους τοὺς πολλάκις καὶ τῶν οἰκιῶν λαμπροτέρους» καὶ ὁμιλοῦσι «διὰ λαμπρὰ σήματα καὶ τὴν ἐν τῇ ταφῇ ἀσωτίαν» [7].

Δὲν εἶναι λοιπὸν ὀρθὴ ἡ γνώμη τῶν φρονούντων ὅτι ἡ πολυτέλεια τῶν τάφων εἶναι ἐπινόημα τῶν νεωτέρων χρόνων, καὶ δὴ τῶν ἀπὸ τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν [8].

Τοῦ τάφου θεωρουμένου ἱεροῦ, ἀνόσιον ὑπελαμβάνετο νὰ τὸν πατῇ τις [9], οὐδὲ ἐπέτρεπον οἱ νόμοι νὰ παραβιάζῃ τις καὶ γενικῶς νὰ ἐπιφέρῃ

---

[1] Βασιλικά, 59. 3. 7. Σύνοψις minor, Ἔνθ' ἀν. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 874. 900.

[2] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογραφία, 190 (Σάθα). S. G. Mercati, Versi di Mateo Ieromonacho (Studi Bizantini, 2. 27.)

[3] Ἐν τοῖς νόμοις ἀναφέρονται οἱ τοῖχοι οἱ βαστάζοντες τὸν οἶκον ἔνδον τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ τάφος. Σύνοψις minor, Τ.ιζ. (Zach. v. Lingenthal JGR. 2. 236). Καὶ τὰ Βασιλικά, 60. 24 15 ὁμιλοῦσι περὶ τῶν ἐπὶ τῶν τάφων ἐπικειμένων οἰκοδομημάτων.

[4] Ὁ Θεοδοσιανὸς κῶδιξ 3. 44 ὁμιλεῖ διὰ τὰ ἐπὶ τῶν μνημείων ἐπικείμενα κοσμήματα.

[5] Ἐν τῷ Θεοδοσιανῷ κώδικι (Ἔνθ' ἀν.) ἀναφέρονται τὰ ὑπὲρ τοὺς τάφους τοποθετημένα ἀγάλματα, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς Πανδέκταις, 47. 10. 27. Βλ. καὶ Μανουὴλ Φιλῆ, Ποιήματα, τόμ. 1, σ. 34—35, 44, 45 καὶ 2, σ. 66—67.

[6] Χορικίου, Παιδοκτόνος, 399. 1 (Förster-Richtsteig). Τοῦ Εὐγενειανοῦ κυροῦ Νικήτα, Μονῳδία εἰς τὸν μακαριώτατον φιλόσοφον κυρὸν Θεόδωρον τὸν Πρόδρομον (Βυζαντινὰ Χρονικά. 9. 457.)

[7] Χρυσόστομος, P. G. 55. 231. 59. 436, 60. 147, 568. 598, 61. 106, 63. 891. Πβ. καὶ Δ. Μπαλάνου, Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, Νέα Σιών, 1922, σ. 440.

[8] Μ. Γεδεών, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια, σ. 97.

[9] Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιγρ. 51. 3. Πβ. καὶ Ἡσιόδου, Ἔργα καὶ Ἡμέραι 75 καὶ Θεοφράστου, Χαρακτῆρες, 16. Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν, Λαογραφ, σύμμεικτα, 3. 341.

βλάβας εἰς αὐτόν, τὸν ἔνοχον ὑπάγοντες εἰς τὰς διατάξεις τοῦ sepulchri violati [1].

Παραβίασις λοιπὸν τοῦ τάφου καὶ ἱεροσυλία ἐθεωρεῖτο, ἐάν τις ἐξῆγε παρὰ κέλευσιν ἱερέως ἢ βασιλέως [2] τὰ ἐν αὐτῷ σώματα ἤ, τὰ ὀστᾶ ἤ, ἂν μετεκίνει τοὺς ἐπ' αὐτοῦ λίθους ἢ μάρμαρα ἢ στήλας ἤ, ἂν ἐκρήμνιζε τὸν τάφον ἤ, ἂν κατελάμβανε ξένον τάφον ἢ καὶ ξένον πρόσωπον ἔθαπτεν ἐν αὐτῷ.

Ἐπεβάλλοντο δὲ διὰ τὴν παραβίασιν ταύτην ποιναὶ διάφοροι διὰ τὰς διαφόρους περιπτώσεις [3]. Οὕτως οἱ ἐξάγοντες ἐκ τῶν τάφων τὰ τεθαμμένα σώματα ἢ τὰ ὀστᾶ, ταπεινοὶ μὲν ὄντες κατεδικάζοντο εἰς τὴν ἐσχάτην ποινήν, ἐντιμότεροι δ' ἐξωρίζοντο εἰς νῆσον ἢ ἐστέλλοντο εἰς τὰ μεταλλεῖα [4].

Κατὰ τὰ Βασιλικά, οἱ ἀπὸ τῶν τάφων ἀφαιροῦντες λίθους ἢ κίονας ἢ μάρμαρα, τυμβωρύχοι θεωρούμενοι, ἐγίνοντο ἄτιμοι, καταδικαζόμενοι εἰς πρόστιμον εἴκοσι λιτρῶν χρυσίου, καταβαλλομένων εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον [5], ποινὴ ἐπαναλαμβάνουσα παλαιοτέραν, ἀφ' οὗ ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου ὁ τυμβωρύχος ἐζημιοῦτο μὲ 1—20 λίτρας χρυσίου, ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ δὲ μὲ 50 [6].

Καὶ αὐτὰ μὲν οἱ νόμοι προκειμένου περὶ τάφων ὁμοεθνῶν, οἱ τῶν ἐχθρῶν ὅμως, κατ' αὐτούς, δὲν ἐθεωροῦντο ὅσιοι, διὰ τοῦτο δὲν ἐφηρμόζετο ἡ περὶ παραβιασθέντος τάφου ἀγωγὴ κατ' ἐκείνου, ὅστις ἀφήρει λίθους ἢ μάρμαρα ἐξ αὐτῶν [7].

Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ συνήθεια, ὡς μαρτυρεῖ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, τὴν ἀπόσπασιν λίθων ἔκ τινος τάφου, χωρὶς ν' ἀνοιχθῇ οὗτος καὶ φανῇ ἡ κόνις, ἐθεώρει ὡς ἁμάρτημα συγγνωστόν, ἀσύγγνωστον δ' ὅταν μετεκινοῦντο ὀστᾶ καὶ χάριν κέρδους ἠρευνᾶτο τὸ ἐσωτερικόν [8].

Τέλος, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς τάφους, οἱ νόμοι ὥριζον τὰ ἑξῆς: ἀθέμιτον ἐθεωρεῖτο νὰ οἰκοδομήσῃ τις παραπλεύρως μνημείου ἢ παραπλεύρως οἰκοδομῆς νὰ κτίσῃ τάφον [9], ἠδύνατό τις ὅμως ἀκωλύτως νὰ πωλήσῃ μνη-

---

1 Βλ. τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα, 9. 19 1—5 de sepulchro violato.

2 Βασιλικά, 59. Α δ'.

3 Πανδέκται, 47. 12. 11. Κῶδιξ Θεοδ. 3. 16. 1, 9. 17. 2. Βασιλικά, 60. 24. 15.

4 Πανδέκται, 47. 12. 11. Ecloga ad Prochiron mutata, 37. 18 (Zach. v. Lingenthal JGR. 4. 147).

5 Βασιλικά, 60. 23α καὶ ιδ'.

6 Κῶδ. Θεοδ. Ἔνθ' ἄν.

7 Πανδέκται, 47. 12. 4. Βασιλικά, 60. 23 δ.

8 Κατὰ τὸν Ζ'. κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 4. 326, 327 καὶ 6. 478.)

9 Πανδέκται, 39. 2. 7,

μεῖον ἢ νὰ δωρήσῃ αὐτό, ἐφ' ὅσον ἦτο καθαρόν, δὲν εἶχε δῆλα δὴ ἀκόμη ἀποτεθῆ ἐν αὐτῷ σῶμα, ἀφ' οὗ ὁ τόπος ἐγίνετο ὅσιος μόνον μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ νεκροῦ [1]. Τέλος, ἐὰν ὁ σύζυγος ἐδωρεῖτο πρὸς τὴν σύζυγόν του τόπον πρὸς ταφήν, τότε μόνον ἐθεωρεῖτο ὅτι οὗτος περιήρχετο εἰς τὴν κατοχὴν τῆς συζύγου, ὅταν ἐγίνετο ὅσιος, ἤτοι, ἐὰν ἐν αὐτῷ ἐνεταφιάζετο νεκρός· ἄλλως ἡ κατοχὴ παρέμενεν εἰς τὸν δωρησάμενον [2].

ΑΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΑΙ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι, θεωροῦντες τοὺς νεκροὺς μεμολυσμένους, ἐφρόντιζον ἵνα ἡ κηδεία αὐτῶν γίνεται νύκτωρ, ὥστε οὐδὲ αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες νὰ μολυνθῶσιν ἐκ τῆς προσψαύσεως τοῦ νεκροῦ σώματος. Κατὰ τὸν Πλάτωνα (Νόμ. ΙΒ'. 960), ὁ νεκρὸς ἔπρεπε «πρὸ ἡμέρας ἔξω τῆς πόλεως εἶναι» [3]. Οἱ Χριστιανοὶ ὅμως ἄλλως συνείθιζον, ἐξαιρουμένης, ἐννοεῖται, τῆς ἐποχῆς τῶν διωγμῶν, ὁπότε οὔτε συμφέρον ἦτο οἱ νεκροὶ νὰ θάπτωνται κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας.

Οἱ Βυζαντινοὶ λοιπὸν ἔθαπτον ἡμέραν τοὺς νεκρούς των, μικρὰ δὲ διακοπὴ τῆς συνηθείας ταύτης ἐπεχειρήθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅστις, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐπάνοδον τῶν ἐθνικῶν ἐθίμων, ἀπῄτησεν, ἵνα αἱ κηδεῖαι γίνωνται κατὰ τὴν νύκτα, ποικίλας πρὸς δικαιολογίαν τῆς διαταγῆς του ἐξευρὼν δικαιολογίας. Ἡ κατὰ τὴν ἡμέραν, ἔλεγε, τέλεσις τῶν κηδειῶν ἐνοχλεῖ τοὺς ἀνὰ τὰς ὁδούς, χάριν τῶν ἐργασιῶν των, διεσκορπισμένους πολίτας ἐμποδιζομένους ὑπὸ τῶν σπευδόντων νὰ μετάσχωσι τῆς νεκρικῆς πομπῆς· πολλοὶ ἄλλως τε, ἐθνικοὶ ὄντες, τὴν συνάντησιν κηδείας θεωροῦσι κακὸν οἰωνόν, οἱ δὲ εἰς τὰ ἱερὰ μεταβαίνοντες, μετὰ τὴν θέαν τοῦ νεκροῦ, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ μὴ μεταβῶσιν εἰς αὐτὰ προτοῦ καθαρθῶσιν. Ἀνάρμοστον ἄλλως τε εἶναι μέχρι τῶν ἐθνικῶν ἱερῶν νὰ φθάνωσιν αἱ φωναὶ καὶ οἱ ὀδυρμοὶ τῶν κομιζόντων τὸν νεκρὸν Χριστιανόν. Διὰ τοῦτο διέταξεν, ἵνα οἱ Χριστιανοὶ θάπτωνται μετὰ τὴν δύσιν καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἀπειλήσας αὐστηρὰς ποινὰς κατ' ἐκείνου, ὅστις θὰ ἐτόλμα νὰ θάψῃ νεκρὸν πρὸ τῆς δεκάτης ὥρας τῆς ἡμέρας [4].

---

1 Πανδέκται, 11. 19. 1. Εἰσηγήσεις, 2. 1. 9. Βασιλικά, 59 Αδ.

2 Πανδέκται, 24. 1. 9.

3 Πβ. Hermann's-Blümner, Lehrbuch [3], 4. 367. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον, 2. 372. Ὅρα ἐν τούτοις ὅτι ἡ Κασσάνδρα λέγει πρὸς τὸν Ταλθύβιον (Εὐριπ. Τρωάδες 446)

ἦ κακὸς κακῶς ταφήσῃ νυκτός, οὐκ ἐν ἡμέρᾳ

4 Ἰουλιανοῦ, Ἐπιστολαί, ἐπιστ. 126, σ. 199. 200 (Bidez). Ἔπιθι καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 99. Ἐν τῇ Βενετοκρατουμένῃ Κρήτῃ

Ἐθεώρουν δ' οἱ ἀρχαῖοι μεμολυσμένον οὐ μόνον τὸν νεκρόν, ἀλλὰ καὶ τὸν εἰς οἱανδήποτε ἐπαφὴν μὲ αὐτὸν ἐλθόντα, ὅστις εἶχε διὰ τοῦτο ἀνάγκην καθαρμοῦ[1], ἀντίληψις, ἥτις τοὐλάχιστον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐπεκράτει[2].

Ἐπ' ἴσης μεμολυσμένον ἐθεώρουν τὸν νεκρὸν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἀκάθαρτον ὑπελάμβανον οὐ μόνον τὸν ἁψάμενον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάντα ὅσα ἤγγιζον, ἔτρωγον ἢ ἔπινον οἱ πενθοῦντες νεκρόν[3].

Τὴν ἀντίληψιν ταύτην, λίαν κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας διαδεδομένην, σφόδρα ἐπολέμησαν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας. Οὕτως ὁ Μ. Βασίλειος ἔγραφε: «καὶ ὅτε μὲν Ἰουδαϊκῶς ἀπέθνησκον ἄνθρωποι, βδελυκτὰ ἦν τὰ θνησιμαῖα· ὅτε δὲ ὑπὲρ Χριστοῦ ὁ θάνατος, τίμια τὰ λείψανα τῶν ὁσίων αὐτοῦ»[4]· ἐπιβεβαιῶν δὲ ὁ Χρυσόστομος τὴν ἐπικράτησιν τῆς προλήψεως κατὰ τοὺς χρόνους του ἔλεγεν, ὅτι πολλοὶ τῶν συγχρόνων του νομίζοντες, κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι ὁ ἁπτόμενος νεκροῦ ἐμολύνετο, ἐπανερχόμενοι ἐκ κηδείας, ἐλούοντο[5]. Καὶ αἱ διαταγαὶ δὲ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἀφορμὴν λαμβάνουσαι ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὸν Ε'. μ. Χ. αἰῶνα Χριστιανοὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς μεμολυσμένους, ἐὰν ἤγγιζον νεκρόν, λέγουσι: «μὴ παρατηρεῖσθε οὖν τὰ ἔννομα καὶ φυσικὰ νομίζοντες μολύνεσθαι δι' αὐτῶν μηδὲ ἐπιζητεῖτε Ἰουδαϊκοὺς ἀφορισμοὺς ἢ συνεχῆ βαπτίσματα ἢ καθαρισμοὺς ἐπὶ θίξει νεκροῦ ὅθεν καὶ ὑμεῖς, ὦ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποὶ ἀπαρατηρήτως ἁπτόμενοι τῶν κεκοιμημένων, μὴ νομίσητε μιαίνεσθαι μηδὲ βδελύσσεσθε τὰ τοιαῦτα λείψανα»[6].

Συμφώνως πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην, μόλυσμα, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων, ἐθεωρεῖτο ἡ εἴσοδος νεκροῦ εἰς τὴν πόλιν[7], ἀπαγορευμένη, τούτου ἕνεκα· τὴν ἀπαγόρευσιν μάλιστα ταύτην ἀνενέωσεν

ἀπαντῶσι παραδείγματα ταφῆς κατὰ τὴν νύκτα. Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 30).

[1] Περὶ τοῦ καθαρμοῦ τούτου βλ. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον, 2. 370.

[2] Ὁ Ἰουλιανὸς (Ἐπιστ. 136, σ. 199, 200 Bidez), ὡς εἴπομεν, βεβαιοῖ ὅτι οἱ σύγχρονοί του ἐθνικοὶ τὴν συνάντησιν Χριστιανικῆς κηδείας ἐθεώρουν πονηρὸν οἰώνισμα, μεταβαίνοντες δ' εἰς τὰ ἐθνικὰ ἱερὰ ἐλούοντο πρὸς καθαρμόν.

[3] Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, P. G. 126. 720

[4] P. G. 32. 1268.

[5] P. G. 57 426, 61. 165, 62. 92. Πβ καὶ Ν. Πολίτου, Λαογραφικαὶ ἐνδείξεις ἐν τῷ Α'. καὶ Β'. κατηχητικῷ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (Λαογραφ. 8. 10).

[6] Κλήμεντος, Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, P. G. 1. 988. 989.

[7] Μάρκου Διακόνου, Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου, 23 (σ. 20. 1 Grégoire - Kugener).

ἡ ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων, μόλις δὲ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Θ'. αἰῶνος κατηργήθη αὕτη[1].

Ὁ ἀναγινώσκων τὰ τοῦ Ζωναρᾶ, ἑρμηνεύοντος τὸν Η'. κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον συνελθούσης οἰκουμενικῆς συνόδου, «*ὑπῆρχόν τινες* Ἰουδαϊκὰ ποιοῦντες οἷον ἀκαθάρτους ἡγούμενοι τοὺς νεκροὺς προσψαύσαντας»[2], θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ ὅτι κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐπίστευον πλέον εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ νεκροῦ μολυσμόν. Περὶ τούτου ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλῃ τις λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα ὁ Κρὴς ἱερεὺς Δραζίνουτας ἠρώτησε τὸν Μ. Πρωτοσύγκελλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Ἰωάσαφ «εἰ χρὴ λειτουργῆσαι ἱερέα ἰδόντα νεκρὸν ἢ βαστάσαντα ἢ ἀσπασάμενον αὐτὸν»[3] καὶ ὅτι σήμερον πολλαχοῦ κρίνεται, ἔστω καὶ ἀσυνειδήτως, ἀναγκαία ἡ κάθαρσις μετὰ κηδείαν, ὡς κακὸς δ' οἰωνὸς θεωρεῖται ἡ συνάντησις κηδείας. Οὕτως ἐν Σμύρνῃ, ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Τρικκάλων, ἐν Κορινθίᾳ, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ δὴ ἐν Πηλίῳ, δυσοιώνιστος θεωρεῖται ἡ συνάντησις νεκρικῆς πομπῆς, ἐν Ἀνασελίτσῃ δὲ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ οἱ παρακολουθήσαντες τὴν κηδείαν πλύνονται ἀμέσως μετὰ τὴν ταφὴν ἐν τῷ νεκροταφείῳ[4], ἐν ᾧ ἐν Κοτυώροις τοῦ Πόντου τοῦτο γίνεται πρὸ τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νεκροῦ εἰς τὴν βρύσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑπαπαντῆς[5]. Ἀλλαχοῦ δέ, ὡς ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Πελοποννήσῳ καὶ Καρπάθῳ, οἱ ἐκ τῆς κηδείας ἐπανερχόμενοι νίπτονται, κατὰ ἀρχαίαν συνήθειαν, πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ νεκροῦ[6].

Ὁ Νικόλαος Πολίτης ἐν τῇ μελέτῃ του περὶ τῆς ταφῆς παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι, πραγματευόμενος περὶ τῆς θραύσεως τῶν πηλίνων ἀγγείων τῶν περιεχόντων τὰ φάρμακα, ἅτινα ἔπινεν ὁ νεκρός, ὑποπτεύει ὅτι τὸ ἔθιμον θὰ ἦτο καὶ Βυζαντινόν[7], ἡ ἐπιβεβαίωσις ὅμως τούτου πρέ-

---

[1] Βλ. Daremberg - Saglio, Dictionnaire ἐν λ. funus, σ. 1393.

[2] Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 2. 583.

[3] Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 32.).

[4] Σπ. Συγκολλίτου, Ὁ νεκρὸς εἰς τὴν Ἀνασελίτσα (Λαογραφ. 11. 402). Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Αἰτωλικὰ λαογραφικὰ (Λαογραφ. 8. 31.).

[5] Ξενοφ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σ. 232.

[6] Ι. Μιχαήλ, Μακεδονικά, σ. 20. Bybilakis, Neugriechisches Leben, σ. 67. Μιχαὴλ Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου, 172. B. Schmidt, Totengebräuche, Archiv, 25. 60. Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογραφ. σύμμεικτα, 3. 341. 342). Βλ. τοῦ αὐτοῦ, Τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως ἀγγείων κατὰ τὴν κηδείαν, Λαογραφ. σύμμεικτα, 2. 273. 274.

[7] Ν. Πολίτου, Λαογραφ. σύμμεικτα, 3. 333 Διὰ τὸ ἔθιμον γενικῶς τῆς θραύσεως τῶν ἀγγείων βλ. τοῦ αὐτοῦ Λαογραφ. σύμμεικτα, 2. 268 ἑξ.

πει νὰ γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει σαφῶν χωρίων, ἅτινα, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δὲν ὑπάρχουσιν.

Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ εἰς Ματθαῖον 34ῃ ὁμιλίᾳ του[1] μετ' ἀγανακτήσεως ὁμιλεῖ διὰ τὴν πίστιν τῶν συγχρόνων του εἰς τὴν *νεκρομαντείαν*, καθ' ἣν ἐπιστεύετο ὅτι οἱ δαίμονες περιτρέχοντες τοὺς τάφους ἠδύναντο διὰ τῶν νεκρῶν νὰ ὁμιλήσωσι καὶ νὰ προείπωσι τὰ μέλλοντα, προσθέτει δ' ὁ αὐτὸς ὅτι πολλοὶ τῶν ἐρώντων τότε ἐκάθηντο παρὰ τὰ μνήματα, καὶ μάλιστα τὰ εἰδωλικά, βοήθειαν ἐντεῦθεν ἐκζητοῦντες εἰς τὰς ἐρωτικὰς ἐπιθυμίας των[2], συνεχίζοντες οὕτω τῶν προγόνων των συνήθειαν, ὡς, πλὴν ἄλλων, καὶ οἱ ἐν τοῖς τάφοις εὑρεθέντες μαγικοὶ κατάδεσμοι ἀποδεικνύουσι[3].

Μετ' ἀγανακτήσεως ἐπ' ἴσης ὁ ἱερὸς πατὴρ καταφέρεται κατὰ τῆς πεπλανημένης γνώμης τῶν πολλῶν ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ἐγίνοντο δαίμονες εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς δαιμονῶντας καὶ ὅτι πολλοὶ γόητες τότε ἀπέσφαττον παῖδας «ὥστε αὐτοῖς μετὰ ταῦτα συμπράττουσαν τὴν ψυχὴν ἔχειν»[4].

ΤΟ ΠΕΡΙΔΕΙΠΝΟΝ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Μετὰ τὴν ἐκ τῆς κηδείας ἐπιστροφὴν τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, ἐγίνετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος τὸ περίδειπνον, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, ἦτο *νόμος*, ἤτοι γενικὴ συνήθεια[5].

Τὸ περίδειπνον τοῦτο, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι νόμος, *τάφος* ἐν Βιάννῳ τῆς Κρήτης, κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, καλούμενον, θὰ ἐλέγετο πιθανώτατα, ὡς καὶ σήμερον, *παρηγορία* καὶ *μακαρία*[6].

---

1 P. G, 57. 403.

2 Βλ. P. G. 57. 403 καὶ Κ. Κόντου, Γλωσικὰς παρατηρήσεις, 537 ἑξ.

3 Φ. Κουκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ Νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι, Λαογραφ 8. 308.

4 P. G. 57. 351.

5 P. G. 61 236. Vance, Beiträge, σ. 82.

6 Τοῦτο συμπεραίνω ἐκ φρ. οἶαι αἱ ἑξῆς· «πολλοὶ τῶν ἐκ τοῦ γένους παρῆσαν τήν τε κειμένην πενθήσοντες καὶ τὴν μητέρα παρηγορήσοντες» Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 29.) «Τὸ δὲ σχέσθε, φίλοι, καί με οἷον ἐάσατε κηδόμενοί περ εἴποι ἂν ὁ ἐν λύπαις παρηγορίας φιλικὰς παραιτούμενος· Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1277. 54. Μακαρία κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐλέγετο τὸ ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ μνημόσυνον καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχή, ἵνα ἐν χώρᾳ μακάρων καταταχθῇ. Tafel, Eustathii opusc. 243. 81. Trinchera, Syllabus, 243. 328. Ὅρα ὅτι σήμερον κοινότερον τὸ περίδειπνον, τὸ ὁποῖον ἀκριβέστατα περιγράφει ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ περὶ πένθους (κεφ. 25) λέγεται παρηγοριὰ καὶ μακαριά.

Κατ' αὐτὸ οἱ συνερχόμενοι, τὴν λύπην τῶν συγγενῶν ἀνακουφίζοντες, ἀπέτεινον διαφόρους παραμυθητικοὺς λόγους[1], ὧν γνῶσιν λαμβάνομεν ἐκ τῶν πρὸς τοὺς πενθοῦντας ἀπευθυνομένων παραμυθητικῶν ἐπιστολῶν. Ἔλεγον λοιπὸν παρηγοροῦντες ὅτι ὁ νεκρὸς δὲν ἐχάθη, ἀλλὰ μετέστη εἰς ἄλλην ζωήν, καὶ δὴ κρείττονα καὶ ἀΐδιον[2], ὅτι ὁ ἀποθανὼν ἁπλῶς ἀπεδύθη τὸ ὅπερ ἐφόρει ἱμάτιον, ἵνα πολυτελέστερον ἀναλάβῃ[3], ὅτι ὁ Κύριος ἔδωκε τὸν προσφιλῆ ἀπελθόντα καὶ ὁ Κύριος ἀφείλετο[4], ὅτι ὁ ἀποθανὼν εἶναι εὐτυχής, ἅτε μεταβὰς εἰς κόσμον ὅπου οὔτε φθόνοι οὔτε ἀρρωστίαι[5], ὅτι οἱ στερηθέντες τοῦ οἰκείου των οὔτε οἱ πρῶτοι εἶναι οὔτε οἱ μόνοι[6], ὅτι πάντες θὰ ἀποθάνωμεν[7], ἀφ' οὗ ὁ ἐπὶ γῆς βίος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἄνθος ταχέως ἐξανθοῦν[8] καὶ ὅτι θρηνοῦντες καὶ λυπούμενοι δεικνύουσιν ὅτι δὲν εἶναι ἀληθεῖς Χριστιανοί, ἀφ' οὗ ὁ Χριστιανισμὸς διδάσκει ὅτι οἱ νεκροί, μεταβαίνοντες εἰς κρείττονα κόσμον, θ' ἀναστηθοῦν[9] καὶ τέλος, ἀφ' οὗ στενάζοντες καὶ λυπούμενοι δὲν κατορθώνουσι νὰ ἐξεγείρωσιν ἐκ τοῦ τάφου τὸν προσφιλῆ[10].

---

1 Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ. P. G. 111. 836. Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ ἐγκλείστου, Ἐγκώμιον εἰς τὸν βίον τοῦ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Θεοσεβίου τοῦ Ἀρσινοΐτου (Anal. Boll 26. 187. 16). Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 29). Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως, Ἰατρικῶν ἀπορημάτων καὶ φυσικῶν προβλημάτων τὸ Α (Ideler, Physici et medici Graeci minores, 1. 25. 3.)

2 Χρυσόστομος, P. G. 61. 362. 590. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 498. Γεωργίου Γεμιστοῦ, Μονῳδία εἰς Ἑλένην ὑπομονὴν Παλαιολογίναν (Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια, Ϗ. 274. 10, 279. 9.)

3 Χρυσόστομος, P. G. 61. 391

4 Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 876. Συμεὼν Μεταφράστης, P. G. 114. 1029.

5 Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 505.

6 Μ. Βασίλειος, P.G. 32. 1048. Th. Pressel, Johannis Tzetzae epistolae, ἐπίστ. 72, σ. 65.

7 Μ. Βασίλειος, P. G. 32, 1000. Νείλου, Γνῶμαι, P. G. 79. 1245. Kurtz-Drexl, Michaelis Pselli scripta minora, 1. 186. 13. Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιστολαί, P. G. 99. 1372, 1497, 1548, 1645. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Τῷ ἀνεψιῷ τοῦ βασιλέως (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 3 8.)

8 Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιστολαί, P. G. 99. 965. 1456.

9 Γρηγόριος Νύσσης, P.G. 46. 537.

10 Θεοδώρου Προδρόμου, Κατομυομαχία, στίχ. 268 (Hercher). Βλ. καὶ Δ. Μπαλάνου, Πῶς παρηγοροῦν τοὺς πενθοῦντας οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας.

ΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὰ τελούμενα μνημόσυνα *μνῆμαι*[1] ἢ *μνεῖαι*[2] καλούμενα, ἐτελοῦντο κανονικῶς κατὰ τὴν τρίτην, τὴν ἐνάτην, τὴν τεσσαρακοστὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν, ὡς καὶ μετὰ ἓν ἔτος, ὡς διάφοροι μαρτυρίαι δηλοῦσι, *τρίτα καὶ ἔνατα, τεσσαρακοστὰ καὶ ἐνιαύσια* καλούμεναι[3], δημωδῶς δὲ *τρίτα καὶ ἔνατα* (καὶ *τριτένατα*), *σαραντάρι* καὶ *χρονίαι*[4]. Εἴς τινας δὲ τόπους, κατὰ Ἰουδαϊκήν, πιθανῶς, ἐπίδρασιν, καὶ τὴν 7ην ἡμέραν ἐτελοῦντο μνημόσυνα, τὰ *ἕβδομα*[5].

Προσεπάθουν δ' οἱ συγγραφεῖς διαφόρως νὰ ἐξηγήσωσι διατί κατὰ τὰς τακτὰς αὐτὰς ἡμέρας ἔδει νὰ γίνωνται τὰ μνημόσυνα. Οὕτως ὁ Ἰωάννης Λυδὸς λέγει ὅτι ταῦτα τελοῦνται, διότι τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν ἀγριοῦται παντελῶς τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ, κατὰ τὴν ἐνάτην διαρρέει ἐντελῶς καὶ τὴν τεσσαρακοστὴν καθ' ὁλοκληρίαν ἐξαφανίζεται[6], αἱ διαταγαὶ τῶν ἁγ. Ἀποστόλων διότι τὴν τρίτην ἡμέραν ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου ὁ Κύριος, τὴν ἐνάτην γίνεται ὑπόμνησις τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων, τὴν τεσσαρακοστήν, διότι ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἐπένθησε τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸ ἔτος εἰς ἀνάμνησιν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου[7], κατὰ δὲ τὸν συγγραφέα τοῦ νεκρικοῦ διαλόγου Τιμαρίωνος τὰ τρίτα ἐτελοῦντο, διότι, ὡς ἐπιστεύετο, μετὰ τὸν θάνατον παρέμενεν ἡ ψυχὴ ἔξωθεν παρακαθημένη ἐπὶ τριήμερον[1].

[1] Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, P. G. 1. 1145. Zach. v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani quae vocantur Novellae, 2. 24. Cusa, I diplomi, 3. 1. 55. Βαλσαμών, εἰς τὸν Δ'. ἀποστολικὸν κανόνα· Ῥάλλη-Ποτλῆ Σύνταγμα, 2. 6.

[2] Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, 53. 11 (Gelzer). Fourmy-Leroy, Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φιλαρέτου (Βυζάντιον, 9. 158. 20). Ὁ Du Cange ἐν λ. δόχια σημειοῖ· δόχια δὲ τῇ οἰκείᾳ γλώττῃ προσαγορεύουσι τὰ ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι νόμιμα.

[3] Τὰς σχετικάς μαρτυρίας βλ. ἐν Ν. Πολίτου, Λαογραφ. σύμμεικτα 3. 347. 348, εἰς ἃς πρόσθες βίον τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Θεοδοσίου 22. 22 (Usener). Ὅρα ὅτι τὰ τρίτα, ἅτινα οὕτως ἐκάλουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι, οὕτω λέγονται καὶ νῦν ἐν Τραπεζοῦντι, Σκύρῳ, Κύθνῳ καὶ Κοτυώροις τοῦ Πόντου, τὰ δέ ἔναια, τὰ ἐννέα ἐν Οἰνόῃ τοῦ Πόντου.

[4] Trinchera, Syllabus 192 (253).

[5] Βος τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Θεοδοσίου, 22. 22 (Usener). Συνεσίου Κυρήνης, Ἐπιστολαί, P. G. 66 1325. Ὁ ἐκκλησιαστής XII. 6 λέγει· πένθος νεκροῦ ἑπτὰ ἡμέραι.

[6] Ἰωάννου Λυδοῦ, Περὶ μηνῶν, 4. 26, 86, 7 (Wünsch.)

[7] Κανόνες ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (καν. ιδ') Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 4. 402 καὶ P. G. 1. 1148. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 89. Ἐννοεῖται ὅτι τά τεσσαρακοστά σχέσιν ἔχουσι μὲ τήν μυστικήν δύναμιν τοῦ ἀριθμοῦ 40. Ellissen, Analekten IV. 83. Γ. Σπυριδάκι, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρά τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἕλλησι, σ. 17 ἑξ. καὶ 19 ἑξ.

Κατὰ τὰ μνημόσυνα λοιπὸν προσήγοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ κατόπιν εἰς τὸν τάφον, *κόλλυβα*[2] τὰ καὶ *κανίσκια* λεγόμενα[3], τὰ ὁποῖα ἀπετελοῦντο ἀπὸ σπέρματα σίτου, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον ἀναμιχθῆ πολυειδεῖς καρποί, ἤτοι ῥοΐδια, ἀμύγδαλα, καρύδια, σταφίδες καὶ κοκκωνάρια[4].

Πλὴν τῶν προσφερομένων ὅμως κολλύβων, ἐγίνοντο, κατὰ Ἰουδαϊκὴν καὶ ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν συνήθειαν, καὶ νεκρόδειπνα ἐπὶ τῶν τάφων[5], ὡς φαίνεται καὶ ἐκ μαρτυριῶν τῶν συγγραφέων καὶ ἐκ τῶν εἰς Βυζαντινοὺς τάφους εὑρεθέντων συντριμμάτων μαγειρικῶν σκευῶν. Οἱ Μανιχαῖοι π.χ. ἔψεγον τοὺς ἄλλους Χριστιανοὺς διὰ τὰ ἐπὶ τῶν τάφων δεῖπνα[6], ἐν διαθήκῃ ἐπὶ παπύρου τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος ὁ διαθέτης ὁρίζει, ἵνα οἱ κληρονόμοι του δίδωσιν εἰς τοὺς δούλους καὶ ἀπελευθέρους του δραχμὰς ἑκατὸν «εἰς εὐωχίαν αὐτῶν, ἣν ποιήσονται πλησίον τοῦ τάφου μου κατ' ἔτος, τῇ *γενεθλίᾳ μου*»[7]. Μετὰ ταῦτα οἱ κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (καν. ΙΕ') συνιστῶσιν, ἵνα οἱ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι οἱ καλούμενοι εἰς τὰ μνημόσυνα τῶν νεκρῶν τρώγωσιν «ἐκ-

[1] Τιμαρίων 34 (Ellissen, Analekten, IV. 77). Ἔπιθι καὶ K. Krumbacher, Studien zu den Legenden des hl. Theodosios (Sitzb. d. bayer Akad. 1892, σ. 341—355.)

[2] Τά κόλλυβα ἐπὶ τῆς σημερινῆς σημασίας ἤδη παρά Σουΐδᾳ, κεῖται δὲ παρ' Ἡσυχίῳ κόλλυβος· μικρὸς ἀρτίσκος. Περὶ κολλύβων ἔπιθι Ν. Πολίτην, Ἔνθ' ἀν. 349. 350.

[3] Τά ἐν ταῖς μνήμαις τῶν ἁγίων καὶ τῶν κατοιχομένων προσφερόμενα καὶ κανίσκια λεγόμενα καὶ διά πολυειδῶν ὀπωρῶν κοσμούμενα Βαλσαμών, Εἰς τόν Δ' κανόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 2. 6). Τέως ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας κανίσκια ἐλέγοντο μνημόσυνα, ὅταν κατ' αὐτά διενέμοντο καὶ τροφαί εἰς τοὺς πτωχούς.

[4] Βλ. Βαλσαμῶνα, Ἔνθ' ἀν. Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques II. 43. Συμεών Θεσσαλονίκης, Περὶ τοῦ τέλους ἡμῶν, P. G. 155. 688. 689.

[5] Ταῦτα ἐκαλοῦντο καὶ ῥοδισμός. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 20. 87. B. Schmidt, Totengebräuche, Archiv 25. 66. Χαρ. Βουλοδήμου, Δοκίμιον 2. 400. 401. 402. Διά τά ἐπὶ τῶν τάφων δεῖπνα βλ. E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkultus, σ. 294.

[6] J. Lippert, Christentum, Volksglaube und Volbsbrauch, σ. 266.

[7] Wilcken, Grundzüge, 2^{1}. 578. Ἡ ἐπέτειος τοῦ θανάτου ἐκαλεῖτο γενέθλιον ἢ γενέσιον, διότι, ὡς ἐπιστεύετο, ὁ θάνατος ἀντιπροσώπευε τὴν γέννησιν νέας ζωῆς. Κατὰ τὸν Ἀμμώνιον γενέσια· ἐπὶ τῶν τεθνηκότων, ἐν ᾗ ἕκαστος ἡμέρᾳ τετελεύτηκεν.

τάκτως καὶ σὺν φόβῳ Θεοῦ», οὐ μόνον δ' οὗτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ λαϊκοί [1]. Καὶ ὁ Κυρήνης δὲ Συνέσιος ὁμιλεῖ περὶ ἐπιταφίου δείπνου γινομένου τὴν ἑβδόμην ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν [2], ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος διὰ τοὺς τοὺς νεκρούς των «ποτὲ μὲν θρηνοῦντας, ποτὲ δὲ δι' αὐτοὺς μεθυσκομένους» [3], ὁ δὲ Θεόδωρος Στουδίτης συνιστᾷ ἵνα τὰ μνημόσυνα μὴ γίνωνται ἔξω τῶν νενομισμένων τῆς αὐταρκείας ὅρων, ἕνεκα πολυφαγίας καὶ πολυοινίας [4]. Καὶ κατὰ τὸν ΙΒ' δ' αἰῶνα ὁ Θεόδωρος Βαλσαμὼν λέγει ὅτι παλαιότερον οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ βοηθοί των ἐφρόντιζον νὰ μοιράζωσιν εἰς τοὺς πτωχοὺς τὰ τρόφιμα καὶ ποτά, τὰ ὁποῖα οἱ συγγενεῖς ἔφερον εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὰ μνημόσυνα τῶν ἀποθανόντων [5].

Τέλος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος ὁ Θεσσαλονίκης Νικήτας ἠρωτήθη ἂν ἐπιτρέπεται οἱ ἱερεῖς νὰ συμποσιάζωσι μετὰ λαϊκῶν κατὰ τα νεκρόδειπνα [6], τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ὅτι τὸ ἔθιμον μέχρι τοῦ αἰῶνος τούτου ἐξηκολούθει [7].

Ἀφ' ἑτέρου ὁ Α. Κεραμόπουλλος εὑρὼν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Θηβῶν πολλῶν χυτρῶν, λαγήνων καὶ πινακίων θραύσματα, ὀρθῶς εἴκασεν ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ γευμάτων γινομένων παρὰ τοὺς τάφους [8], (Εἰκ. 9) ἀγγεῖα δι' οἰνηρὰ καὶ πινάκια εὑρέθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηρίου ἐντὸς τάφων τοῦ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον Βυζαντινοῦ ναοῦ [9].

Μικρὸν ἀνωτέρω εἶπον ὅτι δεῖπνα παρὰ τοὺς τάφους ἐγίνοντο κατὰ τὰ μνημόσυνα μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος· τὸ ἔθιμον ὅμως ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ καὶ σήμερον εἰς χωρία τῆς Μεσσηνίας καὶ Ἀρκαδίας γίνονται περίδειπνα ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ νεκροταφείου, ὁμοίως δὲ

---

[1] Βλ. Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 4. 402.

[2] Συνεσίου Κυρήνης, Ἐπιστολαί, P. G. 66. 1325.

[3] P. G. 88. 804.

[4] P. G. 99. 953.

[5] Βλ. Θεόδωρον Βαλσαμῶνα, εἰς Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 4. 491.

[6] Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 5. 387.

[7] Γνωστὸν εἶναι ὅτι πολλοὶ κτίτορες μονῶν διέτασσον, ἵνα κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ μνημοσύνου των γίνεται διάδοσις εἰς τοὺς πτωχοὺς πρὸ τοῦ πυλῶνος τῆς μονῆς. L. Petit, Typicon du Monastère de la Kosmosotira, § 56 Izswestia, 13. 47.

[8] Α. Κεραμοπούλλου, Παλαιαὶ Χριστιανικαὶ καὶ Βυζαντιναὶ ταφαὶ ἐν Θήβαις (Ἀρχαιολ. Δελτ. 1926, σ 126. 127. 131). Πβ. Ν. Πολίτου, Λαογραφ. σύμμεικτα καὶ Δ. Λουκόπουλον ἐν Λαογραφ. 8. 31 ἑξ.

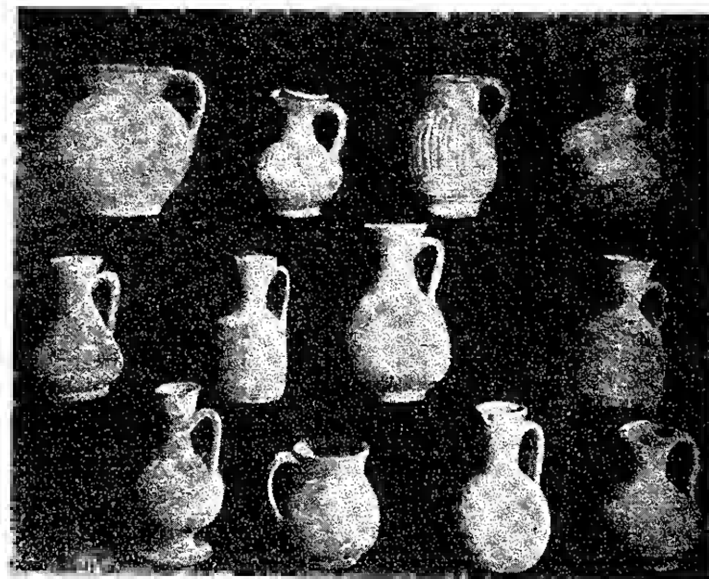
[9] Γ. Σωτηρίου, Τὰ ἐρείπια τοῦ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον Βυζαντινοῦ ναοῦ. (Ἀρχαιολ. Δελτ. 2 (1916), σ. 136, πίν. 11—13). Πβ. ἐν τούτοις καὶ Ν. Πολίτου, Τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως ἀγγείων κατὰ τὴν κηδείαν (Λαογραφ. σύμμ. 2. 282.)

καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν νεκρῶν (14ην Σεπτεμβρίου) [1].

Καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ τάφου δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ταφῆς διανομὴ ἄρτου, παξιμαδίων καὶ οἴνου, νεκρόδειπνον ὑποδηλοῖ.

ΑΙ ΧΟΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΘΥΣΙΑΙ

Γνωστὸν εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἐγίνοντο χοαὶ ἐπὶ τῶν τάφων τῶν νεκρῶν, τὸ ἔθιμον δὲ τοῦτο, συνοδευόμενον μάλιστα μὲ τὴν

Εἰκ. 9. Διάφορα ἀγγεῖα εὑρεθέντα ἐντὸς παλαιοχριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν τάφων τῶν Θηβῶν.

(Α. Κεραμοπούλλου, Παλαιοχριστιανικαὶ καὶ Βυζαντιναὶ ταφαὶ ἐν Θήβαις, Ἀρχαιολ. Δελτίον, 1926, σ. 126.)

προσφορὰν τροφίμων, πιστοποιεῖ διὰ τοὺς χρόνους του ὁ Λουκιανός [2]. Τὴν συνέχειαν μετὰ ταῦτα τοῦ ἐθίμου ἐπιβεβαιοῖ καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, λέγων ὅτι τοῦτο ἦτο νόμος, ἤτοι γενικώτατον: «ἐρρέτωσαν ... ὅσα διὰ χοῶν τε καὶ ἀπαργμάτων ..... ἀφοσιοῦνται νόμῳ πατρίῳ μᾶλλον ἢ λόγῳ δουλεύοντες» καὶ ἀλλαχοῦ: «ἀγόνων χοῶν καὶ ἀπαργμάτων ὡρίων, ὧν

---

[1] Α. Κεραμοπούλλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 131. 138.

[2] Λουκιανοῦ, Περὶ πένθους, κεφ. 19.

τοῖς νεκροῖς χαρίζονται νόμον ποιησάμενοι τὴν συνήθειαν» [1]. Καὶ ὁ παρὰ Χορικίῳ δὲ παιδοκτόνος μαρτυρεῖ ὅτι ἐθεράπευσε τὴν ὁσίαν τῆς θυγα- τρὸς «δάκρυσι καὶ χοαῖς καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν οἷς νομίζεται τοὺς ἀπελ- θόντας τιμᾶσθαι [2]», βεβαιοῖ δὲ καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης ὅτι, ἀποθα- νόντος ἐπὶ Νικηφόρου Βοτανειάτου ἐπισκόπου τινός, οἱ πολῖται, τοὺς ὁποίους οὗτος εἶχε δυσαρεστήσει «τὴν κόνιν αὐτοῦ ἀντὶ ἐπιτυμβίων χοῶν τοῖς λίθοις ἠτίμασαν» [3]. Σχετικὴ τέλος εἶναι καὶ ἡ μεσαιωνικὴ παροιμία «ἀλλοτρίαις χοαῖς τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ ἐναγίζει» ἡ λεγομένη ἐπὶ τῶν ἐπιδεικνυόντων γενναιοδωρίαν διὰ ξένων χρημάτων [4].

Ἀπηχήσεις τῶν ἐπιτυμβίων τούτων χοῶν σῴζονται εἰς διάφορα τῆς Ἑλλάδος μέρη· ἐν Κρήτῃ π.χ. κατὰ τὰ μνημόσυνα συνηθίζουσι νὰ χύνω- σιν ἐπὶ τοῦ τάφου ποτήριον οἴνου, εἰς τὰ χωρία τοῦ Ὀλύμπου [5] κατὰ τὰ τρίτα, τὰ ἔνατα, τὰ τεσσαρακοστά, τὰ ἑξάμηνα, τὸ ἔτος καὶ τὴν τριετίαν ὁ ἱερεὺς ῥαντίζει ἐκ φιάλης τρὶς τὸν τάφον μὲ οἶνον, ὅπως ἐν τῇ Ὀδυσ- σείᾳ (κ. 518):

ἀμφ' αὐτῷ δὲ χοὴν χεῖσθαι πᾶσιν νεκύεσσιν
πρῶτα μελικράτῳ, μετέπειτα δ' ἡδέϊ οἴνῳ
τὸ τρίτον αὖ ὕδατι, ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκὰ παλύνειν.

Κατὰ τὸν Ν. Πολίτην, (ἔνθ' ἀν. 3.338) ἐν Μακεδονίᾳ, Τραπεζοῦντι καὶ Καππαδοκίᾳ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν μνημοσύνων σπένδουσιν οἶνον, τὸν ὁποῖον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ χύνουσιν ἐντὸς τῶν τάφων δι' ἐπίτηδες ὀπῆς, ἔθιμον, τὸ ὁποῖον, ἴσως, θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνικόν. Τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχεν ἀργυρᾶ χοάνη, ἡ ὁποία, ἴσως, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο [6].

Ἐν Κερασοῦντι τοῦ Πόντου ὁ εἰς δεύτερον ἢ τρίτον γάμον ἐρχόμε- νον ἔστελλεν ἐντὸς φιάλης οἶνον, ἵνα ἐπιχύσωσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς προτέρας γυναικός, ἐξιλεούμενος αὐτήν, ἀκριβῶς ὅπως πράττει ἐν ταῖς Χοηφόροις τοῦ Αἰσχύλου (στίχ. 87 ἑξ.) ἡ Κλυταιμήστρα.

Ἀπήχησις δὲ τῶν χοῶν τούτων θεωρητέον τὸ ὅτι ἐν Θράκῃ ἐπὶ τεσ- σαράκοντα ἡμέρας ἀπὸ τῆς ταφῆς οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ χύνουσι ἐπὶ

[1] Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 35. 776, 36. 377.

[2] Χορικίου, Παιδοκτόνος, 399. 1.

[3] Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου, Ἱστορ. 279. 15.

[4] Πλανούδης, 105. Πβ. καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 571.

[5] Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν (Λαογραφ. σύμμεικτα, 3. 388.) Περὶ τοῦ θέματος βλ. τοῦ αὐτοῦ, Τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως ἀγγείων κατὰ τὴν κη- δείαν (Λαογραφ. σύμμεικτα, 2. 276. 277.)

[6] Συμεὼν Μεταφράστης, P. G. 114. 729.

τοῦ τάφου του ὕδωρ ἀπὸ ὑδρίας, τὸ αὐτὸ δὲ πράττουσι καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Αἰτωλίας ἐπὶ τρεῖς ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέρας [1]· καὶ ἡ εὕρεσις δ' ἄλλως ἀγγείων οἰνηρῶν ἐντὸς τάφων τῆς Τουρκοκρατίας τὴν μετὰ τοὺς Βυζαν- τινοὺς χρόνους συνέχισιν τοῦ ἐθίμου δεικνύει [2].

Οὐ μόνον δὲ χοαί, ἀλλὰ καὶ τροφαὶ προσάγονται εἰς τοὺς τάφους κατὰ ἀρχαίαν συνήθειαν, ἀφ' οὗ οἱ νεκροὶ «τρέφονται ταῖς χοαῖς καὶ τοῖς καθαγιαζομένοις ἐπὶ τῶν τάφων» (*Λουκιαν.* Περὶ πένθ. 9), ὡς μία δὲ τού- των θεωρητέα καὶ τὰ κόλλυβα. Ὅρα ὅτι σήμερον ἐν Καστανιᾷ Λακεδαί- μονος, μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, ἀποθέτουσιν οἱ οἰκεῖοι ἐπὶ τῶν τάφων τῶν νεκρῶν κόκκινα ᾠά, τυρὸν καὶ ἄρτον, ὅτι ἐν Ἀνασελίτσῃ τῆς Μακεδονίας ὁμοίως κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀποθέτου- σιν ἐπὶ τῶν μνημάτων κόκκινα ᾠά [3], ὅτι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γ. Ἀρ- βανιτάκη γηραιὰ μήτηρ συνείθιζεν ἐν Χάλκῃ τῆς Κων]πόλεως ν' ἀποθέτῃ ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς θυγατρός της πινάκια πλήρη ἐκλεκτῶν φαγητῶν [4] καὶ ὅτι ἐν Ἀνασελίτσῃ ἐπ' ἴσης κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς ταφῆς ἡμέραν προσ- κομίζουσιν οἱ οἰκεῖοι εἰς τὸν τάφον πίτταν, γλυκὸ καὶ διαφόρους τῆς ἐπο- χῆς καρπούς, οἵτινες εἶναι ἀναμφιβόλως τὰ «ἀπάργματα τῶν ὡρίων», περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁμιλεῖ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος [5].

Καὶ θυσίαι δὲ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐγίνοντο ἐπὶ τῶν τά- φων τῶν νεκρῶν, σφαζομένων περιστερῶν. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐξ ἐρω- τήσεως ἀπευθυνθείσης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος εἰς τὸν Θεσσα-

[1] Ἀνθ. Παπαδοπούλου, Ἐξελλήνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ (Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος 1926, σ. 218). Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Αἰτωλικὰ λαογραφικὰ (Λαογραφ. 8. 32.)

[2] Α. Ὀρλάνδου, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος 3. 201. Καὶ σπονδῆς εἶδος γίνεται σήμερον ἐν Κοτυώροις τοῦ Πόντου, ἔνθα οἱ ἐκ τῆς κηδείας εἰς τὸν οἶκον τοῦ ταφέντος ἐπανελθόντες, πίνοντες ῥακὶ ἢ κονιάκ, ἔχυ- νον ὀλίγον πρότερον ἐπὶ τοῦ δίσκου λέγοντες: «Θεὸς σχωρέσ' ἀτόν» Ξενοφ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σ. 230. Καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ χύ- νουσιν οἶνον ἐκ ποτηρίου πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ.

[3] Β. Ζέρβα, Προσφοραὶ εἰς νεκροὺς (Λαογραφ. 5. 546). Σπ. Συγκολ- λίτου, Ὁ νεκρὸς στὴν Ἀνασελίτσα (Λαογραφ. 11. 412.)

[4] Ἐν τῷ Messager d'Athènes τῆς 13—14 Μαρτίου 1939.

[5] Σπ. Συγκολλίτου, Ἔνθ' ἀν. 11. 408. Περὶ τροφῶν καὶ χοῶν ἐπὶ τῶν τάφων βλ. καὶ Β. Schmidt, Totengebräuche, Archiv 25. 52. 7ο καὶ Ν. Πολίτου, Τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως ἀγγείων κατὰ τὴν κηδείαν (Λαογραφ. σύμμ. 2. 276. 278.) Πολλάκις ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων πλακῶν ἐγλύφοντο τὰ διὰ τὰς τροφὰς πινάκια καὶ δοχεῖα οἴνου· πβ. Mélanges de l'école de Rome, 1912, σ. 87. Καὶ ὁ Θ. Βαλσαμὼν (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 4. 490) ὁμιλεῖ διὰ τὰ τρωκτὰ καὶ ποτὰ ὑπὲρ μνημοσύνων κατοιχομένων εἰσκομιζόμενα τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὸ μνημόσυνον τοῦτο ἐν Χιακῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1702 καλεῖται ταγιστόν,

λονίκης Νικήταν «εἰ τῷ ἱερεῖ ἔξεστι περιστερὰς ἐν τοῖς τάφοις τῶν τεθνεώτων καὶ τοῖς μνημοσύνοις αὐτῶν σφαγιάζειν», εἰς ἣν ἐρώτησιν ἀπήντησεν οὗτος ὅτι τὸ ἔθιμον εἶναι ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν καὶ Ἰουδαϊκὸν καὶ ἄξιον ἐπιτιμήσεως καὶ διορθώσεως [1].

Η ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Πανάρχαιον παρ' ἡμῖν ἔθιμον πρὸς ἐκδήλωσιν πένθους ἐπὶ προσφιλεῖ νεκρῷ ἦτο ἡ κουρὰ τῆς κόμης [2], ἥτις, κατὰ τοὺς λαογράφους, εἶναι εἶδος θυσίας προσφερομένης εἰς τὸν νεκρόν [3], κατὰ δὲ τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον «ἀφοσίωσις τιμῆς, ὡς τῇ φίλῃ κεφαλῇ τοῦ κατὰ τὴν κεφαλὴν ἀνατιθεμένου κόσμου, ᾧ παρώνυμος ἡ κόμη» [4].

Τὴν συνέχισιν τοῦ ἐθίμου τούτου κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς περιόδου πιστοποιεῖ ὁ Ἀρτεμίδωρος ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς του, γράφων: «εἴ τις ἑαυτὸν κείρει οὐκ ὢν κουρεύς, τῶν ἰδίων πένθει ἢ αἰφνίδιόν τινα συμφορὰν μεγάλων κακῶν ἀνάπλεων σημαίνει· οἱ γὰρ ἐν τούτοις γενόμενοι ἑαυτοὺς περικείρουσι» [5], περιγράφεται δὲ καὶ ἐν τῷ δραματικῷ τοῦ Ἰαμβλίχου γυνή, ἥτις, στερηθεῖσα τοῦ ἀνδρός, «περικείρει τὰς τρίχας εὐνοίᾳ τῇ πρὸς τὸν ἄνδρα» [6].

---

[1] Ῥ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα, 4. 387. 388. Ἔπιθι καὶ D. P e t r a k o s, Die Toten im Recht, 133.

[2] Οἱ ἑταῖροι, κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Πατρόκλου (Ψ 135)

θριξὶ δὲ πάντα νέκυν καταείνυσαν, ἃς ἐπέβαλλον
κειρόμενοι . . . .

εἶπε δὲ καὶ ὁ ποιητὴς (δ. 197):

τοῦτό νυ καὶ γέρας οἶον ὀϊζυροῖσι βροτοῖσιν
κείρασθαί τε κόμην βαλέειν τ' ἀπὸ δάκρυ παρειῶν

εἶπε δὲ καὶ ἡ Ἑλένη (Εὐριπ. 1087) ἀκούσασα τὸν ψευδῶς ἀναγγελθέντα θάνατον τοῦ Μενελάου:

ἐγὼ δ' εἰς οἴκους βᾶσα βοστρύχους τεμῶ

καὶ ὁ Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς (παρ' Ἀθηναίῳ ΙΕ'. σ. 675) καὶ περὶ τὰ πένθη . . . . κολοβοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς τῇ τε κουρᾷ τῶν τριχῶν καὶ τῇ τῶν στεφάνων ἀφαιρέσει· βλ. καὶ ὅσα λέγει καὶ ὁ Φ ι λ ό σ τ ρ α τ ο ς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του (ἐπιστ. 16, σ. 473. H e r c h e r, ἐρωτικῶν λόγων συγγραφεῖς).

[3] E r n s t S a m t e r, Geburt, Hochzeit und Tod, σ. 180. 181. Πολλοὶ μάλιστα πιστεύουσιν ὅτι ἡ ἀποκοπὴ τῆς κόμης ἀντικαθιστᾷ ἀνθρωποθυσίαν. Ἔνθ' ἀν. 182.

[4] Ε ὐ σ τ α θ ί ο υ, Παρεκβ. 1287. 2.

[5] Ἀ ρ τ ε μ ι δ ώ ρ ο υ, Ὀνειροκρ. 1. 22 (σ. 24. 11, Hercher)

[6] Ἰ α μ β λ ί χ ο υ, Δραματικόν, τόμ. 1. 226. 14 (H e r c h e r, Ἐρωτικῶν λόγων συγγραφεῖς.)

Μετὰ ταῦτα ὁ Κυρήνης Συνέσιος ὁμιλεῖ περὶ ξυρίσματος τῆς κεφαλῆς ἕνεκα ἀπαισίας συμφορᾶς [1], ὁ Ἀχμὲτ δ' ἐν τῷ ὀνειροκριτικῷ του πολλαχοῦ λέγει ὅτι, ἂν γυνὴ ἴδῃ καθ' ὕπνους ὅτι ἐκουρεύθη, θὰ ἀποθάνῃ ὁ σύζυγός της [2]. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπ' ἴσης αἰῶνα Νικήτας ὁ καὶ Δαυῒδ βεβαιοῖ ὅτι οἱ σύγχρονοι συνήθειαν εἶχον νὰ κείρωνται «ἐπὶ τῇ τῶν φίλων τελευτῇ» [3]. Βραδύτερον κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, μνείαν τοῦ ἐθίμου ποιούμενος, λέγει «τὸ δὲ κείρεσθαι κόμην ἐπὶ νεκροῖς πλατὺ ἔθιμον ὂν *καὶ* τοῖς πάλαι» [4], ὁ δὲ Θεόδωρος Πρόδρομος ἐν τῷ μυθιστορήματί του τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα παριστᾷ τὴν ἡρωΐδα κείρασαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Δοσικλέους τὴν κόμην [5] καὶ ἐν τοῖς μονῳδικοῖς του δὲ στίχοις ἐπανειλημμένως ἀναφέρει τὴν ἀποκοπὴν τῆς κόμης χηρευούσης συζύγου [6].

Τὰ αὐτὰ δὲ ἀναφέρει καὶ ὁ κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἀκμάσας Κωνσταντῖνος ὁ Μανασσῆς [7] καὶ ὁ Βασιλάκης ἐν τῇ μονῳδίᾳ [8] του καὶ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς δὲ μυθιστορήμασι μνεία γίνεται τῆς ἐπὶ πένθει ἀποκοπῆς τῆς κόμης [9].

Οὐ μόνον δ' ἁπλοῖ πολῖται, ἀλλὰ καὶ βασίλισσαι, τὴν συνήθειαν ἀκολουθοῦσαι, ἔκειρον ἐπὶ πένθει τὴν ἑαυτῶν κόμην [10].

Ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀναφέρω χωρίον τι τοῦ Πλουτάρχου, ὅπερ δὲν φαίνεται συμφωνοῦν πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα. Ὁ συγγραφεὺς δῆλα δὴ οὗτος ἐν τοῖς Ρωμαϊκοῖς ζητήμασί του (κεφ. 14 σ. 267 B) λέγει: «καὶ γὰρ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὅταν δυστυχία τις γένηται κείρονται μὲν αἱ γυναῖκες,

---

[1] P. G. 66. 1192.

[2] Ἀ χ μ έ τ, Ὀνειροκρ. κεφ. 11 18. 22. 30, 267 (σελ. 7. 25, 15. 15, 17. 18, 20. 25, 217. 10—24, 240 (Drexl).

[3] P. G. 38. 748.

[4] Ε ὐ σ τ α θ ί ο υ, Παρεκβ. 1287. 1.

[5] Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Π ρ ο δ ρ ό μ ο υ, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα 3. 85—87, 6. 439.

[6] Θ ε δ ώ ρ ο υ Π ρ ο δ ρ ό μ ο υ, Στίχοι μονῳδικοὶ (B o i s s o n a d e, Anecdota Nova, 373. 54, 380. 216, 384. 334.)

[7] Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ Μ α ν α σ σ ῆ, Ρητορικὰ γυμνάσματα (Βυζαντ. Χρονικ. 7. 632.)

[8] Παρὰ M a i, Spicilegium Romanum, 5. 453.

[9] Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, στίχ. 2284 (S p. L a m b r o s, Coll. d. romans Grecs). Ἠμπέριος καὶ Μαργαρώνα, στίχ. 589.

[10] Ἄ ν ν η ς Κ ο μ ν η ν ῆ ς, Ἀλεξιάς, 2. 380. 12 ἑξ. Ἀ ν ω ν ύ μ ο υ, Μονῳδία ἐπὶ τῷ θανάτῳ Θεοδώρου Β'. Παλαιολόγου (Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Παλαιολόγεια, 4. 185. 17). Περὶ τῆς κουρᾶς τῆς κόμης ἐπὶ θανάτῳ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους βλ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφὴν (Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος, 1029, σ. 379—382.)

κομῶσι δὲ οἱ ἄνδρες, ὅτι τοῖς μὲν τὸ κείρεσθαι, ταῖς δὲ τὸ κομᾶν σύνηθές ἐστι».

Τὸ ἔθιμον τοῦτο, τὸ ὁποῖον δεικνύει Ρωμαϊκὴν ἐπίδρασιν, ἀναφέρεται ἀσφαλῶς εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὁπότε καὶ ἐκείροντο οἱ ἄνδρες. Ὅτι δ' ἀκριβῆ λέγει ὁ Πλούταρχος φαίνεται βραδύτερον καὶ ἐκ μαρτυρίας τοῦ Χρυσοστόμου, παρ' ᾧ ἀναγινώσκομεν: «νῦν μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῶν *πολλοὶ* τῶν πενθούντων τρέφουσι κόμην. Διατί; τῷ πενθοῦντι τὸ σπουδαζόμενον εἰς τὸ ἐναντίον σχῆμα περιστῆσαι τὴν κατάστασιν, ἔθος γὰρ ἦν τὸ παλαιὸν ἐν πένθει καὶ συμφορᾷ ἀποκείρεσθαι καὶ κείρεσθαι» καὶ πάλιν «ὅπου οὖν τιμᾶται κόμη σημεῖον πένθους τὸ κείρεσθαι» [1], ἐξ ὧν χωρίων τὸ πρῶτον δεικνύει, ὅτι κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα πολλοί, οὐχὶ πάντες, δὲν ἔκειρον τὴν κόμην.

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, οἱ συγγενεῖς ἔκειρον τὴν κόμην ἐπὶ τῷ θανάτῳ συγγενοῦς προσώπου· φαίνεται ὅμως ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐκείροντο γενικῶς οἱ πολῖται καὶ κατὰ ἀρχαίαν συνήθειαν [2], πρὸς ἔνδειξιν πένθους ἐπὶ τῷ θανάτῳ βασιλέως, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπυλλίων ἐν οἷς λέγεται ὅτι τοῦτο γίνεται δι' ὁρισμοῦ βασιλικοῦ [3].

Τὰ παρὰ Βυζαντινοῖς πένθιμα ταῦτα ἔθιμα, διὰ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας [4], σῴζονται καὶ νῦν κατὰ τόπους [5]· νῦν δῆλα δὴ αἱ γυναῖκες—

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 56. 52. 574, 64. 5:7.

[2] Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἀλκήστιδι (στίχ. 425) εἰσάγει τὸν Ἄδμητον λέγοντα:

πᾶσι δὲ Θεσσαλοῖσιν ὧν ἐγὼ κρατῶ
πένθος γυναικὸς τῆσδε κοινοῦσθαι λέγω
κουρᾷ ξυρήκει καὶ μελαμπέπλῳ στολῇ.

[3] Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, στίχ. 1487. 1505 (Sp. Lampros, Coll. d. romans Grecs 63—64), Ἀχιλλητς, στίχ. 1732 N (Hesseling). Φ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 15. 75. 76.)

[4] Ἐν τῇ εἰς πεζὸν διατυπώσει τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἔπους ὁ Διγενὴς λέγει πρὸς τὴν σύζυγόν του· «Κόψε τὰ μαλλία σου καὶ ρῖξέ τα ἐπάνω μου ὡσὰν πρέπει τὲς γυναῖκες νὰ κάμουν εἰς τοὺς ἄνδρας ὅταν χηρεύουν (βλ. Δ. Πασχάλη, ἐν Λαογραφ. τόμ. 9. 408.) Ἐν τῷ κατὰ τὸν ΙΣΤ'. αἰῶνα γραφέντι κατόπτρῳ τῶν γυναικῶν, στίχ. 393 (K. Krumbacher) αἱ χῆραι χαρακτηρίζονται ὡς κουρεμένες. Ὅρα ὅτι νῦν ἐν Πόντῳ κουτούλα (=κουρεμένη) λέγεται ἡ χήρα καὶ ἡ δυστυχὴς γυνὴ καὶ κουτρούλα ἡ αὐτὴ ἐν Μεσσηνίᾳ. Πβ. καὶ τὴν σημερινὴν δημώδη παροιμίαν

κάλλιο χήρα κουρεμένη
παρὰ κακοπαντρεμένη

I. Βενιζέλου, Παροιμ [2], 2250. 40.

[5] B. Schmidt, Totengebräuche ἐν Archiv, 25. 68. N. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν (Λαογραφ. σύμμ. 3. 359).

ὡς γνωστὸν παρ' ἡμῖν οἱ ἄνδρες ἀπὸ πολλοῦ κείρουσι τὴν κόμην—ἐπὶ θανάτῳ στενοῦ συγγενοῦς, καὶ δὴ συζύγου, κείρουσι τὴν κόμην, ὡς λ. χ. ἐν Μακεδονίᾳ (Βογατσικῷ, Κασταράγκᾳ), Μάνῃ, Σφακίοις Κρήτης καὶ ἐν Πόντῳ, πρὸς δὲ καὶ ἐν Ἠπείρῳ [1].

Ἐν προμνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Χρυσοστόμου λέγεται ὅτι τὸ παλαιὸν ἔθος ἦν ἐπὶ πένθει «ἀποκείρεσθαι καὶ ξύρεσθαι»· ἐπὶ τῶν χρόνων ἄρα τοῦ ἱεράρχου θὰ συνείθιζον οἱ ἄνδρες, πρὸς ἔνδειξιν πένθους, νὰ μὴ ξυρίζωνται. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς δεικνύουσι μεταγενέστεραι καὶ σημεριναὶ μαρτυρίαι. Ὁ Ἀπολλώνιος π. χ., μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του, δὲν ἐξέρχεται τοῦ πλοίου «τὰ γένεια του νὰ σάσῃ» [2], ἕως ὅτου ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα του, σήμερον δὲ πολλαχοῦ, ὡς λ. χ. ἐν Μάνῃ, Ψαροῖς, Κερασοῦντι καὶ Κοτυώροις τοῦ Πόντου, Σφακίοις καὶ Ἀνασελίτσῃ, οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον δὲν ξυρίζονται [3].

Παρ' ἀρχαίοις συνήθεια ὑπῆρχεν, ἵνα, πρὸς ἔνδειξιν πένθους, ἀποκόπτεται ἡ χαίτη τῶν ἵππων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν νεκρόν. Τοιοῦτον ἔθιμον δὲν ἀναφέρεται εἰς γνωστάς μου Βυζαντινὰς πηγάς, αἵτινες ὁμιλοῦσι περὶ παρακολουθήσεως τῆς κηδείας καὶ ὑπὸ τῶν ἵππων τοῦ νεκροῦ, πιθανὸν ὅμως θὰ ἐπεκράτει τότε, ἀφ' οὗ καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν Ἠπείρῳ ἐπικρατεῖ [4].

Ἕτερος τρόπος ἐκδηλώσεως τοῦ πένθους κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἦτο ἡ μελενδυσία, ὅστις, ἐννοεῖται, εἶναι καὶ ἀρχαῖος Ἑλληνικός· Ἤδη ἐν τῇ Ἰλιάδι (Ω. 93) ἀναφέρεται ὅτι ἡ Θέτις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως, κληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Διός, ἐφόρεσε κάλυμμα κυάνεον «τοῦ δ' οὔ τι μελάντερον ἔπλετο ἔσθος»· ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Ἱπποκράτης (Περὶ ἱερῆς νούσου, σ. 589, Kühn) «ἱμάτιόν τε μέλαν μὴ ἔχειν, θανατῶδες γὰρ τὸ μέλαν».

Τοῦ ἐθίμου τούτου ἐπανειλημμένως ποιοῦνται μνείαν καὶ οἱ τραγι-

---

[1] Εἰς τὴν Χιμάραν, μετὰ τὸν θάνατον, ἡ μήτηρ, ἡ ἀδελφὴ καὶ ἡ σύζυγος κόπτουσι τὰς τρίχας τῆς κόμης των μέχρι τοῦ μέσου τοῦ ὠτός των. Α. Γεωργιάδου, Ἤθη, ἔθιμα κλπ. Χιμαραίων (Ζωγράφ. Ἀγών, 1. 205.) Ν. Πολίτου, Ἐνθ' ἀν. 3. 359.

[2] Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου Τύρου, στίχ. 457 (Wagner, Carmina, σ. 263.)

[3] Γρηγορίου Παπαδοπετράκη, Ἱστορία τῶν Σφακίων, σ. 72. Μαρίας Λιουδάκη, Ἡ τελευτὴ στὴν Κρήτη (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 2. 425). Σπ. Συγκολλίτου, Ὁ νεκρὸς στὴν Ἀνασελίτσα, Λαογραφ. 11. 406. Ξενοφ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σ. 231.

[4] Γρηγορίου Παλιουρίτου, Ἀρχαιολογία Ἑλληνική, 2. 263. B. Schmidt, Totengebräuche, Archiv, 25. 68.

κοί[1], ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος κουρὰν καὶ πενθίμους βαφὰς ἐσθῆτος μελαίνης[2]. Κατόπιν ὁ Ἀρτεμίδωρος ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς του παραδίδει· «τὸ δὲ μέλαν ἱμάτιον σωτηρίαν προσημαίνει· οὐ γὰρ οἱ ἀποθνήσκοντες, ἀλλ' οἱ πενθοῦντες τοιούτοις χρῶνται ἱματίοις» [3], καὶ ὁ Γρηγόριος δὲ Νύσσης τὸν λόγον ποιούμενος περὶ νεονύμφου χηρευσάσης λέγει ὅτι αὕτη, ἀντὶ τῆς λευκῆς ἐσθῆτος, ἣν τέως ἔφερε, περιεβλήθη μέλαιναν[4]. Βραδύτερον Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος, ἐπιβεβαιῶν τἀνωτέρω, γράφει : «πάντες οἱ νεκροὺς πενθοῦντες μέλανα περιβάλλονται» [5], ὅπερ αἰῶνας μετὰ ταῦτα ἐπιστοποίησε καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς, γράψας: «πάντες οἱ τοὺς ἑαυτῶν πενθοῦντες νεκροὺς ἐπιβλήματα μέλανα περιβάλλονται» [6].

Διὰ χηρευτικὸν σχῆμα ὡμίλησεν ἐπ' ἴσης ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἐν τῷ ἐπιταφίῳ εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα[7], πολλαχοῦ δὲ τῶν ὀνειροκριτικῶν βιβλίων λέγεται ὅτι τὸ νὰ ἴδῃ τις καθ' ὕπνους ὅτι φορεῖ μέλαιναν στολήν, τοῦτο εἶναι δεῖγμα μεγίστης θλίψεως[8].

Τῆς μελενδυσίας ἐπ' ἴσης πρὸς δήλωσιν πένθους μνείαν ποιοῦνται ὅ τε Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος[9], ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς[10], ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης[11], οἱ Μιχαὴλ καὶ Νικήτας Χωνιᾶται[12] ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης[13], ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς[14], ὁ ἱερομόναχος Ματθαῖος[15] καὶ Βασίλειος

---

1 Hermann's-Blümner, Lehrbuch[3], τόμ. 4, σ. 369. Εὐριπίδου, Ελένη, στίχ. 1088, Ἰφιγ. ἐν Αὐλίδι, 1438.

2 Πλουτάρχου, Παραμ. εἰς γυν. 4.

3 Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 2 3.

4 Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 333.

5 P. G. 88. 805.

6 Μιχαὴλ Γλυκᾶ, Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας γραφῆς, κεφ. 19 (σ. 227. 9 Εὐστρατιάδου).

7 P. G. 99. 885.

8 Ἀχμέτ, Ὀνειροκ.. κεφ. 215. 218 (σελ. 167. 24, 168. 1, 190). Ἀστραμψύχου, Ὀνειροκριτικόν, σ. 8 (ἐκδ. Rigaltius).

9 Tafel, Eustathii opusc. 212, 12, 271. 64.

10 Κωνσταντίνου Μανασσῆ, Παραμυθιτικὸν εἰς τὸν σεβαστὸν κυρὸν Ἰωάννην τὸν Κοντοστέφανον (Βυζαντ. Χρον. 7. 642.)

11 Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορ. 1. 2. 3 (De Boor).

12 Μιχαὴλ Ἀκομινάτος Χωνιάτης, 1 298. 24 καὶ 357. 12. Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 402. 10.

13 Γεωργίου Ἀκροπολίτου, Ἐπιτάφιος εἰς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Δούκαν (2. 14. 2 Heisemberg).

14 Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορ. 1. 380. 22.

15 S. G. Mercati, Versi di Matteo Jeromonacho (Studi Bizantini 2. 1?, στίχ. 117.)

ὁ Κεκαυμένος[1], ἵνα καὶ πολλῶν ἄλλων συγγραφέων τὴν σχετικὴν μνείαν παραλίπωμεν[2].

Ὑπῆρχον δέ, φαίνεται, καὶ πολλοί, οἵτινες οὐ μόνον αὐτοὶ πενθοῦντες ἐμελανειμόνουν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπηρέτας των περιέβαλλον μὲ πένθιμα φορέματα[3].

Κόσμιον δ' ἐθεωρεῖτο, ἵνα οἱ πενθοῦντες, καὶ μάλιστα αἱ χῆραι, μὴ φέρωσι κοσμήματα καὶ μεταξωτὰ καὶ κομψὰ φορέματα[4]· ὁ Χρυσόστομος τοὐλάχιστον συμβουλεύει τὰς χήρας «ἀπέχεσθαι βαλανείων καὶ περιέργων ἱματίων» [5], ὁ δὲ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης ψέγει τὴν πενθοῦσαν χήραν «ἥτις κόσμον περίκειται» [6], βραδύτερον δὲ ὁ Ζωναρᾶς, ἑρμηνεύων τὸν 30ὸν κανόνα τοῦ Μ Βασιλείου, ὁμιλεῖ διὰ «σχῆμα τῶν χηρῶν παραλλάσσον πρὸς τὴν τῶν ὑπάνδρων στολήν» [7]. Τέλος παραδίδεται ὅτι αἱ νεόνυμφοι αἱ ἀποβαλοῦσαι τὸν σύζυγον ἀπέρριπτον τὸν νυμφικὸν κόσμον[8].

Ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς κειμένοις λέγεται ὅτι ἡ χήρα καθίσταται δυσείμων. Πιστεύω ὅτι διὰ τοῦ ἐπιθέτου τούτου δηλοῦται ἡ ἀποβολὴ οὐ μόνον τῶν πολυτελῶν καὶ κομψῶν φορεμάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ ἕνα οἱονδήποτε τρόπον ἀλλοίωσις τῶν συνήθως φερομένων, ὡς κατὰ τόπους νῦν συμβαίνει. Σήμερον δῆλα δὴ ἐν Καλύμνῳ αἱ μητέρες τῶν ὁποίων ἀπέθανον τὰ τέκνα ἢ αἱ τοὺς ἄνδρας ἀποβαλοῦσαι σύζυγοι θέτουσι μελανίας εἰς διάφορα μέρη τῶς φορεμάτων των[9], ἐν Μάνῃ δὲ ἡ χήρα ἢ

---

1 S. G. Mercati, Versi di Basilio Cecaumeno in morto di Anastasio Lizix (Studi Bizantini, 1924, σ. 164, στίχ. 164.)

2 Πβ. Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, στίχ. 1485 ἑξ. 1520 ἑξ. Ἂς σημειωθῇ ἐνταῦθα καὶ τὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ (Ἐπιστ. ἐπιστ. 136, σ. 200 Bidez) «οὐ γὰρ δὴ τῆς ἐσθῆτος τὴν λευκὴν ἐπὶ τοῖς πένθεσιν ὀρθῶς ἔχον ἐστὶ παραιτεῖσθαι» καὶ ἂς προστεθῇ ὅτι πένθους δεῖγμα ἦτο καὶ τὸ φαιὰν φέρειν ἐσθῆτα. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Σύνοψ. ἱστορ. 1. 641. 14 κατὰ παλαιοτέραν συνήθειαν, ἀφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Γαμβρείου τῆς Μυσίας (C. I. G. 3562) ἐπιβάλλει τὰς πενθούσας ἔχειν φαιὰν ἐσθῆτα».

3 Χρυσόστομος, P. G. 47. 334, 55. 280.

4 Βίος τῆς ὁσίας Μελάνης (Anal. Boll. 22. 11. 19.)

5 Παλλαδίου, Βίος Χρυσοστόμου, P. G. 47. 20. Συμεῶνος Μεταφράστου, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Χρυσοστόμου, P. G. 114. 1097.

6 Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστολαί, P. G. 78. 300.

7 Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 4. 170.

8 Γρηγόριος Ναζιανζηνός, P.G. 37. 571. Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46. 333.

9 Πβ. τὴν ἐν Καλύμνῳ σχετικὴν κατάραν «μοῦζες καὶ στάχτες πάνω σου». Κατὰ τὸ συναξάριον τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν (στίχ. 1106 Krumbacher) ἡ χήρα

ἄλλου τὸ κορμὶ δανείζει
καὶ τὰ ροῦχά της μαυρίζει,

μαυρίζει τὸν *σγάρτζιον*, ἤτοι τὴν ἐρυθρὰν ταινίαν τὴν περιθέουσαν τὸ φόρεμά της ἢ κόπτει μέρος αὐτοῦ καὶ τὸ ρίπτει ἐντὸς τοῦ τάφου, ἡ δὲ ἀδελφὴ ἀποκόπτει τὸ περισσότερον μέρος τοῦ σγάρτζιου ἐκ τοῦ πρὸς τὸ ἔμπροσθεν μέρους τοῦ φορέματος. Τέλος ἡ Μανιάτισσα, ἂν ἡ συγγένεια εἶναι μακρυνή, ἁπλῶς μελαίνει τὴν ἐρυθρὰν ταινίαν τοῦ φορέματός της, ἔθιμον, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο καὶ παλαιόν, ἀφ' οὗ ὁ νόμος τοῦ Γαμβρείου ἀπαιτεῖ «τὰς πενθούσας ἔχειν φαιὰν ἐσθῆτα μὴ κατερρυπωμένην».

Τοσαῦτα περὶ τῆς μελενδυσίας τῶν Βυζαντινῶν λαϊκῶν, οἱ βασιλεῖς ὅμως, κατὰ τὰ κείμενα, ὅταν ἐπένθουν διὰ στενὸν συγγενῆ, ἔφερον λευκά, ἐφ' ὅσον ἐνέκρινον χρόνον, μετὰ ταῦτα κίτρινα καὶ τέλος ἐλαμπροφόρουν. Ὅταν δὲ τὸ πένθος ἦτο διὰ θεῖον ἢ θείαν, ἐφόρουν κίτρινα ἄνευ μαργελλίων, εἶτα δὲ καὶ μετὰ μαργελλίων. Οἱ λοιποὶ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, ἐφ' ὅσον οὗτος ἐφόρει κίτρινα, αὐτοὶ ἐμελανειμόνουν, ἔπειτα δ' ἔφερον ἠεράνεα φορέματα καὶ τέλος χρώματος ἀνοικτοῦ, ὅταν καὶ ὁ βασιλεὺς ἐλαμπροφόρει [1].

Εἶπον ὅτι οἱ πενθοῦντες ἔφερον μελανὰ φορέματα, ἐὰν ὅμως διὰ τὸ αἰφνίδιον τοῦ θανάτου ἢ διὰ πενίαν ἢ δι' ἄλλον τινὰ λόγον δὲν ἠδύναντο οὗτοι ἐγκαίρως νὰ κατασκευάσωσι πένθιμα φορέματα, τότε, ὡς ἐκ τῶν νόμων μανθάνομεν, ἠδύναντο νὰ λάβωσι τοιαῦτα ἀντὶ μισθοῦ [2].

Ἐν τῷ ἐπυλλίῳ τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην λέγεται ὅτι ὁ Καλλίμαχος, ὅταν ἐπλησίασεν εἰς τὰ ἀνάκτορα

εἶδεν ἐκεῖ τὸ πένθιμον μελανηφόρον σχῆμα [3].

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, πρὸς δήλωσιν πένθους, καὶ ἐξωτερικῶς ἢ θὰ ἐβάφοντο τὰ οἰκοδομήματα μέλανα ἢ θὰ ἐτείνοντο κατὰ τὰ ὑπέρθυρα ἢ τοὺς ἐξώστας αὐτῶν μελανὰ ὑφάσματα.

Τοῦτο συμπεραίνω ἔκ τε τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, ἐκ μαρτυρίας τοῦ Χορικίου πιστοποιοῦντος ὅτι «σύνηθες ἦν ὑφάσματα κατηφῆ μετεωρίζειν ἐν κοινοῖς ἀτυχήμασι» [4] καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς δὲ χρήσεως. Νῦν δῆλα δὴ ἐν Ἰκαρίᾳ, ἐπισυμβάντος θανάτου εἴς τινα οἰκίαν, βάφεται αὕτη ἔξωθεν μέλαινα ἢ τοὐλάχιστον εἰς τὴν ἐξωτερικήν της ὄψιν χαράσσεται ταινία μέλαινα, ἐν Λευκάδι εἰς παρομοίαν περίστασιν βάφουσι μαῦρα τὰ παράθυρα καὶ τὰς θύρας, κατὰ τὸν Ἠλιακόπουλον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων ἐξαρτῶσι μέλανα ὑφάσματα [1], παρόμοιόν τι δὲ γίνεται καὶ ἐν Καρπάθῳ [2]. Γνωστὸν ἐπ' ἴσης εἶναι ὅτι σήμερον συχνότατα τὰ ἔπιπλα τῆς οἰκίας τοῦ νεκροῦ περικαλύπτονται διὰ μελανῶν ὑφασμάτων, εἰς τὰς πόλεις δ' οἱ ἐξῶσται τῶν οἰκιῶν περιβάλλονται διὰ μελανοῦ ὑφάσματος.

[1] Φ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 15. 73—74.)

[2] Βασιλικά, 16. 1. 15, Ἐπιτομὴ 7. 30 (Zach. v. Lingenthal, JGR. 2. 326.)

[3] Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, στίχ. 1568.

[4] Χορικίου, Ἐπιτάφιος ἐπὶ Προκοπίῳ, 119. 12 (Förster-Richtsteig.)

Τρίτος τρόπος ἐκδηλώσεως τοῦ πένθους ἦτο νὰ εἶναι ὁ πενθῶν ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον αὐχμηρὸς καὶ νὰ φέρῃ ρυπαρά.

Ὁ Λιβάνιος, περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν Καλανδῶν ὁμιλῶν, εἶπεν ὅτι αὕτη πείθει τὸν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ πενθοῦντα πατέρα «λῆξαι αἰχμῶντα καὶ ἐλθεῖν ἐπὶ λουτρά» [3], ὑποδηλῶν δὲ καὶ τὴν παρ' Ἰουδαίοις ἐπικράτησιν τοῦ ἐθίμου ὁ Χρυσόστομος, εἶπεν ὅτι ὁ Μεμφιβαὰλ ἦλθε «ρυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, κομῶν τὸν μύστακα, ὄνυχας μεγάλους ἐπιδεικνὺς πάντα ἅπερ ἦν λύπης σημεῖα τῆς γενομένης αὐτῷ» [4].

Καὶ ὁ Χαρίτων δ' ὁ Ἀφροδισιεὺς παριστᾷ τὸν Χαιρέαν ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ μυθιστορήματι ὠχρὸν καὶ αὐχμῶντα παρακολουθοῦντα τὴν κηδείαν τῆς γυναικός [5]. Καὶ σήμερον ἐννοεῖται, εἰς ἔνδειξιν πένθους, ὡς καὶ τὰ δημώδη ποιήματα δεικνύουσιν, οἱ πενθοῦντες δὲν λούονται ἐπὶ ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα, φοροῦσι δὲ τὰ λεροφορεμένα [6].

[1] Ἠλιακοπούλου, Νεκρικαὶ τελεταὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι, Παρνασσοῦ 15 σ. 850.

[2] Ε. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, σ. 122.

[3] Λιβανίου, Εἰς τὰς Καλάνδας, 1. 259 (Reiske).

[4] Χρυσόστομος, P. G. 56 347.

[5] Χαρίτωνος Ἀφροδισιέως, Τῶν περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην λόγοι Η', Γ'. 4. 4. —

[6] Βλ. Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν (Λαογραφ. σύμμεικτα, 3, 357. 358.) Φ. Κουκουλέ, Ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφὴν (Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος, 1929, σ. 378 379.) Ἐν Κοτυώροις τοῦ Πόντου οἱ πενθοῦντες δὲν ἐλούοντο ἐπὶ ἓν ἔτος Ξενοφ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σ. 230. Ἐν Λιβισίῳ τῆς Λυκίας τέως οἱ γονεῖς τοῦ ἀποθανόντος δὲν ἤλλασσον φορέματα ἐπὶ 40 ἡμέρας Π. Ἐλευθερίου, Πραγματεία περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς κωμοπόλεως Λιβισίου (Ξενοφάνους 4. 237). Ὁμοίως ἐν Κρήτῃ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ ἀποθανόντος δὲν λούονται ἐπὶ 40 ἡμέρας Μαρ. Λιουδάκη, Ἡ τελευτὴ ἐν Κρήτῃ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 2. 425). Πβ. καὶ τοὺς ἐκ Κρητικοῦ ποιήματος στίχους:

ἂν λείψω μῆνα μὴ λουστῇς, ξάμηνο μὴν ἀλλάξῃς
κι' ἂν λείψω τὸ τραντάχρονο 's τὸν πόρο μὴν προβάλῃς·

καὶ τοὺς ἑξῆς ἐπίσης στίχους:

Βλάχα μ' τὸ ποιὸν λεροφορᾷς καὶ τὰ φορεῖς τὰ μαῦρα;
. . . .
τὸν ἄντρα 'χω στὴν ξενιτειὰ ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια.

Οἱ πενθοῦντες ἐπ' ἴσης ἔμενον ἄσιτοι ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον.

'Εν τῷ μικρὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Λιβανίου ὁ πενθῶν πατὴρ πείθεται νὰ φάγῃ[1], εἶπε δὲ καὶ ὁ Χρυσόστομος ὅτι οἱ γονεῖς καὶ στενοὶ συγγενεῖς, πενθοῦντες, ἔμενον ἄσιτοι μέχρις ἑσπέρας[2] καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ὅτι οἱ πενθοῦντες διὰ τὰ ἁμαρτήματά των ἐνήστευον[3].

'Ο Νεῖλος μετὰ ταῦτα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του, ψέγων τοὺς ἀπαρηγορήτως λυπουμένους ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσφιλοῦς, λέγει ὅτι «τὸ νηστεύειν ἐπὶ τῷ τελευτήσαντι ἔλεγχός ἐστι τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἀνελπιστίας»[4]. Καὶ ὁ Προκόπιος δ' ἐν τοῖς 'Ανεκδότοις του (12.6) λέγει ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Βελισσαρίου, μαθοῦσα τοῦ ἐρωμένου τὸν θάνατον, «περιῄει τὴν ἐσθῆτα *σὺν τῇ διαίτῃ* εἰς τρόπον μεταβαλοῦσα τὸν πένθιμον».

'Εν τῷ ἐπυλλίῳ δὲ τῷ ἐπιγραφομένῳ τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην ὁ πενθῶν λέγει·

πεινῶμεν, ἀποθνήσκομεν, νηστεύοντες τὸ κρέας[5]

γίνεται δὲ λόγος πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ἐπυλλίῳ διὰ «τὴν ἀποχὴν τοῦ κρέατος»[6], πενθῶν δὲ καὶ ὁ 'Αχιλλεὺς παριστάνεται ἐν τῇ 'Αχιλληΐδι ἐπὶ δέκα ἡμέρας

ἄρτου μηδὲ γευόμενος μηδὲ ποτοῦ κἂν ὅλως[7].

Οἱ πενθοῦντες ἐπ' ἴσης κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν, καὶ 'Ιουδαϊκὸν ἀκολουθοῦντες ἔθιμον, πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ πένθους των, ἐκλείοντο εἰς σκοτεινὸν χῶρον. Τὸ ἔθιμον, ἀναφέρει Γρηγόριος ὁ Νύσσης γράφων: «οὐ σπαράξομαι κόμην, οὐ διαρρήξω χιτῶνα, οὐ ξανῶ σάρκα ὄνυξιν, οὐκ ἐγερῶ θρῆνον, οὐ καλέσω τὰς συνθρηνούσας, *οὐ συγκλείσω εἰς σκότος*»[8].

'Ο τὸ χωρίον τοῦτο σχολιάζων Βασίλειος, ἐπὶ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, λέγει ὅτι «ἔθος ἦν τοῖς θρηνοῦσιν ἐν ἀφεγγεῖ τόπῳ συγκαθειργμένους τὴν θρηνῳδίαν μετιέναι», προσθέτων «ὃ καὶ

Εὐαγγ. Τ ζ ι ά τ ζ ι ο υ. Τραγούδια Σαρακατσαναίων. σ. 31. Ἔπιθι καὶ Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Ἔνθ' ἀν. σ. 379 καὶ τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας ('Επετ. 'Εταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 33. 34.)

[1] Λ ι β α ν ί ο υ, Λόγος εἰς τὰς Καλάνδας, 1 259 (Reiske).

[2] P. G. 54. 694.

[3] P. G. 61. 425.

[4] Ν ε ί λ ο υ, 'Επιστολαί, P. G. 79. 196.

[5] Στ. 1513.

[6] Στίχ. 2283. Σήμερον ἐν Κρήτῃ ἐπὶ 40 ἡμέρας δὲν κρεοφαγοῦσιν, ἄλλοτε δὲ καὶ ἐν Μάνῃ.

[7] 'Αχιλληΐς, στίχ. 1740 N (Hesseling).

[8] Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς Θ ε ο λ ό γ ο ς, P. G. 35. 928. Χ ρ υ σ ό σ τ ο μ ο ς, P. G. 47. 410.

νῦν παρά τισιν ἐπιτηδεύεται»[1], ἔθιμον ὅπερ δὲν θὰ ἦτο καὶ τόσον περιωρισμένον, ὅπως λέγει ὁ Βασίλειος, ἀφ' οὗ καὶ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐπεκράτει[2] καὶ σήμερον δ' ἀκόμη πολλαχοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀποθανόντος κλείονται τὰ παράθυρα ἐντελῶς ἢ μένουσιν ἡμίκλειοτα, ἵνα εἰσέρχεται ὀλίγον φῶς[3].

Τέλος οἱ πενθοῦντες ὀρθὸν ἐθεωρεῖτο νὰ εἶναι ἐγκεκαλυμμένοι[4], νὰ κάθηνται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τοῦ τελευταίου τούτου ἐθίμου τὸ ὁποῖον καὶ τὰ βασιλικὰ ἠκολούθουν πρόσωπα[5], μνείαν ποιεῖται παλαιότερον Δίων ὁ Χρυσόστομος[6], κατόπιν δὲ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος[7], ὁ Χρυσόστομος[8], Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος[9] καὶ Μιχαὴλ ὁ Χωνιάτης[10].

Η ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Παρ' ἀρχαίοις Σπαρτιάταις τὸ βαρὺ πένθος διήρκει ἐπὶ δώδεκα ἡμέρας[11], εἰς τὸ Ἄργος δὲ καὶ τὰς 'Αθήνας ἐπὶ ἕνα μῆνα[12]. Παρ' 'Ιουδαίοις ἀφ' ἑτέρου μόνον ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας[13], ἐν ᾧ παρὰ Ρωμαίοις ἐπὶ ἐννέα[14].

'Η Ρωμαϊκὴ αὕτη συνήθεια ἐπεκράτησεν ὡς *νόμος* παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, παρ' οἷς ὄντως ἐννεαήμερον ἦτο τὸ βαρὺ πένθος. Τοῦτο σαφῶς

---

[1] R. C a n t a r e l l a, Basilio Minino II B. Z. 26. 10. 23. Ὅρα ὅτι σήμερον ὁ δυστυχὴς λέγεται μ α ῦ ρ ο ς καὶ σ κ ο τ ε ι ν ό ς.

[2] Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Συμβολὴ ('Επετ. 'Εταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 33.)

[3] B. S c h m i d t, Totengebräuche, Archiv, 25. 69.

[4] Λ ι β α ν ί ο υ, Ἔχων τις γυναῖκα καὶ ὢν ὑπὸ πατρὶ ἀπεδήμησε § 3 τόμ. 5, σ. 554 (Förster).

[5] Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων ('Επετ. 'Εταιρ. Βυζ. Σπουδ. 15. 75. 77.).

[6] Περὶ λύπης (Dindorf).

[7] P. G. 37. 728.

[8] P. G. 47. 409.

[9] A. M a j u r i, Anecdota Prodromea (Acad. dei Lincei, 17 (1908), σ. 523)

[10] Μ ι χ α ὴ λ 'Α κ ο μ ι ν ά τ ο υ τ ο ῦ Χ ω ν ι ά τ ο υ, Μονῳδία εἰς Νικήταν τὸν Χωνιάτην 1. 357. 10 (Λάμπρου) Κατὰ γῆς ἐκάθηντο οἱ πενθοῦντες ἐν Κρήτῃ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Βενετοκρατίας. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Συμβολὴ ('Επετ. 'Εταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 33)

[11] H e r m a n n's — B l ü m n e r, Lehrbuch[3] τόμ. 4 σ. 373. Καὶ ἐν τῇ 'Αλκήστιδι τοῦ Ε ὐ ρ ι π ί δ ο υ (στίχ. 631) λέγεται·

αὐλῶν δὲ μὴ κατ' ἄστυ, μὴ λύρας κτύπος
ἔστω σελήνας δώδεκ' ἐκπληρουμένας

[12] H e r m a n n's—B l ü m n e r. Ἔνθ' ἀν.

[13] D. P e t r a k a k o s, Die toten im Recht, σ. 39.

[14] Τοῦτο ἐκαλεῖτο novemdial.

φαίνεται καὶ ἐκ τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἵτινες ἀπαγορεύουσι νὰ ἐνοχλῇ ὁ δανειστὴς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἀποθανόντος «πρὸ τῆς τῶν ἐννέα ἡμερῶν προθεσμίας, ἐν αἷς πενθεῖν δοκοῦσι» [1], μαρτυροῦσι δὲ καὶ μεταγενέστερα κείμενα ὡς λ. χ. τὸ μυθιστόρημα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα, ἔνθα λέγεται ὅτι ὁ πατὴρ λύει τὸ πένθος «ἡμερῶν τὴν ἐνάτην» ἢ ὅτι ἡ δεκάτη ἡμέρα «περιμένει τὸν νόμον τοῦ πένθους» [2].

Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ τὸ βασιλικὸν πένθος ἐπ' ἴσης διήρκει ἐννέα ἡμέρας .

Καὶ τὸ ἔθιμον θὰ ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς αὐτοκρατορίας ἡμῶν ἀφ' οὗ κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα ἐν Κρήτῃ ἡ σύνοδος τοῦ Γερόλαμο Λάντο ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ὀρθοδόξους κληρικοὺς νὰ φέρωσι πένθιμα ἐνδύματα ἢ καλύμματα ἐπὶ 8 ἡμέρας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ συγγενοῦς των [4], καὶ σήμερον δ' ἐνιαχοῦ τηρεῖται. Οὕτως ἐν Κοτυώροις τοῦ Πόντου αἱ φίλαι γυναῖκες μένουσι πλησίον τῆς χήρας καὶ τὴν παρηγοροῦσιν ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας [5].

Ἡ χήρα τοῦ ἀποθανόντος, κατὰ τοὺς νόμους, ὤφειλε νὰ πενθῇ τὸν ἄνδρα μελανειμονοῦσα ἐπὶ ἓν ἔτος, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ σῶμα τοῦ συζύγου δὲν ἀνευρίσκετο [6], μετὰ ταῦτα δ' ἠδύνατο ἐκ νέου νὰ ὑπανδρευθῇ' ἐὰν μάλιστα ἐμάνθανεν αὕτη τὸν θάνατον τοῦ ἐν τῇ ξένῃ ἀποθανόντος συζύγου της τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ πενθίμου ἐνιαυτοῦ, πάλιν ἠδύνατο αὕτη νὰ ὑπανδρευθῇ [7]. Ἐὰν ὅμως ἡ χηρεύσασα ἐπεζήτει νέον γάμον πρὸ τῆς παρελεύσεως τοῦ πενθίμου ἐνιαυτοῦ, τότε ἐθεωρεῖτο μοιχαλίς, καὶ

1 Λιβανίου, Πρὸς τοὺς νέους περὶ τοῦ τάπητος 10 (τόμ. 4, σ. 186. 14 Förster (Zach. v. Lingental, Imperatoris Justiniani quae vocantur Novellae 2. 195, Βασιλικὰ 23. 2. 1, Ἐπαναγωγὴ 41, Πρόχειρον. 37. Βλ. καὶ D. Petrakakos, Ἔνθ' ἀν. 134. 10.

2 Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα Α'. 312, Γ. 393.

3 Φ. Κουκουλέ, Τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν Βυζαντινῶν Βασιλέων (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 15 77.)

4 Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ (Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδ. 3. 34.)

5 Ξενοφ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σ. 230. Περὶ τῆς διαρκείας τοῦ πένθους παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ἕλλησι βλ. Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογρ. Σύμμ. 3. 356.)

6 Κατὰ τὸν Ρωμαϊκὸν νόμον μόνον δέκα μῆνας· Ἰουστινιανοῦ Νεαρὰ 39. Zach v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani quae vocantur Novellae 1. 347. Βασιλικὰ 21. 2. 25. Χρυσόστομος, P. G. 62. 431. D. Petrakakos, Die Toten im Recht, σ. 87.

7 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος, 4. 9. 4.

ἐστερεῖτο τοῦ ὑποβόλου τοῦ ἀνδρός, τουτέστι τοῦ εἰς ἀντιστάθμισμα τῆς προικός της ὑπὸ τοῦ συζύγου ὑποσχεθέντος ποσοῦ, ὅπερ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐλάμβανον οἱ συγγενεῖς του [1]. Κατὰ τὰς Ἀσίζας μάλιστα τῆς Κύπρου ἡ χήρα ἡ ἐντὸς τοῦ ἔτους ὑπανδρευθεῖσα δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸ κληροδοτηθὲν αὐτῇ [2], δι' ἀτιμίας δ' ἐκηλιδοῦτο ἐπ' ἴσης καὶ ἐκεῖνος, ὅστις ἐξέδιδεν εἰς γάμον τὴν ὑπεξούσιόν του ἐντὸς τοῦ χρόνου, καθ' ὅν, κατὰ τὸ ἔθος, ὤφειλεν αὕτη νὰ πενθήσῃ τὸν ἄνδρα [3].

Μόνον δόγμα τῆς συγκλήτου ἠδύνατο νὰ ἐλαττώσῃ τὰ πένθη τῶν γυναικῶν' ἡ μείωσις ὅμως αὕτη ἀφεώρα εἰς τὴν ἀποβολὴν τῶν μελανῶν φορεμάτων καὶ τὴν χρῆσιν κοσμημάτων, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς γάμον ἐντὸς τοῦ πενθίμου ἐνιαυτοῦ [4]. Μόνον δὲ δι' αἰτήσεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπετρέπετο νὰ ὑπανδρευθῇ χήρα πρὸ τῆς παρελεύσεως τοῦ πενθίμου χρόνου [5].

Ἡ μνηστὴ τέλος δὲν ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ πενθήσῃ τὸν μνηστῆρα [6]. Ἐν ᾧ δ' ἡ σύζυγος ἦτο ὑποχρεωμένη, διὰ τὴν μὴ σύγχυσιν τῆς γονῆς [7], νὰ μὴ ὑπανδρευθῇ ἐπὶ ἓν τοὐλάχιστον ἔτος ἀπὸ τῆς χηρείας της, τὸ αὐτὸ δὲν συνέβαινε καὶ μὲ τὸν ἄνδρα. Οὗτος, κατὰ τοὺς νόμους, δὲν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ πενθήσῃ τὴν σύζυγόν του, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὴν μνηστήν του [8].

Κατὰ τοὺς νόμους ἐπ' ἴσης πρέπον ἐθεωρεῖτο τὰ πενθῇ τις τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα καὶ λοιποὺς πατρογενεῖς, ὁ παραλείπων ὅμως τὸ καθῆκον τοῦτο δὲν ἠτιμοῦτο [9].

Τὸ πένθος τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων διεκόπτετο τελουμένου ἐπινικίου βασιλικοῦ θριάμβου [10], ὑπῆρχον δὲ καὶ περιπτώσεις, κατὰ Ρωμαϊκὴν τὸ πλεῖστον συνήθειαν, καθ' ἃς οὐδ' ἐπετρέπετο νὰ πενθῇ τις ἀποθανόντα, ἐὰν δῆλον ὅτι οὗτος ἦτο ἔνοχος ἐγκλήματος καθοσιώσεως [11] ἢ προδότης τῆς πατρίδος [12] ἢ αὐτόμολος ἢ εἶχεν ἀπαγχονισθῇ ἢ αὐτοκτονήσει [13].

1 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος, 4. 9. 28.

3 Ἀσίζαι Β'. κεφ. 155, 157 (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 6. 370. 10, 371. 20.)

3 Πανδέκται, 3. 2. 1. Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος, 6. 15. 3.

4 Κῶδιξ, 2, 11. Βασιλικὰ 21. 3. 14.

5 Πανδέκται, 3. 2. 9. 10.

6 Σύνοψις Π 13. 1 (Zach. v. Lingenthal JGR. 5. 546).

7 Πανδέκται, 3. 2. 11. 1.

8 Πανδέκται, Ἔνθ' ἀν. Σύνοψις, Ἔνθ' ἀν.

9 Πανδέκται 3. 2. 23.

10 Ράλλη—Ποτλῆ, Σύνταγμα, 6. 465.

11 Εἰσηγήσεις 4. 18. 2.

12 Πανδέκται 3. 2. 2. 4 Βασιλικὰ 59. 1. 35. Σύνοψις 2. 13. 3 (Zach. v. Lingenthal JGR 5. 567.)

13 Πανδέκται 3. 3. 2. 3. 4. Βασιλικὰ 21. 2. 11.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἐὰν ἡ χήρα τοιούτου ἀνδρὸς ἐζήτει νὰ συνάψῃ γάμον ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἠτιμοῦτο καὶ αὐτὴ καὶ ὁ συζευχθεὶς αὐτὴν ἐν γνώσει τῶν ὅρων ὑφ' οὓς ἀπέθανεν ὁ πρώην σύζυγος [1].

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

[1] Πανδέκται, Ἔνθ' ἀν.

ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΛΙΒΟΡΝΟΥ

Ἡ παροῦσα μελέτη, χωρὶς νὰ ἐπέχῃ θέσιν ἱστορίας τῆς ποτὲ ἀνθηρᾶς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τοῦ Λιβόρνου, ἔρχεται ὡς συμβολὴ εἰς τὴν ἐξέτασιν ἑνὸς τμήματος τῆς ζωῆς τοῦ ἀξιολογωτάτου αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, τοῦ καὶ σπουδαιοτέρου, τοῦ ἀφορῶντος δηλονότι εἰς τὸν πρὸ τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Παλιγγενεσίας αἰῶνα. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ποικίλλουν αἱ τύχαι τῶν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τυρρηνικοῦ συνηγμένων Ἑλλήνων ἐμπόρων, ἐπέρχεται σύγκρουσις αὐτῶν πρὸς ἄλλους ἀνατολίτας καὶ ἡ σύγκρουσις αὐτή, θρησκευτικὴ εἰς τὴν μορφήν, φέρει τὴν ἵδρυσιν ἰδίου ἑλληνικοῦ ναοῦ, πυρῆνος συγκεντρωτικοῦ τῶν ἐν Λιβόρνῳ Ἑλλήνων. Ὁ πυρὴν οὗτος τῶν πραγματευτῶν καὶ καραβοκυραίων δὲν θὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν του πραγμάτων μόνον, τὰς λειτουργίας του, τὴν βάπτισιν, τοὺς γάμους, τὴν ταφὴν τῶν μελῶν του, ἀλλὰ θ' ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἑλληνοπρεπῆ μόρφωσιν τῶν τέκνων του καὶ ἔτι περαιτέρω εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τοῦ ἐθνισμοῦ τοῦ μητροπολιτικοῦ Ἑλληνισμοῦ, διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς παιδείας, διὰ τῆς μορφώσεως διδασκάλων, διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν βιβλίων, ἅτινα θὰ γνωρίσουν εἰς αὐτὸν τὸ ἔνδοξον ἑλληνικὸν παρελθόν.

Ἕλληνες ἔμποροι οἱ Ζωσιμᾶδες, ὁ Θωμᾶς Σπανιολάκης καὶ ὁ Μιχ. Πατρινὸς θὰ ἐξοδεύσουν διὰ τὴν ἔκδοσιν ἔργων τοῦ Κοραῆ, ἡ Κοινότης θὰ ἐκδώσῃ ἰδίαις δαπάναις τὴν *Ἐπιτομὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας* τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτου καὶ θὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἄλλο του ἔργον, θὰ βοηθήσῃ τὴν Σχολὴν τῆς Χίου, θ' ἀναλάβῃ τὴν δαπάνην τῆς μορφώσεως νέων ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὰ Ἰταλικὰ Πανεπιστήμια, θὰ ἐνισχύσῃ παντοειδῶς τοὺς ἐκεῖ σπουδάζοντας Ἑλληνόπαιδας.

Καὶ ὅταν ἡ ὥρα ἐπιστῇ, τὸ Λιβόρνον καὶ ἡ πλησιόχωρος Πίσα (Pisa), ὅπου ὡς πολιτικοὶ φυγάδες ἢ ἄλλως διέμενον πρὸ καὶ κατὰ τὸν Ἀγῶνα ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ἰωάννης Καρατζᾶς, ὁ βαρῶνος Γεώργιος Μεϊντάνης, ὁ ἄρχων Ἀλέξανδρος Γκίκας, ὁ μέγας ποστέλνικος Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός, ὁ πρώην Ἄρτης καὶ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος, θὰ δείξουν ὅτι εἶναι κέντρα αἰσθανόμενα τὴν μεγαλειώδη προσπάθειαν τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ διὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν σύμπτυξιν Κράτους. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἡ Κοινότης θὰ διαθέσῃ τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς ὑλικάς της δυνάμεις. Πλοῖα θ' ἀναχωρήσουν ἐκεῖθεν, μεταφέροντα πρὸς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα Ἕλληνας ἐκ τῶν Ἡγεμονιῶν, τοὺς ὁποίους προηγουμένως εἶχον περιθάλψει, φιλέλληνας (τὸν Βύρωνα π. χ.), πολεμιστάς, πολεμοφόδια, σιτηρά, ἄλλας ἐνισχύσεις.

Ὁ Ἀνδρέας Λουριώτης ἐκεῖθεν θὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Λονδῖνον διὰ

νὰ γίνῃ ἡ ψυχὴ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Ἐπαναστάσεως. Πρὸς τοὺς ἐκεῖ Χίους Ροδοκανάκηδες, Μαυροκορδάτους κἄ. θ' ἀπευθυνθῇ ὁ Κοραῆς, ζητῶν νὰ σώσουν τὴν πατρίδα των καὶ νὰ περιθάλψουν τοὺς συμπολίτας των. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ἐκκινήσουν πρὸς τὸ ἡρωϊκὸν Μεσολόγγι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805—1858), πολεμιστὴς καὶ εἶτα ὑμνητὴς τῆς Ἐπαναστάσεως, θ' ἀκουσθῇ συγχρόνως τὸ νικητήριον ᾆσμα τῶν εὐγενῶν Ἑλλήνων τοῦ Λιβόρνου, τῆς Ἀγγελικῆς Π. Πάλλη (1798—1875) καὶ τοῦ ἐκεῖ σπουδάσαντος καὶ διαμορφωθέντος Ἀνδρέου Κάλβου (1792—1867). Ἐκεῖ θὰ ταφῇ (1828) μία ὑπέροχος ἑλληνικὴ μορφή, ὁ Μητροπολίτης Ἰγνάτιος, ἀφοῦ μοχθήσῃ μετὰ τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Καποδιστρίου διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν πνευματικῶν ἡγητόρων τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ὁ ἐκεῖ συσσωρευθεὶς πλοῦτος θὰ τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ νεοϊδρυθέντος Κράτους, ἡ διὰ τὸ ὁποῖον ὕπαρξις ἑλληνικῶν κεφαλαίων ἐσήμαινε μέγα τι, ἀπὸ ἐκεῖ θὰ ὁρμηθοῦν εὐεργέται ὡς οἱ Τοσίτσαι.

Σήμερον δὲν ὑπάρχει πλέον Ἑλληνικὴ Κοινότης· ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ Τυρρηνικοῦ, ὅπου σπανίως πλέον πρόσεγγίζει ἑλληνικὸν ἀτμόπλοιον, εἶναι Ἰταλός, καθὼς Ἰταλοὶ εἶναι οἱ φύλακες τοῦ Ναοῦ καὶ τοῦ Νεκροταφείου. Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀνοικτὸς διὰ τὸν εὐλαβῆ προσκυνητήν, συγκεντρώνει ὀλίγας κατ' ἔτος ἡμέρας τοὺς εἰς τὴν πόλιν ἐναπομείναντας ὀρθοδόξους καὶ τοὺς εἰς τὴν Πίσαν σπουδάζοντας ὀρθοδόξους φοιτητάς, ἡ δὲ Βιβλιοθήκη, ἡ Πινακοθήκη του, τὰ γραφεῖά του, μένουν ἔρημα ἀναγνωστῶν, ἐπισκεπτῶν, ἐνοίκων.

Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὗρον τὰ ὑπολείμματα τῆς Ἑλληνικῆς ἀκμῆς ἀρχομένου τοῦ 1939, ὅτε διὰ πρώτην φορὰν ἐπεσκεπτόμην τὸ Λιβόρνον. Ἡ προθυμία καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ ἀντιπροσώπου μας κ. Pietro Benvenuto di Ugo μοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἀποκομίσω, διὰ τῆς μελέτης τῶν ἐκεῖ ἀπομεινάντων ἱστορικῶν ἐγγράφων, κωδίκων κἄ. μνημείων στοιχεῖά τινα, τὰ ὁποῖα, συμπληρωμένα ἐκ βοηθημάτων καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχειακῶν πηγῶν (τῶν Ἰταλικῶν Κρατικῶν ἀρχείων τοῦ Λιβόρνου καὶ τῆς Φλωρεντίας, τῶν ἑλληνικῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ἀθήναις), ἐπιτρέπουν τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος συντόμου μελετήματος.

Α'. ΤΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ (-1757)

Τὸ Λιβόρνον (Livorno ἰταλ.), πόλις βιομηχανικὴ μὲ μεγάλα ναυπηγεῖα σήμερον, χωρὶς ὅμως ἰδιαιτέρας σημασίας ἐμπορικὸν λιμένα, ὑπῆρξε κατὰ τὸ παρελθὸν ὁ κυριώτερος λιμὴν εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῆς Τοσκάνης· ἡ γένεσίς του δ' ἀκριβῶς ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς Μεδίκους ἑνοποίησιν τῶν κρατιδίων τῆς Τοσκάνης εἰς ἓν Μέγα Δουκᾶτον καὶ τὴν ἀνάγκην ἡ ὁποία ἀνεφάνη νὰ ὑπάρξῃ λιμὴν συναγωνιζόμενος τὴν Γένουαν, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἐνεργῆται τὸ ποτὲ ἀκμάσαν ἐμπόριον τῆς Πίσης καθ' ὅλην τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον καὶ τὰ παράλια τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Δι' αὐτὸ ἀπὸ ἄσημος πύργος ἐξειλίχθη εἰς πόλιν μὲ σημαντικώτατον διαμετακομιστικὸν λιμένα. Τὸ Λιβόρνον ἐπλουτίσθη μὲ ἰδιαίτερα προνόμια ἀπὸ κυριάρχους καὶ ἐπικυριάρχους τῆς Τοσκάνης, μεταξὺ δ' ἄλλων ἐκηρύχθη «ἐλευθέρα πόλις» καὶ ὡς τοιαύτη ἔμεινεν ἀπὸ τοῦ 1691 μέχρι τοῦ 1867. Τὰ προνόμια αὐτὰ καὶ ἡ ἰδιάζουσα γεωγραφικὴ τῆς πόλεως θέσις συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διεξάγῃ αὐτὴ κατὰ τὸν ΙΗ'. αἰῶνα τὸ σιτεμπόριον οὐ μόνον τῆς Β. Ἰταλίας ἀλλὰ καὶ μεγάλου μέρους τῆς Εὐρώπης. Τεράστιαι ποσότητες σίτου συνεκεντροῦντο ἐκεῖ καὶ οἱ ἔμποροι ἀνέμενον τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὰς εἰσαγάγουν μὲ μειωμένον δασμὸν εἰς τὴν Γαλλίαν κἄ. Καὶ αὐτὸ καὶ ἄλλα ἐμπορεύματα προήρχοντο ἀπὸ τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴν καὶ τὴν Μαύρην Θάλασσαν.

Τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία, ὁ λιμὴν τοῦ Λιβόρνου εὑρίσκοντο εἰς χεῖρας διαφόρων ξένων, ἐχόντων περισσοτέραν ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους κλίσιν πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ γνῶσιν τῶν πηγῶν αὐτοῦ, μεταξὺ ἄλλων εἰς χεῖρας Ἑλλήνων, Ἑβραίων καὶ διαφόρων Εὐρωπαίων (Ὀλλανδῶν, Γερμανῶν κλπ.).

Κατὰ τὸ ἔτος 1561, ὁ ἄρχων τῆς Τοσκάνης Κοσμᾶς Α' δοὺξ τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Σιένας (Siena), μετὰ τὸν πόλεμον τῆς Σιένας, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῆς πειρατείας, μαστιζούσης τὴν Δυτικὴν Μεσόγειον καὶ τὴν Βόρειον Ἀφρικήν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ διὰ νὰ κάμῃ νέας ὁδοὺς χάριν τοῦ ἐμπορίου, διὰ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ λιμένος καὶ διὰ νὰ ἔχῃ ἐν Τοσκάνῃ τοὺς καταλλήλους πληροφοριοδότας περὶ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν καὶ τῶν ἐθίμων των, διὰ νὰ δύναται οὕτω εὐκολώτερον νὰ ὑποτάσσῃ τοὺς ἀπίστους, ὁ Cosimo I ἐσκέφθη νὰ προσελκύσῃ εἰς Λιβόρνον πολλοὺς Χριστιανοὺς τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Πρὸς τοῦτο ἐπεφόρτισε κάποιον Καλόγηρον ἐκ Ζακύνθου, γνώστην τῆς ἑλληνικῆς, τῆς τουρκικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς γλώσσης, νὰ φέρῃ ἐξ Ἀγκῶνος ἓν μέγα μέρος τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων. Τούτους πράγματι ἐγκατέστησεν εἰς Λιβόρνον καὶ ἠδυνήθη οὕτω μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1572 καὶ 1574, νὰ σχηματίσῃ τὸν πρῶτον ἑλληνικὸν πυρῆνα, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Κοσμᾶς Α' παρεχώρησε πολλὰ προνόμια καὶ ἐδώρησε καταλλήλους ἐγκαταστάσεις εὐνοῶν ἰδιαιτέρως τοὺς ἐρχομένους εἰς γάμον μετ' ἐντοπίων γυναικῶν.

Τοὺς Ἕλληνας τούτους ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κοσμᾶς Α' διὰ τὰς ἐναντίον τῶν πειρατῶν τῆς Βορείου Ἀφρικῆς ἐπιχειρήσεις τοῦ περιωνύμου

τάγματος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῆς Πίσης (Cavalieri di Santo Stefano di Pisa).

Διὰ νὰ δύνανται νὰ ἐκτελοῦν τὰ τῆς λατρείας των κατὰ τὸ δόγμα αὐτῶν, παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τούτους —προτάσει τοῦ Πίου Ε'— τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου (San Jacopo in Aquaviva), κατεχομένην ἕως τότε ὑπὸ τῶν Αὐγουστινιανῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, προσηρτημένην εἰς τὸ μοναστήριόν των.

Παραλλήλως οἱ Ἕληνες οὗτοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον.

Φερδινάνδος ὁ Α' τῷ 1591 ὀνομάζει τὸν Ἕλληνα Ἰωάννην Μανόλην Βολτέρραν, πρώην κυβερνήτην μιᾶς γαλέρας τοῦ τάγματος Ἁγίου Στεφάνου καὶ διοικητὴν τοῦ φρουρίου κλπ., κυβερνήτην τοῦ Λιβόρνου. Οὕτω πρῶτος κυβερνήτης τῆς πόλεως ἐγένετο Ἕλλην. Περὶ τοῦ Μανόλη τούτου Βολτέρρα ἔγραφε πρὸς τὴν κυβέρνησίν του ὁ ἐνετὸς Βινκέντιος Fedele ὅτι ἦτο ἀνὴρ ἐμπειροπόλεμος καὶ ἀξιόμαχος, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐν τῷ ἀγῶνι ὁ καθεὶς ὑπεχώρει, καὶ διὰ τῆς κυβερνήσεώς του συνετέλει εἰς τὴν ἐξέλιξιν ὅλων τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Τοσκάνης καὶ δι' αὐτὸ ἔμεινε διάσημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἡ ὀνομασία αὐτὴ δεικνύει τὰς ἀγαθὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων Ἰταλικῶν καὶ ἀλλογενῶν πληθυσμῶν τοῦ Λιβόρνου. Εἰς τὴν διοίκησιν δὲ τοῦ Μανόλη τούτου ἀποδίδεται παλαιὰ παράδοσις (διατηρηθεῖσα μέχρι τοῦ 1892), καθ' ἣν τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἡγίαζεν» ὁ Ἕλλην (βεβαίως ὁ οὐνίτης μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ 1754) ἱερεὺς τὸ Νομαρχιακὸν κατάστημα, κατὰ τὸ ὀρθόδοξον ἔθιμον [1].

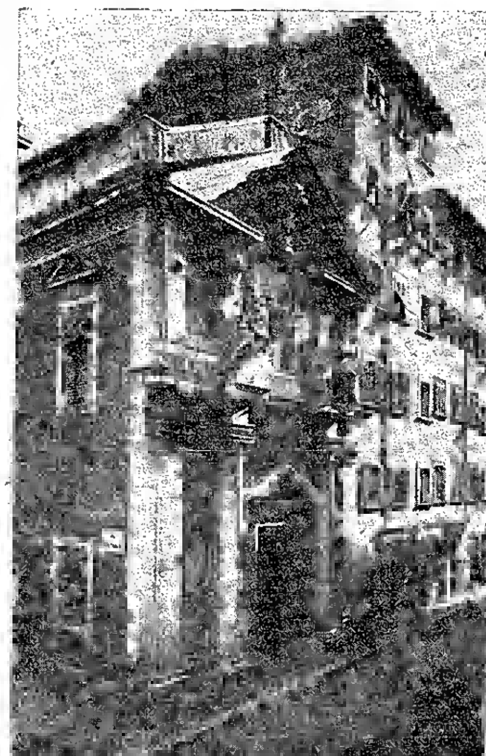
Κατὰ πρότασιν τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μανόλην τοῦτον κυβερνήτου Ἀντωνίου Μαρτέλλη, ὁ Φερδινάνδος Α' προέβη εἰς τὴν οἰκοδομὴν συνοικίας προωρισμένης διὰ τοὺς Ἕλληνας, ἡ ὁποία καὶ ὠνομάσθη Borgo dei Greci καὶ ἔκειτο πλησίον τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου [2]. Ἡ ἐκλογὴ τῆς ἐν λόγῳ τοποθεσίας ἐγένετο τόσον διὰ τὴν καταλληλότητά της ἀπὸ ἀπόψεως ἀσφαλείας —οἱ Ἕλληνες θ' ἀπέκρουον ἐνδεχομένην θρασεῖαν ἐπιδρομὴν τῶν πειρατῶν— ὅσον καὶ διὰ τὸ ἀνθυγιεινὸν τῆς ἑλώδους πόλεως, τὸ ὁποῖον καὶ τοὺς ἠνάγκαζε νὰ τὴν ἐγκαταλείπουν. Συνηθροίσθησαν λοιπὸν ἐκεῖ περὶ τὰς ὀγδοήκοντα οἰκογενείας, οὕτως ὥστε ἡ μικρὰ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου νὰ μὴ τοῖς εἶναι πλέον ἐπαρκής. Τούτου ἕνεκα ὁ Φερδινάνδος Α' παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας κατάλ-

[1] Οἱ καθολικοὶ δέχονται τὸ ἁγίασμα τὸ μέγα Σάββατον ἢ τὴν ἑβδομάδα τοῦ Λαζάρου.

[2] Πλησίον τῆς νῦν Terrazza di Costanzo Ciano.

ληλον οἰκόπεδον πρὸς οἰκοδομὴν ἰδίας ἐκκλησίας καὶ τοῖς ἐδάνεισε 2171 σκοῦδα, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ εἰσέπραττε διὰ τῆς κατακρατήσεως ἑνὸς 20 % ἐπὶ τῆς ἀμοιβῆς τῆς καταβαλλομένης εἰς τοὺς ἐν ταῖς γαλέραις ἐργαζομένους Ἕλληνας.

Ἀλλ' ἤδη τὴν 19 Δεκεμβρίου 1616 οἱ Ἕλληνες ἀπέσβεσαν, πληρώσαντες τὸ ὑπόλοιπον ἐξ ἰδίου των ἐράνου, τὸ χρέος καὶ ὁ ναὸς ἀπέβη ἰδιοκτησία των. Ὅτι ἡ ἐκκλησία ᾠκοδομήθη τῷ 1601 μαρτυρεῖ καὶ ἡ μεταγενεστέρα ἐπιγραφὴ (ἀρ. 1). Ἀλλὰ γνωρίζομεν καὶ τὰ τῶν ἐγκαινίων· ἐγένοντο δὲ ταῦτα ἐξ ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Λιβόρνου εἰς «πόλιν», τὴν 25 Μαρτίου 1606, ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου τιμᾶται ὁ Ναός. Τὰ ἐγκαίνια ἐτέλεσεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Ἀθανάσιος μετὰ τοῦ ἐφημερίου τῶν Ἑλλήνων πρεσβυτέρου Σκυλλίτζη ἐκ Σπάρτης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ κυβερνήτου καὶ ἄλλων ἀρχῶν τοῦ Λιβόρνου.

Εἰκ. 1. Ἡ πρόσοψις τῆς Ἑλληνοουνιτικῆς ἐκκλησίας τῆς Εὐαγγελιστρίας τοῦ Λιβόρνου.

Ἀργότερον κατεσκευάσθη ἡ πρόσοψις, τὸ κωδωνοστάσιον καὶ τὸ σημερινὸν εἰκονοστάσιον (1641), ἐπλουτίσθη δ' ἡ ἐκκλησία διὰ τοιχογραφιῶν. (Εἰκ. 1).

Ἡ πρόσοψις τελειωθεῖσα τῷ 1708 στολίζεται διὰ δύο ἀγαλμάτων, παριστώντων ἀνὰ μίαν καθημένην γυναικείαν μορφήν, τὴν Ἀθφότητα καὶ τὴν Ἡμερότητα, διὰ τοῦ στέμματος τῶν Μεδίκων καὶ δι' ἀναγλύφου παριστῶντος τὸν Εὐαγγελισμόν. Τὸ ἔργον ὀφείλεται εἰς τὸν Baratta di Carrara. Τὸ αὐτὸ ἔτος 1708 ὑψώθη νέον κωδωνοστάσιον ἐπὶ σχεδίου τοῦ Πέτρου Giovanozzi da Settignano. Μέχρι τῆς χρονολογίας ταύτης οὐδεμία ὑπάρχει ἔνδειξις, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἦσαν οὐνῖται ἢ ἤριζον μεταξύ των ἢ ἐλάμβανον ἐπιταγὰς ἀπὸ λατινικάς, ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς. Φαίνεται δ' ὅτι ἡνωμένοι τε καὶ μὴ ἐτέλουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα.

'Αλλὰ πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα (13 Νοεμβρίου 1613) ἔφθασεν εἰς Λι-
βόρνον ἐπὶ γαλερῶν τῶν Μεδίκων ὁ ἐμίρης Φαχρεδδίν, ἀκολουθούμενος
ἀπὸ ἐπιφανῆ πρόσωπα, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλοὶ γραικοουνῖται τῆς Δα-
μασκοῦ καὶ τοῦ Μπαλμπέκ (τῆς 'Ηλιουπόλεως τῆς Συρίας δηλονότι), οἱ
ὁποῖοι καὶ ἐγκατασταθέντες αὐτόθι ἐγένοντο αἴτιοι διχασμοῦ. Κατὰ φυ-
σικὸν λόγον, ὅσον καὶ ἂν ἥνωνε τὰ δύο ταῦτα ἀνομοιογενῆ καὶ ἀντιθέ-
του ψυχολογίας στοιχεῖα ἡ αὐτὴ λατρεία, δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ἐπέλθῃ
συνεννόησις μεταξύ των

Τῷ 1613 οἱ τρεῖς ἀντιπρόσωποι τῆς Κοινότητος 'Αλέξανδρος Ρασπο-
μανίτης, 'Ηλίας 'Αντωνίου Ζακύνθιος καὶ Καπετὰν Λέος Ρεθύμνιος, ἐζή-
τησαν ἀπὸ τὸν Μέγαν Δοῦκα, ὅπως ἡ 'Εκκλησία ὑποκαθίσταται κληρονό-
μος τῶν ἄνευ κληρονόμων ἀποθνησκόντων 'Ελλήνων, ὅπερ καὶ ἐπέτυχον
δι' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα. Τὸ προνόμιον τοῦτο, δίδον νομικὴν
ὑπόστασιν εἰς τὴν ὑπὸ διαμόρφωσιν Κοινότητα, ἀνενεώθη τῷ 1633 ἐπὶ
κυβερνήτου τῆς 'Εκκλησίας τοῦ Γεωργίου τοῦ Κρητός. Τῷ 1644 ὁ κυβερ-
νήτης τοῦ Λιβόρνου ἐζήτησε τὴν παράτασιν τῶν προνομίων. 'Αλλ' οἱ
"Ελληνες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, ἐσκέφθησαν νὰ ἑνωθοῦν εἰς ἀδελφό-
τητα «Confraternita», προσλαμβάνοντες καὶ τοὺς ὁμοδόξους ἢ ὁμορρύθ-
μους οὐνίτας· ἐπλήρωνε δὲ ὁ καθεὶς ἐτησίως δύο πέτζας ὡς συνδρομήν.
'Ο ἀρχιεπίσκοπος Πίσης Σκιπίων Pannocchieschi τῷ 1653 ἐνέκρινε τὸ
καταστατικὸν τῆς 'Αδελφότητος, ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ τῶν Σύρων διεσά-
λευσε τὴν τάξιν καὶ οἱ "Ελληνες ἀπεφάσισαν ὅπως ζητήσουν ἀπὸ τὸν
Μέγαν Δοῦκα Φραγκῖσκον τῆς Λωραίνης τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ κατα-
στατικοῦ καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἀπομάκρυνσιν τῶν οὐνιτῶν. 'Η αἴτησίς των,
ὑποστηριχθεῖσα ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου τοῦ Λιβόρνου, ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ
τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Πίσης (1742). Τοῦτο δεικνύει τὴν ἰσχὺν τὴν
ὁποίαν οἱ ὁμοεθνεῖς μας εἶχον εἰς τὸ Μέγα Δουκᾶτον.

Μεταξὺ τῶν ἀναφυεισῶν ἐρίδων μνημονεύεται ἡ ἑπομένη. Τῷ 1625
εἰς τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῆς 'Εκκλησίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου
'Αθανάσιον διεδέχθη ὁ τῆς ἐν Μυτιλήνῃ Μηθύμνης Γαβριήλ. Τοῦτον
ὑπερήσπισεν ἡ μειοψηφία, ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ μελχίτου Καΐλα, δὲν
ἀνεγνώριζον ὅμως οἱ "Ελληνες· οἱ μελχῖται ἀνηνέχθησαν εἰς τὸν ἀρχιε-
πίσκοπον Πίσης, οὗτος δὲ μὲ τὴν σειράν του εἰς τὴν Προπαγάνδαν. Οἱ
"Ελληνες ἀπηυθύνθησαν εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, τὴν διαφορὰν δὲ τέ-
λος ἔλυσεν ἡ Ρώμη κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Γαβριήλ !

Εὐνόητον εἶναι ὅτι αἱ ἔριδες αὐταὶ ἔφερον τοὺς μελχίτας εἰς ἀνάγ-
κην νὰ λατινοφρονήσουν, ἵνα, ἀποκτῶντες οὕτω τὴν ἔντονον ἐκκλη-
σιαστικὴν ὑποστήριξιν, ὑπερισχύσουν ἔναντι τῆς πολιτικῆς ἰσχυρῶν 'Ελ-
λήνων ἐμπόρων. 'Η ρῆξις ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον τὴν προηγουμέ-
νην τοῦ 1754 τριετίαν καὶ οἱ μελχῖται ὑπερισχύσαντες ἐξεδίωξαν τοὺς

ὀρθοδόξους. Μὲ τοὺς οὐνίτας συνετάχθησαν ἐλάχιστοι "Ελληνες ἐκ πα-
ραδόσεως πιστοὶ εἰς τὴν πρὸς τὴν Ρώμην ὑποταγήν. Οἱ ἄλλοι ἀπεφάσι-
σαν νὰ οἰκοδομήσουν ἴδιον ναὸν καὶ ἐξέλεξαν πρὸς τοῦτο, μὲ τὴν ἄδειαν
τῆς ἁρμοδίας πολιτικῆς ἀρχῆς, οἰκόπεδον εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κήπου, κοινῶς
λεγομένην τοῦ Λευκοῦ Ρόδου (Via del Giardino—della Rosa Bianca).

Οἱ ἐναπομείναντες γραικοουνῖται ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὴν πα-
ραχώρησιν προνομίων κλπ. εἰς τὴν 'Εκκλησίαν των, ὧν καὶ ἔτυχον, ἔσπευ-
σαν δὲ νὰ τελέσουν καὶ λειτουργίας λατινικὰς ἐν τῷ ναῷ. 'Αλλ' ἐπειδὴ
εἶχον μείνει μόνον 19 καὶ δὲν ἠδύναντο εὐπροσώπως νὰ παριστάνουν
τὴν Κοινότητα, ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Κλήμεντα Η' (1763), ὅπως ἐπιτρέψῃ
εἰς τοὺς λατίνους μελχίτας νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ γραικοουνιτικὸν δόγμα,
ὅπερ καὶ ἐπέτυχον! 'Αλλὰ τῷ 1816 ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν
'Εκκλησίαν, διὰ νὰ ἐπανέλθουν μετὰ δεκαετίαν εἰς τὴν γραικοουνιτικήν,
ἐκπληρωθείσης τῆς ἐπιθυμίας των νὰ ἔχουν ἴδιον ἱερέα μελχίτην[1].

'Η περαιτέρω τύχη τῆς 'Εκκλησίας ταύτης δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς. Σή-
μερον "Ελληνες οὐνῖται δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ Λιβόρνον, ὁ δὲ ἱερεὺς εἶναι
μελχίτης λατῖνος, ἀναγινώσκων ἑλληνιστὶ τὴν λειτουργίαν ἐπὶ ἱεροῦ βή-
ματος καὶ θυσιαστηρίου λατινοπρεποῦς. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ κυρίως ναὸς
—καὶ δὴ εἰς τὸ τέμπλον του—διατηρεῖ τὴν ἐμφάνισιν ὀρθοδόξου ναοῦ.

Β'. Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

Διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, ἐξ ἀρχῆς προωρισμένου διὰ τοὺς μὴ ἡνωμένους 'Ελληνορθοδόξους, ἀπῃτεῖτο ἡ συγκατάθεσις τῆς τε πολιτικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Πρὸς τοῦτο αἴτησις ὑπεβλήθη πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Λιβόρνου, ἐλήφθη ἡ γνώμη τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου Πίσης καὶ μετὰ ταῦτα ἐξεδόθη τὸ motu proprio τῇ 14 'Ιουλίου 1757 (ὅρα τὸ δημοσιευόμενον περαιτέρω ἔγγραφον 1).

Τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν οἰκοδομὴν ἔξοδα συνεκεντρώθησαν δι' ἐράνου, ὡς φαίνεται ἐξ ἐγγράφου τῆς 21 Αὐγ./1 Σεπτ. 1754, περιλαμβάνοντος τὰ ὀνόματα τῶν Χριστιανῶν «οἱ ὁποῖοι ἐσύντρεξαν μὲ βοήθειαν διὰ τὴν διόρθωσιν τῆς ἐκκλησίας των». Τὰ χρήματα διεχειρίσθησαν οἱ Χρῆστος Μπόνης, Θεόδωρος Ξένος καὶ Στέφανος Σκαραμαγκᾶς. 'Η οἰκοδομὴ

---

[1] Τὴν ἰταλικὴν βιβλιογραφίαν διὰ τὴν 'Εκκλησίαν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τὴν πρὸ τοῦ 1754 ἱστορίαν τῆς 'Ελληνικῆς παροικίας τοῦ Λιβόρνου, ὡς καὶ καλὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων, ἀπὸ οὐνιτικῆς σκοπιᾶς, εὑρίσκει τις εἰς τὸ βιβλίον, ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἐχρησιμοποιήσαμεν γράψαντες, τοῦ πατρὸς Giuseppe Scialhub, La Chiesa Greco-Unita di Livorno. Livorno, Unione Tipografica Livornese 1906, 8^{0}, σ. 51 + 2 πίνακες.

ἐπροχώρει λήγοντος τοῦ 1757, ἀφοῦ ἡ τελευταία ἀνάληψις ἐκ τῶν κοινῶν αὐτῶν χρημάτων σημειοῦται τὴν 15 Δεκεμβρίου 1757[1]. Τὴν 11ην Αὐγούστου 1760 οἱ ἐπίτροποι δανείζονται χάριν τῆς Ἐκκλησίας «πέτζες χίλιες» δι' ἓξ μῆνας πρὸς ἥμισυ τοῖς ἑκατὸν κατὰ μῆνα. Ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆς διακόσμησις ἐπετελέσθη ἀργότερον, ἀφοῦ τὸ πρῶτον συνάπτεται συμφωνία μὲ τὸ Κερκυραῖον Ζωγράφον Σπυρίδωνα Ρώμαν, ἡ ὁποία καὶ ἀνανεοῦται κατὰ τὰ ἔτη 1764, 1766[2].

Πρὶν ἢ ἀχθῇ εἰς πέρας ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ, σκέψις γίνεται περὶ ἐφημερίου, διὰ πρακτικοῦ δὲ τῆς 15 Μαρτίου 1758 ἐκλέγεται ὡς τοιοῦτος ὁ ἱερεὺς Μιχαὴλ Γιαννακόπουλος ἐκ Κερκύρας, διαμένων εἰς Τοσκάνην, τὸ δ' ἰταλιστὶ συντεταγμένον ἔγγραφον τῆς ἐκλογῆς του ὑπογράφουν οἱ κάτωθι πολυάριθμοι Ἕλληνες, κάτοικοι ἢ παρεπίδημοι τοῦ Λιβόρνου: Χριστόφορος Ζάχος, Θεόδωρος Μπέζος, Ἀβραὰμ Μπεκατσῆς Δημητρίου, Στ. Ραφτάνης, Γεώργιος Λισγαρᾶς, Χριστόφορος Μπόνης, Γεώργιος, Μακρῆς, Δημήτριος Σγουρός, Ροσάριος Δάσκαλος, Ἰωάννης Νικολάου, Ἀθανάσιος Ἠλία, Δημήτριος Ἠλία, Χριστόφ. Καλαμπάκος, Ἀθανάσιος Δῆμος, Πανταζῆς Λάμπρος, Γεώργιος Θεοδώρ. Δῆμος, Ἀπόστολος Ἰωάννου, Γεώργιος Ἀποστόλου, Παναγιώτης Ζακρογιάννης, Γεώργιος Μπαϊκούσης, Στέφανος Μπαχώμης, Ἀναστάσιος Συμουλίγγας, Δημήτριος Παβόσκης, Ἰωάννης Μπίτζης, Δημήτριος Τσακωμένος, Γεώργιος Ἰω. Λάμπρου, Ἰωάννης Ζούκης, Ἀθανάσιος Ἰω. Λάμπρος, Βασίλειος Ρίγος, Ἀντώνιος Ράλλης, Δημήτριος Βασιλείου, Χριστόφ. Γεωργίου, Ἰωάννης Σταματάκης, Χρόνης Σταματάκης, Μᾶρκος Χρήστου, Σταμάτης Καλογερᾶς, Γεώργιος Ἰωάννου, Νικόλαος Τριανταφύλλης, Γεώργιος Κουτσομύτης, Χριστόφ. Γιαννίτζης, Χριστόφ. Γιάννης, Γεώργιος Παπαδῆμος, Χριστόφ. Ποτίγκος, Ἀντώνιος Δήμου, Νικόλαος Ἀποστ. Λάμπρος, Ἰωάννης Θεοχάρης, Ἰωάννης Χρήστου[3].

Ὁ ναὸς ἔχει σχῆμα ἁπλῆς ὀρθογωνίου βασιλικῆς, ἐνθυμιζούσης τὰς ἐν Ἑπτανήσῳ, μετὰ προνάου καὶ ἱεροῦ βήματος, κοσμουμένου μὲ τέμπλον καλῆς τέχνης[4]. Δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ ὑπάρχει σήμερον σκεπαστὸν νεκροταφεῖον, περιλαμβάνον μνήματα τῶν διακεκριμένων νεκρῶν, Ἑλλήνων καὶ Σλάβων. Ἀντιστοίχως ἀριστερὰ ὑπῆρχον τὸ σκευοφυλάκιον καὶ τὰ γραφεῖα τῶν Ἐπιτρόπων, κενὰ σήμερον.

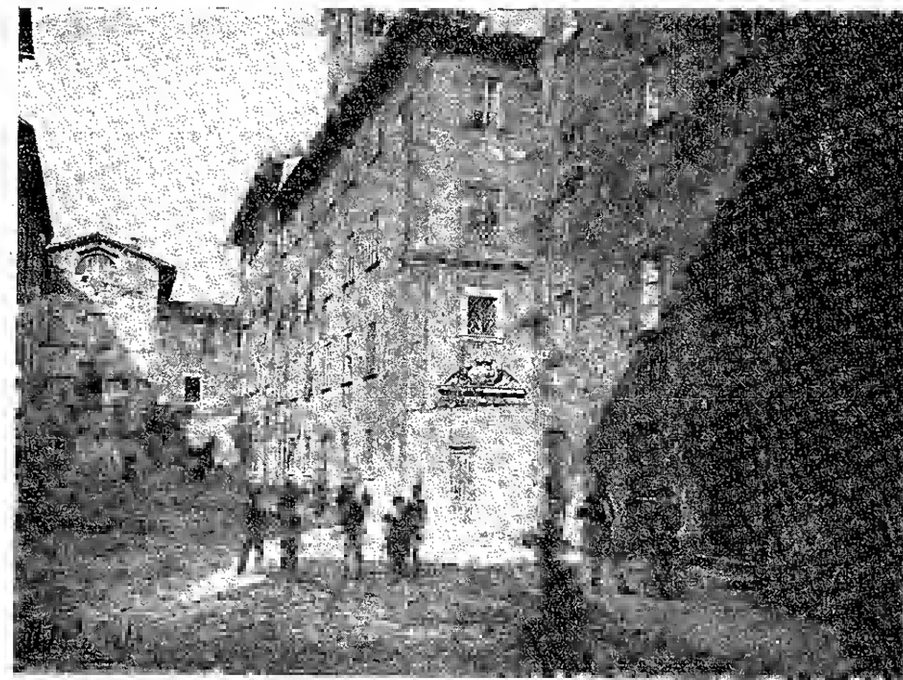
[1] Λ, 4 (=Ἐθνικὴ Βιβλιοθ. Ἀθηνῶν, Λιβόρνον, ἀριθ. ἐγγρ. 4· οὕτω θὰ γίνωνται περαιτέρω αἱ σχετικαὶ παραπομπαί).

[2] Λ, 16—19, 27, 35.

[3] Λ, 10.

[4] Αἱ ληφθεῖσαι φωτογραφίαι τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ δὲν ἐπέτυχον κατὰ τὴν τελευταίαν ἐμφάνισιν.

Ὑπὲρ τὰ τελευταῖα ταῦτα ὑπάρχει τὸ οἴκημα, ὅπου κατοικεῖ ὁ φύλαξ καὶ στεγάζονται τὸ Γραφεῖον, ἡ Πινακοθήκη καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Κοινότητος· εἰς τὸ οἴκημα τοῦτο κατῴκει ἄλλοτε καὶ ὁ ἱερεύς. (Εἰκ. 2). Ἡ τοιαύτη ὅμως διαρρύθμισις φαίνεται μεταγενεστέρα, οὐδὲ δύναμαι νὰ γνωρίζω πῶς ἀκριβῶς εἶχεν ὁ τὸ πρῶτον οἰκοδομηθεὶς ναός. Γεγονὸς εἶναι ὅτι δὲν εἶχε πρόσοψιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ὁ πρὸ αὐτοῦ δὲ κῆπος κατελαμβάνετο ὑπὸ οἰκημάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς κατοικία τῶν ἱερέων κ. ἄ. λει-

Εἰκ. 2. Πρόσοψις τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας Ἁγίας Τριάδος καὶ τοῦ Ἑλληνομουσείου ὡς εἶχον καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

τουργῶν τοῦ ναοῦ, ὡς Σχολεῖον καὶ Νοσοκομεῖον τῆς Κοινότητος. Καὶ τὰ τοιαῦτα οἰκήματα, πλαγίως τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἡ εἴσοδος, δὲν ἀπεκτήθησαν διὰ μιᾶς, ἀλλὰ τμηματικῶς ἐξηγοράσθησαν ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων. Τὰ τῆς διαμορφώσεως τοῦ χώρου τούτου δεικνύουν αἱ σχετικαὶ ἐπιγραφαὶ (ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 6).

Τὴν 8]19 Ἰανουαρίου 1760 ἐγένετο ὁ ἐγκαινιασμὸς τοῦ ναοῦ, ἀγνώστου τίνος ἐπισκόπου ἱερουργοῦντος[1]. Τὸ γεγονὸς μᾶς εἶναι γνωστὸν ἐξ

[1] Ἐκτὸς ἐὰν ἡ πρώτη λειτουργία ἐγένετο δι' ἀντιμηνσίου ἢ ὁ ἐγκαινιασμὸς ἄνευ ἐπισκόπου, ὅπερ ἀμάρτυρον.

ἰδιογράφου πράξεως τοῦ ἐφημερίου, ἐχούσης οὕτω, κατὰ μεταγραφήν: «Βιβλίον τῶν ἀδελφῶν κτιτόρων καὶ ἐπιτρόπων τῆς Ἐκκλησίας Ἁγίας Τριάδος τῶν ῥωμαίων ἀνατολικῶν εἰς Λιβόρνο. Εἰς τοὺς 1760, Ἰανουαρίου 8, παλαιό. Τὴν σήμερον ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἔγινε ὁ ἐγκαινιασμὸς καὶ ἐδιαβάστηκε ὁ ἑσπερινὸς μὲ ὅλους τοὺς ἀδελφοὺς κτίτορας καὶ ἐπιτρόπους καὶ τὸ ταχὺ ἡμέρα Κυριακὴ εἰς τὰς ὥρας ἐννέα ἔγινε ἡ πρώτη λειτουργία καὶ ἐμοιράστηκαν λαμπάδες κοινῶς ὁλωνῶν τῶν ἀδελφῶν. Καὶ λοιπὸν ἐπειδὴ ὁ Ὑψηλότατος Ἰνπερατόρος μὲ προστάζει εἰς τὸ προβελέγιον ὅπου χαρίζει τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων Ἀνατολικῶν εἰς Λιβόρνο εἰς τοὺς χιλίους ἑπτακοσίους πενήντα ἑπτὰ *1757 Ἰουλίου 14*, ὅτι ὁ ἐφημέριος τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας νὰ ἔχη χρέος νὰ κρατῇ ἕνα βιβλίον, ξεχωριστό, πρὸς τὸ ὁποῖον βιβλίον νὰ ἔχη γραμμένους ὅλους ἐκείνους ὅπου θέλουν νὰ βρίσκωνται εἰς τὸ ριτὸν [1] τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο, φυλάττοντας μὲ κάθε ἀκρίβειαν τὴν προσταγὴν τοῦ Ὑψηλοτάτου Ἰνπερατόρου Φραγκίσκου πρώτου, γράφω τὸ παρὸν βιβλίον ἐξ ἰδίας μου χειρός, τὸ ὁποῖον βεβαιώνω: ἐγὼ Μιχαὴλ ἱερεὺς Γιαννακόπουλος ὁ Κερκυραῖος, πρῶτος ἐφημέριος καὶ κτίτωρ τῆς παρούσης Ἐκκλησίας Ἁγίας Τριάδος.» [2].

Πόθεν ἐξηρτᾶτο ἐκκλησιαστικῶς ὁ οἰκοδομηθεὶς ναὸς δὲν γνωρίζομεν ἐπαρκῶς. Τὴν κ΄ Νοεμβρίου ͵αψξα΄ (1761) ὁ Ἀλεξανδρείας Ματθαῖος, μαθὼν τὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀποστέλλει προτρεπτικὸν γράμμα: «χαίρομεν οὖν καὶ εὐφραινόμεθα ἐπὶ τῶν ὑμῖν θείῳ ζήλῳ, καὶ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς στέκειν ἀεὶ ἑδραίους ἐπὶ τῇ ὀρθοδόξῳ ἡμῶν πίστει καὶ μὴ ἐκκλίνειν οὔτε στέργειν τι πλέον ὧν περιελάβετε, ἵνα ἐν μέσῳ ἀπείρων ἑτεροδόξων διαλάμπῃ ἡ ὀρθόδοξος ἡμῶν πίστις» [3]. Ὁ δὲ μετὰ ταῦτα πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κυπριανὸς συχνὰ ἀλληλογραφεῖ μὲ τὴν Κοινότητα, ζητεῖ συνδρομήν, ὑποδεικνύει τοὺς ἐφημερίους, συνιστᾷ τὴν χειροτονίαν ἱεροδιακόνου εἰς ἱερομόναχον, πιθανῶς δὲ καὶ μνημονεύεται ὑπὸ τῶν ἐν Λιβόρνῳ ἐφημερευόντων ἱερομονάχων τοῦ κλίματός του. Τὴν 4 Ἰουνίου 1826 τοὐλάχιστον Ἱερόθεος ὁ Ἀλεξανδρείας, ἀγγέλλων τὴν ἐκλογήν του εἰς τὸν θρόνον ἐκεῖνον, παραγγέλλει νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομά

[1] Rito, ρίτον καὶ ριτόν, ὁ ρυθμός, διότι οἱ λατῖνοι θέλουν νὰ διακρίνουν λειτουργικὸν ρυθμὸν μόνον ἀνατολικὸν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ καὶ οὐχὶ δόγμα.

[2] Κῶδιξ ἀρχείου Ἐκκλ. Λιβόρνου. Μεταγενεστέρα χεὶρ διέγραψε τὰς λέξεις ἐγκαινιασμός, κτίτωρ, κτιτόρων, μὴ ἀναγνωρίζουσα τοιαύτας ὀνομασίας εἰς τὸν ἐφημέριον, ὁ ὁποῖος, σημειωθείτω τὴν 11/12 Φεβρουαρίου 1762 ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ ἐκλεγομένου Σεραφεὶμ ἱερομονάχου βατοπεδηνοῦ, πελοποννησίου. Μεταγράφεται ὡς καὶ πάντα τὰ ἔγγραφα καὶ ἐξ ἐγγράφων ἀποσπάσματατα τὰ χρησιμοποιούμενα ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ.

[3] Λ, 14.

του, διεκτραγῳδεῖ τὸ κατάντημα τοῦ θρόνου καὶ ζητεῖ βοήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τῆς 5 Μαΐου 1828 δὲν εἶχε τύχει ἀπαντήσεως, γράφει πάλιν, ὅτι «ἀναβάντες κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου εἰς Αἴγυπτον, εὕρομεν ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς κώδιξι τὸ περικλειόμενον γράμμα τοῦ ἴσου τοῦ ἐν τοῖς ὑμετέροις τῆς Ἱερᾶς Ἐκκλησίας κώδιξι, ἤδη τὸν ἑξηκοστὸν πέμπτον ἀρχόμενον χρόνον [1], τὸ πρὸς τὸν ἀοίδιμον ἐκεῖνον καὶ ἁγιώτατον Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας κύριον Ματθαῖον αὐτόθεν σταλέν, ἀνάμνησίν τινα ποιούμενοι ὑμῖν περὶ τῶν καθηκόντων ὑμῶν καὶ ἡμῶν, ὡς χρέος ἀμφοτέροις» [2].

Ἐκ πρακτικοῦ δὲ τῶν δεκαὲξ τῆς 29]9 Ὀκτωβρίου 1775 συνταχθέντος, γνωρίζομεν ὅτι, κατὰ προηγουμένην ἀπόφασιν, ἐστέλλοντο ἐτησίως πεντήκοντα γρόσια εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας. Δέκα ἔτη ὅμως μετὰ ταῦτα οἱ δεκαὲξ ἀρνοῦνται νὰ δώσουν εἰς τὸ αὐτὸ Πατριαρχεῖον αἰτηθεῖσαν ἐλεημοσύνην, διὰ νὰ μὴ γεννηθῇ ἐκ τούτου δικαίωμα [3].

Ἐκ τοῦ μνημονευθέντος ἐγγράφου τοῦ Πατριάρχου Ἱεροθέου θὰ συνεπέραινέ τις ὅτι ὑπῆρχε τοιαύτη ἐπιταγή, ἂν μὴ οἱ κανονισμοὶ τῆς Κοινότητος—ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω—δὲν τὴν ἀπέκλειον ἐμμέσως, καὶ ἂν ἔλειπον ἀποδείξεις τῆς πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ὀφειλομένης ὑποταγῆς.

Ἐπειδὴ ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας, ἅμα μαθοῦσα τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἔπεμψεν εἰς αὐτὴν πλῆθος πολυτίμων ἀφιερωμάτων [4], ὁ ἐφημέριος τῆς Ἁγίας Τριάδος, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐν Λιβόρνῳ Σλάβων, ἐλειτούργει κατὰ τὸ ρωσικὸν τυπικόν, πρᾶγμα ὅπερ ἤγειρε παράπονα. Τὴν 26 Σεπτεμβρίου 1765 ἐρωτᾶται λοιπὸν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐὰν ἐπιτρέπεται νὰ λειτουργῇ ὁ ἐφημέριος κατὰ τρόπον ρωσικόν, δίδεται δ' ἡ ὑπόσχεσις, ὅτι εἰς περίπτωσιν ἀποφατικῆς ἀπαντήσεως, θὰ διετάσσετο ἡ ἐπαναφορὰ τῆς ἑλληνικῆς τάξεως [5]. Μολονότι ἡ ἀπάντησις δὲν διεσώθη, φαίνεται ὅτι ἦτο ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ τυπικοῦ, ὅπερ καὶ ἔκτοτε ἐφηρμόζετο.

Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἡ Κοινότης ἀπέλυσε τῆς θέσεως τοῦ ἐφημερίου τὸν Γρηγόριον Ξένον, διὰ νὰ προσλάβῃ (10 Ἰανουαρίου 1767) τὸν ἐξ Ἄρτης

[1] Δηλονότι 1763.

[2] Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Συλλογὴ Ζερλέντη φ. 175.

[3] Ballotazioni [=Κῶδιξ Πρακτικῶν Κοινότητος Λιβόρνου 1775—1816], σ. 14, 35.

[4] Βλέπε τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 δημοσιευόμενον ἔγγραφον. Ὁ ρωσικὸς ζῆλος ἐν προκειμένῳ δείκνυται καὶ ἐκ τῆς κάτωθι εἰδήσεως. Τῷ 1786, διαταγῇ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως, ἐδωρήθησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὅλα τὰ σκεύη καὶ ἄμφια τῆς ἐν Πόρτῳ Μαὸν τῆς Ἱσπανίας (Βαλεαρίδες) πρώην Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας! (ἀρχ. Κοιν. Λιβόρνου).

[5] Λ, 33.

Ἄνθιμον Παπαδόπουλον διὰ δύο ἔτη[1], καὶ ἐγεννήθησαν σκάνδαλα, πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον ἀνηνέχθη ἡ Κοινότης, βεβαιοῦσα, ὅτι ὑπέγραψε συστατικὰ ἀπολυτήρια εἰς τὸν Ξένον, ὄχι διὰ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ (8 Αὐγούστου 1768)[2]. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἄλλα «σκάνδαλα ἐκκλησιαστικὰ» ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Λιβόρνου καὶ προὐκάλεσαν ἐπέμβασιν τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων! Ἅπαντα δ' ὠφείλοντο εἰς τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς διάφοροι καλόγηροι μεταβαίνοντες ἐκεῖ ἤθελον νὰ προσκολληθοῦν εἰς τὴν Κοινότητα καὶ ν' ἀποζοῦν ἐξ αὐτῆς, εἴτε ὡς ἐφημέριοι εἴτε ὡς ἔξαρχοι τοῦ Παναγίου Τάφου. (Εἰκ. 3).

Εἰκ. 3. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία τοῦ Λιβόρνου «Ἁγία Τριὰς» (1939).

Γ'. ΟΙ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ

Ἡ εὐημερία τῶν ἐν Λιβόρνῳ Ἑλλήνων προσείλκυσεν εἰς τὴν ἐλευθέραν πόλιν καὶ ἄλλους ὁμοεθνεῖς, ἔκ τε τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Πρόδηλος λοιπὸν ἦτο ἡ ἀνάγκη νὰ διοργανωθῇ καλύτερον εἰς σῶμα, ἔχον νομικὴν ὑπόστασιν, ὑποχρεώσεις, δικαιώματα καὶ ἀσκοῦν ἐξουσίαν ὑπεύθυνον.

Ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὸ ὑπὸ σύστασιν σῶμα ἐλήφθησαν τὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἐκεῖ ἢ ἀλλοῦ λειτουργοῦντα, καὶ δὴ ἡ Κοινότης τῆς Ἑνετίας. Πράγματι οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες τὴν 29 Νοεμβρίου 1626 ἀπεφάσισαν τὴν ὑπὲρ τῆς Κοινότητός των ἐπιβολὴν δασμοῦ ἐπὶ τῶν ἐξ ἀνατολῆς ἐμπορευμάτων, ὅσα ἤρχοντο διὰ λογαριασμὸν τῶν ἐν Ἑνετίᾳ Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ τὴν ἐκ τῆς εἰσφορᾶς ταύτης

[1] Λ, 39.
[2] Λ, 46.

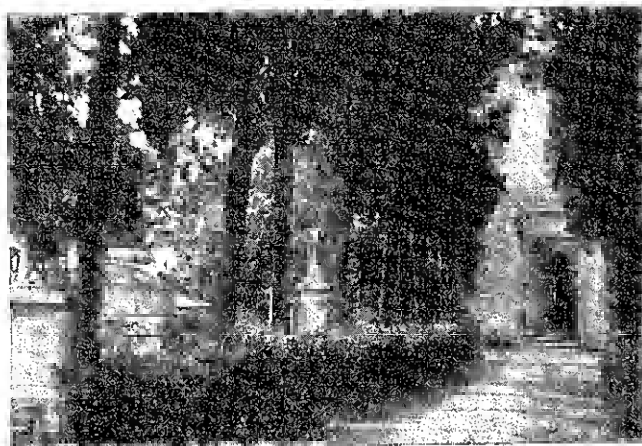
συντήρησιν Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου[1]. Εἴδομεν ὅτι καὶ οἱ ἐν Λιβόρνῳ Ἕλληνες, καὶ καθ' ὃν χρόνον συνέπραττον μετὰ τῶν μελχιτῶν, εἰσέφερον ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἀναλόγως τοῦ ἐμπορίου εἰς ὃ ἐπεδίδοντο, καὶ μετὰ ταῦτα δι' εἰσφορῶν ἐξεῦρον τὰ πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀναγκαῖα. Ἔδει λοιπὸν νὰ ληφθῇ φροντίς, ὅπως, διὰ τῶν συστατικῶν τῆς Κοινότητος κανονισμῶν, ἐπιβληθῇ ἡ τοιαύτη εἰσφορά, εἰς ποσὸν δὲ τοιοῦτον, ὥστε νὰ συντηρῆται ἀνέτως ὁ ναὸς καὶ τὸ ἱδρυθησόμενον Σχολεῖον.

Τὴν 11 Δεκεμβρίου 1764 ὀκτὼ ἐκ τῶν ἐν Λιβόρνῳ ἐμπόρων, οἱ Χρ. Μπόνης, Ἰωάνης Μπέτζος, Ἰωάννης Ἀργύρη Βρετός, Χριστόδουλος Κωστάκης, Γεώργιος Ἰω. Λάμπρου, Εὐάγγελος Ἀδαμόπουλος, Σπυρίδων Ζαχαρίου καὶ Ἰωάννης Ζαχαρίου, ἀμοιβαίως συμβληθέντες, ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν τῆς καταβολῆς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ποσοστοῦ ἐξ ἑνὸς τετάρτου ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ($^{1}/_{4}$ %) ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων των, τῶν ἐξ ἀνατολῆς ἐρχομένων εἰς Λιβόρνον[2]. Ἡ τοιαύτη ἔγγραφος συμφωνία δὲν γνωρίζομεν ἐὰν εἶναι ἡ πρώτη, ἀλλ' εἰς αὐτὴν προσχωροῦν καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἐπισημοποιοῦντες τὴν προϋπάρχουσαν ἔγγραφον συμφωνίαν περὶ εἰσφορῶν. Οὕτω ἡ συμφωνία διετηρήθη μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1775 κυρώσεως τῶν Κανονισμῶν τῆς Συναδελφότητος, ὅτε ἡ ὑποχρέωσις καθίσταται ἀλληλένδετος πρὸς τὴν ἰδιότητα τοῦ μέλους τῆς Κοινότητος, διὰ νὰ μὴ ὑπάρξῃ εἰς τὸ ἑξῆς ἀπροθυμία. Διότι, ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυπριανοῦ, κατ' Ἰούλιον 1679 γραφείσης, πληροφορούμεθα ὅτι τινὲς τῶν τῆς Κοινότητος ἐδυστρόπουν εἰς τὴν καταβολὴν «τοῦ δρίττου»[3] τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ Πατριάρχης ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ ὑποχρέωσις εἶναι ἱερά, ἀφοῦ ἐξ αὐτῆς θὰ συντηρηθῇ καὶ εὐπρεπισθῇ ὁ ναὸς τοῦ Ὑψίστου[4]. Ὅτι δ' ὅμως ἡ προθυμία ἐπανῆλθεν, ἀποδεικνύει τὸ μὲν ἡ ἑκουσία ἀνάληψις τῆς ὑποχρεώσεως διὰ τῶν ψηφισθέντων Κανονισμῶν (1775) καὶ μάλιστα πλέον ἐκτεταμένης, τὸ δὲ ἡ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1776 προκαταβολὴ ποσῶν ὑπὸ μελῶν τῆς Συναδελφότητος ἔναντι τῶν εἰς τὸ μέλλον ἀναμενομένων νὰ προκύψουν ὑποχρεώσεων αὐτῶν «ἀπὸ τὰ δρίττα τῆς Ἐκκλησίας», διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Νεκροταφείου.

Ποῦ ἐθάπτοντο οἱ ἑλληνορθόδοξοι πρὸ τοῦ ἔτους τούτου, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ φυσικὸν εἶναι νὰ εἶχον κοινὸν τὸν τελευταῖον ὕπνον μετὰ τῶν οὐνιτῶν. Τὸ πρῶτον ἰδιόκτητον καὶ ἀποκλειστικὸν τῆς Κοινότητος

[1] Κωνστ. Δ. Μέρτζιου, Ὁ Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνήμων, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 88.
[2] Λ, 25.
[3] Δρίττον=diritto, δικαίωμα.
[4] Λ, 49.

Νεκροταφεῖον ἔκειτο ἔξω τῆς πύλης «Porta Capuccina», ἐκεῖ ὅπου σήμερον «Il Cisternone», καθὼς ἐκ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν πόλιν. Δι' αὐτὸ περὶ τὸ 1840 ἠναγκάσθησαν ν' ἀγοράσουν ἐπὶ τούτῳ χῶρον ἔξωθι τοῦ Λιβόρνου, διὰ νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ τοὺς τάφους καὶ τὸν ναὸν τῶν Νεκροταφείου των. Τὸ πρῶτον λοιπὸν κοιμητήριον τῶν ὀρθοδόξων δὲν σῴζεται πλέον, ἐπὶ τοῦ χώρου δ' ὃν κατελάμβανεν ὑπάρχουν τώρα διάφοροι οἰκοδομαί. Δημοσιεύω περαιτέρω δύο ἐμμέτρους ἐπιγραφὰς τοῦ 1778, ποιηθείσας, προφανῶς συναγωνιστικῶς, καὶ

Εἰκ. 4. Τὸ σημερινὸν νεκροταφεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τοῦ Λιβόρνου. (Ναὸς καὶ τάφοι.)

ἐγκριθείσας ἀμφοτέρας· αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται δεικνύουν καὶ τὸ ἔτος καθ' ὃ ἐτελείωσεν ἡ παρασκευὴ τοῦ κοιμητηρίου. (Εἰκ. 4).

Τὸ δεύτερον Νεκροταφεῖον σῴζεται καὶ σήμερον, καὶ μολονότι πολλοὶ τάφοι εἶναι πλέον ἐγκαταλελειμμένοι, ἡ γενικὴ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν τὸ εὗρον τὸν Μάϊον τοῦ 1939 ἦτο λίαν καλή. Κεῖται εἰς τὴν ὁδὸν Marco Martrucci, παραπλεύρως τοῦ διὰ τοὺς Ὀλλανδογερμανοὺς προτεστάντας προωρισμένου· ἔχει δ' ἴδιον ναὸν καὶ πολλοὺς περικαλλεῖς μαρμαρίνους τάφους. (Εἰκ. 5 καὶ 6).

Τὸ ζήτημα τοῦ Νεκροταφείου ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν σύστασιν τῆς Κοινότητος. Γνωσταὶ εἶναι αἱ δυσκολίαι τὰς ὁποίας ἀπὸ τοῦ 1760 συνήντων οἱ ἐν Ἑνετίᾳ ἑλληνορθόδοξοι, προκειμένου νὰ ψάλουν τοὺς οἰκείους των· τοὺς νεκροὺς παρελάμβανον οἱ λατῖνοι, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἀνεγίνωσκον τὰς νεκρωσίμους εὐχὰς εἰς λατινικὰς ἐκκλησίας, παρήτουν τὸ φέρετρον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐὰν δὲν εἰσήρχοντο καὶ ἐν

αὐτῷ διὰ νὰ τὸ ψάλουν! Οἱ δὲ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ συνοδεύουν δημοσίᾳ τοὺς νεκρούς [1].

Φαίνεται ὅτι ἔν τινι μέτρῳ ἀνάλογα συνέβαινον καὶ εἰς τὸ Λιβόρνον μέχρι τῆς Γαλλικῆς κατοχῆς (1799), ὅτε τὰ μέτρα ταῦτα κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων, χωρὶς καὶ νὰ τεθοῦν ἐκ νέου ἐν ἰσχύϊ μετὰ τὴν ἀποχώρησίν των (1815). Ἀλλὰ καὶ τὴν 30ὴν Ἰουλίου 1806 ἀπασχολεῖ τοὺς δεκαὲξ τὸ ζήτημα τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν [2].

Βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὸ Λιβόρνον οἱ ὀρθόδοξοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐξαγάγουν νύκτωρ καὶ ἄνευ ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς τοὺς νεκρούς των ἐκ τῶν

Εἰκ. 5. Τὸ Ἑλληνικὸν νεκροταφεῖον Λιβόρνου. (Φαίνεται ὁ τάφος τῆς Ἀγγελικῆς Πάλλη.)

κατοικιῶν των καὶ οὕτω νὰ τοὺς συνοδεύουν, ὑπὸ τοὺς χλευασμοὺς τῶν λατίνων, εἰς τὸν τόπον τῆς ἐσχάτης ἀναπαύσεως, ἐνῷ οἱ οὗνῖται τῆς πόλεως εἶχον κάθε δικαίωμα φανερᾶς ἱεροπραξίας.

Κατὰ τρόπον ἀνάλογον, προκειμένου νὰ κοινωνήσουν τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀσθενεῖς καὶ μελλοθάνατοι, οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ μεταφέρουν τὴν θείαν κοινωνίαν μετὰ τῆς καθιερωμένης ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἀλλ' ἦσαν ὑπόχρεοι ἰδιωτικῶς νὰ τὴν μεταφέρουν εἰς τοὺς οἰκουροῦντας πιστούς! Ἡ διάταξις τοῦ 1860 (ἄρθρον ι') παρεχώρει εἰς τὸν ἐφημέριον τὸ δικαίωμα νὰ ἱεροπρακτῇ κατ' οἶκον, προκειμένου περὶ ὀρθοδόξων, οὐχὶ ὅμως καὶ «εἰς τὲς κοινὲς στράτες, διὰ κάθε

---

[1] Μέρτζιος, Ἔνθ' ἀν. σ. 222 κέξ.
[2] Ballotazioni, σ. 112—116.

πρόφασιν καὶ αἰτίαν», ἐπέτασσε δὲ νὰ συνοδεύη τὰ λείψανα ὡς ἁπλοῖς πολίτης ἔξω τοῦ ναοῦ, ἀπαγορεύουσα τὴν ἐκκλησιαστικὴν πομπήν. 'Ημπόδιζε τὴν σύναψιν μεικτῶν γάμων ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Κυβερνήτου τῆς πόλεως (ἣ ὁποία θὰ ἐδίδετο ὡς εὐνόητον εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας καθ' ἃς θ' ἀνελαμβάνετο ὑποχρέωσις ἀνατροφῆς τέκνων καθολικῶν), ἀπηγόρευε τὴν ὕπαρξιν ἐξωτερικῶν σημείων ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, δηλωτικῶν τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως τῆς ἐκκλησίας!

Τοὺς ἀδίκους αὐτοὺς καὶ ταπεινωτικοὺς περιορισμοὺς ἔθετεν ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Πίσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκκλησιαστικῶς ὑπήγετο τὸ Λιβόρνον, κρατοῦσα δι' ἑαυτὴν τὸ εὔλογον προστατευτικὸν τῶν οὐνιτῶν δικαίω-

Εἰκ. 6. Τάφοι ἐν τῷ 'Ελληνικῷ νεκροταφείῳ τοῦ Λιβόρνου.

μα τῆς ἀπαγορεύσεως τυχὸν μεταστάσεως τῶν ἡνωμένων πρὸς τοὺς μὴ ἡνωμένους Γραικούς. Δὲν ἠδύνατο δηλονότι, μετὰ τὴν διάκρισιν ἣ ὁποία ὑπεβλήθη εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησιαστικὰς κοινότητας—τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν οὐνιτῶν—, νὰ μεταπηδήση τις ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην καὶ νὰ προκαλέση σκάνδαλον. 'Απεναντίας ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ὀρθοδόξους νὰ καταγράφουν τὰ μέλη τῆς Κοινότητός των εἰς ἴδιον βιβλίον, νὰ ὑποβάλλουν σχετικοὺς πίνακας εἰς τὸν Κυβερνήτην τῆς πόλεως καὶ νὰ τηροῦν βιβλία γάμων, γεννήσεων (βαπτίσεων) καὶ ταφῆς, ἐκ τῶν ὁποίων νὰ δύναται νὰ ἐλεγχθῆ τὸ δόγμα καὶ ὁ ρυθμὸς εἰς ἃ ἀνῆκον οἱ ἐν Λιβόρνῳ Γραικοί. Τὸ πρᾶγμα βεβαίως δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῆ οὔτε ἀνεξιθρησκεία, οὔτε ἐλευθερία ἀσκήσεως τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῆς μειονότητος. Οὐδὲ θὰ εἶχον οἱ Ἕλληνες ναοὺς καὶ κατ' ἀκολουθίαν διοργάνωσιν, ἐὰν μὴ ἦσαν πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἔμποροι, δυνάμενοι νὰ διαθέ-

σουν οἰκονομικὰ μέσα καὶ νὰ ἐπιτυγχάνουν δι' αὐτῶν τὰς ὑποθέσεις των.

Προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν εὐνοϊκὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τῆς ταφῆς καὶ ἱεροφορίας, γράφουν, τὴν 26 Μαρτ.]6 'Απριλίου 1766, πρὸς τὸν ἐν Τεργέστη ἐφημέριον τῶν ἑλληνορθοδόξων Δαμασκηνὸν Ὅμηρον καὶ πρὸς τὸν ἐκεῖ ἐγκατεστημένον Νικόλαον Πλασταρᾶν, ζητοῦντες νὰ πληροφορηθοῦν περὶ τῶν προνομίων, τὰ ὁποῖα παρεχώρησεν ἡ αὐτοκράτειρα πάσης Οὐγγαρίας εἰς τὰς ἐκεῖ ἑλληνικὰς ἐκκλησίας διὰ τὴν ἐλευθέραν ταφὴν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν ἔξοδον τοῦ ἁγίου ἄρτου μετὰ ἱεροφορίας, προκειμένου νὰ ζητήσουν ἐκ Βιέννης τὴν παραχώρησιν ὁμοίων προνομίων [1]. Τῷ δὲ 1773 συντάσσουν καὶ ἀπευθύνουν, δι' εἰδικῆς πρεσβείας εἰς τὴν Φλωρεντίαν, πρωτεύουσαν τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τῆς Τοσκάνης, ὑπόμνημα, διὰ τοῦ ὁποίου ζητοῦν τὴν παραχώρησιν δικαιώματος νὰ θάπτουν μετ' ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς (ἱερέως, προπορευομένου σταυροῦ μετὰ λαμπάδων), διαρκούσης τῆς ἡμέρας, τοὺς ὀρθοδόξους ἀδελφοὺς τῆς Κοινότητος.

Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα, οἱ ἐπίτροποι συντάσσουν Κανονισμοὺς τῆς Συναδελφότητος, τοὺς ὁποίους καὶ ὑποβάλλουν εἰς τὴν ψῆφον τῶν ἀδελφῶν. Οἱ Κανονισμοὶ ψηφίζονται τὴν 12 Φεβρουαρίου 1775 καὶ ὑποβάλλονται εἰς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Λιβόρνου [2], ὁ ὁποῖος, κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὸν λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Πίσης, εἰσηγεῖται ῥιζικήν των τροποποίησιν ὑπὸ τῆς ἐν Βιέννη ἐξουσίας, καθότι τούς εὑρίσκει λίαν ῥιζοσπαστικούς [3]. Οὕτω περικεκομμένοι ἐπανέρχονται εἰς τὴν Κοινότητα, ἡ ὁποία, μὴ ἱκανοποιηθεῖσα ἐκ τῆς ἐπιβαλλομένης τάξεως, συντάσσει νέαν αἴτησιν πρὸς τὰς ἁρμοδίας ἀρχὰς καὶ ἐπιτυγχάνει ἐπὶ τέλους ἔγκρισιν θεσμίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων μέλλει εἰς τὸ ἑξῆς νὰ διοικηθῆ, μὲ περισσότερα προνόμια, διοικητικὴν ὀργάνωσιν ὡρισμένην καὶ οἰκονομικὴν βάσιν σταθεράν [4].

---

[1] Α, 37.

[2] Α, 64.

[3] Α. 62.

[4] Οἱ Κανονισμοὶ οὗτοι ἐξεδόθησαν τύποις δίγλωσσοι «Constituzioni e Capitoli della nostra Chiesa eretta in Livorno sotto l'invocazione della Santissima Trinita— Διαταγαὶ καὶ Συνθῆκαι τῆς ἐν Λιβόρνῳ 'Εκκλησίας τῶν 'Ορθοδόξων 'Ανατολικῶν Γραικῶν, κτισθείσης παρ' αὐτῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς 'Αγίας Τριάδος. ͵αψοε', 'Ενετίησιν, 1775. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ 'Ιωαννίνων. Con licenza de Superiori». 40 σ. 28 (Πρβλ. E. L e g r a n d, Bibliographie Hellénique . . . . au dixhuitième siècle, II Paris 1928 ἀριθ. 823.) 'Ανετυπώθησαν δὲ μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ͵αψοε', Λιβόρνῳ 1775 ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Θωμᾶ Μάζι καὶ Συντρ. ἀδείᾳ τῶν Προυχόντων», 4⁰ σ. 26+2 λ (L e g r a n d, Αὐτόθι, ἀρ. 822). Εἰς τὴν ἀνατύπωσιν ταύτην τὸ ἔτος 1775 δὲν εἶναι δηλωτικὸν τοῦ χρόνου ἐκδόσεως ἀλλὰ τοῦ χρόνου ἐπικυρώσεως τῶν

Διὰ τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ἐκ τῶν ὀκτὼ τῶν Κανονισμῶν, ἐρρυθμίσθησαν πρῶτον μὲν τὰ τῆς συστάσεως τῆς Συναδελφότητος, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ ναοῦ ὠνομάσθη *Ἁγία Τριάς*, εἶτα δὲ τὰ τῆς ἐγγραφῆς τῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι πάντες οἱ ἐν Λιβόρνῳ παρεπιδημοῦντες Ἕλληνες, ὡς εἶχον προτείνει οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ἀλλὰ μόνον οἱ συμπληρώσαντες τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ διαμονὴν ἐκεῖ ἑνὸς ἔτους.

Διὰ τοῦ δευτέρου καθιεροῦνται τρεῖς κατ' ἔτος Γενικαὶ Συνελεύσεις τῆς Κοινότητος, ἐξ ὧν ἡ πρώτη—τῶν Χριστουγέννων (ἡ ὁποία ἐν τῇ πράξει συνήρχετο ἐντὸς τοῦ Ἰανουαρίου ἢ καὶ Φεβρουαρίου ἑκάστου ἔτους) θὰ ἐξέλεγε τὸ διοικητικὸν σῶμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ τέσσαρας ἐπιτρόπους καὶ δώδεκα ἄλλα μέλη. Ἡ Συνέλευσις θὰ ἤκουε τὰ πεπραγμένα τῶν 16, θὰ ἠδύνατο δὲ νὰ ἐπανεκλέξῃ, τῇ προτάσει τῶν ἐξερχομένων καὶ διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, 12 ἐξ αὐτῶν, προσθέτουσα πάντοτε τέσσαρας τοὐλάχιστον νέους. Οὕτως οἱ ἐπίτροποι δὲν ἐμονιμοποιοῦντο εἰς τὸ ἀξίωμα.

Διὰ τοῦ τρίτου κεφαλαίου καθωρίζοντο τὰ καθήκοντα τοῦ Σώματος τῶν Δεκαέξ, οἱ ὁποῖοι μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀποφάσεων ἐξέλεγον τὸν γραμματέα, τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ ναοῦ (τὸ αὐτὸ Σῶμα ἐξέλεγε καὶ τὸν διδάσκαλον μετὰ ταῦτα).

Διὰ τοῦ τετάρτου καθορίζονται τὰ καθήκοντα τοῦ πλειοψηφήσαντος ἐπιτρόπου, προέδρου καλουμένου «Κυβερνήτου» [1] καὶ τῶν τριῶν συνεπιτρόπων του, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἦτο ταμίας, ὁ ἄλλος θησαυροφύλαξ καὶ σκευοφύλαξ καὶ ὁ ἄλλος ἐπεστάτει τὰς ἀνάγκας τοῦ ναοῦ.

Τὸ πέμπτον καθώριζε τὰ τοῦ ἱερέως πνευματικοῦ καὶ τοῦ συμβοηθοῦντος καὶ ἀναπληροῦντος αὐτὸν ἑτέρου ἐφημερίου. Γενικὴ διάταξις ὥριζεν ὅτι ὁ ἱερεὺς θὰ συνώδευε τοὺς νεκροὺς κατὰ τὰ προδιαγεγραμμένα καὶ ἐπιτρεπόμενα. Οὕτω δὲν ἐμνημονεύοντο ῥητῶς αἱ ἀπαγορευτικαὶ δια-

---

Κανονισμῶν. Γνωρίζομεν δηλαδὴ ὅτι ἡ Κοινότης τὴν 24 Μαρτίου 1810 ἐπλήρωσε λίρας 120 διὰ τὴν ἐκτύπωσιν 150 ἀντιτύπων «di fogli tre e mezzo in carta all' Olanda» εἰς τὸν Tom. Masi (Λ, 214). Οὐδὲ θὰ εἶχε λόγον διπλῆ ἔκδοσις τῶν Κανονισμῶν τῷ 1775 ἐν Λιβόρνῳ καὶ Ενετίᾳ, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Legrand, Ἔνθ' ἀν. σ. 203. Εἰς τὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν (Λ, 61) ἐσώθη τὸ χειρόγραφον τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου «Διαταγαὶ . . . μεταγλωττισθεῖσαι ἀπὸ τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον παρὰ τοῦ Συναδελφοῦ αὐτῶν Τριανταφύλλου Κατζαροῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐν Λιβόρνῳ αψοε'».

Τῶν Κανονισμῶν ὑπάρχει πανομοιότυπος νεωτέρα (ἐν Ἰταλίᾳ, λήγοντος τοῦ ΙΘ' ; αἰῶν.) ἀνατύπωσις ἄνευ ἐνδείξεως τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως (ἀντίτυπα, ὡς καὶ τῆς β' ἐκδόσεως Λ, Παραλιπόμενα).

[1] Ἢ γοβερναδόρου (governatore).

τάξεις, ἀνεβάλλετο δὲ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τῆς ἱεροφορίας εἰς εὐθετώτερον χρόνον.

Τὸ αὐτὸ κεφάλαιον ὁρίζει ποῖα βιβλία ὤφειλε νὰ κρατῇ ὁ ἱερεὺς (μελῶν, γάμων, βαπτίσεων, κηδειῶν)· ἀκόμη τὰ τῆς ἀμοιβῆς του, τῶν ὑποχρεώσεών του, τῶν ἐκτάκτων δικαιωμάτων του ἐκ δίσκων, ἁγιασμῶν κλπ. Ὁ ἐφημέριος δὲν ἀπετέλει μέλος τῆς ἀδελφότητος, δὲν ἔπρεπε δὲ ν' ἀναμειγνύεται εἰς τὰ κατ' αὐτήν. Διάταξις ἀπηγόρευε καὶ ἠκύρου τυχὸν ὑπὲρ τοῦ ἱερέως ἄμεσα ἢ ἔμμεσα κληροδοτήματα ὑπ' αὐτοῦ προκληθέντα.

Τὸ ἕκτον κεφάλαιον προέβλεπε τὰ περὶ ὑπηρέτου, τὸ ὄγδοον δὲ περὶ τοῦ γραμματέως, διατάττοντα τὰ τῆς ἐκλογῆς, καθηκόντων, μισθοδοσίας κλπ. τῶν ὑπαλλήλων τούτων. Ὁ γραμματεὺς ὑπεχρεοῦτο ν' ἀντιγράψῃ τὰ μέχρι τοῦ 1775 κακῶς τηρηθέντα βιβλία, ἐτέλει δὲ καὶ χρέη λογιστοῦ. Τὰ τῆς εἰσπράξεως τῶν ἐσόδων ὅμως ἀνέθετεν εἰς ἄλλο πρόσωπον, ἐκ τῶν ἐντοπίων, ἡ Κοινότης.

Τὸ ἕβδομον τέλος καθώριζε τὰ οἰκονομικὰ τῆς Κοινότητος, τὴν φορολογίαν ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων, τὸν τρόπον εἰσπράξεώς της, τὰ τῆς διαφυλάξεως καὶ διαθέσεως. Ὁ ἔλεγχος τῶν ἐξ Ἀνατολῆς ἐμπορευμάτων θὰ ἐνηργεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει καταστάσεως τοῦ τελωνείου, τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβανεν ἐκεῖθεν ὁ γραμματεὺς τῆς Κοινότητος. Τὰ ἐμπορεύματ' αὐτὰ θὰ ἐπεβαρύνοντο διὰ τοῦ $^1/_4$ %, ἐνῷ τὰ διὰ τὴν Ἀνατολὴν προοριζόμενα διὰ τοῦ $^1/_8$ %. Ἡ τοιαύτη φορολογικὴ εἰσφορὰ εἶχεν ἀποφασισθῆ, λέγουν, ἀπὸ τοῦ 1764! Ἐπεβάλλοντο τέλος εἰσφοραὶ κατὰ τεμάχιον ἐπὶ τῶν διαμετακομιζομένων ἐμπορευμάτων κ. ἄ. καὶ ἐτησία εἰσφορὰ ἑνὸς τσεκινίου δι' ἕκαστον πλοῖον, πλοιαρχούμενον ὑπὸ ἑλληνορθοδόξου ναυτικοῦ.

Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιαι εἶναι δύο διατάξεις τῶν Κανονισμῶν. Ἡ πρώτη ἀποκλείει ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Συναδελφότητος τοὺς προσελθόντας εἰς μεικτὸν γάμον· δέχεται δηλαδὴ αὐτοὺς ὡς μέλη τῆς Κοινότητος, ἀλλ' οὔτε τὸ ἐκλέγεσθαι εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἀναγνωρίζει, οὔτε τὸ ἐκλέγειν. Ἡ τοιαύτη διάταξις, ἐξασφαλίζουσα ἀπὸ ἀπωτέρους κινδύνους ἐξιταλισμοῦ καὶ θρησκευτικῆς διαφοροποιήσεως τὴν Ἑλληνικὴν Κοινότητα, ἀνέτρεπεν ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων τὰς διατάξεις τοῦ 1760. Δι' αὐτὸ δὲν ἐκυρώθη εἰμὴ κατόπιν ἰδιαιτέρας ἐπιμονῆς τῶν διοικούντων τὴν Συναδελφότητα.

Ἡ δευτέρα ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς ἐφημερίους τὴν μετὰ τῶν ὁμοδόξων ἀρχιερέων ἀλληλογραφίαν, ἄνευ εἰδικῆς ἐγκρίσεως τοῦ σώματος τῶν δεκαέξ. Ἡ περίεργος αὕτη διάταξις ἐξησφάλιζε τὴν Συναδελφότητα ἀπὸ τὴν ἐν ἀγνοίᾳ ἑαυτῆς ὑπαγωγὴν εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν ξένην πρὸς τὴν Κοινότητα, ἔχουσαν ἐπιδιώξεις ἀλλοίας τῶν ἰδικῶν των καὶ ὑποκειμένην εἰς πολιτικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ἐπιρροὰς ἀνεπιθυμήτους. Καὶ αἱ

δύο διατάξεις ἦσαν ἔμμεσοι ἀλλ' ἰσχυροὶ φραγμοὶ πρὸς τὴν ἐπιβολὴν ἐπὶ τῆς ὀλιγαρίθμου Κοινότητος τῆς οὐνίας καὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας· ἡ Κοινότης δὲν ὑπεχρεοῦτο ν' ἀκολουθήσῃ ἑνωτικὰς διαθέσεις ἢ ἐνεργείας ὀρθοδόξου ἀρχιερέως ἐν Ἰταλίᾳ, Αὐστρουγγαρίᾳ ἢ καὶ τῇ Ἀφρικῇ ἀρχιερατεύοντος.

Ἐκ τῆς μελέτης, πράγματι, τῶν πρακτικῶν, ἐπείσθημεν ὅτι πολλὰ ἔτη μετὰ ταῦτα οὐδεὶς ἐγένετο δεκτός, ἐὰν μὴ ἦτο καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύζυγος ὀρθόδοξος, ἀνέτρεφε δὲ καὶ τέκνα ὀρθόδοξα· χάριν δὲ τῆς διατηρήσεως τῆς τοιαύτης ὁμοιογενείας, ἐπετράπησαν κατ' οἰκονομίαν γάμοι, ἀποφάσει τῶν δεκαὲξ καὶ ἄνευ ἐπισκοπικῆς συγκαταθέσεως[1], καὶ μεταξὺ πρώτων ἐξαδέλφων κατιόντων τοῦ αὐτοῦ προγόνου! Ἀλλ' ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν Λιβόρνῳ Ἑλλήνων καὶ ἄλλοι λόγοι ἐπέφερον μεικτοὺς γάμους καὶ οὕτω σήμερον ἔχομεν ἀπογόνους ἑλληνορθοδόξων λατίνους τὸ δόγμα καὶ Ἰταλοὺς τὴν ὑπηκοότητα καὶ τὴν συνείδησιν.

Δ'. ΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ

1. *Ἀριθμοὶ ζώντων καὶ νεκρῶν.*

Τὸ βιβλίον τῶν ἀποβιωτηρίων πράξεων ἐπιγράφεται:

«Εἰς δόξαν τῆς ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος. Βίβλος ἐν ᾗ περιγράφονται οἱ κεκοιμημένοι ἐν Κῳ εὐσεβεῖς καὶ ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ἀδελφοὶ τῆς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τῆς Λιβόρνου νεωστὶ οἰκοδομηθείσης ἐκκλησίας ἐπ' ὀνόματι τῆς ζωοποιοῦ Τριάδος. Τῆς φρονούσης τὰ ὀρθὰ καὶ ἅγια δόγματα τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἡ ὁποία βίβλος ὀφείλει μετὰ ἀκριβείας γράφεσθαι παρὰ τῶν κατὰ καιρὸν ἐφημερίων τῆς ῥηθείσης ἁγίας ἐκκλησίας κατὰ τὴν δοθεῖσαν προσταγήν, παρὰ τοῦ γαληνοτάτου παντοκράτορος Φραγκίσκου πρώτου καὶ μεγάλου τῆς Τοσκάνης δουκὸς κατὰ τὸ ἔτος αψξον ἥτις μετὰ τῶν ἄλλων κατεστρώθη ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πρώτης βίβλου, ἐν ᾗ γράφονται οἱ ἀδελφοί, 1760 ἐν τῷ Λιβόρνῳ.»

Κατ' αὐτὸ οἱ ταφέντες ἐν Λιβόρνῳ ὀρθόδοξοι ἀπὸ τοῦ 1760 μέχρι τέλους τοῦ 1800 ἀνέρχονται εἰς 125, οἱ ταφέντες κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα εἶναι 720, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ 1901—Μαΐου 1939 49, ἔχουν δηλονότι ταφῇ ἀπὸ τοῦ 1760 μέχρι τοῦ 1939 εἰς τὸ Λιβόρνον ὀρθόδοξοι 994, ἐξ ὧν οἱ ὑπὲρ τοὺς ὀκτακοσίους Ἕλληνες! Μεταξὺ αὐτῶν σημειῶ[1]:

---

[1] Τὰς περὶ Παναγ. Πάλλη καὶ τῆς ποιητρίας θυγατρός του Ἀγγελικῆς εἰδήσεις δημοσιεύω εἰς πραγματείαν περὶ τῆς «νεωτέρας Σαπφοῦς».

«*1816 Μαρτίου 23/4.* ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ ὁ ἱεροδιδάσκαλος Γρηγόριος ἀρχιμανδρίτης, Παλιουρίτης Ἰωαννίτης, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ κοινῷ κοιμητηρίῳ τοῦ Γένους παρ' ἐμοῦ Ἰωακεὶμ ἱερομονάχου Βαλαμόντε ἐφημερίου, ὢν χρονῶν 38.»

«*1819 Νοεμβρίου 16.* ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ ὁ Ζαχαρίας διδάσκαλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσείου τοῦ Γένους, καὶ ἐθάπτη εἰς τὸ κοινὸν κοιμητήριον τοῦ Γένους παρ' ἡμῶν Ἰωακεὶμ καὶ Δημητρίου τῶν ἐφημερίων.»

«*1825 Ἰουλίου 19.* Ἐτάφη Σπυρίδων ἐπίσκοπος ἅγιος Τριμηθοῦντος.

«*1828 Αὐγούστου 31.* Πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν ὁ Πανιερώτατος Ἰγνάτιος, πάλαι μὲν Ἄρτης Μητροπολίτης, εἶτα Οὐγγροβλαχίας, καὶ εἰς τὰς δύο Σεπτεμβρίου ἡμέρα Κυριακὴ ἐτάφη ἔμπροσθεν τῆς βασιλικῆς θυρὸς τῆς ἐκκλησίας παρ' ἡμῶν Ἰωακεὶμ Βαλαμόντε καὶ Εὐγενίου Καΐρη τῶν ἐφημερίων.»

Σημειωτέον ὅτι ἡ διάταξις τῆς τηρήσεως βιβλίου ἐγγραφῆς μελῶν τῆς Κοινότητος δὲν ἐτηρήθη εἰμὴ τὰ πρῶτα ἔτη καὶ ἄνευ τάξεως· φαίνεται ὅμως ὅτι συνετάσσετο ἑκάστοτε πίναξ καὶ ἀπεστέλλετο εἰς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Λιβόρνου. Κατ' ἀναφορὰν τοῦ ἱερέως πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Λιβόρνου, τὴν 5 Μαρτίου 1810 ὑπῆρχον ἐκεῖ 154 πρόσωπα Ἕλληνες ὀρθόδοξοι, ἐκ τῶν ὁποίων 110 ἄνδρες καὶ 44 γυναῖκες· τὴν ἀναφορὰν δὲ συνοδεύει πίναξ[1]. Ἐκ πίνακος τοῦ 1820 «Nomi e professioni di Greci di Rito Orientale attualmente stabiliti in Livorno», γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα καὶ τὰς διευθύνσεις 71 Ἑλλήνων[2].

2. *Νοσοκομεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος.*

Ἐκ τῶν δύο, εὐθὺς κατωτέρω, παρατιθεμένων ἀποσπασμάτων φαίνεται ὅτι ἡ Κοινότης ἐμερίμνα διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν ἀσθενῶν μελῶν της καὶ τῶν ὁμοεθνῶν· ὅτι ἡ περίθαλψις αὕτη ἦτο ἀναγκαία εἶναι εὐνόητον ἀφοῦ τὰ πολλὰ τῶν μελῶν δὲν εἶχον οἰκογενείας (ναυτικοί, ὑπάλληλοι κλπ.). Πρὸς τοῦτο διέθετε ἴδιον οἴκημα καθὼς καὶ δωμάτιον εἰς τὸ πλησιόχωρον τότε Νοσοκομεῖον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου[3]. Διὰ τῆς πρώτης ἀποφάσεως ψηφίζεται ἡ διατήρησις ἑνὸς δωματίου εἰς τὸ ἐν λόγῳ νοσοκομεῖον, διὰ τῆς δευτέρας δ' ἀποφασίζεται ἡ κατεδάφισις τοῦ κτηρίου τοῦ κοινοτικοῦ νοσοκομείου, ἐφ' ὅσον ἡ Συναδελφότης ἠδύνατο, δι' ἐτησίας πρὸς τὸ Νοσοκομεῖον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου χορηγίας, νὰ ἔχῃ ἐν αὐτῷ

---

[1] Τοιούτους πίνακας δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν οὐδ' εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Λιβόρνου.

[2] Α, 306. Γυναῖκες δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν πίνακα.

[3] Τοῦ ὁποίου κατεδαφισθέντος ἐκτίζετο τὸ Palazzo del Governo (1939),

ὅσον χῶρον θελήση διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀσθενεῖς, χωρὶς κίνδυνον θρησκευτικοῦ ἐπηρεασμοῦ των [1].

«1]13 Μαρτίου 1804 [2] Πρὸς τούτοις οἱ ἐπίτροποι ἔκαμαν γνωστὸν
(ὡσὰν ὁποὺ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖος ἕνας τόπος διὰ ὀσπιτάλιον τῶν ἀρρώ-
στων Ρωμαίων) εἰς τὸ ἄνω σύστημα τῶν δεκαὲξ ὅτι εἶναι εἰς τραττάτο
μὲ τὸν σοπραϊντενδέντε τοῦ ὀσπιταλίου τοῦ Σάντ' Ἀντώνιου διὰ νὰ μᾶς
δοθῇ εἰς τὸ ἴδιον ὀσπιτάλιον μία κάμαρα ξεχωριστὴ εἰς τὴν ὁποίαν νὰ
ἠμποροῦν νὰ σταθοῦν οἱ ἀρρωστημένοι Ρωμαῖοι καὶ νὰ τρέφωνται καὶ νὰ
κουράρωνται ἀπὸ τὸ ἴδιον ὀσπιτάλιον καὶ τὸ Γένος μας νὰ πληρώνη τὰ
ἀναγκαῖα ἔξοδα. Ὅθεν ἀποφασίσθηκεν ὁμοφώνως νὰ ἔχουν τὴν ἄδειαν
οἱ ἐπίτροποι νὰ τραττάρουν ἕνα τοιοῦτον, φθάνει τιμὴ καὶ συμφωνηθῇ
ὁ τόπος νὰ γένη πὲρ δεκρέτο τοῦ Γοβέρνου [3]».

«16]28 Ἰανουαρίου 1808. Ὡμιλήθηκαν πρὸς τούτοις διὰ τὸ ἰδικόν μας
λεγόμενον ὀσπιτάλιον, πὼς συντρέχει νὰ χαλαστῇ καὶ νὰ γένη μικρὰ ὀσπί-
τια διὰ ἐνοικίασμα ὡσὰν ὁποὺ ἠμπορεῖ τὸ Γένος νὰ λάβη ἕναν ἀρκετὸν
τόπον μέσα εἰς τὸ κοινὸν ὀσπιτάλιον τῆς Λιβόρνο (πληρώνοντας ἕνα ἐτή-
σιον λιβέλλο) διὰ νὰ χρησιμεύση διὰ τοὺς ἀρρώστους τοῦ Γένους μας
πτωχούς, ὁποῦ κατὰ καιροὺς ἤθελε εὑρεθῶσιν, ἐλεύθερον ἀπὸ κάθε ἐμ-
πόδιον διὰ τὰ τῆς θρησκείας μας καὶ καθ' ἑξῆς, καὶ προβάλλοντάς το ὁ
κὺρ Γοβερνατόρος εἰς τὸ σῶμα τῶν δεκαέξ, κοινῇ γνώμῃ εὑρέθηκεν εὔλο-
γον καὶ ἀποφασίσθηκεν, ὅτι νὰ ἤθελε φροντίσουσι οἱ κύριοι Ἀλέξανδρος
Πατρινὸς καὶ Δημήτριος Κονταξῆς διὰ νὰ ἀποτελέσουν ἕνα τοιοῦτον
πρᾶγμα [4]».

3. Οἱ Γάλλοι καὶ ἡ Κοινότης. Ἄλλαι εἰδήσεις.

Ἡ εὐημερία τῆς Κοινότητος δὲν ἦτο ἀδιάλειπτος. Καὶ πρὸ τῆς Ἑλ-
ληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία τὴν ἐλύγισεν οἰκονομικῶς, λόγῳ τῆς
παραλύσεως τοῦ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίου, ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστα-
σις καὶ ἡ παρεπομένη ναπολεόντειος ἐξόρμησις ἐστοίχισεν εἰς τὴν Κοι-
νότητα. Οἱ Ἕλληνες ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν ὑπήκοοι Ὀθωμανοί, ὡς ἐκ τού-
του δὲ ἠκολούθουν τὴν τύχην τῶν ἄλλων τῆς Πόρτας ὑπηκόων, ἐφ' ὅσον

[1] Καὶ σήμερον οἱ καθολικοὶ διὰ τῶν νοσοκόμων, αἵτινες εἶναι καλογραῖαι, ἐπηρεάζουν τοὺς ψυχορραγοῦντας καὶ ρωμαιοκαθολικοὺς χριστιανοὺς καὶ ἐπιτυγχάνουν πολλάκις ὁμολογίαν ἐπιστροφῆς των!

[2] Αἱ ἰταλ. λέξεις τοῦ ἐγγράφου ospitale=νοσοκομεῖον, trattato=συμφωνία, sopraintendente=ἐπόπτης, curare=περιποιοῦμαι, trattare=διαπραγματεύομαι, decreto=διάταγμα, livello=φόρος.

[3] Ballotazioni, σ. 101.

[4] **Αὐτόθι**, σ. 133.

αὕτη συνεπλέκετο μὲ τοὺς Γάλλους, ἀπηλλάσσοντο ὅμως πολλάκις τῶν βαρῶν τῶν ἐντοπίων, οἷον στρατεύσεως καὶ εἰσφορῶν· τοῦτο ὅμως πολλάκις ἀπεδείχθη θεωρητικὸν μόνον.

Διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως ἐχρειάσθη νὰ συνεισφέρουν τὰ ἀργυρᾶ των σκεύη. Ἰδοὺ τὸ σχετικὸν πρακτικόν: «14]25 Δεκεμβρίου 1798. Ὡμίλησεν ὁ ρηθεὶς κὺρ Θεόδωρος [Πετροκόκκινος] γοβερνατόρος ἂν τὸ εὑρίσκουν εὔλογον κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν, ἰταλῶν καὶ ἀλλοεθνῶν, νὰ προβάλουν εἰς τὸ ἐδῶ γοβέρνον τὸν ἀριθμὸν καὶ ζύγη τῶν ἀργυρῶν κανδηλ ων, κανδηλερίων καὶ δίσκων ὁποὺ ἔχει ἡ Ἐκκλησία μας καὶ ἂν τὰ θελήση τὸ αὐτὸ Γοβέρνον νὰ τὰ δώσουν καὶ σκέψεως γενομένης ἀπεφάσισε τὸ παρτίδον τῆς βαλλοτατζιόνος [1] καὶ ἐβγῆκαν ὅλες οἱ δώδεκα πάλλες εἰς τὸ ναί, ὅθεν ἔμεινεν ἀποφασισμένον νὰ τὸ ἐνεργήσουν οἱ ρηθέντες ἐπίτροποι κατὰ τὸ δημόσιον μανιφέστρον (sic) καὶ αἴτησιν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ διοικήσεως.» [2]

Ἐξ ἐγγράφου πάλιν τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1799 φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Γάλλων εἰς τὸ Λιβόρνον, τὴν 24 Μαρτίου τοῦ ἰδίου ἔτους πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν κατακτητῶν ἐδεσμεύθησαν τὰ ἐμπορεύματα τῶν ἐμπόρων Ἑλλήνων «πολιτῶν Ὀθωμανῶν» ἀξίας τριακοσίων ὀγδοήκοντα χιλιάδων λιρῶν, ἡ δὲ δέσμευσις ἤρθη μόνον μετὰ τὴν καταβολὴν τῶν 17 % ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ποσοῦ, τοῦ ποσοστοῦ τούτου βαρύναντος κατ' ἀναλογίαν τοὺς κατόχους [3].

Ἰδοὺ τὸ πρακτικόν, δι' οὗ ἀποφασίζεται νὰ ζητηθῇ ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν στράτευσιν τοῦ 1808: «11]23 Ἰουλίου 1808. Καὶ κατὰ πρώτην προβολὴν ὁ εἰρημένος κὺρ Ἀλέξανδρος Πατρινὸς ἔκαμε γνωστὴν καὶ ἀνέγνωσεν εἰς τοὺς ἐπιλοίπους τοῦ συστήματος τῶν 16 μίαν ἐπιστολὴν τῆς Καγκελλαρίας Λιβόρνου πρὸς τὸ Γένος μας, ἡ ὁποία ἐπιστολὴ ἀποβλέπει εἰς τὴν κονσκριτζιόνε τῶν νέων, διωρισμένην παρὰ τοῦ ἰμπεριάλου Γοβέρνου, ζητῶντας μας ἐν ταυτῷ τὸ βιβλίον τῶν βαπτιζομένων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τοὺς ἐρώτησεν ἐὰν εἶναι καὶ τῆς θελήσεώς των καὶ ἐὰν τὸ εὑρίσκουν εὔλογον νὰ κάμουν οἱ ἐπίτροποι εἰς ὄνομα τοῦ Γένους μίαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν ἐξοχώτατον πρεφέττον τῆς Λιβόρνου παρακαλῶντας τον διὰ νὰ ἐξαιρέσῃ τοὺς νέους ἀπὸ τὸ Γένος μας ἀπὸ τὴν κονσκριτζιόνε, ὡσὰν ὁποὺ δὲν εἴμεθα σούδιτοι τοῦ ἐδῶ τόπου» [4].

[1] Τῆς ψηφοφορίας τὸ ἀποτέλεσμα (il partito della ballotazione!)

[2] Ballotazioni, σ. 69.

[3] Λ, 145.

[4] Ballotazioni, σ. 129. Coscrizione=στράτευσις, suddito=ὑπήκοος. Governo imperiale=ἡ (Γαλλική) Αὐτοκρατορ. Κυβέρνησις.

Καὶ ἄλλα ἔκτακτα βάρη ἐπίεζον τὴν Κοινότητα, ὑπόχρεων νὰ ὑποδέχεται καὶ πρὸς τοῦτο νὰ δαπανᾷ, ὁτὲ μὲν τοὺς μεγάλους τῆς Τοσκάνης Δούκας, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ναπολέοντος, ὁτὲ δ' ἄλλους ἐπισήμους ξένους, ἢ νὰ προσφέρῃ ὑπὲρ κοινωφελῶν σκοπῶν χρήματα ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Βασιλέως τῆς Ρώμης (ἀετιδέως) ἢ (18]30 Μαρτίου 1810) ἐπειδὴ «ὁ Ἰμπερατόρος Μέγας Ναπολέονας ὑπανδρεύεται μὲ τὴν ἀρχιδούκισσα Μαρία Ἀλοβίζα τῆς Αὐστρίας» νὰ προσφέρῃ λίρας 400![1]

«23 Ἰανουαρίου 1798, παλαιόν.» Δίδεται βοήθεια (ναῦλος) εἰς τὸν Μακάριον ἱερομόναχον λαυριώτην «ὁποῦ πηγαίνει διὰ ἐφημέριος τῶν ἐν *ἄμστερδαμ* ἀνατολικῶν ρωμαίων[2].»

26 Δεκεμβρ. 1803]7 Ἰανουαρίου 1804. Δίδεται βοήθεια, συνδρομὴ ἐφ' ἅπαξ, εἰς τὸ ἐν Χίῳ Φιλοσοφικὸν τοῦ Γένους Σχολεῖον γρόσια 1000[3]. Ἡ τοιαύτη ἀπόφασις ἀνταποκρίνεται εἰς αἴτησιν τῆς Σχολῆς τῆς 27 Ἰουνίου 1797, ἐπαναληφθεῖσαν τὸ 1803[4]».

Ε'. ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΤΡΟΦΟΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ

Τὰ τοῦ ὑπὸ τῆς Κοινότητος ἱδρυθέντος *Ἑλληνομουσείου* ἔχουν ἐξετασθῆ, γνωρίζομεν δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διδαξάντων ἀπὸ τοῦ 1805 μέχρι τοῦ 1837[5]. Ἰδιαιτέρως ἐξῄρθη ἡ μορφὴ τοῦ καὶ σπουδαιοτάτου τῶν διδαξάντων Γρηγορίου Παλιουρίτου[6]. Ἐσημειώθη μάλιστα καὶ ἡ ὕπαρξις συμφωνητικοῦ μεταξὺ τῆς Κοινότητος καὶ τοῦ διδασκάλου Παναγιώτου Θωμᾶ κατὰ τὸ 1775[7].

Ἤδη ἔρχομαι ν' αὐξήσω τὰς σχετικὰς εἰδήσεις, διὰ νὰ φανῇ ὅτι συνεχῶς ἀπὸ τοῦ 1775 οἱ ἐν Λιβόρνῳ Ἕλληνες ἐφρόντιζον περὶ τῆς μορφώσεως τῶν τέκνων των.

[1] Αὐτόθι, σ. 144.

[2] Ballotazioni, σ. 68.

[3] Αὐτόθι, σ. 96.

[4] Τὰ ἔγγραφα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Θ ε μ. Π. Β ο λ ί δ ο υ, Γράμματα τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐν Χίῳ Σχολῆς πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, περ. Χιακὰ Χρονικά, τεῦχος Α' (1911), σ. 110-115. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Χιακὰ καὶ πρὸς τὴν Χῖον σχετικὰ ἔγγραφα ἐκ Λιβόρνου, αὐτόθι, Δ' (1919), σ. 154—165, ὅπου δημοσιεύεται τὸ εὐχαριστήριον τῆς Σχολῆς ἐκ Χίου 1805 Ἰουνίου 48.

[5] Π ε ρ ι κ λ ῆ ς Γ. Ζ ε ρ λ έ ν τ η ς, Περὶ τῆς ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνικῆς Σχολῆς (1805—1837) περ. Παρνασσὸς θ' (1885), σ. 323—340. Πρβλ. καὶ Β ο λ ί δ η ν, Ἔνθ' ἀνωτ. καὶ Τ ρ ύ φ. Ε. Ε ὐ α γ γ ε λ ί δ η ν, Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμος δεύτερος, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 483—486.

[6] Πρβλ. ὅσα προσέθηκα Ν. Β. Τ ω μ α δ ά κ η, Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος ἀπὸ Λιβόρνου εἰς Φλωρεντίαν, Ἀφιέρωμα εἰς Κωνσταντῖνον Ἄμαντον, ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 163—196.

[7] Β ο λ ί δ η ς, Χιακὰ Χρονικὰ Δ' (1919), σ. 165.

«29 Ἀπριλίου 1775 Λιβόρνον. Ἐμεῖς οἱ ποκάτωθεν γεγραμμένοι φανερώνομεν ὅτι ἐσυνφωνήσαμεν μὲ τὸν λογιώτατον σιὸρ Παναγιώτη Θωμᾶ νὰ σταθῇ εἰς τὴν ἐδῶ πολιτείαν εἰς τὸ σπίτι τῆς Ἐκκλησίας μας Ἁγίας Τριάδος δίχως νὰ πληρώνῃ νοίκιν, τὸ ὁποῖον σπίτι θέλει δουλεύει διὰ κατοικίαν του καὶ διὰ Σχολεῖον νὰ παραδίνῃ μαθήματα τῶν παιδίων ὁποὺ τοῦ παραδίνονται τόσον εἰς τὰ κοινὰ γράμματα, ὅσον καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικά, ὁμοίως καὶ εἰς λογαριασμὸν καὶ διὰ ἀνταμοιβὴν καὶ μιστὸν τοῦ κόπου του ὑπεικόμεστεν νὰ τοῦ πληρώνωμεν τζεκίνια τοῦ Γρὰν Δοῦκα ἑξήντα δύο τὸν χρόνον ἀρχινῶντας ἀπὸ τὴν δύο τὴν Σεπτεμβρίου εἰς τὸ νὰ [διδάσκῃ] διὰ ὅσον καιρὸν εἶναι εὐχαριστημένα τὰ δύο μέρη, τόσον ὁ ρηθεὶς διδάσκαλος ὅσον καὶ οἱ 'πογεγραμμένοι· διορίζεται ὅμως διὰ ἕναν χρόνον ὁλόκληρον ἡ πληρωμὴ καὶ ἔπειτα καθὼς διακρίνουν νὰ ἀποφασίσουν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν δύο μερῶν, καὶ διὰ ἔνδειξιν τῆς ἀληθείας ἔγινεν τὸ παρὸν ὑπογραμμένον καὶ δοσμένον εἰς φύλαξιν τῶν ἐπιτρόπων τῆς ρηθείσης ἐκκλησίας διὰ σιγουρότητα.» Ἐπειδὴ δ' ἡ Κοινότης δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναγνωρισθῇ ὑπεσχέθησαν ἀτομικῶς νὰ δώσουν τὰ χρήματα οἱ ἐπίτροποι, ἤτοι ὁ μὲν Θεοδωρῆς Μπέντζου 18, ὁ Γεώργιος Κωνστάκης 28, ὁ Ρίζος Δάσκαλος 8, ὁ Ἀντώνιος Δῆμος 3 καὶ τὰ ὑπόλοιπα ὁ Νικόλαος Δελαμάρας (—ίνης)[1].

Πόσον χρόνον ἐδίδαξεν ὁ Θωμᾶς οὗτος δὲν ἐξακριβοῦται. Μετ' αὐτόν, καὶ πρὸ τοῦ Παλιουρίτου, εὑρίσκω τὸν Ζακύνθιον ἱερομόναχον Ἀκάκιον κατὰ κόσμον Ἀναστάσιον Πετρόπουλον, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ τῶν σκανδάλων ἅτινα ἐγέννησεν, ἀναγινώσκω:

«11]22 Ὀκτωβρίου 1791. Ἐπρόβαλεν [ὁ Γοβερναδόρος] ἂν εὑρίσκουν εὔλογον νὰ κρατήσωσι τὸν ἐδῶ ἐλθόντα ἱερομχ. Ἀκάκιος Πετρόπουλος, (sic) ζακυνθηνὸν διὰ ἕνα χρόνον διδάσκαλον εἰς τὰ κοινὰ ἑλληνικὰ καὶ ἰταλικὰ γράμματα, νὰ διδάσκῃ κοινῶς τὰ ἐδῶ εὑρισκόμενα τέκνα τῶν συναδελφῶν καὶ ὁμοπίστων μας χωρὶς νὰ ζητῇ ἐξ αὐτῶν τινα μισθὸν καὶ νὰ συμβοηθῇ ψάλλοντας καὶ ἀναγινώσκοντας εἰς τὴν ἐδῶ ἐκκλησίαν μας μὲ μόνον μισθόν του . . . . πρὸς τζεκίνια τρία καὶ ἥμισυ φιορεντίνικα τὸν καθέκαστον μῆνα, χωρὶς τινὰ δίσκον ἢ ἄλλην τινὰ κανονικὴν πληρωμὴν καὶ ἀπερνῶντας τὸ παρτίδον ἐβγῆκαν βάλλες δώδεκα εἰς τὸ ναὶ καὶ βάλλες δύο εἰς τὸ ὀυχί.»[2]

«7]18 Αὐγούστου 1792. Ἐπρόβαλεν ὁ ῥηθεὶς γοβερναδόρος[3] εἰς τοὺς

[1] Λ, 63.

[2] Ballotazioni, σ. 50.

[3] Ὁ Δημήτριος Κονταξῆς, κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος.

συναδελφοὺς τὴν ἀνησυχίαν τοῦ Ἱερομχ. Ἀναστάσιος Πετροπούλου καὶ ὅτι δὲν εὐχαριστεῖται μὲ τὴν προσδιορισθεῖσαν σοῦμαν τοῦ μηνιαίου μισθοῦ του ζητῶντας περισσότερα καὶ σκέψεως γενομένης ἂν ὁ αὐτὸς εἶναι χρειαζόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν μας καὶ ἂν εἶναι εὔλογον νὰ τὸν κρατήσουν περισσότερον καιρὸν ἢ νὰ τὸν λιτζεντζιάρουν [1], δίδοντάς του τὴν ἄδειαν διὰ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς κυβερνήσεώς του εἰς ἄλλο μέρος, ἔγινε βαλλοτατζιὸν καὶ ἐβγῆκεν εἰς βοήθειάν του μία καὶ μόνη βάλλα, οἱ δὲ λοιπὲς δώδεκα ἐναντίον του, ὅθεν καὶ ἔμεινεν ἀποφασισμένον νὰ λιτζεντζιαρισθῇ, καὶ νὰ τοῦ δοθῇ ἡ εἴδησις διὰ νὰ φροντίσῃ εἰς ἄλλο μέρος διὰ τὴν κυβέρνησίν του, ἀναχωρῶντας ἀπὸ τὰ ὀσπίτια τῆς ἐκκλησίας μας ὁμοῦ μὲ τὴν μητέρα του.» [2]

Περαιτέρω νεωτέρα σημείωσις διὰ τῆς αὐτῆς χειρός: «Ὁ ἀνωτέρω Ἀναστάσιος Πετρόπουλος Ζακύνθιος ὑπεκρίθη ὅτι θέλει νὰ μισσεύσῃ διὰ Βενετίαν, ὅθεν τοῦ ἔπιασαν καλέσσο [=ὄχημα] οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας μας διὰ νὰ τὸν πηγαίνῃ ἀνέξοδον μὲ τὴν μητέρα του εἰς Βενετίαν, τοῦ ἐδόθη καὶ ἱκανὴ βοήθεια ἐπὶ χεῖρας, αὐτὸς δὲ μισσεύοντας ἀπὸ ἐδῶ ὑπῆγεν εἰς Πίζαν καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ λατινοφρονήσας, τὸν δὲ καλεσσιέρην ἔστειλεν ἐδῶ μὲ γράμμα του ὅτι τὸν ἐλιτζεντζιάρησε μὴ θέλοντας νὰ πηγαίνῃ εἰς Βενετίαν καὶ ἔκαμε χρεία οἱ ἐπίτροποί μας νὰ πληρώσουν τοῦ καλεσσέρη τὸ ἓν τρίτον τοῦ συμφωνημένου μισθοῦ, ὁ δὲ ρηθεὶς Ἀναστάσιος καντήντησε τέλος πάντων γενόμενος φράρος νὰ στέκῃ ἐδῶ εἰς Λιβόρνον καὶ ἔστω εἰς ἐνθύμησιν τῆς κακοφροσύνης του.» [3]

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι οἱ δύο οὗτοι διδάσκαλοι ἐδίδαξαν τὰ στοιχειώδη μαθήματα εἰς τοὺς ἑλληνόπαιδας τοῦ Λιβόρνου [4].

Ἀλλ' ἡ Κοινότης ἀπέβλεψεν εἰς τὴν εὐρυτέραν ἑλληνικὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων της καὶ πρὸς τοῦτο ἵδρυσε τὸ *Ἑλληνομουσεῖον*. Διὰ νὰ λειτουργήσῃ δὲ τοῦτο ὅσον οἷόν τε ἐντελέστερον ἐξέλεξε καὶ ἐπιστάτην. Ἰδοὺ αἱ σχετικαὶ ἀποφάσεις καὶ εἰδήσεις:

«3]15 Φεβρουαρίου 1806. Πρὸς τούτοις ἐπροβάλθηκεν νὰ ἐκλεχθῇ ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν δεκαὲξ ἕνας διὰ νὰ εἶναι ἐπιστάτης καὶ νὰ παρασταθῇ εἰς τὰς τοῦ Σχολείου μας χρείας, καὶ νὰ ἔχῃ νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν

1 Licenziare=ἀπολύω.

2 Ballotazioni, σ. 53.

3 Ballotazioni, σ. 53.

4 Τὴν 20 Ἰανουαρίου | 1 Φεβρουαρίου 1803 ἐζήτησεν ἡ Κοινότης τῆς ἐν Μεσσήνῃ πατέρα Νεόφυτον ὡς διδάσκαλον, ἀλλ' οὗτος δὲν ἦλθε. Τὴν 1]13 Μαρτίου 1805 ἀπεφασίσθη νὰ γραφῇ εἰς τὸν ἐν Παρισίοις πάτερ Θεοδόσιον ἢ νὰ ἔλθῃ ἀμέσως ὡς διδάσκαλος ἢ νὰ μὴ ἔλθῃ. Κατόπιν τούτου ἐξευρέθη ὁ Γρ. Παλιουρίτης συσταθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀθ. Ψαλλίδα εἰς τὸν Μιχ. Ζωσιμᾶν. Πρβλ. Ballotazioni, σ. 90 καὶ 96 καὶ Ζερλέντην, Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 328—329.

καιρὸν εἰς τοὺς ἐπιτροπεύοντας τὰ ἀναγκαῖα καὶ κάθε τι περὶ τοῦ εἰρημένου Σχολείου, καὶ ὠνομάσθησαν τέσσαροι ἤτοι . . . . διὰ νὰ μένῃ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς διὰ ἕναν μόνον χρόνον, καὶ ἀπερασμένης μπαλλοτατζιόνε

διὰ τὸν κὺρ Δημ. Κονταξῆν εἰς τὸ ναὶ 10 εἰς τὸ οὐχὶ 5

διὰ τὸν κὺρ *Μιχ. Ζωσιμᾶν* εἰς τὸ ναὶ 13 εἰς τὸ οὐχὶ 2 ἔμεινεν ἐκλελεγμένος

διὰ τὸν κὺρ Φίλιππον Κωστάκην εἰς τὸ ναὶ 12 εἰς τὸ οὐχὶ 3

διὰ τὸν κὺρ Παναγιώτην Πάλλην εἰς τὸ ναὶ 9 εἰς τὸ οὐχὶ 6». [1]

«19]31 Ἰανουαρίου 1807. Πρὸς τούτοις ὡμιλήθηκεν διὰ τὸν ἐπιστάτην τοῦ Σχολείου μας καὶ ἐκομφερμαρίσθηκεν [2] διὰ ἄλλον ἕναν χρόνον ὁ κὺρ *Μιχαὴλ Ζωσιμᾶς*, ὅπου ἔμεινεν πέρσι ἐκλελεγμένος εἰς τοιαύτην ἐπιστασίαν» [3]

Τὴν 15]27 Ἰανουαρίου 1810. Μεταξὺ τριῶν ὑποψηφίων προταθέντων ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου τῆς Κοινότητος Μ. Ροδοκανάκη (οἱ ἄλλοι δύο ἦσαν ὁ Θωμᾶς Σπανιολάκης καὶ ὁ Ἀνδρέας Ἀργυρόπουλος) ἐξελέγη ὁ *Παναγιώτης Πάλλης* διὰ ψήφων 11, κατὰ 1, ἐπιστάτης διὰ τὸ 1810 [4]. Ἦτο δ' ὁ Πάλλης οὗτος μεγαλέμπορος, πατὴρ τῆς ποιητρίας Ἀγγελικῆς Πάλλη Βαρθολομαίη καὶ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἑλλην. Βασιλείου Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖ. Φαίνεται δ' ὅτι ἐδείκνυε ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν Σχολήν. «10]22 Φεβρ. 1810. Ἔτι ὡμίλησεν ὁ κὺρ Παναγιώτης Πάλλης ὡς ἐπιστάτης τοῦ Σχολείου, ὅτι εἶναι χρεία διὰ τὸ αὐτὸ Σχολεῖον νὰ καλλωπισθῇ καὶ ἀνοιχθοῦν τὰ παράθυρα διὰ περισσότερον φῶς πρὸς ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ διδασκάλου, λοιπὸν τοῦ ἔδωσαν ἄδειαν νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ κάμῃ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ὠφελιμώτερον περὶ τούτου.» [5]

Τὴν 19]31 Ἰανουαρίου 1811 ἐπανεκλέγεται ὁ αὐτὸς διὰ «νὰ προβλέψῃ καὶ μερικὰ ἄλλα χρειαζόμενα βιβλία διὰ τὸ Σχολεῖον καὶ τοῦ ἐδόθηκεν ἡ ἄδεια νὰ τὸ βάλῃ εἰς ἔργον, πλὴν νὰ μὴ ἐξοδευθοῦν περιτσότερον ἀπὸ πέτζες ἑκατόν» [6]. Καὶ ἐξακολουθητικῶς ἐξελέγετο ὁ Πάλλης μετὰ ταῦτα.

Ὅτι ἡ Κοινότης ἀπεφάσισε τὴν ἀνάληψιν τῶν ἐξόδων τριῶν φοιτητῶν, ὑποδεικνυομένων ἀπὸ τὰς Σχολὰς Χίου, Ἰωαννίνων καὶ Ἀθηνῶν,

1 Ballotazioni, σ. 110—111.

2 Confermarsi=ἐπιβεβαιοῦσθαι, ψηφίζεσθαι ἐκ νέου

3 Αὐτόθι, σ. 120.

4 Αὐτόθι, σ. 139.

5 Αὐτόθι, σ. 141.

6 Αὐτόθι, σ. 149.

γνωρίζομεν καὶ ἡμεῖς[1], δημοσιεύομεν δὲ περαιτέρω τὸ κατὰ τὸ 1816 συνταχθὲν σχετικὸν πρακτικόν Τὸ πρᾶγμα ἄλλωστε εἶχεν ἀγγελθῆ δι' Ἑρμοῦ τοῦ Λογίου (1816, σ. 199—204) καὶ ἁρμοδίως ἐξαρθῆ. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ προγενέστεραι ἀποφάσεις ἀγνοούμεναι.

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἐλήφθη τὴν «29 Ἰανουαρίου 1788 παλαιὸν [ἐνεκρίθη] ὁ κ. *Ἰωάννης Μεχρίμης* μοραΐτης διὰ νὰ τοῦ δίδωνται τζεκίνια 4 τὸν καθέκαστον μῆνα εἰς βοήθειαν εἰς τὸ νὰ σπουδάζῃ» ἐν Πίζῃ τὴν Ἰατρικήν[2]. Ἐκτὸς ὅμως τῶν μεμονωμένων περιπτώσεων, τὴν 21 Φεβρουαρίου 1792 «ἐκρίθη εὔλογον νὰ γίνῃ ἓν σχέδιον περὶ τοῦ τρόπου εἰς τὸ νὰ ἔρχωνται καὶ νὰ μαντενέρωνται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας ἓξ νέοι ἐπιτήδειοι διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν κλπ.»[3]. Τὴν 10]21 Ἀπριλίου 1792 ἐλήφθη ἡ σχετικὴ ἀπόφασις: «Πρὸς τούτοις ἀνεγνώσθη καὶ ἄλλο παρακινητικὸν γράμμα ἂν εὑρεθῇ εὔλογον πρὸς ὠφέλειαν καὶ φωτισμὸν τῶν εἰς τὸν Λεβάντε ὁμογενῶν μας νὰ ἔρχωνται τρεῖς νέοι ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ εἷς ἀπὸ τὸν Μορέαν καὶ εἷς ἀπὸ τὴν Χίον ἢ Σμύρνην, εἰδήμονες τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου καὶ νὰ κάθωνται πέντε χρόνους εἰς τὴν ἐδῶ Πίζαν διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν καὶ νὰ δίνωνται ἀπὸ τὴν κάσσαν τῆς Ἐκκλησίας μας ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν ἀνὰ πέτζας δέκα, ῥιάλια ὀκτὼ τὸν καθέκαστον μῆνα διὰ τὰ πρὸς τροφὴν καὶ λοιπὰ χρειώδη τους καὶ παρὰ ταῦτα νὰ τοὺς δίνωνται καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ ἐδῶ ἐρχομοῦ τους καὶ μετὰ τοὺς πέντε χρόνους τὰ ἔξοδα τῆς ἐντεῦθεν ἀναχωρήσεώς των διὰ τὸν Λεβάντε, μὲ συμφωνίαν νὰ εἶναι καλῶν ἠθῶν καὶ σεμνῆς πολιτείας μὲ εὐφυΐαν διὰ τὰς ἐπιστήμας, ἔξω ἀπὸ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην καὶ μὲ συστατικὰ γράμματα ὡς διαλαμβάνει τὸ ῥηθὲν παρακινητικὸν γράμμα ἀντιγεγραμμένον εἰς τὸ ἄνω ῥηθὲν βιβλίον φύλλα 167, καὶ δὴ βαλλοτατζιόνος γενομένης ἐβγῆκαν βάλλες δεκατέσσαρες εἰς τὸ ναὶ καὶ μία εἰς τὸ οὐχὶ καὶ ἀκολούθως ἀπεφασίσθη καὶ ἐκυρώθη αὐτὸ τὸ ἐπαινετὸν καὶ θεάρεστον ἔργον.»[4]

Τώρα δὲν γνωρίζομεν ὅλων τὰ ὀνόματα ὅσοι ὠφελήθησαν τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως. Ἐκ τῶν Χίων εἷς ἦτο ὁ *Ἰωάννης Τσελεπῆς*, ὁ ὁποῖος καὶ ὠφέλησε τὴν Πατρίδα ὡς διδάσκαλος[5]. Τὴν 17]28 Ὀκτωβρίου 1794 «ὁ ῥηθεὶς γοβερναδόρος κὺρ Κωνστάκης ἐδηλοποίησε . . . . τὸν ἐδῶ ἐρχομὸν ἀπὸ Σμύρνης τοῦ νέου κὺρ *Σεργίου Ἰωάννου Μωραΐτου* μὲ σκοπὸν διὰ νὰ μάθῃ τὰς ἐπιστήμας τῶν νεωτέρων καὶ ὅτι ἔχει ἱκανὴν προκοπὴν

---

1 Β ο λ ί δ η ς, Χιακὰ Χρονικὰ Δ' (1919), σ. 156—159.

2 Ballotazioni, σ. 40.—Πίζα προφέρουν οἱ ἄλλοι Ἰταλοὶ καὶ ξένοι τὴν Pisa, τὴν ὁποίαν ἀκούει τις εἰς τὴν Τοσκάνην μόνον Πίσα.

3 Αὐτόθι, σ. 52.

4 Αὐτόθι, σ. 53.

5 Β ο λ ί δ η ς, Ἔνθ' ἀνωτ. Δ' (1919), σ. 160—162.

εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον»[1], ὁμοφώνως δ' ἐγένετο δεκτὸς ὡς ὑπότροφος.

Τὴν 28 Ἰανουαρίου 1800 ἐνεκρίθη «νὰ πάγῃ νὰ σπουδάσῃ εἰς Πίζαν *ὁ ἱεροδιάκονος κὺρ Ἱερεμίας*», διὰ ψήφων 10 κατὰ 4[2]. Ἀλλὰ τὴν 3 Ἰουλίου 1803 ἡ Κοινότης γράφει πρὸς τὸν ὑπότροφον ὅτι διακόπτει τὸ ἐτήσιον λόγῳ τῆς σκανδαλώδους του διαγωγῆς καὶ τῷ συνιστᾷ ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ ληφθοῦν ἐναντίον του μέτρα[3].

Τὴν 14]26 Ἀπριλίου 1800 ἐνεκρίθη «ὁ *Κωνσταντῖνος Ἰω Μπαχώμης* νὰ σπουδάζῃ τὰς ἐπιστήμας εἰς Πίζαν» (15 κατὰ 1), ἐνεκρίθη δὲ βοήθεια διὰ τὸν ἤδη σπουδάζοντα ἐκεῖ *πάτερ Ἀγάπιον*[4].

Τὴν 20 Ἰανουαρ.]1 Φεβρ. 1803 ἀπεφασίσθη νὰ ζητηθῇ ἡ τακτοποίησις τῶν πιστοποιητικῶν σπουδῆς τοῦ *Χριστοφόρου Περβάνη* «σπουδάζων ἐδῶ πρὸ τριῶν μηνῶν»[5].

Τὴν 13]25 Ἰουνίου 1805 ἐγκρίνεται ὁ *ἀρχιμανδρίτης Ἀρσένιος* διὰ νὰ σπουδάζῃ εἰς Πίσαν[6].

Τὴν 28 Ὀκτωβρίου]9 Νοεμβρίου 1805 ἀποφασίζεται ἡ διακοπὴ τῶν ἐπιχορηγήσεων «ὡσὰν ὁποὺ ἔγινε τώρα Κοινὸν Σχολεῖον εἰς τὴν ἰδίαν Λιβόρνο μὲ ἔξοδα τῆς Ἐκκλησίας» καὶ ἀποφασίζεται νὰ δοθοῦν τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τοὺς τότε ὑποτρόφους[7]. Παρὰ ταῦτα, τὴν 9]21 Ἰουνίου 1809 προσλαμβάνεται προσωρινὸς ἐφημέριος ὁ πάτερ *Διονύσιος Χατζηπαπᾶς ἱερεύς*, ἐλθὼν μὲ πρόθεσιν νὰ σπουδάσῃ εἰς Πίσαν[8].

Κατὰ ταῦτα ἡ κατὰ τὸ 1816 ἔκδοσις νέας ἀποφάσεως περὶ τριῶν αὐτὴν τὴν φορὰν ὑποτρόφων (ἀντὶ πέντε) ἐξ Ἰωαννίνων, Χίου καὶ Ἀθηνῶν, ὠφείλετο εἰς τὸν λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτου ἐκπεσμὸν τῆς Σχολῆς εἰς γραμματοδιδασκαλεῖον. Ἐκ τῶν ὠφεληθέντων τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἠδυνήθην νὰ σημειώσω τοὺς ἑξῆς:

Τὴν 13 Μαΐου 1817 ἀπεφασίσθη νὰ γράψουν πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιον εἰς Πίσαν, ὅτι συγκατατίθενται νὰ δώσουν φλωρία 8 τοῦ υἱοῦ τοῦ αὐτόθι (Pisa) κυρίου *Χαβρίκια*, διὰ νὰ σπουδάζῃ εἰς τὸν τόπον τοῦ Ἀθηναίου ὑποτρόφου, μὴ ὑποδειχθέντος ἔτι»[9].

---

1 Ballotazioni, σ. 58.

2 Ballotazioni, σ. 74.

3 Λ, 160.

4 Ballotazioni, σ. 75.

5 Αὐτόθι, σ. 91.

6 Αὐτόθι, σ. 106.

7 Αὐτόθι, σ. 107.

8 Αὐτόθι, σ. 137. Οὕτω διηυκολύνετο ἡ σπουδή του, τῆς Πίσης ἀπεχούσης 20 μόνον χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ Λιβόρνου!

9 Ballotazioni, βιβλίον δεύτερον, σ. 30.

Τὴν 9 Αὐγούστου 1817 δίδεται εἰς τὸν *Ἀλέξανδρον Γλαράκην* ἡ ἄδεια ἐκ Πίσης νὰ μεταβῇ εἰς Βεϋμάρ, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Οὐγγροβλαχίας, «ὅπου τὰ μαθήματα διδάσκονται μὲ περισσοτέραν τάξιν καὶ μέθοδον» [1].

Τὴν 2 Ἰουλίου 1816 ὁ Κωνσταντῖνος Παλανίδης [Μπαλᾶνος], ἀρχιδιδάσκαλος τῆς πρώτης Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων, συνιστᾷ πρὸς τὴν ἐν Λιβόρνῳ ἀδελφότητα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὸν ὑπὸ τῶν Ἰωαννίνων ὑποδειχθέντα ὑπότροφον! «*Γρηγόριος ὁ Παλανίδης*, υἱὸς τοῦ ἐν Μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου Δημητρίου ἱερέως καὶ μεγάλου οἰκονόμου, ἔγγονος τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀειμνήσου Παλάνου ἀρχιπρεσβυτέρου καὶ ἀνεψιός μου» [2]. Οὗτος ἐζήτησε φαίνεται αὔξησιν τῆς ὑποτροφίας, ἣν ἡ Κοινότης ἠρνήθη, προθυμοιηθεῖσα δι' ἀποφάσεώς της τῆς 8]20 Ὀκτωβρίου 1817 νὰ καταβάλῃ τὰ ἔξοδα τῆς ἐκ Πίσης εἰς Ἰωάννινα ἐπιστροφῆς τοῦ Γρ. Μπαλάνου [3].

Τὴν 22 Δεκεμβρίου 1818 ἐνεκρίθη ὁ *Γεώργιος Χριστοδούλου* νὰ σπουδάζῃ εἰς Πίσαν φυσικομαθηματικὰ ἐπὶ τετραετίαν [4].

Τὴν 2 Φεβρουαρίου 1821 εἰδοποιεῖται ὁ ἐν Πίσῃ σπουδάζων *Σωτήριος Φιλιππίδης* ὅτι τὴν 22 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἔληγεν ἡ τετραετία τῶν σπουδῶν του. Παρομοία εἰδοποίησις στέλλεται εἰς τὸν προμνημονευθέντα Ἀλέξ. Γλαράκην (δι' ὃν ἡ τετραετία τῆς ὑποτροφίας ἔληγε λήγοντος καὶ τοῦ Μαΐου 1821) [5]. Ὁ Γλαράκης ἐσπούδαζε τότε εἰς Γοτίγγην. Ἡ εἰδοποίησις ἐπανελήφθη διὰ τὸν Φιλιππίδην τὴν 16 Ἀπριλίου 1821, ὅτε οὗτος εὑρίσκετο εἰς Παβίαν (Pavia) τῆς Λομβαρδίας.

Τέλος τὴν 4 Φεβρουαρίου 1822 στέλλεται ἡ τελευταία ἑξαμηνία εἰς τὸν ἐν Βονωνίᾳ (Bologna) *Γεώργιον Γραμματάτην*, διότι ἡ Ἐκκλησία ἀπεφάσισε τὴν διακοπὴν τῶν ὑποτροφιῶν [6]. Εἶχεν ἐπέλθει ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις καὶ ἡ Κοινότης ἐφρόντιζε περὶ τῶν εἰς τὴν Τοσκάνην καταφυγόντων ἑκατοντάδων προσφύγων!

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἐπισήμου αὐτῆς βοηθείας, παρείχετο καὶ ἄλλη ἐνίσχυσις ὑπὸ τῶν ἐν Λιβόρνῳ Ἑλλήνων εἰς πολυαρίθμους ἐν Πίσῃ φοιτητὰς ὁμοεθνεῖς των [1]. Εἷς ἐξ αὐτῶν, ζήσας κατόπιν ὡς φοιτητὴς καὶ εἰς τοὺς Παρισίους, ἐπιστέλλει ἐκεῖθεν εἰς Ἑρμῆν τὸν Λόγιον [2], διηγούμενος τὰς ἐλλείψεις τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης καὶ ἐνθυμούμενος τὴν ἥσυχον ἐν Πίσῃ φοιτητικὴν ζωήν. Ἀφοῦ ἐπαινέσει τὰ ἐν Ἑλλάδι ἱδρυθέντα σχολεῖα, λέγει: «Εἰς τὴν πρώτην τάξιν πρέπει νὰ θέσωμεν τοὺς ἐν Λιβόρνῳ παροικοῦντας ὁμογενεῖς. Τοῦτοι οἱ φιλόμουσοι Ἕλληνες, καίτοι ὀλιγάριθμοι, ἀπομεμακρυσμένοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπολαμβάνοντες τὰ καλὰ τῶν φωτισμένων ἐθνῶν, δὲν ἐλησμόνησαν τὰ πρὸς τὸ Γένος καθήκοντά των. Ὄχι μόνον κατέστησαν τὴν Ἐκκλησίαν των μητέρα ὅλων τῶν ὁμογενῶν δυστυχῶν, καὶ τὴν εὐτρέπισαν μὲ σχολεῖον καὶ τὴν ἐντελεστέραν ἐκκλησιαστικὴν πομπὴν καὶ ὑπηρεσίαν, ἀλλ' ἐξέτειναν καὶ περαιτέρω τὴν φιλογένειάν των. Συλλογισθέντες ὅτι πρὸ πάντων ἔχομεν χρείαν μεγάλην διδασκάλων, καὶ ὅτι τοιοῦτοι δύσκολα προετοιμάζονται ἀκόμα εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφάσισαν τὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα διὰ τρεῖς νέους σπουδαστάς, οἱ ὁποῖοι νὰ ἐνασχοληθοῦν εἰς τὰ φυσικομαθηματικὰ καὶ φιλολογικὰ μαθήματα, καὶ νὰ ἐπιστρέψουν ἔπειτα κατὰ χρέος διδάσκαλοι εἰς τὰ Ἰωάννινα, τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Χίον .... Εἰς δὲ τὴν Πίσαν εἶναι τὰ πάντα ἀναλογώτερα μὲ τὰς περιστάσεις μας .... Καὶ οἱ ἐν Λιβόρνῳ ὁμογενεῖς ἔμποροι περιθάλπουν ἑλληνικῶς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ εἰς διάστημα ἔτους ὁλοκλήρου κανεὶς τῶν σπουδαστῶν δὲν ἐστενοχωρήθη, ἐνῷ ἐνταῦθα (εἰς Παρισίους) εἰς ὀλιγώτερον διάστημα ἐπαρατήρησα ὅλον τὸ ἐναντίον. Ἐκεῖ (εἰς Πίσαν) ἔχομεν τὸν ἅγιον καὶ σεβάσμιον ἀρχιερέα Ἰγνάτιον, σύμβουλον, ὁδηγόν, προστάτην καὶ πατέρα ὅλων τῶν ἑλληνικῶν τέκνων, καὶ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ κυρίου Μόστρα εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς...».

ΣΤ'. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

1. (*Ἐκκλησία Γραικο-ουνιτικὴ Via della Madonna. 1708)*

ΝΕΩΝ ΤΟΝΔΕ ΔΟΜΗΣΑΝ ΑΓΑΚΛΥΤΟΙ ΥΙΕΣ ΑΧΑΙΩΝ
ΘΕΙΟΤΟΚΩ ΜΑΡΙΗ ΔΑΠΑΝΗΣΙΝ ΙΔΙΑΙΣ ͵ΑΧΑ΄
ΠΕΡΙΚΑΛΛΕΣΙ Δ' ΑΝΕΣΚΕΥΑΣΑΝ ΜΑΡΜΑΡΟΙΣΙ ͵ΑΨΗ΄

---

[1] Αὐτόθι, σ. 31.
[2] Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Συλλογὴ Ζερλέντη, σ. 175. Πρβλ. καὶ Διον. Α. Ζακυθηνοῦ, Κατάλογος τῆς Συλλογῆς Περικλέους Ζερλέντη, ΕΕΒΣ, ΙΓ' (1927), σ. 230—304, ἐν σελ. 288—289.
[3] Ballotazioni, βιβλίον δεύτερον, σ. 31.
[4] Αὐτόθι, σ. 35.
[5] Αὐτόθι, σ. 46.
[6] Αὐτόθι, σ. 55.

[1] Ἔλεγχον τῶν λαβόντων διδακτορικὸν δίπλωμα ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1842 ἐν Πίσῃ Ἑλλήνων, ὡς καὶ πολλῶν ἄλλων φοιτητῶν Ἑλλήνων μὴ γενομένων ὅμως ἐκεῖ διδακτόρων, κατήρτισα δι' ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως τῶν σχετικῶν πανεπιστημιακῶν ἀρχείων τῆς Πίσης, ὅπου κι' ἐγὼ ἠκροάσθην φιλολόγους καὶ ἱστορικοὺς κατὰ τὸ 1938—1939, ἐλπίζω δ' ὅτι θὰ παρουσιάσῃ οὗτος ἱκανὸν ἐνδιαφέρον ἐκδιδόμενος.
[2] Διατριβὴ C. Z. [Κάλβου Ζακυνθίου;] σταλεῖσα ἐκ Παρισίου τῇ α' Μαρτίου 1820, Ἑρμῆς ὁ Λόγιος 1820, σ. 434—448 καὶ 472—487.

2. (Παλαιοῦ Νεκροταφείου*. 1778)

Η ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΛΑΤΡΙΣ ΗΔ' ΕΠΩΝΥΜΟΣ
ΤΩΝ ΕΞ ΕΩΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Τ' ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ
ΓΡΑΙΚΩΝ ΑΜΙΚΤΩΝ ΤΑΙΣΤΕ ΤΩΝ ΑΥΤΟΧΘΟΝΩΝ
ΚΕΚΤΗΤΑΙ ΤΟΝΔΕ ΠΡΟΣ ΤΑΦΗΝ ΩΡΙΣΜΕΝΟΝ
ΜΕΛΩΝ ΕΑΥΤΗΣ ΕΚΛΙΠΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ
ΚΑΙ ΝΥΝ ΑΔΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΣΣΟΝΤΟΣ ΛΙΑΝ
ΛΑΜΠΡΩΣ ΜΕΓΙΣΤΟΥ ΤΟΥΣΚΙΑΣ ΔΟΥΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ
ΤΟΥ ΛΙΟΠΟΛΔΟΥ ΑΡΜΟΔΙΟΝ ΤΩ ΤΟΠΩ
ΠΡΟΣΘΕΙΣΑ ΚΑΛΛΟΣ ΠΑΣΙ ΚΟΙΝΩΣ ΑΓΑΠΗΝ
ΣΤΕΡΓΟΙΝ (siç) ΠΑΡΑΙΝΕΙ, ΤΩΝΤΕ ΘΑΝΟΝΤΩΝ ΠΕΡΙ
ΘΕΟΥ ΔΕΕΣΘΑΙ ΤΑΞΑΙ ΣΥΝ ΤΟΙΣ ΑΓΙΟΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΨΟΗ' ΣΩΤΟΝ ΕΤΟΣ

3. (Ὁμοίως Παλ. Νεκροταφείου 1778).

Η ΤΡΙΦΑΟΥΣ ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΛΑΤΡΙΣ ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΤΕ
ΤΑΥΤΗΣ ΚΟΣΜΕΕΣΘΑΙ ΣΦΟΔΡΑ ΠΟΘΟΥΣ' ΑΝΕΡΩΝ
ΓΡΑΙΚΩΝ ΕΥΣΕΒΕΩΝ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΙΣ ΤΗΔΕ ΠΑΡΟΙΚΩΝ
ΝΕΥΣΕΙ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΣ ΚΤΗΣΑΤΟ ΤΟΝΔΕ ΤΟΠΟΝ
ΕΚΔΗΜΟΥΝΤΑΣ ΕΟΥΣ ΙΝΑ ΦΑΙΔΡΩΣ ΕΝΤΑΦΙΑΖΗ
ΝΥΝ Δ' ΩΣ ΕΙΘΙΣΤΑΙ ΤΟΥΔΑΦΟΣ ΑΝΑΛΟΓΩΣ
ΚΑΛΛΙΝΟΥΣΑ (sic) ΠΑΡΑΙΝΕΙ ΑΥΤΗΣ ΠΑΣΙΝ ΑΔΕΛΦΟΙΣ
ΤΟΥ ΘΥΟΥ (sic) ΔΕΕΣΘΑΙ ΕΙΝΕΚΑ ΤΩΝ ΝΕΚΥΩΝ
ΑΨΟΗ' ΜΑΙΟΥ Α ΣΩΤΝ ΕΤΟΣ

4. (Νέον Νεκροταφεῖον, πρῴην *Via Erbosa*, ἤδη *Via Marco Mastrucchi* **1840)**

ΑΚΟΥΣΑΤΕ ΤΑΥΤΑ ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΘΝΗ
ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΕΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΝ
ΟΙΤΕ ΓΗΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΙΟΙ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ
ΠΛΟΥΣΙΟΣ ΚΑΙ ΠΕΝΗΣ ΕΠΙ ΤΟ ΑΥΤΟ.
Δαυῒδ ψαλμὸς ΜΗ' 48

---

* Ἐπὶ μαρμαρίνων πλακῶν, ἃς εὑρὼν ἠγόρασεν ἐσχάτως ὁ ὑποπρόξενος κ. Benvenuto, προτιθέμενος νὰ ἐντοιχίσῃ αὐτὰς καταλλήλως, διὰ νὰ διασωθοῦν.
Ἐπιγρ. 2 στ. 10 στέργειν . . . .
Ἐπιγρ. 3 στ. 8 τοῦ θείου δέεσθαι . . . .

LA NAZIONE GRECA DI RITO ORIENTALE
ERESSE L'ANNO MDCCCXXXX*

5. (Δεξιὰ τῆς προσόψεως τῆς Ἐκκλησίας Ἁγ. Τριάδος *Via S. Antonio 2.* 1908)

ΕΤΕΙ ΑΨΞ'
ΕΝΘΑΔΕ ΑΦΑΝΗΣ ΕΝ ΕΥΤΕΛΕΣΙΝ ΟΙΚΟΙΣ ΚΕΚΡΥΜΜΕΝΗ
ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΙΕΡΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ
ΑΝΕΓΗΡΕΤΑΙ (sic)
ΕΤΕΙ ΑΠΗ'
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Μ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ ΚΟΜΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Ε. [ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗΣ—ΡΑΛΛΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΜΥΛΩΝΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ
ΕΙΣ ΕΔΑΦΟΣ ΚΑΘΑΙΡΕΘΕΝΤΩΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙΞ ΟΙΚΗΜΑΤΩΝ
ΔΡΑΣΤΙΡΙΑ (sic) Τ' ΑΡΩΓΗ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΩΝ
ΩΝ ΕΠΑΞΙΩΣ Ο ΚΟΜΗΣ ΡΟΣΟΛΙΝΟΣ ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΠΡΟΙ- [ΣΤΑΤΑΙ
ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΚΥΡΙΟΥ ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΑΝ Τ' ΕΚΑΛΛΩΠΕΙΣΑΝ (sic).

6. (Ἀριστερὰ τῆς αὐτῆς προσόψεως. 1908)

L' ANNO MDCCLX
QUI SORGEVA DA MISERE CASE
LA CHIESA GRERO ORIENTALE ORTODOSSA
E NEL MCMVIII
GIORGIO MAVROCORDATO MICHELE RODOCHANACHI [RALLI
E NICOLA MILONA GOVERNATORI
I CIRCUSTANTI EDIFICI ABATTUTI
COL VALIDO AIUTO DEI REGI SPEDALI RIUNITI
A CUI ROSOLINO ORLANDO SAVIEMENTE PRESIEDE
LA CASA DEL SIGNORE
RESTAVRAVANO ED ABELLIVANO

---

* Τὸ Νεκροταφεῖον ἔχει κοινὸν φυλακεῖον μετὰ τοῦ παραπλεύρως Ὀλλανδικοῦ, ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ «La Nazione Ollandese Alemanna | eresse | l'anno MDCCXXXX | La vostra vita | è un correre alla Morte».

4α [μετεγράφη] 1 (1757)*

S: M: I:[1]

Ἡ μεγαλοπρεπὲς Αὐτοκρατορία ἡ καισαρική, κατὰ τὰ προνόμια τοῦ Γρὰν Δοῦκα Φερδινάνδου πρώτου: *10 Ἰουνίου 1593*: Συμφωνεῖ εἰς Λιβόρνο, τῶν Ρωμαίων τῆς διαφορετικῆς συγκοινωνίας, ἀπὸ τὴν Γραικοκαθολικήν, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ μεταχειριστεῖν μὲ τοὺς κάτωθεν τρόπους.

[α΄] Νὰ κτίσουν μίαν ἐκκλησίαν, ὅπου νὰ συνάγωνται ἀπὸ ἔξοδά τους.

[β΄] Νὰ ἔχῃ αὐτὴ δύο πόρτες, μίαν ἔξω εἰς τὴν κοινὴν στράταν χωρὶς κανένα σημεῖον ἱερόν, οὔτε γεγραφήν, καὶ παρόμοιαν εἰς τὰ πάντα ὡσὰν τῶν ἄλλων σπιτίων; καὶ ἄλλην ἀπὸ μέσα εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἠμποροῦν νὰ βάνουν ὅτι ἔχουν καὶ οἱ ἄλλες ἐκκλησίες.

[γ΄] Νὰ μὴ ἔχῃ καμπάνες εἰς τὸ φανερόν, οὔτε ἄλλα σήμαντρα νὰ συμμαζώνουν τὸν λαόν.

[δ΄] Νὰ μὴν χαίρεται καμμίαν φάλαξιν, οὔτε τοπικήν, οὔτε σωματικήν, οὔτε πτιστικὴν (sic)[2].

[ε΄] Νὰ ἐφημερεύεται, ἀπὸ ἕναν ἐφημέριον τοῦ αὐτοῦ ῥιτοῦ (rito), νὰ τὸν ἐκλέγουν αὐτοί, μὲ χρέος κάθε φορὰν νὰ παρουσιάζῃ τὲς χειροτονίες του εἰς τὸν σεκρετάριον τῆς ρεγκέντζας.

[ϛ΄] Νὰ γράφωνται οἱ αὐτὲς χειροτονίες ὕστερα ἀπὸ τὴν βασιλικὴν βλέψιν, εἰς τὴν Καγκελλαρίαν τῆς Λιβόρνου.

[ζ΄] Νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ ἐκκλησία εἰς τὰ πάντα ἀνυπότακτη, εἰς τὴν ἄλλην γραικοκαθολικήν, ὅπου εὑρίσκεται εἰς Λιβόρνο, τόσον διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὡσὰν καὶ διὰ τὰ ὑποστατικά, ὅπου ἠμπορεῖ δικαίως νὰ ἀποκτήσῃ, εἰς τρόπον ὁπού, οἱ ρωμαῖοι τῆς μιᾶς συγκοινωνίας νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ λαβαίνουν κανένα χάρισμα, ἢ βοήθειαν, ἐλεημονητικὴν τῆς ἄλλης.

[η΄] Νὰ ἔχουν χρέος ὅλοι οἱ ρωμαῖοι, ὁποὺ θέλουν νὰ ζήσουν, εἰς τὴν συγκοινωνίαν τούτης τῆς ἐκκλησίας νὰ γράφωνται οὕτως ἀπὸ τὸν ἐφημέριον, καὶ νὰ φυλάττεται πάντοτε ἡ γραφή, διατὶ εἰς κάθε καιρὸν νὰ φαίνεται ἡ πίστις, ὁποὺ ἐβάσταξαν εἰς Λιβόρνο.

[θ΄] Νὰ μὴν ἠμποροῦν οἱ ρωμαῖοι γραμμένοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν Γραι-

---

* Δὲν μεταφράζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐγγράφου, ἔχουσα ἰταλιστὶ οὕτω:

Sua Maestrà Imperiale in augmento e per la giusta esecuzione del suo motu proprio del di 14 Luglio 1757 in cui accorda a' Greci di rito non unito abitanti nel suo Porto di Livorno la Chiesa della loro Comunione, dopo aver sentito l' Archivescovo di Pisa, commanda che si eseguiscono gl' infrascritti canoni.

«587 eseg. della filza 1165 dell' Achivio del R° Diritto, Fierenze».

[1] Sua Maestà Imperiale.

[2] reale=πραγματιστικήν.

κοκαθολικὴν νὰ δέχωνται διὰ καμμίαν ἀφορμὴν καὶ τίτλον, εἰς τὲς παρρησίες τῆς πίστεως, ἂν δὲν φέρουν τὴν ἀπόδειξιν πῶς νὰ ἐγράφθησαν μὲ ψευτίαν εἰς τὴν ἄλλην, καὶ ἂν δὲν κάμουν νὰ γραφθοῦν, εἰς τὴν ἄνω διωρισμένην γεγραφήν.

[ι΄] Νὰ ἔχουν ὅλην τὴν ἄδειαν οἱ ρωμαῖοι τούτης τῆς συγκοινωνίας, μὲ τὴν θέλησιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Πίζας, νὰ γυρίζουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Γραικοκαθολικήν, μὲ τὸ νὰ κάνουν νὰ σβήνωνται ἀπὸ τὴν γεγραφὴν τῆς ἄλλης.

[ια΄] Νὰ μὴν ἔχῃ ἐξουσίαν, οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη Ἐκκλησία νὰ ἐξετάζῃ κανέναν ἄνθρωπον κάθε λογῆς τάξεως, διὰ πράγματα τῆς πίστεως ὁποὺ ἀκολούθησαν ἔξω ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς μεγαλοπρεποῦς Αὐτοκρατορίας:

Ἐδόθη εἰς τὴν Ῥεγγέτζαν εἰς τὰς 14: Ἰουλίου 1757:

Κα/ Τορνακουΐντζης Κα/ Ρ. Παντολφήνης: (sic)

9αβ—10α 2 (1760)*

Α΄ Ἡ πνευματικὴ στάσις τῶν ρωμαίων, τῶν νῦν κατοικούντων εἰς Λιβόρνο, ἀναμεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἢ θρησκειῶν, ὁποὺ εἶναι δοσμένες, πρέπει νὰ διορισθῇ μὲ τὴν γνώμην καὶ ἐξουσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Πίζας καὶ μίαν φορὰν ὁποὺ διορισθῇ:

Β΄ Νὰ ἐκπληρωθῇ εἰς τὸ ἑξῆς ἡ γραφὴ τοῦ μότου πρόπριου· εἰς τὰς 14 Ἰουλίου 1757: εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ὁποὺ διορίζει ὅτι τὰ πρόσωπα γραμμένα εἰς τὴν μίαν ἐκκλησίαν νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ ἀπερνοῦν εἰς τὴν ἄλλην· χωρὶς τὸ φανερὸν θέλημα τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ φαίνεται εἰς τὰ βιβλία τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

Γ΄ Ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι ὅπου πάλιν φθάσουν μὴ ὄντας γραμμένοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ῥωμαϊκὴν τοῦ ρίτου ἑνωμένου τῆς Λιβόρνου, ἐπάνω εἰς τὴν πίστιν, νὰ ἔχουν ὅλην τὴν ἄδειαν, ὁποὺ ἔχει τάξει ὁ Γρὰν Δοῦκας Φερδινάνδος εἰς τὰ πριβιλέγκια τῶν 1593: ὅλων τῶν ἐθνῶν ὁποὺ ἔρχονται νὰ κάμουν τὴν πραγματείαν καὶ ὁ γοβερναδόρος τῆς Λιβόρνου νὰ διαφεντεύῃ αὐτὸ τὸ διρίττο τους, ἐναντίον εἰς καθέναν καὶ εἰς ὅλα τὰ κάζα καὶ τρόπους, διὰ ἐκεῖνο ὁποὺ ἀκολούθησεν ἕως τώρα.

Δ΄ Τὸ μότου πρόπριο 14 Ἰουλίου 1757 εἰς τὸ ὁποῖον ἐδιωρίσθη ὅτι ἡ ἐκκλησία νὰ μὴν ἔχῃ τὴν πόρτα ἐπάνω εἰς τὴν κοινὴν στράταν, πρέπει νὰ ἀγροικιέται, καὶ εἰς τὸ κάζο ὁποὺ νὰ ἀγροικιέται μία πόρτα νὰ ἦταν πλαγίως, ὁποὺ νὰ ἔχῃ ἐμπροστέν της ἕνα βεστίνμπολο, ὁποὺ νὰ εἶναι ἀντίκρυς εἰς τὴν πόρταν, ὁποὺ νὰ δίδῃ ἐπάνω εἰς τὴν κοινὴν στράταν.

Ε΄ Ἡ αὐτὴ ἐκκλησία νὰ εἶναι ἡ ἀνορία ὅλων τῆς θρησκείας της, καὶ οἱ ἐφημέριοι ὅσον διὰ τὰ δρέττα τῆς ἀνορίας κάνουν μὲ αὐτοὺς τὸ ὅμοιον,

καθὼς συνηθοῦν νὰ κάμουν μὲ τοὺς ἄλλους ἑτεροδόξους.

Ϛ´ Ὁ ἐφημέριος, ὁποὺ εἶναι καθὼς εἰς τὸ μότου πρόπριο, νὰ ἔχη ὅλην τὴν ἄδειαν νὰ δίδη τὰ μυστήρια κατὰ τὴν λειτουργίαν του εἰς ὅλους τῆς θρησκείας του, δικαίως γραμμένους, νὰ μὴ ἠμπορῇ ὅμως νὰ δίδη ἐκεῖνο τοῦ στεφανώματος, ἂν εἶναι ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη δια |9β φορετικοῦ ρίτου καὶ ρελιγκιὸς χωρὶς φανερὸν θέλημα τοῦ γοβερναδόρου τῆς Λιβόρνου, ὁποὺ εἰς αὖτον τὸν ποῦντον νὰ ἔχη νὰ πηγαίνη συμφώνως μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Πίζας.

Ζ´ Ὁ ἐφημέριος νὰ ἔχη χρέος διὰ ἐδικήν του ἐπιστασίαν νὰ κρατῇ εἰς τρόπον ἀποδεικτικὸν τέσσερα βιβλία, τὸ πρῶτον νὰ γράφη τὰ ὀνόματα ὅλων ἐκείνων ὁποὺ εἶναι εἰς Λιβόρνο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, σημειώνοντας τὴν πατρίδα τους, τὴν ἡμέραν καὶ τὸν χρόνον ὁποὺ γράφονται ὁποὺ εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς γιουριδιτζιὸ στου [=τους]· τὸ δεύτερο διὰ τὰ στεφανώματα, νὰ ἀποδείχη τὴν τεκνολογίαν· τὸ τρίτον διὰ τὰ βαπτίσια, νὰ ἀποδείχνη τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως, τὸ τέταρτον διὰ τοὺς νεκρούς, διὰ ἐκείνην τῆς θανῆς.

Η´ Τὰ αὐτὰ ρεγγίστρα καὶ ἡ πίστις τοῦ ἐφημερίου, μὴν ἔχοντας ποτὲ κανένα ἄλλο ἐναντίον, νὰ κάνουν τὴν ἴδιαν ἀπόδειξιν, διὰ ὅλα τὰ δικαιολογήματα τῶν ρεγγίστρων καὶ τῶν πίστεων τῶν ἐπιλοίπων ἐφημερίων.

Θ´ Ὁ Γοβερναδόρος τῆς Λιβόρνου, νὰ ἔχη κάθε διρέττον καὶ ἐξουσίαν νὰ περιλάβη τὰ αὐτὰ βιβλία, ὅλες τὲς φορὲς ὁποὺ γνωρίσει ἀναγκαῖον.

Ι´ Ὁ ἐφημέριος τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας νὰ ἔχη ὅλην τὴν ἄδειαν νὰ ἁγιάζη τῶν Φώτων τὰ ὀσπίτια καὶ τὰ ἀργαστήρια ἐκείνων ὁποὺ εἶναι ὑποσχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν του, καὶ νὰ πηγαίνη τὴν κοινωνίαν εἰς τοὺς ἀρρώστους τῆς θρησκείας του, εἰς τὰ ὀσπίτια, νὰ ἠμπορῇ νὰ φορῇ τὰ ἱερά του καὶ νὰ κάνη ὅλην τὴν παρρησίαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁποὺ ἑρμηνεύει ἡ λειτουργία του εἰς καιρὸν ὁποὺ κάνει τὴν τέχνην τοῦ ἐφημερίου εἰς τὰ ὀσπίτια τους, καὶ νὰ εἶναι ἐμποδισμένον νὰ τὴν κάνη εἰς τὲς κοινὲς στράτες, διὰ κάθε πρόφασιν καὶ αἰτίαν.

ΙΑ´ Αὐτὴ ἡ ἐκκλησία νὰ ἔχη τὸ διρέττο ἀπὸ τὰ θαφτία τους μέσα εἰς τὴν περιοχὴν ἕως ὁποὺ μὲ τὸ πρεπούμενον θέλημα θέλουν λάβει ἕνα κοιμητήριον ἔξω ἀπὸ τὴν χώραν, καθὼς ἔχουν τὰ ἄλλα ἔθνη ὁποὺ κατοικοῦν εἰς Λιβόρνο.

ΙΒ´ Τὰ λείψανα ἐκείνων ὁποὺ ἀπεθαίνουν εἰς τὴν θρησκείαν τους νὰ τὰ ἐβγαίνουν τὴν νύκτα χωρὶς καμμίαν παρρησίαν, οὔτε κοσμικὴν οὔτε ἐκκλησιαστικήν, νὰ ἠμπορῇ ὅμως ὁ ἐφημέριος νὰ τὰ συνδροφεύῃ, χωρὶς ἱερατικὸν φόρεμα, καὶ χωρὶς πετραχήλι, ἂν θέλῃ.

ΙΓ´ Νὰ τοὺς εἶναι δοσμένα ἀπάνου εἰς τὸ σκέπασμα ὁποὺ σκεπάζει τὸ λείψανον καὶ εἰς τὸ καδελέττο ὅλα τὰ συνειθισμένα σημεῖα, ὁποὺ νὰ

φανερώνουν τὸν ἀπεθαμένον χριστιανόν, καὶ ὅλες οἱ χριστιανικὲς ἀκολουθίες ὁποὺ συνηθοῦν νὰ γίνωνται εἰς τὰ λείψανα κατὰ τὴν λειτουργίαν τους καὶ ἡ παρρησία τῶν λειψάνων καὶ λυπημένων κατὰ τὸν νόμον τῆς λύπης· μέσα | 10α ὅμως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐκκλησίας μόνον.

ΙΔ´ Οἱ ἱερεῖς τῆς θρησκείας τους ἔξω ἀπὸ τὸν ἐφημέριον νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ λειτουργοῦν παρὰ εἰς τὸν τόπον του καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἐπιμέλεια, ὅτι ἡ ἐκκλησία νὰ μὴν χωριστῇ μὲ τὸν κρυφὸν σκοπὸν νὰ πολλαπλασιάσουν αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς καὶ αὐτὲς οἱ λειτουργίες, ὁποὺ δὲν συμφέρει νὰ εἶναι δοσμένον εἰς τὸ Λιβόρνον, ἔξω ἀπὸ τὸ ῥιτόν τους, δὲν συγχωρεῖ περισσότερον ἀπὸ μίαν λειτουργίαν τὴν ἡμέραν, εἰς κάθε ἐκκλησίαν.

Τὸ παρὸν μότου πρόπριο μὲ τὸ καθολικὸν τῶν κανόνων νὰ σταλθῇ εἰς τὴν Σεκρεταρίαν τῆς Γιουριδιτζιὸς καὶ ἀπὸ τὸν Σεκρετάριον τοῦ βασιλικοῦ διρέττου του, σενατόρον Καβαλιὲρ Ῥουσελάην νὰ σταλθῇ μία κόπια καθολικὴ τοῦ Γοβερναδόρου τῆς Λιβόρνου, διὰ νὰ τὴν φυλάττη εἰς τὸ κριτήριόν του, καὶ νὰ δώσῃ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ὄρδινα διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν.

Ἐδόθη εἰς τὴν Ρεγγέντζα: 7 Αὐγούστου 1760
Ὁ πριὸρ ἀντινόρις: Ῥομπέρτος Πανδολφίνης

3 (1768—1775)

Κῶδιξ: Partiti e Ballōtazioni della Chiesa
Greca La SSma Trinità
νεωτέρᾳ χειρὶ: Ἔτος 1768—1816 Βιβλίον ἀριθ. 1.

σελ. 1—3 ἄγραφος, εἶτα ἀριθμεῖται ἀπὸ 1—56, 56—174, ἕπονται δύο σελίδες μὴ ἀριθμηθεῖσαι.

σ. 1: Εἰς δόξαν τῆς Ἁγίας Τριάδος

1768, Αὐγούστου 16]5. Σήμερον σήμερον ἔγινεν ἐκλογὴν ἀπὸ ἀδελφοὺς εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ ἐκλέφθησαν (sic) μὲ ὁλουνῶν τὴν εὐχαρίστησιν, ἤγουν

ὁ κὺρ Θεοδωρῆς Μπέτζος πρῶτος μπάλλες ὄχι	No	16	καὶ	ναὶ	39
ὁ κὺρ Δημήτριος Σγοῦρος δεύτερος ὁμοίως	»	»	17	»	»	38
ὁ κὺρ Γεώργιος Μπαϊκούσης τρίτος	»	»	»	23	»	»	31
ὁ κὺρ Ἰωάννης Σταματάκης τέταρτος	»	»	»	35	»	»	29

τῶν ὁποίων οἱ παλαιοὶ ἐπίτροποι κὺρ Χριστόδουλος Κωστάκης καὶ Γεώργιος Κουλόπουλος τοὺς παραδίδουν τῶν ἴδιων τὰ ὅσα ἔχει ἡ αὐτὴ Ἐκκλησία μας κινητὰ καὶ ἀκίνητα, καθὼς ἕνα πρὸς ἕνα κάτωθεν σημειώνονται

μὲ ὑπόσχεσιν πάλιν κατὰ καιρὸν νὰ ἔχουν νὰ κάμουν ὁμοίως καὶ οἱ ἄνωθεν.

Ἰνβεντάριον διὰ τὰ σκεύη καὶ εἰκονίσματα καὶ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας ἤγουν . . . . . [ἕπεται ὁ πίναξ, ἀκολουθοῦν σημειώσεις περὶ ἐκλογῶν καὶ παραδόσεως τῶν κινητῶν εἰς σ. 9].

σ. 10—11

1775 Ὀκτωβρίου 17/28 Λιβόρνο

Διὰ νὰ ἐτελειώθησαν πρὸ ἡμερῶν θείᾳ βοηθείᾳ τὰ καπίτολα, ἤτοι οἱ διαταγὲς καὶ συνθῆκες διὰ τὴν ἐδῶ Ἐκκλησίαν καὶ Συναδελφότητα τῶν Ὀρθοδόξων Γραικῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ δόγματος συνισταμένης ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῆς Ὑπεραγίας Τριάδος, μὲ τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ Γαληνοτάτου Μεγάλου Δουκὸς τῆς Τοσκάνας Πέτρου Λεοπόλδου ὅπου Κύριος ὁ Θεὸς νὰ τὸν διαφυλάττῃ. Οἱ συναδελφοὶ τῆς αὐτῆς ἀνατολικοὶ Γραικοὶ καὶ κάτοικοι εἰς τὴν παροῦσαν πόλιν, θέλοντες ὁλοψύχως νὰ βάλουν εἰς ἔργον ἀκολουθοῦντες τοὺς ἐν αὐταῖς κανόνες καὶ τάξεις, ἀπεφάσισαν νὰ κάμουν τὴν παροῦσαν κοινὴν σύναξιν ὅθεν καὶ πρὸ ἡμερῶν ἐμήνυσαν μὲ ἔγγραφα πιττάκια ὅλων τῶν κάτωθεν γεγραμμένων συναδελφῶν, συναριθμουμένων εἰς N° 48 ἤτοι τεσσαράκοντα ὀκτώ.

Γεώργιος Κωνστάκης	Χριστόφορος Σταματάκης
Λεονῆς Πρασακάκης	Ἰωάννης Πάνου
Δημήτριος Πετροκόκκινος	Παναγιώτης Νικολάου Πάνου
Λορέντζος Κοκκίνης	Χριστόφορος Ζούκη
Χριστόφορος Κονιάλης	Γεώργιος Τζατζαράγκος
Θεόδωρος Μπέτζου	Παναγιώτης Ζεγαριώτης
Δημήτριος Κονταχτζῆς	Χριστόφορος Παράσκη
Ἀλεξανδρῆς Πετρηνὸς	Στέργιος Ραφτάνης
Δημήτριος Δημουλᾶς	Χριστόφορος υἱός του
Δημήτριος Σιῶκος	Ἀντώνιος Δήμου
Ιωάννης Θεμελῆ	Χριστόφορος Μπαϊκούση
Γεώργιος Δρόσου	υἱὸς τοῦ φίλου Μπαχώμη
Μανόλης Παρδαλάκης	Στέργιος Μπαχώμης
Ἰωάννης Μπρακάτζης	Νικόλαος Τουρτούρης
Ἀναστάσιος παπᾶΠάνου	Δημήτριος Σγοῦρος
Νικόλαος Δελαμάρες καὶ ἐπίτροπος	Ἠλίας Φάχρο (;)
Ἀθανάσιος Ἠλίας »	Μανόλης Μοσχονᾶς
Ἰωάννης Ἀργύρη Βρετὸς	Ἰωάννης Γρηγορίου Γούναρης
Χ: Δημήτριος Μαρκάκης	Ἰωάννης Φωκιανὸς
Θεόδωρος υἱὸς τοῦ αὐτοῦ	Ἀνδρέας Ἀλευριώτης
καθ: Παναγιώτης Ἀλεξιανοῦ	Παναγιώτης Δήμου
Φίλιππος Πάγκαλος	Χ'' Νικόλαος Κύπριος

Εὐστάθιος Μοσπινιώτης	Γεώργιος Μπότζης
Ἰωάννης Σταματάκης	Τριαντάφυλλος Κατζαρὸς

Ἀπὸ ὅλους τοὺς εἰρημένους συναδελφοὺς ἐσυνάχθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παρούσης κοινῆς συνάξεως μόνοι οἱ τριάκοντα ἑπτά, οἱ δὲ ἄλλοι ἔλειψαν διὰ ἀσθένειαν καὶ τινὲς διὰ ἀναγκαίαν ὑπηρεσίαν' καὶ λοιπὸν οἱ ἀνωτέρω συναχθέντες Νο 37 κοινῇ γνώμῃ ἔκαμαν καὶ τοὺς ἀνέγνωσε μεγαλοφώνως ὁ Τριαντάφυλλος Κατζαρὸς τὰ εἰρημένα Καπίτολα τῆς Ἐκκλησίας καὶ συναδελφότητός μας καὶ ἐφεξῆς κατὰ τὸν ἐν αὐτοῖς κανόνα, ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως νὰ κάμουν τὴν ἐκλογὴν τῶν δεκαέξ. Ὅθεν ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τῆς Ὑπεραγίας Τριάδος ὀνομάτισε ὁ κὺρ Νικόλαος Δελαμάρε ὡς ἐπίτροπος ὁποὺ ἦτον τοὺς κάτωθεν καὶ ἐμπαλλοτάρισαν κατὰ τάξιν . . . . .

Ἀπὸ δὲ τοὺς ὡς ὄπισθεν μπαλλοταρισθέντας συναδέλφους δεκαοκτὼ ἔμειναν κυρωμένοι μὲ τὲς περισσότερες μπάλλες οἱ κάτωθεν διὰ τὸ σύστημα τῶν 16.

Δημήτριος Πετροκόκκινος, Ἰωάννης Θεμελῆ, Φίλιππος Πάγκαλου, Δημ. Σγοῦρος, Θεόδωρος Μπέτζος, Γεώργιος Δρόσου, Ἰωάννης Σταματάκη, Στέργιος Μπαχώμης, Δημήτριος Κονταχτζῆς, Μανουὴλ Παρδαλάκης, Ἰωάννης Πάνου, Στέργιος Ραυτάνης, Ἰωάννης Ἀργύρη Βρετός, Ἰωάννης Μπρακάτζης, Γεώργιος Τζατζαρέγκος, Τριαντάφυλλος Κατζαροῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δεκαέξ ὀνομάτισεν ὁ κ. Νικόλαος Δελαμάρες διὰ νέους ἐπιτρόπους τοὺς κάτωθεν ὀκτώ, δύο διὰ κάθε ὀφφίκιον καὶ ἐμπαλλοταρίσθη ὁ καθεὶς ξεχωριστὰ κατὰ τὰ καπίτολα εἰς τὸν κάτωθεν τρόπον:

Διὰ κοβερναδῶρον ἐμπαλλοτάρισαν

τὸν κ. Θεόδωρον Μπέτζον καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 32 καὶ ἐναντίον του μπ. 4 διὰ νὰ ἐμίσσευσεν ὁ Ἀνδρέας Ἀλευριώτης καὶ δὲν ἦτον εἰς τὴν αὐτὴν μπαλλοτατζιόν.

τὸν κ. Ἰωάννην Ἀργύρην Βρετὸν καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 19 καὶ ἐναντίον του μπ. 17 ὅθεν ἔμεινεν ὁ κ. Μπέτζου.

Διὰ πρῶτον κονσιλιέρην ἐμπαλλοτάρισαν

τὸν κ. Δημήτριον Πετροκόκκινον καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 29 καὶ ἐναντίον του μπ. 6.

τὸν κ. Στέργιον Ῥαυτάνην καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 20 καὶ ἐναντίον του μπ. 15. ὅθεν ἔμεινεν ὁ κ. Πετροκόκκινος.

Διὰ δεύτερον κονσιλιέρην καὶ κασσέρην ἐμπαλλοτάρισαν

τὸν κ. Δημήτριον Κονταχτζῆν καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 24 καὶ ἐναντίον του μπ. 11.

τὸν Τριαντάφυλλον Κατζαρὸν καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 28 καὶ ἐναντίον του μπ. 7. ὅθεν ἔμεινεν αὐτός.

Διὰ τρίτον κονσιλιέρην ἐμπαλλοτάρισαν

τὸν κ. Στέργιον Μπαχώμην καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 24 καὶ ἐναντίον του μπ. 12.

τὸν κ. Ἰωάννην Σταματάκην καὶ ἐπῆρεν εἰς βοήθειάν του μπ. 27 καὶ ἐναντίον του μπ. 9. ὅθεν ἔμεινεν αὐτός.

Καὶ λοιπὸν ἐπροτιμήθησαν διὰ νέοι Ἐπίτροποι καὶ ὀφφικιάλιοι οἱ κάτωθεν τέσσαρες [ἕπονται τὰ ὀνόματα] πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ ρηθέντες πρώην ἐπίτροποι κ. Νικόλαος Δελαμάρε καὶ Ἀθανάσιος Ἠλίας ἔχουν νὰ παραδώσουν τὸν λογαριασμὸν τῶν ὅσων ἐνήργησαν εἰς τὴν ἐπιτροπίαν τους, παίρνοντας καὶ δίδοντας διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Συναδελφότητος ὁμοῦ μὲ τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἄμφια, βιβλία, γράμματα καὶ κάθε ἄλλο πρᾶγμα τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰ καπίτολα.

Ἡ δὲ χάρις τῆς ὑπεραγίας τριάδος νὰ φωτίσῃ καὶ δυναμώσῃ τοὺς αὐτοὺς νέους ἐπιτρόπους νὰ ἐνεργήσουν τὰ ὀφφίκιά τους μὲ ὅλην τὴν προθυμίαν ἐπιμέλειαν καὶ ζῆλον, κατὰ τὴν κοινὴν ἐλπίδα τῶν συναδελφῶν ὁποὺ τοὺς ἔκλεξαν εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ καὶ ἔπαινον τοῦ Γένους, ***ἀμήν.***

σ. 12:

Ἀκολουθοῦν τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἄμφια ὁποὺ ἀφιερώθησαν ἀπὸ τὴν ***Ἰμπερατρίτζε τῆς Ρωσίας Μεγάλην Αἰκατερίνην:***

Ἓν εὐαγγέλιον μέγα εἰς τὸ ἰλλυρικὸν ἰδίωμα ἀσημοκεχρυσωμένον καὶ ἕνας σταυρὸς μέγας ἀσημοκεχρυσωμένος. Ἓν ἱερὸν ποτήριον μὲ τὸν δίσκον του καὶ ἀστερίσκον του καὶ ἄλλους δύο μικροτέρους δίσκους ὅλα ἀργυρᾶ κεχρυσωμένα. Μίαν ἱερὰν λόγχην καὶ μίαν ἱερὰν λαβίδα καὶ ἓν θυμιαστήριον καὶ αὐτὰ ὅλα ἀργυρᾶ καὶ κεχρυσωμένα. Δύο καλύμματα καὶ εἷς ἀέρας ἀπὸ χρυσὸν ἄσπρον μὲ γαλόνια χρυσᾶ κίτρινα. Δύο φελόνια καὶ ἓν στιχάρι διὰ ἱεροδιάκονον ἀπὸ χρυσὸν ἄσπρον μὲ νατουράλι καὶ σταυροὺς ἀπὸ γαλόνια χρυσᾶ κίτρινα. Ἕτερον στιχάρι ἀπὸ μεταξωτὸν ἄσπρον μὲ νατουράλι καὶ γαλόνια χρυσᾶ κίτρινα. Δύο ἐπιτραχήλια καὶ ἓν οράριον ἀπὸ χρυσὸν ἄσπρον μὲ γαλόνια καὶ φοῦντες χρυσὲς ὡς καὶ τἀνωτέρω. Δύο ζευγάρια ἐπιμανίκια ἀπὸ χρυσὸν ἄσπρον μὲ γαλόνια ὡς καὶ τ' ἀνωτέρω. Μία ζώνη μεταξωτὴ χωρὶς ἐμπρόσθια ἀλλὰ μὲ δεσίματα ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν δὲν ἔστειλαν. Ἓν ἔνδυμα τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ ἄλλο μεγαλύτερον διὰ σκέπασμα τῆς αὐτῆς ἀπὸ χρυσὸν ἄσπρον μὲ νατουράλι καὶ γαλόνια χρυσᾶ κίτρινα ὡς καὶ τὰ ἀνωτέρω. Ὕστερον ἔνδυμα τῆς ἁγίας Προθέσεως καὶ ἄλλο σκέπασμα τῆς αὐτῆς κατὰ πάντα ὅμοια μὲ τὰ ἀνωτέρω τῆς ἁγίας τραπέζης. Μία ποδιὰ διὰ τὴν Ὡραίαν Πύλην . . . , ἄλλη ποδιὰ μὲ ὅμοιον χρυσὸν μὲ γαλόνια χρυσᾶ διὰ τὸ δισκέλι,

. . . Εὑρίσκονται δὲ ὅλα τὰ ἀνωτέρω μέσα εἰς τὸ μέγα ἀρμάρι ὁποὺ εἶναι εἰς τὸ σκευοφυλάκιον.

4 (1775) *

(Ἀγγέλλεται εἰς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Λιβόρνου ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀντιβασιλέως τῆς Τοσκάνης ἔγκρισις τῶν Κανονισμῶν τῆς Ἑλλην. Κοινότητος).

Eccellenza,

Sono stati da S. A. R. approvati i Capitoli proposti dai Componenti la Confraternita e Chiesa Greca di rito orientale in cotesta Città con le variazioni che V. E. vi ha fatte: E rispetto alla corrispondenza che in essi Capitoli si enuncia con i prelati del loro rito in Levante, potrà lasciarsi correre purchè per altro sia loro proibito l'eseguire alcun ordine dei medesimi, che in qualunque forma alterasse il presente loro stabilimento, senza la partecipazione e l'approvazione del Governo.

Attenderò che in appresso V. E. faccia rimettere una copia dei detti capitoli a questa Segreteria per il dovuto riscontro. E pieno di distinto ossequio ho l'onore di confermarmi di V. E.

Firenze li 11 Maggio 1775

Dav-mo Obb-mo servitore

Vincenzio degli Alberti

[alla] S. E il Governatore di Livorno

5 (1775) * *

(Ἀγγέλλεται εἰς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Λιβόρνου ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀντιβασιλέως ἔγκρισις διαφόρων τροποποιήσεων εἰς τὸν Κανονισμὸν τῆς Ἑλλην. Κοινότητος, δηλ. περὶ εἰσπραττομένου δικαιώματος, ἀποκλεισμοῦ τῶν νυμφευθέντων μὲ ὀρθόδοξον γυναῖκα καὶ περὶ βοηθοῦ ἐφημερίου)

Eccellenza

È stato dato conto a S. A. R delle suppliche che hanno rinnovato i Greci di Rito scismatico per l'approvazione dei loro Capitoli in alcune parti nelle quali erano stati variati.

E la R. A. S. ha approvato che rispetto al pagamento dei dritti per il mantinimento della Chiesa vi siano obbligati tutti quelli

---

* Archivio Storico Cittadino di Livorno, Lettere Civili, Anno 1775 Filza 15 c. 234.

** Αὐτόθι Filza 15 c. 434,

che sono descritti in libri della medesima nella forma ordinata nei motupropri del 1757 e 1760.

Rispetto alla privazione del voto e delle cariche per chiunque di loro sposasse una Donna di comunione diversa, la R. A. S. condescende ad accordare ciò che i Greci domandano, purchè ciò s'intende solo della privazione di voto in affari che riguardino il regolamento della Chiesa e l'esercizio della loro Religione, e la privazione di cariche addette al Regolamento della Chiesa predetta ed alla Religione.

E finalmente l'elezione di un ajuto al curato li viene accordata con le limitazioni proposte da V. E. nella sua participazione dei due del corrente.

Potrà in consequenza l'E. V. dare gli ordini ralativi a queste sovrane determinazioni.

E col più distinto ossequio mi protesto di V. Ecc^za^

Firenze li 17 Agosto 1775.

Dev. Obb. Serv.

Vincenzio degl' Alberti

S. E. il Governatore
di Livorno

6 (1775) *

('Ο Κυβερνήτης τοῦ Λιβόρνου ἀγγέλλει τὴν ἔγκρισιν τροποποιήσεων, ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐγγράφῳ, εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς 'Ελληνικῆς ὀρθοδόξου Κοινότητος.)

Ai Sigri Rappresentanti la Chiesa
Greca Orientale

Li 28 Agosto 1775

Sopra le suppliche umiliate modernamente a S. A. R. per ottenere delle dichiarazioni ai Capitoli della Loro Ciesa che erano già stati approvati, si è degnata la R. A. S. di ordinare quanto appresso:

1o Che rispetto al pagamento dei Diritti per il mantenimento della Ciesa vi siano obbligati tutti quelli che son descritti a Libri della medesima nella forma ordinata ne' Motupropri del 1757 e del 1760.

2o Che rispetto alla privazione del voto e delle cariche per chiunque Greco di Rito orientale che sposasse una Donna di comunione diversa, S. A. R condescende alle istanze che gli sono state fatte, purchè ciò s'intenda solo della privazione di voto in affari che riguardino il Regolamento della Chiesa e l'esercizio della Religione Greca Orientale e della privazione delle Cariche addette al Regolamento della Chiesa e alla Religione.

3o Che sia lecito a' quattro Rappresentanti unitamente con i dodici eleggere quando credono opportuno un altro Sacerdote in aiuto del Curato, quale però dovrà essere nell' intera dipendenza del medesimo, ed esercitare per lui e in sua vece le sacre funzioni ed amministrare i Sacramenti quando gli venga ordinato; e quando alla messa i detti due Sacerdoti la celebreranno alternativamente in quella forma che sarà convenuto fra Loro, con dichiarazione espressa però che non potrà mai esservi che un solo Sacerdote in aiuto del Curato. A questo Sacerdote si pagherà il viaggio di venuta, avrà casa gratis, tre zecchini 'l mese e quel più che sembrerà al Corpo de' sedici secondo le circostanze e la metà delle elemosine e incerti.

Partecipo alle SS. LL. molto Illme queste Sovrane determinazioni affinchè ne facciano prender registro in piè de' Capitoli già approvati ed invigilino all' esecuzione.

* Archivio Storico Cittadino di Livorno, Lettere Civili Anno 1775 c 41 verso.

7 (4 Sett. 1773)*

('Αναφορὰ τῆς Κοινότητος πρὸς τὸν 'Αντιβασιλέα περὶ τῆς ἱδρύσεως 'Ελληνικοῦ Νεκροταφείου καὶ παραχωρήσεως δικαιώματος ἐνταφιασμοῦ μετὰ θρησκευτ. πομπῆς καὶ ἐν ἡμέρᾳ εἰς τοὺς "Ελληνας ὀρθοδόξους τῆς πόλεως.)

Altezza Reale,

I Greci del Rito Orientale ossequiosissimi servi di V. A. R. che hanno abbandonato la Patria loro per vivere sotto il di lei felice dominio in Livorno, esercitando in molto numero la mercatura e le arti col mezzo di loro deputati che hanno l' onore di rassegnarsi a' piè del Trono, umilmente espongono: Come ne' canoni prescritti dall' Augusta memoria di S. M. I. per il regolamento della Chiesa del loro Rito venne stabilito che il cadavere de' morti di tal Comunione siano alla Chiesa medesima trasportati di notte senza lumi e pompa ecclesiastica per sepellirlo colà fino a che la Nazione acquistasse un Cimitero fuori di Livorno come altre lo hanno.

Questo fù eseguito colla devuta obbedienza, benchè col ramma-

* Κῶδιξ ἀντιγράφων, σ. 14β—15α.

rico di vedersi in qualche incontro esposti agl' insulti della plebe prevenuta, a cui desta disprezzo e fomenta l'avversione questo insolito metodo di funerale.

Ora che per sorvana provvidentissima disposizione di V. A R. a tutti i cadaveri dev' essere data sepoltura fuori di Livorno, sono in necessità i sudetti negozianti e artisti Greci di prostrarsi umilmente al Suo Trono supplicandola che in conseguenza venga ad essi permesso di acquistare un terreno fuori della Porta Capuccina dove possano fabbricare un Cimitero per deporvi quelli del loro Rito, che come hanno scelto di vivere così. avranno il conforto di terminare i loro giorni ne' dominj felicissimi di V. A. R. con la sua Cappella per poter fare le sacre preghiere sul cadavere al coperto.

E si come non sarà praticabile anche per gl'ordini della Chiesa dalla Porta trasportare i cadaveri di notte allo scuro alla Campagna essi supplicano che venga permesso di trasportarli di giorno al Cimitero.

Confidati di poi nella pietà di V. A. R. La supplicano co' più fervidi ed ardenti voti che venga concesso. che possano i loro defunti essere preceduti dalla Santa insegna della Croce co' suoi lumi in riverenza alla generale marca del Cristianesimo, e che il sacerdote possa avere in dosso la stola come singolarmente è praticato negli Stati dell' Augusta Sovrana Madre di V. A. R. per frenare con tali sacre apparenze l'indiscretezza della plebe ed essi non abbiano oltre il dolore della perdita de' congiunti il timore di vedersi strapazzati ed ingiuriati entra le tante Nazioni ammesse e protette con illuminato paterno animo da V. A. R. in Livorno, non siano i soli Greci di Rito Orientale che vi fanno tanto Commercio singolarizzati coll' amara distinzione di non poter dare co' religiosi segni esteriori ai loro defunti gl'ultimi tributi di pietà e di tenerezza comuni a tutta l'umanità.

Questo sospiratissimo atto di clemenza animerà sempre più la Nazione al concorso ed accrescerà motivi al suo zelo implorare, come continuamente fà, l'Onnipotente la conservazione e prosperità di V. A. R. e della sua Augusta Famiglia che della Grazia, etc.

8 (1773) *

('Απόφασις τῆς Κοινότητος ὅπως ἀποστείλῃ εἰς Φλωρεντίαν δύο μέλη της διὰ

* Κῶδιξ ἀντιγράφων, σ. 15β.

νὰ προβοῦν εἰς ἐνεργείας σχετικῶς μὲ τὴν παραχώρησιν τῶν διὰ τοῦ προηγουμένου ἐγγράφου αἰτημάτων αὐτῆς περὶ Νεκροταφείου.)

Livorno a 4 Settembre 1773

Radunati li confratelli della Congregazione della Santissima Trinità della Nazione Greca di Rito Orientale abitanti in Livorno appiè sottoscritti, fù stabilito di comun consenso di spedire a Firenze i signori Nicola Delamare, Panajotti Mospignotti nostri confratelli affinchè presentino al Trono di S. A. R. le suppliche della Nazione contenute nel memoriale ora letto per ottenere il permesso di formare un cimitero fuori della Città colla Cappella per fare i funerali a' nostri defunti, resosi necessario per il comando sovrano di sepellire i morti fuori di Città; e di supplicare che sia concessa una maggiore decenza nel trasporto di confratelli alla sepoltura di quella che si praticò fin ora, come sta espresso nel memoriale che sarà con questa deliberazione registrato nel nostro libro.

9 (1816) *

Λιβόρνο τῇ 26 Φεβρουαρίου 4 Μαρτίου 1816

Γενομένης συνάξεως διὰ τῶν πιττακίων τοῦ συστήματος τῶν 16 συνῆλθον εἰς αὐτὴν οἱ κύριοι καὶ κύριοι

Δημήτριος Κονδαξῆς, 'Ανδρέας Κωνστάκης

Μιχαὴλ Ροδοκανάκης Δοτὼρ Ράζης Μιχαὴλ Πετροκόκκινος Κωνστ. Κόνιαρη	'Επίτροποι	'Αλέξανδρος Πατρηνὸς Θωμᾶς Σπανιολάκης 'Αναστάσιος Δεσπότης Κωνσταντῖνος Δημητρίου 'Ανδρέας Λουριώτης Γεώργιος Μπέτζος 'Αθανάσιος Σταματάκης

ὅλοι ἔχοντες ψῆφοι 14. Καὶ παρὰ τοῦ 'Επιτρόπου ἀνεγνώσθη τὸ κάτωθεν πρόβλημα :

Οἱ ἐπιτρέποντες εἰς τὴν ἐν Λιβόρνῳ 'Εκκλησίαν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῶν Γραικῶν, ἀκούοντες τὴν διάθεσιν πολλῶν συναδελφῶν, τὸ πόσον εἶναι ὠφελείας πρόξενον εἰς τῶν Γραικῶν τὸ Γένος τὸ παλαιὸν τῆς 'Εκκλησίας σύστημα εἰς τὸ νὰ τρέφῃ δι' ἰδίων αὐτῆς ἐξόδων νέους τρεῖς ὁμογενεῖς ἐπὶ σκοπῷ νὰ σπουδάζωσι τὰς ἐπιστήμας εἰς τὰς κυριωτέρας καὶ καλυτέρας τῆς 'Ιταλίας 'Ακαδημίας, διὰ νὰ μεταδώσωσιν ἔπειτα αὐτοὶ τὰ

* Ball. 168—170.

τῆς Φιλοσοφίας φῶτα εἰς τὴν πατρίδα των, ἐστοχάσθησαν τὰ προτείνωσι πρὸς τοὺς συναδελφοὺς των ὁμογενεῖς περὶ τῆς βεβαιώσεως καὶ ἐπικυρώσεως τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ ἀξιεπαίνου συστήματος, τὸ ὁποῖον, ὕστερον ἀπὸ τὸ χρέος τῆς ἀνθρωπότητος, ἔχει τὸν πλέον ἐπαινετὸν σκοπὸν τοῦ νὰ μεταφέρῃ δηλαδὴ ἐπάνω εἰς τὴν πατρῴαν Γῆν τὸν θησαυρὸν τῶν φώτων καὶ τῶν ἰδεῶν ξεμακρυνθέντων ἀπὸ τὰς προλήψεις καὶ βαρβαρότητας τῶν καιρῶν. Αἱ πεῖραι καὶ αἱ περιστάσεις ἐδίδαξαν τρόπους ἐπιτηδείους δι' ὧν ἐμποδιζομένων τῶν καταχρήσεων πολλαπλασιάζονται αἱ ὠφέλειαι, αἵτινες ἐπιβεβαιοῦσι καὶ ἐπιταχύνουσι τοῦ σκοπουμένου τὴν καλὴν ἔκβασιν. Ὅθεν προβάλλεται ἡ ἀνανέωσις τοῦ συστήματος διὰ τῶν ἀκολούθων συμφωνιῶν.

Οἱ ἐν Λιβόρνῳ Γραικοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας θέλουν τρέφειν τρεῖς ὁμογενεῖς Νέοι δι' ἰδίων αὐτῶν ἐξόδων, διὰ νὰ σπουδάζωσιν εἰς τὰς πρωτευούσας τῆς Ἰταλίας Ἀκαδημίας, εἰς τὸ διάστημα τεσσάρων χρόνων, ὅπου θέλουν καταγίνωνται διὰ νὰ τελειοποιηθῶσιν εἰς τὰ μαθήματα τῆς Γεωγραφίας, Λογικῆς, Μεταφυσικῆς, Φυσικῆς, Φυσικῆς Ἱστορίας, Μαθηματικῶν, Ἀστρονομίας, Βοτανικῆς, Χημείας, Ἀνατομίας καὶ Φυσιολογίας, εἰς τοὺς ὁποίους δι' ὅλου ἀπαγορεύονται τὰ τῆς Ἰατρικῆς καὶ Χειρουργίας μαθήματα.

Ἂν δὲ οἱ ἐπίτροποι τῶν τῆς Γραικίας Σχολείων προτιμήσωσιν κάλλιον νὰ σπουδάσωσιν οἱ νέοι ἀντὶ τῶν εἰρημένων ἐπιστημῶν τὴν Ἀρχιτεκτονικήν, Γλυπτικὴν καὶ Ζωγραφικήν, τότε θέλουν ἐκλέγειν νέους κλίσιν ἔχοντας εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν καλῶν τούτων τεχνῶν, οἵτινες ὅταν φθάσωσιν εἰς Λιβόρνο, θέλουν στέλλονται εἰς Ρώμην, ὅπου εὑρίσκουσιν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ ποθουμένου. Εἰς ἕκαστον τῶν μαθητῶν προσδιορίζεται μισθὸς ἐτησίως φλωρίων ἑκατὸν καὶ ἓν δῶρον εἰς βοήθειαν τῶν ἐξόδων τοῦ ταξιδίου του, τόσον τοῦ ἐρχομοῦ του, καθὼς καὶ τῆς ἐπιστροφῆς του ἐν καιρῷ εἰς τὴν Πατρίδα.

Προσκαλοῦνται εἰς τοῦτο ἡ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, Ἰωαννίνων καὶ Χίου διὰ νὰ ἐκλέξῃ πᾶσα μία νέον ἕνα τὸν κρινόμενον καὶ φημιζόμενον παρὰ τῶν ἐπιτρόπων καὶ διδασκάλων τῆς Σχολῆς ἄξιον καὶ ἱκανόν, ὅστις στελλόμενος πρὸς τοὺς ἐν Λιβόρνῳ ἐπιτρόπους τῆς Ὀρθοδόξου τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ εἶναι συντροφευμένος μὲ τὰς ἀκολούθους ἀποδείξεις:

Αον) Θέλει ἔχει ἀνὰ χεῖρας ἐμμάρτυρον γράμμα τοῦ βαπτίσματός του, φανερῶνον ὅτι εἶναι ἐκ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως τῶν Γραικῶν, τὸ ὁποῖον θέλει εἶναι βεβαιωμένον παρὰ τοῦ ἰδίου ἀρχιερέως τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς ὁ νέος στέλλεται καὶ μὲ τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὑπάρχει τέκνον μιᾶς τῶν εἰς τὴν Στερεὰν πόλεως ἢ χωρίων τῆς Ἑλλάδος ἢ τῶν νήσων αὐτῆς.

Βον) Θέλει κρατεῖ ἀπόδειξιν παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ ἐπιτρόπων τῆς Σχολῆς, ὅτι ἔχει ἱκανὰς δυνάμεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον καὶ ὅτι ἔγινεν ἀκροατὴς ὅλης τῆς τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων σειρᾶς, διδασκομένης εἰς τὴν ὁποίαν ὁ νέος Σχολὴν ἐχρημάτισε μαθητής.

Αἱ ρηθεῖσαι ἀποδείξεις ἐννοοῦνται διὰ τοὺς νέους σκοπὸν ἔχοντας νὰ τελειοποιηθῶσι εἰς τῶν ἐπιστημῶν τὴν μάθησιν. Πρὸς δὲ τοὺς νέους ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσι τὰς τέχνας, τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν δηλ. Γλυπτικὴν καὶ Ζωγραφικήν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχωσιν ἀπόδειξιν παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ ἐπιτρόπων τῆς Σχολῆς ὅτι ἔχει ἰδέαν τινὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ὅτι εἶναι νέος ἠθῶν καὶ φρονημάτων χρηστῶν.

Φθάνοντες οἱ νέοι εἰς Λιβόρνο θέλουσι παρρησιάζονται πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τοὺς ὁποίους θέλουν παραδίδωσι τὰ ἀποδεικτικά των γράμματα, ἅτινα ἐρευνῶντες καὶ εὑρίσκοντες κατὰ τάξιν θέλουν φροντίζειν ἀμέσως νὰ τοὺς ἐξαποστείλωσιν εἰς τὰς ἀκαδημίας, ὅπου ἔχουν νὰ ἐνασχολοῦνται ἀδιακόπως εἰς τὰ μαθήματά των, χωρὶς νὰ καταγίνωνται εἰς ἄλλο τι, εἰμὴ μόνον εἰς τὴν ἀναγκαίαν μελέτην, δυνάμει τῆς ὁποίας ν' ἀπολαύσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ὀγρήγορα τοῦ σκοποῦ των τὸ ποθούμενον καὶ νὰ γίνωσιν ἄξιοι, ὥστε νὰ ὠφελήσωσι καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν πατρίδα των.

Θέλουν εἶναι δὲ εἰς χρέος τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον νὰ στέλλωσι πρὸς τοὺς ἐν Λιβόρνῳ κατὰ καιρὸν ἐπιτρόπους τῆς Ἐκκλησίας ἀπόδειξιν ὑπογεγραμμένην παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν διδασκάλων, φανερώνουσαν τὸν ζῆλον, τὴν ἐπιμέλειάν των εἰς τὰ μαθήματά των καὶ τὰς προόδους των εἰς αὐτά, καὶ πρὸς τούτοις τὴν καλὴν καὶ φρόνιμον αὐτῶν ἠθικὴν διαγωγήν.

Ἀπεράσθη εἰς ψήφους λαβόντες εἰς τὸ ναὶ 14 καὶ ἀπεφασίσθη αὐτὸ τὸ ἀξιοέπαινον ἔργον.

Μιχ. Ροδοκανάκης
Χρίστος Ραζῆς

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Η ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΑ ΕΝ ΑΡΧῌ ΤΟΥ ΣΙΝΑΪΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ 339

Ὁ ὑπ' ἀριθ. 339 κῶδιξ τῆς μονῆς Σινᾶ ἐγράφη κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ὑπὸ Ἰωσὴφ καθηγουμένου τῆς ἐν Κων/πόλει Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος καὶ ἀφιερώθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν τῇ πατρίδι του Λήμνῳ Μονὴν τῆς Παντανάσσης[1]. Τὸ χειρόγραφον περιέχει ἐκλογὴν ἐκ δεκαὲξ λόγων τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καὶ κοσμεῖται ὑπὸ μικρογραφιῶν, ἑκάστη τῶν ὁποίων, πλὴν τῆς πρώτης, εὑρίσκεται ἐν εἴδει ἐπιτίτλου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου, ἐξ οὗ εἶναι εἰλημμένον καὶ τὸ θέμα της[2]. Ἡμᾶς ὅμως ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει μόνον ἡ ἐν ἀρχῇ τοῦ χειρογράφου ὁλοσέλιδος μικρογραφία, ἡ χρησιμεύουσα ὡς προμετωπὶς αὐτοῦ[3] (Εἰκ. 1).

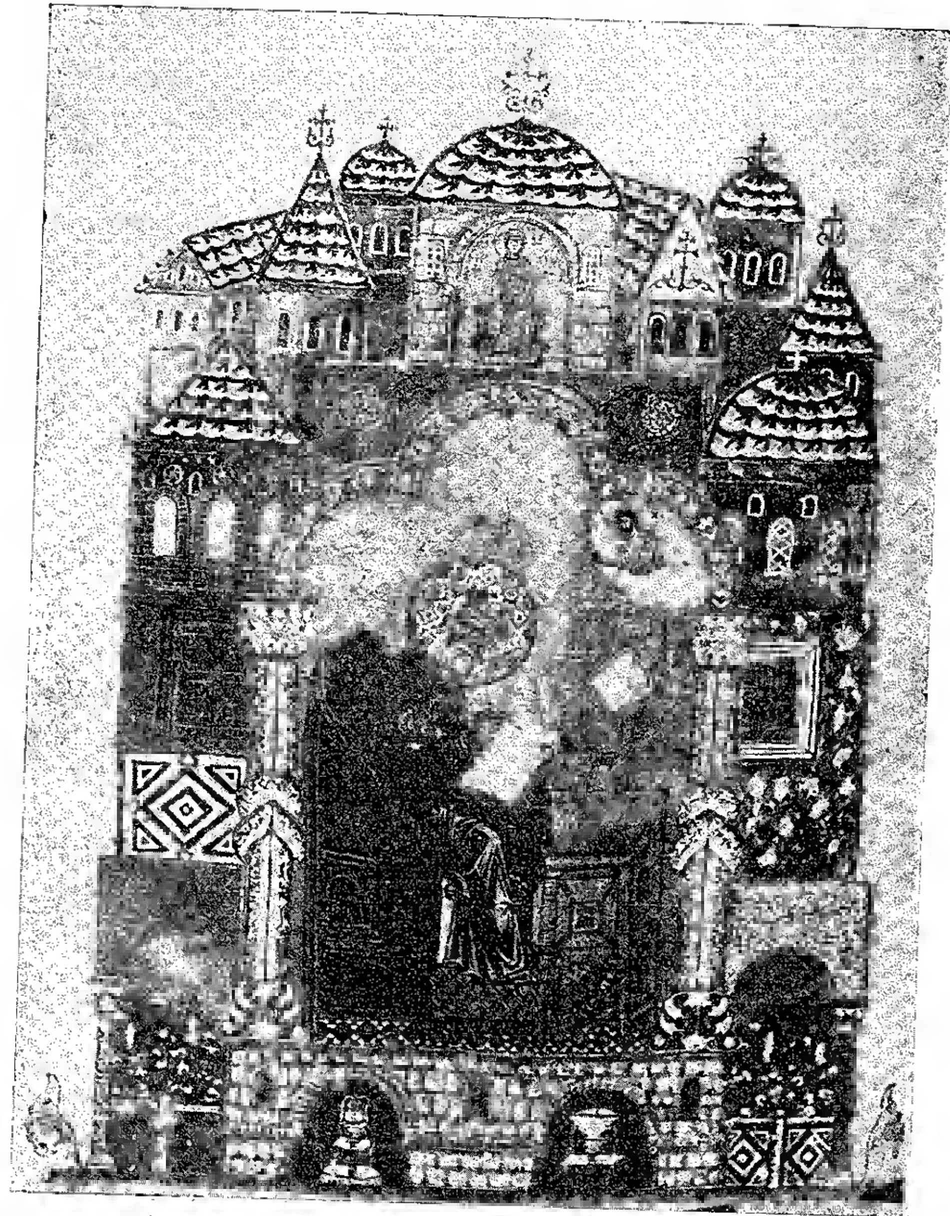
Εἰς τὸ μέσον τῆς μικρογραφίας ταύτης, κάτωθεν τριλόβου τόξου βασταζομένου ὑπὸ δύο κιόνων μετὰ διπλῶν κορμῶν συνδεομένων διὰ κόμβου, εἰκονίζεται ὁ Ἅγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καθήμενος ἐπὶ ἕδρας καὶ γράφων. Πρὸ αὐτοῦ εὑρίσκεται ἀναλόγιον ἔχον εἰς τὸ ἄνω μέρος βιβλίον ἀνοικτόν, ἄνω δὲ καὶ δεξιά, ἐντὸς ἡμικυκλίου, ὁ Ἰησοῦς ἐν προτομῇ εὐλογῶν. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ὅλης συνθέσεως καταλαμβάνουσι, κατὰ τὰ πλάγια, οἰκοδομήματα καλυπτόμενα ὑπὸ τρούλλων καὶ σαμαρωτῶν ἢ πυραμιδοειδῶν στεγῶν. Εἰς τὸ μέσον τῶν στεγῶν τούτων ὑψοῦται τροῦλλος, εἰς τὸ τύμπανον τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται τόξον βασταζόμενον ὑπὸ κιονίσκων καὶ στεγάζον εἰκόνα τῆς Θεοτόκου καθημένης ἐπὶ θρόνου ἄνευ ἐρεισινώτου καὶ κρατούσης ἐπὶ τῶν γονάτων τὸν Ἰησοῦν κατὰ τὸν τύπον τῆς Πλατυτέρας. Εἰς τὰ πλάγια εὑρίσκονται δύο πυργοειδῆ οἰκοδομήματα.

[1] Βλ. V. Garthausen, Catalogus codicum graecorum sinaiticorum, Oxford 1886, 72 κ. ἑξ.

[2] Αἱ περισσότεραι ἀπεικονίσθησαν ὑπὸ τοῦ N. Kondakov, Λεύκωμα τοῦ Σινᾶ (ρωσ.), Ὀδησσός. 1882, πίν. 60—75. Τὸ λεύκωμα τοῦτο δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω. Τρεῖς ἐξ αὐτῶν ἐδημοσίευσεν ὁ O. M. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford 1911, σ. 435, εἰκ. 257 (Γέννησις), σ. 494, εἰκ. 296 (Πεντηκοστή), σ. 642, εἰκ. 407 (Ἀνάστασις). Μίαν ἐπίσης ἐδημοσίευσεν ὁ H. Glück, Die christliche Kunst des Ostens, Berlin 1923, πίν. 5 (Ἅγ. Κυπριανός).

[3] Αὕτη ἔχει πολλάκις ἀπεικονισθῆ. Πλὴν τῶν ἀρχικῶν δημοσιεύσεων τοῦ Kondakov τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ A. Nekrasov, ἐν L'art byzantin chez les Slaves. Deuxième recueil dédié à la mémoire de Th. Uspenskij, Paris 1923, 253, σημ. 2, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω, εὑρίσκεται καὶ ἐν A. Michel, Histoire de l'art, I, σ. 245, εἰκ. 134. Ἐπίσης παρὰ N. Kondakov, Εἰκονογραφία τῆς Θεοτόκου (ρωσ.), Πετρούπολις 1914–15, II, σ. 338, εἰκ. 188, καὶ τελευταῖον ἐν ἀρίστῃ φωτοτυπίᾳ παρὰ Nekrasov, Ἔνθ' ἀν. πίν. XXXVIII. Πρβ. καὶ J. Ebersolt, La miniature byzantine, Paris 1926, 38, σημ. 3.

Τούτων τὸ ἀριστερὸν ἔχει πυραμιδοειδῆ στέγην καὶ φέρει εἰς τὸν ἄνω ὄροφον τρία ἀνοίγματα, εἰς δὲ τὸν κάτω παράθυρον κλειστόν, ὑπ' αὐτὸ δὲ

Εἰκ. 1. Ὁ Ἅγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Μικρογραφία ἐν ἀρχῇ τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδ. 339.

θωράκιον κοσμούμενον ὑπὸ ρομβοειδῶν γλυφῶν. Ὁ δεξιὸς πύργος στεγάζεται ὑπὸ τρούλλου μετὰ παραθύρων εἰς τὸ τύμπανον, εἰς δὲ τὸν κάτω

ὄροφον, ὅστις καλύπτεται ὑπὸ ὀρθομαρμαρώσεως, παράθυρον κλειστὸν
μετὰ μαρμαρίνου πλαισίου. Εἰς τὸ κάτω μέρος ἀμφοτέρων τῶν πυργοει-
δῶν τούτων οἰκοδομημάτων ὑπάρχουσι πυλῶνες μετ' ὀρθομαρμαρώσεως
βασταζόμενοι κατὰ τὰ ἄκρα ὑπὸ κιόνων καὶ κλειόμενοι διὰ θωρακίων,
τὰ ὁποῖα ἀφίνουν νὰ φαίνεται ὁ εἰς τὸ βάθος κῆπος. Τέλος τὸ ἰσοδομι-
κὸν βάθρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται οἱ κίονες τοῦ εἰς τὸ μέσον τρι-
λόβου ἀνοίγματος, φέρει δύο καμάρας στεγαζούσας ἀνὰ μίαν κρήνην
μετὰ πίδακος.

Προτοῦ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ πολύπλοκον τοῦτο ἀρχιτεκτόνημα, τὸ
ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὸ κύριον θέμα τῆς παρούσης μελέτης, ἀνάγκη νὰ
ἐξετάσωμεν ἐπ' ὀλίγον τὴν εἰκόνα τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ἧς τοῦτο
ἀποτελεῖ κατά τινα τρόπον τὸ πλαίσιον.

Ἡ εἰκὼν αὕτη εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς ἀκολουθεῖ τὸν τύπον τῶν
γραφόντων μοναχῶν, τοῦ ὁποίου πολλὰ παραδείγματα ὑπάρχουσι [1]. Ὁ τύ-
πος δὲ οὗτος τοῦ γράφοντος μοναχοῦ πηγάζει ἀπὸ τὸ γενικὸν σχῆμα τῶν
καθημένων καὶ γραφόντων Εὐαγγελιστῶν [2]. Τὴν σχέσιν ἄλλωστε τῆς ἐν-
ταῦθα ἐξεταζομένης εἰκόνος τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὰς παραστάσεις τῶν
Εὐαγγελιστῶν δεικνύει ὄχι μόνον ὁ κατάκοσμος φωτοστέφανός του, ὃν
εὑρίσκομεν, ἂν καὶ σπανιώτατα, εἰς ἀπεικονίσεις Εὐαγγελιστῶν [3], καὶ
ὅστις ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὰς ἐπὶ σμάλτων εἰκόνας [4], ἀλλὰ καὶ ἡ ἕδρα ἐπὶ
τῆς ὁποίας οὗτος κάθηται. Οἱ γράφοντες μοναχοὶ παρίστανται σχεδὸν
κατὰ κανόνα καθήμενοι ἐπὶ σκαμνίου ἄνευ ἐρεισινώτου, ὡς δύναταί τις
νὰ παρατηρήσῃ εἰς τ' ἀνωτέρω παρατεθέντα παραδείγματα, οἱ Εὐαγγε-
λισταὶ ὅμως κάθηνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ ἕδρας ὁμοίας πρὸς τὴν
τοῦ Γρηγορίου τῆς ἐξεταζομένης μικρογραφίας, ἧς ἀνάλογον μορφὴν εὑ-
ρίσκομεν πράγματι εἰς ἀπεικονίσεις Εὐαγγελιστῶν ἐν χειρογράφοις [5]. Τέ-

[1] Βλ. προχείρως K. Weitzmann, Die byzantinische Buchmalerei des 9
und 10 Jahrhunderts, Berlin, 1935, πίν. XL. 221, LXXXI. 501. S. Der Nerses-
sian, L' illustration du roman de Barlaam et Joasaph, Paris, 1937, Λεύκωμα,
πίν. I.

[2] Βλ. A. M. Friend, The Portraits of the Evangelists in Greec and Latin
Manuscripts ἐν Art Studies, 1927, πίν. IX 101, X. 105, XI. 107. 108, XIII. 123,
127, 130 κ. ἄ. Weitzmann, Ἔνθ' ἀν. πίν. IV. 19, 20, V. 24.

[3] Πρβ. τὸν κατάκοσμον φωτοστέφανον τοῦ Ματθαίου εἰς τὸν κώδ. suppl.
gr, 52 τῆς Βιέννης. H. Gerstinger, Die griechische Buchmalerei, Wien,
1926, πίν. XIX.

[4] Πρβ. τὸν ἐκ σμάλτου Ἀρχάγγελον εἰς τὸ Θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἁγ. Μάρ-
κου ἐν Βενετίᾳ. Ch. Diehl, Manuel d' art byzantin, 2α ἔκδ. Paris, 1925—26, II,
σ. 694, εἰκ. 343.

[5] Friend, Ἔνθ' ἀν. πίν IX. 99. Weitzmann, Ἔνθ' ἀν. πίν. XXXIV.
193. P. Buberl, Die Miniaturenhandschriften der Nationalbibliothek in Athen,

λος πρὸς τὰς εἰκόνας τῶν Εὐαγγελιστῶν μᾶς φέρει καὶ τὸ πρὸ τοῦ Γρηγορίου εὑρισκόμενον ἀναλόγιον μὲ τὸ ἀνοικτὸν βιβλίον.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ναζιανζηνοῦ.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀρχιτεκτονημάτων τῶν περιβαλλόντων αὐτήν, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουσι πολὺ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον.

Ὁ Kondakov, ὁ καὶ πρῶτος ἀσχοληθεὶς μὲ τὴν μικρογραφίαν ταύτην, ἐνόμιζεν ὅτι αὕτη εἰκονίζει μοναστήριον μετὰ τῆς μεγάλης του ἐκκλησίας (Καθολικοῦ) ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἄλλων παρεκκλησίων, πύργων καὶ κελλίων καὶ ὅτι τὸ τρίλοβον ἄνοιγμα τὸ στεγάζον τὴν εἰκόνα τοῦ Γρηγορίου ἀντικαθιστᾷ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ Καθολικοῦ [1]. Ἀργότερον ὁμιλεῖ περὶ πεντατρούλλου ἐκκλησίας μετὰ τόξων, πύργων, ἐξεδρῶν καὶ στοᾶς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν κάθηται ὁ γράφων Γρηγόριος. Τὰς εἰς τὸ κάτω μέρος δύο κρήνας θεωρεῖ συμβολικάς, τοὺς δὲ κατὰ τὰ ἄκρα δύο πυλῶνας ἀποκαλεῖ κιβώρια. Τέλος τὸν εἰς τὸ βάθος διὰ τῶν πυλώνων φαινόμενον κῆπον θεωρεῖ συμβολίζοντα τὸν Παράδεισον, ὅστις ἀνοίγεται διὰ τῶν λόγων τοῦ Ναζιανζηνοῦ [2].

Ἡ λεπτομερὴς ὅμως ἐξέτασις τῆς μικρογραφίας ταύτης καὶ ἡ ἀνάλυσις τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν στοιχείων δύναται νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς πολὺ διάφορα συμπεράσματα.

Διὰ τὴν ἔρευναν ταύτην πολὺ δύναται νὰ μᾶς βοηθήσῃ ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον εἰκονίζεται ὁ Ναζιανζηνὸς εἰς τὰς δύο παλαιοτέρας διασκευὰς τῆς εἰκονογραφήσεως τῶν λόγων του, τὰς ὁποίας ἀντιπροσωπεύουσιν ἀφ' ἑνὸς ὁ ὑπ' ἀριθ. 510 κῶδιξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, γραφεὶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 880 καὶ 886, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ὑπ' ἀριθ. 49—50 κῶδιξ τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου, ἀνήκων ὁμοίως εἰς τὸν 9ον αἰῶνα [3].

Εἰς τὸν Παρισινὸν κώδ. 510 ὁ Γρηγόριος κάθηται ἐπὶ ἕδρας καὶ γράφει εἰς βιβλίον ἀνοικτὸν ἐπὶ ἀναλογίου. Ὄπισθεν αὐτοῦ ὑπάρχει χαμηλὸν κτίσμα, ὡς ἐπίσης καὶ δένδρα ὑποδηλοῦντα κῆπον. Ἔμπροσθέν

Wien, 1917 (Denkschr. der Akademie in Wien. Phil-hist. Kl.), πίν. XXV, 65. Διὰ τὴν διακόσμησιν τῆς ἕδρας βλ. Dalton, Ἔνθ' ἀν. σ. 678, εἰκ. 429.

[1] Τὰς σχετικὰς δημοσιεύσεις τοῦ Kondakov, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημείωσα, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω. Τὰς περὶ τῆς ἐν λόγῳ μικρογραφίας γνώμας του γνωρίζω ἐν τῆς περιλήψεως ἣν παρέχει ὁ Nekrasov, Ἔνθ' ἀν. 253 κ. ἑξ. ὅστις φαίνεται ἀποδεχόμενος αὐτάς.

[2] N. Kondakoff, Histoire de l'art byzantin considéré principalement dans les miniatures. Trad. M. Trawinski, Paris, 1886—91, II, 97.

[3] Περὶ τῶν δύο τούτων χειρογράφων βλ. G. Millet, ἐν A. Michel, Histoire de l'art. I, 239 κ. ἑξ. Diehl, Manuel, 621 κ. ἑξ.

του εἰκονίζεται ἐκκλησία εἰς σχῆμα τρικλίτου βασιλικῆς[1] (Εἰκ. 2).

Εἰς τὸν Ἀμβροσιανὸν κώδ. 49—50 ἡ παράστασις εἶναι διαφορετική. Ἐκεῖ ἐν ἀρχῇ ἑκάστου σχεδὸν λόγου εἰκονίζεται τὸ ἐσωτερικὸν βασιλικῆς, ὅπου ὁ Ναζιανζηνὸς ὄρθιος ἐκφωνεῖ τὸν λόγον του, παρ' αὐτὸν δὲ εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς παρίστανται οἱ ἀκροαταὶ[2] (Εἰκ. 3), πολλάκις μάλιστα, ὅπως ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου εἰς τοὺς Μακκαβαίους, παρὰ τὸν ὁμι-

Εἰκ. 2. Ὁ Ἅγ. Γρηγόριος Ναζιανζηνός. Μικρογραφία τοῦ ὑπ' ἀριθ. 510 κώδ. τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων.

λοῦντα ἱεράρχην, παρίστανται κατὰ περίεργον τρόπον εἰς τὴν ἄνω σειρὰν καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ἀναφερόμενα ἐν τῇ ὁμιλίᾳ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου δηλαδὴ οἱ Μακκαβαῖοι[3].

Ἀργότερον, εἰς χειρόγραφα εἰκονογραφημένα περιέχοντα τὴν λειτουργικὴν λεγομένην ἐκλογὴν τῶν δεκαὲξ λόγων τοῦ Γρηγορίου τῶν ἀναγινωσκομένων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ὁ Παρισινὸς κῶδιξ 543, εὑρίσκομεν τὸν Ναζιανζηνὸν καθήμενον ἐπὶ ἕδρας καὶ γράφοντα ἔμπροσθεν οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰκονίζει ἐκκλησίαν, πρὸ δὲ τοῦ Γρηγορίου τὰ πρόσωπα ἢ τὰ γεγονότα, ὧν γίνεται μνεία ἐν τῷ λόγῳ (Εἰκ. 4)[4]. Ἡ τελευταία αὕτη διασκευὴ προ-

1 H. Omont, Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, Paris, 1929, πίν. LV.

2 Φωτογραφία ὑπ' ἀριθ. C. 355 τῆς ἐν Παρισίοις Collection des Hautes Études.

3 Ἀπεικόνισις παρὰ Weitzmann, Ἔνθ' ἀν. πίν. LXXXVII. 547.

4 Omont, Ἔνθ' ἀν. πίν. CXXI. 1—2, CXXIII. 2.

έρχεται ἀναμφιβόλως ἀπὸ τὸν ἑλληνιστικῆς ὅλως ἐμπνεύσεως τύπον τοῦ Παρισινοῦ κώδ. 510. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἰς τὸν Παρισινὸν κώδ. 510 εὑρίσκεται εἰς τὸ ἄκρον τῆς εἰκόνος (Εἰκ. 2), ἐτοποθετήθη ὄπισθεν τοῦ γράφοντος Γρηγορίου, διὰ νὰ ἐξοικονομηθῇ χῶρος πρὸς ἀπεικόνισιν ἔμπροσθεν αὐτοῦ τῶν προσώπων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν λόγον.

Εἰκ. 3. Ὁ Ἅγ. Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ὁμιλῶν ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Μικρογραφία τοῦ ὑπ' ἀριθ. 49—50 κώδικος τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου.

Ἔχομεν οὕτω εἰς τὸν Παρισινὸν κώδ. 543 (Εἰκ. 4) τὴν ἀρχὴν τῆς συμπτύξεως τῶν παραστάσεων τοῦ γράφοντος Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ οἰκοδομήματος, δηλαδὴ τῆς ἐκκλησίας. Ἡ συνεπτυγμένη αὕτη μορφὴ ἐπιτρέπει ἤδη νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς μικρογραφίαν τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδικος (Εἰκ. 1).

Εἶναι φανερὸν ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ μίαν συνένωσιν ὅλων τῶν παλαιοτέρων τύπων. Ὁ καθήμενος Γρηγόριος μὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀναλόγιον κατάγεται ἀναμφιβόλως ἀπὸ τὴν παράστασιν τοῦ Παρισινοῦ κώδ. 510 (Εἰκ. 2) τὸ ὅτι δὲ γράφει ὄχι ἐπὶ τοῦ βιβλίου τοῦ εὑρισκομένου ἐπὶ τοῦ ἀναλογίου, ἀλλ' ἐπὶ φύλλου, τὸ ὁποῖον κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστεράν, σχετίζει αὐτὸν πρὸς τὴν ἐξειλιγμένην μορφὴν τοῦ Παρισινοῦ κώδ. 543 (Εἰκ. 4). Ὁ Ναζιανζηνὸς ὅμως δὲν παρίσταται καθήμενος καὶ γράφων εἰς τὸ ὕπαιθρον, ὅπως ἐν τῷ Παρισινῷ κώδ. 510, ἀλλ' εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐκκλησίας. Οὐδεμία, νομίζω, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ λεπτομέρεια αὕτη σχετίζεται μὲ τὸν τύπον τὸν ὁποῖον παρέχει ὁ Ἀμβροσιανὸς κώδ. 49—50, ὅπου ὁ Γρηγόριος παρίσταται ὁμιλῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν βασιλικῆς (Εἰκ. 3).

Οὕτω δύναται νὰ θεωρηθηθῇ ἐκτὸς ἀμφιβολίας ὅτι ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς παράστασις τοῦ Γρηγορίου σχετίζεται στενῶς πρὸς τοὺς παλαιοτέρους τύπους. Τὸ οἰκοδόμημα ὅμως, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται καθήμενος καὶ γράφων, πόθεν κατάγεται;

Ἂν ἐξετάσῃ τις λεπτομερῶς τὸ πολύπλοκον τοῦτο ἀρχιτεκτόνημα, θὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτὸ στοιχεῖα εὑρίσκονται πάντα εἰς τὴν

Εἰκ. 4. Ἅγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός—Μαρτύριον τοῦ Ἁγ. Κυπριανοῦ. Μικρογραφία τοῦ ὑπ' ἀριθ. 543 κώδ. τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων.

ἐν σχήματι πεντατρούλλου ναοῦ σύνθεσιν, τὴν ὁποίαν ἐν ἄλλῃ μελέτῃ ἡμῶν εὕρομεν ἀποτελοῦσαν τὴν προμετωπίδα τῶν κωδίκων Βατικανοῦ 1162 καὶ Παρισινοῦ 1208, ὡς καὶ τὴν ἐπικεφαλίδα τῶν λειτουργικῶν εἰλητορίων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Πάτμου [1].

Πράγματι, τὸ τρίλοβον τόξον μὲ τοὺς κίονας τοὺς ἔχοντας διπλοὺς συνδεδεμένους κορμούς, ὑπὸ τὸ ὁποῖον εἰκονίζεται ὁ Ναζιανζηνός, οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ τὸ μεσαῖον ἄνοιγμα τοῦ Τέμπλου ἐν τῇ προμετωπίδι τοῦ Βατικανοῦ κώδικος καὶ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι τοῦ εἰλητορίου Ἀθηνῶν [2]. Τὸ ὑπεράνω τοῦ τριλόβου τούτου ἀνοίγματος ὀρθογώνιον ἀέτωμα εὑρίσκεται ἀπαράλλακτον καὶ εἰς τοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντας κώδικας,

[1] Βλ. Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, 13, 1937, 158 κ. ἑξ. εἰκ. 1—2, 7—8.

[2] Ἐπετηρίς, Ἔνθ' ἀν. σ. 160, εἰκ. 1. σ., 168, εἰκ. 7.

ὅπως καὶ εἰς τὰ εἰλητάρια. Ὅμοιος ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ ὑπὲρ τὸ ἀέτωμα τοῦτο μέγας κεντρικὸς τροῦλλος, ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ τυμπάνου αὐτοῦ κάτωθεν τόξου εἰκονιζομένη Θεοτόκος εἶναι ἡ Πλατυτέρα τῶν εἰλητορίων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Πάτμου, ἡ ὁποία ὅμως ἐκεῖ εὑρίσκεται κάτω τοῦ ὀρθογωνίου ἀετώματος καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου, ὅπου κατὰ παρανόησιν ἐζωγράφησεν αὐτὴν ὁ τεχνίτης τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδικος.

Ἀλλὰ καὶ τοὺς τέσσαρας περὶ τὸν κεντρικὸν μικροτέρους τρούλλους, τοὺς εἰκονιζομένους εἰς τὰ δύο εἰλητάρια καὶ τὰ δύο χειρόγραφα, εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν εἰς τὴν Σιναϊτικὴν μικρογραφίαν περιπεπλεγμένους μεταξὺ στεγῶν καὶ πύργων ἀσχέτων πρὸς τὸ κύριον θέμα. Ὁ εἷς τούτων εὑρίσκεται ἀριστερὰ εἰς τὸ βάθος εὐθὺς παρὰ τὸν κεντρικόν, ὁ δὲ ἀντίστοιχος πρὸς δεξιὰ εἰκονίζεται κατὰ τὸ ἄκρον ἀποκεχωρισμένος τοῦ κεντρικοῦ διὰ τοῦ παρεμβαλλομένου οἰκοδομήματος μὲ τὴν σαμαρωτὴν στέγην. Οἱ δύο τέλος ἐμπρόσθιοι μικροὶ τροῦλλοι εἶναι οἱ στεγάζοντες τοὺς δύο ἑκατέρωθεν τοῦ τριλόβου κεντρικοῦ ἀνοίγματος πύργους. Τούτων μόνον ὁ πρὸς δεξιὰ διετήρησεν ὁπωσδήποτε τὴν ἀρχικήν του μορφήν, ἐνῷ ὁ πρὸς ἀριστερὰ μετεβλήθη εἰς πυραμιδοειδῆ στέγην.

Εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ προέλευσις τῶν δύο εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος καὶ κατὰ τὰ ἄκρα εἰκονιζομένων πυλώνων, τοὺς ὁποίους ὁ Kondakov εἶχεν ἐκλάβει ὡς κιβώρια. Οὗτοι πράγματι οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ ἀνοίγματος τοῦ Τέμπλου δύο τόξα, ὑπὸ τὴν μορφὴν ἰδίᾳ τὴν ὁποίαν ἔχουσι ταῦτα εἰς τὸ εἰλητάριον τῆς Πάτμου [1]. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὴν δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἐπένδυσιν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ὑπὲρ τὸ τρίλοβον ἄνοιγμα ὀρθογώνιον ἀέτωμα, ὅπου μάλιστα ὑπάρχουσι καὶ οἱ διὰ μαρμαροθετήματος ῥόδακες, εἰκονιζόμενοι εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν καὶ εἰς τὸ εἰλητάριον τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ Βατικανοῦ.

Οὕτω, νομίζω, ἀποδεικνύεται ἐπαρκῶς ὅτι τὸ ὅλον οἰκοδόμημα εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ Σιναϊτικοῦ χειρογράφου πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀνάλογον σύνθεσιν τὴν εὑρισκομένην εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων, ὅπως καὶ εἰς τὰ εἰλητάρια τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Πάτμου.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὅμως αὐτὴ σύνθεσις, ἡ ὁποία εἰς τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα ἔχει καθαρότητα συλλήψεως τόσην, ὥστε νὰ μὴ ἀφίνῃ ἀμφιβολίαν, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ περὶ αὐτῆς ἡμετέρᾳ μελέτῃ, ὅτι εἰκονίζει τὸ ἐσωτερικὸν Ἱεροῦ ἐκκλησίας μετὰ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Τέμπλου [2], εἰς τὴν μικρογραφίαν τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδικος τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς ἐνταῦθα ἔχει δεινῶς παρανοηθῇ, οὕτως ὥστε νὰ χρειάζεται λεπτομερὴς ἐξέτασις αὐτῆς διὰ νὰ

[1] Ἐπετηρίς, Ἔνθ' ἀν. σ. 172. εἰκ. 8.

[2] Ἐπετηρίς, Ἔνθ' ἀν. 169 κ. ἑξ.

πεισθῆ τις ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὰ πρότυπα ἐκεῖνα. Ὁ ἐκτελέσας αὐτὴν
τεχνίτης, μὴ ἐννοῶν φαίνεται τὴν σημασίαν τῆς ἀρχικῆς ἐκείνης συνθέ-
σεως, παρεμόρφωσεν αὐτὴν διὰ τῆς προσθήκης πολλῶν ἀσχέτων ἐντελῶς
στοιχείων. Μεταξὺ τῶν στοιχείων τούτων εἶναι καὶ ὁ κῆπος ὁ φαινόμενος
εἰς τὸ βάθος. Τοιούτους κήπους φαινομένους ὄπισθεν τοίχων ἢ κιγκλίδων
εὑρίσκομεν ὄχι σπανίως εἰς μικρογραφίας χειρογράφων ἑλληνιστικοῦ χα-
ρακτῆρος, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ Μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου Β΄ ἐν
τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ [1]. Ὀλίγα ἐπίσης δένδρα ὄπισθεν χαμηλοῦ
κτίσματος εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω παρετεθεῖσαν εἰκόνα τοῦ Να-
ζιανζηνοῦ ἐν τῷ Παρισινῷ κώδ. 510 (Εἰκ. 2), παράδειγμα δεικνύον εἰς
ἡμᾶς τὸν δρόμον διὰ τοῦ ὁποίου τὸ ἑλληνιστικὸν τοῦτο στοιχεῖον εἰσῆλ-
θεν εἰς τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς σύνθεσιν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐξεταζομένης μικρογρα-
φίας δύο κρήνας μετὰ πίδακος, δέον καὶ ἡ καταγωγὴ αὐτῶν ν' ἀναζητη-
θῇ εἰς ἀναλόγους περιστάσεις ἑλληνιστικοῦ χαρακτῆρος [2].

Οὕτως ἐκ τῶν ἀνωτέρω διὰ μακρῶν ἐκτεθέντων προκύπτει τὸ θετι-
κόν, ὡς τοὐλάχιστον νομίζω, συμπέρασμα, ὅτι ἡ μικρογραφία τοῦ Σιναϊ-
τικοῦ κώδικος δὲν παριστᾷ, ὅπως εἶχεν ὑποθέσει ὁ Kondakov, τὸ ἐσωτε-
ρικὸν μονῆς μετὰ τοῦ Καθολικοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς.
Πρόκειται ἁπλῶς περὶ παρανενοημένης καὶ ἐκφυλισμένης μορφῆς τῆς ἐν
σχήματι πεντατρούλλου ἐκκλησίας προμετωπίδος, τῆς ὁποίας τὸν ἀρχικὸν
τύπον καὶ τὴν εἰς διαφόρους περιστάσεις χρησιμοποίησιν αὐτῆς ἐξητάσα-
μεν ἐν προγενεστέρᾳ ἐργασίᾳ ἡμῶν. Ἐκεῖ ἀπεδείξαμεν ὅτι τὸ ἐν τῇ προ-
μετωπίδι ταύτῃ πεντάτρουλλον ἀρχιτεκτόνημα εἰκονίζει τὴν ἁψῖδα ἐκκλη-
σίας μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῆς Τέμπλου. Ὁ ζωγραφήσας τὴν προμετωπίδα τοῦ
Σιναϊτικοῦ κώδικος, ἀντὶ νὰ εἰκονίσῃ τὸν Ναζιανζηνὸν γράφοντα εἰς τὸ
ὕπαιθρον καὶ ἐνώπιον ἢ ὄπισθεν αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἰς τοὺς
Παρισινοὺς κώδικας 510 καὶ 343, (Εἰκ. 2, 4), ἐτοποθέτησεν αὐτὸν εἰς τὸ
ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ὁ ζωγράφος τοῦ Ἀμβροσιανοῦ κώδ.
49—50 (Εἰκ. 3). Διὰ τὴν παράστασιν ὅμως τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐκκλησίας
ἐχρησιμοποίησε τὸ ἀπὸ τοῦ 9ου ἤδη αἰῶνος ἐν χρήσει πεντάτρουλλον ἀρ-

[1] Βλ. Il Menologio di Basilio II, Torino, 1907 (Codices e Vaticanis selecti ... VIII), πίν. 181, 229, 384 κ. ἄ. Πρβ. καὶ L. de B e y l i é, L'habitation byzantine, Grenoble - Paris, 1902, 78. 79, 144.

[2] Βλ. προχείρως τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Δαφνίου παρὰ E. D i e z - O. D e m u s, Byzantine Mosaics in Greece, Cambridge Messachusetts, 1931, εἰκ. 109. Ἐπίσης τοὺς κανόνας τοῦ ὑπ' ἀριθ. 64 κώδικος τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἐν G. S c h l u m b e r g e r, L'épopée byzantine, I, 756, 767. Πρβ. καὶ B e y l i é, Ἔνθ' ἀν. 145.

χιτεκτόνημα, περὶ τοῦ ὁποίου μακρὸς ἐγένετο λόγος εἰς τὴν προγενεστέραν ἡμῶν μελέτην, ἀλλὰ μεταμορφωμένον καὶ παρανενοημένον. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν τέλος τῶν παλαιοτέρων ἑλληνιστικῶν εἰκόνων τοῦ Γρηγορίου γράφοντος ἐν ὑπαίθρῳ ὀφείλονται καὶ αἱ κρῆναι καὶ ὁ κῆπος εἰς τὴν Σιναϊτικὴν μικρογραφίαν. Οὕτως ἡ ἀνευρεθεῖσα καταγωγή των ἀπαλλάσσει τὰ ἑλληνιστικὰ ταῦτα θέματα ἀπὸ τὴν συμβολικὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν εἰς αὐτά, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ὁ Kondakov.

Ἀλλὰ θὰ ἐρωτηθῇ ἴσως, διατί ὁ γράφων Γρηγόριος εἰκονίζεται ἔχων ἐνώπιον ἢ ὄπισθεν αὐτοῦ ἐκκλησίαν ἢ καθήμενος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς. Τοῦτο θὰ ἐξηγήσῃ τις εὐκόλως ἂν ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι οἱ δεκαὲξ λόγοι τοῦ Ναζιανζηνοῦ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν λειτουργικὴν καλουμένην ἐκλογήν, αὐτοὺς δὲ ἀκριβῶς περιέχει καὶ ὁ Σιναϊτικὸς κῶδιξ, ἀνεγινώσκοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ὡρισμένας ἑορτὰς [3]. Εἰς τὸν γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς Παρισινὸν κώδικα 443 ἀναγράφεται μάλιστα ἐν ἀρχῇ ἑκάστου λόγου καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ ἔτους, καθ' ἣν δέον οὗτος ν' ἀναγινώσκηται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ [4]. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη ἐξηγεῖ αὐτὴ καὶ μόνη τὸν λόγον τῆς ἀπεικονίσεως τῆς ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Γρηγορίου.

Ἡ σύνθεσις τέλος αὕτη, ὅπως παρουσιάζεται εἰς τὴν Σιναϊτικὴν μικρογραφίαν, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς παραδόξου παραστάσεως τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν —Γρηγορίου, Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου— τῶν ὁποίων ἕκαστος χωριστὰ εἰκονίζεται ὡς «Πηγὴ τῆς Σοφίας», παραστάσεως λίαν διαδεδομένης εἰς τὰς τοιχογραφίας ἀπὸ τοῦ 14ου κυρίως αἰῶνος, ἀλλ' ἐμφανιζομένης ἀπὸ τοῦ 11ου ἢ 12ου εἰς τὰς μικρογραφίας τῶν χειρογράφων [5]. Ἡ ἐξέτασις ὅμως τοῦ θέματος τούτου ἐξέρχεται τῶν πλαισίων τῆς παρούσης ἐργασίας. Τοῦτο θέλομεν ἐξετάσει εἰς προσεχῆ μελέτην.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

[3] M i l l e t ἐν M i c h e l, Ἔνθ' ἀν. 239. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ M i g n e (P G. τόμ. 35—36) ἔκδοσιν τῶν ἁπάντων τοῦ Ναζιανζηνοῦ οἱ ἑξῆς, κατὰ τὴν σειράν, ἣν συνήθως ἔχουσιν εἰς τὰ χειρόγραφα : 1, 45, 44, 41, 15, 24, 19, 38, 43. 39, 40, 11, 21, 42, 14 καὶ 16.

[4] O m o n t, Ἔνθ' ἀν. Εἰσαγωγή, 56.

[5] Βλ. A. G r a b a r, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris, 1928, 278.

ΜΙΧΑΗΛ ΕΡΜΟΔΩΡΟΣ ΛΗΣΤΑΡΧΗΣ
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΛΙΤΑΡΧΟΣ

Σύγχρονοι καὶ συμπολῖται τοῦ Ἀλεξάνδρου Νερούλη, περὶ τοῦ ὁποίου τὸ σημείωμά μου εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἐγένοντο οἱ Μιχαὴλ—ὁ κατόπιν μεταλλάξας τὸ ὄνομα εἰς Ἑρμόδωρον—Ληστάρχης καὶ Ἱερώνυμος Λίταρχος.

Ὡς πρὸς τὸ ἐπώνυμον, παρατηροῦμεν ὅτι τοῦτο ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ'. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἀπαντᾷ ὡς Ληστάρχης, Λήσταρχος, Λίταρχος, Λίταρδος καὶ Λιτάρχης. Ἦτο δ' ἡ οἰκογένεια ἐκ τῶν πρώτων ἐν Ζακύνθῳ, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ Βενετοκρατίας, ἐγγεγραμμέναι εἰς τὴν Χρυσόβιβλον [Libro d'oro] μεταξὺ τῶν εὐγενῶν, ἀπετέλεσαν τὸ ἐξ 150 μελῶν Συμβούλιον τῆς Μεγαλοπρεποῦς Κοινότητος τῆς Νήσου. Ἡ οἰκογένεια αὕτη μέχρι σήμερον σῳζομένη ἐν Ζακύνθῳ διετήρησε τὸ πρῶτον ἐπώνυμον αὐτῆς, τὸ καὶ ἀρχαιότερον, Ληστάρχης.

Τοῦ Ἑρμοδώρου, γεννηθέντος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ'. αἰῶνος, πατὴρ ἐγένετο ὁ ἱερεὺς Φίλιππος, υἱὸς ἢ ἀδελφὸς τοῦ Φραγκίσκου, ὅστις τὴν 20 Ἰανουαρίου 1531 παρέμενεν ἐν Ἀγκῶνι τῆς Ἰταλίας[1], καὶ ὅστις ἐπιστρέψας εἰς Ζάκυνθον ἐγένετο συμβολαιογράφος[2]. Οὗτος ἐκ τῆς συζύγου του Θεοδώρας[3], ἀγνώστου ἐπωνύμου, ἔσχε τρεῖς υἱούς, τούς: Πέτρον ἱερέα, γενόμενον καὶ τοῦτον συμβολαιογράφον[4], Ἀνδρέαν καὶ Μιχαὴλ (Ἑρμόδωρον), ἀπέθανε δὲ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1553 ἢ ἀρχὰς τοῦ 1554, τῆς διαθήκης του συνταχθείσης τὴν 12 Δεκεμβρίου 1553[5]. Ὅτι δὲ ἡ πατρὶς τοῦ Ἑρμοδώρου ἦτο ἡ Ζάκυνθος, καὶ οὐχί, ὡς φρονοῦσί τινες, ἡ Χίος, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία.

Περὶ τοῦ Ἑρμοδώρου Ληστάρχου πολλὰ παρὰ διαφόρων ἔχουσι γρα-

---

[1] Βλ. συμβ)γράφον Ζακύνθου Ν. Φραγκόπουλον, σελ. 354, 360.

[2] Τ' ἀρχεῖα τούτου ἀπὸ 1 Αὐγ. 1539 μέχρις 9 Ἀπριλ. 1553 τηροῦνται, ὡς καὶ τῶν ἄλλων συμβ)γράφων, παρὰ τῷ Ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου. Τὴν συμβολαιογραφικὴν ἠδύναντο νὰ ἐξασκῶσι καὶ ἱερεῖς εἰς τὰς Βενετοκρατουμένας τότε χώρας, διαταγῇ ὅμως τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ Θαλάσσης Α. Πιζάνη ἀπὸ 25 Μαΐου 1631 καὶ Νόμῳ ἐκ 33 ἄρθρων τοῦ Γ. Προβλ. Θαλάσσης Α. Δονᾶ ἀπὸ 10 Μαρτίου 1770, ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ εἰς τοὺς κληρικοὺς ἡ ἐξάσκησις τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ συμβολαιογράφου.

[3] Αὕτη, χήρα οὖσα, κατέλιπε, διὰ τῆς ἀπὸ 2 Σεπτ. 1554 διαθήκης της, συνταχθείσης παρὰ τῷ συμβολαιογράφῳ Θ. Παρίση, σελ. 367, μέρος τῆς περιουσίας της εἰς τὰ τέκνα της.

[4] Διετέλεσε συμβολαιογράφος ἀπὸ 24 Ὀκτ. 1549 μέχρι 15 Ἀπρ. 1560.

[5] Συμβολαιογρ. Θ. Παρίσης σελ. 369.

φή[1]. Παρέρχομαι ὅθεν δι' ὀλίγων διὰ τοῦ σημειώματός μου τούτου τὰ τοῦ βίου του, συμπληρῶν κενά τινα δι' ἀγνώστων πληροφοριῶν, εἰλημμένων ἐξ ἐπισήμων ἐγγράφων.

Οὗτος ἐν τῷ κολλεγίῳ τῆς Ρώμης ἐκπαιδευθεὶς καὶ ἐγκρατὴς γενόμενος τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, ἀπεχθανόμενος τὴν αὐλὴν τῆς Ρώμης, τὴν συστηματικῶς τοὺς Ἕλληνας σπουδαστὰς προσηλυτίζουσαν[2], καὶ μετέβη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Φερράρας, ὅπου ἐσπούδασε τὴν ἰατρικήν. Ἐκ Φερράρας μετέβη εἰς Χίον, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς του ἀπὸ 11 Φεβρουαρίου 1533 πρὸς τὸν Ματθαῖον Δεβαρῆν, ἐν τῇ νήσῳ δὲ ταύτῃ διέτριβε καὶ κατὰ τὸ 1538, ὡς δεικνύει ἑτέρα ἐπιστολή του κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐκ Χίου πρὸς τὸν ἔξοχον λατινιστὴν καὶ ἑλληνιστὴν Ἴλερμον Βουδαῖον [1467—1540].

Ἐκεῖ εὑρίσκετο καὶ κατὰ Μάϊον τοῦ 1541, ὅτε εἶχε πληρώσει τριάκοντα καὶ ἓν φλωρία διὰ τὴν ἐξαγορὰν τοῦ αἰχμαλώτου Ἀντωνίου Ζερβοῦ[3]. Ἐκ Χίου δέ, ὅπου διηύθυνε σχολεῖον καὶ μετήρχετο τὴν ἰατρικήν[4], μετέβη εἰς Ρώμην, πιθανὸν πρὸ τῆς 26 Νοεμβρίου 1543, ὡς ἡ ἐπιστολή του πρὸς τὸν μαθητήν του Ἀλέξανδρον Νερούλην, ἐκεῖ δ' εὑρισκομένου, μνημονεύει αὐτοῦ ἐν ἐπιστολῇ του ὁ Ἰάκωβος Διασωρῖνος. Κατόπιν μετέβη εἰς Φερράραν, ὅπου τὸ 1546 διωρίσθη καθηγητὴς εἰς τὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιον διδάσκων τὰ ἑλληνικὰ γράμματα[5]. Ἐκεῖθεν ἀπηύθυνε τὴν ἀπὸ 15 Δεκεμβρίου 1547 πρὸς τὸν Ματθαῖον Δεβαρῆν ἐπιστολήν του καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου Β' κατὰ τὴν β' αὐτοῦ πατριαρχείαν, παροτρύνουσαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διδάξῃ ἐν τῇ πατριαρχικῇ Ἀκαδημίᾳ.

Ἀναχωρήσας ἐκ Φερράρας ὁ Ἑρμόδωρος διῆλθεν ἐκ Ζακύνθου, πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν οἰκείων του, τῆς εὐκαιρίας δ' ἐκείνης ἐπωφεληθεῖσα ἡ Μπέτα, θυγάτηρ Σίμου τοῦ Μπούα καὶ σύζυγος Νικολάου Μαλανδρίνου ἐξουσιοδότησεν αὐτὸν καὶ τὸν Νικόλαον Βλασόπουλον, τὴν 22 Ὀκτωβρίου

---

[1] Μεταξὺ τῶν περὶ Ἑρμοδώρου ἀρχαιότερον γραψάντων καταλέγονται καὶ οἱ: Κρούσιος, Μ. Παρανίκας, Π. Ρουσᾶνος, Α. Μουστοξύδης, Παπαδόπουλος Βρετός, Κ. Σάθας, Π. Χιώτης, Μ. Γεδεών, E. Legrand, Ν. Κατραμῆς.

[2] Κ α τ ρ α μ ῆ. Φιλολ. Ἀνάλεκτα Ζακύνθου 240.

[3] Συμβολαιογράφος Β. Φραγκόπουλος, 146

[4] Νομίζω ὅτι ὁ Κατραμῆς σφάλλεται γράφων ὅτι τὸ 1581 Δημήτριος ὁ Μαρμαρᾶτος ἀπέστειλεν ἐκ Κερκύρας πρὸς τὸν Ἑρμόδωρον ἐπιστολήν, διότι τὸ 1581 ὁ Ἑρμόδωρος δὲν ἔζη, ἐκτὸς ἂν ὁ θάνατος αὐτοῦ ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸν Μαρμαρᾶτον.

[5] Μετὰ τὸν Ἑρμόδωρον ἐδίδαξεν ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ ὁ Βαρισανός Ἀχ. Α. Κ ύ ρ ο υ, «Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως», 95.

1548, ἵνα ἐξαγοράσουν τὸν σύζυγόν της, αἰχμάλωτον ὄντα, ἀντὶ ἑβδομήκοντα φλωρίων [1].

Ὁ Ἑρμόδωρος ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν τῇ πατριαρχικῇ Ἀκαδημίᾳ διδασκαλίας του, ἔγραψε προτρεπτικὸν εἰς τοὺς σπουδάζοντας νέους καὶ διάφορα ἄλλα πονήματα.

Ἐκ Κ]πόλεως μετέβη εἰς Χίον, ὅπου πλέον ὁριστικῶς ἐγκατεστάθη, νυμφευθεὶς τὴν Μπετίναν, ἀγνώστου ἐπωνύμου, ἐξ ἧς ἔσχε μίαν καὶ μόνην θυγατέρα, Θεοδωρούλαν ὀνόματι, συζευχθεῖσαν τὸν ἐκ Χίου Ὀρέγγιον Μαρτινέγκον, ἐξ ἧς συζυγίας ἐγεννήθη υἱός, λαβὼν τὸ ὄνομα τοῦ πάππου του Ἑρμόδωρος [2].

Τῆς μεγάλης ἀξίας τοῦ Ἑρμοδώρου Ληστάρχου πολλοὶ τῶν συγχρόνων του, τῶν ἐπὶ παιδείᾳ ἐξεχόντων, εὐφήμως μνημονεύουσι, πολλαὶ δ' εἶνε καὶ αἱ πρὸς διαφόρους διαμειφθεῖσαι ἐπιστολαί του [3].

Ὁ χρόνος τοῦ θανάτου του εἶναι ἄγνωστος. Κατὰ τὸν Γ. Ζολώταν [4], ἀπέθανεν οὗτος πρὸ τοῦ 1575. Πάντως ἐξ ἐγγράφου φαίνεται ὅτι δὲν ἔζη τὸ 1581 [5], κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα, ἀπέθανεν ἐν Χίῳ, ὁπόθεν ἡ οἰκογένειά του μετέβη εἰς Ζάκυνθον, ὅπου τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1584, ἡ χήρα αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μπράτην ἀμπέλιόν της εἰς θέσιν Σκανταλιοῦ [6] καὶ τὴν 3 Νοεμβρίου 1595 ἡ αὐτὴ χήρα τοῦ Ἑρμοδώρου καὶ ἡ θυγάτηρ της Θεοδωρούλα κατέστησαν ἐπίτροπον αὐτῶν, ἐν Ζακύνθῳ εὑρισκόμεναι, τὸν ἔγγονον Ἑρμόδωρον ἢ Ἁρμόδωρον Ὀρέγγιον [7].

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΛΙΤΑΡΧΟΣ

Οὗτος ἐγεννήθη ἀρχομένου τοῦ ΙΣΤ΄. αἰῶνος, ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ ἱερέως Πέτρου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἑρμοδώρου, ἐφημερίου τοῦ ἐν τῇ πόλει Ζακύνθου ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως, καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἰταλίᾳ λαβὼν τὸ δίπλωμα τῆς Νομικῆς. Εἰς πλεῖστα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχειοφυλακείου Ζακύνθου ἀπαντᾷ πάντοτε μὲ τὸ ἐπώνυμον Λίταρδος, Λίταρχος, ἐνῷ ὁ θεῖός του Ἑρμόδωρος, ὡς εἴδομεν, ἐγράφετο Ληστάρχης.

Κάτοχος ὁ Ἱερώνυμος εὐρείας μορφώσεως, ὡς μαρτυρεῖται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ συγχρόνου αὐτοῦ Διονυσίου Κατηλιανοῦ, ἐπισκόπου Κυθήρων,

1 Συμβολαιογράφος Ἰω. Δρακόπουλος, 28.

2 Συμβολαιογράφος Γ. Πικρίδης, 171.

3 Ἐπιστολαί του ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Λαμίου, Χιώτου, Λάμπρου (βλ. καὶ περιοδικὸν «Ἑλλ. Φιλολ. Σύλλογος Κ)πόλεως», ΙΑ΄ 1878). Κατραμῆ καὶ Legrand.

4 «Ἱστορία Χίου», Α΄. 378.

5 Συμβολαιογράφος Μ. Μαρτινέγκος, 90.

6 Συμβολαιογράφος Α. Μαρτινέγκος, Βιβλ. Γ΄. 1.

7 Συμβολαιογράφος Γ. Πικρίδης, 171.

καλοῦντος αὐτόν: *ῥητορικώτατον* καὶ *μεγαλόνοα* [1], ἔγραψε πολλὰ φιλοπονήματα, τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν. Εἶχεν ἀδελφὴν Ἄνναν ὀνόματι, τὴν ὁποίαν συνέζευξε μετὰ τοῦ Νικολάου Μονδίνου ἐκ τῶν πρώτων οἰκογενειῶν Ζακύνθου, ὡς δηλοῖ ἡ προικοδότησις αὐτῆς ἀπὸ 1 Δεκεμβρίου 1588 [2]. Γηραλέος πλέον συνέταξε τὴν διαθήκην του, τὴν 18 Ὀκτ. 1599 [3] καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 26 Ὀκτ. ἰδίου ἔτους [4].

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Χ. ΖΩΗΣ

1 Κατραμῆς, Ἔνθ' ἀνωτέρω, 300.

2 Συμβολαιογρ. Γ. Πικρίδης, 53, 55, 59 καὶ Μ. Μαρτινέγκος.

3 Συμβολαιογρ. Γ. Πικρίδης, 27.

4 Συμβολαιογρ. Μ. Μαρτινέγκος, Γ΄.

ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΗΓΑΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Αἱ πηγαὶ τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου εἶναι πολλάκις τόσον κακῶς ἐκδεδομέναι, ὥστε διὰ τὰς πλείστας ἐξ αὐτῶν παρίσταται, ὡς ἐπανειλημμένως ἐτονίσθη, ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηροτέρας φιλολογικῆς μεθόδου καὶ πλουσιωτέρας χειρογράφου παραδόσεως ἐπανεκδόσεως αὐτῶν. Θὰ ἦτο ὡς ἐκ τούτου ματαία ἡ ἐπὶ τῶν ἐκδόσεων τούτων ἄσκησις φιλολογικῆς κριτικῆς, ὑφ' ἣν μορφὴν ἀσκεῖται αὕτη ἐπὶ τῶν ἐπιμεμελημένων κλασσικῶν κειμένων. 'Αλλ' ἂν δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, φιλολογικὴ προσπάθεια τείνουσα εἰς ἀποκατάστασιν ἀψόγου, κατὰ τὸ δυνατόν, κειμένου καὶ τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν, ὡς τῶν κλασσικῶν, νομίζω ὅτι ἐπιβάλλεται ἤδη ἀπὸ τοῦ νῦν ἡ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ προσπάθεια, ὅπως ὀλίγον κατ' ὀλίγον διορθωθοῦν αἱ γραφαὶ ἐκεῖναι τοὐλάχιστον, ἃς παρέχουν αἱ εἰς τὴν διάθεσίν μας ἐκδόσεις, αἱ ὀφειλόμεναι πολλάκις καὶ εἰς ἐσφαλμένην ἀνάγνωσιν, αἵτινες καθιστῶσιν ἀκατανόητον τὸ κείμενον ἢ ὁδηγοῦν εἰς σοβαρὰς παρεξηγήσεις. Συνεπῶς πρὸς τὴν οὕτω τιθεμένην ἀρχήν, ἐπιχειροῦνται αἱ κατωτέρω κριτικαὶ παρατηρήσεις, σκοποῦσαι τὴν διόρθωσιν ἐνίων σοβαρῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σφαλμάτων ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πηγῶν [1].

Δημητρίου τοῦ ἁγιωτάτου καὶ σοφωτάτου καὶ νομικωτάτου ἀρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας τοῦ Χωματιανοῦ πονήματα ... ἔκδ. *J. B. Pitra*: Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata [Tom. VI]: Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena, Parisiis-Romae 1891, στ. 14 . . . *μὴ ἐξεῖναι καλεῖσθαι θάτερον ἐξ αὐτῶν εἰς κληρονομίαν τοῦ τελευτήσαντος ἢ τινὸς τῶν ἐξ αἵματος αὐτοῦ πρὸ γενῶν.*

Ὁ ἐκδότης μετὰ τὴν τελευταίαν λέξιν σημειώνει: sic. Δέον νὰ ἀναγνώσωμεν προφανῶς: *τῶν ἐξ αἵματος αὐτοῦ προσγενῶν.*

"Ενθ' ἀνωτ. στ. 48: *μετὰ δὲ τὴν ἔφηβον τρίχα, τῷ τε νῦν συνοικοῦντι ταύτῃ ἀνδρί, καὶ ἑτέρῳ πρὸ τούτου συνέζευκται· ὃν δὴ καθὰ καὶ τοὺς πρὸ ἐκείνου θανάτου τὸ μὴ ἀπεκείρατο.*

Ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου ἐπιβάλλει τὴν διόρθωσιν: *θανάτου τομή.*

"Ενθ' ἀνωτ. στ. 80: *τὸ δὲ πάτριον ἔδαφος τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς*

[1] Ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς διαπνέεται καὶ ἡ προσεχῶς δημοσιευομένη εἰς τὰ Byz.Neugr. Jahrbücher ἐργασία μου: Παρατηρήσεις εἰς τὴν Πεῖραν Εὐσταθίου τοῦ Ρωμαίου.

ἐλευθερωθὲν ἀπὸ (γρ. *ὑπὸ*) *τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ ἐν ἡμῖν κρατοῦντος εὐσεβοῦς μεγάλου Κομνηνοῦ γέγονε, καὶ νῦν οἱ ἐκεῖσε κατοικοῦντες ἀνέσεως Θεοῦ χάριτι ὑπολάβουσι.*

Ἡ τελευταία λέξις δέον νὰ διορθωθῇ ἀναμφιβόλως: εἰς *ἀπολαύουσι.*

"Ενθ' ἀνωτ. στ. 85: *καὶ προσετίθει, ὡς διὰ τὸ κακοῦργον καὶ δολερὸν τῆς ῥηθείσης Μαρίας, ἤγουν τῆς παλλακῆς, οὐκ ἠδυνήθησαν ἕως τέλους κατὰ τὸ σύμφωνον γενέσθαι ὁμόστυγοι τῷ Βρυενίῳ.*

'Εκ τῶν προηγουμένων συνάγεται ὅτι τὸ *σύμφωνον* τοῦτο ἦτο γαμικὸν συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ Βρυενίου (πενθεροῦ) και τοῦ εἰς τὸν Χωματιανὸν προσφεύγοντος γαμβροῦ. Δι' αὐτοῦ συνεφωνεῖτο, φαίνεται, ἡ εἴσοδος τοῦ τελευταίου ὡς *ἐσωγάμβρου* εἰς τὸν οἶκον τοῦ πενθεροῦ καὶ συνιστᾶτο, κατὰ τὴν σχετικὴν συνήθειαν, κληρονομικὴ σύμβασις ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βρυενίου [1]. Κατὰ ταῦτα δέον ἡ λέξις *ὁμόστυγοι* νὰ διορθωθῇ εἰς: *ὁμόστεγοι*, συμφώνως πρὸς τὴν ὁρολογίαν τῶν πηγῶν τῆς περιόδου ταύτης [2].

"Ενθ' ἀνωτ. στ. 107: τοῦ *Γονικόθου διαφέροντος αὐτῇ χωρίου 'Ιωαννιτζίστας.*

'Ενταῦθα πρόκειται περὶ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἐκδότου. Τὸ χειρόγραφον (Cod. Monac. Gr. 62), ὅπερ παρέβαλον ἐν Μονάχῳ, παραδίδει τὴν γραφήν: *Τοῦ γονικόθ(εν) διαφέροντος αὐτῇ χω(ρίου).*

"Ενθ' ἀνωτ. στ. 112: *ὁ Κρητικὸς ἐκεῖνος Κωνσταντῖνος δευτέροις γάμοις ὁμιλήσας, οὐδὲ τρίτον ἀπέσχετο.* Γραπτέον: *οὐδὲ τρίτων.*

"Ενθ' ἀνωτ. στ. 120· *τοῦ γεννηθέντος τούτῳ παιδὸς . . . δι' ἔτους ἤδη ὄντος.*

[1] Περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἐσωγάμβρου ἐν τῷ Βυζαντινῷ δικαίῳ βλ. G. Ferrari: Formulari notarili inediti dell età bizantina, ἐν Bullettino dell' Istituto Storico Italiano, τεῦχ. 33 (1913), σελ. 79–81. G. Michaélidès—Nouaros: Contribution à l'étude des pactes successoraux en droit byzantin, Paris 1957, σελ. 178—182.

[2] Βλ. τοὺς τύπους σχετικῶν συμβολαίων παρὰ G. Ferrari, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 44 καὶ 46. Κ. Σάθα: Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. ς'. 'Εν Βενετίᾳ. 'Εν Παρισίοις 1877, σελ. 608 (ἔνθα πρόκειται περὶ ἐσωνύμφου) τὸ συμβόλαιον τοῦ ἔτους 1364 παρὰ G. Ferrari dalle Spade: Registro Vaticano di atti bizantini di diritto privato, ἐν Studi bizantini, τομ. 4 (1935), σελ. 264· τὴν ἀπόφασιν τοῦ πατριάρχου Ἠσαΐου τοῦ ἔτους 1324, ἐν Miklosich — Müller: Acta et diplomata, τόμ. I, Vindobonae 1860, σελ. 107· καὶ, ἐπὶ πᾶσιν, ἀπόφασιν τοῦ αὐτοῦ Χωματιανοῦ, "Ενθ' ἀνωτ., στ. 229.

Ἀναγνωστέον βεβαίως ἐν μιᾷ λέξει: *διετοῦς*, ὡς καὶ τὸ ὑπ' ἐμοῦ παραβληθὲν καὶ ἐν Μονάχῳ χειρόγραφον.

Ἔνθ' ἀνωτ. στ. 122: *Οὐ μόνον τὰ πρὸς ἀποστροφὴν χορηγεῖται τῷ ἀνήβῳ, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς μάθησιν καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα.*

Ἀντί: *ἀποστροφήν*, ἀναγνωστέον: *ἀποτροφὴν*, ὡς καὶ ἐν στ. 29.

Ἔνθ' ἀνωτ. στ. 129: *Ὡσανεὶ πεκούλιον τὰ ἐκ Βασιλικοῦ δωρεᾶς κλπ.* Ὁλόκληρος ἡ σχετικὴ περίοδος ἐπαναλαμβάνεται μὲ λεκτικάς τινας διαφορὰς καὶ ἐν στ. 167: ἔνθα παραδίδεται ὀρθῶς: *τὰ ἐκ βασιλικῆς δωρεᾶς.* Ἀμφότερα τὰ χωρία εἶναι εἰλημμένα, χωρὶς νὰ σημειῶται ἡ παραπομπή, ἐκ τῆς Μελέτης περὶ πεκουλίων (παρὰ *G. E. Heimbach*: Ἀνέκδοτα, τόμ. II, Lipsiae 1840, σελ. 253), εἰς ἣν ἀναγιγνώσκεται: *τὰ ἐκ βασιλικῶν δωρεῶν.*

Ἔνθ' ἀνωτ. στ. 172: *Οἱ πρὸ τελείου γάμου ἐκ μνηστείας καὶ μόνοις ἀλλήλοις εἰς συναφείαν* (γρ. *συνάφειαν*) *συνερχόμενοι, εἰς ἁμαρτίαν συνέρχονται.*

Ἀναγνωστέον: *ἐκ μνηστείας καὶ μόνης.*

Ἔνθ' ἀνωτ. στ. 174: *τὰς ἁρμοζούσας τούτοις διὰ κατοχὰς τεθεσπίκασιν.*

Καὶ ἐνταῦθα τὸ χειρόγραφον παραδίδει: ὀρθῶς *διακατοχάς*, ἐν μιᾷ λέξει.

Ἔνθ' ἀνωτ. στ. 220: *Ὅθεν καὶ ἕξει τὸ ἐνεργόν, ἡ παρ' αὐτοῦ γενομένη, ὡς διείληπται, ὑποτύπωσις, ἐπισκόπῳ τοῦ ἀποκατασταθῆναι εἰς μονὴν τὸν διαληφθέντα ναὸν καὶ ὑπ' αὐτὸν τελεῖν τὰ ὁσιωθέντα τούτῳ ἀκίνητα.* Γραπτέον: *ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀποκατασταθῆναι*, ὡς ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου ἀπαιτεῖ.

Ἔνθ' ἀνωτ. στ. 403: *Μὴ ἐξεῖναι τῇ μητρὶ αὐτοῦ διαπιπράσκοντι τῶν πραγμάτων τούτου τῶν πατρικῶν.*

Καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἐκδότου. Τὸ χειρόγραφον παραδιδει ὀρθῶς *διαπιπράσκειν τι.*

Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον ... πονηθέν τε ..... τῷ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστῳ Ματθαίῳ [Βλαστάρῃ], ἔκδ. *Γ. Ράλλη—Μ. Ποτλῆ*: Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Ϛ', Ἐν Ἀθήναις 1859, σελ. 139. *Ἡ δὲ μήτηρ τῆς ἐπιτροπευθείσης δύναται καὶ πρὸ τούτου τῷ ἐπιτρόπῳ τῆς μητρὸς αὐτῆς γαμηθῆναι.*

Ἀντὶ: *τῆς μητρός*, γραπτέον προφανῶς *τῆς θυγατρός*, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη ἔκδοσις παρὰ *G. Beveregius*: Συνοδικόν, τόμ. II, B, Oxonii 1672, σελ. 53α. Πρβλ. Βασ. 28. 4. 40: Cod. 5. 6. 2.

Πρόχειρον νόμων τὸ λεγόμενον ἡ Ἑξάβιβλος .... Κωνσταντίνου τοῦ Ἁρμενοπούλου (ἔκδ. *G. E. Heimbach*: Const. Harmenopuli Manuale legum sive Hexabiblos, Lipsie, 1851) 1. 13. 21 σχολ. ... *ἐὰν γυνὴ πωλήσῃ προικιμαῖον αὐτῆς κτῆμα συναινοῦντος καὶ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς καὶ μετ' αὐτὴν προτάσσοντος ἢ δι' ὑπογραφῆς ἢ διὰ σιγνογραφίας*[1] *ἐν τῷ γε νομίμῳ ταβελλιανικῷ συμβολαίῳ ...*

Ὁ ἐκδότης προτείνει τὴν διόρθωσιν τοῦ: *προτάσσοντος* εἰς: *προστάσσοντος*. Οὐχὶ ὀρθῶς, νομίζω. Τὸ σχόλιον ἀναφέρεται εἰς τὰς κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐθιμικὸν δίκαιον ἀπαιτουμένας προϋποθέσεις ἐκποιήσεως τῶν προικῴων ἀκινήτων συνεστῶτος τοῦ γάμου καὶ λέγει ὅτι αὗται συνίστανται εἰς τὴν συναίνεσιν ἀμφοτέρων τῶν συζύγων ἐκδηλουμένην δι' ὑπογραφῆς ἢ *σιγνογραφίας* ἐν τῷ συμβολαίῳ, δι' οὗ συνιστᾶται ἡ ἀπαλλοτρίωσις[2]. Ἀλλ' εἰς τὰ περισωθέντα ἔγγραφα ἐκποιήσεως προικῴων ἀκινήτων ἐκ τῆς περιόδου ταύτης ἀπαντᾷ ἐπανειλημμένως τὸ ῥῆμα *προτάσσω* μὲ τὴν σημασίαν: θέτω ἐν ἀρχῇ τοῦ συμβολαίου τὴν ὑπογραφὴν ἢ τὸ *σίγνον* μου πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς δικαιοπρακτικῆς μου βουλήσεως. Βλ. π. χ. ἔγγραφον συμβιβασμοῦ ἐπὶ τοιούτου ἀκινήτου τοῦ ἔτους 1326, ἐν *Miklosich—Müller*, Acta et diplomata, τόμ. IV, Vindobonae 1871, σελ. 192 (*ὁ μὲν οἰκειοχείρως προτάξας*)· δωρητήριον τοῦ ἔτους 1358, ἐν *L. Petit*, Actes de Pantocrator (Actes de l'Athos II), Πετρούπολις 1903, σελ. 5. στίχ. 1 καὶ 12, πωλητήριον τοῦ ἔτους 1373 ἐν *Χρ. Κτενᾶ*, Χρυσόβουλλοι λόγοι τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς βασιλικῆς πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, ἐν Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν, τόμ. 4 (1927), σελ. 300, στίχ. 8[3].

---

[1] Πρβλ. K. E. Zachariä von Lingenthal, Geschichte des griechich—römischen Rechts ^{3}, Berlin, 1892 σελ. 100, σημ. 272, ὀρθῶς διατηροῦντα τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου καὶ ἀποκρούοντα τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐκδότου εἰς συγγραφίας.

[2] Πρβλ. Α. Χριστοφιλοπούλου, Ἡ ἐκποίησις τῶν προικῴων ἀκινήτων κατὰ τὸ Βυζαντινὸν δίκαιον, ἐν Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, τόμ. 6 (1939), σελ. 543.

[3] Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ῥῆμα τοῦτο δὲν ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰ ἔγγραφα ἐκποιήσεως προικῴων ἀκινήτων. Βλ. π.χ. τὰ ἔγγραφα ἐν L. Petit—B. Korablev, Actes de Chilandar (Actes de l'Athos. V), Πετρούπολις 1911, ἀριθ. 3, στίχ. 3, 6 στ. 7, 21 (σελ. 47), στ. 3, 27 στ. 2, 28, στ. 8, 29, στ. 6 κλπ. κλπ.

Ἐν ἀποφάσει τοῦ πατριάρχου Ματθαίου Α' παρὰ *Miklosich—Müller:* ἔνθ' ἀνωτ. τόμ. II, Vindobonae 1862, σελ. 422, καὶ εἰς τὴν φράσιν: *τὰ προικῷα οἰκήματα καὶ τὸ ἀμπέλιον αὐτῇ ἐξέδοτο πρὸς τὴν θυγατέρα αὐτῆς,* ἡ ἔννοια τοῦ *χωρίου* ἐπιβάλλει τὴν διόρθωσιν: *αὐτὴ ἐξέδοτο.*

Prochiron auctum ΛϚ'. 29 παρὰ *C. E. Zachariae a Lingenthal:* Jus graeco-romanum, Paris VI, Lipsiae 1870, σελ. 311, *καὶ οἱ προφανεῖς (προφανῶς;) ἐπὶ παραγραφῇ ἐκποιοῦντες τὸ πρᾶγμα τοῦ ὀρφανοῦ.* Ἀναγνωστέον: *ἐπὶ περιγραφῇ,* συμφώνως πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν Dig. 26. 1. 9: vel evidenti fraude pupillorum bona alienasset, ἧς παράφρασιν ἀποτελεῖ τὸ χωρίον τοῦ Prochiron auctum.

Ἑλληνικοὶ νόμοι τῆς Κύπρου παρὰ *Κ. Σάθᾳ*: Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Ϛ'. Ἐν Βενετίᾳ. Ἐν Παρισίοις 1877, σελ. 578. *Δευτερογαμῶν ὁ πατὴρ χρῆσιν ἔχει νὰ δώσῃ πρὸς τὰ παιδία ἄνθρωπον νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα τῶν παιδίων· εἰ δὲ οὐδὲν δευτερογαμήσῃ, οὐδὲν χρεωστεῖ νὰ δώσῃ ἐγγυητήν, ἀμμὲ νὰ τὰ κρατῇ ἐκεῖνος ἕως ὅτου νὰ γένουνται οἱ παῖδες χρονῶν ιε'* Ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου, ὅπερ ἄλλως παραμένει ἀκατανόητον, ἐπιβάλλει τὴν ἐν ἀρχῇ διόρθωσιν: *ὁ πατὴρ χρέος ἔχει νὰ δώσῃ.*

Νεαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α'. Κομνηνοῦ παρὰ *K. Rhallis:* Zwei inedierte Novellen des Kaisers Alexios Komnenos, Athen 1898, σελ. 9: *Δικαστηρίου συστάντος ἀνὰ μέσον Ἄννης τῆς γεγονυίας συμβίου. Μιχαὴλ πραγματευτοῦ τοῦ Παιδιανίτου . . .*

Ἡ λέξις *πραγματευτοῦ* δέον νὰ μικρογραφηθῇ, διότι δὲν πρόκειται περὶ κυρίου ὀνόματος, ὡς φαίνεται ὑποδηλῶν διὰ τῆς διὰ μεγάλου Π γραφῆς ὁ ἐκδότης, ἀλλὰ περὶ ἐπαγγέλματος, πρβλ. αὐτόθι, σελ. 9. στίχ. 22, σελ. 10, στίχ. 5 καὶ 7.

Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ σύνοψις τῶν νόμων . . . στίχ. 93—94, παρὰ *J. P. Migne:* Patrologiae cursus completus, series graeca, τόμ. CXXII Lutetiae Parisiorum, στ. 928—929:

Πολλῶν δ' οὐσῶν τῶν ἀγωγῶν τέσσαρες αἱ μητέρες,
Ἃς ἐνοχὰς ὠνόμασαν, δεσμούς τινας δικαίους.

Ἀναγνωστέον *δεσμούς τινὰς δικαίου,* κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν Εἰσηγήσεων, 3. 13 pr. obligatio est iuris vinculum=Θεοφ. Εἰσ. *ἐνοχή ἐστι δεσμὸς δικαίου.*

Στίχ. 128—129, αὐτόθι στ. 930.

Ἡ περὶ ἀπαιτήσεως κληρονομίας ἄλλη [sc. ἀγωγή],
Ἣν ἐρεδιτάτης λέγουσι περίτζιο Λατῖνοι

Πρόκειται βεβαίως περὶ τῆς hereditatis petitio τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ συνεπῶς δέον ἡ λέξις: *περίτζιο* νὰ διορθωθῇ: εἰς *πετίτζιο.*

Στίχ. 146—147, αὐτόθι στ. 930.

Τῆς βέρβις αὖθις ἐνοχῆς ἤ γε Δάμνη ἰνφάκτι,
Ἥτις κινεῖται πίπτοντος γείτονος δωματίου

Ὁ Ψελλὸς ἐννοεῖ προφανῶς τὴν cautio damni infecti καὶ συνεπῶς διορθωτέα ἡ λέξις *ἰνφάκτι* εἰς: *ἰνφέκτι.*

Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Μπόνη: Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη μητροπολίτου Νέων Πατρῶν . . . τὰ σωζόμενα, Ἐν Ἀθήναις 1937, σελ. 52—53, δημοσιευομένην ὑπ' ἀριθ. 12 ἐπιστολήν, ὁ γράφων παραπονεῖται κατά τινος (τοῦ ἀντιδίκου;), ὃν μάλιστα ἀποκαλεῖ μὲ τὰ ἥκιστα κολακευτικὰ ἐπίθετα: *κατὰ Θερσίτην κυφόν, φοξόν τε καὶ ἀκριτόμυθον,* διότι, ἐν ὅσῳ μὲν *ὁ δεσπότης* ἦτο ὑγιὴς καὶ εἰς θέσιν νὰ ἀσκῇ τὰ δικαστικὰ αὐτοῦ ἔργα, ἐφρόντιζεν ὥστε ἡ δίκη νὰ παραμένῃ εἰς χεῖρας τῶν *πολιτικῶν δικαστῶν,* ὅτε δὲ ἐπληροφορήθη τὴν ἐν τῷ μεταξὺ συμβᾶσαν ἀσθένειαν τοῦ *δεσπότου,* συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἀνεστάλη ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπόδοσις τῆς δικαιοσύνης, *τὸ δεσποτικὸν αὖθις . . . ἐπικέκληται δικαστήριον,* ἐπιδιώκων προφανῶς, κατὰ τὸν ἐπιστέλλοντα, τὴν ἀναβολὴν τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως. Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν φράσιν (σελ. 53, στίχ. 9—12): *καὶ γὰρ ἕως εὐεκτοῦν ἦν τὸ δεσποτικὸν σῶμα καὶ πρὸς τὸ δικάζειν ἔχον ἀσθένειαν, ἀνεβάλλετο τὴν δίκην . . εἰς τοὺς πολιτικοὺς μεθέλκων αὐτὴν δικαστάς,* δέον νὰ ἀναγνώσωμεν: *εὐσθένειαν,* ἀντὶ *ἀσθένειαν.*

Α. Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΣΜΑ ΒΕΣΤΙΤΩΡΟΣ
ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΕΓΚΩΜΙΟΝ
ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΤΟΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΝ

Ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν [1], ἐκδοὺς τὰ πέντε ἀνέκδοτα ἐγκώμια τοῦ Κοσμᾶ Βεστίτωρος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εἶχον ὑποσχεθῆ καὶ τὴν προσεχῆ ἔκδοσιν τοῦ ἀνεκδότου ἐγκωμίου τοῦ Κοσμᾶ Βεστίτωρος εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἐκπληρῶν νῦν, ἐκδίδω ἐνταῦθα τὸ ἐγκώμιον τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀκολούθων τριῶν κωδίκων, ὧν τοῦ πρώτου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν φωτογραφικὸν ἀποτύπωμα εὐμενῶς ἀποσταλέν μοι ὑπὸ τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, τοῦ δὲ δευτέρου, τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1968 κώδικος τῆς μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἄθωνος, ἀντίγραφον τοῦ παν. Σωφρονίου Λαυριώτου ἰατροῦ, ὃν καὶ ἐνταῦθα θεωρῶ καθῆκον νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς.

1. Paris B. N. cod. gr. 1454 (τοῦ 10 αἰῶνος), φύλλ. 168α—171α. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ τὸ εἰρημένον ἐγκώμιον φέρει ἐπιγραφήν: «Κοσμᾶ Βεστήτορος εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ τοῦ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ διωγμοῦ» [2].

2. Κῶδιξ ὑπ' ἀριθμὸν 1968 (τοῦ 1843), σ. 341—349 τῆς μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἄθωνος [3]. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ τὸ εἰρημένον ἐγκώμιον φέρει ἐπιγραφήν: «Κοσμᾶ Βεστήτορος ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν καὶ διαπρύσιον τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον».

3. Κῶδιξ ὑπ' ἀριθμὸν 301 (τοῦ 1581) φύλλ 405β—412α τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης [4]. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ τὸ εἰρημένον ἐγκώμιον φέρει ἐπιγραφήν: «Κοσμᾶ μαγίστορος λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὴν

---

[1] Ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 50 ἑ.

[2] Πρβλ. τὸν κατάλογον τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ Henri Omont, τομ. Β', σ. 48.

[3] Πρβλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς μεγίστης Λαύρας, σ. 368.

[4] Πρβλ. Ἰωάννου Σακκελίωνος κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, σ. 51. Ὁ Σακελλίων ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτοῦ συντόμως περιγράψας τὸ χειρόγραφον ἔχει παραλίπει νὰ ἀναγράψῃ τὸ ἔργον τοῦτο, κακῶς δὲ σημειοῖ: «κατὰ τὸ ͵ζπβ' (+1574) γεγραμμένον, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ τέλει», διότι ἡ σημείωσις τοῦ ἀντιγραφέως εὕρηται ἐν φύλλῳ 212α καὶ ἀναφέρει ὡς χρόνον τῆς ἀντιγραφῆς ͵ζπθ' (+1581).

σεβασμίαν κοίμησιν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου».

Τὸ κείμενον τοῦ ἐγκωμίου τούτου ἐν τοῖς τρισὶν ἀνωτέρω κώδιξιν ἐλαχίστας παρουσιάζει διαφοράς, προερχομένας, ὡς τὰ πολλά, ἐξ ἀβλεψίας τῶν ἀντιγραφέων καὶ ἑπομένως ἀναξίας λόγου. Ἄξιον μόνον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι, ἐνῷ ἐν τοῖς δυσὶ πρώτοις κώδιξι τὸ κείμενον τοῦ ἐγκωμίου τούτου περατοῦται διὰ τοῦ: «ἡ τῆς τριαδικῆς ὁμολογίας ζύμη, ἣν ἡ τῆς ἐκκλησίας ἀρτοκοπήσασα πέτρα, ὡς ἐν πήλᾳ τῇ τούτου διδαχῇ τὸν ἐν λιμῷ λόγου διατρέφει λαὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.», ἐν τῷ τρίτῳ κώδικι, μετὰ τὰς λέξεις «τὸν ἐν λιμῷ λόγου διατρέφει λαόν», ἔχουσι προστεθῆ τὰ ἀκόλουθα: «Ἠτήσατο δὲ τὸν Θεὸν ἅμα τῷ προαχθῆναι αὐτὸν ἐν πατριάρχαις χάριν αὐτῷ Πνεύματος καταπεμφθῆναι τοῦ πᾶσαν θεόπνευστον ἑρμηνεῦσαι Γραφήν, ὃς καὶ εἰσακουσθεὶς πρὸς οἷς καὶ χάριν ἐκκεχυμένην ἐν χείλεσιν ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ πόθον εἰς ἀκοὴν ὠτίων ἐφιλοτιμήθη καὶ ἀγάπην εἰς αὐτὸν πάντων τῶν ἐν τῇ κτίσει κατεκέρδισε. Γέγονε δὲ καὶ πλείω μετὰ τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκρατής· τοσοῦτο γὰρ ἀτροφίαν καὶ ἀποσίαν ἐξήσκησεν, ὡς ἀποστρακωθῆναι τούτου καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ σώματος φύσιν. Ὥσπερ γὰρ τὰ ἄνυδρα λόφη τῆς βοτανικῆς χλόης ἀμοιροῦσιν, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Χρυσοστόμου τιμιωτάτη σὰρξ δι' ἄκραν τοῦ ὑγροῦ καταφρόνησιν καὶ αὐτῆς, φημι, τῆς τῶν ἀδήλων πόρων ἐπιδερματίδος ἐγυμνώθη τὴν πόαν. Οὐκ ἐκαυχήσαντό ποτε γαστρὸς εἰς αὐτὸν κατασκιρτήματα, οὐ μαγείρων μαγγανεύματα, οὐ τραπεζῶν ἀκρασίαι. Οὐκ ἐστέναξεν ἀρνός ποτε διὰ τὴν τοῦ Χρυσοστόμου κοιλίαν σφαζόμενος, οὐκ ᾤμωξε λαρυγγοτομούμενος ὄρνις, οὐκ ἐσχάρισαν δι' αὐτὸν παγιδευθέντες ἰχθύες, οὐκ ἐκοπίασε βοῦς ἐν μύλου τροχάσμασι δι' αὐτὸν ἀλέθων, οὐκ ἐμόχθησε ζυμωτής, ἐν πίλᾳ [1] δι' αὐτὸν ἀρτοκοπήσας. Ἦν γὰρ αὐτῷ βρῶμα μὲν τὸ ἀνήδονον τῆς ἐξιτηλίας πτισανοκριθὲς χυλάριον, οὗ καὶ ἡ γεῦσις ὑπὲρ ἡμέρας ἐν ὕδατι λαμβανόμενον καὶ μέτρῳ κεκανονισμένῳ σταθμιζομένη λήθην αὐτῷ καὶ τῆς χρονίας διαφόρως ὀρέξεως ἐνεποίει. Ἐσθὴς δὲ τούτου τὸ μὴ τριβόμενον ἔνδυμα, ἀλλὰ τρίχινον ῥάκος, ὁ μεταδιδόμενος δεύτερος ἀεὶ παρ' αὐτοῦ τῷ μὴ ἔχοντι χιτὼν καὶ οὐχ ὁ τρίτος πρὸς ὑπαλλαγὴν ἀμφιέσεως πεφυλαγμένος. Ὕπνος δὲ τούτου ὁ μὴ πρὸς ἡδυπάθειαν καρηβαρῶν ἀναπαύσεως, ἀλλ' ὁ ἐν ἀποκρεμάσει σχοινίου κληροδοτικῶς ἐξ ὀφθαλμῶν ἐξαρπαζόμενος. Ἐν αὐτῷ γὰρ τὰς χεῖρας ἐν ταῖς νυξὶ μεταιωρίζων καὶ ὑποτραχήλως ὑπ' αὐτοῦ βασταζόμενος. καὶ τὸν ὕπνον ὀρθοκαμεῖν ἐβιάζετο. Καὶ τὸ ὑπογένειον τῷ τραχήλῳ τοῦ συμπλέγματος τραυματίζων τιλλωτικαῖς τοῦτο κατεψέδνου κατατριβαῖς.

---

[1] Πιθανῶς μύλᾳ.

Τοσαῦσα περὶ γεννήσεως, πατρίδος, ἀγωγῆς, παιδεύσεως, πολιτείας, ἐκλογῆς, ἱερωσύνης, ποιμεναρχίας, ἀσκήσεως καὶ διδασκαλίας τοῦ πατρὸς ἡμῶν Χρυσοστόμου. Πάντα γὰρ αὐτῷ κατευθύνας ὁ θεός, ἄνδρα τοῦτον ἐπιθυμιῶν, τῶν τοῦ Πνεύματος, ἐποίησε καὶ κατορθωτὴν αὐτὸν ὅλων τῶν ἀγαθῶν καταστήσας ἄνδρα τοῦτον ἐπιτυγχάνοντα πάσης ἀνέδειξεν ἀρετῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Ἁπλῆ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου τούτου πείθει πάντα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ συνεχείας τοῦ ἡμετέρου κειμένου, ἀλλὰ περὶ προσθήκης ἄλλοθεν εἰλημμένης, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τοῦ χωρίου: «τοσαῦτα περὶ γεννήσεως, πατρίδος, ἀγωγῆς, παιδεύσεως, πολιτείας, ἐκλογῆς, ἱερωσύνης, ποιμεναρχίας, ἀσκήσεως καὶ διδασκαλίας τοῦ πατρὸς ἡμῶν Χρυσοστόμου», περὶ ὧν οὐδεὶς γίνεται λόγος ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγκωμίῳ.

Ἄξιον ἰδίας προσοχῆς εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 226 χειρόγραχον τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης, τὸ γραφὲν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα [1]. Ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ, μεταξὺ ἄλλων, εὕρηται καὶ ἔργον φέρον ἐπιγραφὴν «Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἀγὼν καὶ μετάστασις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου συγγραφεὶς παρὰ Κοσμᾶ Βεστήτορος» καὶ ἀρχόμενον: «Ὃν τρόπον τοῖς φιλοχρύσοις ἀνθρώποις αἱ ὀρυγαὶ τῶν θησαυρῶν τῶν κεχωσμένων ἐπιθυμητικῶς ἐνεργοῦνται». Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ, καταλαμβάνον ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κώδικι τὰ φύλλα 402α—408β, μένει ἀτελές, ἐκπεσόντων μετὰ τὸ φύλλον 408β ἑνὸς ἢ πλειόνων φύλλων, ἂν καὶ ἄρχεται διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων, δι' ὧν καὶ τὸ ἡμέτερον ἐγκώμιον, εἶναι ἐντελῶς διάφορον [2] τούτου, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ γίνεται δῆλον. Ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος περὶ τῆς γεννήσεως καὶ παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Χρυσοσόμου [3], τῆς παιδεύσεως, τῆς ἀφιερώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον, τῆς χειροτονίας εἰς ἀναγνώ-

---

[1] Πρβλ. Ἰ ω ά ν. Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, Κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, σ. 43.

[2] Ἐκτὸς τῆς ἐν ἀρχῇ ὁμοιότητος, εὑρίσκομεν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ καὶ τὸ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγκωμίῳ ἀναφερόμενον: «ἐπάρασά τις γυνὴ φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπε: μακαρία μὲν πάτερ ἡ τοῦ στόματός σου φωνὴ καὶ ὁ νοῦς, ὃν ἐξήσκησας» κ.τ.λ. μετά τινων λεκτικῶν παραλλαγῶν ἐλαχίστων.

[3] «Φέρε οὖν λοιπὸν βραχεῖ διεξέλθωμεν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ γενναίου τούτου καὶ θαυμαστοῦ διδασκάλου, ἵνα οὕτως ὁδῷ βαδίζοντες ἐπὶ τὰ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ ἁγίου τούτου κατορθώματα ἐλθόντες πᾶσι τοῖς πιστοῖς ὑπογραμμόν τινα καὶ ὑποθήκην καταλίπωμεν τῆς πρὸς αὐτὸν μιμήσεως. Πατρὶς τοιγαροῦν τοῦ μεγάλου ἐν ἱερεῦσι Χρυσοστόμου ἡ τῶν Ἀντιοχέων ἐξάρχουσα πόλις, γεννήτορες δὲ Σεκοῦνδος ὁ ἀοίδιμος καὶ Ἀνθοῦσα ἡ ἀείμνηστος, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς.»

στην, διάκονον, πρεσβύτερον καὶ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, τῆς ὀργῆς τῆς Εὐδοξίας ἕνεκα τοῦ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ἐλέγχου αὐτῆς ἐπὶ τῇ ἁρπαγῇ τοῦ ἀμπελῶνος τῆς χήρας, τῆς ὀργῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῆς συγκλήσεως τῆς παρὰ τὴν Δρῦν συνόδου.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα προσθήκη ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ ἡμετέρου ἐγκωμίου εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, ἡ ἐν τῷ κώδικι 301 ἀπαντῶσα, θὰ ἀπετέλει τὸν ἐπίλογον τοῦ λόγου τοῦ Κοσμᾶ Βεστίτωρος εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ κώδικι 226, ἐξ οὗ καὶ ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ κώδικος 301. Ἡ εἰκασία ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, καθόσον τὰ περὶ ἐγκρατείας τοῦ Χρυσοστόμου ἀναφερόμενα ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ κώδικος 301 ἀναφέρονται ἤδη ἐν τῷ κειμένῳ [1] τοῦ λόγου εἰς τὸν Χρυσόστομον τοῦ κώδικος 226 καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρωνται καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ λόγου τούτου.

Κοσμᾶ Βεστήτορος ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν καὶ διαπρύσιον τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον.

Ὃν τρόπον τοῖς φιλοχρύσοις ἀνθρώποις αἱ ὀρυγαὶ τῶν κεχωσμένων θησαυρῶν ἐπιθυμητῶς ἐνεργοῦνται, ὡς ἀπὸ κέντρου γάρ τινος ὀξυτάτου πρὸς τὸ τοῦ πλούτου νυσσόμενοι φίλτρον ἀμογητὶ πρὸς τὸ τῆς ἐργασίας ἐγκύπτουσιν ἀσχολούμενοι βάθος, οὕτω καὶ ὁ τοῦ Χρυσοστόμου πατρὸς ἡμῶν καὶ μελισταγοῦς διδασκάλου τὸν ἐνάρετον κατατολμῶν ἐγκωμιάσαι βίον ὡς ἔμψυχον τοῦτον χρυσὸν ἀσπαζόμενος ἐπὶ τὸν ὀρεκτικὸν αὐτοῦ τῶν κατορθωμάτων βυθόν, τὸν τῆς ἐπαινογραφίας, ἰχνηλατικῶς ἐναπο-

---

[1] «Ἐγχειρισθεὶς τοίνυν τοὺς τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ὁ μέγας ἐν ἱερεῦσι Χρυσόστομος τῇ θείᾳ χάριτι οἴακας τοσαύτην ἑαυτῷ τὴν ἐγκράτειαν προσήκατο ὡς ἀποστρακωθῆναι τούτου καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ σώματος φύσιν. Ἦν δὲ αὐτῷ ἡ τροφὴ τὸ ἀπὸ κριθῆς γινόμενον χυλάριον καὶ αὐτὸ δὲ ὑπὸ τῆς μακαρίας Ὀλυμπιάδος, τῆς ὄντως ἁγίας, διὰ πιστοῦ οἰκέτου πεμπόμενον, ἐσθὴς δὲ τούτου ἡ μὲν ἔνδοθεν, καθὼς προείπομεν, ἐκ τριχῶν ὑφασμένη, ἡ δὲ ἐπιφανὴς κατὰ τὸ τῆς ἀξίας χρῆμα πάντοτε μία καὶ αὐτή, δευτέρας μὴ ἐπιδεομένη. Εἰ δὲ καὶ προσηνέχθη αὐτῷ ἑτέρα τὴν πρώην εὐθέως μετεδίδου. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν ταῖς ἑορταῖς πρὸς τάξιν ἀποκειμένη στολὴ καὶ αὐτὴ πάντοτε μία. Ὁ δὲ ὕπνος καὶ αὐτὸς οὐ τοσοῦτον εἰς ἀνάπαυσιν, ὅσον αὐτῷ εἰς κόπον προσεγίνετο· σχοινίῳ γὰρ κρεμαμένῳ τὸν τράχηλον ἑαυτοῦ ὑποτιθεὶς καὶ ὥσπερ ἀποκρεμάμενος ἐν αὐτῷ οὕτως τούτου μετελάμβανεν. Ὅθεν καὶ τοῦ ὑπογενείου αὐτοῦ τῇ τοῦ καλωδίου πλοκῇ πιεζομένου τιλλωτικαῖς κατατριβαῖς.»

λαύειν ἐπιτηδεύει λογισμὸν ταῖς τούτου προσευχαῖς τὰ περὶ αὐτοῦ πιστῶς ἐπιρρίπτων θαυμάσια, κἂν ὅτι φευκτέος τῷ ἰσαγγέλῳ πατρὶ ὁ ἐξ ἀνθρώπων κεχρημάτικεν ἔπαινος. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς ἀνυμνεῖσθαι παρὰ τῶν ἰδίων συγκαταβαίνει κτισμάτων, οὐχ' ὅπερ ἐστὶν ἄξιον παρ' αὐτῶν δοξαζόμενος, διότι κατὰ τὸ γεγραμμένον οὐ δυνήσεταί τις Θεόν, ὡς ὑπάρχει, δοξολογῆσαι· τίς γάρ, φησιν, ἑώρακεν αὐτὸν καὶ ἐκδιηγήσεται; ἢ τίς μεγαλυνεῖ αὐτὸν ὡς ἐγνωσμένον; ὁ κοπιῶν οὐ φθάνει· καὶ γὰρ ὅσον ἠδυνήθη καταλαβεῖν, τοσοῦτον ὑπερανέξει Θεὸς ἐρευνώμενος, πρέπει καὶ τῷ ἁγίῳ τούτῳ καὶ Χρυσοστόμῳ πατρὶ τὴν ὑπόχρεων ἀμοιβὴν διὰ τῆς τῶν θριάμβων ἐντεύξεως ἀκαταφθάστως ἀποδοῦναι. Πλὴν εἰ καὶ τὰ μεγάλα τῶν ἀρετῶν κατορθώματα μεγίστων χρῄζουσι τῶν ἐγκωμίων, τὸν τῆς προπετείας καγὼ παρεκτείνω μου πόδα, διόπερ ἐπιεικὴς ἐν λόγοις καὶ χρηστὸς τοῖς σύμπασίν ἐστιν ὁ ἅγιος καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἔργον ἡμῶν. Οἶδεν, ὡς αὐτὸς ἀποστολικῶς διδάσκει, ὑστερεῖσθαι καὶ περισσεύεσθαι, συγγινώσκειν ἀγαπᾷ, συμπάσχειν ἐπιποθεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτοῦ, τὴν ἀγάπην μὴ ἀσχημονεῖν πιστοφορεῖ καὶ ὅπερ ἂν ἔχῃ τις εὐπρόσδεκτον τοῦτο καὶ προσάγειν ἐντέλλεται. Τούτοις τεθαρρηκὼς πρὸς τὰ τῶν ὑπερβαθμίων ἀεροβατεῖν οὐ δειλιάσαιμι μέτρα. Καὶ εἰ μὲν τοῦ δρόμου τὴν νύσσαν εὐπεριστρέπτως καμπυλώσας ἀνεπαισχύντως τῷ θεωρητῇ παρασταίην τοῦ σταδίου, δεδοξασμένος ὁ πατὴρ ὁ ἐκ τῶν ἰδίων διδαχῶν ἐγγίσαι πρὸς αὐτὸν ἡμᾶς καταξιώσας, εἰ δὲ καὶ ὁ βραδὺς ἡμῶν νοῦς ὡς ἀγύμναστός τις καὶ τεναγίζων πῶλος τῶν εὐθέτων ἐξανταλλάσσει βαλβίδων καὶ τοῦ νοητοῦ παρωθούμενος τέρμονος πρὸς τὰς δὴ λεγομένας τῶν ἱππικῶν θύρας τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν τοῦ φρονήματος καταπαύσει προπετές, ἀθεράπευτον ἡμῖν ἐκ τούτου τὸν θεατὴν ἀπεργαζόμενος, ὑπερυψοῦμεν αὐτὸν καὶ οὕτως. Ἐπειδή περ ἔθος τοῖς καλοῖς καὶ φιλοτέκνοις διδασκάλοις τῶν ἰδίων μαθητῶν μὴ ἀπωθεῖσθαι τοὺς πόνους, ἀλλὰ δέχεσθαι τούτους ἱλαρῶς καὶ ἐπισεμνύνειν αὐτοὺς πατρικῶς, μὴ ἀποβαλλομένους τὸ παρ' αὐτῶν ἐκπονηθέν, ἀλλ' ἐπιδιορθουμένους τὸ ἐξ αὐτῶν ἐπιτηδευθέν, ἀπάρξομαι δὴ τῆς παρούσης ὑποθέσεως, καθὼς ὁ ἐν ἐμοὶ χαμαίζηλος λογισμὸς παρὰ τῆς ἐπουρανίου δωρεᾶς τὸν τῆς γνώσεως χορηγεῖ φωτισμόν, τὸν ἐν ἀνοίξει στόματος καὶ ἀπαιδεύτων φιλοτιμούμενον γλώσσαις.

Ὁ τὸν Χρυσόστομον καὶ μέγαν ἐν ἱερεῦσι πατέρα θριαμβικοῖς γεραίρων ἐν ὕμνοις τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ δοξολογεῖ· ὁ γὰρ τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῷ θησαυρίσαι σπουδάζων τῆς τοῦ Χρυσοστόμου διδασκαλίας τὰ κέρδη φιλοπονεῖ· οὐδὲν γὰρ αὐτῷ τι χαριζόμεθα τοῦτο ποιοῦντες, ἀλλ' ἑαυτοὺς μᾶλλον εὐεργετοῦμεν τοῦτο πράττειν ἐγχειροῦντες, καθάπερ καὶ ἡ Σαραφθία ποτὲ γυνὴ τῷ Ἠλίᾳ προσενηνοχυῖα τὸ ἄλευρον καὶ ἡ Σουλαμῖτις Ἐλισαίῳ τὸ ἔλαιον καὶ ἡ Σαμαρεῖτις αὐτῷ, φημι, τῷ Χριστῷ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης δίψης παρηγορικὸν ὕδωρ καὶ ἡ μακαριζομένη χήρα τὰ

δύο τῆς προσφορᾶς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ λεπτά. Ὡς οὖν αὗται τῶν δοθέντων παρ' αὐτῶν ὑπερευπορώτερα λαβεῖν κατηξιώθησαν, οὕτως καὶ ὁ τὸν Χρυσόστομον ἐπαινεῖν παρρησιαζόμενος πλείω τῶν προσαγομένων αὐτῷ διὰ τῶν λόγων εὐφημιῶν τῶν ἐξ αὐτοῦ κατατρυφᾷ τοῦ στόματος χαρισμάτων. Ἐπειδὴ τοσαύτη χάρις ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ θεοβρύτως ἐξεχύθη ὡς εὐλογηθῆναι μὲν τοῦτον εἰς τὸν αἰῶνα, καταλάμψαι δὲ τούτου τὸν τῆς διδασκαλίας τερπνὸν καὶ γλυκύλαλον εἰς τὰ πέρατα φθόγγον. Καὶ γὰρ ἐπ' ἀληθείας αὐτῆς ἐξηρεύξατο λόγους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἡ τούτου θεοδίδακτος καρδία, οὗ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ θαυμαστοῦ γραμματέως καὶ ὀξυγράφου καλάμου τῆς ἀπορροῆς ἐπέτυχεν ἀξίως. Καὶ τίς ὁ γραμματεὺς τοῦ ὀξυγράφου καλάμου; Ὁ μονογενὴς υἱὸς δηλονότι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ὁ τῆς πατρικῆς φωνῆς πρὸς τὸ κατασκευασθῆναι τὴν κτίσιν τελεσιουργὸς ἐν σοφίᾳ Λόγος, ὁ καθάπερ ἐν καλάμῳ διαβητίζοντι τὴν γραμμὴν ὀξυτελέστου χαραγῆς τὰ πάντα δημιουργήσας· ἐν γὰρ ἀκαριαίᾳ χρόνου ῥοπῇ καὶ ἀτόμου διαβάσεως ῥιπῇ, τουτέστιν οὐ καιρῶν ἀναμονῇ, οὐδὲ τῇ κατὰ μέρος πάλιν τῶν κτισθέντων προσθετικῇ προκοπῇ, οὐδὲ ἔτι ἐξ ὕλης τινὸς αὐτομάτου, καθώς τινες ἐφαντάσθησαν, Θεῷ συμβοηθρύσης, νεύματι δὲ πατρικῷ παρὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ τὰ πάντα γεγόνασι θεαρχικῶς, ἐξ οὗ καὶ ἡ τοῦ Χρυσοστόμου γλῶσσα τὴν χάριν ἐν τοῖς χείλεσιν ἤντλησεν, ὅστις, ὅταν ἀνοίγῃ τὸ στόμα, ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον λογικῆς καταλήψεως· τῇ γὰρ ἀνοίξει τοῦ στόματος αὐτοῦ ἕλκει κατὰ τὸ γεγραμμένον τὸ Πνεῦμα πρὸς ἑαυτὸν τὸ ἅγιον καὶ πᾶσι χαρίης ὁμοῦ καὶ εὐφραδὴς κατανοεῖται κοινῶς ῥητορεύων τῇ ὑφηγήσει, σοφῶς ἰδιωτεύων τῇ παραδόσει, εὐγνώστως μαθητευόμενος, κοινωφελῶς ἐπιγινωσκόμενος, μὴ ἀγνοῶν φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ ζητῶν καρποφορεῖν, μὴ ἀπορῶν τάχους λέξεων, ἀλλὰ κάλλους, ἐπιποθῶν νοημάτων, μὴ κωλύων ἑαυτὸν τοῖς διψῶσιν, ἀλλὰ ποταμὸν σαφηνείας εἰς ἔρημον φρενῶν ἀπαιδευσίας ἑαυτὸν ὑπερεκχύνων πλουσίως καὶ γῆν ἄνυδρον ἀκροαμάτων εἰς διεξόδους διδακτικοὺς μετομβρίζων ἀρδευμάτων. Ἐπάρασα γὰρ τάχα γυνή τις φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπε πρὸς αὐτόν· μακαρία μὲν πάτερ ἡ τοῦ στόματός σου φωνὴ καὶ νοῦς, ὃν ἐξήσκησας, μενοῦν γε πάλιν μακάριοι καὶ οἱ τοὺς σοὺς κατισχύοντες νοητικῶς ἀντλῆσαι λόγους. Ἀλλὰ δὸς καὶ ταῖς ἀνυδροτοκούσαις ψυχαῖς τῶν σῶν διδαγμάτων τὸ νᾶμα, ἔστωσαν καὶ ταῖς ἐν ἅλμῃ τῆς ἀλογιστίας κεκακωμέναις ψυχαῖς ποτισμοὶ καρποφορίας οἱ πόνοι τῆς σῆς ἐν τοῖς λαοῖς προσομιλίας. Γνώρισον καὶ ταῖς τῶν ἀσθενῶν διανοίαις τὴν δύναμιν τῶν σῶν ὀμβροτόκων χειλέων· Ἰδοὺ γὰρ ἐγὼ καταλιποῦσα ἅπαντά μου τῶν οἰκιακῶν τὰ ἔργα ἔδραμον ὡς εἴ τις ἔκδιψος καὶ πυκνοπότης ἔλαφος ἐπὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς τῶν σῶν λόγων. Καὶ ἀπὸ μὲν φωνῆς ῥημάτων σου ὡς ὑδάτων πολλῶν θαυμαστοὺς τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς διδασκαλικῆς σου θαλάσσης εἶναι πιστεύω, σταγόνα δὲ ἐξ αὐτῶν μὴ δυνηθεῖσα λαβεῖν ἀπέρ-

χομαι πρὸς τῇ ψυχικῇ τῆς δίψης ζημίᾳ καὶ τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας ἀνέργαστον ταῖς ὑπὲρ τοῦ οἴκου μου καταναλώσασα μερίμναις. Τούτων ἀκούσας ὡς ὁ λόγος, ὁ πατὴρ μετέστρεψε τὴν ἀκρότομον τοῦ στόματος αὐτοῦ πέτραν εἰς λίμνας ἐξαντλουμένης σοφίας καὶ ἔσπειρεν ἀγροὺς ἀπὸ τότε κεχερσωμένους καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνας εὐτρύγων σαφηνισμάτων καὶ ἐποίησε καρποὺς τελεσφορικῶν γεννημάτων καὶ ἐβοήθησε πένησι πτωχονοίας μὴ γεωργούσης φρονήσεως ῥῆσιν, καὶ ἔθετο ὡς πρόβατα πατριᾶς τὸν λαὸν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ποιμένος εὐσυνόπτως διαγινώσκοντα τὴν φωνήν. Τοιαύτη τοῦ Χρυσοστόμου τῶν λόγων ἡ πηγή, ἡ μωσαϊκῶς ἐκβλύζουσα κατὰ τῆς τοῦ διαβόλου πικρίας τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ τὴν πίστιν, ἡ ἐλισαϊκὴ τῶν ἀτεκνούντων πρὸς ἐπίγνωσιν ὑδρία, ἡ τὸ ἀποστολικὸν ἅλας ἐναρτυθεῖσα καὶ τὴν κοινωφελῆ σωτηρίαν πλουσίως ἐπικιρνῶσα, περὶ ἧς ὁ Κύριος λέγει ἴαμαι τοὺς ἐξαντλητικοὺς ἀκροατὰς τῆς τοῦ Χρυσοστόμου πηγῆς. Οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ λοιπὸν ἀτεκνούμενος ἀκροάμων. Διὸ καὶ τοῦτο λέγειν ἁρμόδιον ὅτι περ ὡς ἐν τῇ τῶν πυρίνων ποτὲ γλωσσῶν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσει τῶν ἀποστόλων τηνικαῦτα τοῖς ἐξ ἁπάσης τῆς γῆς ἐπισυναχθεῖσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ προσφθεγγομένων, ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ φύσει καὶ ἐν ᾗ περ ἐγεννήθη ἤκουσε διαλέκτῳ τῆς μιᾶς τῶν μαθητῶν του Κυρίου φωνῆς εἰς τὴν τῶν ἁπάντων διαμερισθείσης τῶν ἐθνῶν γλῶσσαν καὶ τῆς ξένης λαλιᾶς τὴν αὐτὴν τῆς ἐνωτίσεως τοῖς ὅλοις χαρισαμένης ἀκρόασιν, οὕτω ἀπαραλλάκτως συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ Χρυσοστόμου διδαγμάτων· καὶ γὰρ ὁ βραδὺς εἰς τὸ νοῆσαι καὶ ὁ ταχὺς εἰς τὸ συνιέναι τῆς ἴσης καὶ ὁμοίας αὐτῶν καταλήψεως ἀπολαύει. Μερίζει γὰρ τοῖς ἅπασι τὴν ἐξ αὐτῶν εὐεργεσίαν ὡς ὄμβρος ἐπὶ ἄγρωστιν καὶ ὡσεὶ νιφετὸς ἐπὶ χόρτον τὴν αὐτὴν καὶ ἰσόφθογγον ἑκάστῳ κατανίχει πρὸς ἐπικαρπίαν τοῦ πνεύματος δωρεὰν ὁ τὸν ἅπαντα κόσμον χρεώστην τῶν αὐτοῦ διδαχῶν καταστήσας, ὁ τὴν ὅλην οἰκουμένην τῶν οἰκείων συγγραμμάτων ὑπεργεμίσας. Εἶπε γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς πλάτυνον τὸ στόμα σου καὶ πληρώσω αὐτό, ὡς ἐντεῦθεν πᾶσα χώρα καὶ πόλις τῶν διδασκαλικῶν αὐτοῦ βίβλων ὑπατεύθη τὸν πλοῦτον καθάπερ ἐν ἐπιτυχίᾳ χρυσοῦ τὴν ἐξ αὐτῶν πραγματευόμεναι τῆς ὠφελείας μελέτην. Τίς γαρ ζῶν οὕτως ἐλάλησεν ἢ θανὼν οὕτω ζωοποιεῖ διδάσκων; Ὁ κατανυκτικὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐξηγητὴς καὶ κατηχητικὸς τῶν μελῶν διορθωτὴς καὶ ποθητὸς τῶν Γραφῶν ἑρμηνευτής, περὶ οὗ καὶ ἀκμήν, ὡς οἶμαι, τὸν ἀγνώριστον αὐτοῦ κόσμον, εἰ καί τις αὐτὸν ὁ μὴ γνωρίζων ὑπάρχει κόσμος, τὰ γεγραμμένα πρὸς αὐτὸν ἀναβοᾶν, δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου καὶ ἀκούτισόν μου τὴν φωνήν σου, ὅτι ἡ φωνή σου γλυκεῖα καὶ ἡ ὄψις σου ὡραία. Ὁ Χρυσόστομος διὰ τιμιότητα τοῦ Χριστοῦ μαθητὴς καὶ τοῦ στόματος τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ φωτισμοῦ χρυσός, ὁ ἐν στόματι χρυσῷ σωματώσας τοὺς λόγους, ὅπως καὶ χρυ-

σῶν ῥημάτων χωνευτὴς ἀναφανῇ καὶ πλούτου μεταδοτικὴ παλάμη, ὁ ἐξάκουστος εἰς τὰ πέρατα φθόγγος, ὁ ὀρθόδοξος τῶν ὑπ' οὐρανὸν ἦχος, ὁ ἔμψυχος τῆς πίστεως αὐλός, ἡ τῆς θεολογίας πρὸς τὸ κωφάναι τοὺς αἱρετικοὺς βροντή, ἡ εὔτονος τῆς ἐκκλησίας λύρα, ἡ εὔλαλος τοῦ ἁγίου Πνεύματος κιθάρα καὶ τῆς, ὡς γέγραπται, δεκαχόρδου φωνῆς τῶν σωματικῶν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, φημί, νενευρωμένων δεκαλόγων ἐντολῶν ἔναρθρος ἁρμονία, ὁ τῆς ὀξυωπίας τῶν δογμάτων ἐγρήγορος ὀφθαλμός, ὁ ἐγκάρδιος τῆς κατανύξεως ὄμβρος, ὁ ὑψηλὸς τῆς ταπεινοφροσύνης βαθμός, ἡ χρυσεπώνυμος προσηγορία, ἡ πολυκτήμων τοῦ κόσμου κληρονομία, ὁ ὑπερόβρυζος νοῦς, ὁ ἀπαραχάρακτος λογισμός, ὁ ἀνεπιβούλευτος θησαυρός, ὁ τῆς ἀσυλαγωγίας τῶν ἀκεραίων φρονημάτων κεκλεισμένος, ὡς γέγραπται, κῆπος καὶ τῆς μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν νουθεσίαν ἀπειθοῦσιν αἱρετικοῖς ἐσφραγισμένη, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πηγή, ὁ ἐπιθυμητὸς τοῦ παντὸς συμπολίτης, τὸ γλυκύτερον μέλιτος στόμα, τὸ ἡδύποτον τῆς ἐκκλησίας γλεῦκος, τὸ ποτιστικὸν τῶν ἁπλουστέρων γάλα, τὸ στερεὸν τῶν τελειοφρόνων βρῶμα, ὁ ἐπιστατικὸς τῆς Γραφῆς σπόγγος, ἡ τοῦ Ἀερμὼν διδάσκαλος δρόσος, ἡ φιλόπονος τῶν ὠφελίμων βιβλιοθήκη, ἡ θρεπτικὴ τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος ἀποθήκη, τὸ φιλόπτωχον τῆς ἐλεημοσύνης βαλάντιον, ἡ φιλόδωρος τῆς συμπαθείας δεξιά, ὁ πλούσιος περὶ τοὺς πτωχοὺς δανειστὴς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰς κοιλίας τῶν ἐλαχίστων ἀεὶ καταχορτάσας καὶ τὸν Χριστὸν πεινάσαι δι' αὐτῶν μὴ ποιήσας, ὁ πρὸς τὸ πῦρ τῶν χρημάτων σωφρονιστὴς καὶ ἔλαιον ἑτοιμαστικὸν τῶν ἀσβέστων λαμπάδων τῆς ψυχῆς, ὁ τῆς μετανοίας καθημερινὸς ἀντιφωνητής, ὁσάκις γάρ, φησι, πέσῃς, ἔγειρε καὶ ὁσάκις πταίσῃς, ἐπίστρεψον καὶ ἀφεθήσεταί σοι, ἡ τῆς τριαδικῆς ὁμολογίας ζύμη, ἣν ἡ τῆς ἐκκλησίας ἀρτοκοπήσασα πέτρα ὡς ἐν πήλα (ἴσ. μύλᾳ) τῇ τούτου διδαχῇ τὸν ἐν λιμῷ λόγου διατρέφει λαὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρί, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΤΟ ΕΛΛΕΙΠΟΝ ΤΕΜΑΧΙΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΛΥΜΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΥ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΠΑΝΔΡΙΤΟΥ

Εἰς προηγούμενον τόμον τῆς Ἐπετηρίδος ἐπραγματεύθημεν ἐκτενῶς περὶ τοῦ ἐν τῇ Μονῇ Βλαττάδων τῆς Θεσσαλονίκης φυλασσομένου καλύμματος τῆς σαρκοφάγου τῆς περικλειούσης ἄλλοτε τὸ σῶμα τοῦ νεαροῦ Γεωργίου, υἱοῦ τοῦ Σκουτερίου Καπανδρίτου [1]. Τοῦ ἐν λόγῳ μαρμάρου ἔλειπε τὸ ἀριστερὸν ἄκρον καὶ συνεπῶς δὲν εἴχομεν τὴν ἀρχὴν τῶν στίχων 1 καὶ 5 τοῦ ἐπιγράμματος, ὡς ἐπίσης καὶ μέρος τῆς ἐπιπεδογλύφου διακοσμήσεως τῆς προσθίας πλευρᾶς. Ἡ κολόβωσις αὕτη τοῦ καλύμ-

Εἰκ. 1. Τὸ νεωστὶ ἀνευρεθὲν τεμάχιον ἐκ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου.

ματος ἦτο πολὺ παλαιά, διότι ἤδη κατὰ τὰ 1876, ὅτε εἶδον αὐτὸ ὁ ἀββᾶς Duchésne καὶ ὁ Bayet, οἱ καὶ πρῶτοι δημοσιεύσαντες τὸ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐπίγραμμα, τὸ ἐν λόγῳ μάρμαρον ἦτο εἰς οἵαν καὶ μέχρι τῆς ἡμετέρας δημοσιεύσεως κατάστασιν.

Εὐτυχῶς ὅμως τὰ πράγματα ἔχουσι τώρα ἄλλως. Πρὸ δύο περίπου ἐτῶν, κατεδαφιζομένου τοῦ παλαιοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μονῆς, ἵνα εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀνεγερθῇ τὸ νῦν ἐκεῖ ὑπάρχον νέον καὶ στερεώτατον,

[1] Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 11, 1935, 346 κ. ἑξ.

μεταξὺ τῶν λίθων τῆς οἰκοδομῆς ἀνευρέθη καὶ τὸ ἐλλεῖπον τμῆμα τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου [1].

Τὸ νεωστὶ ἐλθὸν εἰς φῶς τεμάχιον (Εἰκ. 1) ἔχει διαστάσεις 0,25× 0,22 καὶ προσαρμόζεται τελείως εἰς τὴν ἀριστερὰν ἄκραν τοῦ καλύμματος.

Ἡ ἐπὶ τοῦ νέου τούτου τεμαχίου εὑρισκομένη ἀρχὴ τῶν στ. 1 καὶ 5 τοῦ ἐπιγράμματος ἔχει ὡς ἑξῆς:

1 *[Ὁ] νεκροδέγμων*
5 *Ὃς ἦν νεάζ (ων) εὐσθενὴς σφ*

Οὕτω τὸ ὅλον ἐπίγραμμα, μετὰ τὴν νέαν ταύτην προσθήκην, ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Ὁ νεκροδέγμων καὶ φθορεὺς οὗτος τάφος
ἔκρυψεν ἔνδον τὸν Καπανδρίτου γόνον,
3 *ἀνδρὸς μεγίστου τῷ κλέει Σκουτερίου,*
νόσῳ τακέντα λοιμικῆς ἀρρωστίας,
5 *ὅς ἦν νεάζων, εὐσθενής, σφριγῶν, γίγας,*
τερπνός, προσηνής, εὐφυής, ὅλος χάρις.
7 *Σὺ δ᾽ ἀλλὰ φεῦ μοι καὶ παπαὶ φράσον, ξένε,*
βλέπων τὸ ρεῦμα τῆς φθορᾶς τῶν πραγμάτων.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐπίγραμμα.

Ἐκ τῆς ἐπιπεδογλύφου διακοσμήσεως τῆς εὑρισκομένης εἰς τὴν κάτω τοῦ ἐπιγράμματος ζώνην, διεσώθη μικρὸν μέρος φέρον ἕνα ἀκόμη ρόμβον πληρούμενον ὑπὸ ἀνθεμίου, ὡς ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἐσχηματοποιημένα φύλλα εἰς τοὺς γύρω τοῦ ρόμβου τριγωνικοὺς χώρους. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ κεκοσμημένη ζώνη δὲν εἶναι πλήρης, διότι τὸ μάρμαρον κατὰ τὸ μέρος τοῦτο εἶναι λοξῶς τεθραυσμένον. Ἐκ τῶν διασωθέντων λειψάνων καὶ ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὴν ἀντίστοιχον δεξιὰν ἄκραν τοῦ καλύμματος, ἀκεραίαν διασῳζομένην [2], δυνάμεθα τὰ συναγάγωμεν ὅτι εἰς τὸ ἀπολεσθὲν ἄκρον ὑπῆρχον εἷς ἀκόμη ρόμβος, τοῦ ὁποίου διακρίνονται ἐπὶ τοῦ νέου εὑρεθέντος τεμαχίου ἴχνη τῆς δεξιᾶς ἄνω πλευρᾶς, καὶ ἓν τρίγωνον, ἐντελῶς εἰς τὴν γωνίαν.

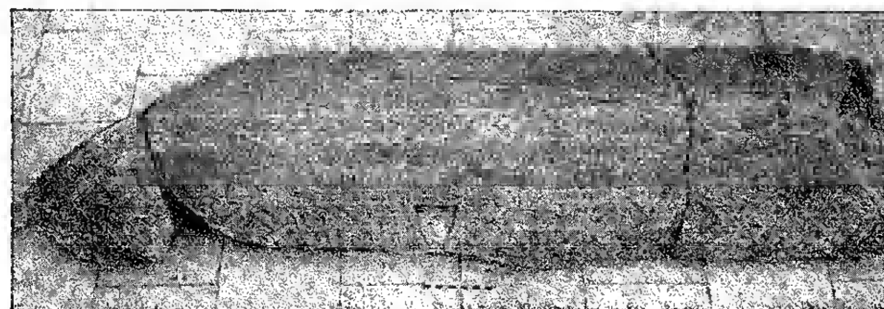
Ἐπίσης ἐκ τῆς νῦν καταστάσεως τοῦ νέου τεμαχίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν, ἂν καὶ ἡ ἀριστερὰ στενὴ πλευρὰ τοῦ καλύμματος

[1] Περὶ τῆς εὑρέσεως τοῦ τεμαχίου τούτου μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ καὶ εὑρὼν αὐτὸ πανοσιολογ. ἰατρὸς Παγκράτιος Σαβράνης ὁ Ἰβηρίτης, ὃν αἰσθάνομαι βαθεῖαν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

[2] Ἐπετηρίς, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 351, εἰκ. 4.

ἔφερε διακόσμησιν, ὅπως καὶ ἡ ἀντίστοιχος δεξιὰ [1], καὶ συνεπῶς, ἂν ἡ σαρκοφάγος ἦτο ὁρατὴ ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν, διότι ἡ ὀπισθία μακρὰ πλευρὰ τοῦ καλύμματος εἶναι ἀκόσμητος, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν, ὡς εἴπομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ ἡμῶν μελέτῃ, ὅτι ἡ σαρκοφάγος θὰ εὑρίσκετο πλησίον τοίχου ἢ ἐντὸς κοιλότητος [2].

Μὲ τὴν προσαρμογὴν τοῦ νέου εὑρεθέντος τεμαχίου εἰς τὸ ὅλον κάλυμμα (Εἰκ. 2) παρετηρήσαμεν ὅτι ἡ ὀπισθία ἀριστερὰ αὐτοῦ γωνία ἔχει λοξῶς ἀποκοπῆ δι' ἐπιμελοῦς λαξεύσεως. Ἡ ἀποκοπὴ αὕτη ἀναμφιβόλως δὲν σχετίζεται μὲ τὴν ἀρχικὴν θέσιν τοῦ καλύμματος, διότι οὕτω θὰ ἔμενεν ἀνοικτὴ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἡ σαρκοφάγος, ἣν τοῦτο ἔφρασσε. Δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἡ γωνία αὕτη ἀπεκόπη ὅταν τὸ κάλυμ-

Εἰκὼν 2. Τὸ ὅλον κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ νέου τεμαχίου.

μα εἶχε πλέον ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὴν σαρκοφάγον καὶ εἶχε χρησιμοποιηθῇ πρὸς ἄλλον σκοπόν.

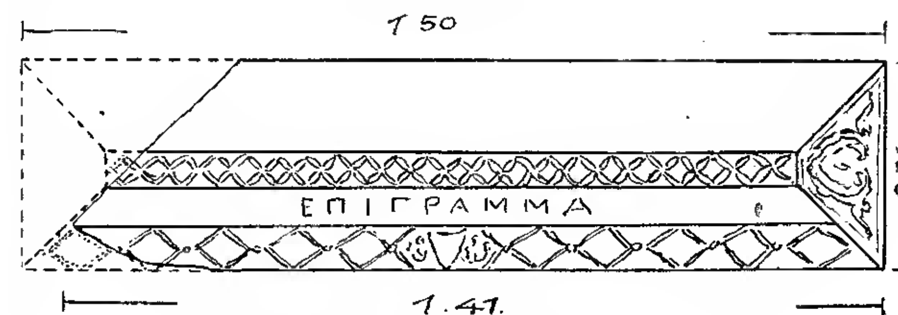
Βοηθούμενοι ἤδη ἀπὸ τὸ νέον εὑρεθὲν τεμάχιον, εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκαταστήσωμεν πλήρως τὴν ἀρχικὴν μορφὴν καὶ τὸ ὅλον μῆκος τοῦ καλύμματος κατὰ τὸ συνημμένον σχέδιον (Εἰκ. 3). Οὕτω τὸ ἐν λόγῳ κάλυμμα, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ νῦν αὐτοῦ καταστάσει ἔχει μῆκος 1,41 μ. ἀρχικῶς εἶχεν ὁλικὸν τοιοῦτον 1,50.

Ἐπίσης ἡ προσθήκη τοῦ νέου τεμαχίου καὶ ἡ ὅλη συμπλήρωσις δεικνύουν ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς κεκοσμημένης πλευρᾶς, κάτω τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχον οἰκόσημον, εὑρίσκετο ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἔχον ἑκατέρωθεν ἀνὰ πέντε κεκοσμημένους ῥόμβους. Περίεργον μόνον εἶναι ὅτι οἱ δύο κοῖλοι ῥόμβοι, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ μελέτῃ ἡμῶν

[1] Ἐπετηρίς, Ἔνθ' ἀν. σ. 353, εἰκ. 6.
[2] Ἐπετηρίς, Ἔνθ' ἀν. σ. 346.

ἐξηγήσαμεν [1], ἐπληροῦντο μὲ κοσμήματα ἢ μονογράμματα ἐξ ἐγχρώμου μίγματος ἢ ψηφίδων, δὲν εὑρίσκονται εἰς συμμετρικὰς θέσεις ὡς πρὸς τὸ ἐν τῷ μέσῳ οἰκόσημον. Τὴν ἀσυμμετρίαν αὐτὴν δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξηγήσωμεν. Παρατηροῦμεν μόνον ὅτι δεξιὰ τῷ θεατῇ, μεταξὺ τοῦ ῥόμβου τοῦ φέροντος τὸ μονόγραμμα Καπανδρίτης καὶ τοῦ κοίλου τοιούτου, μεσολαβεῖ εἷς ῥόμβος πληρούμενος ὑπὸ δικεφάλου ἀετοῦ [2]. Δὲν γνωρίζω μήπως ἡ ἀνάγκη τῆς παρενθέσεως ἐκεῖ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο πλέον βασιλικὸν σύμβολον, ἐπέφερε τὴν ἀσυμμετρίαν ταύτην.

Ἡ εὕρεσις τοῦ νέου τούτου τεμαχίου τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου ὁδηγεῖ ἡμᾶς καὶ εἰς ἄλλα ἀκόμη συμπεράσματα.

Εἰκ. 3. Σχεδίασμα τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου, ὡς τοῦτο θὰ εἶχεν ἀρχικῶς.

Τὸ παλαιὸν Σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη τὸ ἐν λόγῳ τεμάχιον, ἂν καὶ οὐδεμίαν ἔφερε χρονολογίαν, φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη, ὡς ἐδείκνυεν ἡ τοιχοδομία καὶ ἐν γένει κατασκευή του, περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος. Τὸ κάλυμμα λοιπὸν τῆς σαρκοφάγου ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὑρίσκετο εἰς τὴν Μονήν, τεθραυσμένον βεβαίως καὶ παρερριμμένον, οὕτως ὥστε μέρος αὐτοῦ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομήσιμος λίθος. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύει τὴν ἐν τῇ προηγουμένῃ μελέτῃ ἐκτεθεῖσαν γνώμην ἡμῶν, ὅτι ἡ σαρκοφάγος, τῆς ὁποίας τώρα ἔχομεν μόνον τὸ τεθραυσμένον κάλυμμα, εὑρίσκετο ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὴν Μονὴν τῶν Βλαττάδων καὶ ὅτι εἰς τὴν Μονὴν ταύτην ἐτάφη ὁ Γεώργιος Καπανδρίτης.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Ἐπετηρίς, Ἔνθ' ἀν. 350 κ. ἑξ.
[2] Ἐπετηρίς, Ἔνθ' ἀν. σ. 351, εἰκ. 4.

ΤΑ ΕΝ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ Β. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ ΑΥΤΟΥ[1]

251.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 9 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Verschiedene Bemerkungen zur Geschichte. B. A. M. Tübingen 1887».

252.

Ἓξ δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐσνάφια» καὶ περιέχοντά τινα περὶ τούτων. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὕρηνται δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «B. A. Mystakidis Ἐσνάφια», ἐν τέλει τῶν ὁποίων ἔχει σημειώσει ὁ υἱὸς τοῦ Μυστακίδου «Τοῦτο ἀνέκδοτον δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ μακαρίτης πατήρ μου εἰς τὸ τελευταῖον δημοσίευμά του περὶ Ἐσναφίων εἰς τὸ ἡμερολόγιον Θεσσαλονίκης 1932».

253.

Φάκελλος περιέχων:

1. Ἑπτὰ δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Ὀνόματα κύρια Ἀρσακιδῶν R. N. Paris 1895».

2. Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι» καὶ περιέχον δύο παραπομπὰς εἰς ἔργα πραγματευόμενα περὶ τούτων.

3. Δύο δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Βασιλεῖς Ἀρμενίας» καὶ περιέχοντα ὀνόματά τινα τούτων.

4. Φύλλον χάρτου, ἐν ᾧ ἀναγράφεται ὁ τρόπος τῆς μετατροπῆς τῆς μωαμεθανικῆς χρονολογίας εἰς χριστιανικὴν καὶ τἀνάπαλιν μετὰ τριῶν δελτίων περιεχόντων σχετικά.

254.

Φάκελλος περιέχων δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 18, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Αἰθιοπικὰ Ἡλιοδώρου» καὶ περιέχει ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Μελέτιον πρωτοσύγκελλον Ἀλεξανδρείας καὶ τούτου πρὸς ἐκεῖνον, τὸ δὲ δεύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 5, περιέχει ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ Κρουσίου «Διήγησις περὶ ὧν οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατὰ τὸν Σμαλκαλδικὸν πόλεμον ἐπειράθησαν αφνα' συγγραφεῖσα», ὡς ὁ Μυ-

[1] Συνέχεια ἐκ τοῦ ΙΕ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, σ. 404.

στακίδης σημειοῖ, «ὀλίγας τινὰς σημειώσεις εἰς τὸν βίον αὐτοῦ ἀφορώσας ἀπέσπασα, τὰς ἐν ταῖς ἑπομέναις σελίσι».

255.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα:

1. «Ἐξωμόται καὶ κρυπτοχριστιανοί», ἄρθρον τοῦ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη.

2. «Ὁ Κιοσὲ-Μιχάλ», ἄρθρον τοῦ Χρήστου Ι. Δάλλα.

3. «Περὶ τοῦ νομοθέτου Σουλεϊμὰν Α' παράδοσις», ἄρθρον τοῦ Μ. Ι Γεδεών.

4 «Ὁ Σελήμ, ὁ Σουλεϊμὰν καὶ οἱ ὑπόδουλοι», ἄρθρον τοῦ Δ. Ἀκρίτα.

5. «Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ ἀρχιφαρμακοποιοῦ τοῦ Γιλδὶζ Γεωργίου Θεοδωρίδη».

6. «Οἱ Γάλλοι ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Ρωσσοτουρκικὴ συμμαχία κατὰ τῆς Γαλλίας».

7. «Ὁ τάφος τοῦ Γκενγκὶς Χάν. Ἕνα μυστήριον ἑπτὰ αἰώνων ἀποκαλύπτεται ὑπὸ τοῦ ἐξερευνητοῦ Κοζλώφ».

256.

Φάκελλος περιέχων:

1. Τὸ ἔργον τοῦ Μυστακίδου «Μωάμεθ ὁ πορθητής. Ὡραῖαι τέχναι. Ἐπίσκεψις πορθητοῦ εἰς τὰ πατριαρχεῖα. Γεννάδιος ὁ Σχολάριος (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 φύλλου τοῦ «Νέου Ποιμένος)». Ἐντὸς αὐτοῦ ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα σχετικά.

2. Τετράδιον περιέχον τινὰ ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δὴ ἐκ τοῦ Φραντζῆ.

3. Ἀποκόμματα ἐξ ἐντύπου ἔργου πραγματευόμενα περὶ «Mahomet IV» (σ. 103—110) καὶ «Abdul Hamid» (225—228).

4. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 6 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Κ. Παλαιολόγου σύζυγοι».

5. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Σημειώματα» καὶ ὑπογραφὴν «Β. Α. Μυστακίδης». Ἐν αὐτοῖς ἀναφέρει ὁ Μυστακίδης, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Σπ. Λάμπρον, τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα σιγίλλια καὶ ἔγγραφα, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τὴν κατοχήν του ἀνέκδοτα, καὶ ἐν τέλει σημειοῖ: «Ἐπίσης παρακαλῶ, ὡς σπουδαστὴν μὴ δυνάμενον ἐπαρκέσαι εἰς δαπάνας ἀγορᾶς τῶν Acta τοῦ Miklosich et Müller, νὰ με συστήσητε ὅπως τύχω καὶ τοῦ σπουδαίου τούτου διὰ τὰς μελλούσας μελέτας μου βοηθήματος καὶ ἔσομαι ὑμῖν κ. Λάμπρε εὐγνώμων».

6. Τρία ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν

«Ὁ νέος ὀργανισμὸς τοῦ ἀρμενικοῦ Πατριαρχείου», τὰ δὲ δύο ἄλλα «Patriarcat Armenien Modification du statut organique» καὶ «Le nouveau statut de l'église armenienne».

257.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐξ ὀκτὼ φύλλων καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ρωσσικαὶ σημειώσεις. B. A. Mystakidis». Ἐκτὸς τούτων περιέχει «Διάφορα σπουδαῖα βιβλία πρὸς ἀγορὰν» (φύλ. 2α—6β) καὶ «Βυζαντιακὰ» (φύλ. 7α—7β). Ἐντὸς τοῦ τετραδίου τούτου ὑπάρχουσι καὶ φύλλα χάρτου περιέχοντα σχετικὰς σημειώσεις.

258.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 50 καὶ πολλῶν ἀναριθμήτων, ἅτινα ἔχουσι μείνει ἄγραφα, καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Μωάμεθ κατακτητὴς καὶ σχετικά. B. A. M». Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει ἰδίᾳ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ πολλὰ φύλλα χάρτου περιέχοντα ἱστορικὰ σημειώματα περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς μετ' αὐτὴν ἐποχῆς.

259.

Δώδεκα φύλλα χάρτου ἠριθμημένα μετά τινων παρεντεθειμένων, ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης ἔχει γράψει τινὰ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

260.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ρουμάνοι. Βλάχοι. Ἀλβανοί.» καὶ περιέχει σημειώματά τινα περὶ τούτων, τὸ δὲ δεύτερον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Βλαχία. Μολτε[illegible], τὸ δὲ δεύτερον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Βλαχία. Μολδαβία. Συνθῆκαι.» καὶ περιέχει σχετικὰ σημειώματα περὶ τούτων.

261.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ρωσσία» καὶ περιέχον διάφορα σημειώματα περὶ Ρωσσίας

262.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 5 φύλλων καὶ φέρον ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Βυζαντιναὶ σημειώσεις. Ἄννα, Κωνσταντία ἐκ Νικαίας. Ρωμανὸς Διογένης.».

263.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Kreta», κάτωθεν

τῆς ὁποίας ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης διὰ κυανῆς μολυβδίδος «Ὅρα καὶ γραπτά μου συνήθη εἰς παραδόσεις, σπουδαῖα διὰ τὰ 1898—1908».

264.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 5 φύλλων καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ρήγας» καὶ ἐν τῇ ᾤᾳ τοῦ πρώτου φύλλου «Ρήγας Φεραῖος. Ἰδέαι αὐτοῦ.».

265.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Ἰταλία καὶ Γερμανία», τὸ δὲ δεύτερον «Γαλλία καὶ Ἰταλία», ἐν οἷς ἀναφέρει τινὰ περὶ τῶν σχέσεων τούτων.

266.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Διπλωματία», κάτωθεν τῆς ὁποίας ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ὅρα τὰ ἐν τῷ λόγῳ μου 1906 περὶ τῆς ἱστορίας».

267.

Τέσσαρα τετράδια ἠριθμημένα, ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ πρώτου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Χειρόγραφον. Βυζαντινὸν χρονικόν. Χειρόγ. Στουτγάρδης cod hist. 129 1888—1889 Μαρτίου 12. Ἀντέγραψα ἐν Tübingen ἐκ διαλειμμάτων. B. A. Μυστακίδης».

Τὰ τετράδια ταῦτα περιέχουσι περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 129 χειρογράφου τῆς Στουτγάρδης μετὰ πολλῶν ἀποσπασμάτων ἐξ αὐτοῦ, ἀντιγραφέντων ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου.

268.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα τῆς ἐφημερίδος «Κράτος» τοῦ 1909 ἐν οἷς ἄρθρον Δ. Α. Κονδύλη φέρον ἐπιγραφὴν «Περὶ καθόδου τῶν Σελλῶν καὶ τῶν Γιγάντων εἰς τὴν Ἑλλάδα».

269.

Φάκελλος περιέχων 16 δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Βιβλιογραφία Κωνσταντινοπολιτική» καὶ περιέχοντα βιβλιογραφίαν περὶ Κωνσταντινουπόλεως ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένην.

270.

Φάκελλος περιέχων 12 δελτία, ὧν τὰ τρία πρῶτα φέρουσιν ἐπιγραφὴν «Byzantinisme», ἓν «Βυζαντιακὰ ἄξια λόγου δι' ἐμέ», ἓν «Κωνσταντινουπόλεως Πανεπιστήμιον», ἓν «Βυζαντίου αὐτοκρατόρων εἰκό-

νες», ἐν «Μνῆμαι. Βυζαντιακαὶ οἰκογένειαι», ἐν «Ἅλωσις Κωνσταντινουπόλεως», ἐν «Κομνηναί», ἐν «Χλωρὶς Κωνσταντινουπόλεως», ἐν «Ἅγιος Θεράπων» καὶ ἐν «Constantinople (Stambul) Köprulu Yaly».

271.

Φάκελλος περιέχων ἑπτὰ δελτία, ὧν τὰ τέσσαρα πρῶτα φέρουσιν ἐπιγραφὴν «Stephan Vuk Brankovic», ἐν «Ἐκ τοῦ Sahakean Die armenischen Kaiser von Byzant.» καὶ δύο «ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Wroth» ὀνόματα βασιλέων Τραπεζοῦντος. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὕρηται ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μυστακίδην τοῦ Ἀλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ, ἐν ᾗ ἀναφέρονταί τινα περὶ Χρυσοκεράμου.

272.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων καὶ εἰκόνας ἀναφερομένας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

273.

Ὀκτὼ σελίδες χάρτου ἠριθμημέναι, φέρουσαι ἐπιγραφὴν «Διάσημοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοκτονίαι» καὶ ἐν σελίδι 7 «Στατιστικὴ τῶν ἀπόπειρῶν κατὰ τῆς ζωῆς τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου». Ἐν τέλει ἐν σελίδι 8 γέγραπται «Ἐκ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος. Τετάρτη 2 Ἰουνίου 1865, ἀρ. 264, σ. 378».

274.

Φάκελλος φέρων ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Ἐκ τῆς Engyclopedia Islamica ἐκ τοῦ Η. Τουρκικὴ ἱστορία.» καὶ περιέχων ἔντυπα ἀποσπάσματα ἐξ αὐτῆς σχετικῶν ἄρθρων τοῦ J. H. Mordtmann καὶ τοῦ K. Süssheim.

275.

Πέντε τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Ἀναγέννησις ἐν Γερμανίᾳ. Κύριοι ἀντιπρόσωποι αὐτῆς.», τὸ δεύτερον «Ἀναγέννησις Ἱσπανίας-Πορτογαλλίας», τὸ τρίτον «Ἀναγέννησις Γαλλίας», τὸ τέταρτον «Ἀναγέννησις Ἀγγλίας» καὶ τὸ πέμπτον «Ἀναγέννησις ἐν Ἰταλίᾳ. Οἶκοι ἐν αὐτῇ, Μεδίκων κλ.. πάπαι.».

276.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Νεωτέρα ἱστορία. Αἰὼν ἀνακαλύψεων. Εἰσαγωγή. Ἀμερικῆς κλ. κλ.».

277.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Κατάστασις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν Γ—Δ αἰῶνα καὶ οἱ βάρβαροι».

278.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ μὲν φέρει ἐπιγραφὴν «Μεσαιωνικῆς ἱστορίας Εἰσαγωγή. Ἰουλιανός. Ἐπιδρομαί.», τὸ δὲ «Μεσαιωνικαὶ σταυροφορίαι. Κομνηνοί.».

279.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀναστάσιος. Ἰουστινιανός. Μαυρίκιος. Οἰκουμενικός. Ἐξαρχᾶτον Ραβέννης.».

280.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Γερμανία. Ὄθωνες. Χοχενστάουφεν.», τὸ δὲ δεύτερον «Σχέσεις Βυζαντίου πρὸς Γερμανοὺς Δύσεως».

281.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Μεσαίων. Ἐπιδρομαί. Μεσαίων Δ'—ΙΑ' αἰών. Φράγκοι ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ. Πιπῖνος καὶ Κάρολος μέγας.».

282.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Νορμαννοί. Ἀγγλία. Νορβηγία. Χαράλδος.».

283.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Βησσαρίων ὁ latinorum graecissimus, graecorum latinissimus. Le cardinal Bessarion 1403—1472.».

284.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «30ετὴς πόλεμος. Ἐλισάβετ. Μαρία Στούαρτ.».

285.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Φράγκων πολιτισμός. Lex salica. Φέουδον.».

286.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἄραβες. Ἀραβικὸς πολιτισμός.».

287

Φάκελλος φέρων ἐπιγραφὴν «Fallmerayer», κάτωθεν τῆς ὁποίας

ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Εἶναι νοθευτής. Ὅρα Τραπεζουντιακὰ ἐμὰ ἐν Ἐπετηρ. Βυζαντινῶν σπουδῶν 1930.».

288.

Φάκελλος περιέχων δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Μωάμεθ Β», τὸ δὲ δεύτερον περιέχει τινὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

289.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Τὸ ἑλληνικὸν κράτος, οἱ ὀθωμανοὶ καὶ οἱ μογγόλοι τοῦ Τιμούρ».

290.

Φύλλα χάρτου μετὰ δύο ἀποκομμάτων ἐφημερίδων φέροντα ἐπιγραφὴν «Σλαῦοι».

291.

Φάκελλος περιέχων:

1. Δύο φύλλα χάρτου ἠριθμημένα (α'—β') φέροντα ἐπιγραφὴν «Ὑπ' ἀριθμὸν 449 (150) τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης» καὶ ἐν τῷ περιθωρίῳ «Μελέτιος Πηγᾶς-Μαργούνιος. Ἐσχέλιος.». Πρόκειται περὶ ἀντιγράφου ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Σακελλίωνος τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 449 (150) χειρογράφου τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης.

2. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἀναγραφὴ χειρογράφου» καὶ ἐν τῷ περιθωρίῳ «Ἐστάλη εἰς τὴν ἑταιρείαν τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν. Ἐδημοσιεύθη.». Πρόκειται περὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ δημοσιευθέντος ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν (τόμ. 6, σ. 143—144).

3. Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Μέλαινα πυρῖτις» καὶ περιέχοντά τινα περὶ ταύτης.

4. Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Πέτρος ὁ μέγας» ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπόκομμα ἐξ ἐντύπου φέρον ἐπιγραφὴν «Πέτρος ὁ μέγας. Κάρολος ὁ ΙΒ'.» (σ. 115—118), ἐν τῇ ᾤᾳ τοῦ ὁποίου σημειώματά τινα τοῦ Μυστακίδου.

5. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Οὐκρανία», ἐντὸς τοῦ ὁποίου τεμάχιον χάρτου καὶ ἀπόκομμα ἐφημερίδος περιέχοντα σχετικά.

6. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς Ἐρζεγοβίνης».

7. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 7 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Sah Tahmasp I» καὶ ἐν τῇ ᾤᾳ τοῦ πρώτου φύλλου «Σάχης Tahmasp 1515—1576».

8. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 5 φύλλων ἠριθμημένων καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Rapport de Nicolo Barbarigo Bailo (Traduction fidèle. ».

9. Ἀπόκομμα ἐξ ἐντύπου ἔργου (σ. 81—96) φέρον ἔξωθεν χειρόγραφον ἐπιγραφὴν «Allemagne. Hongrie. Turquie.».

10. Φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Οὐγγαρία».

292.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἄδικος ἐκτίμησις τῆς βυζαντιακῆς ἱστορίας».

293.

Τέσσαρα τετράδια φέροντα ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Römische Geschichte Prof. Herzog. Winter Semester 1888—89. B. Mystakidis.».

294.

Τέσσαρα τετράδια φέροντα ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Quellen der römischen Geschichte. Prof. Herzog. B. A. Mystakidis 1888—1889.».

295.

Τρία τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Quellen zur Geschichte Conrads des III», τὰ δὲ λοιπὰ δύο «Conrads III».

296.

Τετράδιον φέρον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Liutprands Legatio. B.A. Mystakidis 1889.». Τοῦ τετραδίου τούτου ἔχουσι γραφῇ τὰ δύο πρῶτα φύλλα.

297.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Histoire hellénique. B. A. Mystakidis.» καὶ περιέχον διὰ μολυβδίδος σημειώσεις τινὰς περὶ αὐτῆς.

298.

Φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Σημείωσις περὶ τοῦ Γραικικοῦ Νοσοκομείου κειμένου πρὸς δυσμὰς τῆς χερσαίας πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων, ὅπερ ἐφαίνετο μέχρι τοῦ 1850».

Κάτωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης: «Εἶναι συγχρόνου χειρός. Β. Α. Μυστακίδης».

299.

Πολλὰ φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν σημειώματα τοῦ Μυστακίδου πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἔξωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἱστορία διὰ συμπλήρωσιν Κωνσταντινουπόλεως».

300.

Ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδομένης ἑβδομαδιαίας εἰκονογραφημένης ἐπιθεωρήσεως «Ἀπ' ὅλα» φύλλα περιέχοντα τὴν ἱστορίαν τῆς Τουρκίας ἀπὸ τοῦ Σουλτὰν Ὀσμὰν τοῦ Α' (1258—1326) μέχρι τοῦ Σουλτὰν Ἀχμὲτ τοῦ Β', (1691—1695) συγγραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Α. Μελισσοπούλου καθηγητοῦ ἐν τῇ ῥωσικῇ σχολῇ.

301.

Τρία τετράδια φέροντα ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Verschiedene Gesandschaften griechische und fränkische» καὶ περιέχοντά τινα περὶ διαφόρων ἀποστολῶν μετὰ παραπομπῶν εἰς διάφορα συγγράμματα.

302.

Φάκελλος περιέχων δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Σελὴμ ἢ Σουλεϊμὰν» καὶ ἀναφέροντά τινα περὶ τούτου μετὰ παραπομπῶν εἰς διάφορα συγγράμματα.

303

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς Αἰγυπτιακὰ καὶ δὴ περὶ τοῦ τάφου τοῦ Τουτάνχανεμ.

304.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Μετόχιον Π. Τάφου. Κῶδιξ ἀρ. παλαιᾶς 6, νέας 658. Ἀναγραφὴ Φραντζῆ. 1918 Ἰουλίῳ 20 παραβολή. Ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ κείμενον τῆς Βόννης ἀντέβαλλόν που καί που.».

305.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Χαρτοφύλαξ» καὶ περιέχον τινὰ περὶ χαρτοφύλακος.

396.

Δύο τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «Mahommed II» καὶ περιέχοντα σημειώματα καὶ παραπομπὰς εἰς διάφορα ἔργα περὶ τούτου.

307.

Δύο φύλλα χάρτου μετὰ τριῶν δελτίων, ἐν οἷς περιγραφὴ χειρογράφου Εὐαγγελίου γραφέντος ὑπὸ Ἰωάσαφ Ἀργυροπούλου καὶ ἀποκειμένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης.

308.

Τετράδιον περιέχον παραπομπὰς εἰς διάφορα ἔργα ὡς πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

309.

Φάκελλος φέρων ἐπιγραφὴν «Βιογραφίαι μεγιστάνων ὀθωμανῶν καὶ ῥωμαίων ὑπηκόων ἀγορασθεῖσαι τῷ 1901 ἀντὶ 10 γροσίων» καὶ περιέχων τοιαύτας.

310.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 21 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Καταλόγων σύστημα». Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει παραπομπὰς εἰς διάφορα ἔργα, ἀναφερόμενα ἰδίᾳ εἰς τὰς σχέσεις τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τοὺς Τούρκους.

311.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἀναφερομένων εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Σάμου Κοπάσην.

312.

Φάκελλος περιέχων δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐπιτάφιον τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς καὶ καπετάνιου Γεωργίου Σαμαρᾶ στρατιώτου», μετὰ δύο σχετικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γ. Γρατσιάτου φερουσῶν χρονολογίαν 1930.

313.

Φάκελλος περιέχων ὀκτὼ δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Μολδαβίας ἡγεμονικοὶ οἶκοι» καὶ περιέχοντα σχετικὰ περὶ τούτων.

314.

Φάκελλος περιέχων δέκα δελτία, ὧν τὰ πρῶτα πέντε φέρουσιν ἐπιγραφὴν «Σημαῖαι» καὶ περιέχουσί τινα περὶ τούτων, τὰ δὲ λοιπὰ πέντε φέρουσιν ἐπιγραφὴν «Πολιτεύματα» καὶ περιέχουσί τινα περὶ τούτων.

315.

Φάκελλος περιέχων τὰ ἀκόλουθα δελτία:

1. Δύο δελτία φέροντα τὸ μὲν ἐν ἐπιγραφὴν «Ἑλληνικὴ τυπογραφία ἐν Κωνσταντινουπόλει», τὸ δὲ ἄλλο «Τυπογράφοι Κωνσταντινουπόλεως». Τὰ δελτία ταῦτα εὕρηνται ἐντὸς πέντε φύλλων χάρτου ἀναριθμήτων, φε-

ρόντων ἐπιγραφὴν «Τυπογραφία ἑλληνική», ἐν οἷς ἀντίγραφον ἐκ τοῦ ἔργου «Notes d'un voyage fait dans le Levant 1816 et 1817» τῶν σελίδων 83 -85, ἐν αἷς περὶ ἑλληνικῆς τυπογραφίας.

2. Τρία δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Ξέναι πηγαὶ διὰ τουρκικὴν ἱστορίαν» καὶ ἀναγράφοντά τινας τούτων

3. Δύο δελτία, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «I Sanskrit and allied alphabets», τὸ δὲ δεύτερον «II Arabic and allied alphabets».

4. Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Recueil des historiens des Croisades (Historiens orientaux).

5. Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἰνδικτιῶνες κατὰ Gardthausen».

6. Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Κωνσταντινουπόλεως ἄξια».

7. Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἁγίας Εὐφημίας βίοι ζ'».

8. Δύο δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Μικρασιατικὰ βιβλιολογικὰ» μετὰ ἐπιστολῆς τοῦ Χουδαβερδόγλου πρὸς τὸν Μυστακίδην, ἐν οἷς ἀναγράφονται ἔργα ἰδίᾳ ἔντυπα τουρκικὰ δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων.

9. Δελτίον φέρον ἐπιγραφὰς «Non unis avec l'église catholique romaine», «Cultes chrét. unis à Rome» καὶ «Cultes non chrétiens ni musulmans».

10. Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἐν Μεγάλου Ῥεύματος ἐκκλησίᾳ τῶν Παμ. Ταξιαρχῶν ἐν τῷ δεξιῷ κλίτει εἰκὼν τῆς Θεοτόκου».

316.

Δύο τετράδια γεγραμμένα διὰ γραφομηχανῆς. Τὸ πρῶτον τούτων, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 3, φέρει ἄνωθεν ἐπιγραφὴν γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου «Φιλτάτου μοι μητροπολίτου, τοῦ νῦν σ. μητροπολίτου Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων κ.κ. Πολυκάρπου», τὸ δὲ δεύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 11, φέρει ἄνωθεν ἐπιγραφὴν γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου «Φιλτάτου μοι μητροπολίτου Νεοκαισαρείας κ. Πολυκάρπου (Ψωμιάδου)». Ἐν τοῖς τετραδίοις τούτοις ἐκθέτει ὁ μητροπολίτης Πολύκαρπος τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς μητροπολίτου Κολωνίας (1899—1911) καὶ ἔπειτα Νεοκαισαρείας (1911—1914).

317.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 8, ὧν τὰ τρίπρωτα εἶναι γεγραμμένα. Ἐν ἀρχῇ γέγραπται «Βιογραφικαὶ σημειώσεις περὶ τοῦ Ἰωάννου Σακελλίωνος ἐπιμελητοῦ τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ὑπ' αὐτοῦ ὑπαγορευθεῖσα κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1885 ἐν τῇ ἕδρᾳ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ». Περιέχει τὴν αὐτοβιογραφίαν τοῦ Ἰωάννου Σακελλίωνος.

318.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα.

1. Διάλεξιν τοῦ Λ. Ἠλιοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως περὶ τεσσάρων σαρκοφάγων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μουσείου Κωνσταντινουπόλεως.

2. Ἄρθρον τοῦ Ἐλευθερίου Γρ. Ταπεινοῦ, φέρον ἐπιγραφὴν «Οἱ τίτλοι πρόεδρος καὶ τόπον ἐπέχων».

3. Ἄρθρον φέρον ἐπιγραφὴν «Sceaux byzantins».

4. Ἄρθρον τοῦ G. Sevridi professeur de grec moderne, φέρον ἐπιγραφὴν «La reforme de la prononciation du grec».

5. Ἄρθρον τοῦ Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, φέρον ἐπιγραφὴν «Φωτίου ἐπιστολαί».

319.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 9 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Μελέτιος ὁ Πηγᾶς. 410/3 Μ. Γ. Σχολῆς βιβλιοθήκη». Ἄνωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διὰ μολυβδίδος «Ὑπάρχει ἄρα παρὰ Legrand;».

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει, μετὰ σύντομον περιγραφὴν τοῦ ἀνωτέρω ἔργου, ἀντίγραφον τοῦ τίτλου τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τῆς γενομένης τῷ αψξθ' «ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ πανιερωτάτου καὶ λογιωτάτου μητροπολίτου κυρίου Γρηγορίου ἤδη ἀρχιερατεύοντος» τῆς Ὀρθοδόξου διδασκαλίας του Μελετίου Πηγᾶ, ὡς καὶ τοῦ προλόγου «Τοῖς ἐντευξομένοις εὖ φρονεῖν καὶ πράττειν», ἐν ᾧ βιογραφικαί τινες σημειώσεις περὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

320.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 32 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Περιγραφὴ ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς ἐν Ἠπείρῳ κειμένης κωμοπόλεως Πολιτσάνης καὶ ὑπαγομένης ἐκκλησιαστικῶς μὲν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δρυϊνουπόλεως, πολιτικῶς δὲ ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Βοστίνης. Ὁ πονήσας Γρηγόριος Κ. Κητσάκης μαθητὴς τῆς 7 τάξεως ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ ἐν ἔτει 1905».

321.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὸ φύλλον τῆς 25 Ἀπριλίου τοῦ 1905 τοῦ «Le courrier d'Orient», περιέχον τινὰ περὶ τοῦ πρώτου διεθνοῦς συνεδρίου τῆς ἀρχαιολογίας ἐν Ἀθήναις.

322.

Φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν σημειώματά τινα περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου

καὶ περιγραφὴ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ, τῆς δωρηθείσης ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου τῷ τότε διαδόχῳ Μὰξ τῆς Βαυαρίας, τῷ ἀδελφῷ τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Ὄθωνος (1833), ὡς καὶ τῆς Θεοτόκου.

323.

Φάκελλος περιέχων 14 δελτία, ἐξ ὧν:

Ἓν περιέχει σύντομον περιγραφὴν τοῦ Ψυχοσωτηρίου ψαλτηρίου τοῦ ἐξηγηθέντος παρὰ τοῦ Θεοδωρήτου καὶ μεταγλωττισθέντος παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ εἰς τὴν κοινήν, ἐκδοθέντος δὲ τῷ αχϟβ' παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ.

Τρία περιέχουσι διάφορα σημειώματα ἐκ τῶν κωδίκων ΟΒ' καὶ ΟΖ' τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς καὶ ἔκ τινος ἄλλου χαρτῴου κώδικος.

Πέντε περιέχουσι σημειώματά τινα περὶ ἐπισκόπων Ἀμασείας, Εὐρίπου, Ἀγκύρας, Κύπρου, Πρεσπῶν καὶ Ἀφρικῆς

Ἓν περιέχει ἀλφαβητικὸν κατάλογον ἐπισκόπων τινῶν.

Τέσσαρα περιέχουσι κατάλογον Δανισμενδιδῶν.

324.

Φύλλον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας (ἀρ. 47 καὶ 48 τῇ 27 Νοεμβρίου 1921), ἐν ᾧ ἄρθρον τοῦ Μυστακίδου φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡ ἐκλογὴ τῆς Α. Θ. Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μελετίου τοῦ Δ'».

325.

Ἑπτὰ τετράδια ἠριθμημένα (I—VII). Ἐν ἀρχῇ τούτων γέγραπται «Traduction aus dem Deutschen. Manuscript in deutscher Sprache» καὶ κατωτέρω «Le peuple et l'Empire Ottoman Grandeur et décadence de la Turquie . . . . . Description historique et politique de a la Mokka».

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ καί τινα ἀποκόμματα ἐφημερίδων σχετικὰ πρὸς τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν.

326.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 33 καὶ φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Σημειώσεις εἰς μεσαιωνικὰ ἱστορικά. Β. Α. Μ. (ληφθεῖσαι ἐκ διαφόρων συγγραφέων Βυζαντίνων) 8βρίου 1885».

327.

Ἓξ φύλλα χάρτου ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «Χρονικὸν Βυζαντινὸν» καὶ περιέχοντα ἐκ τοῦ χρονικοῦ τούτου ἀντιγεγραμμένα τὰ φύλλα 183α καὶ 183β. Ἐν φύλλῳ χάρτου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Τοπ-καποῦ χρονικὸν ἀνέκδοτον».

328.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου δελτία, ἐν οἷς ἀναγράφονται διάφορα ἔργα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἱστορίαν καθόλου.

329.

Φάκελλος περιέχων 12 δελτία ἐξ ὧν:

Τρία δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Βασιλεὺς—Λαός», «Μεγαλειότης», «Αὐτοκράτωρ».

Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Σχέσεις Βυζαντινῶν καὶ Γερμανῶν».

Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Τίτλοι κλ.».

Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Βογορίδης Στέφανος».

Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες».

Δύο φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐκκλησία Ἀθηναίων».

Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀττικοὶ μῆνες».

Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀθηναϊκὸν καλενδάριον».

Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Δώδεκα θεοί».

330.

Δέκα ὀκτὼ φύλλα χάρτου ἠριθμημένα, φέροντα ἐπιγραφὴν «Περὶ τῆς κόμης καὶ πώγωνος τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐνδυμασίας λαϊκῶν καὶ κληρικῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἑρμηνεία τῶν κανόνων τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων (Στ' οἰκουμ. καὶ Γάγγρας) περὶ αὐτῶν». Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ γέγγραπται· «Περὶ κόμης καὶ κομμώσεως καὶ πώγωνος τῶν Βυζαντινῶν κοσμικῶν καὶ κληρικῶν καὶ μοναχῶν καὶ περὶ κόμης τῶν γυναικῶν καὶ ἀμφιέσεως καὶ κανόνες τῶν Συνόδων». Κάτωθεν ἔχει γραφῇ «Ἕτοιμον πρὸς ἀντιγραφὴν καὶ δημοσίευσιν. Ἀπριλ. 1927.».

331.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων γραφομηχανημένων 6 καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «L'Antichrist prophetie du moine Johannes en l'an 1600» καὶ ἐν τέλει σημείωσιν «Tiré du journal le Figaro du 10 et 17 Septembre 1914».

332.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιέχονται 8 τετράδια ἤτοι·

1. Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Schäfer Historisch-Geog.», τὸ δὲ δεύτερον «Historische Übungen Pr. Dr Schäfer. B. A. Mystakides. Semestr 1888—89».

2. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Professor von Schwab Kunstgeschichte. 1889—90».

3. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Pr. von Küglers Geschichte».

4. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἱστορία».

5. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Pipin-Karl».

6. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Griechische Gesandschaf um die Braut des Kaisers abzuholen».

7. Τετράδιον ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁποίου γέγραπται «Die Regierung des Minotschechar dauerte 120 Jahre».

333.

Φάκελλος φέρων ἐπιγραφὴν «Ὀθωμανικῆς ἱστορίας διάφοροι σημειώσεις» καὶ περιέχων τετράδια καὶ φύλλα χάρτου, ὡς καί τινα ἀποκόμματα ἐντύπων ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἱστορίαν.

334.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιέχονται:

1. Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Αἰγυπτιακά».

2. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Κωνσταντίνου Παλαιολόγου Νομισματικά». Ἐντὸς τούτου καὶ «φύλλον ἐκ τοῦ Sabattier J. Monnais byzantines 1862».

3. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Κοινωνία ἐθνῶν. Σύνδεσμος ἐθνῶν.».

4. Φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Siciliana».

5. Ἑπτὰ φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Peregrinatio Mh 162», ἐν οἷς περιγραφὴ τοῦ χειραγράφου Mh 162, περιέχοντος τὴν peregrinatio τοῦ Eberhard (1468).

335.

Τετράδιον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Σημειωματάριον ἀρχόμενον ἀπὸ 30 Ἰουλίου 1891».

Περιέχει σημειώματα τοῦ Μυστακίδου περὶ διαφόρων πολιχνῶν, χωρίων, ἐκκλησιῶν, σχολείων, διδασκάλων, κατοίκων, οἰκογενειῶν, βιβλίων, προϊόντων, γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, μαρτύρων καὶ ἁγίων τελειωθέντων ἐν Καισαρείᾳ καὶ Σιγιλλίων Καπαδοκικῶν.

336.

Δέκα καὶ τρία τετράδια ἠριθμημένα ἐπὶ τῶν ἐξωφύλλων αὐτῶν, περιέχοντα σημειώματα περὶ Αἴνου καὶ Θράκης.

337.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 18, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Γεωγραφικὴ ἱστορία. Τῇ 26 1891», τὸ δὲ δεύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 14, φέρει ἐν ἀρχῇ τὴν ἐπιγραφήν· «Ὀλίγα τινὰ περὶ μαθηματικῆς Γεωγραφίας» Ἐν τέλει τοῦ τετραδίου τούτου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης: «Τετέλεσται Βασιλ. Μυστακίδης».

338.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 16 καὶ περιέχον ἀντίγραφα ἐπιστολῶν καὶ ποιημάτων, ἐν οἷς καὶ «Στίχοι τινές, οὓς ἐξεφώνησεν ὁ σοφώτατος Κοραῆς ἐμβαίνοντος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου εἰς Παρισίους» (φ. 1α—6β), ἐπίσης «Κατάλογον τῶν ἀγορασθέντων βιβλίων» μετ' ἀναγραφῆς τῆς τιμῆς αὐτῶν (φ. 7α—10α) καὶ «Κατάλογον τῶν βιβλίων μου» (φ. 10β – 16β).

2. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 6 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Rosetta Aegypti ad Nilum. Salomon Schweicker Sultzensis 10 Aprilis anno 1581. Allata Tybingen e Constantinopoli 10 Sept. ejusden Anni» καὶ ἐν τέλει (φ. 6) «Rossetae in Aegypto an dem Nilo· den 10 Tag Aprilis Anno 1581. E. E. dienstwilliger Salomon Schweickher armer Jerosolymischer Reissman».

3. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 18 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Histoires universelles à consulter» καὶ «Histoires générales de l'Empire Ottoman à consulter». Ἀναγράφει 23 ἔργα σχετικὰ πρὸς τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν μετὰ πολλῶν σημειωμάτων ἀναφερομένων εἰς αὐτήν.

4. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Χωρία, κάτοικοι, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς νήσου Θάσου» καὶ ὑπογραφὴν «Πέραν Κωνσταντινουπόλεως 16 Αὐγούστου 1906. Ὁ διευθυντὴς τῶν σχολῶν Παναγ. Θάσου Ἀλ. Γεωργιάδης».

5. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Σχέδιον» καὶ περιέχοντα τὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Στεφάνου Βογορίδου καὶ τῆς ἀνεγέρσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου πρὸς ἐκκλησιασμὸν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγάρων, ἐν ᾧ ἡ λειτουργία θὰ γίνεται εἰς διάλεκτον σλαβωνικὴν μνημονευομένου κατ' αὐτὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἑκάστοτε Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

339.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Σημειώσεις. Σ. Ν.

Τζημοῦρτος τελειόφοιτος Α. Χ. Χρήστου. Κωνσταντινούπολις τῇ 18 Μαρτίου 1905.» καὶ περιέχον σύντομον περιγραφὴν ἐκτὸς ἄλλων πόλεων τῆς Καβάλλας, Χαλκιδικῆς χερσονήσου, τοῦ ἁγίου Ὄρους, τῆς Θάσου καὶ τῶν Φιλίππων.

340.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 13 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ὑπόμνημα πρὸς τὸν σεβαστὸν ἡμῶν Ποιμενάρχην κ. κ. Ἰωακεὶμ περὶ τῶν κατὰ τὴν θεόσωστον αὐτοῦ μητρόπολιν Μελενίκου ὑπὸ τοῦ κατὰ πνεῦμα πειθηνίου τέκνου του Ν. Ι. Ζωγραφίδου» καὶ ἐν τέλει (σ. 13) «Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1901, ἔγραψα Ν. Ι. Ζ.».

Ἐν τέλει τοῦ χειρογράφου τούτου ὑπάρχει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Β. Μυστακίδην φέρουσα ὑπογραφὴν «Ὁ Μελενίκου Ἰωακείμ. Ἐν Μελενίκῳ 31 Μαΐου 1902.». Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Μελενίκου Ἰωακεὶμ ἀπαντῶν εἰς παράκλησιν τοῦ Μυστακίδου γράφει μεταξὺ ἄλλων ὅτι παρεκάλεσε τὸν διδάσκαλον Ν. Ι. Ζωγραφίδην νὰ συντάξῃ τὸ σταλὲν ὑπόμνημα.

341.

Τρία φύλλα τῆς Φωνῆς τῆς Ἠπείρου (ὑπ' ἀριθ. 46, 47 καὶ 48) τοῦ 1893, περιέχοντα ἄρθρον τοῦ Ἀθανασίου Πετρίδου Ἠπειρώτου σχολάρχου Πειραιῶς, φέρον ἐπιγραφὴν «Λάμποβον».

342.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 8 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ἠπειρωτικά. Γεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς Τσαμουργιᾶς ἤτοι τῆς Θεσπρωτίας καὶ Κεστρίνης». Ἐν τῷ περιθωρίῳ ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Christodulos Baxabanos aus Sideri des Distrikts Philiates. 1896. Ἐβραβεύθη ὑπὸ τοῦ Ε. Φ. Σ. τῇ εἰσηγήσει μου, ἀλλὰ τὸ 10 λιρον δὲν ἔλαβε.». Ἐν αὐτῷ χάρτης διὰ χειρὸς πεποιημένος τῆς Τσαμουργιᾶς.

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 6 καὶ περιέχον περιγραφὴν τῆς Πάργας, τοῦ Μαργαριτίου καὶ Φιλιατῶν. Ἐν τέλει τοῦ τετραδίου τούτου ἔχει προσθέσει σχετικά τινα ὁ Μυστακίδης.

343.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 18, ὧν τὰ 10 πρῶτα ἔχουσι ἀριθμηθῆ. Ἐν ἀρχῇ φέρει ἐπιγραφὴν «Γεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς» καὶ ἐν τέλει τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ ἀνωτέρω Γεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς, ἧς τὸ παρὸν ἐστιν ἀντίγραφον τοῦ

πρωτοτύπου, ἐφιλοπονήθη ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου ἁγίου Κορυτσᾶς καὶ Πρεμετῆς κυρίου Γερβασίου κατ' Αὔγουστον τοῦ 1898 καὶ ἀπεστάλη μετὰ τοῦ ἐπισυνημμένου ταύτῃ σχετικοῦ γεωγραφικοῦ σχεδιογραφήματος τῆς ἐπαρχίας τῇ μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ πρωτοκολληθεῖσα ἐν τῷ Πατριαρχικῷ πρωτοκόλλῳ ὑπ' ἀριθμὸν 4671 12 Αὐγούστου 1898. Ἡμερομηνία τῆς ἀντιγραφῆς 20 Ἰανουαρίου 1901 Φανάριον.».

Κάτωθεν τούτων ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης: «Τοῦ μετὰ ταῦτα Καισαρείας καὶ εἶτα Ἰωαννίνων, τοῦ Ποντίου, φιλτάτου μοι ἀγαθοῦ ἀνδρός. Ὁ Θεὸς ἀναπαύσαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Β. Α. Μ. 1929 30 Νοεμβρίου εἰς Νέον Κουρὶ Θεσσαλονίκης.». Ἐντὸς τοῦ τετραδίου τούτου εὕρηται «Χάρτης τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς, Πρεμετῆς καὶ Μοσχοπόλεως. Τὰ διὰ κυανῆς γραμμῆς σημειούμενα χωρία εἰσὶ τῆς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς, Πρεμετῆς καὶ Μοσχοπόλεως. Τὰ δι' ἐρυθρᾶς τῆς ἐπαρχίας Καστορίας. Τὰ δι' ἐρυθρᾶς καὶ κυανῆς τῆς ἐπαρχίας Δυρραχίου. Τὰ δι' ἐρυθρᾶς καὶ μελαίνης τῆς ἐπαρχίας Βελλᾶς. Τὰ ἄνευ σημείου εἰσὶν ὀθωμανικά.».

344.

Δύο φάκελλοι περιέχοντες δελτία παραπεμπτικὰ εἰς διάφορα συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Γεωγραφίαν καὶ ἰδίᾳ τῆς Τουρκίας.

345.

Φάκελλος περιέχων δύο τετράδια. Τὸ πρῶτον τούτων, ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν τευχῶν καὶ φύλλων ἠριθμημένων 42, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἱστορικὴ περιγραφὴ τοῦ ἐν Βιέννῃ προεκδοθέντος χωρογραφικοῦ πίνακος τῆς Ἀρχισατραπίας Ἰκονίου. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἐν τῷ Πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ ἐν ἔτει 1815.». Ἐν τῷ ἑπομένῳ φύλλῳ τοῦ φύλλου 42, ἀναριθμήτῳ, ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Τὴν βίβλον εὗρον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἰωάννου Σαραντίδου Ἀρχελάου, ὅτε διέμενον παρ' αὐτῷ φιλοξενούμενος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου 1891 ἔτους. Ἦτο καταξεσχισμένον. Τὸ βιβλίον ἔχει σχῆμα 8ου μικροῦ, ἀπαρτίζεται δὲ ἐκ σ. 73, τῆς σελιδώσεως ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ τεύχους. Ἐν Σινασῷ ἐσημειωσάμην καὶ τὴν ἄνωθεν σημείωσιν τῇ 15/27 Αὐγούστου 1891. Β. Α. Μυστακίδης.».

Τὸ δεύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 73, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἱστορικὴ περιγραφὴ τοῦ ἐν Βιέννῃ προεκδοθέντος χωρογραφικοῦ πίνακος τῆς μεγάλης Ἀρχισατραπείας Ἰκονίου. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ ἐν ἔτει 1815.». Κάτωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἐτυπώθη ἐν ἓξ ἀντιτύποις

τοῦ μητροπολίτου Σάρδεων ἀπαιτήσαντος δι' ἑαυτὸν καὶ τὴν σχολὴν ἀντίτυπον. Β. Α. Μ.».

Κατὰ ταῦτα πρόκειται περὶ δύο ἀντιγράφων τοῦ αὐτοῦ ἔργου.

346.

Φάκελλος περιέχων τὰς ἀκολούθους 12 ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Μυστακίδην, περιεχούσας διαφόρους πληροφορίας, ἰδίᾳ γεωγραφικάς:

1. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Περὶ Στρωμνίτσης» καὶ ὑπογραφὴν «Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 25/9/96. Ὁ εὐπειθὴς μαθητής σας Νικόλαος Ι. Χατζιβέλκου.».

2. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Περὶ Πολυγύρου» καὶ ὑπογραφὴν «Ἰούλιος 1896 Χρῖστος Παπανικολάου».

3. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Ἡ Μοσχόπολις» καὶ ὑπογραφὴν «Ἐν Ἀδριανουπόλει τῇ 27 Μαρτίου 1903· Ἰωακεὶμ Μαρτινιανός». Κάτωθεν ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ὁ ὑπογράφων εἶναι ὁ μετὰ ταῦτα Βελεγράδων μητροπολίτης, εἶτα Παραμυθίας χρηματίσας καὶ πρόεδρος τῆς Μ. Σχολῆς καὶ μέλος τῶν δύο Δ. τῆς ἐκκλησίας σωμάτων συνεργασθεὶς καὶ μετ' ἐμοῦ ὡς τοιοῦτος. 1925 Σεπτεμβρίου. Β. Α. Μυστακίδης».

4. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Ἐν Σωχῷ τῇ 4ῃ Ἰουλίου 1896» καὶ ὑπογραφὴν «Θεμιστοκλῆς Σ. Κωνσταντινίδου» καὶ περιέχουσα περιγραφὴν τοῦ Σωχοῦ.

5. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Σκόπια» καὶ περιέχουσα περιγραφὴν αὐτῶν.

6. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Περὶ Γαλατίστης» καὶ ὑπογραφήν: «Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 2 Ἰουλίου 1896. Ζαφείριος Ε. Καραζαφειρίου».

7. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Ἐπαρχία Μογλενῶν καὶ Φλωρίνης» καὶ ἐν τέλει «Ἐν Φλωρίνῃ τῇ 7 Ἰουλίου 1903».

8. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Ἡ Βήσσανη» καὶ ὑπογραφὴν «Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1902. Θεοφ. Γάτσης».

9. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Ἀργυρόκαστρον» καὶ ὑπογραφὴν «Φίλιπ. Β. Σιαμπανίδης διδάσκαλος ἐν ἁγ. Τριάδι Πέραν. Ἐν Πέραν Κωνσταντινουπόλεως 16 Μαΐου 1902.»

10. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Ἐν Γκιουμουλδζίνῃ» καὶ ὑπογραφὴν «Κ. Θ. Κινδούπογλους ἐκ τῶν τελειοφοίτων τῆς Μ. Σχολῆς τοῦ 1900. Τῇ 11 Νοεμβρίου 1900.».

11. Ἐπιστολὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν «Μέτραι» καὶ ὑπογραφὴν «Ἀν. Ι. Βαλασιάδης».

12. Ἐπιστολὴ φέρουσα ὑπογραφὴν «Βασίλειος Ἀγοραστός, διδάσκαλος ἐν τῷ Ἑλλ. Γυμνασίῳ Μοναστηρίου» καὶ περιέχουσα παρατηρήσεις

τινὰς αὐτοῦ καὶ διορθώσεις ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς Γεωγραφίας τοῦ Μυστακίδου, ὅπως ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει ἐν τῇ δευτέρᾳ.

347.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου 14 ἠριθμημένα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Τοπογραφία τῆς Κύπρου», ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης παρέχει βιβλιογραφίαν τοῦ ἔργου τοῦ E. Oberhummer, τοῦ βραβευθέντος κατὰ τὸ 1889 ὑπὸ τῆς βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, μετά τινων παρατηρήσεων σχετικῶν.

348.

Φάκελλος περιέχων φύλλα χάρτου, ἐν οἷς γεωγραφικὰ τῆς Θράκης ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένα μετὰ παραπομπῶν εἰς διάφορα συγγράμματα.

349.

Φάκελλος περιέχων σημειώματα τοῦ Μυστακίδου περὶ Νικαίας μετὰ σχετικῶν παραπομπῶν εἰς διάφορα ἔργα.

350.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Γεωγραφικοὶ ὅροι» καὶ περιέχον τοιούτους ἀλφαβητικῶς κατεταγμένους.

351.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου χάρτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πολλὰ ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα ἄρθρα γεωγραφικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ ἀναφερόμενα ἰδίᾳ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

352.

Φάκελλος περιέχων 11 δελτία, ἐν οἷς ἔχουσιν ἀναγραφῇ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου διάφοροι γεωγραφικοὶ χάρται.

353.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς εἰδήσεις καὶ περιγραφαὶ περὶ πόλεων καὶ μονῶν ἰδίᾳ τῆς Μακεδονίας.

354.

Πέντε τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Θράκης Κύρια», τὸ δεύτερον «Θρακῶν Κύρια», τὸ τρίτον «Θράκης πηγαί» καὶ τὸ τέταρτον καὶ πέμπτον «Θράκης». Τὰ τετράδια ταῦτα περιέχουσι παραπομ-

πὰς εἰς διάφορα ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ περιέχοντα εἰδήσεις τινὰς περὶ αὐτῆς.

355.

Φάκελλος περιέχων φύλλα χάρτου καὶ δελτία, ἐφ' ὧν σημειώματά τινα περὶ Συρίας καὶ Φρυγίας.

356.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Σημειώσεις περὶ Ἀσιατικῶν χωρῶν» καὶ περιέχον τοιαύτας.

357.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Γεωγραφίας διορθώσεις» καὶ περιέχον τοιαύτας.

358.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 21 ἠριθμημένων καὶ περιέχον «Τμῆμα Κουρβελεσίου» (σ. 1—8), «Τμῆμα Χειμάρρας ἢ Βρεγκουδετίου» σ. (9—14), «Τμῆμα Δελβίνου» (σ. 15—21). Ἐν τέλει (σ. 21) γέγραπται «Ἐν Δρόβιανη τῇ 24 Αὐγούστου 1905. Νικόλ. Γ. Μυστακίδης». Τούτου ἕπονται 4 σελίδες ἠριθμημέναι (1—4), φέρουσαι ἐπιγραφὴν «Σημειώσεις Δέλβινον» καὶ ὑπογραφὴν «Νικόλ. Γ. Μυστακίδης.».

2. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 12 ἠριθμημένων καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Περιγραφὴ Γεωγραφίας τῆς Ἀλβανίας τοῦ ἔτους 1820». Κάτωθεν φέρει σημείωσιν «Χειρόγραφον ἀνέκδοτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου Χαρίτωνος Δροβιανίτου». Ἡ αὐτὴ σημείωσις ἐν τέλει (σ. 12) «Ἀντίγραφον ἔκ τινος χειρογράφου Χαρίτωνος διδασκάλου».

3. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 26 ἠριθμημένων καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Χωρογραφικαὶ σημειώσεις. Α'. Ἀργυρόκαστρον. Β'. Λιουντζουρία.» καὶ ἐν τέλει σ. (26) ὑπογραφὴν «Βασίλειος Θ. Σιούστης».

4. Δύο περιγραφαί, ὧν ἡ πρώτη φέρει ἐπιγραφὴν «Περιγραφὴ Δελβινακίου» καὶ ὑπογραφὴν «Ἐν Σταυροδρομίῳ τῇ 3 Μαρτίου 1901. Ματθαῖος Δόβας», ἡ δὲ δευτέρα φέρει ἐπιγραφὴν «τὸ Δελβινάκιον» καὶ ὑπογραφὴν «Γεώργιος Δ. Ἰακωβίδης Τῇ 16 Φεβρουαρίου 1901».

359.

Τετράδιον ἐσταχωμένον, φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Περιηγήσεις. Μικρασιατικὰ καὶ νησιωτικά. Γεωγραφικά.» καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 51, ὧν πολλὰ ἄγραφα. Περιέχει διάφορα ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Γεωγραφίαν.

360.

Ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα ἄρθρα περὶ Θεσσαλίας μετὰ γεωγραφικῶν περιγραφῶν αὐτῆς.

361.

Φάκελλος περιέχων τὸ ἔντυπον ἔργον τοῦ Γ. Δομνηνοῦ «Γεωγραφία τοῦ Πόντου μετὰ παραρτήματος πινάκων. Ἐν Τραπεζοῦντι 1896.». Ἐν αὐτῷ διάφορα ἀποκόμματα ἐφημερίδων πραγματευόμενα περὶ Πόντου καὶ Τραπεζοῦντος.

362.

Φύλλα χάρτου φέροντα ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Κουρούτσεσμε παραλειπόμενα» καὶ περιέχοντα διάφορα σημειώματα καὶ ἀντίγραφα τοῦ Μυστακίδου περὶ αὐτοῦ.

363.

Τετράδια συνερραμμένα. Τὸ πρῶτον τούτων, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 6, φέρει ἐπιγραφὴν «Ἀντίταυρος». Τὸ δεύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 4, φέρει ἐπιγραφὴν «Τὸ χωρίον Κόλδερε» καὶ ἐν τέλει «Ἀϊδίνιον τῇ 27 Νοεμβρίου 1888 (ἐκ τῆς Ἀμαλθείας) Ἀνατ. Ἀστὴρ 14 Δεκεμβρίου 1888 ἀρ. 11». Τὸ τρίτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 2, φέρει ἐπιγραφὴν «Ἑλληνικαὶ κοινότητες ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ» καὶ ἐν τέλει «Ἕσπερος Α. Α. 28 Νοεμβρίου 1884 ἀρ. 9». Τὸ τέταρτον, ἀποτελούμενον ἐκ δύο φύλλων, φέρει ἐπιγραφὴν «Πέστης ἐκκλησία» καὶ ἐν τέλει «Ἀ. Ἀ. 19 Δεκεμ. 1884 ἀρ. 12». Ἐν τῷ ἑπομένῳ τοῦ πρώτου φύλλου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης τινὰ περὶ τῶν ὀρθοδόξων ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν ἐν Βιέννῃ, Λιβερπούλῃ, Μαγχεστρίᾳ, Τεργέστῃ καὶ Λονδίνῳ. Τὸ πέμπτον, ἀποτελούμενον ἐκ δύο φύλλων ἀναριθμήτων, φέρει ἐπιγραφὴν «Νεκρὰ θάλασσα» καὶ ἐν τέλει «Ἕσπερος. Α. Α. 28 Αὐγούστου 1885 ἀρ. 48».

364.

Φάκελλος φέρων ἐπιγραφὴν «Γεωγραφικαὶ σημειώσεις Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν» καὶ περιέχων ἐν ὀκτὼ τετραδίοις σημειώσεις ἀναφερομένας εἰς τὰς Ἑλβετικὰς χώρας, τὰς Σκανδιναβικάς, τὰς Βρεττανικάς, τὰς Γαλλικάς, τὰς Ἰβηρικάς, τὰς Ἰταλικάς, τὰς Γερμανικὰς καὶ Αὐστριακάς. Τῶν τετραδίων τούτων προηγεῖται τετράδιον, ἐν ᾧ σημειώσεις τινὲς περὶ τῆς Εὐρώπης καθόλου.

365.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα ἄρ-

θρα τοῦ Χρ. Γουγούση καί τινων ἄλλων περὶ Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Μακεδονίας καθόλου.

366.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρηνται τρία τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «Βυζαντινῶν συγγραφέων τῶν περὶ Αἴνου μνείαν ποιουμένων». Ἓν τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Μακεδονίας κλ. ἐξ ἐκθέσεων μητροπολιτῶν καὶ πρωτοκόλλων». Ἓν τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἠπείρου, νήσων κλ.». Ἓξ φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ὀλίγα τινὰ περὶ Αἴνου καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς» καὶ πέντε φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Acta patriarchatus Constantinopolitani. Miklosich et J. Müller» Ἀρχ.: «Αἴνου ἄνευ ὀνόματος ἀπαντῶ καὶ μετὰ ὀνόματος τάςδε τὰς πράξεις».

367.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 22 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Π. Γ. Παπακωνσταντίνου καθηγητοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Γένους σχολῇ. Ἀλιάκμων, Ἠμαθία, Σκύδρα, Κίτιον καὶ Μίεζα».

368.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου 42 φύλλα χάρτου ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «Καππαδοκία» καὶ περιέχοντα περιγραφὴν αὐτῆς. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ φύλλα τινὰ χάρτου, ἐφ' ὧν σχετικά τινα σημειώματα.

369.

Φάκελλος ἐν ᾧ περιέχονται 8 φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Χίος», δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐπαρχία Μιτυλήνης» καὶ δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐπαρχία Ρόδου». Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντά τινα περὶ Χίου, Θάσου, Ἀστυπαλαίας, Κῶ, Καλύμνου, Ἴμβρου, Νισύρου, Τενέδου, Λήμνου, Λέσβου, Καλολίμνου, Σύμης, Σχινουσῶν καὶ Ἰκαρίας. Ἐπίσης ἔντυπον τεῦχος φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡ πανήγυρις τῆς ἐν Πανόρμῳ Σύμης ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ταξιάρχου Μιχαὴλ τῆς ἐπιλεγομένης τοῦ Πανορμίτου» ἐν Σάμῳ 1901.

370.

Φάκελλος περιέχων:

1. Τέσσαρα ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ὧν τὰ δύο πρῶτα περιέχουσιν ἄρθρον τοῦ Π. Παπαρρούση ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Γεωγραφικά. Σχολικὴ χαρτογραφία.», τὸ τρίτον φέρει ἐπιγραφὴν «Ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων. Ἡ πόλις Ῥάκκα ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Νεώτερα εὑρήματα.» καὶ περιέχει σύντομον περιγραφὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Μακρίδου γενομένων ἀνασκαφῶν καὶ τὸ τέταρτον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀρχαιότητες ἐν Μακροχωρίῳ» ἀναφέρει τινὰ περὶ τούτων.

2. Φύλλα χάρτου περιέχοντα διάφορα γεωγραφικὰ σημειώματα.

3. Ὀκτὼ φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Πολιτισμὸς ἐπὶ Παλαιολόγων» καὶ περιέχοντά τινα περὶ τούτου.

4. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ὁ ἀριθμὸς 3» καὶ περιέχοντά τινα περὶ τούτου.

5. Τέσσαρα φύλλα χάρτου, ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης σημειοῖ τινα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ καὶ τῆς μεσολαβήσεως ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Γ' (1574—1589) παρὰ τῷ Σουλτάνῳ.

6. Τρία φύλλα χάρτου ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «Ethnology in two parts. I Fundamental ethnical problems. II The primary ethnical groups. By Reane II ed. revised 1896 σ. 1—3 κατὰ μετάφρασιν Ἀλ. Χρυσίδου». Τὰ φύλλα ταῦτα περιέχουσιν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἔργου (σ. 1—3) μετάφρασιν ἐκ τῆς ἀγγλικῆς εἰς τὴν γαλλικήν.

371.

Τρεῖς φάκελλοι περιέχοντες δελτία καὶ φύλλα χάρτου ἐν οἷς παραπεμπτικὰ σημειώματα εἰς διάφορα ἔργα, ὡς τὰ πολλὰ ξένα, περιέχοντα ἱστορικάς, γεωγραφικάς, θρησκευτικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς εἰδήσεις.

372.

Ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα ἄρθρα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ Ἀλβανίαν, γραφέντα ὑπὸ διαφόρων, ἐν οἷς καί τινα τοῦ Νικολ. Γ. Μυστακίδου.

373.

Φάκελλος περιέχων ἐπιστολὰς καὶ ἐκθέσεις διαφόρων πρὸς τὸν Μυστακίδην, ἐν αἷς ἰδίᾳ γεωγραφικαὶ εἰδήσεις περὶ πόλεων τῆς Ἀσίας.

374.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς ἄρθρα διαφόρων γεωγραφικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ ἀρχαιολογικοῦ περιεχομένου ἀναφερόμενα ἰδίᾳ εἰς τὴν Τουρκίαν.

375

Φάκελλος περιέχων δελτία ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένα διαφόρων πόλεων καὶ χωρῶν, παραπεμπτικὰ εἰς ξένα συγγράμματα.

376.

Τρεῖς φάκελλοι περιέχοντες δελτία ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένα

διαφόρων πόλεων καὶ χωρῶν, παραπεμπτικὰ εἰς ἑλληνικὰ συγγράμματα, περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας.

377.

Φάκελλος περιέχων ἐπιστολὰς διαφόρων πρὸς τὸν Μυστακίδην, ἐν αἷς περιγραφαὶ διαφόρων πόλεων καὶ χωρίων τῆς Τουρκίας. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα περιγραφὰς διαφόρων πόλεων καὶ χωρίων τῆς Τουρκίας.

378.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 36 ἀναριθμήτων φύλλων καὶ περιέχον ἰδίᾳ γεωγραφικὰς σημειώσεις τοῦ Μυστακίδου.

379.

Δύο φάκελλοι περιέχοντες γεωγραφικὰ σημειώματα τοῦ Μυστακίδου μετὰ παραπομπῶν ὡς τὰ πολλὰ εἰς σχετικὰ ἔργα.

380.

Τρία τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον, ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 28, φέρει ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Βάτραχοι Ἀριστοφάνους 1886—1887», τὸ δεύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 29—51, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν Ἀριστοφάνους Βάτραχοι. Β. Καθ. Φιντικλῆς» καὶ τὸ τρίτον, ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 53—60, ὧν αἱ πρῶται ὀκτὼ εἶναι γεγραμμέναι, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἀριστοφάνους Βάτραχοι. 1887. Β. Α. Μυστακίδης. Γ' ».

Περιέχουσιν ἑρμηνευτικὰς σημειώσεις τῶν βατράχων τοῦ Ἀριστοφάνους κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ καθηγητοῦ Φιντικλέους.

381.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Καθηγητοῦ Μιστριώτου Φαίδων. Β. Α. Μυστακίδης. Νο 2» καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 31—55. Περιέχει τὴν συνέχειαν τῆς ὑπὸ Μιστριώτου εἰσαγωγῆς εἰς τὸν Φαίδωνα, ἐλλείποντος τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1 τετραδίου.

382.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἐπιτάφιος Περικλέους 1896. Ἐν Θεσσαλονίκῃ» καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 34 (1—34), ὧν τὰ πρῶτα 18 (1—18) ἔχουσιν ἀριθμηθῆ ὡς φύλλα τὰ δὲ ἑπόμενα 19—34 κατὰ διπλᾶ φύλλα.

Περιέχει ἑρμηνείαν τοῦ ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους ὑπὸ τοῦ Β. Α. Μυστακίδου.

383.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «B. A. Mystakidis Thukydides (II Buch) von Dr. P. Z. Schmit. Sommer Semester 1888» καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 52. Ἐν τέλει (σ. 52) γέγραπται «Τέλος 11 Αὐγούστου 88. Tübingen».

384.

Δύο τετράδια ὧν τὸ πρῶτον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «I Cahier Thucydides Kerkyrae Reden appartenant a D. B. A. Mystakidis. Μάϊος 1892.», τὸ δεύτερον δὲ ἀποτελούμενον ἐπίσης ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «II Cahier Thucyd. v. Korkyra appartenant a Dr. B. A. M.».

385.

Τρία τετράδια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12. Τὸ πρῶτον τούτων φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Rede des Perikles. Cahier de Thucidides appartenant a D. B. A. M.», τὸ δεύτερον «Cahier de Korinthier (Α. Κορινθίων)» καὶ τὸ τρίτον «II Cahier Περικλέους I (142—144) appartenant a B. A. M. 1892.».

386.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 14 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Στοιχειώδης ἀστρονομία». Περιέχει εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀστρονομίαν, ἣν ὡς γέγραπται ἐν σελίδι 13 διαιρεῖ εἰς τρία μέρη «α'. Προεισαγωγικαὶ γνώσεις διὰ τὴν ἀστρονομικὴν παρατήρησιν, β' Ἀστρονομικὰ φαινόμενα γενικὰ καὶ γ' Ἀστρονομικὰ φαινόμενα μερικά.».

387.

Τέσσαρα τετράδια ἀποτελούμενα ἐκ σελίδων 68 ἠριθμημένων καὶ φέροντα ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Kunstmythologie. 2ter Theil (sebständiger) Pr. von Schwabe. B. A. M. Semester 1888—1889.».

388.

Πέντε τετράδια ἀποτελούμενα ἐν σελίδων 83 ἠριθμημένων καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν «Gedichte des Catullus. Dr. Prof. Schwabe. Tübingen 1888 April. B. A. Mystakidis». Ἐν τέλει τοῦ πέμπτου τετραδίου (σ. 83) ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἐπαύσαμεν 11 Αὐγούστου».

389.

Τρία τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «Σάτυραι Ὁρατίου», ὧν τὸ πρῶ-

τον φέρει χρονολογίαν «1887—88 Τυβίγγη», τὸ δεύτερον «Ἰανουάριος—Φεβρουάριος—22 Μαρτίου» καὶ τὸ τρίτον «Φεβρουαρίου—Μαρτίου 1888». Ἐν τέλει ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἐπαύσαμεν τῇ 9 Μαρτίου 1888».

390.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Erklärung ausgewählter Satirum des Horaz. D. P. Schwabe. Tübingen. November 1887—1888. B A. Mystakidis», τὸ δὲ δεύτερον «Horaz Oden und Epoden. Pr. D. Ott. Crusius. 1888—89. Tübingen. B. A. M.».

391.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «I Cahier de Ρητορείας (Δημοσθένους) appartenant à καθ. Πανταζίδου» ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 24 (1-24), τὸ δὲ δεύτερον φέρει ἐπιγραφὴν «3 Cahier de Ρητορείας ά Πανταζίδου καθηγητοῦ» ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 49-75. Ἑπομένως ἐλλείπει τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 2 τετράδιον.

392.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «1884—1885. Γραμματολογία Μιστριώτου», τὸ δὲ δεύτερον «Σημειώσεις εἰς τὸν Ὁράτιον. Ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ καθηγητοῦ Κ. Σ. Κουμανούδη. Δεκέμβριος 1884».

393.

Δύο τετράδια φέροντα ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Cahier d' Ὁμωνύμων» καὶ περιέχοντα συλλογὴν ὁμωνύμων ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένων.

394.

Τρία τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Συντακτικαί τινες παρατηρήσεις», τὸ δεύτερον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Metriki. B. A. M. 1890, 31 Δεκεμ. ἐν Καισαρείᾳ» καὶ τὸ τρίτον περιέχει τινὰ περὶ γραμματολογίας, λυρικῆς ποιήσεως καὶ δὴ περὶ διθυράμβου.

395.

Φύλλα χάρτου περιέχοντα κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν λέξεις, ὧν τὸ δεύτερον συνθετικὸν ἐκ τοῦ ἄρχω.

396.

Φάκελλος περιέχων:

1. Τετράδια ἀποτελούμενα ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 280. Ἐν ἀρχῇ γέγραπται «Π Ραψῳδίας» καὶ ἐν τέλει (σ. 280) «Τέλος τῶν σημειώσεων τῆς Π Ραψῳδίας».
2. Τετράδια ἀποτελούμενα ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 101. Ἐν ἀρχῇ γέγραπται «Ὀδυσσείας σημειώσεις» καὶ ἐν τέλει (σ. 101) «Τέλος τῶν σημειώσεων τῆς Α' ῥαψῳδίας τῆς Ὀδυσσείας; B. A. Μυστακίδης».
3. Τετράδιον περιέχον σημειώσεις εἰς τὸ Α'—Ζ' τῆς Ἰλιάδος.
4. Τετράδιον περιέχον σημειώσεις εἰς τὴν Μήδειαν τοῦ Εὐριπίδου.

397.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «I Cahier de Ὅμηρος appertenant à B. A. Myst. Cesarée 1891 - 92», τὸ δὲ δεύτερον «II cahier d' Ὅμηρος à B. A. Μυστ. 1891—1892».

398.

Φάκελλος φέρων ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Ὁμήρου Γ' καὶ Ω» καὶ περιέχων μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Ὅμηρον ἑπτὰ φύλλα ἠριθμημένα περιέχοντα ἑρμηνευτικὰς σημειώσεις εἰς τὸ Γ' καὶ ἑπτὰ φύλλα ἠριθμημένα περιέχοντα σημειώσεις ἑρμηνευτικὰς εἰς τὸ Ω. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὑρηνται φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἀννίβας-Annibal» καί τινα ἄλλα, ἐν οἷς σημειώσεις περὶ θεάτρου, ὀργάνων, γραμματολογίας, δράματος, Ἡσιόδου καὶ διαλέκτων.

399.

Φάκελλος περιέχων τρία τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «5 Cahier d'Electra à B. A. M» καὶ σελίδωσιν 96-127, τὸ δεύτερον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «VII Cahier d'Electra à B. A. M» καὶ σελίδωσιν 160—183 καὶ τὸ τρίτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «VIII Cahier d'Electra, Μιστριώτου B. A. M.» καί σελίδωσιν 184-207.

400.

Φάκελλος περιέχων δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 10 φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἰσοκράτης» καὶ περιέχει σημειώματά τινα τοῦ Μυστακίδου περὶ Ἰσοκράτους, τὸ δὲ δεύτερον περιέχει συντακτικάς τινας σημειώσεις τοῦ Μυστακίδου.

401.

Φάκελλος περιέχων τρία τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12 φέρει ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Κατάλογος εἰσαγωγῆς εἰς τὸν Πίνδαρον» καὶ περιέχει διαφόρους λέξεις ἀλφαβητικῶς κατα-

τεταγμένας ἀπαντώσας παρὰ Πινδάρῳ, τὸ δεύτερον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 24 φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Πλάτων» καὶ περιέχει σημειώσεις τινὰς τοῦ Μυστακίδου περὶ τοῦ Μενεξένου τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ τρίτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 16 φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἰωσήπου τοῦ Μοισιόδακος. Ἀπολογία. Μέρος πρῶτον. ͵αψπ´ ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1780» καὶ περιέχει ἀντίγραφον τοῦ προλόγου τοῦ ἀνωτέρω ἔργου.

402.

Φάκελλος περιέχων:

1. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 10 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ὁμήρου Ἰλιὰς Α». Περιέχει τὴν ἐξήγησιν τοῦ Α´ τῆς Ἰλιάδος εἰς ἡρωϊκὸν ἑξάμετρον.

2. Τέσσαρα φύλλα χάρτου ἀναρίθμητα φέροντα ἐπιγραφὴν «Ὕμνος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσσιῶν».

3. Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐκ τῆς συλλογῆς δημωδῶν ᾀσμάτων τῆς Ἠπείρου, Ἰωαννίνων κλ.» καὶ περιέχοντά τινα τούτων.

4. Ἐπιστολὴ τοῦ Μυστακίδου φέρουσα ἐπιγραφὴν «Ἀξιότιμε φίλε κ. Καραγιαννίδη», ἐν ᾗ ἀναπτύσσει ὁ Μυστακίδης ὅτι ἡ ἰατρικὴ εἶναι τέχνη. Ἐν αὐτῇ καί τινα φύλλα χάρτου, ἐν οἷς σχετικαὶ σημειώσεις.

403.

Φάκελλος περιέχων:

1. Δύο τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «Cahier de M. τοῦ Γένους σχολῆς appartenant à Ἰωακεὶμ τοῦ Παρίου» καὶ ἀντίγραφον «τοῦ πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ σιγγιλλιώδους γράμματος τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου περὶ τῆς μετοικήσεως τῆς κοινῆς σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων ἐν τῷ κατὰ τὸν Κουρουτζεσμὲν αὐθεντικῷ οἴκῳ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ προσκτηθέντος νέου ἐαρινοῦ οἴκου». Ἐν αὐτῷ ἐπιστολὴ τοῦ Α. Δ. Χαμουδοπούλου ἀπαντητικὴ εἰς σχετικὰ ἐρωτήματα τοῦ Μυστακίδου.

2. Τρία τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν τὰ μὲν δύο πρῶτα «Ἀρναούτκιοϊ σχολείων», τὸ δὲ τρίτον «Ἀρναούτκιοϊ ἀνέκδοτα» καὶ περιέχοντα διάφορα πατριαρχικὰ γράμματα καὶ διάφορα ἔγγραφα περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ μεγάλου Ρεύματος καὶ τῆς διαθέσεως τοῦ παγκαρίου διὰ τὸ σχολεῖον.

3. Δύο τετράδια φέροντα ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «3 καὶ 4 Cahier τῆς πνευματικῆς κινήσεως» καὶ περιέχοντα παραπεμπτικά τινα σημειώματα

ἀφορῶντα εἰς τὸ Καρπενήσιον, τὴν Πάτμον, τὴν Σκόπελον, τὴν Νάξον, τὰ Ἰωάννινα, τὴν Λέρον καὶ τὰ Βοδενά.

404.

Φάκελλος φέρων ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Βίος ἐθνικῶν καθιδρυμάτων καὶ σύστασις Ζαππείου Ζωγραφείου καὶ Συλλόγου» καὶ περιέχων τρεῖς ἐπιστολάς, ὧν ἡ πρώτη φέρει ἐπιγραφὴν «Τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ζάππειον παρθεναγωγεῖον», ἡ δευτέρα «Ζωγράφειον τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος Σταυροδρομίου Κωνσταντινουπόλεως» καὶ ἡ τρίτη «Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος». Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις περιέχονται εἰδήσεις τινὲς περὶ τῶν ἀνωτέρω ἱδρυμάτων.

405.

43 φύλλα ἠριθμημένα φέροντα ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ διὰ κυανῆς μολυβδίδος ἐπιγραφὴν «Παιδεία κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας» καὶ περιέχοντά τινα περὶ ταύτης.

406.

Φάκκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου τρία τετράδια, τούτων τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Βλαχομπογδανίας διδάσκαλοι» καὶ περιέχει ὀνόματά τινα ἑλλήνων διδασκάλων ἐν Βλαχομπογδανίᾳ μετὰ σχετικῶν παραπομπῶν εἰς ἔργα, ἔνθα ἀναφέρονται οὗτοι.

Τὰ δὲ λοιπὰ δύο φέρουσιν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Καλλινίκου Πατριάρχου. Διάφοροι σημειώσεις. Β. Α. Μ.» καὶ περιέχουσι σημειώσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν ἵδρυσιν σχολείων, ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλα τινά.

407.

Φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διάφορα σημειώματα καὶ παραπομπὰς εἰς ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν παίδευσιν καὶ καθόλου καὶ δὴ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς.

408.

Φάκελλος περιέχων ὑπόμνημα τοῦ προέδρου τῆς μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς ἁγίου Καλλιουπόλεως κ. Ἱερωνύμου περὶ ἱδρύσεως Διδασκαλείου ὑποβληθὲν τῇ 21 Ἰουνίου πρὸς συζήτησιν.

409.

Δύο φάκελλοι περιέχοντες ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς ἄρθρα ἐκπαιδευτικὰ καὶ γλωσσικά.

410.

Τετράδιον φέρον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Σημειώματα μετὰ † Σάρδεων Μ. Γ. Σχολῆς 23 Φεβρουαρίου 1918», ἐντὸς δ' αὐτοῦ φύλλα χάρτου, ἐν οἷς τὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διευθυντοῦ τῆς Μ. Γ. Σχολῆς Κλεοβούλου καὶ ἡ καταγραφή, παραλαβὴ καὶ παράδοσις ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου τῶν ἀνηκόντων τῇ σχολῇ. Ἐπίσης τρία φύλλα χάρτου, ἐν οἷς ἔχουσι γραφῇ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐπεισόδια συμβάντα ἐν τῇ σχολῇ, ὡς καὶ δύο φύλλα χάρτου, ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης ἔχει γράψει σημειώματά τινα ἀφορῶντα τὴν σχολὴν καὶ τὴν ἀναγγελίαν αὐτῷ νὰ παύσῃ διευθύνων τὴν σχολήν.

411.

Πρακτικὰ συνεδριῶν τοῦ καθηγητικοῦ συλλόγου τῆς μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς ἀπὸ τῆς 20 Μαρτίου 1921 μέχρι τῆς 24 Ἰουλίου 1921, ἐν οἷς, μεταξὺ ἄλλων, συζητεῖται, καὶ τὸ ζήτημα τῆς κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐφορείας ἀποκοπῆς τῆς Α' τάξεως τῆς σχολῆς. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ κατάλογος τῶν μαθητῶν τὸν λαβόντων τὸν βαθμὸν μετρίως.

412.

Φάκελλος περιέχων ἐπιστολὴν τοῦ Μυστακίδου πρὸς τὸν σχολάρχην τῆς Μ. Γ. Σχολῆς Μ. Κλεόβουλον μητροπολίτην Σάρδεων, ἐν ᾗ ἀναφέρει καὶ καταγγέλλει τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Αὐθεντοπούλου πρὸς αὐτὸν ἕνεκα ἰδίως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Ἐπίσης διάφορα φύλλα χάρτου, ἐν οἷς ἀναφέρονται τὰ τῆς συμπεριφορᾶς διαφόρων καθηγητῶν τῆς σχολῆς.

413.

Φάκελλος περιέχων :

1. Ὑπόμνημα τοῦ Μυστακίδου ὑποβληθὲν τῇ ἐφορείᾳ τῆς Μ. Γ. Σχολῆς αἰτήσει αὐτῆς περὶ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας.

2. Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς συνεδρίας τοῦ καθηγητικοῦ συλλόγου (14 Σεπτεμβρίου) προεδρεύοντος τοῦ σχολαρχεύοντος Β. Α. Μυστακίδου.

3. Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Μυστακίδου πρὸς μέλος τῆς ἐφορείας περὶ ζητημάτων τῆς σχολῆς.

4. Ἔγγραφον τοῦ Μυστακίδου πρὸς τὸν μητροπολίτην Προύσης Δωρόθεον τοποτηρητὴν τοῦ Π. Ο. Θρόνου φέρον χρονολογίαν «21 Φεβρουαρίου 1920» διαμαρτυρομένου διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐφορείας τῆς μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς, δι' ἧς ἐτέθη εἰς διαθεσιμότητα.

414.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδος, ἐν οἷς «Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Α. Θ. Π. τὸν οἰκ. Πατριάρχην Κωνσταντῖνον τὸν Ε' περὶ ἱδρύσεως ἐπαγγελματικῶν σχολῶν τοῦ Λεωνίδου Γ. Λιμαράκη ἰατροῦ», ὡς καί τινα περιέχοντα ἐπίκρισιν τοῦ ὑπομνήματος ὑπὸ τοῦ Ἀν. Χρηστίδου καί τινα φέροντα ἐπιγραφὴν «Διατριβαὶ» ἐν οἷς ὁ Λιμαράκης ἀπαντᾷ εἰς τὸν Χρηστίδην.

415.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων ἐν οἷς ἄρθρα περὶ τῆς Μ. Γ. Σχολῆς, τοῦ Ζαππείου καὶ Ζωγραφείου, ὡς καὶ ἄρθρον τοῦ Ν. Φωτιάδου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ παρ' ἡμῖν παίδευσις».

416.

Φάκελλος περιέχων τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 93 καὶ φέρων ἐπιγραφὴν «Περὶ τῆς ἀρχῆς, προόδου καὶ τῆς νῦν καταστάσεως τῆς ἐν Κοζάνῃ ἑλληνικῆς σχολῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κατὰ καιροὺς χρηματισάντων διδασκάλων καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐπὶ παιδείᾳ ἀναφανέντων ἐγχωρίων τε καὶ ξένων παρὰ Χαρισίου ἱερέως τοῦ Μεγδάνου ἐγένετο κατὰ μῆνα Φεβρουάριον 1819.». Ἐν τέλει (σ. 93) γέγραπται : «Ἐν Κοζάνῃ τῇ 8 Αὐγούστου 1900». Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ἐπιστολὴ τοῦ Σερβίων καὶ Κοζάνης Κωνσταντίου πρὸς τὸν Μυστακίδην φέρουσα χρονολογίαν 8 Μαρτίου 1903 καὶ ἀρχομένη «Συμμορφούμενος τῇ φιλικῇ ὑμῶν ἀξιώσει περὶ καταρτισμοῦ καταλόγου τῶν κατὰ καιροὺς ἐπιφανέντων εὐεργειῶν ἐν τῇ ταπεινῇ μου παροικίᾳ διαβιβάζω συνημμένως ὧδε.». Ἐν αὐτῇ καὶ ὁ κατάλογος φέρων ἐπιγραφὴν «Οἱ κατὰ καιροὺς εὐεργέται τῶν ἱερῶν ἱδρυμάτων τῆς Κοζάνης εἶναι οἱ ἑπόμενοι, ὡς φαίνονται εἰς τοὺς ἐπισήμους κώδικας τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως».

417.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Εἰσηγητικὴ ἔκθεσις τοῦ γενικοῦ ἐπόπτου τῶν σχολῶν περιέχουσα πάντα τὰ διαμειφθέντα καὶ ἀποφασισθέντα ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἐπὶ τῶν σημείων τῶν σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὸ ζήτημα τῆς βιβλιοκαπηλείας» ἀπευθυνομένη «τῷ σεβασμιωτάτῳ μητροπολίτῃ Ἰκονίου κυρίῳ Ἀθανασίῳ προέδρῳ τῆς Π. Κ. Ἐκπαιδεύσεως.». Ἐν τέλει φέρει ὑπογραφὴν «Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τῇ 20 Φεβρουαρίου 1903. Ὁ γενικὸς ἐπόπτης τῶν σχολῶν Ἀρχ. Γρηγόριος Παπαδόπουλος». Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ καὶ ἕτερον τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 5 (α'—ε') καὶ ἀρχόμενον «Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑγιεινὴν κατάστα-

σιν τῶν σχολῶν ἐποπτευομένων καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παρὰ τῆς Π. Κ. Ἐκπαιδ. ἐπιτροπῆς παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς».

418.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐξ 6 φύλλων ἀναριθμήτων περιεχόντων τὴν γνώμην τοῦ Μυστακίδου ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Παπαδοπούλου προταθεῖσαν μεταρρύθμισιν τοῦ προγράμματος τῆς Μ. τοῦ Γένους σχολῆς ἄνευ μειώσεως τοῦ κλασσικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ἀλλ' ἀπαλλασσομένου ἀπὸ τοῦ φόρτου τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐκείνων μαθημάτων, ἅτινα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν μέσην κλασσικὴν παίδευσιν. Ἐν τέλει φέρει ὑπογραφὴν «Β. Α. Μ.» Ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ καί τινα φύλλα χάρτου φέροντα σχετικὰς σημειώσεις.

419.

Φάκελλος περιέχων :

1. Εννέα ἀποκόμματα τῆς Ν. Ἡμέρας τοῦ 1898 περιέχοντα ἄρθρον «Αὐστριακὸς ἀρχιδοὺξ περὶ Ὄθωνος».

2. Ἑπτὰ ἀποκόμματα τῆς ἐφημερίδος Κωνσταντινούπολις τοῦ 1900 περιέχοντα ἄρθρον «Ἐκπαιδευτικὴ Εἰσηγητικὴ ἔκθεσις τῆς πρὸς καταρτισμὸν τοῦ νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῶν τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτροπῆς», ἀπευθυνομένη «Πρὸς τὴν σεβαστὴν Πατρ. Κεντρικὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐπιτροπήν».

420.

Φάκελλος περιέχων :

1. Δέκα καὶ τέσσαρα ἀποκόμματα τῆς ἐφημερίδος Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1886, ἐν οἷς ἄρθρον φέρον ἐπιγραφὴν «Παράδοξα ἐκπαιδευτικὰ συστήματα. Ἔντυπος ἐπιστολὴ Σ. Ι. Βουτυρᾶ πρὸς τὸν ἀξιότιμον Κύριον Ἰω Σκαλτσούνην.».

421.

Φάκελλος περιέχων σημειώσεις τοῦ Μυστακίδου περὶ διαφόρων σχολῶν μετὰ παραπομπῶν εἰς σχετικὰ συγγράμματα.

422.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Διὰ τὸ Ζάππειον 1902. Πρόεδρος ἦτο ὁ νῦν Νικομηδείας Ἀλέξανδρος, τότε δὲ Νεοκαισαρείας». Ἐν τέλει «Ἐν Φαναρίῳ τῇ 14 Ἰουνίου 1902. Β. Α. Μυστακίδης.».

Περιέχει ἔκθεσιν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἰωακεὶμ περὶ τῶν ἐξετάσεων τοῦ Ζαππείου παρθεναγωγείου, τῆς ἐπιτροπῆς, εἰς ἣν ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἀναθέσει νὰ ἀντιπροσωπεύσωσι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατὰ τὰς ἐξετάσεις τῶν ἀποφοίτων μαθητριῶν τοῦ διδασκαλείου τοῦ Ζαππείου παρθεναγωγείου.

2. Πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν ὑπ' ἀρ. πρωτ. 2812 πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἴμβρου Νικηφόρον καὶ τοὺς δημογέροντας καὶ προκρίτους τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας ταύτης καθιστῶσαν γνωστὴν τὴν σύστασιν ἐκπαιδευτικῆς καὶ φιλανθρωπικῆς ἀδελφότητος καὶ ἐξαιτουμένην τὴν σύμπραξιν καὶ ἀρωγὴν τούτων πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ διπλοῦ αὐτῆς σκοποῦ.

Κάτωθεν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν συνοδικῶν καὶ χρονολογία «αωπ' Ἰουνίου γ'».

423.

Τετράδια γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Β. Μυστακίδου κατὰ τὰ ἔτη 1881-1883, καθ' ἃ ἦτο διδάσκαλος ἐν τῇ σχολῇ τῆς Αἴνου, καὶ περιέχοντα ἀντίγραφα ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς ἄλλους καὶ ἄλλων πρὸς αὐτόν, ὡς καὶ λόγων, ἀναφορῶν, ἐκθέσεων καὶ ἐγγράφων αὐτοῦ ἀναφερομένων εἰς τὴν σχολὴν ταύτην. Ἐπίσης περιέχονται ἐν τοῖς τετραδίοις τούτοις ἀντίγραφα ἄρθρων αὐτοῦ σχετικῶν πρὸς τὴν σχολὴν καὶ τὴν πόλιν καθόλου τῆς Αἴνου, ὧν τινα ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Νεολόγῳ Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ὁ ἴδιος σημειοῖ, ὡς καὶ περιγραφῆς τῆς πόλεως Αἴνου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν καὶ σημειώσεων, ἰδίᾳ ἀρχαιολογικῶν, ἀναφερομένων εἰς αὐτήν, καὶ σιγιλλίων πατριαρχικῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Αἴνου.

424.

Ἔντυπον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἔκθεσις τῆς πρὸς μελέτην καὶ ἀναθεώρησιν τῶν συγγραμμάτων τῶν σχολῶν τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτροπείας πρὸς τὸ πατριαρχικῇ ἐπινεύσει συγκληθὲν ἐκπαιδευτικὸν συνέδριον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899.».

Ἐντὸς αὐτοῦ πολλὰ φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν σημειώματα σχετικὰ τοῦ Μυστακίδου.

425.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 38 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν ἐν ἀρχῇ «Στοιχειώδης γραμματικὴ κατ' ἐρωταπόκρισιν διὰ τοὺς ἀρχαρίους».

Ἐν τέλει (σ. 38) γέγραπται «Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα ὑπὸ Βασιλείου Ἀθ.».

426.

Ἔντυπον φέρον ἐπιγραφὴν δι' ἐρυθρᾶς μολυβδίδος «Νομοσχέδιον εἰσαχθέν, ἀλλὰ μὴ ψηφισθέν». Πρόκειται περὶ τοῦ σχεδίου νόμου τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ εἰσαχθέντος εἰς τὴν Βουλὴν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως Δ. Γ. Πετρίδου, φέροντος χρονολογίαν «τῇ 4 Μαρτίου 1896».

427.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 18 ἠριθμημένων φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡ παγκόσμιος ἱστορία ἐν τοῖς σχολείοις ὑπὸ Φερδινάνδου Βορκίου» καὶ ἐν ὑποσημειώσει «Orientalische Litteratur Zeitung». Περιέχει μετάφρασιν ἑλληνικὴν τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου.

428.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 22 καὶ περιέχον τινὰ περὶ τῶν σχολείων Ἀθηνῶν, Ἄνδρου, Κέω, Σικίνου καὶ Σίφνου.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ τετραδίου ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Βοηθήματα. Διονυσίου Σουρμελῆ ἐν Αἰγίνῃ 1834 ὅρα καὶ Σχεδ. Παρανίκα σελ. 97, σπουδαῖον» καὶ ἐν σελίδι 18 «Μέτιθι προσέτι καὶ τὰ προλεγόμενα Μαθᾶ Β' ἐκδόσεως καὶ τὰ Κυκλαδικὰ Μηλιαράκη σ. 377 ἑ.».

429.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 4 καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῆς κατὰ Καισάρειαν ἱερατικῆς σχολῆς τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1891-92» καὶ ἐν τέλει «Ὅ,τι ἀκριβὲς ἀντίγραφον Β. Α. Μυστακίδης».

2. Τρία φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Περὶ μετακομίσεως τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς ἀπὸ Ξηροκρήνης εἰς Φανάριον (γράμμα Πατριαρχικόν)». Ἀρχ. Ἄνθιμος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης».

430.

Τεῦχος ἐσταχωμένον περιέχον:

1. Ὡρολόγιον τῶν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1913-1914 διδασκομένων μαθημάτων. Ἔντυπον φέρον ἐπιγραφὴν «Ὡρολόγιον τῶν κατὰ τὸ σχ. ἔτος 1909-1910 διδαχθέντων μαθημάτων» καὶ «Παραλληλισμὸς τοῦ ἀρχαίου προγράμματος πρὸς τὸ νέον», ὡς καὶ «Παραλληλισμὸς ὡρολογίων μαθημάτων τῆς μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς (ἀρχαίου καὶ νεωτέρου) καὶ τῶν σχολῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τῆς Ἑλλάδος».

2. Φύλλα χάρτου, ἐν οἷς παρατηρήσεις τοῦ Μυστακίδου περὶ τοῦ προγράμματος τῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν μαθημάτων, τῶν διδασκομένων ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους σχολῇ.

3. Ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν διδασκομένων ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους σχολῇ.

4. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 139 (τῆς 12 Ἰουλίου 1907) φύλλον τῆς Κυβερνήσεως, ἐν ᾧ ἡ προκήρυξις πρὸς συγγραφὴν διδακτικῶν βιβλίων πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

5. «Προσφώνησις ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ σχολ. ἔτους 1910-1911 ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ σχολάρχου μητροπολίτου Σάρδεων Μιχαὴλ Κλεοβούλου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς σχολῆς τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1910».

431.

39 φύλλα χάρτου ἠριθμημένα, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης σχετικὰς σημειώσεις.

432.

Ἀποκόμματα ἐφημερίδων καί τινα γραπτὰ σημειώματα τοῦ Μυστακίδου, ἐν οἷς ὑποστηρίζει τὴν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαν γνώμην ὅτι τὸ menu ἐλέγετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ γραμματείδιον, τὴν ἀποκρουσθεῖσαν ὑπ' ἄλλων δι' ἄρθρων γραφέντων εἰς διαφόρους ἐφημερίδας, ὧν τὰ ἀποκόμματα εὕρηνται ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ.

433.

Φάκελλος περιέχων φύλλα χάρτου ἠριθμημένα 12-63 καὶ περιέχοντα τὰ ἑξῆς ἄρθρα τοῦ Ψυχάρη γαλλιστὶ γεγραμμένα :

1. (φύλ. 12-22) «Qu' est ce que c'est qu'une langue». Ἐν τέλει (φ. 22) «Jean Psichari».

2. (φύλ. 23-33) «Langue écrite et langue parlée». Ἐν τέλει (φ. 33) «Jean Psichari».

3. (φύλ. 34-46) «Patois, jargon, charabia». Ἐν τέλει (φ. 46) «Jean Psichari».

4. (φυλ. 47-62) «Apologie». Ἐν τέλει (φ. 63) «Jean Psichari».

Ἔξωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης δι' ἐρυθρᾶς μολυβδίδος «Περὶ γλώσσης Ψυχάρη χειρόγραφον» καὶ κάτωθεν διὰ μαύρης «Ποῦ τὸ εὗρον ἀγνοῶ».

434.

Ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς ἄρθρα τοῦ Γ. Χατζιδάκη καὶ ἄλλων περὶ τοῦ ὀνόματος Χρῆστος ἢ Χρῖστος.

435.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων ἐν οἷς ἄρθρα διαφόρων περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

436.

Φάκελλος περιέχων ἐπιστολὰς τοῦ Γεωργ. Μιστριώτου πρὸς τὸν Μυστακίδην ἀναφερομένας ἰδίᾳ εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ἀντίγραφον συλλυπητηρίου γράμματος τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ πρὸς τὸν πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Μιστριώτου.

437.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς ἄρθρα περὶ Ἰουδαίων.

438.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων διὰ μολυβδίδος 114, ὧν αἱ πρῶται 26 ἔχουσιν ἀποκοπῆ. Ἐν σελίδι 27 ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διὰ μολυβδίδος: «Οὕτω μοὶ παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ μακαρίτου αἱ σελίδες κεκομμέναι». Ἐπίσης ἔχουσιν ἀποκοπῆ αἱ σελίδες 47-60.

Ἐν σελίδι 105 ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης: «Τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 20 Ἰουλίου 1917 ἡμέρᾳ Πέμπτῃ καὶ ἑορτῇ τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ ἐπισκεψάμενος κατ' οἶκον ἡμᾶς ὁ ἐκ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ ἰατροῦ κ. Ἀν. Χρηστίδου κ. Παπᾶς ἀνήγγειλέ μοι τὸν θάνατον τοῦ φιλτάτου ἡμῶν τούτου προσώπου».

Ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ εὕρηται φάκελλος φέρων ἐπιγραφὴν «τῷ φιλτάτῳ μοι κ. κ. Β. Μυστακίδῃ. Α. Χ.» ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρηται φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡ μετὰ θάνατον ἐπιθυμία καὶ ἀπαίτησίς μου» καὶ ὑπογραφὴν «25 Ἰουλίου 1911» ὡς καὶ ὑπογραφὴν «Α. Χρηστίδης». Ἐπίσης ἐπιστολὴ φέρουσα χρονολογίαν «14 Ἰανουαρίου 1918» καὶ ἀποτεινομένη πρὸς τὸν Μυστακίδην, ἐν ᾗ γέγραπται: «Ὑπεσχέθην εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ Ἑλλ. φιλ. Συλλόγου νὰ δώσω βιογραφικάς τινας σημειώσεις εἰς τὸν ἰατρὸν κ Κοκολάτον περὶ τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου. Εἰς αὐτὸν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ ὡς προέδρου καὶ ἐν γένει περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ φιλολογικοῦ σταδίου του. Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς νὰ λάβετε τὸν κόπον νὰ ἐκλέξητε ἀπὸ τὰς σημειώσεις καὶ τὰς ὁποίας σᾶς διεβίβασα ὅσας πληροφορίας νομίζετε καλὸν ὅτι πρέπει νὰ δοθοῦν καὶ νὰ με τὰς στείλετε». Τὸ τετράδιον περιέχει σημειώσεις περὶ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου τοῦ Α. Χρηστίδου.

439.

Δύο φάκελλοι, ὧν ὁ πρῶτος περιέχει 46 ἐπιστολὰς τοῦ Emile Legrand πρὸς τὸν Μυστακίδην τῶν ἐτῶν 1888-1892, ὁ δὲ δεύτερος ἐπιστολὰς ξένων ἐπιστημόνων πρὸς τὸν Μυστακίδην. Αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἶναι ἄξιαι προσοχῆς.

440.

Φάκελλος περιέχων 77 ἐπιστολὰς τοῦ Μυστακίδου πρὸς τὸν Μιλτιάδην Σταμούλην. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται δωρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου Σταμούλη εἰς τὴν ἑταιρείαν τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν κατετάχθησαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν καταλοίπων τοῦ Β. Μυστακίδου, ὡς περιέχουσαι ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις.

441.

Τρεῖς φάκελλοι περιέχοντες ἐπιστολὰς Ἑλλήνων ὡς τὰ πολλὰ ἐπιστημόνων πρὸς τὸν Μυστακίδην, ὧν πολλαὶ ἄξιαι προσοχῆς.

442.

Φάκελλος περιέχων:

1. Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μυστακίδην ἀποτελουμένην ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 40 καὶ γεγραμμένην «Ἐν Θεοδοσιουπόλει τῇ 4 8βρίου 1892 Κυριακῇ» ὑπὸ τοῦ «Λουκᾶ Α. Ἰωάννου». Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη περιέχει περιγραφὴν τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ εἰς Ἐρζερούμ.

2. Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Σύντομος περιγραφὴ τῆς ἐν Θεοδοσιουπόλει (Ἐρζεροὺμ) ἑλληνικῆς κοινότητος», γεγραμμένα κατὰ σημείωσιν τοῦ Μυστακίδου ὑπὸ τοῦ Στεφ. Ζώτου.

3. Ἀντίγραφον αἰτήσεως τῶν ἐφοροεπιτρόπων τῆς ἐν Θεοδοσιουπόλει ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, φερούσης χρονολογίαν «Ἐν Θεοδοσιουπόλει τῇ 13 Μαρτίου 1893», δι' ἧς αἰτοῦσι τὴν συνδρομὴν τοῦ Πατριαρχείου.

443.

Δύο φάκελλοι περιέχοντες ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Μυστακίδην Ἑλλήνων καὶ ξένων.

444.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἐπιστολαὶ» καὶ περιέχον πέντε ἐπιστολὰς τοῦ Λαρίσσης Μελετίου. Ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου διὰ κυανῆς μολυβδίδος ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἐδημοσιεύθησαν».

445.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Βοτανικὰ-Ἀνθοκομία κλ. 1900», ἐν δὲ τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Σημειώσεις εἰς Βοτανικὰ-Γεωργικὰ κλ. καθ' ὑπόδειξιν μὲν ἐμοῦ, ἀλλὰ καθ' ὑπομονὴν καὶ λαμπρὰν ἀκρί-

βωσιν τοῦ θείου μου ἐκ μητρὸς Δημητρίου Χ. Β. Τάλα τοῦ θανόντος τῇ 28 πρὸς 29 Νοεμβρίου 1910 καὶ ἐν Ἐγρικαπίῳ ταφέντος αὐθημερόν. Ὁ ἀνεψιὸς Β. Α. Μυστακίδης Κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1911 καὶ ἐν Ν. Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως».

Ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ ὑπάρχουσι καὶ τεμάχια χάρτου ὡς καὶ ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα σχετικά.

446.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου πλεῖστα μικρὰ τεμάχια χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης τοὺς λατινικοὺς ὅρους διαφόρων φυτῶν καὶ τοὺς ἀντιστοίχους ἑλληνικούς, ὡς καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ τοὺς ἀντιστοίχους λατινικούς.

447.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων ἐν οἷς ἄρθρα ἀνθοκομικὰ καὶ γεωργικά.

448.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀνθοκομία. Ἰατρική.» καὶ περιέχον ὡς τὰ πολλὰ ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τούτων.

449.

Τέσσαρα τετράδια συνερραμμένα φέροντα ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Πτηνά» καὶ περιέχοντα διάφορα ὡς τὰ πολλὰ γαλλικὰ καὶ λατινικὰ ὀνόματα πτηνῶν ἑρμηνευόμενα ἑλληνιστί. Ἡ ὕλη ἔχει καταταχθῆ ἀλφαβητικῶς

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ὀκτὼ σελίδες χάρτου ἠριθμημέναι φέρουσαι ἐπιγραφὴν «Τὰ ὀρνίθια ἀσθενῆ».

450.

Τετράδιον ἐσταχωμένον, ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ τοῦ ὁποίου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Β. Α. Μυστακίδου Ἄτακτα ἀνθοφυτολογικὰ 1890».

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου Ι. Δρόσου (30 Δεκεμβρίου 1907), ἐν ᾗ ὀνοματικὸς κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἀσκανίᾳ λίμνῃ τρεφομένων ἰχθύων, ὡς καὶ δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ὀρυκτολογικὰ Μυστακίδου Β. Α. Ι. Μ. Π. Τάφου 411. (ἢ 27 κατὰ παλαιὰν ἀρίθμ.) ἐν σελ. 379» καὶ τρία φύλλα χάρτου, ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τῶν ὁποίων ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «ἔχω καὶ ἐκ τοῦ Π. Τάφου ἐπὶ καρτονίου ὅμοιον περὶ ὀρυκτῶν».

451.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἐννέα ἀναριθμήτων καὶ περιέχον τινὰ περὶ τοῦ πένθους καὶ τῶν κατὰ τὰς κηδείας ἐθῶν.

2. Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μυστακίδην τοῦ Πολυανῆς Παρθενίου, φέρουσαν χρονολογίαν «22 Ἰουνίου 1903», ἐν ᾗ μεταξὺ ἄλλων γράφει: «Ἤδη ἐσωκλείστως ἀποστέλλω ὑμῖν τὴν αἰτηθεῖσαν γεωγραφικὴν-τοπογραφικὴν ἄποψιν τῆς ἐπαρχίας Πολυανῆς». Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὑπάρχουσι πέντε φύλλα χάρτου ἠριθμημένα (Α—Ε), ἐν οἷς ἀναγράφονται πόλεις, κωμοπόλεις, χωρία καὶ κῶμαι (ἐν ὅλῳ 99) καὶ αἱ ἀποστάσεις αὐτῶν, ὡς καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντες Ἕλληνες ὀρθόδοξοι (ἀριθμὸς οἰκιῶν, ἐκκλησιῶν, ἱερεῖς, σχολεῖα (ἀρρεναγωγεῖα, παρθεναγωγεῖα καὶ νηπιαγωγεῖα) καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς διδάσκαλοι), Τοῦρκοι, Βούλγαροι σχισματικοί, Καθολικοὶ καὶ σερβίζοντες. Ἐπίσης φύλλον χάρτου, ἐφ' οὗ ἔχουσι σημειωθῆ τὰ καθαρῶς τουρκικὰ χωρία ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Δοβήρου, ἡ ἀπόστασις αὐτῶν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν αὐτοῖς οἰκιῶν.

452.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων :

1. Ἐξ τῆς ἐφημερίδος Πατρὶς τοῦ 1918, περιέχοντα ἄρθρον φέρον ἐπιγραφὴν «Μελέτη εἰδικοῦ. Τὰ ἐκπαιδευτήριά μας».

2. Τέσσαρα ἐκ τῆς ἑβδομαδιαίας εἰκονογραφημένης ἐπιθεωρήσεως «Ἀπ' ὅλα». Εἰς τὰ δύο πρῶτα τούτων περιέχεται ἄρθρον τοῦ Μ. Γεδεὼν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Φαναριῶται μετὰ τοὺς Φαναριώτας», εἰς τὸ τρίτον ἄρθρον τοῦ Δημητρίου Μ. Μελισσοπούλου καθηγητοῦ ἐν τῇ ῥωσικῇ σχολῇ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Κυρηναϊκὴ καὶ Τριπολῖτις» καὶ εἰς τὸ τέταρτον τοῦ αὐτοῦ ἄρθρον φέρον ἐπιγραφὴν «Σάββατον τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου».

453.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων :

1. Τέσσαρα περιέχοντα ἄρθρον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Questions Byzantines. Comment on étudie les monuments byzantins. Architectes et philologues. Quelques conseils à ceux-ci.».

2. Ἓν φέρον ἐπιγραφὴν «Le musée de Tchinili Kiosque.».

3. Ὀκτὼ περιέχοντα ἄρθρα τοῦ Dr. A. S. Yahuda ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «The truth of the Bible.».

454.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12, ὧν τὰ ἑπτὰ γεγραμμένα. Περιέχει χρονολογικὸν πίνακα ἱστορικῶν γεγονότων καὶ προσώπων ἀπὸ τοῦ 1184 π. Χ.

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ἓξ πανομοιότυπα ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου, ὧν

τὰ πέντε ἀρχιεπισκόπων Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ ἓν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μαξίμου, ἐξάρχου πάσης Θεσσαλίας.

455.

Φάκελλος περιέχων ἀντίγραφα γραφομηχανημένα :

1. «Τὰ ψηφίσματα τοῦ Γ' ἀγροτικοῦ συνεδρίου καὶ ὁ φόρος ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐδάφους» (φ. 1-5).

2. «Σκέψεις ἐπὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐφαρμογῆς ἐν Ἑλλάδι τοῦ φόρου τῆς ἀξίας τοῦ ἐδάφους ὡς μοναδικοῦ φόρου» (φ. 1-9).

3. «Ἡ φυσιοκρατία ἐν Ἑλλάδι» (φ. 1-8).

456.

Φάκελλος περιέχων ἀντίγραφον γραφομηχανημένον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἱστορικὸν τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὸν τρόπον ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθρου 16 τῆς συμβάσεως ἀνταλλαγῆς καὶ τῆς προσηρτημένης εἰς τὴν συνθήκην Λωζάννης 9ης δηλώσεως» μετὰ σχετικῶν ἀντιγεγραμμένων ἐγγράφων.

457.

Φάκελλος περιέχων ἀντίγραφα γραφομηχανημένα τῆς κατὰ τὸ 1923 διεξαχθείσης ἀλληλογραφίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ὡς πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους τῶν νέων χωρῶν.

458.

Φάκελλος περιέχων δελτία παραπεμπτικὰ εἰς διάφορα ἔργα μετά τινων σημειώσεων.

459.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον τοῦ Μυστακίδου φέρον ἐπιγραφὴν «Ἰλιάδος Ν» καὶ περιέχον ἑρμηνευτικὰς σημειώσεις.

2. Τετράδιον τοῦ Μυστακίδου φέρον ἐπιγραφὴν «Ψαλμὸς Ν. 50» καὶ περιέχον ἑρμηνευτικὰς σημειώσεις.

3. Φάκελλος φέρων ἐπιγραφὴν «Διάφοροι σημειώσεις ὡραῖαι».

460.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 9 καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Vortrag erhalten am Sonntag Abend 17 Novemb. 1888. Tübingen». Περιέχει λόγον ἐκφωνηθέντα γερμανιστὶ πρὸς τοὺς φοιτητὰς Τυβίγγης ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου, λαβόντος ὡς θέμα τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν.

2. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «τετράδιον συλλογῆς διαφόρων ποιημάτων, ἐπιτυμβίων κ.τ.λ.» καὶ περιέχον τοιαῦτα.

3. Φάκελλον φέροντα ἐπιγραφὴν «Tapisserie d'Orient τοῦ Prétextat» καὶ περιέχον ἀποκόμματα ἐφημερίδος, ἐν οἷς ἄρθρον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Exposition nationale ottomane. Arts et métiers en Orient. Les tapis d'Orient et d'Occident anciens et modernes.».

461.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἤτοι :

1. Ἀποκόμματα περιέχοντα ἄρθρον τοῦ Ἡλιουπόλεως Ταρασίου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ τίτλοι πρόεδρος καὶ τὸν τόπον ἐπέχων».

2. Ἀποκόμματα περιέχοντα ἄρθρον τοῦ Νικολάου Ι. Γαλανοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἰωάννου Σκαλτσούνη Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη».

3. Ἀποκόμματα περιέχοντα ἄρθρον τοῦ Ἀλ. Ε. Λαυριώτου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ ἁγιογραφία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας».

4. Ἀπόκομμα ἐφημερίδος περιέχον ἄρθρον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Λειτουργικά. Μέρη τοῦ ναοῦ. Ἅγιον Βῆμα Ὁ κυρίως ναός. Πρόναος.» καὶ ἐν τέλει «Ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου.».

462.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων ἐν οἷς τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα :

1. «Une bibliothèque byzantine».

2. «Erreurs historiques. Le conversation de Constatin fut-elle sincère».

3. «L'institut archéologique russe».

4. «A propos du palais d'Hormisdas».

5. «Les ruines de Deir al-Qala' a (Liban)».

6. «Éloge des Byzantines».

7. «Les églises byzantines».

463.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα:

1. «Affaires d'Orient».

2. «Les affaires de Turquis».

3. «Affaires coloniales».

4. «Une correspondance entre Guillaume II et Abdul-Hamid».

464.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα :

1. «Ὁ Μαζβατᾶς τῶν δύο σωμάτων πρὸς τὴν Μ. Βεζυρείαν : Ἀπάντησις τοῦ βουλευτοῦ Σερβίων Γ. Μπουσίου».

2. «Τὸ ζήτημα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων ἐν Μακεδονίᾳ».

3. «Ἡ περὶ στρατολογίας ἐγκύκλιος» ἐκ τῆς Ἐκκλησ. Ἀληθείας.

4. «Αἱ πρὸς τοὺς Ἕλληνας βουλευτὰς δηλώσεις τοῦ Ἀχμὲτ Ριζᾶ βέη».

5. «Αἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ βουλῇ συζητήσεις περὶ Μακεδονίας. Αἱ καταπιέσεις ἐν Μακεδονίᾳ.».

6. «Ἡ μετὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου συνέντευξις τοῦ Πατριάρχου».

7. «Ἡ Πύλη καὶ τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον».

465.

Φάκελλος περιέχων πλεῖστα φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν διάφοροι σημειώσεις τοῦ Μυστακίδου.

466.

Δύο φάκελλοι περιέχοντες δελτία, ἐφ' ὧν ὁ Μυστακίδης ἔχει διάφορα σημειώματα μετὰ παραπομπῶν πολλαχοῦ εἰς σχετικὰ συγγράμματα.

467.

Φάκελλος περιέχων δύο τετράδια. Τὸ πρῶτον τούτων, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12, φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Διορθώσεις. Γεωγραφικά.» καὶ ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Πρὸς συμβιβασμὸν ἀντιφάσεων καὶ ἀνακριβειῶν, ὧν γέμουσιν αἱ γεωγραφίαι.».

Τὸ δεύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12, περιέχει διαφόρους λέξεις ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένας μετὰ παραπομπῶν.

468.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων ἐν οἷς τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα :

1. Ἄρθρον τοῦ Γ. Μ. Δήμιτσα φέρον ἐπιγραφὴν «Βιβλιοκρισία. Διορθωτέα τινὰ τῶν ἀπὸ ἐκδόσεως εἰς ἔκδοσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀβασανίστως μεταβιβαζομένων σπουδαίων ἁμαρτημάτων τῆς Μακεδονικῆς ἱστορίας.».

2. Ἄρθρον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡ ἐν τοῖς Γυμνασίοις σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Αἱ περὶ τούτου γνῶμαι τοῦ διασήμου Γερμανοῦ φιλολόγου Βιλλαμόβιτς Μαίλενδορφ.».

3. Ἄρθρον τοῦ Π. Ν. Παπαγεωργίου φέρον ἐπιγραφὴν «Συμβολῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα.».

4. Ἄρθρον τοῦ Ἰωάννου Γενναδίου φέρον ἐπιγραφὴν «Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κυνηγεσίας καὶ ἁλιείας.».

5. Ἄρθρον τοῦ Μ. Κ. Στεφανίδου φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡ μίλτος, ἡ σανδαρίκη καὶ τὸ κιννάβαρι τῶν ἀρχαίων.».

6. Ἄρθρον τοῦ Σ. Ἀποστολίδου φέρον ἐπιγραφὴν «Τὸ ζήτημα τῶν ἐθνικῶν φιλ. καταστημάτων.».

7. Λόγος τοῦ Ἠλία Γ. Βαλσαμάκη ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν πρώτην ἐπέτειον ἑορτὴν τοῦ διδασκαλικοῦ Συνδέσμου τὴν 10 Φεβρουαρίου 1908 ἐν τῇ μ. αἰθούσῃ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου.

8. Λόγος εἰσιτήριος Γρηγορίου Ν. Βερναρδάκη καθηγητοῦ τῆς φιλ. ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ «Περὶ φιλολογίας».

9. Λόγος Χρυσ. Α. Παπαδοπούλου καθηγητοῦ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Σταυροῦ «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς ῥήτωρ καὶ διδάσκαλος (κατὰ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ).».

469.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἐν οἷς τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα :

1. «Ἡ κατὰ Χάλκην ἱερὰ Σκήτη τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ὁ ἐρημίτης Ἀρσένιος».

2. «Σιγίλλιον Προκοπίου Πατριάρχου».

3. «Περὶ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καστορίας ἱερῶν Μονῶν» ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Διδυμοτείχου Φιλαρέτου.

4. «Γάνου καὶ Χώρας» καὶ «Γανοχώρων ἐκκλησιαστικαὶ παροικίαι».

470.

Φάκελλος περιέχων :

1. Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 10 φύλλων ἀναριθμήτων καὶ φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Ἐξ ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων ὀνόματα ἐκ χειρογρ. Σακελλίωνος». Περιέχει ἀντίγραφα ἐπιγραμμάτων τινῶν τοῦ Μελετίου Βλαστοῦ τοῦ Κρητὸς καὶ δύο ἐπιστολῶν «Κωνσταντῖνος Μαξίμῳ» καὶ «Μάξιμος Κωνσταντίνῳ».

2. Ἐπιστολὴν τοῦ Δ. Κ. Ὀρφανίδου ἐξ Αἰκατερίνης πρὸς τὸν Μυστακίδην φέρουσαν χρονολογίαν «5 Ἰουνίου 1892» καὶ περιέχουσαν ἀντίγραφα δημωδῶν τινων ᾀσμάτων.

3. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Διάφοροι σημειώσεις», ἐντὸς τοῦ

ὁποίου πολλὰ φύλλα χάρτου περιέχοντα ὡς καὶ τὸ τετράδιον διαφόρους σημειώσεις τοῦ Μυστακίδου.

471.

Φάκελλος περιέχων :

1. Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον ἀποτελεῖται ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 8, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12. Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ πρώτου τετραδίου ἀναγινώσκομεν: «Ἐκ τῶν συμμίκτων τοῦ μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου. Χειρόγρ. ἀριθμὸς 27 παλαιᾶς ἀναγραφῆς 411 νέας. Σελ. ἠριθμημέναι 492 διὰ χειρὸς συγχρόνου τῇ αὐτῇ μελάνῃ. Εἷς (μέγα σχῆμα) φύλλον. Γεγραμμένης σελίδος σειραὶ 34». Κάτωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διὰ κυανῆς μολυβδίδος : «Ἐμημοσιεύθη Π. Κεραμέως». Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου φύλλου γέγραπται «Ἱερεμίας ἐλέῳ Θεοῦ κλ. Σελ. 143-144». Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ δευτέρου τετραδίου ἀναγινώσκομεν: «Χειρόγρ. παλαιᾶς 27 νέας ἀριθμήσεως 411» καὶ κάτωθεν διὰ κυανῆς μολυβδίδος : «Ἐδημοσιεύθη Π. Κεραμέως» καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου φύλλου «σελ. 145-146. Ἱερεμίας ἐλέῳ Θεοῦ».

2. Δέκα φύλλα χάρτου ἠριθμημένα, φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἀστρονομία καὶ Θεολογία» καὶ περιέχοντα ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Octolan, τοῦ φέροντος τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν καὶ βραβευθέντος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Παρισίων.

3. Δύο φύλλα χάρτου ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τῶν ὁποίων ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἀνέκδοτοι σημειώσεις διάφοροι. Ὑπὸ Σάρρου ἐδημοσιεύθησαν.». Περιέχει δύο σημειώσεις.

4. Φύλλα χάρτου περιέχοντα σημειώματά τινα καὶ δὴ περὶ τῶν ἀρχιερέων Ἀθηνῶν.

472.

Φάκελλος περιέχων τὰ ἀκόλουθα τετράδια :

1. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Γαλλία. Ἰωάννα σώτειρα τῆς Γαλλίας.».
2. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Ἀγγλία».
3. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Ἀρμενία».
4. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Σκανδιναυΐα. Ἑλβετία.».
5. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Γερμανία. Αὐστρία.».
6. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Ἱσπανία. Πορτογαλλία.».

473.

Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Παπικὸν κράτος. Βενετία. Ἰταλία.».

474.

Φάκελλος περιέχων τετράδιον φέρον ἐπιγραφήν : «Τετράδιον τῆς γενικῆς ἱστορίας. Ἀρχαία ἱστορία. Β. Α. Μυστακίδης». καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 38. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ φύλλα χάρτου περιέχοντά τινα περὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

475.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 29 καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Ἱστορία». Ἐν αὐτῷ φύλλα τινὰ χάρτου περιέχοντα σχετικά τινα σημειώματα, ὡς καὶ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἱστορίαν καθόλου.

476.

Φάκελλος περιέχων τὰ ἑξῆς τετράδια :

1. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Περσία».
2. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Γαλλία καὶ Τουρκία ιστ´ αἰών».
3. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Πασσάδες».
4. Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Μουσουλμανικὴ τέχνη 1919».

477.

Φάκελλος περιέχων τὰ ἑξῆς τετράδια :

1. Δύο τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «Κρήτη».
2. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ ἡ Τουρκία».
3. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Μάχη ἐν Βάρνῃ».
4. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Μάχη Νικοπόλεως».

478.

Φάκελλος περιέχων τὰ ἑξῆς τετράδια :

1. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Dr. Pr. Kügler Σημειώσεις ἐπὶ τῆς ἱστορίας Σταυροφοριῶν. 1888 θερινοῦ ἑξαμήνου. Β. Α. Μυστακίδης. Ἐν Τυβίγγῃ.».

2. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Α.´ Organisation de l'Empire Ottoman Γενίτσαρος.».

3. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Ὁ πάπας Πίος ὁ Β´. 1464. Ἀλβανικά.».

4. Φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὰς «Ἅλωσις ὑπὸ Λατίνων. Κρίσις». «Παλαιολόγος Ἰωάννης». «Τουρκικὸν ζήτημα καὶ Voltaire» καὶ «Προνόμια πατριαρχείου».

479.

Φάκελλος περιέχων τὰ ἑξῆς τετράδια :

1. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Βαγιαζὴτ Β'. 886-918 Ἐγείρας».

2. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Σελὴμ Α'. $\frac{918\text{-}926}{1512\text{-}1520}$».

3. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Σουλεϊμὰν ὁ Α'. $\frac{926\text{-}972}{1520\text{-}1566}$».

4. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Σελὴμ Β'. 1566-74».

5. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Σουλεϊμὰν Β'.».

6. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Σουλεϊμὰν νομοθέτης. Γ'. περίοδος ὀθωμανικῆς ἱστορίας. Κρίσεις.».

480.

Φάκελλος περιέχων :

1. Ἔντυπον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡ ἀρχαιολογία τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν κατὰ τὸν ΙΘ'. αἰῶνα. Αἰγύπτιοι-Ἀσσύριοι-Βαβυλώνιοι-Χετταῖοι-Φοίνικες. Ὑπὸ Β. Α. Μυστακίδου. Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς δεκάτης ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος Ε. Κ. Κυριακίδου». «Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου ἀδελφῶν Γεράρδων 1902.».

2. Ἑπτὰ φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἰουδαῖοι καὶ Χιττῖται» καὶ κάτωθεν σημείωσιν «Ἐν τῷ τῆς 12 Ἰανουαρίου (ν. ἡμ) φυλλαδίῳ τοῦ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἐκδιδομένου περιοδικοῦ (ἔτ ΙΒ'., τόμ. ΚΓ'., ἀρ. 571) ὁ γερμανὸς καθηγητὴς Φῆλιξ φὸν Λοῦσαν ἐδημοσίευσε τὴν ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον πραγματείαν, ἣν παρατιθέμεθα ὧδε ἐν μεταφράσει.». Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ τὸ φύλλον τοῦ μνημονευομένου περιοδικοῦ.

3. Φύλλον τῆς «Ἐθνικῆς ἐπιθεωρήσεως» φέρον ἐπιγραφὴν «Νινευΐ, Βαβυλὼν καὶ Περσέπολις.» ἐντὸς τοῦ ὁποίου φύλλα χάρτου περιέχοντα σχετικὰ σημειώματα τοῦ Μυστακίδου.

4. Ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα σχετικὰ ἄρθρα.

481.

Φάκελλος περιέχων 44 φύλλα χάρτου ἠριθμημένα, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης τινὰ περὶ Αἰγύπτου.

482.

Φάκελλος περιέχων 78 φύλλα χάρτου ἠριθμημένα, φέροντα ἐπὶ τοῦ

ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Η Ἀσσυριακὰ» καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου φύλλου «Β'. Μεσοποταμία. Τέχνη Χαλδαία. Ἀσσυρία. Βαβυλωνία.». Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ 6 φύλλα χάρτου ἠριθμημένα, ἐφ' ὧν τινα περὶ τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς μετά τινων ἐντύπων καὶ εἰκόνων.

483.

Φάκελλος περιέχων δύο τετράδια, εἰς τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης σημειώματα περὶ Σέρβων καὶ εἰς τὸ δεύτερον περὶ Βουλγάρων.

484.

Τετράδιον περιέχον διάφορα σημειώματα τοῦ Μυστακίδου ἄξια προσοχῆς.

485.

Φάκελλος περιέχων ἔντυπα καὶ ἀποκόμματα ἐφημερίδων ὡς καί τινα σημειώματα τοῦ Μυστακίδου, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Μακεδονίαν καθόλου καὶ δὴ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ ἅγιον Ὄρος.

486.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐκ τῆς ἐφημερίδος Κωνσταντινούπολις τοῦ 1898, περιέχοντα ἐπιστολὰς τοῦ Ἐπ. Κυριακίδου περὶ Ἱεροσολύμων, φερούσας ἐπιγραφὴν «Ἱερουσαλήμ».

487.

Φάκελλος περιέχων :

1. Ἓξ φύλλα χάρτου ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «Projet pour la realisation d'une section d'enseignement moderne Considerations générales.». Ἐν ἀρχῇ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Πρὸς κρίσιν καὶ μελέτην τῇ σεβαστῇ ἐφορείᾳ».

2. Ἔγγραφά τινα ἀπευθυνόμενα πρὸς τὸν Ἀθανάσιον Σ. Μυστακίδην, πατέρα τοῦ Β. Μυστακίδου, ὡς καὶ ἓν πωλητήριον.

3. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἰνδικά. I Βραχμανισμός II Δζαϊνισμός. III Βουδδισμός. Ἐκ τοῦ Millοné, Petit guide du Musée Guimet 4 recension. Paris 1899».

4. Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῆς ἐν Καυκάσῳ ἑλληνικῆς ἐκκλησίας» καὶ ἐν τέλει «Βατοὺμ 23 Φεβρουαρίου 1906. Ἰωάννης Κάλφογλου.».

488.

Τεῦχος φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν διὰ κυανῆς μολυβδίδος

γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Β. Μυστακίδου «Ρουμανικά. Ἐκκλησιαστικοϊστορικὰ παλαιογραφήματα ἀποσπασθέντα πόθεν;». Κάτωθεν ἔχει γράψει ὁ υἱὸς τοῦ Μυστακίδου: «Σεβαστέ μου φίλε κ. Χουδαβερδόγλου, ἐὰν τὰ κρίνετε καλὰ διὰ τὴν ἑταιρείαν τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν, παρακαλῶ, τὰ δίδετε εἰς αὐτήν. 21. IV. 1933. Α. Β. Μυστακίδης.».

489.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 18 καὶ περιέχον τινὰ περὶ ἀρχαιολογίας καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς κινήσεως κατὰ τὸν ΙΘ΄. αἰῶνα.

490.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 70 καί τινων παρενθεμένων καὶ περιέχον τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἐκδιώξεως τῶν Φράγκων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1261) μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

491.

Φάκελλος περιέχων:

1. Φύλλα χάρτου φέροντα ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Δῶρα» καὶ περιέχοντα ἀποσπάσματα ἐξ ἐπιστολῶν ἰδίᾳ τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν καὶ τὸν Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν καὶ τούτων πρὸς τὸν Κρούσιον, Γκέρλαχ καὶ Σιωπικόν, περιέχοντα δῶρα σταλέντα ἐκ Τυβίγγης εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκ ταύτης εἰς Τυβίγγην.

2. Τέσσαρα τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον περιέχει περιγραφὴν τῶν κωδίκων Mc 51 καὶ Mc 62, τὰ δὲ λοιπὰ τρία ἀντίγραφα ἐπιστολῶν τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Δαυῒδ Χυτραῖον, Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν, Μητροφάνην πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἐμμανουὴλ Μαργούνιον, ὡς καὶ τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ πρὸς τὸν Στέφανον Γκέρλαχ καὶ Μαρτῖνον Κρούσιον.

3. Φύλλα χάρτου φέροντα ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Ἐσχέλιος» καὶ περιέχοντά τινα περὶ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἀντίγραφα ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς ἄλλους καὶ ἄλλων πρὸς αὐτόν.

4. Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Χειρόγρ. ΡΚΑ΄. Μαξίμου Μαργουνίου ἐπιστολαὶ ροθ΄» καὶ περιέχοντα περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου τούτου ὡς καὶ τοῦ ΡΚ΄.

492.

Φάκελλος περιέχων:

1. Δέκα καὶ ὀκτὼ φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Βαβυλωνιακὴ διάσημος βιβλιοθήκη τοῦ ναοῦ παρὰ τοῦ καθηγητοῦ Herman v. Hilprecht ἐκδότου τοῦ χρόνου τῆς Κυριακῆς σχολῆς, μετὰ ἐκθέσεως τῆς ἀρχαίας ἱερατικῆς σχολῆς τῆς Nipur καὶ πῶς τὰ τὴν σχολὴν ἐπισκεπτόμενα παιδία εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀβραὰμ ἐμάνθανον τὰ μαθήματά των.».

2. Εἴκοσι καὶ ἓξ φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει τινὰ ὁ Μυστακίδης περὶ Ἀσσυρίας, Μεσοποταμίας, Χαλδαίας καὶ Βαβυλωνίας.

493.

Φάκελλος περιέχων 18 ἠριθμημένα (Α΄—ΙΗ΄) φύλλα χάρτου, φέροντα ἐπιγραφὴν «Μονῳδία κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Καλλίστου ἐπὶ τῇ δυστυχεῖ Κωνσταντινουπόλει» καὶ περιέχοντα ἀντίγραφον τῆς μονῳδίας ταύτης.

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μυστακίδην τοῦ Βασιλείου Γεωργιάδου φέρουσα χρονολογίαν 17 Ἀπριλίου 1887 καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Μυστακίδου πρὸς τὸν Γεωργιάδην φέρουσα χρονολογίαν 25 Ἀπριλίου 1887, κάτωθεν τῆς ὁποίας ἔχει γράψει ὁ Γεωργιάδης ἀπάντησιν πρὸς τὸν Μυστακίδην. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὁ Γεωργιάδης ἀναφέρει τὸν κώδικα ἐξ οὗ ἀντέγραψε τὴν ἀνωτέρω μονῳδίαν καὶ δίδει ἐξηγήσεις τινὰς εἰς τὰς ἀπορίας τοῦ Μυστακίδου.

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ φωτογραφικὸν ἀποτύπωμα τοῦ κώδικος, ἐξ οὗ τὸ ἀντίγραφον, ὡς καὶ φωτογραφικὸν ἀποτύπωμα περιέχον «τοῦ ἐλαχίστου νομοφύλακος καὶ διακόνου τοῦ Εὐγενικοῦ μονῳδία ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Βασιλίδος».

494.

Φάκελλος περιέχων τέσσαρα τετράδια, ἐν οἷς καί τινα φύλλα χάρτου, φέροντα ἐπιγραφὴν «Λουκάρεια» καὶ περιέχοντα σημειώματα ἄξια προσοχῆς τοῦ Μυστακίδου περὶ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως.

495.

Φάκελλος περιέχων τέσσαρα ἀποκόμματα ἐκ χειρογράφων ὡς καὶ φωτογραφικὰ ἀποτυπώματα διαφόρων ἐγγράφων καὶ ναῶν.

496.

Τέσσαρες φάκελλοι περιέχοντες φωτογραφικὰ ἀποτυπώματα τῶν διαφόρων χειρογράφων ὡς τὰ πολλὰ τῆς Τυβίγγης, ὧν πολλὰ ἔχει ἐκδόσει ὁ Μυστακίδης.

497.

Φάκελλος περιέχων εἰκόνας ἀρχαίων πλοίων εἰλημμένας ἐκ διαφόρων ἔργων.

498.

Φωτογραφίαι ἐκ τῆς Παλαιστίνης καὶ δὴ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Βηθλεέμ.

499.

Φάκελλος περιέχων φωτογραφίας διαφόρων προσώπων ὡς καὶ εἰκόνας συλλεγείσας ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκ διαφόρων ἔργων καὶ ἐφημερίδων.

500.

Φάκελλος περιέχων φωτογραφίας πατριαρχῶν, μητροπολιτῶν καὶ κληρικῶν, σταλείσας ὡς τὰ πολλὰ πρὸς τὸν Μυστακίδην, ὡς καὶ εἰκόνας συλλεγείσας ὑπ' αὐτοῦ ἐκ διαφόρων ἐφημερίδων καὶ τῶν πατριαρχικῶν πινάκων τοῦ Γεδεών.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΜΩΑΜΕΘ Β΄. Ο ΠΟΡΘΗΤΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΚΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΣΙΚ ΠΑΣΑ ΖΑΝΤΕ

Ἓν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων παλαιῶν ἱστορικῶν ἔργων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, εἶναι καὶ ἡ γνωστὴ τοῖς τουρκολόγοις ὑπὸ τὸν τίτλον «Χρονικὸν τῆς Δυναστείας τοῦ Ὀσμὰν» ἱστορία τοῦ Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντέ. Ὡς συγγραφεύς της φέρεται ὁ Ντερβὶς Ἀχμὲτ Ἀσικῆ ἢ κοινῶς Σεῒχ Ἀχμέτ [1]. Ὁμιλῶν ὁ ἴδιος περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ ἐν τῷ Χρονικῷ του [2], αὐτεπικαλεῖται «Ντερβὶς Ἀχμὲτ Ἀσικῆ, ἴμπν Σεῒχ Γιαχιά, ἴμπν Σεῒχ Σουλεϊμάν, ἴμπν Μπαλῆ Ἀσὶκ Πασᾶ, ἴμπν Μουχλὶς Πασᾶ, ἴμπν Μπαμπᾶ Ἠλιάς».

Κατὰ ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου ἐπίσης, ἐγεννήθη εἰς τὴν κωμόπολιν Ἐλβὰν Τσελεμπῆ τοῦ σαντζακίου τῆς Ἀμασείας τοῦ Πόντου [3]. Ὡς ἔτος τῆς γεννήσεώς του ἀναφέρεται τὸ 803 ἐγ. (: 1401), ἀφ' οὗ ὁ ἴδιος πάλιν, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του [4], λέγει κατὰ λέξιν: «Ὅτε εὑρισκόμην εἰς τὸ ὀγδοηκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας μου, ὁ σουλτάνος Βαγιαζὴτ Χὰν ἐπολιόρκησε τὸ Μπογδάν [5]». Γνωρίζοντες ὅτι ἡ πολιορκία αὕτη ἐγένετο τῷ 889 ἐγ. (: 1484) [6], εὐκόλως συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ἱστορικός μας ἐγεννήθη τῷ 803, ὅσον καὶ ἂν αἱ διάφοροι τῆς ζωῆς του περιπέτειαι μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἔχωμεν ἀμφιβολίας περὶ τούτου, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι εἰς ἡλικίαν δέκα τριῶν μόλις ἐτῶν παρηκολούθει τὰς ἐκστρατείας τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ του [7].

Οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοί, θεωροῦντες τὴν ἀναγραφὴν αὐτὴν ὡς ἐσφαλμένην, παραδέχονται τὸ ἔτος 803 ἐγ. ὡς ἔτος γεννήσεώς του, πιστεύοντες ἐν τούτοις ὅτι τῷ 816 ἐγ. (: 1414), εὑρισκόμενος ἐν Γκέϊβε [8], ἠσθένησε καὶ ἐνοσηλεύθη εἰς τὴν οἰκίαν ἱμάμη τινὸς Ἠλιὰς Γιαχσῆ, ὁπόθεν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν γενέτειράν του. Ἐν Ἐλβὰν Τσελεμπῆ παρέμεινε μέχρι τοῦ 825 ἐγ. (: 1423), ὁπότε, παραλαβὼν αὐτὸν ὁ μέχρι πρό τινος ἐγκά-

---

[1] «Ἱστορία Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντέ», ἔκδ. Ὑπ. Παιδ. Κων/πολις 1915, Πρόλογος Ἀλῆ, σελ. γ΄.

[2] Αὐτόθι, σελ. 1.

[3] Αὐτόθι, σελ. 97.

[4] Αὐτόθι, σελ. 35.

[5] Πρόκειται περὶ τῆς Μολδαυίας.

[6] «Τάτζ-οὒλ-Τεβαρὶχ», ἔκδ. Ἐθν. Τυπογρ. Κων/πολις 1864, σελ. 41, «Ἱστορία Νισαντζῆ», ἔκδ. Ἐθν. Τυπ. Κων/πολις 1863, σελ. 188.

[7] Αὐτόθι, σελ. 84.

[8] Πόλις τῆς Τουρκίας ἐν τῷ νομῷ Νικομηδείας. Ἐπὶ βυζαντινῶν ἐκαλεῖτο τὸ Κύβαλον ἢ τὰ Κύβαλα.

θειρκτος ἐν Εὐδοκιάδι Μιχάλογλου Μεχμὲτ Βέης, τὸν μετέφερεν εἰς τὸ παρὰ τὸν ἐν Βιθυνίᾳ Ρύνδακον ποταμὸν ὀθωμανικὸν στρατόπεδον τοῦ Μουρὰτ Β'.[1].

Πόσον διάστημα καὶ ὑπὸ ποίαν ἰδιότητα παρέμεινεν ἐκεῖ, ἄγνωστον. Κατὰ τὸ 841 ἐγ. (: 1438), τὸν συναντῶμεν ἐν Ἰκονίῳ[2] καὶ ὀλίγον ἀργότερον εἰς Σκόπια, ὁπόθεν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν κατὰ τῆς Σερβίας ἐκστρατείαν[3]. Ἓν ἔτος ἀργότερον, τῷ 842 ἐγ. (: 1439), συμμετέχει εἰς τὴν παρὰ τὴν Νικόπολιν μάχην κατὰ τῶν Οὔγγρων[4], καὶ τῷ 1442 εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἑρμανουπόλεως, καθ' ἣν ὁ Οὐνυάδης, ἐπελθὼν πρὸς σωτηρίαν τοῦ φρουρίου, ἐνίκησε τοὺς Τούρκους, ἀπολέσαντας 20 χιλ. στρατοῦ[5]. Τῷ 848 ἐγ. (: 1445) παρίσταται εἰς τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει ἐξέγερσιν τῶν γενιτσάρων[6], μετὰ ἓν ἔτος λαμβάνει μέρος εἰς τὴν ἔφοδον καὶ κυρίευσιν τῶν τειχῶν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Παλαιῶν Πατρῶν[7], καὶ τῷ 852 ἐγ. (: 1449) ἐπιστρέφει ἐκ νέου εἰς Σκόπια, ὅπου καὶ παραμένει μέχρι τοῦ ἔτους 874 ἐγ. (: 1470)[8], ἐποχήν, καθ' ἣν παρίσταται εἰς τοὺς γάμους τῆς θυγατρός του Ραμπιὰ Χατοῦν μετά τινος μαθητοῦ του, τοῦ δερβίσου Σεϊντουλαγιὲτ[9].

Κατὰ δυστυχίαν, ἡ πέραν τοῦ ἔτους αὐτοῦ ζωὴ τοῦ ἱστορικοῦ μας παραμένει ἄγνωστος. Πιστεύεται ὅτι ἐτελεύτησε τὸ ἔτος 924 ἐγ. (: 1518), χρονολογίαν ἀναγραφομένην εἰς ἐπιγραφήν τινα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μαυσωλείου τοῦ οἴκου Ἀσὶκ Πασᾶ. Λαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐγεννήθη τῷ 803 ἐγ. (: 1401), γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, δὲν δυνάμεθα, ἡμεῖς τοὐλάχιστον, νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἱστορικός μας ἔζησε πλέον τῶν ἑκατὸν ἐτῶν, τὴν ἀμφιβολίαν μας δὲ αὐτὴν ἐνισχύουν καὶ αἱ βιογραφικαὶ πληροφορίαι περὶ αὐτοῦ, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὸ περισπούδαστον ἱστορικὸν ἔργον «Χαντικὰτ-οὒλ-Δζεβαμῆ», καθ' ἃς φέρεται ὡς ἀποθανὼν τὸ ἔτος 846 ἐγ. (: 1443)[10]. Τοῦτο βεβαίως δὲν δύναται νὰ εἶναι

---

[1] Αὐτόθι, σελ. 151.
[2] Αὐτόθι, σελ. 153.
[3] Αὐτόθι, σελ. 97.
[4] Αὐτόθι, σελ. 135.
[5] Αὐτόθι, σελ. 148.
[6] Αὐτόθι, σελ. 149.
[7] Αὐτόθι, σελ. 151.
[8] Αὐτόθι, σελ. 154.
[9] Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν συναντῶμεν εἰς τὸ χειρόγραφον ἱστορικὸν σύγγραμμα: Ἀ ν ω ν ύ μ ο υ, «Τερτζουμεῖ - Μουνακίπ», Βιβλιοθ. Ἐσὰτ ἐφ., ἀριθμ. 2427, σελ. 13—14.
[10] «Χαντικάτ - οὒλ - Δζεβαμῆ», ἔκδ. Ὑπ. Παιδ. Κων/πολις 1864 τ. Α', σ. 153.

ὀρθόν, ἀφ' οὗ ὁ ἱστορικὸς ἀναγράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του καὶ τὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς αὐτόπτης μάρτυς.

Ἑτέρα σημείωσις ἐν τῷ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Ἐσὰτ ἐφέντη καὶ ὑπ' ἀριθμ. 2247 κατακειμένῳ χειρογράφῳ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω ἔργου, ἀναφέρει ὡς ἔτος θανάτου τοῦ Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντὲ τὸ 886 ἐγ. (1482), ὅπερ καὶ πάλιν ἀπίθανον, καθ' ὅσον ἐν τῷ Χρονικῷ του ἀναγράφονται ὅλα τὰ μέχρι τοῦ ἔτους 908 ἐγ. (: 1503) γεγονότα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ σοφὸς Χάμμερ, ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας»[1], ὁμιλῶν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀσὶκ Πασᾶ, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: « . . . Ὁ συγγραφεὺς ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν Δερβὶς Ἀχμὲτ Υἱὸν τοῦ Ἰαγιά, υἱοῦ τοῦ Σουλεϊμὰν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀσὶκ Πασᾶ. Ὁ δερβίσης οὗτος, ὀνομαστὸς ἀσκητικὸς ποιητής, ἤκμαζεν ἐπὶ Βαγιαζὴτ τοῦ Β'.» καὶ ὀλίγον κατωτέρω: «ὁ συγγραφεὺς ἤκμαζεν ἐπὶ Μουρὰτ Α'., ἠρύσατο δὲ ἀπὸ τοῦ σέχη Ἰακτζῆ υἱοῦ τοῦ Ἐλιᾶ, ἰμάμη τοῦ σουλτάνου Ὀρχάν, τὰ διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους». Γνωστοῦ ὅμως ὄντος ὅτι ὁ Μουρὰτ Α'. ἀνεκηρύχθη σουλτάνος τῷ 761 ἐγ. (: 1360) καὶ ἐδολοφονήθη τῷ 791 ἐγ. (: 1390)[2], ὁ δ' ἱστορικός μας ἐγεννήθη τῷ 803 ἐγ. (: 1401), ὁ Χάμμερ σφάλλεται. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν λόγῳ ἱστορίας ἐγεννήθη τῷ 1401 καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 1504 ἢ 1505. Τὰς χρονολογίας αὐτὰς ἀποδέχονται καὶ οἱ σύγχρονοι τοῦρκοι ἱστορικοί, ὡς καὶ ὁ πρύτανις αὐτῶν Ἀχμὲτ Ρεφὶκ ἐν τῇ μονογραφίᾳ του «Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντέ»[3].

Τὴν χρονογραφίαν του ἤρχισε συγγράφων ὁ Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντὲ τῷ 889 ἐγ. (: 1484)[4], διαιρέσας αὐτὴν εἰς ἑκατὸν ἑξήκοντα ἓξ κεφάλαια. Τὰ γεγονότα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαγιαζὴτ Α'. (1299—1389), ἠρύσθη ἐκ τοῦ σεΐχου Γιαχσῆ, υἱοῦ τοῦ σεΐχου Ἐλιᾶς, ἰμάμη τοῦ σουλτάνου Ὀρχάν, ὅστις ἔμαθεν αὐτὰ παρὰ τοῦ πατρός του[5], τὰ τῆς μάχης τοῦ Βαγιαζὴτ καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμόνδου, παρὰ τὴν μικρὰν Νικόπολιν, κατέγραψεν ἐπὶ τῇ βάσει ἀφηγήσεων πολεμιστοῦ τινος, τοῦ Τιμουρτάς, Οὖμοὺρ Βέη[6]· τὰ τῆς ἥττης τῶν ὀθω-

---

[1] Χ ά μ μ ε ρ, Ἱστορία Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, Μετάφρ. Κ. Κροκιδᾶ, Ἀθήνησι 1870 Τόμος Α', εἰσαγωγή, σελ. λζ'.
[2] Μητροπολίτου Ν ε ο κ α ι σ α ρ ε ί α ς Ἀ μ β ρ ο σ ί ο υ, Ἱστορία τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1911, σελ. 48.
[3] Ἀ χ μ ὲ τ Ρ ε φ ί κ, Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντέ, ἔκδοσις Καναάτ, Κων/πολις 1932, σελ. 6—7.
[4] «Ἱστορία Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντέ», ἔκδ. Ὑπ. Παιδείας, Κων/πολις 1915, κείμενον, σελ. 35.
[5] Αὐτόθι, σελ. 84.
[6] Αὐτόθι, σελ. 66. Ἀ χ μ ὲ τ Ρ ε φ ί κ, «Ἱστορία τῶν Ὀσμανιδῶν», ἔκδ. Ἱστορ. Ἑταιρ., Ἄγκυρα 1937, σελ. 66.

μανῶν, κατὰ τὴν παρὰ τὴν Ἄγκυραν μάχην μετὰ τοῦ Ταμερλάνου, ὡς καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα ἐπληροφορήθη παρὰ ἀτόμου τινὸς —δυστυχῶς ὁ ἱστορικός δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομά του—τὸ ὁποῖον συμμετεῖχεν εἰς τὴν ἐν λόγῳ μάχην καὶ ἐχρημάτισεν ἀργότερον, ἐπὶ Μεχμὲτ Α'. τοῦ Τσελεμπῆ, «ντιζντάρης» (: φρούραρχος) τοῦ φρουρίου τῆς 'Αμασείας καὶ ἐπὶ σουλτάνου Μουρὰτ Β'. «ναΐμπης» (: διοικητής, ἐπίτροπος) τῆς Βιθυνίας[1]. Τὰ μετέπειτα γεγονότα ἀπὸ τῆς μάχης Μουρὰτ Β'. μετὰ τοῦ πρίγκηπος Μουσταφᾶ, παρὰ τὸν Ρύνδακον ποταμόν[2], μέχρι τῶν τοῦ ἔτους 908 ἐγ., ἤτοι μέχρι τοῦ 1503, ἐπὶ Βαγιαζὴτ Β'., κατέγραψε λεπτομερῶς παρακολουθήσας αὐτὰ αὐτοπροσώπως, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ἀναφέρει[3].

Ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἔργου, οὗτος παρουσιάζεται διαφορετικὸς εἰς τὰ γνωστὰ μέχρι σήμερον χειρόγραφα. Οὕτως, ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τῶν 'Ανακτόρων τοῦ Τὸπ-Καποῦ καὶ εἰς τὴν τρίτην αὐτοῦ σελίδα, συναντῶμεν τὸν τίτλον «Τεβαρίχι Ἄλι 'Οσμὰν» (: Χρονικὸν τῆς δυναστείας τοῦ 'Οσμάν). Εἰς τὴν πρώτην σελίδα τοῦ χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ ἀπαντᾶται ὁ τίτλος «Κιτάμπ-οὒλ τεβαρὶχ Ἄλ 'Οσμὰν 'Ασὶκ Πασᾶ» (: Ἱστορικὴ Βίβλος τῆς δυναστείας τοῦ 'Οσμάν, ὑπὸ 'Ασὶκ Πασᾶ). 'Εξ ἄλλου, ὁ σοφὸς Κιατὶπ Τσελεμπῆ, ὁ γνωστὸς εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τῆς Δύσεως ὡς Χατζῆ Κάλφα, εἰς τὸ περισπούδαστον ἔργον του «Κέσφ-οὒλ-δζουνοῦν»[4], ἀναγράφει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον ὡς «Ταρίχι Ἄλι 'Οσμὰν» (: Ἱστορία τῆς δυναστείας τοῦ 'Οσμάν)[5]. Ὁ Χάμμερ τέλος, εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», τὸ ἀναφέρει ὡς «Ταρὶχ 'Ασὶκ Πασᾶ Ζαντὲ» (: Ἱστορίαν τοῦ 'Ασὶκ Πασᾶ Ζαντέ)[6].

Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἐν τούτοις οὔτε ἐν τῷ προλόγῳ του οὔτε καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς χρονογραφίας του ἀναφέρει τίτλον, ἀρκούμενος νὰ ση-

[1] Αὐτόθι, σελ. 89.

[2] Αὐτόθι, σελ. 97.

[3] Αὐτόθι, σελ. 1: «'Εγώ, ὁ ταπεινὸς δερβίσης 'Αχμὲτ 'Ασίκ, εἶδον, παρηκολούθησα καὶ κατέγραψα ὅλας τὰς πράξεις αὐτοῦ (: τοῦ Μουρὰτ Β'), τοὺς ἱερούς του πολέμους, τὰς περιπετείας του, τήν ἐνθρόνισίν του, τάς φιλονικίας του . . . ».

[4] Θεωρεῖται τὸ ἀριστούργημα τοῦ Κιατὶπ Τσελεμπῆ. Γραφὲν ἀραβιστί, εἶναι εἶδος βιβλιογραφικῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῆς ἀραβικῆς, περσικῆς καὶ τουρκικῆς φιλολογίας. Παραθέτει τίτλους 14501 βιβλίων καὶ βιογραφικάς σημειώσεις 9512 συγγραφέων. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ καὶ ὁ σοφὸς Χάμμερ ἔγραψε τὴν ἐν Λειψίᾳ τῷ 1804 ἐκδοθεῖσαν «Encyclopädische Übersicht der Wissenschaften des Orients».

[5] «Κέσφ - οὒλ - δζουνοῦν», ἔκδ. Ὑπ. Παιδ. Κων/πολις 1895, Τ. Α, σ. 218.

[6] Χάμμερ, 'Ιστορία τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», μετάφρ. Κ. Κροκιδᾶ, 'Αθήνησι 1870, Τόμος Α', εἰσαγωγή, σελ. λζ'.

μειοῖ ὅτι «ἔγραψε τοὺς ἄθλους» τῶν γόνων τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας.

Τῆς χρονογραφίας ταύτης ὑπάρχουν γνωστὰ μέχρι τοῦδε τέσσαρα χειρόγραφα, διαφόρου περιεχομένου καὶ μορφῆς. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν ἐναπόκειται εἰς τὸ τμῆμα χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῶν 'Ανακτόρων τοῦ Τὸπ-Καποῦ Κωνσταντινουπόλεως, ὑπ' ἀριθμὸν 478, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἐν Βατικανῷ χειρόγραφον, ἐγένετο ἡ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τῆς Τουρκίας, τῷ 1915, καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ βιβλιοθηκαρίου τοῦ τότε αὐτοκρατορικοῦ μουσείου 'Αλῆ Βέη ἔκδοσις. 'Εν τῷ χειρογράφῳ ἀναγράφονται τὰ μέχρι τοῦ ἔτους 1503 γεγονότα τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ.

Τρίτον χειρόγραφον, περιέχον τὰ μέχρι τοῦ 890 ἐγ. (: 1485) γεγονότα, εὑρίσκετο εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ διασήμου ἐν 'Ανατολῇ λιθογράφου Καγιόλ, ὅστις ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1865, διασπαρείσης τῆς πλουσιωτάτης βιβλιοθήκης του. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐμελέτησε καὶ ἀντέγραψεν ὁ σοφὸς Μόρτμαν τῷ 1859 καὶ μέχρι τοῦ 1917 εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ του κ. Γιόχαν Μόρτμαν.

Τέταρτον τέλος καὶ τελευταῖον χειρόγραφον εὑρίσκεται εἰς τὴν 'Εθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βιέννης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἐντύπου καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς ἐν λόγῳ βιβλιοθήκης, ἐν σελίδι 206 τοῦ τρίτου τόμου καὶ ὑπ' ἀριθμὸν 982, καὶ περιέχει τὰ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ 'Οσμὰν καὶ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ 'Ορχὰν (: 1326) γεγονότα.

Τὸ χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Τὸπ-Καποῦ ἠγοράσθη παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τῷ 1912, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 395 σελίδας. Ἑκάστη σελίς, διαστάσεων 22×16, ἀποτελεῖται ἀπὸ 13 στίχους, μήκους 11 ἑκ. Ὄνομα ἀντιγραφέως καὶ χρόνος ἀντιγραφῆς δὲν ἀναφέρεται, ἀλλὰ τόσον ἐκ τῆς γραφῆς ὅσον καὶ ἐκ τοῦ χάρτου—ἀρκεταὶ σελίδες εἶναι ἡμικατεστραμμέναι ἐκ τῆς ὑγρασίας—δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοῦτο ἐγράφη περὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος.

Τὸ χειρόγραφον τοῦ Βατικανοῦ ἐξ ἄλλου, εἶναι αὐτὸ τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Χάμμερ ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ» του λέγει: «. . . Καίπερ ἐπὶ πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη ἐρευνήσας, οὐκ ἠδυνήθην ἀνευρεῖν αὐτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Σῴζεται μόνον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ, ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς βασιλίσσης Χριστίνης, ἔνθα ἀνέγνων αὐτὴν καὶ ἐξέλεξα χωρία τινὰ τῆς ἱστορίας ταύτης.»[1]. 'Εγράφη παρ' ἀνωνύμου, ἐν Κωνσταν-

[1] Χάμμερ, 'Ιστορία, σελ. λζ'. Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος Χάμμερ ἐν σημειώσει 2 τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω σελίδος ἀναφέρει, εὑρίσκεται καὶ εἰς τὴν 'Εθνικὴν Βιβλιοθήκην Παρισίων χειρόγραφον, ὅπερ ἀναγράφεται ὡς «Ἱστορία τοῦ 'Ασὶκ Πασᾶ», πλὴν ὅμως εἶναι ἀνάξιον λόγου ἀπάνθισμα ὀθωμανικῆς ἱστορίας, οὐδεμίαν ἔχον σχέσιν μὲ τὸ Χρονικόν.

τινουπόλει τῷ 1589, καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν σελίδι 489 τοῦ 8ου τεύχους τοῦ ἔτους 1911 τοῦ γαλλικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος «Μουσουλμανικὸς Κόσμος», δημοσιευομένην βιογραφίαν τοῦ ἱστορικοῦ.

Τό γεγονὸς τέλος ὅτι ὁ σοφὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἱστορικὸς Χάμμερ δὲν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἄλλου, τοῦ τετάρτου χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (κατάλογος χειρογράφων, ἀριθμ. 982), ἀποδεικνύει ὅτι τό χειρόγραφον τοῦτο ἡ ἐν λόγῳ βιβλιοθήκη ἐπρομηθεύθη μετὰ τὸ ἔτος 1828, δεδομένου ὅτι ἡ Ἱστορία τοῦ Χάμμερ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Πέστῃ τῷ 1827.

Εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος ἑκάστου κεφαλαίου, ὁ συγγραφεὺς παραθέτει ἀνὰ δύο τετράστιχα ἐν εἴδει περιλήψεως καὶ εἰς γλῶσσαν ἁπλουστάτην τουρκικήν.

Ἐν τῇ κατωτέρω μεταφράσει παραλείπω τοὺς στίχους αὐτούς, ὡς καὶ κεφάλαιά τινα ἀναφερόμενα εἰς γεγονότα οὐδεμίαν ἔχοντα ἱστορικὴν σημασίαν. Βεβαίως ὁ μελετητὴς δὲν θὰ εὕρῃ εἰς τὸ μεταφραζόμενον τμῆμα τοῦ «Χρονικοῦ» ἱστορικὰς πληροφορίας ἰδιαζούσης σημασίας, οὔτε καί ἄγνωστα γεγονότα, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι καὶ περιττὴ ἡ μετάφρασίς του, δεδομένου μάλιστα, ὅτι, μετὰ τὴν «Ἱστορίαν» τοῦ Κριτοβούλου, τὴν «Ἱστορίαν» τοῦ Τουρσοῦν βέη[1] καὶ τὸ «Χρονικόν τῆς Ἁλώσεως» τοῦ Τατζῆ Τζαφέρ Τσελεμπῆ[2], εἶναι ἡ μόνη αὐθεντικὴ διήγησις τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ Μωάμεθ Β', τοῦ νεαροῦ πορθητοῦ τῆς Βασιλευούσης.

«ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΣΜΑΝ»

Βιβλίον Η'.

Βασιλεία Μεχμὲτ Β'., τοῦ Πορθητοῦ[3].

Κεφάλαιον.—Ἐν αὐτῷ ἐκθέτω τίνι τρόπῳ ὁ σουλτάνος Μεχμέτ, υἱὸς τοῦ προηγουμένου σουλτάνου Μουράτ, ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ἐν Ἀδριανουπόλει, πότε μετέβη εἰς Ἀδριανούπολιν, καὶ ποῦ διέμενεν.

Ἡμέραν τινά, ἐν ἔτει ἐγείρας 855 (: 1451), ἐνῷ ὁ σουλτάνος Μου-

[1] Τουρσοῦν Βέη, δεφτερδάρη τοῦ Μεχμὲτ Β': «Ταρίχι ἔβουλ Φὲτχ σουλτὰν Μεχμὲτ Χάν». Ἔκδ. Ἱστορ. Ἐπιτρ. Τουρκ. Κων/πολις 1913.

[2] Χειρόγραφον βιβλιοθήκης Χαλίς ἐφ. Ἐξεδόθη παρὰ τῆς Ἱστορ. ἐπιτροπῆς τῆς Τουρκίας τῷ 1915.

[3] Χειρόγραφον Βιβλιοθ. Ἀνακτ. Τὸπ-Καποῦ, σελ. 247—318. Ἔκδοσις Ὑπουργείου Παιδείας, Κων/πολις 1915, σελ. 139—218.

ράτ, ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ ἀνὰ τὴν πόλιν[1] περιπάτου του, διήρχετο τὴν παρὰ τὴν Νῆσον[2] γέφυραν, συνήντησε δερβίσην τινά, ὅστις τῷ εἶπε: «Πατισάχ! Ἐλάχισται αἱ ἡμέραι σου. Μεταμελήθητι!». Στραφεὶς τότε ὁ ἡγεμὼν πρός τόν Γιουρκὲδζ πασᾶν[3] τῷ εἶπε κατὰ λέξιν: «Ἔσο μάρτυς· μετανοῶ διὰ τὰ ἁμαρτήματά μου!» καί καλέσας τὸν Ἰσχὰκ πασᾶν[4], τόν ἠρώτησεν ἐὰν ἐγνώριζε τὸν δερβίσην. Ἐκεῖνος ἐπροθυμοποιήθη νὰ τόν πληροφορήσῃ ὅτι ἦτο ἐκ τῶν δοκίμων δερβισῶν τοῦ ἐν Προύσῃ τάγματος τοῦ Ἐμὶρ Σουλτὰν[5]. Κατηφὴς καὶ περίφροντις, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου ᾐσθάνθη σκοτοδίνην καί, καλέσας τὸν Χαλὴλ[6], ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ θρόνου καὶ ἀνέδειξεν ὡς διάδοχόν του τόν υἱόν του Μεχμέτ. Παραμείνας δὲ κλινήρης ἐπὶ τριήμερον, ἐξέπνευσε τήν τετάρτην ἡμέραν, ἄγων τὸ τεσσαρακοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας του[7]. Εἰδοποιήθη τότε ὁ υἱός του Μεχμὲτ, ὅστις ἔφθασε τὴν δεκάτην

[1] Ἐννοεῖ τὴν Ἀδριανούπολιν.

[2] Πρόκειται περὶ τῆς νησῖδος Γκιαοὺρ Ἀδᾶ, τοῦ Ἕβρου ποταμοῦ.

[3] Εὐνοούμενος τοῦ Μουράτ, διοικητής ἐν Μικρᾷ Ἀρμενίᾳ. Ἔτυχε τοῦ προνομίου νὰ ἐκδίδῃ ἴδιον νόμισμα, τὸ «Γιουρκὲδζ Κεσεσῆ». (Μανσουρῆ Ζαντέ Μουσταφᾶ πασᾶ, «Νεταγίτζ-οῦλ-βουκουάτ», ἔκδοσις β', Κωνσταντινούπολις 1911, σελ. 34).

[4] Οὗτος ἦτο Ἕλλην τὸ γένος βεζύρης τῆς Τουρκίας, ἐπὶ Μεχμὲτ Β' καὶ Βαγιαζήτ Β'. Διατελέσας κατ' ἀρχὰς διοικητὴς διαφόρων ἐπαρχιῶν, προήχθη τῷ 1470 εἰς βεζύρην, καὶ ὡς τοιοῦτος κατέστειλε τὴν ἐν Ἀνατολῇ ἐπανάστασιν τοῦ Καραμάνογλου καί ἄλλων. Ἐπαύθη τῷ 1472 κατά τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Οὐζοὺν Χασὰν καί τῷ 1482 ἐκλήθη ἐκ νέου εἰς τὸ πρωθυπουργικὸν ἀξίωμα. Παραιτηθείς μετὰ διετίαν, ἀπεστάλη βαλῆς εἰς Θεσσαλονίκην ἔνθα καί ἀπέθανε τῷ 1485.

[5] Διάσημος μουσουλμάνος θεολόγος, γεννηθεὶς ἐν Βουχάρᾳ, ὁπόθεν μετηνάστευσεν εἰς Κων/πολιν. Ἐκεῖ ἐφείλκυσε τήν προσοχήν τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὴτ Α', ὅστις ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα του. Ἐδίδαξεν ἐν Προύσῃ, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1430.

[6] Πρόκειται περὶ τοῦ Τζάνταρλη Χαλὴλ πασᾶ, βεζύρου τοῦ Μουράτ Β' (1492) καί μετέπειτα τοῦ Μωάμεθ Β'. Λέγεται ὅτι προέβαλεν ἀντιρρήσεις εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πορθητοῦ νὰ καταλάβῃ τήν Κων/πολιν καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀργισθεὶς ὁ σουλτάνος τόν ἀπεκεφάλισε τῷ 1453. (Ἴδε: Χάμμερ, τόμ. Β', σελ. 182).

[7] Ὁ θάνατός του ἐπῆλθε τὴν 3 Φεβρ. 1451. Σχετικῶς, τόσον οἱ ἡμέτεροι Νεοκαισαρείας Ἀμβρόσιος (Ἱστορία τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, Κων/πολις 1911, σελ. 107) καὶ Ἀβρ. Βαπορίδης (Ἐπίτομος Βιογραφικὴ Ἱστορία τῶν Σουλτάνων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, Κων/πολις 1887, ἔκδ. β', τεῦχος Α', σελ. 71), ὅσον καὶ οἱ ξένοι Σλουμπερζὲ (Ἅλωσις Κων/πόλεως, ἔκδ. γαλλική, Παρίσιοι 1926. σελ. 3), Χάμμερ (Ἱστορία Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίας, Μετάφρ. Κροκιδᾶ, Ἀθήνησι 1870, τόμ. Β'., σελ. 163—164), ἀναγράφουσιν ὅτι «... ἐνῷ συνεποσίαζε μετὰ φίλων, ἀπέθανεν ὑπὸ ἀποπληξίας». Τὴν πληροφορίαν ἐν τούτοις αὐτὴν διαψεύδουσι τὰ γραφόμενα τοῦ Ἀσίκ Πασᾶ Ζαντέ, ὡς καὶ τοῦ Μανσουρῆ Ζαντὲ Μουσταφᾶ πασᾶ (Νεταγίτζ-οῦλ-βουκουάτ, ἔκδ. Β'., σελ. 40), κατὰ τὰ ὁποῖα, ὁ Μουράτ, ἀσθενήσας αἰφνιδίως, παρέμεινε κλινήρης ἐπὶ τριήμερον.

τρίτην ἡμέραν[1], ἐνῷ, καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, οἱ διάφορρι πασᾶδες ἐφρόντιζον νὰ κρατῶσι μυστικὸν τὸν θάνατον τοῦ μονάρχου καὶ πρὸς τοῦτο δὲν ἐπέτρεπον νὰ τὸν πλησιάσῃ οὐδείς, συνεσκέπτοντο διαρκῶς καὶ συνεκάλουν τὸ διβάνιον, διένεμον τιμάρια εἰς τοὺς ἰσχυροὺς καὶ τοὺς προὔχοντας καὶ «σερμπέτια»[2] εἰς τὸν λαόν, ἐκάλουν ἰατροὺς καὶ διασήμους ἰμάμας.

Μετὰ παρέλευσιν δέκα τριῶν ἡμερῶν ἀκριβῶς, ἀφίχθη ὁ υἱός του σουλτάνος Μεχμὲτ καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει, ἀνακηρυχθεὶς σουλτάνος, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου θρόνου, τότε δὲ μόνον ὁ λαός ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως. Μετὰ τὸν ἐνθρονισμόν του, ἀπέστειλε τὸν νεκρὸν τοῦ πατρός του εἰς Προῦσαν, διατάξας τῷ Ἰσχὰκ πασᾶ νὰ συνοδεύσῃ καὶ νὰ θάψῃ αὐτὸν μεγαλοπρεπῶς, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τὸν μικρὸν ἀδελφόν του, τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς κόρης τῶν Ἰσφεντιὰρ[3], θεωρήσας περιττόν, ἀπέστειλε πλησίον τοῦ πατρός της, ὡς ἐπίσης ἀπέπεμψε καὶ τὰς μητρυιὰς αὐτοῦ[4]. Τοὺς πενθοῦντας δὲ διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς πόλεως, ἐνῷ ταυτοχρόνως ὁ ἴδιος ἀνελάμβανεν, ἐν μεγαλοπρεπεστάτῃ τελετῇ, τὴν διοίκησιν καὶ ἀρχὴν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως διεδόθη εἴδησις, καθ' ἣν ὁ Καραμάνογλου Ἰμπραὴμ Βέης, ἀπέστειλεν ἕνα τῶν υἱῶν του εἰς Κιουτάχιαν (: Κοτύαιον) παρὰ τῷ ἡγεμόνι Κερμιάν, ἄλλον εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἀϊδὶν[5], τρίτον εἰς τὴν χώραν τῶν Μέντεσε, ἵνα ἐξεγείρωσι τοὺς ἀπογόνους τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν εἰς ἐπανάστασιν, ἐνῷ ὁ ἴδιος διηυθύνθη πρὸς τὴν πόλιν Ἀλαϊέ[6]. Ἅμα τῇ πληροφορίᾳ ταύτῃ, ὁ Μεχμὲτ ἀνέδειξε τὸν Ἰσχὰκ πασᾶν τοπάρχην (: Βεϊλὲρ Βέην) Ἀνατολῆς καὶ ἐξῆλθε μετ' αὐτοῦ πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἰμπραὴμ Βέη. Ἀφιχθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς Προῦσαν, διέλυσε τοὺς νόθους υἱοὺς τοῦ Καραμάνογλου. Ἐκεῖθεν διηυθύνθη εἰς Ἄκ-Χισὰρ[1], τὸ ὁποῖον καὶ κατέλαβε. Ὅτε δὲ ἀφίχθη εἰς Ἰκόνιον, συνήντησε τὸν προρρηθέντα Ἰμπραὴμ Βέην, ὅστις κλαίων παρεκάλει τὸν τροπαιοῦχον σουλτάνον νὰ τὸν συγχωρήσῃ καὶ ὅστις παραλλήλως ἀπέστειλε καί πλούσια δῶρα καί χρήματα ἄφθονα εἰς τοὺς βεζύρας, ζητῶν τὴν μεσολάβησίν των. Σαγηνευθέντες δὲ οὗτοι ἐκ τῶν φλωρίων[2], συνεβούλευον τὸν Μεχμὲτ λέγοντες: «Οἱ πρόγονοί σου πολὺ πρὸ σοῦ ἦλθον εἰς τὸ βιλαγιέτιον αὐτὸ καὶ τὸ ἐκυρίευσαν, λυπηθέντες ὅμως ἀργότερον τὸ ἐπέστρεψαν εἰς τὸν ἡγεμόνα του. Ἐναπόκειται εἰς σέ, κραταιότατε πατισάχ, νὰ ἀποδεχθῇς τὴν προσφορὰν τοῦ Καραμάνογλου, ὅστις σοὶ δίδει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ καὶ ὑπόσχεται νὰ καταβάλλῃ ἐτήσιον φόρον καὶ ὁτιδήποτε ἄλλο ἐπιθυμήσῃς, καὶ νὰ τῷ ἐπιστρέψῃς τὴν χώραν του!». Ὁ βασιλεύς, πεισθεὶς εἰς τούς λόγους τῶν πασάδων, παρέδωσεν ἐκ νέου τὴν πόλιν εἰς τὸν Καραμάνογλου καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του[3].

Κεφάλαιον.—Ἐν αὐτῷ ἐκθέτω τὰς πράξεις τοῦ βασιλέως, ἐπιστρέψαντος εἰς τὴν χώραν του.

Ἐκφράσας τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔλθῃ διὰ Καλλιπόλεως εἰς τὴν Ρούμελην, ἐκάλεσεν εἰς σύσκεψιν τοὺς πασάδες καὶ βεζύρας. Οὗτοι δὲ τὸν ἐπληροφόρησαν, ὅτι εἰς τὴν Καλλίπολιν εἶχον καταπλεύσει πλοῖα ἑλληνικά. Τότε ὁ βασιλεὺς διηυθύνθη ἀμέσως εἰς Βιθύνιον, ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὸ παρὰ τὰ στενὰ τῆς Κωνσταντινούπολεως Ἀκτσὲ-Χισὰρ[4] καὶ διεπεραιώθη, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, εἰς τὴν χώραν τῶν Ἑλλήνων[5]. Στρατοπεδεύσας πρὸ τοῦ Ἀκτσὲ-Χισάρ, ἐκάλεσε τὸν Χαλὴλ πασᾶν, πρός τὸν ὁποῖον ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ κατασκευάσῃ ἀπέναντι ἀκριβῶς τοῦ ὑπάρχοντος φρουρίου καὶ ἕτερον. Πράγματι δέ, ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος, ἀνηγέρθη μεγαλοπρεπὲς φρούριον, ἔναντι ἀκριβῶς τοῦ παλαιοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς τοῦ Βοσπόρου ἀκτῆς[6].

---

1 Εὑρίσκετο ἐν Μαγνησίᾳ.

2 Γλυκὰ ποτά.

3 Οἰκογένεια Τούρκων δυναστῶν, ἀναφανεῖσα ἐν Παφλαγονίᾳ καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Πόντου κατά τὰς ἀρχὰς τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ὀσμανιδῶν, ἱδρύσασα δὲ κράτος ἰσχυρὸν εἰς τά μέρη ἐκεῖνα, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κασταμονήν, ἐπονομασθεῖσαν τότε Ρούμ-Μπαγντὰτ (=Ἑλληνικὴ Βαγδάτη).

4 Ὁ Μωάμεθ εἶχε μητέρα εὐτελῆ, ἐκ δούλων προερχομένην. Ἐκ τῶν μητρυιῶν αὐτοῦ, τήν ἐκ τοῦ Ἰσφενδιὰρ ἐξέδοτο δούλῳ, τὴν δέ σερβίδα Μάρω, θυγατέρα τοῦ Μπράνκοβιτς, ἀπέστειλεν εἰς τόν πατέρα αὐτῆς.

5 Ἀϊδὶν Ἰλῆ: Χώρα τοῦ Ἀϊδίν, ἔχουσα κατ' ἀρχὰς ὡς πρωτεύουσαν τὴν Ἔφεσον.—Ἡ πόλις Ἀϊδίνιον (: ἀρχαία πόλις τῶν Τράλλεων) ἐδόθη ὡς τιμάριον εἰς τόν ἐμίρην Ἀϊδίν.

6 Πόλις τοῦ Ἰκονίου, τὸ ἀρχαῖον Κορακίσιον.

1 Εἶναι τό Φιλομήλιον τῶν ἀρχαίων. Ἡ μεταγενεστέρα Ἀντιόχεια.

2 Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ λέξις «φλωρί», τὴν ὁποίαν ὁ ἐκδότης μετέτρεψεν εἰς «φλορίν».

3 Ἀκολουθοῦν δύο τετράστιχα, περίληψις τῶν προηγουμένων, ἅτινα παραλείπω.

4 Ἀκτσὲ-Χισὰρ ὀνομάζουν οἱ Τοῦρκοι τὴν Κρόϊαν τῆς Ἀλβανίας. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐνταῦθα πρόκειται περί τοῦ Γκιουζελτζὲ (Ἀνατόλ)-Χισάρ, τό ὁποῖον ἀνήγειρεν ὁ Βαγιαζὴτ παρὰ τὴν ἀσιατικὴν ὄχθην τοῦ Βοσπόρου, καί διὰ τοῦ ὁποίου διαπεραιωθεὶς ὁ Μουρὰτ εἰς Εὐρώπην κατεσκήνωσεν ἐγγὺς τῆς Βάρνης (1444).

5 Εἰς τὸ κείμενον ἀναφέρεται ὡς Ρούμ-Ἰλῆ, ἤτοι Χώρα τῶν Ρούμ (: Ἑλλήνων).

6 Τὸ ἀποκληθὲν κατ' ἀρχὰς Μπογὰζ-Κεσὲν καὶ ἤδη Ρούμελη-Χισάρ. Ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τῆς ἀνεγέρσεώς του δίδει ὁ Δούκας (Ἱστορία, σελ. 243, ἔκδ. Βόννης).

Τότε ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν "Ακ-Τσαϊρλῆ ὀγλοῦ Μεχμὲτ Βέην, διατάξας αὐτὸν νὰ παραβιάσῃ τὰς πύλας της. Ὁ Μεχμὲτ Βέης δὲ οὗτος, ἀφιχθεὶς πρὸ τῆς πόλεως, συνέλαβεν ἀρκετοὺς πολίτας, ἐνῷ οἱ ἄνδρες του ἔκλεπτον τὰ ζῷα τῶν πέριξ χωρικῶν. Ἔντρομοι οἱ χωρικοί, ἀπετάθησαν εἰς τὸν αὐτοκράτορά των, λέγοντες: «Οἱ Τοῦρκοι κλέπτουσι τὴν περιουσίαν μας, καταστρέφουσι τὰς κατοικίας μας!». Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀπήντησεν οὕτω: «Ἡ γειτνίασίς μας μετ' αὐτοῦ ὁμοιάζει μὲ τὴν γειτονίαν ἱέρακος καὶ κόρακος! Μοναδικὸν μέσον πρὸς σωτηρίαν μας ἀπὸ τὰς ὁρμὰς τοῦ Τούρκου, εἶναι ὁ φίλος μας Χαλὴλ πασᾶς. Καλὸν θὰ ἦτο νὰ τῷ ἀποστείλωμεν ἰχθῦς!». Πληρώσαντες δὲ τὰς κοιλίας τῶν ἰχθύων διὰ φλωρίων, ἀπέστειλαν αὐτοὺς εἰς τὸν προρρηθέντα πασᾶν [1]. Εἷς ὅμως ἐκ τῶν ὑπουργῶν τοῦ αὐτοκράτορος, ὀνομαζόμενος «Κουρλούκα» (: Κύρ-Λουκᾶς;) [2], οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην ἔχων τῷ Χαλὴλ πασᾷ, ἐδήλωσεν: «Ἀλλοίμονον!.. Ὁ Χαλὴλ θὰ δεχθῇ μὲν τοὺς ἰχθῦς, μὴ ἔχων ὅμως καμμίαν ἰσχύν, οὐδόλως θὰ συνδράμῃ ἡμᾶς. Ὀφείλομεν νὰ προετοιμαζώμεθα διὰ τὴν μάχην!». Πλὴν ὅμως, ὁ Χαλὴλ ἔλαβε τοὺς ἰχθῦς, ἔφαγεν αὐτοὺς καὶ ἀπέκρυψε τὰς κοιλίας των (: τὸ περιεχόμενόν των) εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον αὐτοῦ καί, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀπίστων, παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου ἀνέφερε σχετικῶς, κατορθώσας νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ ἀναβάλῃ τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφοδόν του. Πράγματι ὁ βασιλεύς, εἰπών: «Ἂς ἀναμείνωμεν τὸ θέρος! Καὶ ἂς πράξωμεν τότε κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Ἀλλάχ!», ἀνεχώρησε δι' Ἀδριανούπολιν, παραγγείλας τῷ φρουράρχῳ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ὀχύρωσιν τοῦ φρουρίου.

Μόλις συνεπληρώθησαν αἱ ἐλλείψεις καὶ ὁ ἐφοδιασμὸς καὶ ἦλθε τὸ θέρος, ὁ σουλτάνος Μεχμὲτ ἐδήλωσεν ὅτι θὰ παραθερίσῃ [3] εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτως ἐβάδισε κατὰ τῆς πόλεως τῶν Ρωμαίων, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκησεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Παρέταξεν εἰς τὸν Βόσπορον τετρακόσια πλοῖα, ἄλλα δὲ ἑβδομήκοντα, διελθόντα πρὸ τοῦ φρουρίου, ἐσχημάτισαν γέφυραν [4] ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διῆλθον εἰς τὴν ἀντιπέραν

---

[1] Ἴδε σχετικὰ ἐν Μ ό ρ τ μ α ν, «Die Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453, nach der Original Quellen bearbeiteit», Στουτγάρδη, 1858, σελ. 37—39.

[2] Θὰ πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ Νοταρᾶ. Ἐνδιαφερούσας πληροφορίας εὑρίσκομεν ἐν: Φ ρ α γ κ ί σ κ ο υ Β ί κ κ ι ο, Ἀνέκδοτος Κῶδιξ Ἑλληνικός, περὶ τῆς Ἱστορίας τῶν Τούρκων Σουλτάνων. Βιβλιοθήκη Βατικανοῦ, κῶδιξ III, ἐν περιοδ. «Ἐπιθεώρησις», Ρώμη, ἔτος Β', ἀριθμ. 7, Ἰούλιος 1939, σελ. 243 καὶ ἀριθμ. 8, Αὔγουστος 1939, σελ. 272 κ. ἑξ.

[3] Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει τὸ ῥῆμα «γιαϊλαμὰκ» ἐκ τοῦ «γιάϊ»: θέρος.

[4] Ἐνῷ ὅλοι σχεδὸν οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ τῆς ἁλώσεως, ἀναφέροντες τὰ τῆς

ὄχθην καὶ ἐπολέμησαν ἐπὶ πεντήκοντα ἡμερονύκτια. Τότε ὁ φιλελεύθερος ἡμῶν βασιλεὺς ὑπεσχέθη εἰς τοὺς πολεμιστάς του λεηλασίαν, καὶ οὕτω, τὴν πεντηκοστὴν πρώτην ἡμέραν, ἥτις συνέπιπτε νὰ εἶναι Πέμπτη [1], κατελήφθη τὸ φρούριον καὶ ἐκυριεύθη ἡ περίλαμπρος Κωνσταντινούπολις. Ἐγένετο ἄφθονος λεηλασία καὶ ἱκανοποιητικωτάτη λαφυραγωγία ἐκ μέρους τῶν πολεμιστῶν, οἵτινες ὑπερέβαινον τὰς διακοσίας χιλιάδας. Εὑρέθη ἐν τῇ πόλει ἄφθονος χρυσός, ἀρκετὸς ἄργυρος καὶ πλοῦτος πολυτίμων λίθων, κοσμημάτων καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων. Ἠχμαλωτίσθησαν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως καὶ ἐφονεύθη ὁ αὐτοκράτωρ αὐτῆς μετὰ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων του. Τὴν Τετάρτην, συνελήφθησαν ὁ Χαλὴλ πασᾶς, οἱ υἱοί του καὶ αὐτοὶ προσέτι οἱ «κετχουντάδες» [2] αὐτοῦ καὶ ἐφυλακίσθησαν. Εἶναι μακρὰ ἡ ἱστορία αὐτοῦ, ἄφθονα τὰ ὅσα ἔπραξε καὶ τὰ ὁποῖα εἶδον καὶ γνωρίζω καί, ὡς ἐκ τούτου, ὁμολογῶ ὅτι δικαίως ὑπέφερεν ὁ Χαλὴλ πασᾶς τὰς τυραννίας ταύτας. Τὴν πρώτην μετὰ τὴν ἅλωσιν Παρασκευήν, ὁ σουλτάνος μετέβη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἔνθα τὸ πρῶτον ἀνεγνώσθησαν αἱ εὐχαὶ τῆς ἡμετέρας θρησκείας ὑπὸ τοῦ σεϊχουλισλάμη Ἀζὶζ ἐφέντη, ἐνῷ καλλίφωνοι «χατήπ» (: ἱεροκήρυκες) τὸ πρῶτον ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ἐμνημόνευσαν τὸν τροπαιοῦχον σουλτάνον Μεχμὲτ Χάν, ἀποκαλέσαντες αὐτὸν Φατὴχ (: Πορθητήν). Ἡ ἅλωσις δὲ αὕτη ἐγένετο διὰ χειρὸς τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Χάν, ἐν ἔτει ἑγείρας 857 (: 1453).

Κεφάλαιον.—Τὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς καταστροφῆς καὶ ἐρημώσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐκ νέου ἀνοικοδομήσεώς της.

Ὁ πατισάχ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, διώρισε τὸν ἐκ τῶν δούλων του Σουλεϊμὰν Βέη [3] ἀρχιαστυνόμον [4] αὐτῆς καί, ἀποστείλας εἰς τὰ διάφορα βιλαγιέτια ἐπιτρόπους του, προσεκάλεσε τοὺς βουλο-

---

διαπεραιώσεως τῶν πλοίων τοῦ πορθητοῦ εἰς Κεράτιον, χρησιμοποιοῦσι τὴν λέξιν «κιζὰκ» (: δίολκος), ὁ Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντέ, ὁμιλεῖ περὶ γεφύρας (: κιοπροῦ).

[1] Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄλλους ἱστορικοὺς τῆς ἁλώσεως, ὁ Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντὲ λέγει ὅτι ἡ ἅλωσις ἐγένετο ἡμέραν Πέμπτην. Πλὴν ὅμως, τὰ κατωτέρω μᾶς πείθουν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ Τρίτης, ὡς ἄλλως τε εἶναι καὶ τὸ ὀρθόν.

[2] Τιμητικός τίτλος τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Εἶναι συνώνυμος τοῦ Κεχαγιᾶ, ὅστις φροντίζει καὶ θεωρεῖ τὰς διαφόρους ὑποθέσεις τοῦ προϊσταμένου του.

[3] Τόν Σουλεϊμὰν ἀναφέρει καὶ ὁ Κ ρ ι τ ό β ο υ λ ο ς. (Ἔκδοσις Ἱστορικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Τουρκίας. Ἐπιμελείᾳ Καρολίδου, Κωνσταντινούπολις 1912, σελ. 90.)

[4] Τὴν λέξιν «σούμπαση», μετέφρασα εἰς ἀρχιαστυνόμον. Βλέπε σχετικὰ εἰς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., τόμ. ΚΒ', σελ. 154γ. ὡς καὶ Μ η τ ρ ο π ο λ ί τ ο υ Ἡ λ ι ο υ π ό λ ε ω ς Γ ε ν ν α δ ί ο υ, «Φωτίειον Βιβλιοθήκην», Κωνσταντινούπολις 1933, Μέρος Α', σελ. 50, σημ. 96.

μένους ἐκ τῶν χωρικῶν καὶ ἀστῶν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα θὰ τοῖς ἐδίδοντο οἰκίαι, κῆποι, ἄμπελοι καὶ ἄλλα κτήματα. Πράγματι δέ, ὅσοι ἀφίχθησαν, ἔλαβον ἄφθονα κτήματα, οἰκόπεδα εἴτε οἰκίας καὶ οὕτω ἡ κυριευθεῖσα καὶ ἐρημωθεῖσα πόλις ἐπανῆλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς εὔκλειαν. 'Αργότερον, διὰ νέας διαταγῆς τοῦ σουλτάνου, οἱ ἱεροδίκαι καὶ ἀρχιαστυνόμοι τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν νέους κατοίκους, πλουσίους καὶ πτωχούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδόθησαν οἰκίαι 'Επειδὴ ὅμως διὰ τὰς δοθείσας αὐτὰς οἰκίας ἐζητήθη ἐνοίκιον, οἱ νεοαφιχθέντες παρεπονοῦντο λέγοντες: «Μᾶς ἐξωρίσατε ἐκ τῶν χωρίων μας, διὰ νὰ πληρώνωμεν ἐνοίκιον εἰς τὰς οἰκίας αὐτὰς τῶν ἀπίστων;» καί τινες μάλιστα ἐξ αὐτῶν, λαβόντες τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς, βεζύρης τις, συνετὸς καὶ φρόνιμος, ὀνομαζόμενος Κολλᾶ—Σαχίν, εἶπε τῷ σουλτάνῳ: «Γαληνότατε Πατισάχ μου! Οἱ πρόγονοί σου κατέλαβον τόσας χώρας καὶ πόλεις, καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπέβαλον ἐνοίκιον διὰ τὰς οἰκίας τῶν ἀπίστων. Φρονῶ ὅτι τὸ αὐτὸ ἁρμόζει καὶ τῷ σουλτάνῳ μου!». Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποδεχθεὶς τὰς συμβουλὰς τοῦ προρρηθέντος βεζύρου, ἐξέδωκε νέαν διαταγήν, διὰ τῆς ὁποίας ἔλεγεν: «Ὅσοι ἔλαβον οἰκίας, θὰ κατέχωσιν αὐτὰς ἄνευ ἐνοικίου» καὶ διένειμε τοῖς μουσουλμάνοις ἐπιστολάς, διὰ τῶν ὁποίων τοῖς ἐχαρίζοντο αἱ δοθεῖσαι οἰκίαι καὶ οὕτως ἤρχισεν ἐκ νέου εὐδαιμονοῦσα ἡ πόλις. Ἤρχισαν νὰ οἰκοδομοῦν «μεστζίτια» (: εὐκτηρίους οἴκους) καί, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἡ ὄψις τῆς πόλεως ἐλάμβανε τὴν παλαιὰν αὐτῆς εὔκλειαν. Ἕτερος τότε βεζύρης, υἱὸς ἀπίστου τινὸς καὶ παλαιὸς φίλος τῶν ἀπίστων ἡγεμόνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰσαχθεὶς τῷ σουλτάνῳ, ἀπέκτησε τὴν φιλίαν καὶ ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ βεζυρικὸν ἀξίωμα. Ἡμέραν τινά, ἄπιστοί τινες τῆς πόλεως, παρουσιασθέντες ἐνώπιόν του, τῷ εἶπον: «Τί λέγεις λοιπόν; Οἱ Τοῦρκοι ἀνοικοδομοῦσι τὴν πόλιν αὐτήν, σὺ δὲ ἀδιαφορεῖς δι' ὅλα αὐτά. Κατέλαβον τὴν χώραν τῶν προγόνων σου καὶ χώραν μας καὶ κατέχουσιν αὐτὴν πρὸ τῶν ὀμμάτων μας. 'Οφείλεις λοιπόν, ὦ ἔμπιστε τοῦ σουλτάνου βεζύρη, νὰ παρεμποδίσῃς τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν ἀνοικοδόμησιν ταύτην, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραμείνῃ, ὡς καὶ πρότερον, εἰς τὰς χεῖρας ἡμῶν!». Οὗτος δὲ ἀπήντησε: «Σᾶς ὑπόσχομαι νὰ πείσω τὸν σουλτάνον νὰ ἐπιβάλῃ ἐκ νέου ἐνοίκιον διὰ τὰς οἰκίας, ὥστε οἱ νέοι μέτοικοι, δυσαρεστούμενοι, νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν ἔρημον καὶ οὕτω νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἡμᾶς καὶ τὸν λαόν μας!». Πράγματι δέ, εὑρὼν εὐκαιρίαν εἰσηγήθη τῷ σουλτάνῳ τὴν ἐκ νέου εἴσπραξιν ἐνοικίου ἐκ τῶν μετοίκων καὶ πρὸς τοῦτο ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην γενικῆς καταγραφῆς τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως. 'Ανετέθη τότε εἴς τινα τῶν ἀπίστων ρωμηῶν, μετά τινος κοινοῦ, ἀνηθίκου μουσουλμάνου, ἡ καταγραφὴ αὕτη. Τῇ πονηρίᾳ δὲ τοῦ ἀπίστου, ὁ ἀδαὴς μουσουλμάνος κατέγραφεν ὅ,τι ἐκεῖνος τῷ ὑπεδείκνυε [1].

'Ερώτησις: Ποῖος ἦτο ὁ προαναφερθεὶς βεζύρης;

'Απάντησις: Εἶναι ὁ Ροῦμ Μεχμὲτ πασᾶς [2], ὅστις ἀργότερον συλληφθεὶς ἀπηγχονίσθη δικαίως.

'Ερώτησις: Ποῖα τὰ ἔργα τοῦ ἐνδόξου σουλτάνου Μεχμὲτ Χὰν ἐν Κωνσταντινουπόλει;

'Απάντησις: 'Οκτὼ μεδρεσέδες, εἰς τὸ κέντρον τῶν ὁποίων εὑρίσκεται ἔξοχον τέμενος. Ἔναντι τοῦ τεμένους αὐτοῦ ἓν νοσοκομεῖον [3] καὶ ἄλλο ἰμαρέτιον (: συσσίτιον, πτωχοτροφεῖον). Παραπλεύρως τῶν ἄνω μεδρεσέδων, ἀνήγειρεν ὡσαύτως ἄλλους ὀκτὼ μικροὺς μεδρεσέδες διὰ τοὺς δοκίμους ἱερωμένους. 'Εκτὸς δὲ αὐτῶν ὅλων, ἀνήγειρεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ 'Εγιοὺπ 'Ενσαρῆ [4] ἓν ἰμαρέτιον, ἕνα μεδρεσὲν καὶ ἓν περίλαμπρον τέμενος, τοῦ ὁποίου ὁ τροῦλλος εἶναι μεγαλοπρεπής [5].

Κεφάλαιον.—'Εκθέτω ἐν αὐτῷ πῶς καὶ διατί ἐκυριεύθη ἡ Αἶνος.

Ἡμέραν τινά, ὁ ἱεροδίκης Βερροίας, παρουσιασθεὶς τῷ σουλτάνῳ, ἐξέθεσε τὰ τῆς καταστάσεως τῆς ἐπαρχίας του καὶ τὰ ὅσα ὑπέφερον οἱ κάτοικοί της ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κατοίκων τῆς Αἴνου. 'Αφοῦ ἠσπάσθη τὴν χεῖρα τοῦ πατισάχ, τῷ εἶπε: «Μεγαλειότατε, ἡ κατάστασις τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βερροίας καὶ τῶν Ὑψάλων εἶναι ἀθλία καὶ ἀξιοδάκρυτος. Οἱ ἄπιστοι κάτοικοι τῆς Αἴνου, καταπονοῦσι τοὺς ἡμετέρους μουσουλμάνους, φυγαδεύοντες τοὺς σκλάβους αὐτῶν καὶ περιθάλποντες αὐτοὺς ἐν τῇ πόλει των. Οἱ ἡμέτεροι εἰσέρχονται εἰς Αἶνον πρὸς ἀναζήτησιν τῶν δού-

---

[1] Εἰς τὸ ἀραβιστὶ γεγραμμένον σύγγραμμα τοῦ Κ ι α τ ὶ π Τ σ ε λ ε μ π ῆ, «Φεζλεκὲ» καὶ ἐν σελίδι 208, ὑπάρχει σημείωσις τουρκιστί, λέγουσα ὅτι ἡ καταγραφὴ αὕτη τῶν οἰκιῶν τῆς Κων/πόλεως ἀνετέθη εἰς τὸν μετέπειτα δεφτερδάρη τοῦ πορθητοῦ, ἱστορικὸν Τουρσινὰ (: Τουρσοὺν) Βέη καὶ τὸν θεῖόν του, ἔπαρχον Βιθυνίας, Χαϊντὰρ 'Αλῆ Βέην.

[2] Ἕλλην ἀρνησίθρησκος, ἀνελθὼν ἐπὶ Μωάμεθ Β' εἰς τὸ βεζυρικὸν ἀξίωμα τῷ 1457 παυθέντος τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ, ἕνεκα τῆς κατὰ τοῦ ἡγεμόνος Καραμανίας ἀποτυχίας του. Νικηθεὶς ὅμως καὶ ὁ ἴδιος μετὰ δέκα τρία ἔτη, ἐπαύθη καὶ ἀπέθανε τὸ αὐτὸ ἔτος.

[3] Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ λέξις «μπιμαρχανέ», ἥτις σημαίνει φρενοκομεῖον, ἀλλὰ παλαιότερον διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐχαρακτηρίζοντο ὅλα γενικῶς τὰ νοσοκομεῖα.

[4] Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ σήμερον 'Εγιοὺπ Τζαμισῆ, τεμένους. 'Εκτίσθη τῷ 1458 ὑπὸ Μωάμεθ Β', ἀλλὰ κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 1766 καὶ ἀνοικοδομήθη κατὰ τὸν Χ α λ ὴ λ 'Ε τ χ ὲ μ («Τζαμιλεριμῖζ», Κων/πολις 1932, σελ. 29) τῷ 1819 ὑπὸ Μαχμοὺτ τοῦ Β', Εἰς τὸ τέμενος αὐτό, ἐζώνοντο οἱ σουλτάνοι, ἅμα τῇ ἀναρρήσει των εἰς τὸν θρόνον, τὸ ξίφος τῶν 'Οσμανιδῶν.

[5] 'Ακολουθοῦν τέσσαρα τετράστιχα, τὰ ὁποῖα παραλείπω.

λων των καί, ἐὰν μὲν εἶναι εὔποροι, προσφέροντες χρήματα ἢ τρόφιμα, ἐπανακτῶσι τοὺς δούλους αὐτῶν, ἐὰν ὅμως εἶναι πένητες, ὑβρίζονται, δέρονται, πολλάκις δὲ καὶ παραμένουσιν ἐκεῖ ὡς δοῦλοι καὶ αὐτοί. Ἄλλωστε, ἡ πόλις αὕτη τῆς Αἴνου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἰδικῆς σου πόλεως, διότι ἀνήκει εἰς τὰ ἐδάφη τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.». Ὁ σουλτάνος ἀπαντῶν εἶπε: «Μεβλανᾶ![1] Ὁ Θεὸς ἃς εὐλογῇ τὰς πράξεις σου!». Τότε, ἀπελθὼν ὁ ἱεροδίκης, ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὸν ἔμπιστόν του δοῦλον Χὰς Γιουνὶς[2] καί, νουθετήσας αὐτὸν καταλλήλως, ἀπέστειλε τῷ σουλτάνῳ, ὅστις πάλιν τῷ παρήγγειλε: «Σπεῦσε εἰς τὴν ἀποβάθραν καὶ συγκεντρώνων τοὺς «ρεΐσιδες»[3] εἰπὲ εἰς αὐτοὺς νὰ ἑτοιμάσωσι δέκα κάτεργα, νὰ ἐξοπλίσωσιν αὐτὰ καὶ τοὺς ἄνδρας των, νὰ προμηθευθῶσι κάλλιστα ξίφη, καὶ οὕτω πορεύου εἰς τὸν λιμένα τῆς Αἴνου φροντίζων νὰ κρατήσῃς μυστικὴν τὴν πορείαν σου, ἐγὼ δὲ θέλω διευθυνθῆ εἰς Ὕψαλα.». Ὁ Γιουνὶς Βέης, εἰσακούσας τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως, καὶ βασιζόμενος εἰς τὸν Θεόν, ἐπορεύθη καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Αἴνου, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς κατηυθύνθη εἰς Ὕψαλα. Ἰδὼν τότε ὁ ἡγεμὼν τῆς πόλεως, ὅτι τόσον ἀπὸ ξηρᾶς, ὅσον καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἐπέδραμον οἱ Τοῦρκοι, ἐστράφη εἰς τοὺς πέριξ αὐτοῦ ἀπίστους καὶ εἶπεν: «Ἀλλοίμονον, σύντροφοι! Οἱ Τοῦρκοι θέλουν νὰ μᾶς αἰχμαλωτίσουν!». Ἀμέσως τότε ἐκόμισε πρὸ τοῦ σουλτάνου τὰ ὑπάρχοντά του, τὸν υἱόν του καὶ τὴν προσφιλῆ του θυγατέρα καὶ τὴν γυναῖκά του, ὁ δὲ σουλτάνος ἐφέρθη εὐμενῶς πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ. Τὰς ἐρημωθείσας οἰκίας τῆς πόλεως διέθεσε διὰ τοὺς νεοαφιχθέντας ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν μουσουλμάνους, τὰς κατῳκημένας δὲ ὑπὸ τῶν ἀπίστων δὲν ἐξεκένωσεν.

Ἔναντι τῆς πόλεως εὑρίσκετο φρούριόν τι, καλούμενον Θάσος, τὸ ὁποῖον καὶ κατέλαβεν. Ὁμοίως κατέλαβε καὶ τὸ ἄλλο φρούριον, τὸ καλούμενον «Λιμὰν»[4] καὶ οὕτω κατέκτησεν ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν τῆς Αἴνου. Ἡ κατάληψις αὕτη ἐγένετο διὰ χειρὸς Μεχμὲτ Χάν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν ἐγείρας 857 καὶ 858 (: 1455—1456)[5].

[1] Ἡ λέξις μεταφραζομένη ἐπακριβῶς σημαίνει «ὁ Κύριος ἡμῶν!». Χρησιμοποιεῖται ἐν τούτοις ὡς τίτλος ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, σημαίνων: Κύριέ μου!

[2] Πρόκειται περὶ τοῦ Γιουνίς, τοῦ ἀργότερον, τῷ 1454, ναυάρχου τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου.

[3] Ἡ λέξις σημαίνει: πρόεδρος, ἀρχηγός. Ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, καὶ μέχρι σήμερον, οὕτω καλοῦνται οἱ πλοίαρχοι.

[4] Πρόκειται περὶ τῆς Λήμνου.

[5] Ὁ Δούκας ἀναφέρει τὸ γεγονὸς δι' ὀλίγων, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι καὶ Βενετοὶ ἱστορικοί, τοὺς ὁποίους παραθέτουσιν ὁ Χάμμερ καὶ ὁ Τσινκάϊσεν (Ἱστορία τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, σελ. 833-866), ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ διὰ μακρῶν. Ὡσαύτως

Κεφάλαιον[1].—Πῶς ἐκυριεύθη ἡ Νικόπολις καὶ ποῖος κατεῖχε αὐτὴν πρότερον;

Ἡ χώρα αὕτη[2] εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ τοῦ δεσπότου τῆς χώρας, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει[3]. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσχὰκ πασᾶ, Ἰσᾶ Βέης, ἀνεκοίνωσε τῷ σουλτάνῳ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ καταλάβῃ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Λὰς[4] καὶ ἐζήτει ὁδηγίας διὰ τὴν κατ' αὐτῆς ἐκστρατείαν του, παροτρύνων ταυτοχρόνως αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐφόδου. Τότε ὁ σουλτάνος, συγκεντρώσας τὸν στρατὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἐφωδίασεν αὐτὸν καταλλήλως καὶ ἐβάδισε πρὸς τὴν πόλιν τῶν Σκοπίων καὶ πέραν αὐτῆς, παρὰ τὸ ὄρος Κόρα Πόνικ (: Κοπαονίκ;), ἔνθα συνηντήθη μετὰ τοῦ Ἰσᾶ Βέη, ὃν ἔπεμψεν, ὅπως ζητήσῃ τὸ φρούριον[5]. Μεταβὰς αὐτός, ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου, πλὴν ὅμως ὁ φρούραρχος ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ αὐτό, λέγων: «Ἡ θρησκεία μας ἀπαγορεύει τὴν προδοσίαν κατὰ τοῦ ἡγεμόνος μας!». Τότε ὁ Ἰσᾶ Βέης τὸν ἠρώτησεν: «Ὁ βασιλεύς σου ἀπέθανεν. Ποῖον ἀποκαλεῖς ἡγεμόνα σου;». Ὁ φρούραρχος δὲ ἀπήντησεν: «Ἡ γυνὴ τοῦ κράλη τῆς Βοσνίας, εἶναι θυγάτηρ τοῦ δεσπότου μας· ἡ κόρη αὐτὴ εἶναι καὶ βασίλισσά μας»[6]. Ὀργισθεὶς ὁ Ἰσᾶ Βέης ἀνέκραξεν: «Ἀνόητοι ἄπιστοι! Ἀγνοεῖτε λοιπόν, ὅτι ὁ ἀφιχθεὶς πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεώς σας εἶναι ὁ ἔνδοξος σουλτάνος Μεχμὲτ Χάν; Δὲν γνωρίζετε ὅτι ἐκυρίευσε τὴν Κωνσταντινούπολιν;». Ὁ φρούραρχος ὅμως δὲν ἐπτοήθη καὶ ἀπήντησεν: «Ἂς κυριεύσῃ καὶ ἡμᾶς ἐὰν δύναται καὶ τολμᾷ!». Τότε ὁ σουλτάνος διέταξεν ἔφοδον καί, μετὰ σκληροὺς ἀγῶνας ἑπτὰ ἡμερῶν,

καὶ ὁ Κριτόβουλος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του (ἔκδ. Ἱστορ. Ἐπιτρ., Κων/πολις 1912, σελ. 103-144).

[1] Παραλείπω δύο τετράστιχα.

[2] Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τῆς Σερβίας.

[3] Ἐννοεῖ τὸν Γεώργιον Μπράνκοβιτς, υἱὸν τοῦ Βούκ, ἀνακηρυχθέντα τῷ 1427 δεσπότην τῆς τότε Σερβίας, ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Σκάδρου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς. Μετὰ τὴν κατοχὴν τῆς χώρας του ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπέθανε τῷ 1456. (Βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., τόμ. ΙΖ', σελ. 763γ).

[4] Πρόκειται περὶ τοῦ Λαζάρου Μπράνκοβιτς, υἱοῦ τοῦ Γεωργίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη τῷ 1456, ἀφοῦ παρηγκώνισε τοὺς πρεσβυτέρους ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἐβασίλευσεν ἐπὶ διετίαν, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του, ἡ Σερβία ἐγένετο τουρκικὸν πασαλίκιον. (Βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., ἔνθ' ἀνωτέρω.)

[5] Κατὰ τὸ «Τὰτζ-οὒλ-τεβαρὶχ» τοῦ Σααντεττὶν ἐφ. (Ἔκδ. Ἐθν. Τυπογ. Κων/πολις 1864, τόμ. Α', σελ. 452), τὸ φρούριον αὐτὸ εἶναι ἡ παλαιὰ πόλις τῆς νοτίου Σερβίας Νόβο Μπρντό, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κοσόβου. Εἶχεν ἀποικισθῆ ὑπὸ Γερμανῶν μεταλλωρύχων, οἵτινες κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα, ἐξεμεταλλεύοντο τὰ ἀργυροφόρα μεταλλεῖα τῆς περιοχῆς, ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως ὅμως τῆς χώρας εἰς τοὺς Τούρκους (1455) παρήκμασεν ἐντελῶς.

[6] Ἐννοεῖ τὴν σύζυγον τοῦ Λαζάρου, Ἑλένην.

κατέκτησε τὸ φρούριον. Εὑρέθησαν ἐντός αὐτοῦ τόσα πράγματα, ὥστε ἀδυνατῶ νὰ τὰ περιγράψω. Εἶχεν ἄφθονον χρυσὸν καὶ ἄργυρον ὁ δεσπότης τῶν Σέρβων, καὶ οὕτω ἐπλουτίσθη τὸ ταμεῖον τοῦ πατισάχ. 'Αφήσαντες δὲ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἱκανοὺς μουσουλμάνους καὶ ὅσους ἐκ τῶν ἀπίστων ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην, ἀπῆλθον πρὸς κατάληψιν τοῦ φρουρίου Τρεπτζία [1], τὸ ὁποῖον καὶ κατέλαβον. 'Εκεῖθεν κατηυθύνθησαν εἰς Τὰς-Χισάρ, τὸ ὁποῖον εὗρον ἐγκαταλελειμμένον καὶ κενόν, διότι, πρὶν ἢ ὁ 'Ισᾶ Βέης πολιορκήσῃ αὐτό, εἶχεν ἐπιδράμει ἐναντίον του ὁ 'Εβρενὸς ὀγλοῦ [2]. 'Αποχωρήσαντος τοῦ 'Ισᾶ Βέη, ὁ 'Εβρενὸς ὀγλοῦ μετέβη εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ἔνθα ἐδολοφονήθη ὁ γενναῖος ἡμῶν μονάρχης [3] καὶ εἰς μνήμην αὐτοῦ διένειμε φαγητὰ καὶ χρήματα τοῖς στρατιώταις. Ἡ νίκη αὕτη τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἐγένετο ἐν ἔτει ἐγείρας 858 (: 1456) [4].

Κεφάλαιον.—'Εν αὐτῷ ἐκθέτω πῶς ὁ Μεχμὲτ Χὰν ἐπολιόρκησε τὸ Βελιγράδιον [5].

Κεφάλαιον.—'Εν αὐτῷ διηγοῦμαι τὰ τῆς τελετῆς τῆς περιτομῆς τῶν υἱῶν τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ, Βαγιαζὴτ Χὰν καὶ Μουσταφᾶ Τσελεμπῆ [6].

Κεφάλαιον.—'Εκθέτω ἐν αὐτῷ τίνι τρόπῳ καὶ διὰ ποῖον λόγον ὁ σουλτάνος Μεχμὲτ Χὰν κατέλαβε τὸν Μορέαν.

Ἡμέραν τινά, ἄτομόν τι ἐκ Σερρῶν μετέβη εἰς Παλαιὰς Πάτρας [7] καὶ μετ' ἀγανακτήσεως εἶδε πολλὰς μουσουλμανίδας νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς σκλάβαι εἰς τοὺς ἀπίστους, οἵτινες τὰς ἐκακοποίουν καὶ ἐφέροντο σκαιῶς πρὸς αὐτάς. Τότε τὸ ἄτομον αὐτὸ ἠρώτησε τὰς μουσουλμανίδας αὐτὰς

[1] Κατὰ τὸ «Τὰτξ-οὒλ-τεβαρίχ» (ἔνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 454) «Ρόχοβ» (: Ράχοβον).

[2] 'Ο 'Εβρενὸς ὀγλοῦ καὶ ὁ 'Ισᾶ Βέης ἦσαν ὁμώνυμοι ἔγγονοι τοῦ Γαζῆ 'Εβρενός, υἱοί, ὁ μὲν τοῦ Χασάν, ὁ δὲ τοῦ 'Ισχὰκ 'Εβρενός. 'Αμφότεροι ὑπηρέτουν τὸν σουλτάνον Μωάμεθ Β', ὅστις μετὰ τὴν ἐν 'Αδριανουπόλει τελεσθεῖσαν τῷ 1456 περιτομὴν τῶν υἱῶν του, ἀπέστειλε τὸν μὲν πρῶτον εἰς 'Αλβανίαν, τὸν δὲ εἰς Οὐγγαρίαν, χάριν ἐπιδρομῆς. Βραδύτερον, ὁ δεύτερος ἀναφέρεται ὡς διοικητὴς Σκοπίων, τὸ δὲ ἔαρ τοῦ 1465 ἦτο διοικητὴς τοῦ Μορέως, ὡς τοιοῦτος δὲ ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Ἄργους, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκυρίευσε, χάρις εἰς τὴν προδοσίαν ὀρθοδόξου ἱερέως. 'Απέθανε τῷ 1488, πεσὼν κατὰ τὴν μάχην τοῦ 'Αδᾶ Τσαϊρὴ (16 Αὐγούστου 1488).

[3] Μουρὰτ Α', ὅστις ἐδολοφονήθη παρά τινος Σέρβου Μίλος Καμπίλοβιτς (1389).

[4] Παραλείπονται δύο τετράστιχα.

[5] Παραλείπεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὡς μὴ ἐνδιαφέρον ἀμέσως τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

[6] Ὡσαύτως.

[7] 'Εν τῷ κειμένῳ ἀναφέρεται ὡς «Μπάλλο Μπάντρα».

γυναῖκας: «Πῶς κατελήξατε εἰς τὸ βιλαγιέτιον τοῦτο καὶ διατί ὑπηρετεῖτε ὡς δοῦλαι παρὰ τοῖς ἀπίστοις;». «'Αλλοίμονον! ἀπήντησαν αὗται. Μόνον ὁ 'Αλλὰχ γνωρίζει τὰ ὅσα ὑποφέρομεν!». Καὶ οὕτω τὸ ἄτομον αὐτό, ἐπιστρέψαν ἐν τάχει εἰς 'Αδριανούπολιν, ἀνέφερε τῷ βασιλεῖ ὅσα διεπίστωσε καὶ εἶδε. Τότε ὁ βασιλεύς, ἐπιθυμῶν πάντοτε τὴν ὑπεροχὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιδράμῃ κατὰ τῶν τυράννων, καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ βιλαγιετίου τοῦ Μορέως. 'Αφίχθη εἰς «Κιορφὲζ» [1] καὶ κατέλαβεν αὐτό. Ὁμοίως κατέλαβε καὶ πάντα τὰ ἄλλα φρούρια, ἅτινα συνήντησε καθ' ὁδὸν καὶ οὕτως ἐγένετο κάτοχος ὁλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας τοῦ Μορέως, ἠχμαλώτισε τοὺς ἐν τοῖς φρουρίοις κατοίκους καὶ ἰδιοποιήθη ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτῶν. 'Εκεῖθεν ἐστράφη καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὴν πόλιν τῶν Σκοπίων. Ὅτε ὅμως ὁ σουλτάνος κατηυθύνετο πρὸς τὴν Πελοπόννησον, εἶχεν ἀποστείλει τὸν Μαχμοὺτ πασᾶν [2] εἰς τὸ βιλαγιέτιον τοῦ Λὰς (: τοῦ Λαζάρου, τὴν Σερβίαν) πρὸς κατάληψιν τῶν ἐναπομεινάντων εἰς χεῖράς του φρουρίων. Ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς δέ, πορευθεὶς εἰς Σερβίαν, ἐκυρίευσε τὰ φρούρια «Γκιουερτζινλὶκ Χισαρὴ» [3] καὶ «Σάβα» [4] καὶ «Γκιόρτζε» [5] καὶ «Μπαράνιτζε» [6], ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ φρούρια καὶ κατέλαβεν οὕτω τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν καὶ ἐπολιόρκησε καὶ τὸ παρὰ τὸ Βελιγράδιον φρούριον, τὸ ὁποῖον προηγουμένως εἶχε πο-

[1] Συνήθως οἱ παλαιοὶ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐννοοῦσι τὴν Κέρκυραν, ἀλλὰ πρόδηλον ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς Κορίνθου, τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον κατέλαβεν ὁ Μωάμεθ Β', ἐν Πελοποννήσῳ.

[2] Πρωθυπουργὸς τῆς Τουρκίας ἐπὶ σουλτάνου Μωάμεθ Β'. Ἦτο κατ' ἄλλους μὲν Κροάτης, κατ' ἄλλους δὲ υἱὸς Ἕλληνος καὶ Σερβίδος. Τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα ἦτο Μιχάλογλου, ἀλλὰ δὲν κατήγετο ἐκ τοῦ διασήμου Κιοσὲ-Μιχάλ. Αἰχμαλωτισθεὶς εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, ἀνετράφη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ Β', προσκολληθεὶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ διαδόχου Μωάμεθ, τοῦ ὁποίου ἐγένετο καὶ σύγγαμβρος, νυμφευθεὶς τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Τζιχὰν πασᾶ (: Ζαγανοῦ). 'Ανελθόντος δὲ τοῦ Μωάμεθ τὸν θρόνον, διωρίσθη ἀξιωματικὸς τῶν γενιτσάρων. Μετὰ τὴν ἅλωσιν, διωρίσθη τῷ 1454 μέγας βεζύρης. Διετέλεσεν ἀρχιστράτηγος κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς Βοσνίας καὶ Οὐγγαρίας ἐκστρατείαν καὶ κατόπιν ἐκυρίευσεν, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στόλου, τὴν Λέσβον. Τῷ 1471 ἀπεστάλη κατὰ τῆς Εὐβοίας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐκυρίευσεν. Τῷ 1472 διωρίσθη ἐκ νέου μέγας βεζύρης, ἀλλ' ἐπαύθη μετὰ δύο ἔτη καὶ ἐθανατώθη. (Ἴδε καὶ Χαλκοκονδύλην Η, 231 ἔκδ. Βόννης).

[3] Τὸ κάστρον τῶν περιστερῶν. Οὕτως ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Τούρκοις τὸ φρούριον τοῦ Τρικόρνου ἢ Κολουμπάτζ.

[4] 'Εννοεῖ τὴν Ρέσσοβαν.

[5] «Γκιόρτζε» ἐκάλουν οἱ Τοῦρκοι τὴν Κορυτσᾶν. 'Ενταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ τοῦ φρουρίου Κουρκοβάτζ.

[6] Βρανίζοβατς!

λιορκήσει ὁ σουλτάνος Μουράτ, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Παλαιὰς Πάτρας, ἀφοῦ προηγουμένως διῆλθεν ἐκ Σκοπίων, ἔνθα συνηντήθη μετὰ τοῦ πατισάχ. Ὁ βασιλεὺς τῷ εἶπεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀπολύσωσι τὰ στρατεύματα ἐπ' ἀδείᾳ, πλὴν ὅμως οὗτος διεφώνησε, προβάλλων τὸ ἐνδεχόμενον ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων. Ἐπιμείνας ὁ σουλτάνος, ἀπέλυσε μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ὁ ἀγροτικὸς φόρος (: τσιφτὲ ἀκτσεσὶ [1]) τῶν ραγιάδων [2] καθωρίσθη εἰς εἴκοσιν ἄσπρα. Ὡσαύτως καὶ ἡ μισθοδοσία τῶν σιπαχήδων (: ἱππέων) ηὐξήθη εἰς τριάκοντα (: ἄσπρα) καὶ ἔκτοτε παραμένει ἡ αὐτή [3].

Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς μετέβην εἰς Σκόπια, ἔνθα ὁ πατισὰχ μοὶ ἐξέφρασε τὴν εὐαρέσκειάν του. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπέστρεψεν ἐξ Ἀραβίας καὶ ὁ Μεβλανὰ Γκιουρανή [4], τὸν ὁποῖον ὁ σουλτάνος διώρισεν ἱεροδίκην Προύσης [5].

Ὅλα αὐτὰ τὰ προαναφερθέντα γεγονότα ἐγένοντο ἐπὶ σουλτάνου Μεχμέτ, ἐν ἔτει ἐγείρας 861 (: 1457).

Κεφάλαιον.—Ἐκθέτω ἐν αὐτῷ τίνι τρόπῳ κατελήφθη τὸ φρούριον «Γιλντὶζ Χισαρή» [6], ὅπερ εἶναι ἡ κλεὶς τοῦ βιλαγιετίου τοῦ Μορέως.

Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Μορέως, ὑπάρχει ἀκραῖόν τι φρούριον, ὅπερ εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μουράτ [7]. Κατὰ τοῦ φρουρίου λοι-

---

[1] Ἀκτσέ : τουρκικὴ λέξις, ὑποκοριστικὸν τοῦ ἄκ : λευκός. Τὸ ἄσπρον, ἀρχαῖον νόμισμα ἀργυροῦν, τίτλου 90, βάρους ἑνὸς τρίτου τοῦ δραμίου, ἐκ τῶν πρώτων ἐπὶ Ὀρχὰν κοπέντων τουρκικῶν νομισμάτων.

[2] Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ λέξις «ρεαγιά».

[3] Οἱ ἱππεῖς τοῦ παλαιοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐπὶ Μωάμεθ, ἐμισθοδοτοῦντο διὰ 30 ἄσπρων ἡμερησίως. Οἱ ἀρχηγοί των ὅμως, οἵτινες ἀπεκαλοῦντο Σιπαχῆ Ἀγαλαρῆ, εἰσέπραττον διακοσίας χιλιάδας ἄσπρων κατ' ἔτος ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ τριακοσίας ἐν καιρῷ πολέμου. Ἰ σ μ α ῒ λ Χ α κ κ ῆ : Διοργάνωσις Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἔκδ. Ἱστορ. Ἑταιρ. Ἄγκυρα 1937, σελ. 80 κ. ἑξ.).

[4] Μεβλανὰ ἢ Μολλᾶ Γκιουρανῆ. Ὁ τέταρτος χρονολογικῶς σεϊχουλισλάμης τῆς Τουρκίας. Ὁ σουλτάνος Μουράτ Β', ἐκτιμήσας τὰς γνώσεις του, τῷ ἀνέθεσε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ του Μεχμέτ, τοῦ κατόπιν Πορθητοῦ. Ἀνελθόντος τούτου τὸν θρόνον, ὁ Γκιουρανῆ ἐγένετο κατ' ἀρχὰς βεζύρης, ἀλλὰ δυσαρεστηθεὶς ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον. Ἀργότερον ὅμως ὁ Μωάμεθ ἐτίμησε τὸν διδάσκαλόν του, διορίσας αὐτὸν κατ' ἀρχὰς ἱεροδίκην (: καδῆν) Προύσης καὶ ἀργότερον σεϊχουλισλάμην. Εἶναι μία τῶν μᾶλλον σημαινουσῶν προσωπικοτήτων τῆς ἐποχῆς τοῦ Πορθητοῦ. Ἀπέθανε τῷ 1487 ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐτάφη εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ κτισθὲν τέμενος ἐν Γιουκσὲκ-Καλδιρὶμ τοῦ Σταυροδρομίου. Ἔγραψε πλῆθος ἀραβικῶν θρησκευτικῶν ἔργων, ὡς καὶ ποιητικὴν συλλογὴν ἀσκητικῶν ποιημάτων, τιτλοφορουμένην «Σαφιγιέ».

[5] Παραλείπονται δύο τετράστιχα.

[6] Οὕτως ἐκάλουν οἱ Τοῦρκοι τὸν Ἀκροκόρινθον (: κάστρον τῶν ἄστρων).

[7] Πρόκειται περὶ τῶν τειχῶν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἅτινα κατεστράφησαν ἐκ θεμελίων τῷ 1446 ἐπὶ Μουράτ τοῦ Β'.

πὸν αὐτοῦ ἐπέδραμον ἀπὸ θαλάσσης οἱ στρατιῶται τῶν ἀπίστων, καὶ ἀνῳκοδόμησαν αὐτό, ἀπεκλεισθέντων οὕτω τῶν μουσουλμάνων, οἵτινες κατῴκουν εἰς τὸ προηγουμένως κυριευθὲν βιλαγιέτιον. Ἀγγελιαφόρος πεμφθεὶς εἰδοποίησε τὸν σουλτάνον ὅτι οἱ ἄπιστοι ἀνῳκοδόμησαν τὸ ἀκραῖον φρούριον καὶ ἀπέκλεισαν τοὺς μουσουλμάνους. Ὁ βασιλεὺς τότε ἔπεμψε τὸν Μαχμοὺτ πᾶσαν κατ' αὐτοῦ καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπορεύθη καὶ ὁ ἴδιος πρὸς συνάντησίν του. Ὁ Μαχμούτ, κατόπιν πορείας ἀρκετῶν ἡμερῶν, ἀφίχθη πρὸ τοῦ ἀκραίου τούτου φρουρίου Ἔπαρχος (: σαντζὰκ Βέης [1]) τοῦ Μορέως, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἦτο ὁ Σινὰν Βέης, υἱὸς τοῦ Ἐλβὰν Βέη, καὶ ὡς ἕδραν του εἶχε τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου. Μόλις ἐπληροφορήθη ὅτι ἤρχετο ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς, συνεκέντρωσε τὸν μουσουλμανικὸν πληθυσμὸν καὶ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἤρξατο προετοιμασίας, δι' ἔφοδον. Εἰδοποιηθέντες ὅμως καταλλήλως οἱ ἄπιστοι, παρά τινος κατασκόπου, ὅτι ἐπέκειτο εἰσβολὴ Τούρκων, ἤρχισαν ἀπομακρυνόμενοι, ὅτε καὶ ὁ Σινὰν Βέης ἐξῆλθε τοῦ φρουρίου. Οἱ ἄπιστοι ὅμως, ἐπιβιβασθέντες τῶν πλοίων των ἀπέδρασαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίχθη καὶ ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς, ὅστις, ἐκλέξας περὶ τὰς δύο χιλιάδας πολεμιστῶν, ἀπέστειλεν αὐτοὺς πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀπίστων, οὗτοι δὲ προφθάσαντες ἐνίους ἐκ τῶν ἀποδρασάντων ἀπίστων τοὺς ἠχμαλώτισαν. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, ὁ Μαχμοὺτ ἀνέμενε τὸν σουλτάνον. Συναντηθέντες ἐκεῖ, ἐπορεύθησαν καὶ κατέλαβον τὰ φρούρια «Λοντὰρ» [2] καὶ «Γιλντὶζ-Χισὰρ» (: Ἀκροκόρινθον) καὶ ἄλλα ἓξ φρούρια, ἅπαντα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Πελοποννήσου [3]. Τὰ φρούρια αὐτὰ ἐκαλοῦντο τότε «Καρλοῦ Ἰλῆ» (: Χιονώδης Χώρα ;) καὶ οἱ βέηδες αὐτῶν ἐλέγοντο «Καρλοῦ ὀγουλλαρῆ» (: Τέκνα τοῦ Καρλοῦ (: Καρόλου;) [4]), εἰς

---

[1] Οἱ «σαντζὰκ Βέηδες», ἐν καιρῷ πολέμου, διῴκουν τὸν στρατόν, παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Τοπάρχου (: Βεϊλὲρ Βέη). Ἐμισθοδοτοῦντο διὰ τετρακοσίων χιλιάδων ἄσπρων καὶ προαγόμενοι ἐλάμβανον τὸν τίτλον τοῦ Τοπάρχου. («Κανουνναμέϊ Ἄλι Ὀσμάν» (: Ὀθωμανικὴ Νομοθεσία), ἔκδοσις Ἱστορ. Ἐπιτρ. Τουρκίας, Κων)πολις 1914, σελ. 14,22.)

[2] Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ Βατικανοῦ ἀναγράφεται ὡς Λοντάν. Πρόκειται περὶ τῆς κωμοπόλεως Λεοντάρι(ον). Κατά τινα ἐκδοχήν, ἡ ὀνομασία αὕτη προέρχεται ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν οἰκογένειαν τῶν Λεονταρίων. Κατελήφθη τῷ 1391 ἀπὸ τὸν Τοῦρκον ναύαρχον καὶ ἀρχιστράτηγον Ἐβρενός. Τὰ τείχη της καταστραφέντα, ἀνῳκοδομήθησαν, διότι τῷ 1460, εἰς τὴν κάθοδον τοῦ Πορθητοῦ, τὸ Λεοντάρι ἀντέταξε πεισματώδη ἄμυναν. Κατὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν, καθωρίσθη ὡς ἐμλιάκιον, τὰ δὲ κτήματά του ἀπετέλεσαν περιουσίαν τοῦ σαραγίου.

[3] Ἐννοεῖ ἴσως τὸ Ναυαρῖνον, τὴν Βόστιδζα, τὴν Λίστραιναν, τὰς Πάτρας, τὰ Καλάβρυτα καὶ τὴν Ἀρκαδίαν, αἵτινες, ὡς γνωστόν, παρεδόθησαν ἀμαχητεὶ τῷ 1460.

[4] Ὑπάρχει ἄραγε κάμμια σχέσις μὲ τὸν Κάρολον Β', τὸν Ἀνδηγαυικόν, βασιλέα τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν δύο Σικελιῶν, οὗτινος κτήσεις ἦσαν ἡ ἡγεμονία τοῦ Μορέως, τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ βασίλειον τῆς Ἀλβανίας κ. ἄ. ;

τὴν ζωὴν τῶν ὁποίων ἐδόθη τέλος. 'Εκεῖθεν διηυθύνθησαν εἰς χωρία τινὰ τοῦ 'Εγρίπου (: Εὐβοίας), ἅτινα ἐπί τι διάστημα παρεβίασαν καὶ ἀνεχώρησαν. Αἱ ἐπιχειρήσεις δὲ αὗται ἐγένοντο ἐν ἔτει ἐγείρας 864 (: 1460), διὰ χειρὸς τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Χὰν Γαζῆ.

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῆς καταλήψεως τῆς Σεμένδρας [1].

Κεφάλαιον.—'Εκθέτω ἐν αὐτῷ τίνι τρόπῳ κατελήφθη ἡ 'Αμάσρα.

'Η 'Αμάσρα εἶναι φρούριόν τι, τοῦ ὁποίου ἡγεμὼν εἶναι φράγκος τις καὶ εἰς τὸ ὁποῖον κατέφευγον ἅπαντες οἱ ἀποδράσκοντες ἐκ τῶν βιλαγιετίων τῆς 'Ανατολῆς δοῦλοι, καὶ τοῦ ὁποίου οἱ ἄπιστοι συχνάκις ἐξήρχοντο εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐλήστευον τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, οὐχὶ σπανίως δέ, οἱ αἰχμάλωτοι τῆς 'Ανατολῆς ἀπεδίδρασκον ἐξ 'Αμάσρας [2] εἰς Ρούμελην [3]. Ὅτε δὲ συνέπιπτε νὰ συλληφθῶσι, λέγοντες «Τὸ πλοῖον αὐτὸ ἀνήκει εἰς ξένον κράτος», ἐξηκολούθουν ἀνενόχλητοι τὸν πλοῦν των. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν πληροφορηθεὶς ὁ σουλτάνος Μεχμέτ, ἠρώτησε τὸν βεζύρην του: «Μαχμούτ! Ποῦ εὑρίσκεται τὸ φρούριον αὐτό, ὥστε οἱ πρόγονοί μου καὶ ὁ πατήρ μου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ καταλάβωσι;». Τότε ὁ Μαχμοὺτ τῷ ἀπήντησεν: «Αἰτία δι' ἣν δὲν ἐκυριεύθη τὸ φρούριον τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον, εἶναι ὅτι ἐγράφη παρὰ τοῦ 'Αλλὰχ νὰ καταληφθῇ διὰ χειρὸς τοῦ ἐνδόξου σουλτάνου μου!». 'Ο σουλτάνος τότε διέταξε: «Μαχ-

[1] Παραλείπεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὡς μὴ ἐνδιαφέρον τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

[2] 'Εννοεῖ τὴν Ἄμαστριν, πόλιν παράλιον τῆς Παφλαγονίας, ἱδρυθεῖσαν τῷ 300 π. Χ. ὑπὸ τῆς 'Αμάστριδος. 'Ἐλέγετο κατ' ἀρχὰς 'Αμάστρα, λόγῳ δὲ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὴν νῆσον 'Αμάστρης ἢ 'Αμάστριδος. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀπετέλει μίαν τῶν σπουδαιοτέρων πόλεων τῆς βορείου παραλίας τῆς Μικρᾶς 'Ασίας. Τῷ 797 οἱ Ἄραβες ἐπολιόρκησαν αὐτήν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. 'Αργότερον, τῷ 865, ὑπέστη φοβερὰς δοκιμασίας ἐκ μέρους ρώσσων ἐπιδρομέων, οἵτινες τὴν κατέστρεψαν. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐξηκολούθει νὰ ἔχῃ σπουδαιότητα ὡς ἐμπορικὸς λιμήν, εἶχον δὲ ἐγκαθιδρύσει ἐνταῦθα σπουδαῖον ἐμπορικὸν σταθμὸν οἱ Γενουᾶται, οἵτινες κατώρθωσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἐφόσον ἐπροχώρει ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους, νὰ κάμουν καὶ πολιτικὴν κατοχὴν τῆς πόλεως. 'Η κατοχὴ αὐτὴ διήρκεσεν ὀλίγα ἔτη καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1460, ὅτε ἐξεδιώχθησαν οἱ Γενουᾶται καὶ ἡ Ἄμαστρις ὑπετάχθη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' τοῦ Πορθητοῦ. Σήμερον ἡ πόλις, 'Αμάσρα καλουμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀνήκει διοικητικῶς εἰς τὸν νομὸν Κασταμονῆς. (Ἴδε περὶ 'Αμάστριδος: 'Α ν ω ν ύ μ ο υ, Περίπλους Εὐξείνου Πόντου, 15 καὶ T u r n e f o r t, Rélation d'un voyage du Lévant, Λυὼν 1717, 3, 31 κ. ἑξ. ὡς καὶ Δ ο ύ κ α: Χρονογραφίαν, σελ. 163, ἔκδ. Βόννης καὶ Σ τ ρ ά β ω ν ο ς: Γεωγραφικά, 12, 3, 10).

[3] 'Η φράσις αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης.

μούτ! Προετοιμάσου καταλλήλως, ὥστε νὰ ἐκτελέσωμεν ὅ,τι ὁ 'Αλλὰχ διέταξε!». Καὶ ὁ Μαχμούτ, ἁρματώσας πλοῖα καὶ συγκεντρώσας γενναίους καὶ ἀνδρείους πολεμιστάς, ἀνεχώρησε δι' 'Αμάσραν. Παραλλήλως δὲ καὶ ὁ σουλτάνος ἐπορεύθη πρὸς τὴν πόλιν Μπόλου (: Βιθύνιον) καὶ ἐκεῖθεν εἰς 'Αμάσραν.

Πληροφορηθεὶς ὁ 'Ισφεντιὰρ ὀγλοῦ 'Ισμαὴλ Βέης τὴν ἄφιξιν τοῦ σουλτάνου εἰς 'Αμάσραν, μετέβη εἰς Σινώπην καὶ ἀπέστειλεν ἐκεῖθεν τῷ Μεχμὲτ ἱκανοὺς ἄνδρας. Καὶ ὁ σουλτάνος, εἰσελθὼν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ἀπεβίβασε πλείστους πολεμιστάς. 'Ιδὼν τότε τὸν ἐπελθόντα στρατὸν ὁ ἡγεμὼν τοῦ φρουρίου καὶ ἀντιληφθεὶς ὅτι ὁπωσδήποτε ἐπέκειτο ἡ κατάληψίς του, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἐπρόκειτο νὰ προβάλῃ ἀντίστασιν, ἐστράφη εἰς τοὺς πέριξ αὐτοῦ εὑρισκομένους ἀπίστους καὶ εἶπεν: «'Αδελφοί! Προτείνω ὅπως παραδώσωμεν τὸ φρούριον εἰς τὸν ἐπιδρομέα.» [1]. Ἅπαντες δὲ οἱ παρόντες ἀπεδέχθησαν τὴν τοῦ βασιλέως πρότασιν καὶ ἔπεμψαν τῷ σουλτάνῳ τὸν ἴδιον αὐτῶν ἡγεμόνα, ἵνα παραδώσῃ τὴν πόλιν. Μετὰ τοῦ ἡγεμόνος δὲ ἦλθον καί τινες τῶν προυχόντων καὶ ἐγκρίτων ἀπίστων καὶ ἐδήλωσαν ὑποταγὴν τῷ σουλτάνῳ, οὗτος δέ, ἐν τῇ μακροθυμίᾳ του, δὲν ᾐχμαλώτισεν οὐδένα ἐξ αὐτῶν, διέταξε μόνον [2] τὴν μετοικεσίαν εἰς τὸ φρούριον τοῦτο τῶν κατοίκων ἑνὸς ἀπεμακρυσμένου φρουρίου τῆς χώρας τῶν Βλάχων (: Βλαχίας), κτήματος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, καὶ μετέτρεψεν εἰς τέμενος τὴν περίλαμπρον ἐκκλησίαν τῆς πόλεως, ἵνα δύνανται οἱ ἐν αὐτῇ πιστοί, νὰ προσεύχωνται ὑπὲρ μακροημερεύσεως καὶ εὐδαιμονίας τοῦ ἐν ἔτει ἐγείρας 864 (: 1460) κατακτήσαντος τὴν ἐν λόγῳ πόλιν νικηφόρου σουλτάνου Μεχμὲτ Χὰν [2].

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῆς ἁλώσεως ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Χὰν Γαζῆ τῆς Σινώπης καὶ τοῦ «Κοϊλοῦ Χισάρ» [3] καὶ τῆς Κασταμονῆς [4].

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῆς ὑποταγῆς τοῦ 'Ισμαὴλ καὶ τῆς ἐγκαθιδρύσεως αὐτοῦ εἰς 'Αϊνέγκιολ (: 'Αγγελόκωμα) καὶ Γιὰρ—Χισὰρ [5] ὡς διοικητοῦ [6].

[1] Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ λέξις «μουστερῆ» (: πελάτης).

[2] Παραλείπονται δύο τετράστιχα.

[3] Κόϊ, εἰς τὴν παλαιὰν τουρκικὴν διάλεκτον, σημαίνει πρόβατον (: κογιοῦν) καὶ Κοϊλοῦ-Χισὰρ ἢ Κογιουνλοῦ Χισὰρ φρούριον τῶν προβάτων. 'Ισχυρὸν φρούριον ἀνατολικῶς τῆς Εὐδοκιάδος. 'Ο Ν ε ο κ α ι σ α ρ ε ί α ς (Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 32) ἀποκαλεῖ αὐτό, φρούριον τοῦ Βαφέως παρὰ τὴν Νικομήδειαν.

[4] Παραλείπεται τὸ κεφάλαιον ὡς μὴ ἐνδιαφέρον.

[5] Τὸ Γιάρ-Χισὰρ κεῖται μεταξὺ Προύσης καὶ 'Αγγελοκώμων, ἀπέχει δὲ τῆς Κιουτάχιας (: Κοτυαίου) δέκα ὥρας.

[6] Παραλείπεται ὡσαύτως.

Κεφάλαιον.—Τίνι τρόπῳ ἐκυριεύθη τὸ Κοϊλοῦ-Χισὰρ καὶ ὅσα συνέβησαν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο [1].

Πρὸ τῆς καταλήψεως τοῦ Κοϊλοῦ-Χισὰρ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ, εἰς τὸ ἐν λόγῳ φρούριον εὑρίσκετο διοικητής τις ὀνόματι Χουσεΐν Βέης. Ἡμέραν τινά, ἐξελθὼν πρὸς θήραν εἰς τὴν παρακειμένην πεδιάδα, συνελήφθη παρὰ τοῦ Οὐζοὺν Χασὰν [2] καὶ βιασθεὶς τῷ παρέδωσε τὸ φρούριον. Πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ σουλτάνος, ἔπεμψεν ἀγγελιαφόρον εἰς τὸν Τοπάρχην Ρούμελης Χαμζᾶ Βέην [3], διατάσσων αὐτὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Κοϊλοῦ-Χισὰρ καὶ νὰ καταλάβῃ αὐτό, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει, νὰ πολιορκήσῃ τὴν ἐπαρχίαν ὁλόκληρον καὶ νὰ πυρπολήσῃ τὰ χωρία, ὥστε νὰ καταστραφῇ ὁλόκληρον τὸ βιλαγιέτιον. Ὁ Χαμζᾶ Βέης, ὑπείκων, ἐπορεύθη κατὰ τοῦ φρουρίου ἐπὶ κεφαλῆς ἱκανοῦ στρατοῦ καὶ ἐπολέμησεν ἐπ' ἀρκετόν, ἀντιληφθεὶς ὅμως ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον, ἐπολιόρκησε τὴν ἐπαρχίαν ὁλόκληρον. Ἡμέραν τινὰ οἱ ἐπιδρομεῖς εὑρέθησαν πρὸ ἑνὸς ἀρμενικοῦ χωρίου, τὸ ὁποῖον ἐλεηλάτησαν καὶ μετῆλθον πλείστας βιαιότητας κατὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἰδίως δὲ κατὰ τῶν νέων. Γενικῶς οἱ ἐξωργισμένοι πολεμισταὶ τοῦ Ἰσλὰμ ἐποίησαν σπουδαιοτάτας πράξεις [4]. Πρὸ τῆς βιαιότητος ταύτης τῶν στρατιωτῶν μας, οἱ ἀρμένιοι ἀπετάθησαν εἰς τὸν Οὐζοὺν Χασὰν λέγοντες: «Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ προηγουμένου ἡγεμόνος μας, δὲν εἴχομεν ὑποστῆ τοιαύτην προσβολὴν [5] καὶ μάλιστα ὁ βασιλεύς μας τότε ἦτο ἀνίσχυρος. Ἁρμόζει τώρα, ἐνῷ ἔχομεν βασιλέα τόσον μεγαλοπρεπῆ καὶ ἰσχυρόν, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα μας νά ὑποστῶσι τοιαύτην ἄδικον ἐπίθεσιν;». Ὁ Χαμζᾶ Βέης ἐν τούτοις, ἐπέστρεψεν ἐκ νέου εἰς τὴν ἐπαρχίαν του καὶ ἔκτοτε διῆλθον ἀρκετὰ ἔτη. Ὁ πανίσχυρος σουλτάνος Μεχμὲτ Χὰν ἐβάδισε τρο-

[1] Ὅσον καί ἄν τό κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει ἀμέσως τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, μεταφράζεται ὡς ἀπαραίτητον διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ἀκολουθούντων.

[3] Ὁ μεγαλύτερας ἡγεμὼν τῆς τουρκομανικῆς δυναστείας τοῦ Λευκοῦ Κριοῦ (: Ἂκ Κογιουνλοῦ), ἥτις ἐκυριάρχησεν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ. Ἀνελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῷ 1466 ἐν Διαρβεκίρῃ, ἐφόνευσε τὸν ἡγεμόνα τῆς ἀντιζήλου δυναστείας τοῦ Μέλανος Κριοῦ (: Καρὰ Κογιουνλοῦ) Δζιχὰν Σὰχ καὶ μετά ἕν ἔτος τὸν ἔγγονον τοῦ Ταμερλάνου, Ἄμπου Σεῒτ Μιρζά, οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰ ἱδρύσῃ μέγα κράτος μέ πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Ταμπρὶζ τῆς ΒΑ. Περσίας. Τῷ 1472 περιεπλάκη εἰς πόλεμον πρός τόν σουλτάνον Μωάμεθ Β' τόν Πορθητήν, ἀλλ' ἡττήθη ὁλοσχερῶς. Ἀπέθανε τῷ 1477. Εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἀνεψιὰν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, Δαυῒδ τοῦ Κομνηνοῦ.

[3] Ἀνεψιὸς τοῦ Καστριώτου (: Ἰσκενδὲρ Βέη) τῆς Ἀλβανίας.

[4] Ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ, ἡ φράσις αὐτη παρουσιάζεται ὡς « . . . ἔσφαλον τά μέγιστα!».

[5] Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ λέξις «μουρνταρλὶκ» (: ἀκαθαρσία).

παιοῦχος, καί ἀφίχθη εἰς Σκόπια [1], τὰ ὁποῖα ἐκυρίευσεν. Ἐκεῖθεν διηυθύνθη εἰς Κοϊλοῦ—Χισάρ, καὶ ἐγκαταστήσας πρὸ τοῦ φρουρίου τηλεβόλα ἤρχισε βάλλων κατ' αὐτοῦ. Πανικόβλητοι οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου, παρέδωσαν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ, ὅστις, γενόμενος κύριος αὐτοῦ, ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὸ φρουρὰν ἐξ ἀνδρῶν τῆς ἀκολουθίας του.

Κεφάλαιον [2].—Ἐκθέτω ἐν αὐτῷ, τίνι τρόπῳ ὁ πατισὰχ μετέβη εἰς Τραπεζοῦντα καὶ τίνι τρόπῳ κατέλαβεν αὐτήν.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Κοϊλοῦ Χισάρ, ὁ σουλτάνος ἐπορεύθη πρὸς τὸ Ἐρζιντζὰν (: Ἀρσίγγην) [3]. Ὁ Οὐζοὺν Χασὰν ἀπέστειλε τὸν πατέρα του καί τινα ἐκ τῶν ὑποτελῶν του βέηδων, τὸν Κιοὺρτ Χασάν, εἰς τὴν μητέρα του, παρακαλῶν αὐτὴν νὰ μεσολαβήσῃ ὁμοῦ μετ' αὐτῶν, παρὰ τῷ Μεχμὲτ διὰ τὴν σύναψιν εἰρήνης, πράγματι δέ, συνηντήθησαν παρὰ τὸ ὄρος Μπουλγὰρ-Νταγ [4], προσκομίζοντες δῶρα πολύτιμα. Καὶ ὁ βασιλεὺς δεχθεὶς τὰ προσφερθέντα αὐτῷ δῶρα, ἀνταπέδωσε τοιαῦτα. Προσηνέχθη τῇ γηραιᾷ μητρὶ τοῦ Οὐζοὺν Χασὰν «Σαρῆ Χατοῦν» [5] ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητέρα καὶ τὸν κοῦρδον σεΐχην Χασὰν ἐτίμησεν ὡς πατέρα του. Ἐκεῖθεν μετέβησαν ὁμοῦ εἰς Τραπεζοῦντα διὰ τοῦ Μπουλγὰρ-Νταγ, τοῦ βασιλέως βαδίζοντος πεζῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἀφιχθέντων πρὸ τῆς πόλεως, ἡ Σαρῆ Χατοῦν ἠρώτησε τὸν βασιλέα, πρὸς τί τόση ταλαιπωρία

[1] Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ Βατικανοῦ ἀναφέρεται ἡ Σινώπη, ὅπερ καὶ ὀρθότερον.

[2] Προηγοῦνται δύο τετράστιχα, ἅτινα παραλείπω.

[3] Θεωρεῖται πόλις ἀρχαιοτάτη τῆς Ἀρμενίας, ἔχουσα καί διάσημον ναόν τῆς θεᾶς Ἀναΐτιδος, τῆς Ἀφροδίτης τῶν ἀρμενίων. Περί τό 305 μ. Χ. ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Φωτιστής, ὅστις ἐκήρυττε τὸν Χριστιανισμόν ἐν Ἀρμενίᾳ, διαφωνήσας πρὸς τόν βασιλέα Θιριδάτην ἐπί θρησκευτικῶν ζητημάτων, ἐγκατεστάθη ἐπί τινα καιρὸν εἰς Ἐρζινδζάν. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς διαμονῆς τοῦ ἀρμενίου ἱεράρχου, ἱδρύθησαν εἰς τά πέριξ τῆς πόλεως δύο ἀρμενικαί μοναί, σωζόμεναι μέχρι τῶν προσφάτων σεισμῶν τῆς Τουρκίας (1939). Μετὰ τήν νίκην τοῦ σελτζουκίδου σουλτάνου Ἄλπ-Ἀρσλάν, κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους, ἡ πόλις μεθ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας, περιῆλθεν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν εἰς τούς Τούρκους, ἐκ τούτων δὲ εἰς τοὺς Μογγόλους νικήσαντας τοὺς σελτζουκίδας τῷ 1243. Ἀφοῦ δὲ ἐκυριάρχησαν αὐτῆς οἱ Μογγόλοι, Τάταροι καί Τουρκομάνοι, προσηρτήθη ὁριστικῶς εἰς τό κράτος τῶν Ὀσμανιδῶν, τῷ 1473, ὑπὸ Μωάμεθ Β' τοῦ Πορθητοῦ. Τῷ 1784 κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος ὑπό σεισμοῦ, ταφέντος τότε ὑπό τὰ ἐρείπια καί τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Σουλεϊμὰν πασᾶ. Καί ἀνεκτίσθη μὲν μετά τινα χρόνον ἐπί τῇ βάσει νέου σχεδίου, ἀλλὰ δέν ἀνέλαβε τήν προηγουμένην σπουδαιότητά της.

[4] Ὀροσειρὰ τῆς μεσημβρινῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνήκουσα εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Κιλικίας. Ὑπέρκειται τοῦ κόλπου τῆς Μερσίνας καί ἔχει ὑψηλοτέραν κορυφὴν τό Μεντιλὶς-Νταγ (3500 μ.). Ὁ Σκύδισος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων.

[5] Σαρῆ Χατοῦν : Ξανθὴ δέσποινα. Ἡ λέξις ἦτο ἐν χρήσει ἐν Τουρκίᾳ παλαιότερον, καί ἐχρησιμοποιεῖτο ἀντί τοῦ χανούμ : κυρία.

διὰ τὴν Τραπεζοῦντα, ἐκεῖνος δὲ ἀπήντησε λέγων: «Ὅλη αὐτὴ ἡ ταλαιπωρία, ὡς λέγεις, εἶναι πρὸς δόξαν καὶ μεγαλεῖον τῆς θρησκείας μας. Ὀφείλομεν νὰ λογοδοτήσωμεν πρὸ τῆς θείας δίκης κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωήν. Μὴ λησμονῇς ὅτι κρατοῦμεν ἀνὰ χεῖρας τὸ ἱερὸν τοῦ ἰσλαμισμοῦ ξίφος· ἐὰν φεισθῶμεν τῶν κόπων αὐτῶν, δὲν θὰ ἁρμόζῃ εἰς ἡμᾶς ὁ τίτλος τοῦ Γαζῆ»[1]. Ὅταν εὑρίσκοντο ἤδη πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου τῆς Τραπεζοῦντος, ἡ Σαρῆ Χατοῦν ἀπετάθη ἐκ νέου πρὸς τὸν σουλτάνον, λέγουσα: «Τὸ φρούριον αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὴν νύμφην μου[2]. Ἄφες αὐτὸ εἰς ἐμέ!» Ὁ βασιλεὺς ὅμως δὲν ἀπήντησε, προσποιούμενος τὸν ἀδιάφορον, μέχρις ὅτου ἀφίχθησαν τὰ ἐν Σινώπῃ πλοῖα καὶ διεξήχθη σφοδρὸς ἀγών, κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀγὼν τοιοῦτος ὥστε οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ ἀπηύδησαν καὶ οὕτως ἡ Τραπεζοῦς κατελήφθη. Ἐκόμισαν τότε πρὸ τοῦ ἄνακτος, ὡς ἦτο ἁρμόζον καὶ δίκαιον ἄλλωστε, τὸν αὐτοκράτορα, τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς ἄλλους ἐγκρίτους ἀπίστους τοῦ φρουρίου, τοὺς ὁποίους ἐπιβιβάσαντες εἰς τὰ πλοῖα ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνῷ οἱ νικηφόροι στρατιῶται εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἐλεηλάτησαν αὐτὴν καὶ ἱκανοποιήθησαν σφόδρα. Ἀρκετὰ ἐκ τῶν κτημάτων τοῦ φρουρίου ἐχάρισεν ὁ τροπαιοῦχος σουλτάνος εἰς τὴν μητέρα τοῦ Οὐζοὺν Χασὰν καὶ τὴν ἀπέστειλε μετὰ τιμῶν καὶ πολλοῦ σεβασμοῦ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ υἱοῦ της. Καὶ ὁ βασιλεύς, κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς οὓς εἶχεν ἐκδώσει προηγουμένως, διέταξε νὰ οἰκοδομήσωσι καὶ ἐν Τραπεζοῦντι διάφορα μεγαλοπρεπῆ τεμένη καὶ μεστζίτια. Οὕτω καὶ ἐγένετο. Ἐκάλεσεν εἰς Τραπεζοῦντα ἱκανοὺς μουσουλμάνους, διανείμας εἰς αὐτοὺς τὰς ἐγκαταλειφθείσας παρὰ τῶν ἀπίστων Ἑλλήνων οἰκίας, τοὺς ἐναπομείναντας δὲ ἐντὸς τοῦ φρουρίου Ἕλληνας ἐξισλάμισε διὰ τῆς βίας, ὀνομάζων αὐτοὺς γενιτσάρους, σιλαχτάρηδες καὶ σιπαχῆδες[3]. Τὰς γυναῖκας αὐτῶν, ἀνερχομένας εἰς ὀκτακοσίας, διένειμε τοῖς ἀνθρώποις τοῦ σαραγίου[4]. Ἐκεῖθεν ὁ σουλτάνος μετέβη εἰς «Σουνίσαν»;[5]. Συναντήσας ἐκεῖ τὸν Κηζὶλ Ἀχμέτ[6], ἐδώρησεν αὐτῷ τιμάρια εἰς Ρούμελην, ἱκανὰ σαντζάκια, ὡς καὶ τὴν πόλιν τῆς Κα-

---

1 Ἀγωνιστής, νικητής, τροπαιοῦχος.

2 Ὡς γνωστόν, ὁ Οὐζοὺν Χασὰν ἐνυμφεύθη τὴν ἀνεψιὰν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Δαυΐδ τοῦ Κομνηνοῦ.

3 Παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Σιλαχτάρηδες: ὑπασπισταί, Σιπαχῆδες: ἱππεῖς.

4 Ἴδε σχετικὰ ἐν: Φραγκίσκου Βίκκιο, Ἀκέκδοτος Ἑλληνικὸς Κῶδιξ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Τούρκων σουλτάνων. Περιοδικὸν «Ἐπιθεώρησις», Ρώμη, Ἔτος Β', ἀριθμ. 11, Νοέμβριος 1939, σ. 48.

5 Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ Βατικανοῦ ἡ φράσις αὕτη δὲν ὑπάρχει.

6 Ἀδελφὸς τοῦ Ἰσμαῒλ Ἰσφεντιάρ.

σταμῶνος[1]. Ἀποδεχθεὶς οὗτος τὴν προσφορὰν τοῦ σουλτάνου, ἐζήτησεν ἄδειαν ἵνα μεταβῇ πρὸς συνάντησιν τῆς μητρός του καὶ ἀπῆλθεν εἰς Μπόλου (: Βιθύνιον). Ἐκεῖθεν πορευθεὶς πρὸς συνάντησιν τοῦ Οὐζοὺν Χασάν, παρέμεινε παρ' αὐτῷ ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη, μέχρι καὶ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὴτ (: 1481)[2]. Ἡ νίκη αὕτη τῶν τροπαιούχων τουρκικῶν στρατευμάτων, ἐγένετο ἐν ἔτει ἐγείρας 865 (: 1461), διὰ χειρὸς τοῦ ἐνδόξου σουλτάνου Μεχμὲτ Χάν.

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῶν πράξεων τοῦ σουλτάνου, ἐπιστρέψαντος ἐκ τοῦ πολέμου αὐτοῦ (: ἐκ Τραπεζοῦντος).

Καταλαβὼν λοιπὸν τὸ προαναφερθὲν φρούριον, ὁ σουλτάνος Μεχμὲτ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα προσῆλθε καὶ ὁ Ἰσχὰκ πασᾶς, τὸν ὁποῖον προηγουμένως εἶχε διορίσει Τοπάρχην Ρούμελης. Τότε ἤρχισαν προσερχόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ πρέσβεις τῶν πέριξ κρατῶν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ πρέσβεις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, τοὺς πρέσβεις ὅμως αὐτοὺς ἀπέστειλαν ἐκ νέου εἰς τὴν χώραν των, ἐν συνοδείᾳ ἄλλων, ἡμετέρων πρέσβεων. Οὗτοι δὲ παρουσιασθέντες ἐνώπιον τοῦ δεσπότου τῆς Βλαχίας, μετεβίβασαν αὐτῷ τὰς διαταγὰς τῆς Πύλης. Ὁ δεσπότης ἀπαντῶν εἶπεν: «Οἱ ὑπήκοοί μου, κατὰ δυστυχίαν, δὲν εἶναι εἰλικρινεῖς ἀπέναντί μου. Ἐάν, ὑπακούων τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ διαταγῇ τοῦ σουλτάνου, ἀπέλθω διὰ Κωνσταντινούπολιν, ἀσφαλῶς θὰ προσκαλέσωσιν ἄλλον τινὰ ὡς ἡγεμόνα αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου θὰ ἔπρεπεν ὁ βασιλεὺς νὰ ἀποστείλῃ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας μου ἕνα ἐκ τῶν τριῶν Βέηδών του, εἰς τὰ παράλια τοῦ Δουνάβεως, οὕτως ὥστε καὶ ἐγὼ νὰ δυνηθῶ, μεταβαίνων εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ ὑποβάλω αὐτῷ τὰ σέβη μου». Κατὰ ταῦτα, βασιζόμενος ὁ σουλτάνος εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἡγεμόνος, ἔπεμψε τὸν Τσακιρτζῆ-Μπασῆν[3] Χαμζᾶ Βέην, πρὸς προάσπισιν τῆς Βλαχίας, αὐτὸς δὲ ἠγκυροβό-

---

1 Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Μωάμεθ Β' ἐξεχώρησε τῷ Κηζὶλ Ἀχμὲτ τὴν τοπαρχίαν τῆς Παφλαγονίας, μετὰ πρωτευούσης τῆς Κασταμῶνος, ἀντὶ ἐτησίου φόρου 50000 δουκάτων. (Ἴδε: Νεοκαισαρείας Ἀμβροσίου, Ἱστορία τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, Κων/πολις, 1911, σελ. 125).

2 Ἀκολουθοῦν δύο τετράστιχα.

3 Καὶ εἰς τὰ δύο χειρόγραφα, ὁ τίτλος τοῦ Χαμζᾶ Βέη, ἀναφέρεται ἐσφαλμένως, ὡς «Τσικιρικτσῆ—Μπασῆ», ἐνῷ γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι ὁ πραγματικὸς τίτλος ἦτο «Τσακιρτζῆ—Μπασῆ». Ἦτο δὲ οὗτος ἀνώτερος βαθμὸς ἐκ τοῦ σώματος τῶν «Ρικιάπηδων» (: ἀναβολέων). Εἶναι ὁ τέταρτος κατὰ σειράν, ἀπὸ τοὺς ἀγενείους ὀφφικιαλίους τῆς ὀθωμανικῆς αὐλῆς. «Βαστᾷ τὴν σκάλαν τῆς σέλλας τοῦ ἵππου, ἐφιππεύοντος τοῦ σουλτάνου . . . Οὗτοι λέγονται καὶ κολτοῦκ-βεζυρλερῆ, ὡσὰν ὁποῦ ἔχουσι προνόμιον νὰ ἐγγίζωσι τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως, νὰ ἅπτωνται τῆς μασχάλης του ὅταν περιπατῇ ἢ ἀναβαίνῃ τὰς ἀναβάθρας, νὰ τὸν σηκώσουν ὅταν καβαλικεύῃ, ὅταν ἐμβαίνῃ ἢ ἐβγαίνῃ ἀπὸ τὸ πλοῖον . . . Αὐτοὶ οὖν οἱ ρικιάπ-ἀγαλαρί,

λησεν εἰς τὰ παράλια τοῦ Δουνάβεως. Βαδίσας ὅμως ἐκεῖνος (: ὁ ἡγεμὼν τῆν Βλαχίας [1]), νύκτωρ ἐπὶ τῶν πάγων, συνέλαβε τὸν Χαμζᾶ Βέην καὶ ἄλλους πολλοὺς μουσουλμάνους καὶ ἀνεσκολόπισεν αὐτούς. Εἰσήλασεν ἐκεῖθεν εἰς διαφόρους ἐπαρχίας, αἰχμαλωτίζων καὶ θανατώνων τοὺς κατοίκους αὐτῶν. 'Αποστείλας δὲ ἔπειτα τὰς κεφαλὰς τοῦ Χαμζᾶ Βέη καὶ τῶν ἄλλων προκρίτων μουσουλμάνων εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς «'Εγκιουρούς» [2], εἰδοποίησεν αὐτόν, ὅτι ἦτο ἐχθρὸς τῶν Τούρκων. Ἔκτοτε, ἅπαντες οἱ ἄπιστοι βέηδες καὶ ἡγεμόνες, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς θανάσιμον ἐχθρὸν τοῦ σουλτάνου ἡμῶν.

Κεφάλαιον [3].—'Εκθέτω ἐν αὐτῷ τὰ τῆς εἰσόδου τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ εἰς Βλαχίαν καὶ τῆς ἐκχωρήσεως τοῦ βιλαγιετίου αὐτοῦ εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Καζικλῆ (: ἀνασκολοπιστοῦ).

Πληροφορηθεὶς ὁ σουλτάνος τὴν ἀπάτην τοῦ ἀπίστου αὐτοῦ ἡγεμόνος ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων, συνεκέντρωσε τοὺς στρατιώτας τοῦ 'Ισλὰμ καὶ ἐπῆλθε κατὰ τῶν παραλίων τοῦ Δουνάβεως. Διελθὼν τὸν

οἱ καὶ κολτοῦκ βεζυρλερὶ λεγόμενοι, γίνονται πασᾶδες μὲ τρία τούγια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ πολλάκις καὶ βεζύρης τῆς πόλεως γίνεταί τις ἐξ αὐτῶν...» (Ἴδε 'Αθαν. 'Υψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σελ. 721). Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Χαμζᾶ Βέης, ἦτο ἐκ τῶν εὐνοουμένων τοῦ Μωάμεθ Β'. 'Εγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1418 καὶ ἐχρημάτισεν γενίτσαρος τῆς φρουρᾶς τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ καὶ ἀργότερον τοῦ Μωάμεθ. 'Εθεωρεῖτο ἐκ τῶν μᾶλλον ἱκανῶν πολεμιστῶν τῆς ἐποχῆς του, δι' ὃ καὶ ὁ σουλτάνος διώρισεν αὐτόν, κατὰ σειράν, ἀρχιστράτηγον, «τσακιρτσῆ-μπασῆν» καὶ Τοπάρχην. 'Απέθανε τῷ 1461, φονευθεὶς παρὰ τοῦ Δρακούλη.

[1] 'Εννοεῖ τὸν Βλάδον Δρακούλην, τὸν κληθέντα ἀνασκολοπιστήν. Τὸν τίτλον τοῦτον ἔλαβε, διότι ηὐχαριστεῖτο νὰ ἀνασκολοπίζῃ. 'Αναφέρεται ὅτι ἀνεσκολόπισεν 600 Βοεμοὺς ἐμπόρους καὶ 500 Βλάχους εὐπατρίδας ἀντιφρονοῦντας αὐτῷ. Πλὴν ὅμως τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ μετεχειρίζετο καὶ ἄλλας βασάνους. Λέγεται ὅτι τῶν αἰχμαλώτων ἐξέδερε τὸ πέλμα τῶν ποδῶν, ἤλειφεν ἔπειτα τοῦτο ἅλατι, καὶ ἔθετεν αἶγας, ἵνα λείχωσι τοὺς ἐκπελματισμένους πόδας. Ἄλλοτε, Τούρκων πρέσβεων μὴ θελησάντων νὰ ἀποκαλυφθῶσιν ἐνώπιόν του, ἐκάρφωσε τὰς κιδάρεις ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν, συναθροίσας δέ ποτε τοὺς ἐξ ἀνεργίας πένητας, ἑστίασεν αὐτοὺς πλουσιοπαρόχως καὶ ἔπειτα κατέκαυσεν ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἑστιάσεως. 'Αναφέρεται ὡσαύτως ὅτι ἐφεῦρε μηχανήν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπετεμάχιζε τοὺς ἀνθρώπους εἰς λεπτὰ τεμάχια, ὅπως δὲ ἀνείκαστον τὰς κεφαλὰς τῶν βρεφῶν καθήλου ἐπὶ τῶν ἀποκεκομμένων μαστῶν τῶν μητέρων, ἠνάγκαζε δὲ ταυτοχρόνως τὰ παιδία νὰ τρώγωσι τὰ ἐψημμένα σώματα τῶν μητέρων αὐτῶν. Διὰ πάντα ταῦτα, οἱ μὲν Βλάχοι ἀπεκάλουν αὐτὸν Τζεπελποὺς (: δήμιον), οἱ δὲ Τοῦρκοι Καζικλῆ Βόδα (: ἀνασκολοπιστὴν Βοεβόδαν).

[2] Ἐγκιουρούς (: Οὐγγαρία). Ὅσον καὶ ἂν τουρκιστὶ ἡ Οὐγγαρία λέγεται Ματζαριστάν, πολλοὶ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν Ἐγκιουρούς. («Ἱστορία Πετσεβῆ», ἔκδ. 'Αχμὲτ Ρεφίκ, Κωνσταντινούπολις, 1933, σελ. 39).

[3] Προηγοῦνται δύο τετράστιχα.

ποταμόν, εἰσήλασεν ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας τῆς Βλαχίας, ἔνθα ἅπαντες οἱ κάτοικοι ἐδήλωσαν ὑποταγὴν αὐτῷ, ἐνῷ ὁ προρρηθεὶς Καζικλῆ Βόδα ἐγένετο ἄφαντος. 'Ερημώσας διὰ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ του τὰ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Ἴστρου, κατέλαβε τὴν Πραΐλα (: Βραΐλαν). Τότε ἐνεφανίσθη καὶ ὁ ἐχθρός του. Οἱ πολεμισταὶ τοῦ πατισὰχ ἔλαβον θέσιν μάχης καὶ ἀντιληφθέντες ὅτι ὁ ἐχθρὸς οὗτος ἦτο στρατὸς τοῦ Καζικλῆ, ἐπετέθησαν ἐναντίον του καὶ ᾐχμαλώτισαν τὸ πλεῖστον αὐτῶν, τοῦ βοεβόδα ἀποδράσαντος εἰς φάραγγας καὶ ὄρη. Τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης ἡμέρας ὁ σουλτάνος ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξίν του τὸν 'Αλῆ Βέην, ἐνῷ ἅπαντες οἱ ἐναπομείναντες στρατιῶται καὶ πρόκριτοι τῶν Βλάχων, προσπεσόντες ἐνώπιον τοῦ πατισάχ, ἐδήλουν ὑποταγήν. Πρὶν δὲ ἀπέλθῃ τῆς Βλαχίας ὁ πατισὰχ διώρισεν ἐν αὐτῇ ἡγεμόνα τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Καζικλῆ [1] ὅστις μέχρι τοῦδε ὑπηρέτει παρὰ τῷ βασιλεῖ, παρέδωσεν αὐτῷ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ὁμήρους καί, λαβὼν ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων ὡς φόρον ὑποτελείας, ἐπέστρεψε μετὰ τῶν ἀνδρῶν του εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Ὁ πόλεμος οὗτος ἔλαβε χώραν ἐν ἔτει ἐγείρας 866 (: 1462) [2].

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῶν πράξεων τοῦ βασιλέως, μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἐκ Βλαχίας εἰς 'Αδριανούπολιν.

'Επιστρέψας ὁ βασιλεὺς εἰς 'Αδριανούπολιν, δὲν ἀπέλυσε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ κατηυθύνθη ἀμέσως εἰς Καλλίπολιν. Διέταξε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Καλλιπόλει εὑρισκόμενα πλοῖά του νὰ κατευθυνθῶσιν εἰς Μυτιλήνην πρὸς κατάληψιν τοῦ φρουρίου αὐτῆς. Πράγματι δέ, ἐντὸς τοῦ ἰδίου μηνός, ὁ στόλος ἦτο ἕτοιμος πρὸς δρᾶσιν καὶ ὁ σουλτάνος διηυθύνθη κατὰ τῆς Μυτιλήνης, στρατοπεδεύσας εἰς τὸ «'Εγιαζμίτ» [3]. 'Εκεῖθεν ὁ στρατὸς διεβιβάσθη εἰς Μυτιλήνην καί, στήσας τὰ τηλεβόλα, του ἐπὶ τριάκοντα ὀκτὼ ὁλοκλήρους ἡμέρας ἐβομβοβόλησε τὸ φρούριον καὶ κατέρριψε τὰ τείχη αὐτοῦ, μέχρις οὗ οἱ ἐντὸς αὐτοῦ ἄπιστοι ἐδήλωσαν ὑποταγήν. Ὁ ἡγεμὼν τῆς νήσου, ὅστις ὠνομάζετο «Καταλοὺζ» [4], ἐξελθὼν τοῦ φρουρίου, ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Μαχμοὺτ πασᾶν,

---

[1] Τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δρακούλη, οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοί, (Μανσουρῆ Ζαντέ, Σολὰκ Ζαντέ, κ. ἄ.) ἀποκαλοῦσιν Καδούλ, ὁ Κριτόβουλος καὶ ἄλλοι ἡμέτεροι καὶ ξένοι Ραδούλ, ὁ δὲ 'Υψηλάντης (Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν: σελ. 11) καλεῖ Λεώταν.

[2] 'Ακολουθοῦν δύο τετράστιχα.

[3] Μικρὰ κωμόπολις κειμένη εἰς τὸν νομὸν Περγάμου. Τὸ σημερινὸν 'Αδραμύτιον.

[4] Ὡς γνωστόν, ἡ Μυτιλήνη ἀνῆκεν εἰς τὴν Γενουησίαν οἰκογένειαν τῶν Κατελούζων, δωρηθεῖσα αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων. 'Ηγεμὼν τῆς νήσου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ὁ Νικόλαος.

δηλώσας τὰ ἑξῆς: «Ἰδοὺ ἐγώ, ἐγκαταλιπὼν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τὸν ἀδελφόν, τὸν υἱὸν καὶ τὴν θυγατέρα μου, προσῆλθον τῷ σουλτάνῳ, ἕτοιμος ὢν νὰ τῷ παραδώσω τὴν νῆσον, ἐὰν οὗτος ἐφείδετο τῆς ζωῆς μου». Τότε ὁ Μαχμούτ, μετεβίβασε τῷ σουλτάνῳ τοὺς λόγους τοῦ ἡγεμόνος, οὗτος δὲ διέταξε νὰ προσαγάγωσιν ἐνώπιόν του τὸν «Καταλοὺζ» (: Νικόλαον). Προσελθὼν δὲ οὗτος, ἠσπάσθη τοὺς πόδας τοῦ πατισάχ, ὅστις διέταξε νὰ περιποιηθῶσι δεόντως τὸν ἡγεμόνα καὶ νὰ τῷ ἑτοιμάσωσι μεγαλοπρεπῆ σκηνὴν παρὰ τὴν τοῦ Μαχμοὺτ πασᾶ Οὕτω καὶ ἐγένετο. Διέταξεν ἀκολούθως τὸν ἴδιον Μαχμοὺτ ἵνα, μεταβαίνων εἰς τὴν νῆσον, καταλάβῃ ἅπαντα τὰ ὑπάρχοντα καὶ καταγράψῃ ἅπασαν τὴν περιουσίαν, κινητὴν καὶ ἀκίνητον, τῶν κατοίκων αὐτῆς, τῶν τε προκρίτων καὶ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν χωρικῶν. Πράγματι δὲ ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς, ἐκτελέσας τὰς διαταγὰς τοῦ σουλτάνου, ἐπέστρεψε καὶ ἀνέφερε τῷ βασιλεῖ σχετικῶς. Οὗτος κρατήσας δι' ἑαυτὸν ὅσους ἐκ τῶν ὁμήρων καὶ ὅσα τῶν κτημάτων ἐβούλετο, διένειμε τὰ ὑπόλοιπα εἰς τοὺς πολεμιστάς, τοὺς πένητας καὶ τοὺς προὔχοντας σοφοὺς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀκολουθίας του. Διέλυσε τὴν φρουρὰν τῶν ἀπίστων, ἀπεμάκρυνεν ὅσους ἐξ αὐτῶν ἐθεώρησεν ὑπόπτους, ἐπιτρέψας τοῖς ἄλλοις νὰ παραμείνωσι, διώρισεν ἱεροδίκην εἰς τὴν πόλιν, διένειμε τὰς ἐγκαταλελειμμένας οἰκίας τῶν ἀπίστων εἰς τοὺς μετοίκους μουσουλμάνους, μετέτρεψε τὰς τόσας ἐκκλησίας τῆς πόλεως εἰς τεμένη καὶ τάξας ἱκανοὺς ἐκ τῶν γενιτσάρων του φρουροὺς τῆς νήσου, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἡγεμόνα Καταλοὺζ, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν τέκνων του. Ἐγένοντο δὲ ὅλα αὐτὰ ἐν ἔτει ἐγείρας 866 (: 1462)[1].

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῆς καταλήψεως ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῆς Βοσνίας καὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ ἐν τῷ βιλαγιετίῳ του[2].

Κεφάλαιον.—Ἐν αὐτῷ ἐκθέτω τὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Καραμάνογλου, ὡς καὶ τὰ τῆς δράσεως τοῦ Οὐζοὺν Χασάν[3].

Κεφάλαιον.—Τίνι τρόπῳ μετέβη ὁ σουλτάνος εἰς Ἀλβανίαν.

Νικηθέντος τοῦ Σερμὲτ Βέη ἐν Ἀλβανίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰσκενδὲρ[4], ὡς ἐπί-

[1] Παραλείπονται δύο τετράστιχα.
[2] Παραλείπεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὡς μὴ ἐνδιαφέρον.
[3] Ὡσαύτως.
[4] Ὁ Καστριώτης (: Ἰσκενδὲρ) λύσας τὴν τριετῆ εἰρήνην, ἣν εἶχε συνομολογήσει μετὰ τοῦ σουλτάνου, ἤρξατο ἐνοχλῶν τοὺς ὀθωμανούς. Ὁ σουλτάνος ἔπεμψεν ἀμέσως τὸν Σερεμὲτ Βέην μετὰ 14000 ἱππέων, νικηθέντος δὲ αὐτου, ἐπέμφθησαν δύο ἄλλοι στρατηγοί, ὁ Ἀλβανὸς Βαλαβὰν Βαδέρα καὶ Γιουνούς, ἄγοντες περισσότερον στρατόν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐνικήθησαν ὑπὸ του Ἰσκεντὲρ Βέη.

σης καὶ τῶν ἄλλων πασάδων, ὁ σουλτάνος ἐξεστράτευσεν ἐπὶ κεφαλῆς ἱκανοῦ στρατοῦ εἰς Ἀλβανίαν. Ἀγωνισθεὶς ἐπὶ ἀρκετόν, καθυπέταξεν ἐνίους ἐκ τῶν βέηδων τῆς χώρας, τῶν ἄλλων μὴ παραδοθέντων ἢ διαφυγόντων. Τότε ὁ σουλτάνος ἀνήγειρεν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἀλβανίας μέγα φρούριον, ὀνομάσας αὐτὸ Ἐλβασάν, κατηδάφισε τὴν πόλιν «Τσιόρλου»[1], ἐτοποθέτησε φρουρὰν εἰς τὸ φρούριον καὶ ἀπῆλθεν ἐν ἔτει ἐγείρας 870 (: 1468).

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῆς στάσεως τοῦ Πὶρ Ἀχμὲτ καὶ Κασίμ, ἡγεμόνων τῆς Καραμανίας[2].

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῆς ἁλώσεως τοῦ Ἐγρίπου.

Ἐπιστρέψας λοιπὸν ὁ σουλτάνος εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρεχώρησε τῷ Μαχμοὺτ πασᾷ[3] τὴν Καλλίπολιν ὡς τιμάριον καὶ διέταξεν, ὅπως ταχέως συγκεντρώνων ἅπαντα τὸν στόλον κατευθυνθῇ εἰς Ἔγριπον (: Εὔβοιαν) καὶ πάσῃ θυσίᾳ κυριεύσῃ αὐτήν. Καὶ ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς οὗτος, ἐκτελέσας τὰς διαταγὰς τοῦ ἄνακτος, εἰδοποίησεν αὐτὸν ὅτι ἐπορεύετο κατὰ τῆς νήσου. Ἐνῷ δὲ οὗτος ἄγων 400 πλοῖα καὶ 80000 ἄνδρας διηυθύνετο κατὰ τῆς νήσου, ὁ σουλτάνος μετὰ μεγίστου στρατοῦ ἀπῆλθε διὰ ξηρᾶς καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν τοῖς παραλίοις, ἀπέναντι τῆς εἰρημένης νήσου. Κατεσκεύασαν τότε εἰς τὸ στενὸν γέφυραν καὶ διὰ τῶν πλοίων διεβίβασαν ὅλον τὸν στρατὸν ἐπὶ τῆς νήσου. Οὕτω πολιορκήσαντες τὴν νῆσον ὁ μὲν Μαχμοὺτ πασᾶς ἀπὸ θαλάσσης καὶ ὁ σουλτάνος ἀπὸ ξηρᾶς, ἐπίεζον αὐτήν. Τότε ὅμως ἐνεφανίσθησαν πλοῖα ἀπίστων, ἀλλ' ἀντικρύσαντα τὸν ἀπειράριθμον στρατὸν τῶν Τούρκων, ἀπεμακρύνθησαν ἐγκαταλιπόντα τοὺς ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ἰδὼν αὐτὸ ὁ σουλτάνος διέταξεν λεηλασίαν. Ὁρμήσαντες δὲ οἱ ἀνδρεῖοι πολεμισταὶ τοῦ Ἰσλάμ, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μαχμοὺτ πασᾶν, εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὸ καὶ τὴν ὅλην νῆσον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας. Τὴν τρίτην δὲ ἡμέραν ὁ βασιλεὺς διέταξε πᾶσα ψυχὴ ζῶσα νὰ ἐξαλειφθῇ καὶ νὰ τεμαχισθῇ πᾶς κάτοικος ἐπὶ τῆς γεφύρας. Οὕτω καὶ ἐγένετο καὶ ὁ Ἔγριπος μετεβλήθη εἰς πασαλίκιον ὀθωμανικόν. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς πόλεως μετεβλήθησαν εἰς τεμένη. Αἱ ἐγκαταλειφθεῖσαι οἰκίαι τῶν ἀπίστων περιῆλθον τοῖς μουσουλμάνοις, διωρίσθη ἐν τῇ πόλει ἱεροδίκης καὶ οὕτω πως, ἡ νῆσος ἐγένετο μουσουλμανικὴ ἐπαρχία ἐν ἔτει ἐγείρας 874 (: 1470), ἐπὶ σουλτάνου Μεχμὲτ Χὰν Γαζῆ[4].

[1] Παρὰ τὸ Δυρράχιον, ἀναγερθεῖσα ὑπὸ τοῦ Καστριώτου.
[2] Παραλείπεται διὰ τοὺς αὐτοὺς ὡς ἄνω λόγους.
[3] Τὸν πρώην Μέγαν Βεζύρην. (Ἴδε περὶ αὐτοῦ ἀνωτέρω, σελ. 227, σημ. 2 καὶ Χ α λ κ ο κ ο ν δ ύ λ η ν Η., σελ. 231).
[4] Ἀκολουθοῦν δύο τετράστιχα.

Κεφάλαιον.—'Εκστρατεία κατὰ τῆς Καραμανίας[1].

Κεφάλαιον.—'Αποστολὴ τοῦ 'Ισχὰκ πασᾶ εἰς Καραμανίαν[2].

Κεφάλαιον.—"Αλωσις τῆς 'Αλάϊε (: Κορακισίου) ὑπὸ τοῦ Γκεδὶκ 'Ερῆ 'Αχμὲτ πασᾶ[3].

Κεφάλαιον.—'Εκπόρθησις τῆς Σελευκείας[4].

Κεφάλαιον.—Συνέχεια τῆς διηγήσεως τῶν συμβάντων ἐν Καραμανίᾳ[5].

Κεφάλαιον.—Γενεαλογία τοῦ Οὐζοὺν Χασάν[6].

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῆς καταλήψεως τῆς «Κιέφφε»[7] ὑπὸ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Γκεδὶκ 'Ερῆ 'Αχμὲτ πασᾶ[8].

Καταχτήσας λοιπὸν ὁ σουλτάνος ἅπασαν τὴν χώραν τῶν 'Ελλήνων,

---

[1] Παραλείπεται ὡς μὴ ἐνδιαφέρον.

[2] 'Ωσαύτως.

[3] 'Ωσαύτως.

[4] 'Ωσαύτως.

[5] Παραλείπεται διὰ τοὺς αὐτοὺς ὡς ἄνω λόγους.

[6] 'Ωσαύτως.

[7] Πόλις εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν ἀκτὴν τῆς Κριμαίας ἱδρυθεῖσα τῷ 1266 ὑπὸ τῶν Γενουησίων, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς παλαιᾶς πόλεως Θεοδοσίας, ἀποικίας τῶν Μιλησίων. 'Απέβη ἡ μεγαλυτέρα πόλις τῆς Ταυρικῆς, ἀριθμοῦσα περὶ τὰς 100000 κατοίκους. Κυριευθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1475 ἐκαλεῖτο διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς Μικρὰ Σταμποὺλ ἢ Σταμποὺλ τῆς Κριμαίας. 'Υπὸ τοὺς Τούρκους διετέλεσε μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ρώσσων ἀνακτήσεως αὐτῆς κατὰ τὰ ἔτη 1770 καὶ 1783. 'Υπὸ τῶν Ρώσων καλεῖται Φεοδοσία, ὑπὸ τῶν Τούρκων Κιέφφε, ὑπὸ δὲ τῶν Εὐρωπαίων Καφφᾶς. "Αγνωστον διατὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο. Λέγεται ὅτι ἐκλήθη οὕτω ἀπὸ τοῦ ἀραβικοῦ κιαφὴρ (: ἄπιστος), ἤ, ὅπως εἰκάζει ἰταλὸς ἱστορικός, ἀπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ Γενουησίου Καφφάρου. ("Ιδε : Α. Πασπάτη, «Τὸ ἐμπόριον τῶν Γενουησίων ἐν Κων/πόλει καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ κατὰ τὸν Μεσαίωνα», ἐν περιοδ. 'Ελλην. Φιλολογ. Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, Τόμ. ΣΤ'., σελ. 138—165 καὶ Τόμ. Ζ:., σελ. 82—126).

[8] Βεζύρης πρωθυπουργεύσας ἐπὶ τετραετίαν ἐπὶ Μωάμεθ Β'. "Ητο 'Αλβανὸς τὸ γένος, ἀνῆκε δὲ εἰς τὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων καὶ τὸ δερβισικὸν σῶμα τῶν Μπεκτασήδων. Διακριθεὶς διὰ τὴν ἀνδρείαν του, προήχθη εἰς Τοπάρχην Ρούμελης καὶ κατόπιν εἰς βεζύρην. Τῷ 1478, ὁ σουλτάνος ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Σκόδραν τῆς 'Αλβανίας, ἀλλ' ἀρνηθεὶς ἐπαύθη καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον 'Ανατὸλ-Χισὰρ τοῦ Βοσπόρου. 'Αργότερον ὅμως ἀποφυλακισθεὶς διωρίσθη πασᾶς τῆς Αὐλῶνος. 'Επὶ Βαγιαζὴτ τοῦ Β' ὁ Γκεδὶκ 'Ερῆ 'Αχμὲτ πασᾶς, ἐνίκησεν τὸν ἀδελφὸν τούτου, τὸν ἡγεμονόπαιδα Δζέμ, ἐπαναστατήσαντα. 'Υποπεσὼν ἀργότερον εἰς δυσμένειαν ἐθανατώθη τῷ 1482 κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου, ἐντὸς λουτρῶνος ἐν 'Αδριανουπόλει. ("Ιδε περὶ αὐτοῦ ἐν : 'Αβρ. Βαπορίδου, 'Επίτομος Βιογραφικὴ 'Ιστορία τῶν Σουλτάνων τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἔκδ. δευτέρα, Κων/πολις, 1887, Τεῦχος πρῶτον, σελ. 100—119).

ἐπόθει νὰ καταλάβῃ καὶ τὰ παράλια τῆς θαλάσσης καὶ μάλιστα νὰ ἐξισλαμίσῃ ἅπαντα τὰ πέριξ χωρία. Διέταξε τότε τὸν ὑποτελῆ του 'Αχμὲτ νὰ προετοιμασθῇ πρὸς ἐκστρατείαν, αὐτὸς δὲ ἐξοπλίσας τριακόσια πλοῖα συνεκέντρωσεν ἱκανὸν στρατὸν ἐκ πεζῶν καὶ ἱππέων καὶ οὕτως ἐκτελέσας τὰς διαταγὰς τοῦ σουλτάνου, παρουσιάσθη ἐνώπιόν του, καί, μὴ ἐρωτήσας ποίαν κατεύνθυνσιν ἔμελλε νὰ λάβῃ, σταυρώσας τὰς χεῖράς του ἀνέμενε. Τότε ὁ βασιλεὺς τὸν ἠρώτησεν : «Εἶσαι ἕτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν;» αὐτὸς δὲ ἀπήντησε : «Τὰ πλοῖα καὶ οἱ ἄνδρες μου ἀναμένουσι τὰς διαγάς σου». Εὐθὺς ἀμέσως τότε ἔκρουσαν τὰ τύμπανα, ἀνηρτήθησαν αἱ σημαῖαι ἐπὶ τῶν ἱστῶν τῶν πλοίων, οἱ πολεμισταὶ προσηυχήθησαν καὶ ἀποπλεύσαντες ἑβδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρείων στρατιωτῶν ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κιέφφε καὶ ἔστησαν ἀμέσως τὰ τηλεβόλα των, ἐνῷ ὁ 'Αχμὲτ πασᾶς, διατρέχων τὸ στρατόπεδον ἀνέκραξεν : «'Ανδρεῖοι πολεμισταὶ τοῦ 'Ισλάμ ! 'Αγωνισθῆτε, ὥστε ἡ πόλις αὕτη νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν μουσουλμάνων !». 'Ορμήσαντες τότε οἱ στρατιῶται, ἐπολέμησαν ἐπὶ ἡμέρας καὶ νύκτας πολλάς, ἐνοχλοῦντες καὶ κατατυραννοῦντες τοὺς ἀπίστους. 'Αντελήφθησαν τότε οἱ ἄπιστοι, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπρόκειτο πάσῃ θυσίᾳ νὰ καταλάβωσι τὸ φρούριόν των καὶ συγκεντρωθέντες πέριξ τοῦ ἡγεμόνος των, ἐζήτουν νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Πρὸ τῆς ἐπιμονῆς αὐτῶν, ὁ ἡγεμὼν ἠναγκάσθη νὰ δηλώσῃ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς πολιορκίας ὑποταγήν. Τὴν πέμπτην ἡμέραν ἠνοίχθησαν αἱ πύλαι τοῦ φρουρίου καὶ εἰσῆλθον τροπαιοῦχοι οἱ ἄνδρες καὶ ἡ σημαία τοῦ σουλτάνου. Οἱ ἰμάμαι καὶ οἱ χατῆπαι ἔψαλλον θρησκευτικὰ ᾄσματα καὶ εὐχὰς ὑπὲρ μακροημερεύσεως τοῦ βασιλέως. 'Εντὸς τοῦ φρουρίου ὑπῆρχε μία μεγάλη ἐκκλησία τῶν ἀπίστων 'Ελλήνων, τὴν ὁποίαν μετέβαλον εἰς τέμενος καὶ προσηυχήθησαν, ἀναγνώσαντες συνάμα εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ. 'Ο 'Αχμὲτ πασᾶς διένειμεν εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἱερωμένους ἐκ τῶν ἀνδρῶν του ἄφθονα δῶρα καὶ χρήματα. Μετὰ ταῦτα παρέδωσε τῷ σουλτάνῳ τὴν περιουσίαν τοῦ ἀπίστου ἡγεμόνος καὶ κατέγραψεν ἅπαντα τὰ κτήματα καὶ τὰς οἰκίας καὶ τοὺς κατοίκους, πλουσίους τε καὶ πένητας τῆς πόλεως. Κρατήσας δὲ δι' ἑαυτὸν καὶ τὸν σουλτάνον τοὺς ἐκλεκτοτέρους ἐκ τῶν ὁμήρων, τοὺς ὑπολοίπους διένειμεν εἰς τοὺς πολεμιστάς. Τὰς ἐγκαταλειφθείσας οἰκίας τῶν ἀπίστων παρεχώρησε τοῖς μουσουλμάνοις. 'Ακολούθως, ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς 'Αζὰφ (: Ταναΐδος), κατέλαβεν αὐτήν, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια, παραδοθέντα ἀμαχητεί. 'Εκεῖθεν ἐπετέθη κατὰ τῆς Μενκιοὺπ (: Ταρυκτάνης), τὴν ὁποίαν, καίτοι ἐπολιόρκησεν ἐπ' ἀρκετόν, δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ καὶ προσέφυγεν εἰς τὸ ἑξῆς σπουδαῖον στρατήγημα. 'Ο ἡγεμὼν τοῦ φρουρίου αὐτοῦ, πεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν του, ἐπροθυμοποιήθη νὰ παραδώσῃ αὐτὸ τῷ σουλτάνῳ, πλὴν ὅμως ἡ γηραιὰ μήτηρ του, ἀντιφρονοῦσα,

συνήθροισε στρατὸν καὶ ἀντέστη εἰς τὰς ἐφόδους τῶν πολεμιστῶν τοῦ κραταιοῦ σουλτάνου. Πρὸ τῆς ἀντιστάσεως αὐτῆς, ὁ 'Αχμὲτ πασᾶς, λαβὼν τὸν στρατόν του, ἀπῆλθεν εἰς παρακείμενον κρησφύγετον, ἐξ οὗ παρηκολούθει τὰς κινήσεις τῶν ἀπίστων. Οὗτοι νομίσαντες ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπεσύρθησαν, ἤρχισαν ἐξερχόμενοι τοῦ φρουρίου. 'Επιτεθεὶς τότε ὁ 'Αχμὲτ πασᾶς, κατέλαβε τὸ φρούριον Μενκιούπ, ᾐχμαλώτισε τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν Κατέσχεν ἅπασαν τὴν περιουσίαν τῶν ἀπίστων, διώρισεν ἱεροδίκην, μετέτρεψε τὰς ἐκκλησίας εἰς τεμένη καὶ ἀπῆλθε τροπαιοῦχος, ἐν ἔτει ἐγείρας 880 (: 1477), βασιλεύοντος τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Χὰν Γαζῆ[1].

Κεφάλαιον.—'Εκθέτω ἐν αὐτῷ τὰ τῆς ἐκστρατείας τῆς Μολδαυΐας[2].

Κεφάλαιον.—'Εκθέτω ἐν αὐτῷ τὰ τῆς ἐκπορθήσεως τῆς Δαλματίας[3].

Κεφάλαιον.—'Εκθέτω ἐν αὐτῷ, τίνι τρόπῳ καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ὁ σουλτάνος Μεχμὲτ ἐπολιόρκησε τὴν Σκόδραν[4].

Κεφάλαιον.—'Ονομαστικὸς κατάλογος τῶν σοφῶν βεζυρῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας[5].

Κεφάλαιον.—Περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μεβλανᾶ Ρουστέμ[6].

Κεφάλαιον.—Μνημεῖα καὶ τεκμήρια τῶν διαφόρων πασάδων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς[7].

Χασὰν πασᾶς :—'Ανήγειρεν ἐν Προύσῃ μέγα καρβὰν-σαράϊ, τοῦ ὁποίου τὸ ἥμισυ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν τῆς Μέκκας, τὸ δὲ ἕτερον εἰς τὸν υἱόν του. Αὐτὸς δέ, πένης ὤν, ἐπώλησε τοῦτο τῷ 'Αχμὲτ ἀγᾶ, ὅστις πάλιν ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν ἡμῶν.

Βαγιαζὴτ πασᾶς : —'Ανήγειρεν ἐν πτωχοτροφεῖον εἰς 'Αμάσειαν, καὶ ἱεροδιδασκαλεῖον ἐν Προύσῃ.

Χατζῆ Χαλὴλ πασᾶς : 'Ανήγειρεν ἐν 'Αργυρουπόλει μέγα κελλίον καὶ ἕτερον μεδρεσέν.

Καρατζᾶ πασᾶς : — Μέγα κελλίον ἐν Γιὰρ-Χισάρ.

Χατζῆ Οὐσῆ πασᾶς : —Οὗτος ἀνήγειρε μέγαν μεδρεσὲν εἰς τὸ ὑπὲρ

---

[1] 'Ακολουθοῦν δύο τετράστιχα.

[2] Παραλείπεται ὡς μὴ ἐνδιαφέρον τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

[3] 'Ωσαύτως.

[4] 'Ωσαύτως.

[5] 'Ωσαύτως.

[6] Παραλείπεται ὡσαύτως.

[7] "Οσον καὶ ἂν κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει ἀμέσως τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, μεταφράζεται ἐν τούτοις διὰ τὸ γενικώτερον αὐτοῦ ἐνδιαφέρον.

τὴν Εὐδοκιάδα πεδίον 'Αβάδ, τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν τῆς Μέκκας.

Μεχμὲτ ἀγᾶς: — Πτωχοκομεῖον εἰς 'Οσμαντζὶκ (: Πιμήλισσα).

Φεϊζουλλὰχ πασᾶς : —'Ανήγειρεν ἐν 'Αδριανουπόλει μέγα ἀνάκτορον περίλαμπρον.

Μολλᾶ Σαχίν : — 'Ανήγειρεν ἐν Φιλιππουπόλει μέγα πτωχοκομεῖον καὶ ἕτερον μεδρεσέν.

Σαρουτζᾶ πασᾶς : —'Ανήγειρεν ἐν Καλλιπόλει πτωχοκομεῖον καὶ ἐν Σελευκείᾳ τέμενος.

'Ισχὰκ πασᾶς : — Πτωχοκομεῖον καὶ μεδρεσὲν εἰς 'Αϊνέγκιολ (: 'Αλγελόκωμα).

Κασὴμ πασᾶς : — Μέγα μοναστήριον ἐν 'Αδριανουπόλει καὶ τέμενος εἰς Καράχισαρ (: Νικόπολιν).

Χαλὴλ πασᾶς : — Μέγα κελλίον ἐν Νικομηδείᾳ.

Ζαγανὸς πασᾶς : — Μέγα τέμενος ἐν Μπαλῆκεσιρ (: Μυσίᾳ).

Κεμὰλ πασᾶς : — Τέμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Μαχμοὺτ πασᾶς : — Οὗτος ἀνήγειρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει πτωχοκομεῖον, μεδρεσέν, τέμενος καὶ διάφορα κελλία, ἀφιέρωσε δὲ ὅλα αὐτὰ τῇ ἱερᾷ τῆς Μέκκας πόλει, ὡς ἐπίσης καὶ χίλια φλωρία κατ' ἔτος, διὰ τοὺς πτωχοὺς τῆς ἰδίας πόλεως.

Μεσὶχ πασᾶς : — Μέγα τέμενος ἐν Καλλιπόλει.

Φαῒκ πασᾶς : 'Επεθύμει πολλά, ἀλλ' οὐδὲν ἔπραξεν.

Νισαντζῆ 'Ιμπρὴμ πασᾶς : — Μεδρεσὲν ἐν 'Αδριανουπόλει.

Χακὶμ Γιακούπ : — Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται πλῆθος ἀριστουργημάτων ἀρχιτεκτονικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν εἰς διαφόρους τῆς αὐτοκρατορίας ἐπαρχίας. 'Υπουργεύοντος τοῦ Γιακοὺπ Βέη, ἅπαντες οἱ 'Εβραῖοι τῆς Τουρκίας, πένητες καὶ εὐποροῦντες, προσελήφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀνεδείχθησαν εἰς διαφόρους ὀργανικὰς θέσεις.

Σινὰν πασᾶς[1] : — Μέχρι τοῦ θανάτου του ὑπέσχετο πολλά, ἀλλ' οὐδὲν ἐποίησεν.

Τσελεμπῆς Μαγνησίας[2] : — Τέμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Νισαντζῆ πασᾶς : — Ἦτο τόσον πλεονέκτης καὶ φιλάργυρος, ὥστε, παρὰ τὴν κολοσσιαίαν του περιουσίαν, οὐδὲν κοινωφελὲς ἔργον ἐποίησεν. 'Εσφετερίζετο τὰς περιουσίας τῶν ἄλλων καί, μόνον ὅτε ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἐπάρχου 'Αλάϊε, ἀνήγειρε διὰ τῶν χρημάτων αὐτῆς μικρὸν τέμενος ἐν Κων/πόλει.

---

[1] 'Εκ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πορθητοῦ. Τῷ 1447 ἐγένετο βεζύρης, ἀλλὰ παυθεὶς ἀμέσως, ἀπέθανε τῷ 1487.

[2] Μεχμὲτ ἐφέντης : Βεζύρης καὶ ἱεροδίκης. 'Απέθανε τῷ 1486.

Χαζερῆ Κασὴμ πασᾶς: —Ἀνήγειρε τέμενος καὶ διδασκαλεῖον ἐν Κων/πόλει, τέμενος ἐν Ἀδριανουπόλει, μεδρεσὲν ἐν Προύσῃ, τέμενος ἐν Εὐβοίᾳ, τέμενος ἐν Κιέφφε, Πτωχοκομεῖον ἐν Σελευκείᾳ καὶ μεγάλην γέφυραν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Γκεντίζ [1].

Νταοὺτ πασᾶς: — Τέμενος καὶ μεδρεσὲν ἐν Κων/πόλει [2].

Φεναρῆ ὀγλοῦ Ἀχμὲτ πασᾶς: —Ἐπόθει πολλά, ἀλλ' ἀπέθανεν ἄπρακτος.

Χαλὴλ πασᾶς: — Τέμενος καὶ διδασκαλεῖον ἐν Κων/πόλει καὶ ἕτερον τέμενος ἐν Μυτιλήνῃ.

Ἀλῆ πασᾶς: — Τέμενος, πτωχοκομεῖον καὶ μεδρεσὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Μυτιλήνῃ.

Γιακοὺπ πασᾶς: — Πτωχοκομεῖον ἐν Εὐβοίᾳ.

Ἰσκενδὲρ πασᾶς: — Τέμενος ἐν Κων/πόλει καὶ μοναστήριον ἐν Γαλατᾷ.

Ντερβὶς Μουσταφᾶ πασᾶς: — Τέμενος καὶ ἱεροδιδασκαλεῖον, ὑδραγωγεῖα καὶ κρήνας ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Χερσὲκ ὀγλοῦ Ἀχμὲτ πασᾶς: Πτωχοκομεῖον, τέμενος καὶ ὑδραγωγεῖον ἐν Εὐβοίᾳ [3].

Κεφάλαιον.—Τὸ ἦθος καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν προγόνων τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ Β' [4].

Κεφάλαιον.—Ἐκθέτω ἐν αὐτῷ τίνες ἐκ τῶν προαναφερθέντων προγόνων τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ ἐπλουτίσθησαν καὶ τίνι τρόπῳ [5].

Κεφάλαιον.—Ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν προυχόντων ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς τέχναις, ἐπὶ Μεχμὲτ Β' [6].

Κεφάλαιον.—Περὶ τοῦ περιφήμου Χατζῆ Μπεκτάς [7].

Κεφάλαιον.—Ἀναφέρω ἐν αὐτῷ τὰ ἐπακολουθήσαντα [8].

Κεφάλαιον.—Τὰ τῆς ἀφίξεως αἰγυπτίων στρατιωτῶν [9].

---

1 Εἶναι ὁ Ἕρμος ποταμός.

2 Δὲν ἀναγράφεται εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ.

3 Ἀκολουθοῦν τέσσαρα τετράστιχα καὶ κρίσεις τοῦ συγγραφέως περὶ τῶν ἀναφερθέντων μνημείων.

4 Παραλείπεται ὡς μὴ ἐνδιαφέρον τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

5 Ὡσαύτως.

6 Ὡσαύτως. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τουρκικῆς ἀπόψεως, καὶ θεωρεῖται πολύτιμος πηγὴ διὰ τὴν γραμματολογίαν τῆς Τουρκίας τοῦ 1451—1480.

7 Ὡσαύτως.

8 Ὡσαύτως.

9 Ὡσαύτως.

Κεφάλαιον.—Ἄφιξις πρέσβεων τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου [1].

Κεφάλαιον.—Διήγησις τῶν ἐπακολουθησάντων [2].

Κεφάλαιον.—Ἐκθέτω ἐν αὐτῷ τὰ ἐπακολουθήσαντα.

Ἐπιθυμῶν λοιπὸν ὁ βασιλεὺς νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς σχέσεις του (: μετὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου), μετὰ παρέλευσιν ἀρκετῶν ἐτῶν, ἀπέστειλε πρέσβεις του, ἵνα τῷ εὐχηθῶσιν εὐδαίμονα βασιλείαν. Ἀπέστειλε τὸν ἀρχικλητῆρά του μετὰ πλουσίων δώρων, ἀφιχθέντα ὅμως αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, δὲν ἐτίμησαν δεόντως, δι' ὃ ἐπιστρέψας παρεπονεῖτο τῷ σουλτάνῳ, ὅστις σφόδρα ἐλυπήθη διὰ τὴν στάσιν αὐτὴν τῶν αἰγυπτίων. Ἀργότερον καὶ ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπικρίνωσι τὴν στάσιν τοῦ σουλτάνου ἡμῶν, ὅπερ δυσηρέστησεν αὐτὸν σφόδρα καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης καὶ τοῦτο διότι δὲν εἶναι πρέπουσα ἡ ἀποστολὴ τοιούτων πρέσβεων εἰς βασιλέα τόσον ἔνδοξον καὶ μεγαλοπρεπῆ [3].

Οἱ πρέσβεις οὗτοι ἀφίχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ ἔτος ἐγείρας 884 (: 1480), ὀλίγον δὲ ἀργότερον, ὁ θεοσεβὴς καὶ λαοφιλὴς ἡμῶν βασιλεύς, ὁ σουλτάνος Μεχμὲτ Χὰν Γαζῆ, ἀπεδήμησε πρὸς Κύριον, τοῦ υἱοῦ του Βαγιαζὴτ Χὰν ἀνακηρυχθέντος σουλτάνου, ἐν ἔτει ἐγείρας 886 (: 1481). Ἔκτοτε δὲ ἄρχεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἥτις ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ ἀποκαλεῖται περίοδος τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὴτ τοῦ Β'.

Τοῦ ἑνὸς λοιπὸν ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον, ὁ ἕτερος ὁ σουλτανόπαις Δζέμ, ἀπελθὼν ἀφίκετο εἰς Αἴγυπτον [4].

Ἐρώτησις: Φίλε Δερβίση! Ἐξέθεσες μέχρι τοῦδε λεπτομερῶς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνδραγαθημάτων τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμάν, γνωρίζεις ὅμως καὶ τὰ τοῦ βίου τῶν βασιλέων αὐτῶν;

Ἀπάντησις: Βεβαίως γνωρίζω: ἄλλα μὲν ἐπληροφορήθην ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἱστορικῶν βιβλίων, ἄλλα δὲ εἶδον ἰδίοις ὄμμασιν· ἰδοὺ αὐτά:

Ὁ σουλτάνος Ὀσμὰν Γαζῆ ἔζησεν ἑξήκοντα ἐννέα ἔτη, καὶ εἰς ἡλικίαν τριάκοντα δύο ἐτῶν ἐκυρίευσε τὸ φρούριον Καρατζᾶ Χισὰρ (: Μελάγγεια). Ἐπὶ εἴκοσιν ἓξ ἔτη ἀπεκαλεῖτο Ὀσμὰν Γαζῆ (: Τροπαιοῦχος). Αἰτία τοῦ θανάτου του εἶναι ἡ ποδάγρα, ἐξ ἧς ἔπασχεν ἀπὸ καιροῦ.

Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀρχὰν Γαζῆ ἔζησεν ὀγδοήκοντα δύο ἔτη. Ἀποθνή-

---

1 Ὡσαύτως.

2 Ὡσαύτως.

3 Ἀκολουθεῖ ἓν τετράστιχον.

4 Ἀκολουθοῦν τὰ τῶν περιπετειῶν τοῦ Σουλτανόπαιδος Δζὲμ εἰς Αἴγυπτον καὶ Εὐρώπην.

σκοντος τοῦ πατρός του, ἦτο τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν καὶ ἐβασίλευσε ἄλλα τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη. 'Ετελεύτησε παθὼν καὶ οὗτος παδάγραν.

'Ο υἱὸς αὐτοῦ Μουρὰτ Χὰν ἔζησεν ἑξήκοντα ὀκτὼ ἔτη 'Αποθνήσκοντος τοῦ πατρός του, εἶχεν ἡλικίαν τριάκοντα ἑπτὰ ἐτῶν καὶ ἐπὶ τριάκοντα ἓν ἔτη ἐμνημονεύετο εἰς τὰ τεμένη ὡς σουλτάνος τῶν μωαμεθανῶν. 'Εδολοφονήθη ὑπὸ κατασκόπου τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Σέρβων καὶ οὕτως ἐγένετο μάρτυς τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν.

Υἱὸς αὐτοῦ εἶναι ὁ Βαγιαζὴτ Χάν, ὁ ἐπονομαζόμενος Γιλντιρὶμ (: Κεραυνός). Ἔζησεν ἑξήκοντα ἔτη, ἐβασίλευσε δέκα ἕξ, καὶ ἐτελεύτησε κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ ἀτίμου Ταμερλάνου.

'Ο υἱὸς αὐτοῦ Μεχμὲτ Χὰν[1] ἔζησε τεσσαράκοντα ὀκτὼ ἔτη καὶ ἐβασίλευσεν εἴκοσι δύο ἔτη, ἄλλοτε μὲν ἐν 'Αμασείᾳ, ἄλλοτε δὲ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας[2]. 'Αποθνήσκοντος τοῦ πατρός του, ἦτο δέκα ὀκτὼ ἐτῶν. Εὑρισκόμενος ἐν 'Αδριανουπόλει προσεβλήθη ἐξ ἡμιπληγίας, μὴ δυνηθέντων δὲ τῶν ἰατρῶν νὰ εὕρωσι φάρμακον, ἀπέθανε.

'Ο υἱὸς αὐτοῦ Μουρὰτ Χὰν ἔζησε τεσσαράκοντα ἐννέα ἔτη. Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτο δέκα ὀκτὼ ἐτῶν καὶ ἐβασίλευσε τριάκοντα ἓν ἔτη. 'Απέθανεν αἰφνιδίως ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ περιπάτου του.

'Ο υἱὸς αὐτοῦ Μεχμὲτ Χὰν Γαζῆ ἔζησε πεντήκοντα ἓν ἔτη. Ὅτε ἀνηγορεύθη βασιλεύς, ἦτο δέκα ἑπτὰ ἐτῶν. 'Εβασίλευσε τριάκοντα ἔτη[3]. 'Ετελεύτησε λόγῳ τῆς ποδάγρας ἐξ ἧς ἔπασχεν. Οἱ ἰατροὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τῷ παράσχωσι βοήθειαν, ἐκάλεσαν ξένους ἰατρούς, συνεσκέφθησαν, ἐφλεβοτόμησαν τὸν πόδα του, ἀλλὰ ματαίως. Βλέποντες δὲ τέλος ὅτι ὑπέφερεν ἀδίκως, τῷ ἔδωσαν καταπραϋντικὸν φάρμακον καὶ ναρκωτικὸν ἰσχυρόν, καὶ οὕτως, ἐτελεύτησεν, ἐν ἔτει ἐγείρας 886 (: 1481)[4].

Αὐτὸν διεδέχθη ὁ υἱός του σουλτάνος Βαγιαζήτ, οὗτινος τὴν ἱστορίαν ἐκθέτω κατωτέρω.

ΑΒΡ. Ν. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

---

1 'Ο 'Ασὶκ Πασᾶ Ζαντέ, δὲν ἀναφέρει ἐν τῇ 'Ιστορίᾳ του τὴν μεσοβασιλείαν τῶν ἡγεμονοπαίδων Σουλεϊμὰν καὶ Μουσᾶ, διαρκέσασαν ἕνδεκα ἔτη (1402—1413).

2 Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Μεχμὲτ Α' ἐβασίλευσε μόνον ὀκτὼ ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1413 μέχρι τοῦ 1421.

3 Οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι τοῦ 'Ασὶκ Πασᾶ Ζαντὲ δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. 'Εν τῷ χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ ἐν τούτοις δὲν παρουσιάζεται ἡ ἀνακρίβεια αὐτή.

4 'Ακολουθοῦν τέσσαρα τετράστιχα.

ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΑΓΙΟΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΓΟΡΤΥΝΗΣ;

Παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν ἱστορικοῖς (Παπαρρηγοπούλῳ κλπ.) ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν διαδραματισθέντων κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν φέρεται ὡς σφαγεὶς τῷ τότε καιρῷ καὶ Κύριλλος ὁ ἐπίσκοπος Γορτύνης, ὁ Θαυματουργός.

'Η εἴδησις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβής· ἠντλήθη, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω, ἐξ ἐμμέσων πηγῶν, αἵτινες ἐσφαλμένως ἐκθέτουσι τὸ πρᾶγμα. 'Ο ἅγιος Κύριλλος, ἐπίσκοπος τῆς ἐν Κρήτῃ Γορτύνης, οὗ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῇ 9ῃ 'Ιουλίου[1], ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιλιανοῦ (284—305) καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν (828). 'Εν τούτοις ὅμως παρὰ τοῖς μετὰ τὸν Θεοφάνη ἀναγινώσκομεν· «τότε (δῆλα δὴ κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν) καὶ Κύριλλος ὁ Γορτύνης πρόεδρος» ἐπεὶ μὴ τούτοις εἰς ἄρνησιν ἐχώρει Χριστοῦ, ὡς ἱερεῖον ἄμωμον ἐσφαγίαστο» [2].

Παρὰ δὲ Συμεὼν μαγίστρῳ καὶ λογοθέτῃ τοῦ Confbefis (Ψευδοσυμεὼν) «'Εν ταύτῃ τῇ νήσῳ Κύριλλος ὁ Θαυματουργός, ἐπίσκοπος Γορτύνης ταύτης τῆς νήσου, ὑπὲρ Χριστοῦ ἄμωμον ὡς ἱερεῖον ὑπὸ τῶν 'Αγαρηνῶν ἐσφαγίαστο» [3]. Καὶ ὁ Κεδρηνὸς δὲ ὡς ἑξῆς ἐκθέτει τὸ πρᾶγμα· «Τότε δὴ καὶ ὁ Κύριλλος ὁ Γορτύνης πρόεδρος στέφει τελειοῦται μαρτυρικῷ, μὴ θελήσας ἀρνήσασθαι τὸν Χριστόν» [4].

Ἴδωμεν νῦν πῶς ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον παρὰ Γενεσίῳ, ὅστις εἶναι ἡ πρωταρχικὴ πηγή [5]. «'Εν ταύτῃ δὲ τῇ νήσῳ Κύριλλος ὁ θαυματουργός[6], ὁ Γορτύνης ἐπισκοπήσας τῆς πόλεως, ὑπὲρ Χριστοῦ ὡς ἱερεῖον ἄμωμον ἐσφαγίαστο, οὗ τὸ τίμιον αἷμα μέχρι τῆς δεῦρο

---

1 'Υπάρχει καὶ ἀκολουθία γεραίρουσα τὴν μνήμην Κυρίλλου ἐπισκόπου Γορτύνης τοῦ θαυματουργοῦ. Βλ. Νικ. Β. Τωμαδάκη, «'Εκκλησία Κρήτης», ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ τόμου πρώτου (1935) τοῦ περιοδικοῦ Νεοελληνικοῦ 'Αρχείου Χανία, 1934. σελ. 88,3.

2 Οἱ Μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 77, 16 ἔπ. ἔκδ. Βόννης.

3 'Εν τῷ αὐτῷ τόμῳ τῆς Βόννης σελ. 624, 5 ἔπ.

4 Κεδρηνός, Τ. Β', σελ. 94, 18 ἔπ., ἔκδ. Βόννης.

5 Οἱ μετὰ τὸν Θεοφάνη παραλαμβάνουσιν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ Γενεσίου τὰ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ Β' τοῦ Τραυλοῦ (820—829), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ὁ Ψευδοσυμεὼν καὶ ἐκ τοῦ Γενεσίου καὶ ἐκ τῶν Μετὰ τὸν Θεοφάνη, ὁ δὲ Κεδρηνὸς (δηλαδὴ ὁ Σκυλίτσης) μόνον τοὺς μετὰ τὸν Θεοφάνη ἔχει ὑπ' ὄψιν.

6 Θαυματουργὸς βραχυγραφικῶς ἐν τῷ χειρογράφῳ (Θαυμάσιος· Βέκκερος).

κατά τινα χῶρον καθώς τινές φασιν, ἀνεξάλειπτον συντετήρηται, καθ' ὃν οἱ εὐσεβεῖς φοιτῶντες καὶ τοῦτο σπόγγῳ ἐναπομάττοντες [1] δι' αὐτοῦ γε θεῖον μύρον ὑδρεύονται καὶ κατ' οὐδὲν ἀλλοιοῦσι τὸ χρῶμα τοῦ αἵματος» [2]

Ὡς βλέπομεν ἐνταῦθα, ὁ Γενέσιος τοπικῶς μόνον ὁρίζει τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Κυρίλλου «Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ νήσῳ...» καὶ οὐχὶ χρονικῶς, ὅπως τὸ πράττουσιν οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀντλήσαντες, οἱ μὲν Μετὰ τὸν Θεοφάνη καὶ ὁ Κεδρηνὸς μετατρέψαντες τὴν φράσιν ταύτην εἰς «Τότε», ὁ δὲ Ψευδοσυμεὼν προσθέσας τὴν φράσιν «ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁρίζει ἐπίσης χρόνον.

Ἅπαντες οὗτοι μὴ ἀντιληφθέντες τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Γενέσιος ἀνέφερεν ἐν τῷ ὡς ἄνω χωρίῳ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, προέβησαν εἰς αὐθαίρετον τροποποίησιν διαστρεβλώσαντες αὐτὸ καὶ γενόμενοι πρόξενοι παρεξηγήσεως ἐπικρατούσης μέχρι τοῦ νῦν.

Εἶναι γνωστὴ ἡ πρὸς τὴν ἀφήγησιν θαυμάτων [3] ὑπερβολικὴ ἀγάπη τοῦ Γενεσίου. Ὑπείκων οὗτος εἰς τὴν ἀτομικήν του κλίσιν, ἀλλὰ καὶ θεραπεύων τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἀναγνωστῶν του, ἀσμενίζει, εἴπερ τις καὶ ἄλλος μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, εἰς τοιαύτης φύσεως ἀφηγήσεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὡμίλει περὶ Κρήτης, ἐνεθυμήθη τὸν περιώνυμον ἀνὰ τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα ἅγιον Κύριλλον τὸν θαυματουργόν, τὸν ἀθλήσαντα ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας. Δι' αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του ἡ Κρήτη δι' οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἀξία λόγου εἰμὴ διὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τὸν ὁποῖον ὑπέστη ἐκεῖ ὁ ἅγιος Κύριλλος [4], τὸ χυθὲν αἷμα τοῦ ὁποίου μέχρι τῶν ἡμερῶν του δὲν ἔπαυε νὰ ἀναβλύζῃ ἐκ τοῦ τόπου ἔνθα ἐχύθη, καὶ τὸ ὁποῖον οἱ πιστοὶ ἠδύναντο νὰ συγκομίσωσι ὡς θεῖον μύρον ἀπομάττοντες τοῦτο σπόγγῳ, θαυμαστῶς δὲ διετήρει ἀνέπαφον καὶ τὸ χρῶμά του.

Ὅτι δὲ ὁ Γενέσιος περὶ τούτου τοῦ ἁγίου Κυρίλλου λαλεῖ, γίνεται κατάδηλον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ποιεῖται μνείαν καὶ τῶν ἐπί-

---

1 Ἐκπομάττοντες Βέκκερος · διώρθωσα.

2 Γ ε ν έ σ ι ο ς, 48,7 ἐπ. ἔκδοσις Βόννης.

3 Βλ. καὶ Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ, «Ἱστορία τῆς Βυζ. Λογοτεχνίας», τόμ. Α', σ. 536. 14 καὶ 25 ἔκδ. Μαρασλῆ.

4 Κατὰ τὸ Συναξάριον, λόγῳ τῆς παρρησίας του, ὁ ἅγιος Κύριλλος κατ' ἀρχὰς ἐρρίφθη εἰς τὴν πυράν, ἐν ταύτῃ ὅμως μόνον τὰ δεσμά του ἐκάησαν. Τὸ θαῦμα προὐκάλεσε τόσον βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τοὺς διώκτας του, ὥστε τὸν ἀφῆκαν ἐλεύθερον. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετέπειτα μετὰ μεγαλυτέρας παρρησίας ἐκήρυττε τὸν Χριστόν, ξίφει ἐτελειώθη.

σης ἐπὶ Ρωμαίων (ἐπὶ Δεκίου) μαρτυρησάντων ἁγίων Δέκα, οὓς ὑποβιβάζει εἰς ἑπτά, «Ἔτι δὲ καὶ ἡ τῶν τροφίμων σεβαστῶν παίδων αὐτῆς (τῆς Κρήτης) ἑβδομὰς μετὰ πολλῶν ἄλλων ταφῇ ἀφιέρωται, ἀναιρεθέντων ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ἀδιστάκτου καὶ εἰλικρινοῦς πίστεως» παρασυρθεὶς προφανῶς ὑπὸ τῆς λέξεως «παίδων», ἅτε ἔχων ἐν νῷ τοὺς ὁσίους ἑπτὰ παῖδας Μακκαβαίους. Οἱ ἐκ τοῦ Γενεσίου ἐν τούτοις ἀντλήσαντες Μετὰ τὸν Θεοφάνη καὶ λοιποὶ ἀναβιβάζουσι τούτους εἰς τὸν ὀρθὸν τῶν Δέκα ἀριθμόν.

Ἄλλως τε οὔτε ἐν τοῖς Συναξαρίοις, οὔτε ἐν τοῖς Μαρτυρολογίοις, οὔτε ἐν τοῖς Μηναίοις γίνεται μνεία καὶ ἁγίου Κυρίλλου θαυματουργοῦ, ἀθλήσαντος ἐπὶ Σαρακηνῶν. Ἂν ὑπῆρχε καὶ τοιοῦτος ἅγιος Κύριλλος, δὲν θὰ τὸν ἀνέφερε, καὶ δὴ πανηγυρικῶς, ὁ μόνος σύγχρονος χρονογράφος τῆς σαρακηνῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης Γεώργιος ὁ Μοναχός, τοῦ ὁποίου μάλιστα ἡ συγγραφὴ θεωρεῖται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν «μεσαιωνικὴ μοναστηρικὴ χρονογραφία» ; [1] δὲν θὰ τὸν ἀνέφερε πρὸ πάντων ἡ ἑτέρα ἀξιόλογος τῶν χρόνων ἐκείνων πηγὴ ὁ ἀληθὴς Συμεὼν μάγιστρος καὶ λογοθέτης, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος εἶναι εἰμὴ ὁ περίφημος συναξαριστὴς Συμεὼν ὁ μεταφράστης ; [2]

Δὲν θὰ τὸν ἀνέφερε τέλος καὶ ἡ ἀρίστη ἐκείνη ἄγνωστος πηγή, ἐξ ἧς ἤντλησεν ἡ μεγάλη χρονογραφία τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ, ἐν ᾗ διεξοδικῶς γίνεται λόγος περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ; [3]

Ἐξετάσωμεν νῦν τὸ πρᾶγμα καὶ ἐξ ἄλλης πλευρᾶς. Ἡ Γόρτυνα εἶναι μία ἐξ ἐκείνων τῶν πόλεων τῆς Κρήτης, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐδουλώθησαν τότε, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ διετήρησαν τὴν θρησκευτικήν των ἐλευθερίαν «ἀναπολιόρκητος μείνασα ἐχόντων τῶν οἰκητόρων αὐτῆς σὺν ἐλευθερίᾳ ποιεῖν τὰ Χριστιανῶν εἰθισμένα». Σφαγαὶ ἑπομένως ἐν Γορτύνῃ δὲν ἐγένοντο, οὔτε οἱ κάτοικοι αὐτῆς «ἐτράπησαν τὴν

---

1 Βλέπε Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ, Ἔνθ' ἀν., Τομ. Α', σελ. 718, 21.

2 Βλέπε τοῦτον ἐν τῷ κειμένῳ Λ έ ο ν τ ο ς τ ο ῦ Γ ρ α μ μ α τ ι κ ο ῦ τῆς ἐκδόσεως Βόννης.

3 Βλέπε ἐμὴν ἔκδοσιν τοῦ Φραντζῆ ἐν τῇ Teubneriana, Τόμ. Α', σελ. 104. Ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἀπέρρευσεν ἡ μεγάλη χρονογραφία τοῦ Γ. Φραντζῆ, οὐδόλως κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω ἐκείνην ἐξ ἧς ἠντλήθη τὸ ὡς ἄνω τεμάχιον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐνῷ περιέχονται πολύτιμοι λεπτομέρειαι μὴ χρησιμοποιηθεῖσαι εἰσέτι. Οὐδόλως ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἐξ ἀγνώστου ἡμῖν πληρεστέρου χειρογράφου τοῦ ἀληθοῦς Συμεὼν Μαγίστρου.

εἰς τὰ ὄρη ἄγουσαν συναποκομίζοντες μάλιστα καὶ τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Τίτου» [1].

Πολλῷ δὲ μᾶλλον οὐδὲν ἔπαθε καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς, ὅστις ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἂν κρίνωμεν κατ' ἀναλογίαν τῶν συμβαινόντων τότε ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, ὅπου ἡ ἐπέμβασις τῶν ἐπισκόπων κατεπράϋνε τὰς διαθέσεις τῶν ἐφορμώντων Ἀράβων κατακτητῶν. Ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι λόγοι ὅλως διόλου ἐξαιρετικῆς φύσεως, ὅπως π. χ. προκειμένου περὶ τοῦ Ἀμορίου, διὰ νὰ μὴ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ ἱκεσίαι καὶ αἱ ὑποσχέσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ Μουτασίμ, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἰς ἓν μόνον ἀνενδότως ἀπέβλεπε· πῶς νὰ καταστρέψῃ τὸ Ἀμόριον, τὴν κοιτίδα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἐκδικούμενος τὴν καταστροφὴν τῆς γενετείρας του Σωζοπέτρας.

Πάντα ταῦτα πείθουσαν ἡμᾶς ὅτι ἐν τῷ σχετικῷ χωρίῳ τοῦ Γενεσίου δὲν γίνεται μνεία συγχρόνου τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως γεγονότος, ἀλλ' ἁπλῶς, τοῦ λόγου ὄντος περὶ Κρήτης, μνημονεύονται παρεμπιπτόντως οἱ κλεΐσαντες τὴν κρητικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ρωμαϊκῶν διωγμῶν ἅγιοι μάρτυρες καὶ δὴ ὁ τῷ τότε καιρῷ ἐπίσκοπος Γορτύνης Κύριλλος. Ἡ ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ ἁπλῶς τοπικὴ ἔννοια εἶναι σαφεστάτη καὶ θὰ ἐπερίττευεν ἴσως ἡ προεκτεθεῖσα ἐπιχειρηματολογία, ἐὰν δὲν ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μία ὁριστικὴ διασάφησις.

Πρῶτοι οἱ Μετὰ τὸν Θεοφάνη διεστρέβλωσαν τὸ χωρίον, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ τοπικὴν ἔννοιαν ἐνέχουσα μνεία παρουσιάσθη ὑπ' αὐτῶν ὡς εἴδησις σύγχρονος τῶν διαδραματισθέντων ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν κατάκτησιν ταύτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Ὡς τοιαύτην εἴδησιν παρέλαβον τὴν μνείαν ταύτην ἐκ τῶν Μετὰ τὸν Θεοφάνη καὶ ἄλλοι Βυζαντινοὶ χρονογράφοι καὶ ἐκ τούτων οἱ νεώτεροι Ἕλληνες Ἱστορικοί, χωρὶς νὰ ἀναδράμωσιν εἰς τὰς πρωταρχικὰς πηγάς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς περιστατικοῦ. Σχετικῶς πρὸς τὸ γεγονός, καθ' ὃ πόλεις τινὲς κατὰ τὴν κατάκτησιν τῶν Σαρακηνῶν παρέμειναν ἀδούλωτοι, ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει ὅτι μία μόνη διετήρησε τὴν ἐλευθερίαν της, χωρὶς ὅμως νὰ ὀνομάσῃ καὶ ταύτην. Ὁ Λάμπρος, ἀντλῶν ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ τὴν εἴδησιν ταύτην, καταφεύγει πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης εἰς ὑποθέσεις ἐπιτυχεῖς μέν, περιττὰς ὅμως καὶ ἐλεγχούσας ἀνεπιστασίαν, καθότι αἱ πρωταρχικαὶ πηγαὶ ὡρισμένως καὶ συγκεκριμένως ἐκφράζονται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

[1] Τοιαῦτα φανταστικὰ εὑρήσεις πλεῖστα ὅσα ἐν ταῖς πραγματείαις νεωτέρων ἐρευνητῶν.

Εἰς τοιοῦτον ἄραγε τρόπον τοῦ ἐργάζεσθαι νὰ ὀφείλεται καὶ ἡ εἴδησις, ἣν ἀπαντῶμεν παρὰ Παπαρρηγοπούλῳ—Καρολίδῃ καὶ Λάμπρῳ, καθ' ἣν ὁ κατακτητὴς τῆς Κρήτης Σαὴλ Ἀμποὺ—Χάφς προσεκάλεσεν ἐν αὐτῇ ἀποίκους ἐξ Ἱσπανίας, Ἀφρικῆς καὶ Συρίας;

Αἱ ἀξιολογώτεραι τοὐλάχιστον ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἀραβικῶν πηγῶν οὐδὲν τοιοῦτον διαλαμβάνουσιν· ἀλλὰ καὶ οἱ διαπρεπέστεροι τῶν ξένων ἱστορικῶν, ὅσοι εἰδικῶς ἠσχολήθησαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς κατακτήσεως τῶν Σαρακηνῶν, ὡς οἱ Γκέλτσερ, Ντήλ, Marçais, Brooks, Vasilief οὐδόλως ποιοῦνται μνείαν τοιούτου τινὸς συμβεβηκότος.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι διὰ τοιαύτης φύσεως εἰδήσεων, ἃς ἐν ἀπελπιστικῇ ἀφθονίᾳ ἀπαντῶμεν εἰς τὰ συγγράμματα τῆς νεωτέρας παρ' ἡμῖν ἱστοριογραφίας, ἡ ὄντως σκοτεινὴ περίοδος τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν (828—961) συνεσκοτίσθη περισσότερον [1].

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Ἡ χρονολογία 828 κατὰ τὸν Vasilief. Φαίνεται ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ὀρθοτέρα.

ΤΑ ΞΕΝΟΦΑΝΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ ΟΝΟΜΑΤΑ

PULPUDEVA, PLOUDIN - PLOVDIN, PULPUDENA, PLOVDIV.

I

Pulpudeva (***Πουλπούδεβα*** ἢ ***Πουλπούδενα*** ἢ ***Πούλπουδέβα***)

1) Τὸ Θρᾳκικὸν τῆς Φιλιππουπόλεως ὄνομα Pulpudeva ἀπαντᾷ μόνον παρὰ τῷ Γότθῳ ἱστοριογράφῳ καὶ ἀρχιεπισκόπῳ Κρότωνος Jordanes (γοτθιστὶ Jornandes) ἀκμάσαντι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος. Οὗτος ἀφηγούμενος τὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ Λουκούλλου εἰς τὴν Θρᾴκην (73 π. Χ)[1] ἐν τῷ οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχοντι συγγράμματί του «de brevatione chronicorum» ἢ «de regnorum concessione», ὡς ὄντι ἀδεξίῳ συμπιλήματι ἐκ διαφόρων προγενεστέρων πηγῶν περὶ τῆς παγκοσμίου ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 551 μ. Χ. ἱστορίας, λέγει: «Si quidem primus in Thracia contra Bessos pugnans eos, qui in fortitudine famaque praeibant, devicit, Emimontiosque (γρ. Aemimontiosque) debellans *Pulpudeva*, quae nunc *Philippopolis*, et *Uscudama*, quae *Adrianopolis* vocitantur, in Romanorum redegit domino»[2] καὶ «Philippus (imperator)... urbemque nominis sui in Thracia, que (γρ. quae) dicebatur *Pulpudeva*, *Philippopolin* reconstruens nominavit»[3]. Τοῦτ' ἔστι: τὸ παλαιὸν τῆς Φιλιππουπόλεως ὄνομα (τὸ Θρᾳκικὸν) ἦτο Pulpudeva, ὅπερ ἀνακτίσας αὐτὴν ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Φίλιππος (;) μετέβαλε μετονομάσας ἐκ τοῦ ὀνόματός του *Φιλιππούπολιν*.

Ὁ αὐτὸς ὅμως συγγραφεὺς ἐν τῷ ἑτέρῳ του συγγράμματι «de origine actibusque Getarum», ὅπερ ἀντιγραφὴ ὂν ἔργου τοῦ Κασσιοδώρου μετὰ προσθηκῶν ἐκ τῶν τοῦ Μαρκελλίνου καὶ ἐκ παλαιῶν παραδόσεων εἶναι σπουδαία ἡμῖν νῦν ἱστορικὴ πηγή, ἅτε ἀπολομένου τοῦ πρωτοτύπου, γράφων περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Γότθων ἐπὶ Δεκίου (251 μ. Χ.) πολιορκίας καὶ ἁλώσεως τῆς Φιλιππουπόλεως[4], εἰ καὶ δὶς ὀνομάζει τὴν πόλιν,

[1] Πρβλ. Eutropii, VI, 10.—Marcellini, XXVII, 4, 11.

[2] Jordanis, Romana, ἔκδ. Th. Mommsen, σελ. 28, 16 ἐν τοῖς Monumenta Germaniae historica, Berolini ἔτ. 1932.

[3] Αὐτόθι, σελ. 37, 5.—Ἐκ τούτου ἐλήφθη τὸ ὄνομα καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου Ἄγγλου συγγραφέως τῆς τρίτης σταυροφορίας ἐν τοῖς: Bongarsia gesta dei per Francos, σελ. 1159.

[4] Ἴδε καὶ Δεξίππου, fr. 19 σελ. 677, τόμ. III, Frangmenta historicorum Graecorum, ἔκδ. Didot.—Συγκέλλου, Χρονικὸν σελ. 376.—Ζωσίμου, I, 23.— Marcellini, XXXI, 5, 15.—Γρηγορᾶ, Ρωμ. ἱστορ. I, β'.—Aurel. Victoris, Decius 29.

μεταχειρίζεται μόνον τὸ Ἑλληνικὸν αὐτῆς ὄνομα Philippopolis: «Ubi Decio superveniente imperatore tandem Cniva in Haemi partibus, quae non longe aberant, recessit unde apparatu disposito *Philippopolim* ire festinans» καὶ κατωτέρω: «Cniva vero diu obsessam invadit *Philippopolim* praedaque potitus Prisco duce, qui inerat, foederavit, quasi cum Decio pugnaturum»[1].

2) Ἀπορίας ἄξιον τὸ ὅτι τὸ ὄνομα Pulpudeva εἶναι ὅλως ἄγνωστον τῷ ὀλίγον τι προγενεστέρῳ τοῦ Jordanes Μαρκελλίνῳ, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ μνημονεύσῃ, ὡς μνημονεύει τὸ Θρᾳκικὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως Uscudama[2] καὶ τῷ συγχρόνῳ τοῦ Jordanes Προκοπίῳ, ὅστις ἐν τῷ περὶ κτισμάτων συγγράμματί του ἀριθμεῖ πληθὺν Θρᾳκικῶν τοπωνυμιῶν ληγουσῶν εἰς *πάρα-παρον* καὶ εἰς *δέβα-δάβα*, διατηρηθεισῶν μέχρι τῶν χρόνων του, ὁπότε πλέον ἡ Θρᾳκικὴ γλῶσσα δὲν ἐλαλεῖτο ἀντικατασταθεῖσα πανταχοῦ τῆς Θρᾴκης διὰ τῆς Ἑλληνικῆς[3], οἷον *Κουμούδεβα* παρὰ τῇ Ροδόπῃ[4], *Ζικίδεβα* καὶ *Ζισνούδεβα* παρὰ τῷ Ἴστρῳ[5], *Αἰάδαβα* παρὰ τῇ Ροδόπῃ[6], *Κουϊμέδαβα* καὶ *Βρεγέδαβα*[7] καὶ *Συκίδαβα*[8] παρὰ τῷ Ἴστρῳ καὶ ἄλλα[9]. Πρὸς δὲ καὶ τὸ ὅτι οὐδεὶς ἄλλος συγγραφεὺς οὔτε προγενέστερος τοῦ Jordanes Ἕλλην οὔτε Λατῖνος οὔτε μεταγενέστερος Βυζαντῖνος ἢ Εὐρωπαῖος μνημονεύει τὸ ὄνομα οὔτε ἐπιγραφή τις μέχρι τοῦδε διεπίστωσεν αὐτό.

Ἕνεκα τούτου καὶ τῆς μὴ γενομένης τοῦ ὀνόματος μνείας ἐν τῷ σπουδαιοτέρῳ τοῦ Jornandes συγγράμματι, τῇ Γοτθικῇ ἱστορίᾳ, θὰ ἐκινδύνευέ τις εὐκόλως νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ *Pulpudeva* εἶναι πλάσμα τοῦ ἀγαθοῦ ἐπισκόπου, φιληδοῦντος εἰς τὴν ἀναγραφὴν καινοφανῶν καὶ περιέργων ἐν ταῖς μυθογραφικαῖς του ἀφηγήσεσιν, ἂν μὴ ἡ κατάφωρος αὐτοῦ ἄγνοια τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος ἢ τοὐλάχιστον τοῦ πρώτου συνθετικοῦ αὐτοῦ Pulpu (=Φιλίππου) ἀπέκλειε τὴν ὑπόθεσιν. Διότι προφανῶς, ἂν ἐγίνωσκε τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, οὐδέποτε θὰ ἔλεγεν ὅτι ἡ *Πουλπουδέβα* εἶναι τὸ παλαιότερον τῆς Φιλιππουπόλεως ὄνομα, ὅπερ ὁ Φίλιππος

[1] Jordanis, Getica XVIII, ὑπὸ Nasard, Paris, ἔκδ. Didot, ἔτ. 1878.

[2] Marcellini, XXVII. 4.

[3] Ἴδε Μυρτίλου Ἀποστολίδου, Περὶ τῶν ἀρχαίων Θρᾳκῶν, σελ. 86 § 9, Θρᾳκικά, τόμ. Α'. ἔτ. 1928, Ἀθῆναι.

[4] Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων, IV, 4. σελ. 284 ἔκδ. Βόννης.

[5] Αὐτόθι, IV, 11, σελ. 307.

[6] Αὐτόθι, IV, 4 σελ. 284.

[7] Αὐτόθι, IV, 2, σελ. 282.

[8] Αὐτόθι, IV, 7, σελ. 292.

[9] Ἴδε Μυρτίλου Ἀποστολίδου, Περὶ Φιλιππουπόλεως. σελ. 342 § 3, Θρᾳκικά, τόμ. Α'.

(ἀδιάφορον τίς) ἀνακτίσας αὐτὴν μετωνόμασεν ἐκ τοῦ ἰδίου του ὀνόματος *Φιλιππούπολιν*, διότι καὶ τὸ ὄνομα *Πουλπου-δέβα* ἐτέθη ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀνιδρυτοῦ τῆς πόλεως καὶ σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ *Φιλίππου πόλις*. Ἑπομένως ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ γνησιότης τοῦ ὀνόματος, ληφθέντος ἐξ ἐγγράφου τινὸς πηγῆς ἢ ἐκ προφορικῆς παραδόσεως, ἀνεξακριβώτου τόγε νῦν.

Τὸ πρῶτον τῆς λέξεως Pulpudeva συνθετικὸν εἶναι καθ' ἡμᾶς αὐτὸ τοῦτο τὸ *Φιλίππου* παρεφθαρμένον· ἐπειδὴ δὲ τὸ δεύτερον *deva* (δακιστὶ *dava*) εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπόδοσις τοῦ *πόλις*, καθ' ὅσον τὸ *deva-dava* θρᾳκιστὶ σημαίνει *χωρίον-συνοικισμόν*[1], τὸ *Πούλπου-δέβα*, δηλ. τὸ *Φιλίππου-δέβα* οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ *Φιλίππου-πόλις*. Ἑπομένως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προϋπῆρχε τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, οὗ φέρει τὸ ὄνομα, ἀνιδρύσεως τῆς πόλεως, ἥτις εἶχεν ἄλλα ὀνόματα. Ἡ βαθμιαία δὲ τῦ ὀνόματος σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέλιξις ἐγένετο πιθανῶς κατὰ τήνδε τὴν κλίμακα.

Τὸ *Φιλίππου-deva*, ὡς ἐλέχθη ἀναμφιβόλως τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν περιοίκων Θρᾳκῶν ἅμα τῇ ἀνιδρύσει τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Ἀργεάδου Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου (342, π. Χ.)[2] ἢ ἅμα τῇ ἐπικρατήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ *Φιλίππου πόλις*, προὐφέρετο ἐν παραθέσει *Philippu-deva* ἢ κατὰ ψίλωσιν *Pilippu-deva* καὶ ἐν συνθέσει Pilippúdeva· τοῦτο μετετράπη εἰς *Pilpúdeva* κατ' ἀποβολὴν τοῦ ἀτόνου *i* τῆς συλλαβῆς *li* πρὸ τοῦ ἰσχυρῶς ἐπιτόνου *ú* τῆς ἀκολούθου συλλαβῆς *pú* καὶ τὸ *Pilpúdeva* ἐγένετο *Pulpúdeva* κατ' ἀφομοίωσιν τοῦ ἀτόνου *i* τῆς συλλαβῆς *Pil* πρὸς τὸ ἐπίτονον *ú* τῆς ἀκολούθου συλλαβῆς *pu*.

3) Ἐπειδὴ τὰ παρὰ Προκοπίῳ μνημονευόμενα τοπωνύμια εἰς *δεβα -δαβα* εἶναι πάντα ἀνεξαιρέτως πολιχνῶν καὶ ὀχυρῶν καὶ οὐχὶ πόλεων, οἷα ἦτο ἡ Φιλιππούπολις κατά τε τοὺς Μακεδονικοὺς καὶ Ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὁπότε ἐλαλεῖτο ἡ Θρᾳκικὴ γλῶσσα, αἱ δὲ πόλεις ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν ἢ *βρίαι* (briae) κατὰ τὸν Στράβωνα[3] ἢ *λέβαι* κατὰ τὸν Ἡσύχιον[4] (πρβλ. Πολτυομβρία, Μεσημβρία, Μελσιμβρία, Σηλυβρία, Μενε-

[1] Krek, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, ἔκδ. 2α, σελ. 554 σημ.—Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache, σελ. 222.

[2] Plinii, hist. n. IV, 11, 41., Δεξίππου, fr. 20., Λουκιανοῦ, Δραπέται, 25., Πλουτάρχου, περὶ περιεργίας, 10., Θεοπόμπου, fr. 122., Taciti, ann. II, 28., T. Livii, XXXIX, 53., Πολυβίου, XXIV, 6., Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ ἀπὸ τοῦ Β'. μ. Χ. αἰῶνος μετὰ τοῦ ὀνόματος Φιλιππόπολις καὶ νομίσματα τῆς πόλεως.

[3] Σράβωνος, VII, 6, 1.

[4] Ἡσυχίου, II, 437, λ. λέβα.

βρία, Σκελαβρία, Ἀλααιβρία, Μοσκοβρία, Βολβαβρία καὶ Ἀβρολέβα, Ἀστελέβα), ἕπεται ὅτι ἡ Φιλιππούπολις ὠνομάσθη Pulpudeva ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν κατὰ τοὺς πρώτους ἤδη χρόνους τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνιδρύσεώς της, ὡς προερρήθη, ὅτε ἀκόμη ἦτο ἁπλοῦν στρατιωτικὸν φρούριον (ὀχυρὸν) μετ' ὀλιγαρίθμων ἀποίκων, τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων, καὶ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀναπτυχθῆ εἰς μεγαλόπολιν. Ἄρα τὸ Θρᾳκικὸν ὄνομα τῆς πόλεως φαίνεται ὂν ἀρχαιότερον τοῦ *Φιλίππου πόλις*, ὅπερ ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος παρὰ Πολυβίῳ[1], γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνιδρυθεῖσα καὶ ὀχυρωθεῖσα πρῴην *Κε(ν)δρισὸς-Εὐμολπιὰς*[2] ὠνομάσθη ἐν ἀρχῇ *Πονηρόπολις*[3]. Οὐδαμῶς ὅμως ἀποκλείεται καὶ ἡ βραδύτερον Θρᾳκικὴ μετονομασία μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος *Φιλίππου-πόλις*. Ὥστε κατὰ ταῦτα ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν ὀνομάτων τῆς πολυωνύμου ταύτης πόλεως ἀνὰ τοὺς αἰῶνας μέχρι τῆς ὁριστικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀπὸ τοῦ ἀνιδρυτοῦ της Φιλίππου ἱστορικοῦ ὀνόματος εἶναι : *Κε(ν)δρισός - Εὐμολπιὰς - Πονηρόπολις - Πουλπούδεβα* (Φιλιππούδεβα) - *Φιλίππου πόλις* ἢ *Φιλιππόπολις*.

Ἐνδέχεται ὅμως οἱ περίοικοι Θρᾷκες μεταφράζοντες πιστῶς ἐν τῇ γλώσσῃ των τὸ ὄνομα *Φιλίππου πόλις* νὰ ἀπέδωκαν αὐτὸ διὰ τοῦ *Φιλίππου λέβα*, δηλ. διὰ τοῦ *Πουλπουλέβα*, ἐξ οὗ ἴσως προῆλθεν τὸ Ἰορδάνειον *Πούλπου-δέβα*. Δηλαδὴ ὁ Jordanes εἴτε κατὰ κακὴν ἀντιγραφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ χειρογράφου, ὅπερ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, εἴτε κατὰ κακὴν ἀνάγνωσιν ἑαυτοῦ ἐξ ἐπιδράσεως τῶν ἐν χρήσει ἐπὶ τῶν χρόνων του τοπωνυμιῶν εἰς *δέβα* ἀνέγνω, ἀντὶ ΠΟΥΛΠΟΥΛΕΒΑ - ΠΟΥΛΠΟΥΔΕΒΑ ἐκλαβὼν τὸ *Λ* ὡς *Δ* καὶ οὕτω τὸ ἀρχικὸν *Πουλπου-λέβα* μετέπλασεν εἰς *Πουλπου-δέβα* (Pulpudeva), ὅπερ παρεδόθη ἡμῖν καὶ οὗ ἀδύνατος εἶναι ὁ ἔλεγχος ἐλλείψει ἄλλων μαρτυριῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Πούλπου-λέβα* ἔρχεται μετὰ τὸ *Φιλίππου-πόλις*. Ἁπλῆ ὑπόθεσις.

4) Μετὰ νέκρωσιν δεκάδος αἰώνων τὸ Ἰορδάνειον *Πουλπούδεβα* ἐπανέρχεται ἐπισκοπικῇ εὐλογίᾳ εἰς τὴν ζωὴν ὑπὸ Σλαυικὴν περιβολὴν καὶ ἐμφανίζεται ὡς *Plüpdivé*, οὐχὶ ὅμως ὡς ὄνομα πλέον τῆς ἐν Θρᾴκῃ Φιλιππουπόλεως, ἀλλὰ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ πόλεως τῶν *Φιλίππων*. Τοῦτο ἀνεκοινώθη κατὰ τὸν Jirecek[4] ὑπὸ τοῦ Τσέχου καθηγητοῦ Kalouzniaz-

[1] Πολυβίου, XXIV, 6.

[2] Ἴδε Μυρτ. Ἀποστολίδου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 341—349, §§ 3—5.

[3] Θεοπόμπου, fr. 122.— Πλουτάρχου περὶ περιεργίας 10.— Plinii, hist. n. IV, 11, 41.

[4] Jirecek-Argyrow, Ὁδοιπορικὸν Βουλγαρίας, μετάφρ. βουλγ., σελ. 134, σημ.

ky[1], ὅστις εὗρε τὸ ὄνομα ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ μεταφραστοῦ τῆς πρώτης πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν τῷ Σλαυικῷ χειρογράφῳ Apostolarium Christinopolitanum τῆς πόλεως Lyvow. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι αὕτη ἡ νεκρανάστασις τοῦ ὀνόματος μεταβεβλημένου ἐπὶ τὸ Σλαυικὸν ὄζει τυμβωρυχίας καὶ εἶναι προφανῶς ἐπινόημα τοῦ Σλαύου τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου μεταφραστοῦ, ἀναγνώστου δὲ τοῦ Jordanes. Οὐδαμῶς ὅμως παράδοξον τὸ ὄνομα νὰ εἶναι καὶ παρεμβόλιμον εἰς τὸν πρόλογον τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων ὑπό τινος μελετητοῦ αὐτοῦ, ἐπιθυμοῦντος νὰ πιστοποιήσῃ διὰ παλαιοτέρου μνημείου τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ νεωτερικοῦ τῆς Φιλιππουπόλεως ὀνόματος *Πλόβδηφ*, τῆς γενομένης συγχύσεως τῶν ἐν Μακεδονίᾳ *Φιλίππων* καὶ τῆς ἐν Θρᾴκῃ *Φιλίππου πόλεως* οὐδαμῶς δυναμένης νὰ προσκρούσῃ εἰς τὸν σκοπόν, διότι αὕτη δὲν εἶναι πρωτοφανής. Ἀπαντᾷ καὶ παρά τισι τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων καὶ ἐν μεταγενεστέροις ὁδοιπορικοῖς προερχομένη ἐκ τῆς ταυτότητος τῶν ὀνομάτων ἀμφοτέρων τῶν πόλεων ἀνιδρυθεισῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ πλείστων ἄλλων τῆς Θρᾴκης μερῶν εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη χρόνων[2].

Οὕτω λ. χ. ἡ μὲν Ἄννα Κομνηνὴ[3] λέγει ὅτι ἡ *Φιλιππούπολις* ἐκαλεῖτο *πρῴην Κρηνῖδες*, ὄνομα τῆς πόλεως Φιλίππων, ὁ δὲ Adam Wennern[4] (1616 μ. Χ.) *Philippis*, ὅπερ πάντως εἶναι μετάφρασις τοῦ *ἐν Φιλίπποις* (πρβλ. ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη 42 π. Χ.). Κατὰ δὲ τὸν Riccaut[5] (1665) καὶ αὐτοὶ οἱ Φιλιππουπολῖται ἐπὶ τῶν χρόνων του ἐπίστευον ὅτι ἡ πόλις των ἦσαν οἱ *Φίλιπποι*, διότι διηγοῦντο κατὰ παράδοσιν ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐκήρυξε πολλάκις τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἐν τῇ πόλει των καὶ ἔδειξαν μάλιστα αὐτῷ καὶ κατηρειπωμένον ναΐσκον, σταυροειδῶς πλίνθοις ἐκτισμένον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγένετο τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα, τ. ἔ. τὸν ἐπὶ βράχου ἀνατολικῶς τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν παλαιὸν σταυ-

---

1 Archiv. für slavische Phil. τόμ. XVI, ἔτ. 1894, σελ. 594—596.

2 Ἀ. Ἀδαμαντίου, Γεωγραφικαὶ περιπέτειαι τοῦ ὀνόματος Θρᾴκη, ἐν τοῖς Θρᾳκικοῖς, τόμ. I, σελ. 390 κἑξῆς.

3 Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξ. XVI, 8. ἔκδ. Βόννης.

4 A. Wennern, Ein gantz new Reysebuch von Prag aus zu gen Constantinopel, ἔτ. 1622, Nürenberg.—Τὸ Philippis ἐκ τοῦ ἐν Φιλίπποις φαίνεταί μοι εὐλογώτερον ἢ ἐκ τοῦ ἀνυπάρκτου Φιλιππίς (=Φιλιππιάς).

5 Riccaut, Histoire de l'état présent de l'empire Ottomann κλ. σελ. 711, traduction Briot, ἔτ. 1676, Cologne.

ροπηγιακὸν ναὸν τῆς Ζωοδόχου πηγῆς (ἁγίας Παρασκευῆς), τὸν ἀνοικοδομηθέντα ἐκ βάθρων βραδύτερον τῷ 1835[1].

II

Ploudin ἢ Plovdin (Πλόουδιν ἢ Πλόβδιν).

1) Ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος ἤρξαντο οἱ Σλαῦοι νὰ ὀνομάζωσι τὴν Φιλιππούπολιν καὶ *Ploudin*. Ὁ Jirecek λέγει ὅτι εἰκοσάκις ἠρίθμησε τοῦτο τὸ ὄνομα κατὰ διαφόρους τύπους καὶ μετασχηματισμοὺς ἐν ἐγγράφοις τῆς ἐν Δαλματίᾳ πόλεως Ραγούσης καὶ ἐν Σερβικοῖς χρονικοῖς καὶ καὶ ὁδοιπορικοῖς ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1700[2]. Ὡσαύτως καὶ ὁ Σέρβος ἱστορικὸς Μ. Κωνσταντίνοβιτς καλεῖ ἐν τῇ Τουρκικῇ του ἱστορίᾳ τὴν Φιλιππούπολιν *Ploudin*[3]. Τοῦτο τὸ καινοφανὲς τῆς πόλεως ὄνομα ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐν ἐπιστολῇ τῶν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον πεμφθέντων ὑπὸ τῆς πόλεως Ραγούσης ἀπεσταλμένων πρὸς συνομολόγησιν συνθήκης καὶ συμμαχίας τῇ 22ᾳ Ὀκτωβρίου τοῦ 1430, οἵτινες γράψαντες ἀποστέλλουσιν αὐτὴν εἰς Ραγοῦσαν ἐκ Ploudin, ὅπου ἔφθασαν τῇ 18ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός[4].

Ὡσαύτως καὶ ὁ Γερμανὸς ὑπομνηματιστὴς τοῦ γεωγράφου Πτολεμαίου Κλαυδίου Γεράρδος κατὰ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος σημειοῖ, κατὰ τὸν Γ. Τσουκαλᾶν, πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς πόλεως ὀνόμασι «καὶ τὴν ἐν ἀσθενείᾳ καὶ φθίσει ἐπωνυμίαν *Ploudin*»[5]. Ἐν ἐπιστολαῖς δὲ Ραγουσαίων φέρεται ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος ἰταλιστὶ *Ploudino* καὶ λατινιστὶ *Ploudinum*[6]. Μετασχηματισμοὶ δὲ τοῦ ὀνόματος ἀπαντῶσιν ἐν ὁδοιπορικοῖς τοῦ 16ου αἰῶνος ποικίλοι, οἷον *Plaudin*, *Plaitnerfeld-Pleydtnerfeld* (παρὰ Kuripeschitsch), *Plaudin* ὡσαύτως (παρὰ Brantschitsch) καὶ *Plodi* (παρὰ Dernschwam).

---

1 Μυρτ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις. Ἀρχεῖον Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. ΣΤ'. ἔτ. 1939—1940, σημείωσις ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἀρ. 38, σελ. 67—70 δηλ. ἐν τῷ πατριαρχικῷ καὶ συνοδικῷ σιγιλλίῳ περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἀποσπωμένης ἀπὸ τῆς μητροπόλεως.

2 Jirecek, Zum Namen Plovdin oder Plovdiv. Archiv für slavische Phil. τόμ. XVI, ἔτ. 1894, σελ. 596—600. Ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς Urk. und Reisebeschreibungen, Gestu, ἔτ. 1895.

3 Ἐν τῷ περιοδικῷ Glasnik, I (18), σελ. 91 καὶ ἀλλαχοῦ.

4 Jorga N., Notes et Extrais pour servir à l'histoire des croisades à XV siècle, Paris, ἔτ. 1899, τόμ. II, σελ. 281.

5 Γ. Τσουκαλᾶ, Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη, ἔτ. 1852, σελ. 56, σημ. ν'.

6 Jirecek-Argyrow, Ὁδοιπορικὸν Βουλγαρίας, σελ. 134, σημ. 14.

Κατὰ δὲ τὸ 1614 μνημονεύεται ἡ Philippopoli-Plaudin κατὰ τὸν Jirecek τουρκιστὶ ὡς κώμη (Plaudin Kioe) [1]. Παρὰ δὲ τῷ Σέρβῳ ποιητῇ Gundulitsch ἀπαντᾷ ὁ τύπος *Plovdinu* [2], ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ὁ φθόγγος *u* (Plou) τρέπεται εἰς *v* (Plov). Οὕτω τὸ *Ploudin* γίνεται *Plovdin* (*u*) [3].

2) 'Επειδὴ τὰ εἰς *in* λήγοντα Σλαυικὰ τοπωνύμια Ρωμαϊκῶν πόλεων προέρχονται συνήθως ἐκ προϋπαρχόντων σχηματισμῶν καταληγόντων εἰς (*o*)*na*, ὥσπερ ὁμολογεῖ καὶ ὁ Jirecek [4], οἷον *Nin* ἐκ τοῦ *Nona* ἐν Δαλματίᾳ, *Norin* ἐκ τοῦ *Narona*, *Jakin* ἐκ τοῦ *Ancona*, *Labin* ἐκ τοῦ *Albona* ἐν τῇ 'Ιστρίᾳ, *Scradin* ἐκ τοῦ *Scardona*, *Solin* ἐκ τοῦ *Salona* [5], πρέπει κατ' ἀναλογίαν καὶ τὸ *Ploudin* νὰ προῆλθεν ἔκ τινος ὀνόματος λήγοντος εἰς (*o*)*na-ina*. Ὅθεν δὲν φαίνεταί μοι ἀπίθανος ἡ γνώμη τοῦ Γ. Τσουκαλᾶ, ἐτυμολογοῦντος τὸ *Ploudin* ἐκ τοῦ *Πλωτινόπολις* [6], ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τῆς εἰδήσεως τοῦ περιηγητοῦ *Anville* ὅτι κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἡ πάλαι *Πλωτινόπολις* (δηλ. τὰ ἐρείπιά της) ἔφερε τὸ ὄνομα *Bludin*, ὅπερ εὐκόλως καὶ κανονικῶς κατὰ γλωσσικοὺς νόμους μετεπλάσθη ἐκ τοῦ *Ploudin*, ἤτοι *Plóudin Ploúdin-Pludin-Bludin*.

'Η Πλωτινόπολις [7] συντομίας χάριν, ἐλέγετο ἀναμφιβόλως καὶ ἁπλῶς *Πλωτίνη* ἢ *Plotina*, ὥσπερ ἐλέχθη *Τραϊανὴ* ἢ *Trajana-Augusta* (Στάρα-Ζαγόρα) ἀντὶ *Τραϊανόπολις* (πρβλ. Μαρκιανόπολις).

Τὸ ὄνομα προὐφέρετο πάντως ὑπὸ τῶν κατακλυσάντων τὴν ὕπαιθρον πέριξ χώραν ἀπὸ τοῦ ἕκτου ἤδη μ. Χ. αἰῶνος Σλαύων *Plótina-Plótin*, φυλαττομένου κατ' ἀρχὰς τοῦ μακροῦ χρόνου τοῦ φθόγγου *Plô* (όο, πλὼ-πλόο)· εἶτα δὲ σὺν τῷ χρόνῳ στενουμένου τοῦ δευτέρου *o* εἰς *u* μετὰ τὸ πρῶτον ἐπίτονον *ó* (όο=όu) προὐφέρετο *Plóutin-Ploudin*. Ὥστε ἡ κλῖμαξ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ὀνόματος εἶναι: *Πλωτίνη-Plôtina-Plóotin Plóudin* καὶ *Plovdin*.

3) 'Αλλὰ πῶς τὸ ὄνομα τῆς Πλωτινοπόλεως (Πλωτίνης) ἀπεδόθη εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, τῆς μεταξὺ τῶν πόλεων ἀποστάσεως οὔσης μεγίστης; Τοῦτο δυνατὸν ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ καθ' ἡμᾶς ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῶν τῶν πόλεων, συγκαταστραφεισῶν ποτε ἄρδην ὑπὸ τοῦ τσάρου τῶν Βλαχοβουλγάρων Καλογιάννου (1204). Μετὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν τῆς Πλωτινοπόλεως καὶ μὴ ἀνάκτισιν πλέον αὐτῆς ἐξαφανισθείσης ἀπὸ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου, ὥστε σήμερον καὶ ἡ θέσις αὐτῆς νὰ μὴ εἶναι δυ-

---

1 Αὐτόθι καὶ J i r e c e k, Handelsstrasse und Bergwerke von Serbien und Bosnien, σελ. 71, σημ.

2 G u n d u l i t s c h, Osman, XIX.

3 J i r e c e k - A r g h y r o w, Ἔνθ. ἀνωτ. 'Η ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Οὐνιάδου (Hunyady) πρὸς τὸν Βοεβόδαν τῆς Τρανσυλβανίας Nicolas Ujlaky ἀπὸ 8ης Νοεμβρίου τοῦ 1443 σημειουμένη P l o w l e n (J o r g a, Ἔνθ. ἀνωτ. τόμ. III. σελ. 142), ἀμφίβολον φαίνεταί μοι, ἂν εἶναι ἡ P l o v d i n (Philippopolis), ὡς σημειοῖ ὁ ἐκδότης. Διότι τότε ἡ Φιλιππούπολις κατεχομένη ὑπὸ τῶν Τουρκων εἶχε Τοῦρκον διοικητήν, ὑποκείμενον τῷ μεγάλῳ τῆς Εὐρώπης στρατηγῷ, τῷ Ρούμ-ἐλὶ-Βεγλὲρβέϋ (Χ α λ κ ο κ ο ν δ ύ λ η, VIII, σελ. 438, ἔκδ. Βόννης). 'Επομένως ὁ ἐν τῇ ἐπιστολῇ μεταξὺ τῶν ἐπισήμων συμμαχητῶν ἔν τινι πρὸς τοὺς Τούρκους μάχῃ μνημονευόμενος I s a a c r e g e n s P l o w l e n δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦτο διοικητὴς τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς P l o u d i n δηλ., ἥτις ἐκαλεῖτο τουρκιστὶ F i l i p p e ἢ F i l i b b e, ἀλλὰ πιθανῶς ἦτο ἄρχων τινὸς τῶν περὶ τὸν Δούναβιν φρουρίων καλουμένου P l o w l e n. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Jorga φέρεται regens Plowlen, ὁ δὲ Jirecek γράφει (ἔνθ. ἀνωτ.) regens Plowdensis καὶ οὕτω σχηματίζει ἐκ τοῦ Plovdin καὶ ἐθνικὸν ἐπίθετον P l o v d e n s i s (κατὰ Jorga ἔδει P l o w l e n s i s).

4 J i r e c e k - A r g h y r o w, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 133.

5 'Ομοιοτρόπως ἐσχηματίσθη καὶ τὸ O d r i n ἐκ τοῦ Edrine-'Αδριανὴ-'Αδριανούπολις καὶ τὸ S o l u n ἐκ τοῦ Saloni(ka)-Θεσσαλονίκη.

6 Γ. Τ σ ο υ κ α λ ᾶ, Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 55, σημ. μθ'.

7 'Η Πλωτινόπολις ἱδρύθη ἢ μᾶλλον συνῳκίσθη περιτειχισθεῖσα κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Αὐγούστης Πλωτίνης, ὅθεν καὶ ἡ προσωνυμία αὐτῆς. Μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Κλαυδίου (III, 11, 13) καὶ ὑπὸ τοῦ 'Αντωνίνου Αὐγούστου (itiner. 322) Νομίσματα αὐτῆς μέχρι τοῦδε ἀνευρέθησαν τῶν αὐτοκρατόρων 'Αντωνίνου, Μ. Αὐρηλίου, Φαυστίνης νεωτέρας καὶ Καρακάλλα. Παθοῦσα κατὰ τὰς εἰς Θρᾴκην ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων ἀνεκτίσθη αὖθις καὶ ὠχυρώθη ὑπὸ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ (Π ρ ο κ ο π ί ο υ, περὶ κτίσμ. IV, 11) καὶ ἤκμασε μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος οὖσα ἕδρα ἐπισκόπου (Ρ ά λ λ η - Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. V, σελ. 392). Κατεστράφη ἄρδην ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βλαχοβουλγάρων Καλογιάννου ἢ 'Ιωαννίτσα (1204—05) συγχρόνως μετὰ τῆς Τραϊανουπόλεως, Γαριοπόλεως, Ραιδεστοῦ, Πανίου, 'Ηρακλείας, Φιλιππουπόλεως, Βατκουνίου καὶ ἄλλων τῆς Θρᾴκης πόλεων καὶ ὀχυρῶν, ὧν οἱ κάτοικοι, ὅσοι ἐσώθησαν ἀπὸ τῆς σφαγῆς, ἐξανδραποδισθέντες μετῳκίσθησαν εἰς τὰς Παραδουναβίους τῆς Βουλγαρίας χώρας (Γ. 'Α κ ρ ο π ο λ ί τ ο υ, χρον. § 13). Διὰ τῆς Πλωτινοπόλεως διήρχετο καὶ ἡ περιώνυμος στρατιωτικὴ Ρωμαϊκὴ ὁδὸς via Egnatia. 'Η ἀκριβὴς τοποθεσία τῆς Πλωτινοπόλεως, τιθεμένης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἢ ἀριστερᾶς τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου ὄχθης ἀμφισβητεῖται. Κατὰ τὸν Forbiger ἔκειτο, ὑπὸ τῶν Τούρκων καλουμένων τῶν ἐρειπίων της Dsjsr-Erkené, οὐ μακρὰν τῆς συμβολῆς τοῦ 'Εριγῶνος καὶ τοῦ Ἕβρου (F o r b i g e r, Kurzer Abreiss der alten Geographie, σελ. 475, Leipzig, ἔτ. 1850 καὶ Σ. Σ α κ κ ε λ α ρ ι ά δ ο υ, Πόλεις καὶ θέσμια Θρᾴκης, 'Αθῆναι, ἔτ. 1829, σελ. 76). 'Εξ ἀνευρεθέντος ἐσχάτως ἐνεπιγράφου βάθρου ἀδριάντος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Φίλιππον, στηθέντος ὑπὸ τῶν Πλωτινοπολιτῶν, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχαιοτήτων καθορίζεται ἡ θέσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Δρακοντίδου Χρ. οὐ μακρὰν τοῦ νῦν Διδυμοτείχου. (Ἴδε Δ ρ α κ ο ν τ ί δ ο υ Χ ρ., 'Αγία Πέτρα - Δημοτικὰ - Διδυμότειχον - Πλωτινόπολις, ἐν τῇ ἐφ. Ἕβρος 29 Μαΐου 1937. 'Ωσαύτως τοῦ α ὐ τ ο ῦ, Ἄνευ πόλεων μέχρι Τραϊανοῦ ἡ περὶ τὸν Ἕβρον μεσόγειος Θρᾴκη, ἔτ. 1937, σελ. 18. 'Ωσαύτως Σημειώματα περὶ τῆς Πλωτινοπόλεως καὶ Διδυμοτείχου ὑπὸ Κ. Μ υ ρ τ. Ἀ π ο σ τ ο λ ί δ ου, Θρᾳκικὰ τόμ. X. ἔτ. 1938, σελ. 407—414.)

νατὸν ἀκριβῶς νὰ ὁρισθῇ, οἱ Πλωτινοπολῖται, ὥσπερ καὶ οἱ τῶν ἄλλων καταστραφεισῶν τῆς Θράκης πόλεων κάτοικοι, μετηνέχθησαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅπου συμμετήνεγκον καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεώς των ὀνομάσαντες δι' αὐτοῦ τὸν παρὰ τῷ Δουνάβει νέον συνοικισμόν των τῇ διαταγῇ τοῦ Καλογιάννου: «τὴν λείαν ἀπάρας (ὁ Καλογιάννης) ἐκεῖθεν περὶ τὰς παραρροίας καθίζει τοῦ Ἴστρου ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἀνδραποδιζομένων κωμῶν καὶ πόλεων τὰς κλήσεις ἐπιθεὶς ταῖς οἰκήσεσιν» [1].

Οὐδαμῶς ἀπίθανον μετὰ τῶν Πλωτινοπολιτῶν νὰ συγκατῴκησαν ἐν τῷ νέῳ των παριστρίῳ συνοικισμῷ *Πλωτίνῃ-Plotina* (Plotin) καὶ τῶν περισωθέντων ἐκ τῆς γενικῆς σφαγῆς ὑπὸ τοῦ Καλογιάννου Φιλιππουπολιτῶν [2] οἱ ἀπαχθέντες ὡσαύτως αἰχμάλωτοι, ὥστε Πλωτινοπολῖταί τε καὶ Φιλιππουπολῖται ἐγένοντο κάτοικοι πλέον τῆς αὐτῆς νέας πόλεως, *νέοι Πλωτινοπολῖται*. Οἱ περὶ τὸν νέον συνοικισμὸν περιοικοῦντες Σλαυοβούλγαροι ἐρχόμενοι εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους του, οἵτινες ἀναμφιβόλως δὲν ἐπαύοντο νοσταλγοῦντες τὰς πέραν τοῦ Αἵμου κατεστραμμένας πόλεις των καὶ ἐγκωμιάζοντες αὐτὰς ἐπὶ τῇ ἄλλοτε εὐδαιμονίᾳ των, οἱ μὲν Φιλιππουπολῖται τὴν *Φιλιππούπολιν*, οἱ δὲ Πλωτινοπολῖται τὴν *Πλωτινόπολιν* καὶ οἱ ἀπόγονοί των ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐπιμειξίας σὺν τῷ χρόνῳ *ἀμφοτέρας*, ὑπέλαβον ὡς γενέτειραν τῶν *νέων Πλωτινοπολιτῶν*, τ. ἔ. τῶν ἀπογόνων τῶν Πλωτινοπολιτῶν καὶ Φιλιππουπολιτῶν τὴν ἀνακτισθεῖσαν καὶ ἀκμάζουσαν αὖθις Φιλιππούπολιν, ἣν ἐγίνωσκον κυρίως ὡς πλησιεστέραν αὐτοῖς ὑπὸ τὸν Αἷμον καὶ ἀπέδωκαν εἰς αὐτὴν τὸ τοπωνύμιον τῆς νέας Πλωτίνης - *Plotin - Ploudin*.

4) Ὁ Jirecek σημειοῖ [3] ὅτι ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἐν Σερβίᾳ πόλεως Πιρὸτ εὐδοκιμεῖ εἶδος σταφυλῆς, ὅπερ καλεῖται plovdina, ἀλλαχοῦ τουρκιστὶ καλούμενον pamit [4]. Μήτοι θέλει διὰ τούτου νὰ δηλώσῃ ὅτι οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Αἵμου οἰκοῦντες Σλαῦοι ὠνόμασαν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς σταφυλῆς plovdina τὴν Φιλιππούπολιν *Πλόβδιν* ἢ *Πλόουδιν*, τ. ἔ. *Σταφυλόπολιν*, διότι αἱ παρ' αὐτῇ τῆς Ροδόπης ὑπώρειαι ἦσαν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι ἀμπελόφυτοι καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἀμπέλοις ἠφθόνει μέχρις ἐσχάτων τὸ προμνημονευθὲν τῆς σταφυλῆς εἶδος;

Ὁ Tomaschek ὅμως ἐτυμολογεῖ τὸ *Ploudin* ἐκ τοῦ Ἰορδανείου Pulpudeva [5], ὅπερ παραδέχεται βραδύτερον καὶ ὁ Drinow [6], ὁ δὲ Slaveicow

---

1 Γ. Ἀκροπολίτου, Χρον. § 13.

2 G. de Ville-Hardouin, La conquête de Constantinople, XCII

3 Jirecek-Argyrow, Ἔνθ' ἀν. 134, σημ.

4 Period. Spissanie (=περιοδικὸν σύγγραμμα), τόμ. XVI, σελ. 165.

5 Oesterr. Gymnasialzeitschrift, ἔτ. 1878, σελ. 206.

6 Nauka, τόμ. II, ἔτ. 1882, σελ. 355 κἑξῆς.

ἐκ τοῦ *Πουλπουδένη* [1] καὶ ἄλλοι ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ *plotoroden* (εὔφορος-καρποφόρος) ἢ ἐκ τοῦ *poluden-pladne* (μεσημβρία) ἑρμηνεύοντες ἢ *εὔφορος* ἢ *μεσημβρινὴ πόλις* [2]. Ἐκ τοῦ Pulpudena προφανῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ μετασχηματισθῇ γλωσσικῶς τὸ Ploudin, ὡς λίαν ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Jirecek [3].

III

Pulpudena (Πουλπούδενα ἢ Πουλπουδένη)

1) Κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἀπαντᾷ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ἕτερον ὄνομα παρά τισιν Εὐρωπαίοις ὑπομνηματισταῖς ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων μνημονευόντων τὴν πόλιν, τὸ *Pulpudena* (*Πουλπούδενα* ἢ *Πουλπουδένη*). Πρῶτοι, οἵτινες μεταγράφουσιν ἑλληνιστὶ τὸ ἐκφερόμενον λατινιστὶ τῆς πόλεως τοῦτο τὸ ὄνομα, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, εἶναι οἱ πρῶτοι ἱστοριογράφοι τῆς Φιλιππουπόλεως Κ. Οἰκονόμος ἱερεὺς (1819) καὶ Γ. Τσουκαλᾶς (1852), ἀμφότεροι διατελέσαντες διευθυνταὶ τῆς Ἑλληνικῆς κεντρικῆς τῆς πόλεως σχολῆς. Οὗτοι εὗρον τὸ ὄνομα εἰς παλαιὰς ἐκδόσεις τοῦ Πτολεμαίου Κλαυδίου καὶ τοῦ Λουκιανοῦ, ἐναποκειμένας ἐν τῇ πλουσίᾳ τῆς σχολῆς βιβλιοθήκῃ [4].

---

1 Αὐτόθι, τόμ. III, σελ. 181.

2 Giaurov, Otschet na plovd. devitsch. gymnasia (=ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει γυμνασίου τῶν θηλέων), ἔτ. 1897—98.

3 Jirecek-Arghyrow, Ἔνθ' ἀν. σελ. 133.

4 Ἡ τῆς Ἑλληνικῆς κεντρικῆς σχολῆς τῆς Φιλιππουπόλεως βιβλιοθήκη ἤρξατο, ὡς φαίνεται, καταρτιζομένη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς σχολῆς. Τῷ 1794 Μαρτ. 28 κατὰ τὴν γενομένην καταγραφὴν ἠρίθμει τόμους 101 (Κώδ. Κυριλ. II, σελ. 388). Τῇ 1 Ἰανουαρίου 1830 ὁ συνταχθεὶς κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν κατάλογος τῶν βιβλίων αὐτῆς εἶχε τόμους 421, ἐξ ὧν ἦσαν μεγάλου μεγέθους (in folio) 99 καὶ χειρόγραφοι 28, (ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 368—377. Ἴδε καὶ Μυρτ. Ἀποστολίδου, Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς, Ἀρχεῖον Θρακ. λαογραφ. καὶ γλωσ. θησαυροῦ, τόμ. Ε', σελ. 1 καὶ 4). Τῷ 1837 ἐπλουτίσθη διὰ πλουσίας δωρεᾶς τῶν βιβλίων τοῦ σχολάρχου Σαράντη Ἀρχιγένους, μεταβάντος εἰς Παρισίους πρὸς σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς (Κώδ. Κυρίλ. II, σελ. 155.—Θρᾳκικὰ Ἀθηνῶν, τόμ. Α'. ἔτ. 1928, σελ. 484, Σαρ. Ἀρχιγένης). Μετὰ τὴν ἐκ βάθρων ἀνάκτισιν τῆς σχολῆς πυρποληθείσης κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊὰν τῆς πόλεως κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1846 ἡ βιβλιοθήκη, ἥτις ἔπαθεν, ἀνεσχηματίσθη διὰ μεγάλης δωρεᾶς βιβλίων τῆς κυρίας Μαυροκορδάτου φροντίδι τοῦ ἐν Μόσχᾳ Φιλιππουπολίτου Ἀντωνίου Π. Κομιζοπούλλου τοῦ φιλικοῦ καὶ ἔκτοτε ἐπροικίζετο ὁλονὲν διὰ δωρεῶν φιλομούσων πολιτῶν ἢ δι' ἀγορᾶς βιβλίων. Ὁ ἐπισκεψάμενος τῷ 1868 τὴν σχολὴν Γάλλος ἀρχαιολόγος Dumont καλεῖ αὐτὴν λαμπρὰν (Dumont-Homolle, Mélanges d'archéologie κτλ. Paris, σελ. 254). Κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν

Οὕτως ὁ Κ. Οἰκονόμος ἀναγράφων τὸ χωρίον τοῦ Λουκιανοῦ ἐκ τοῦ διαλόγου «Δραπέται», ἐν ᾧ περιγράφεται ἡ λαμπρότης τῆς πόλεως καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ φράσιν «ἡ δὲ πόλις ἔργον Φιλίππου ἐκείνου» ὑποσημειοῖ τὸ σχόλιον τοῦ ὑπομνηματιστοῦ τοῦ Λουκιανοῦ 'Ιακώβου Παλμερίου : «Οὐ δύσκολον ἐννοῆσαι περὶ ὁποίας Φιλιππουπόλεως ὁ λόγος· ἢ ὅτι περὶ ἐκείνης, ἥτις καὶ *Τριμόντιον* ἐλέγετο πρότερον καὶ *Καλύβη* καὶ *Πουλπουδαίνη* καὶ *Εὐμολπιάς*, κειμένη πρὸς τὸν Ἕβρον ποταμὸν μεταξὺ Αἵμου καὶ Ροδόπης· διὰ τοῦτο ὠνόμασται Τριμόντιον, ὅτι τρία ὄρη ἐν τῷ περιβόλῳ τῶν τειχῶν αὐτῆς περιέχονται» [1].

Ὁ δὲ Γ. Τσουκαλᾶς ἀντιγράφων τὸ αὐτὸ σχόλιον πληρέστερον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου λατινιστὶ καὶ ἑρμηνεύων γράφει τὸ ὄνομα διὰ τοῦ *ε* καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ αι : «'Ιάκωβος ὁ Παλμέριος λέγει : Non est difficile divi-

πόλεμον τοῦ 1877—78, μεταβληθείσης τῆς σχολῆς εἰς νοσοκομεῖον χάριν τῶν τραυματιῶν Τούρκων καὶ Ρώσων ἐπί τινα χρόνον, ἡ βιβλιοθήκη ἔπαθεν οὐδεμιᾶς προνοίας ληφθείσης περὶ αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων. 'Επὶ τῆς γυμνασιαρχίας τοῦ Γ. Κωνσταντινίδου (1884—87) αἱ σπουδαιότεραι τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς χειρογράφων καὶ ἐντύπων ἀπεστάλησαν δωρηθεῖσαι εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον. Τῷ 1894 συνετάχθη νέος κατάλογος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ διορισθέντος βιβλιοθηκαρίου Κυριακοῦ Στεφανίδου Φιλιππουπολίτου, διδάκτορος τῶν μαθηματικῶν καὶ καθηγητοῦ ἐν τοῖς Ζαριφείοις διδασκαλείοις. Τῷ 1900 στεγασθέντος τοῦ 'Ελλ. γυμνασίου ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ τῆς νεοκτίστου σχολῆς Γρηγ. Μαρασλῆ μετεκομίσθη ἀπὸ τοῦ μεγάρου τῆς Μητροπόλεως, ὅπου ἐφυλάσσετο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καὶ ἐτοποθετήθη ἐν τῷ γυμνασιαρχείῳ. 'Ηρίθμει, ὡς ἐνθυμοῦμαι, ἅτε διατελέσας βιβλιοφύλαξ αὐτῆς κατὰ τὰ ἔτη 1902—03 μετὰ τὴν εἰς 'Οδησσὸν ὡς καθηγητοῦ ἐγκατάστασιν τοῦ τέως πολυμαθοῦς καὶ πολυγλώσσου βιβλιοθηκαρίου της, περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας τόμων καὶ φυλλαδίων. Περιεῖχε παλαιὰς ἐκδόσεις ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, τὰ ἔργα τοῦ Νικ. Θεοτόκη, Εὐγ. Βούλγαρη, Κ. Κούμα, 'Ανθ. Γαζῆ, Κ. Οἰκονόμου, Ν. Δούκα, Δ. Γαλανοῦ, Κομητᾶ, Δαρβάρεως, Σταγειρίτου, Γεωργιάδου Λευκίου, συμπάσας τὰς ἐκδόσεις τοῦ ἀθανάτου 'Αδ. Κοραῆ καὶ πᾶν σχεδόν, ὅπερ ἐξεδόθη ἑλληνιστὶ ἐν Βενετίᾳ, Βιέννῃ, Βουδαπέστῃ καὶ Πετρουπόλει κατὰ τὸν 18ον καὶ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὡσαύτως περιεῖχεν ἅπασαν τὴν σειρὰν τῆς στερεοτύπου ἐκδόσεως Teubner ἐν Λειψίᾳ τῶν 'Ελλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων καὶ τὴν τῶν Βυζαντίνων ἐκδόσεως Niehbuhr ἐν Βόννῃ ἐξ ἀγορᾶς, ἅπασαν τὴν σειρὰν τῆς Μαρασλείου βιβλιοθήκης ἐκ δωρεᾶς τοῦ πρὸς ἔκδοσιν αὐτῆς χορηγοῦ, τοὺς κλασσικοὺς Γερμανοὺς συγγραφεῖς ἐκ δωρεᾶς τοῦ φιλομούσου Φιλιππουπολίτου Γ. Φιλίπποβιτς, κλασσικοὺς Γάλλους καὶ 'Ιταλούς, περιηγήσεις, λεξικά, περιοδικά, ἐν οἷς ἡ τῆς Πανδώρας σειρά, καὶ ἄλλα. Κατεστράφη καὶ διηρπάγη δυστυχῶς μετὰ τῶν ἀρχείων καὶ τοῦ ἐργαστηρίου τῆς χημείας καὶ τῆς φυσικῆς πειραματικῆς τοῦ γυμνασίου (εἰς προίκισιν οὗτινος τελευταίως ἐδαπάνησεν ἡ κοινότης 10 χιλ. χρυσῶν φράγκων) ὑπὸ τοῦ μαινομένου Βουλγαρικοῦ ὄχλου κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς σχολῆς ἐν τῷ ἀνθελληνικῷ κινήματι τοῦ 1906.

[1] Κ. Οἰκονόμου, ἱερέως, 'Εχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη, ἔτ. 1814, σελ. 16, § 21.

nare, de qua urbe loquatur; nimirum de Philppopoli, quae et Trimontium et antea Poneropolis et P u l p u d e n a et Eumolpias, sita ad Hebrum inter Haemum et Rhodopen, quae Trimontium vocata est eo, quod tres montes suorum murorum ambita complectabatur» [1]. Ὁ αὐτὸς δὲ προσάγων καὶ δευτέραν περὶ τοῦ ὀνόματος μαρτυρίαν ἄλλου ὑπομνηματιστοῦ γράφει : «Γεράρδος ὁ Γερμανός, ὑπομνηματιστὴς τοῦ Πτολεμαίου Κλαυδίου, ἀκμάσας περὶ τὸ 1540 μ. Χ. εἰς τὸν δεύτερον χάρτην τῆς Θράκης, Εὐρώπης πίναξ Θ', ἐμπεριεχόμενον ἐν τῇ αὐτῇ ἐκδόσει τῆς γεωγραφίας τοῦ Πτολεμαίου Κλαυδίου, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καὶ ὁ Μελέτιος 'Αθηνῶν, σημειοῖ τὴν θέσιν τῆς Φιλιππουπόλεως λατινιστὶ οὕτω: Philippopolis, quae et Poneropolis, Eumolpiada, item Trimontium atque P u l p u d e n a· ἤτοι Φιλιππούπολις, ἥτις καὶ Πονηρόπολις, Δουλούπολις, Εὐμολπιάς, ὁμοίως Τριμόντιον καὶ Π ο υ λ π ο υ δ έ ν η» [2].

2) Τῆς ἐτυμολογίας καὶ ἑρμηνείας τοῦ ὀνόματος ἐπελάβετο ὁ μακαρίτης διδάκτωρ τῆς φιλολογίας Εὐγένιος Χασιώτης, καθηγητὴς καὶ συνάδελφος ἡμῶν ἐν τοῖς Ζαριφείοις διδασκαλείοις [3]. Ἡ πόλις ἐλέγετο ἀνέκαθεν, ὡς ἀπαντᾷ παρὰ Πολυβίῳ, Λουκιανῷ καὶ τοῖς Βυζαντίνοις αὐτοῖς ἁπλῶς ἡ *Φιλίππου*, ἐξυπακουομένου τοῦ *πόλις*, ὥσπερ καὶ σήμερον εἰσέτι λέγεται ἡ *'Αδριανοῦ* ἢ 'Αδριανούπολις. Πρὸς δήλωσιν τῆς ἀπὸ τῆς πέριξ χώρας πρὸς αὐτὴν κινήσεως ἐλέχθη *Φιλίππουδε* (πρβλ. Μεγαράδε, 'Αθήναςδε - 'Αθήναζε, Κορινθόδε, οἴκαδε κτλ.), ὅπερ πιθανῶς ὑπὸ τῶν Θρᾳκῶν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τῶν κατακλυσάντων τὴν χώραν ἀλλογλώσσων προὐφέρετο *Πιλίππουδε* (πρβλ. καὶ τὰ παρὰ τοῖς σταυροφόροις Phinepople-Prinepople-Pinople κτλ.). Τὸ *Πιλίππουδε* μετεβλήθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς *Πούλπουδε*, ὅπερ οὐδεμίαν δυσχέρειαν γλωσσικὴν παρουσιάζει καθ' ἃ διελάβομεν ἀνωτέρω ἐν τοῖς περὶ τοῦ *Πούλπου-δέβα* (Φιλίππου δέβα) ῥηθεῖσι [4]. Τὸ δὲ *Πούλπουδε* προσηυξήθη διὰ τοῦ προσσχηματισμοῦ *να* γενόμενον *Πουλπουδένα* (πρβλ. ἐμέ-να, ἐσέ-να). Οὕτω δὲ ἡ λέξις ἡ ἐπιρρηματικὴν σημασίαν ἔχουσα ἀρχικῶς (=εἰς τὴν Φιλίππου-πόλιν) ἐξελήφθη καὶ ἦτο ἐν χρήσει ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, ἰσοδύναμος τῷ ἡ *Φιλίππου* ἢ *Φιλιππόπολις*.

3) Ἡ γνώμη τοῦ Χασιώτου δὲν φαίνεται ἡμῖν πιθανή· προτιμότερον εἶναι τὸ Pulpudena νὰ θεωρηθῇ καθ' ἡμᾶς ὡς κακὴ ἀντιγραφὴ τοῦ 'Ιορδανείου *Pulpudeva* ἐξ 'Ελληνικῆς αὐτοῦ μεταγραφῆς εἰς *Πουλπουδένα*

[1] Γ. Τ σ ο υ κ α λ ᾶ, Ἔνθ' ἀν. σελ. 16 § 21.

[2] Αὐτόθι, σελ. 24 § 31.

[3] Χ (α σ ι ώ τ ο υ Εὐ γ ε ν ί ο υ), Πλόβδηφ ἢ Φιλιππούπολις, ἐφημ. Φιλιππούπολις, ἔτ. 1899, ἀρ. 2559 κἑξῆς.

[4] Ἴδε ἀνωτέρω, I § 2.

ἀντὶ *Πουλπουδέβα*, ὡς γράφεται συνήθως τὸ ἁπλοῦν δεύτερον τῆς λέξεως συνθετικὸν *δέβα*. Ἐξελήφθη δηλαδὴ τὸ μικρὸν *υ*-ὕψιλον (δεύα) ὡς *ν* ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν δύο γραμμάτων *υ-ν* ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων καὶ ἀνεγνώσθη τὸ *Πούλπου-δεύα* ὡς *Πούλπου-δένα*, ὅπερ εἶτα μετεγράφη λατινιστὶ Pulpudena, ὅθεν πάλιν τὸ Ἑλληνικὸν *Πουλπουδένη*. Αὕτη δὲ ἡ εἰκασία ἡμῶν ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τοῖς μνημονευομένοις διαφόροις τῆς πόλεως ὀνόμασιν ὑπὸ τῶν προειρημένων ὑπομνηματιστῶν, οἵτινες παρέλαβον ἀναγνόντες αὐτὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, δὲν ἀναφέρεται τὸ τοῦ Ἰορδάνου *Πούλπου-δέβα*, ὅπερ ἀριδήλως σημαίνει ὅτι ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ *Πούλπου-δένα*.

Ἐνδέχεται ὅμως τὸ *Πούλπου-δένα* ἢ *Πουλπούδενα* νὰ προῆλθεν ἐκ Σλαυικοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ Ἰορδανείου Pulpudeva, ὄντος ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Θρᾳξὶν ἀντὶ τοῦ *Φιλιππόπολις*. Ἀκούοντες δηλ. οἱ Σλαῦοι τὸ ὄνομα Pulpudeva καὶ μὴ γινώσκοντες τὴν σημασίαν τῆς λέξεως deva, ἅτε πρὸ πολλοῦ καταστάσης ἀκαταλήπτου (πρβλ. καὶ τὸ ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων «Θεῷ Δαβατοπείῳ»[1], ἐν ᾧ προφανῶς ἐν τῇ λέξει *Δαβάτοπος* ἡ λέξις *τόπος* ἐν τῷ δευτέρῳ συνθετικῷ ἑρμηνεύει διὰ παραθέσεως τὴν ἀκατάληπτον πλέον καταστᾶσαν λέξιν dava-deva, προσέδωκαν αὐτῷ τὴν παρ' αὐτοῖς τοπικὴν κατάληξιν *en* (ena-eno), ὅπως ἐκσλαυίσωσιν καὶ οὕτω μετεσχημάτισαν εἰς *Pulpudeven* καὶ κατὰ συγκοπὴν *Pulpuden* ἐξυπακουομένου τοῦ grad (=πόλις) ἀρσενικοῦ γένους, ἤτοι *Pulpuden-grad*, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ ὑπὸ Λατινικὸν τύπον *Pulpudena-urbs*.

Ἀνάλογα τούτου εἶναι τὰ περὶ τὴν Φιλιππούπολιν ἀπαντῶντα ὑπὸ Ἑλληνικὸν τύπον Σλαυικὰ τοπωνύμια εἰς *-ενα* (θηλυκοῦ γένους ἢ οὐδετέρου κατὰ πληθ. ἀριθμ.): *Τσέπενα τὰ*[2]) ἐκ τοῦ *τσέπεν* (τσὲπ=περίφραγμα, τάφρος, ὀχύρωμα)=*τὰ Ὀχυρά*, *Βέτρενα ἡ* ἢ *τὰ*[3] ἐκ τοῦ *βέτρεν* (βὲτρ=ἄνεμος, ἀὴρ)=*τόπος ἀνεμόεις*, *Τσέρβενα ἡ* ἢ *τὰ*[4] ἐκ τοῦ *τσέρβεν* (=ἐρυθρὸς)=*Ἐρυθραῖ-Ἐρυθροχώριον*, *Βοδενὰ τὰ* ἢ *Βόδενα ἡ*[5] ἐκ τοῦ *βόδεν* (βοδὰ=ὕδωρ)=*τόπος ὑδροχαρής*, *Αἰγαί*, *Κούκλενα ἡ*[6] ἐκ τοῦ *Κούκλεν*

---

[1] Sbornik (=Συλλογή), Σοφία. τόμ. XVIII, σελ. 766, ἀρ. 66.

[2] Κ. Οἰκονόμου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 42 § 25. Εἶναι ἑπτὰ κῶμαι. Ἐπὶ τῶν ἐσχάτων Βυζαντιακῶν χρόνων τὸ ὀχυρὸν ἐκαλεῖτο Τζέπαινα καὶ ἦτο λίαν δυσπρόβλητον· ἐκ τούτου ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης αὐτόθι ἐπαρχία προσωνομάζετο Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης. Ἴδε Γ. Ἀκροπολίτου §§ 51.57. Ἐφραὶμ μοναχοῦ, Ι. Δούκας Βατάτσης, 8964 καὶ 8982. Καντακουζηνοῦ, Ἱστορ. III, 66. I, 27. 37 καὶ ἀλλαχοῦ.

[3] Κ. Οἰκονόμου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 41 § λδ'.

[4] Αὐτόθι, σελ. 56 § νζ'.

[5] Αὐτόθι, σελ. 49 § ν'.

[6] Αὐτόθι, σελ, 49 § μθ'.

(ὅπερ ἐκ τοῦ *κόκλα-κόκκαλα*)=*τόπος πλήρης κοκκάλων*. Πλεῖστα δὲ εἰς *-ενα* θηλυκοῦ γένους τοπωνύμια, πάντα Σλαυικῆς προελεύσεως, ὑπάρχουσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἅπερ ὑπὸ Ἑλληνικὸν τύπον γράφονται διὰ τοῦ *αι κατ'* ἀναλογίαν τῶν εἰς *-αινα* θηλυκῶν, λείψανα τῆς Σλαυικῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπιδρομῆς[1].

---

[1] Μνημονεύω τούτων πρόχειρά μοι τινά:

Βέρβενα ἡ, ἐκ τοῦ βέρμπεν=ἰτεώδης (ἐκ τοῦ βερμπά=ἰτέα)=Ἰτέαι, Ἰτεών.

Βρέστενα ἡ, ἐκ τοῦ βρέστεν=ὡραῖος (ἐκ τοῦ βρέστ=ὥρα, ἡλικία)=Ὡραῖον, Παρθένιον ἢ
» » ἐκ τοῦ μπρέστεν=ὁ τῆς σημύδης (ἐκ τοῦ μπρὲστ=σημύδα)=Σημυδότοπος.

Κρέστενα ἡ, ἐκ τοῦ Κρέστεν=σταυρικὸς (ἐκ τοῦ κρέστ=σταυρὸς)=Σταυροχώριον, Σταυρός.

Γάρδενα ἡ, ἐκ τοῦ ὀγράδεν=περιβεβλημένος (ἐκ τοῦ ὀγράδα=περίβολος)=Περιβόλια.

Κάπρενα ἡ, ἐκ τοῦ κάπρεν=ὁ καππάριδος μεστὸς (ἐκ τοῦ καπάριν=κάππαρις)=Κάππαρις.

Γρέβενα ἡ, ἐκ τοῦ γρέβεν=κτενώδης (ἐκ τοῦ γρέβεν=κτένιον)=Κτένια ἢ
» » ἐκ τοῦ γέρμπεν κατὰ μεταγραμματισμὸν=ραχώδης (ἐκ τοῦ γρέμπ=ράχις)=Ράχις.

Κόπρενα ἡ, ἐκ τοῦ κοπρίβεν=κνιδώδης (ἐκ τοῦ κοπρίβα=ἀκαλήφη κνίδη)=Ἀκαληφὼν ἢ Κνιδότοπος ἢ
ἐκ τοῦ κοπρίνεν=μετάξινος (ἐκ τοῦ κοπρίνα=μέταξα)=Μεταξότοπος, Μεταξοχώριον.

Ἀλωνίστενα ἡ, ἐκ τοῦ ἁλώνιον· πρῶτον ἐλέχθη μετὰ τῆς τοπικῆς περιεκτικῆς καταλήξεως ischte Ἁλώνischte (πρβλ. Παναγιούριschte· κωμόπολις ἐπὶ τοῦ Αἵμου, Γκρόμπischte=νεκροταφεῖον, σφετίλιschte=ἱερὸν—ναός, Ὀμπόριschte=τόπος συναθροίσεως κτλ.), ἐξ οὗ ἁλωνίστεν=ἁλωνιστικός,=Ἁλώνιον.

Τσίτσενα ἡ, ἐκ τοῦ τσίτσεν=ἀκανθώδης (ἐκ τοῦ τσίτσα πληθ.=ἀκανθώδης θάμνος)=Θάμνοι—Ἄκανθαι.

Δρίτσενα ἡ, ἐξελληνισθὲν εἰς Ἀνδρίτσαινα ἐκ τοῦ Ἀνδρίτσος (δηλ. ἐξ ὀνόματος γυναικὸς φερούσης τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου της, ὡς συνήθως, πρβλ. Δημήτραινα, Κώσταινα, Γιάνναινα, Νικόλαινα κτλ.) ἐκ τοῦ δρίφτσεν=θαμνώδης (ἐκ τοῦ δρίφτσε=δενδρύλλιον, θάμνος)=θάμνος, θαμνών.

Καρίτενα ἡ, ἐκ τοῦ καρίτεν=ἁμαξώδης (ἐκ τοῦ καρέτα=ἅμαξα)=Ἅμαξαι, Ἁμαξότοπος. Ὁ κ. Γεωργακᾶς κατὰ τὸ Ἀνδρίτσαινα ἐτυμολογεῖ καὶ τὸ Καρίταινα· δηλαδὴ ὑπολαμβάνει καὶ τοῦτο ὡς ὄνομα γυναικὸς Χαρίτου τινὸς—Χαρίταινα. Ἀλλ' οὔτε Σλαῦος οὔτε Ἕλλην, νομίζω, εἶπέ ποτε Καρίτων—Καρίτος—Καριτίνη τὰ Χαρίτων—Χαρίτος—Χαρι-

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἐπιθετικὴ ἐν τῇ Σλαυοβουλγαρικῇ γλώσσῃ κατάληξις en-ena-eno σημαίνει κυρίως ἰδιότητα ἢ ὕλην ἢ χρῶμα, ἐξ ὧν σημασιῶν προῆλθεν ἡ τοπική. Τὰ δὲ σχηματιζόμενα δι' αὐτῆς τοπωνύμια εἶναι συνήθως ἀρσενικοῦ γένους λήγοντα εἰς *en* ὑπονοουμένης τῆς λέξεως *grad* (πόλις) ἢ krépost (ὀχυρόν), σπανίως δὲ οὐδετέρου γένους λήγοντος εἰς *eno* ὑπονοουμένης τῆς λέξεως *celo* (κώμη)[1].

Χάριν δὲ τῆς ἱστορίας εἰρήσθω ὅτι ὁ Βούλγαρος Στεφ. Ζαχάριεφ ὑποστηρίζει ὅτι τὸ *Πουλπουδένη* μετεπλάσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου Θρακοσλαυικοῦ (!) ὀνόματος *plüdün-plovdiv*[2].

IV

Plovdiv (Πλόβδηφ)

1) Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἐπλάσθη καὶ τὸ νεώτατον τῆς Φιλιππουπόλεως ὄνομα *Plovdiv*, ὅπερ ἐπιβληθὲν ἀπὸ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας διὰ τοῦ σχολείου καὶ τοῦ κράτους εἶναι σήμερον τὸ μόνον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Βουλγάροις. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1938 ἤρξατο καθιερούμενον καὶ εἰς τὴν διεθνῆ ἀλληλογραφίαν οὐδεμιᾶς ἐπιστολῆς γινομένης δεκτῆς ἔξωθεν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Philippopolis[3]. Ὁ Γ. Τσουκαλᾶς λέγει περὶ τούτου: «Τινὲς ἐβουλήθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν (1852) νὰ ἐπιβαρύνωσιν αὐτὴν ἀφυῶς καὶ μὲ ἕτερον ὄνομα καλέσαντες αὐτὴν *Πλόουδιν* καὶ ἐπὶ τὸ τεχνικώτερον γλώσσης ἀκατεργάστου *Πλόβδηφ*»[4]. Ὁ ἱερεὺς Κ. Οἰκονόμος, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ὁποίου φυλετικαὶ ἔριδες δὲν ὑπῆρχον μεταξὺ Γραικῶν καὶ Βουλγάρων, ζώντων, ἐν οἷς τόποις συνῴκουν, ἐν ἀγαστῇ ὁμονοίᾳ καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ ὑπὸ τὴν αἰγίδα

τίνη, οὐδὲ τὸ χάρις —κάρις. Ἄλλως τε τοπωνυμικοὶ σχηματισμοὶ τοιοῦτοι δὲν ἀπαντῶσι καὶ «μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ».

[1] Μνημονεύω τοπωνύμιά τινα εἰς en ἐκ τῶν ἐν χρήσει νῦν ἐν Βουλγαρίᾳ: Ἄβρεν, Μπέντεν, Γκέρεν, Γκῆρεν, Ζέμεν, Κορίτεν, Κόστεν, Κότσεν, Λόζεν, Μέβδεν, Πλέβεν, Σοῦμεν, Πρέβρεν, Σλίβεν, Στίκλεν Τέπλεν, Βίζεν κτλ. Εἶναι κωμῶν, ὀχυρῶν, ὀρέων καὶ πόλεων.

[2] Zachariew St., Geogr.-istorico opissanie na Tatar-pazardjiskata káasy (ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς περιφερείας Ταταρ-Παζαρτζικίου), Βιέννη, ἔτ. 1870, σελ. 11.

[3] Πᾶσαι αἱ φέρουσαι ἐπιστολαὶ τὴν ἐπιγραφὴν Philippopolis ἄνευ προηγουμένης τινὸς ἀνακοινώσεως διὰ τοῦ τύπου ἐπισήμως ἐπιστρέφονται εἰς τὴν ἐξ ἧς προέρχονται χώραν, ἅτε πόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο μὴ ὑπαρχούσης ἐν Βουλγαρίᾳ.

[4] Γ. Τσουκαλᾶ, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 16, σημ. ιϛ'. ἔτ. 1852.

τοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως κεκτημένου τὰς γνωστὰς προνομίας ὑπὸ τὸν ἐπαχθῆ τῶν Τούρκων ζυγόν, ἀγνοεῖ ὅλως τῷ 1819 τὸ ὄνομα *Πλόβδηφ*, εἰ καὶ μνημονεύει τὸ *Πουλπουδαίνη*.

Οἱ Ἕλληνες Φιλιππουπολῖται ἀπέδιδον τὴν πλάσιν τοῦ ὀνόματος τούτου εἰς τοὺς περὶ τὸν λόγιον καὶ ἐθναπόστολον ἐξ Ἀβραδάλων (Κοπριφτίτσης) Βούλγαρον Ναΐδεν Γέρωφ, τὸν πρῶτον διευθυντὴν καὶ διδάσκαλον τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει νεοπαγοῦς κεντρικοῦ Βουλγαρικοῦ σχολείου, οἵτινες ἐλάξευσαν αὐτὸ κατὰ Σλαυικὸν τύπον μεταβαλόντες τὸ προϋπάρξαν *Πλόουδιν*[1] τοῦτο δὲ ἐποίησαν, ὅπως προσδώσωσιν ἐθνικὴν Βουλγαρικὴν χροιὰν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν, ἣν ἐξέλεξαν ὡς κέντρον τῶν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς των χειραφετήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς των ἀναγεννήσεως ἐνεργειῶν.

«Οὗτοι βουληθέντες, ἵνα τοῦτο τὸ ἐκπνεῦσαν ὑπὸ τῆς φθίσεως ὄνομα προσαρμόσωσι καὶ εἰς τὴν ἕνεκα τῆς ἀρχαιότητός της βεβαρημένην οὖσαν ὑπ' ὀνομάτων Φιλιππούπολιν, ἐπεξεργασάμενοι τοῦτο ὅλαις φιλολογικαῖς αὐτῶν δυνάμεσιν ἐπὶ τὸ κανονικώτερον κατ' αὐτοὺς μετέφερον· καὶ τοῦτο ἐποίησαν, ἵνα πέπλον ῥίψαντες εἰς τὸ Πλόουδιν ἕνεκα τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἐκπνεύσεως τοῦ σκοποῦ ἐπιτύχωσί καὶ εἰς τὴν Φιλιππούπολιν ἀρχαίαν κατ' αὐτοὺς Βουλγαρικὴν ὀνομασίαν προσαρμόσωσιν· ὅθεν τὸ ***Πλόουδιν*** εἰς ***Πλόβδηφ*** ἐτεκτόνευσαν»[2]. Περὶ δὲ τῆς κατὰ τοὺς ὀνοματοθέτας προελεύσεως τοῦ ὀνόματος ὁ αὐτὸς Τσουκαλᾶς λέγει: «Τολμήσας τις εἶπε τοῦτο καὶ ἔγραψε βουλγαριστί. Ἐρωτηθέντες δέ τινες πόθεν τοῦτο ἔλαβον, οἱ μὲν εἶπον ὅτι οὕτω καλεῖ αὐτὴν βουλγαριστὶ ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος (!), οἱ δέ, ἐπειδὴ πάντες οἱ τοῦτο ἀκούσαντες ἐγέλασαν, εἶπον ὅτι οὕτω καλοῦσιν αὐτὴν οἱ χωρικοὶ Βούλγαροι, ὧν ἡ μαρτυρία ἀξιόπιστος»[3].

Ὁ δὲ Drinow κατὰ τὸν Jirecek[4], ἀμφιβάλλοντα δικαίως περὶ τῶν λεγομένων του, λέγει ὅτι τὸ *Πλόβδηφ* μνημονεύεταί που τῷ 1636. Ἀναμφιβόλως ὅμως πρόκειται περὶ τοῦ *Πλόβδιν* ἢ *Πλόουδιν*, περὶ ὧν προερρήθη, καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ *Πλόβδηφ*. Οὐχ' ἧττον ἀστήρικτος φαίνεταί μοι καὶ ἡ διϊσχύρισις τοῦ καθηγητοῦ μεσαιωνολόγου Ἰορδάνου Ἰβανὼφ

---

[1] Ἴδε ἀνωτέρω II καὶ Γ. Τσουκαλᾶ, Ἡ Σλαυοβουλγαρικὴ συμμορία, σελ. 27, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔτ. 1859.

[2] Γ. Τσουκαλᾶ, Ἱστορ. περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, σελ. 56, σημ. ν'.

[3] Αὐτόθι, σελ. 54, σημ. μη'.

[4] Jirecek, Das Fürsterthum Bulgarien, Wien, ἔτ. 1891, σελ. 385. καὶ Jirecek-Arghyrow, Ὁδοιπορικὸν Βουλγαρίας, βουλγαριστί, σελ. 133, σημ. 14, ἔτ. 1899.

περὶ τῆς παλαιόθεν συνυπάρξεως παρὰ τοῖς Βουλγάροις τοῦ *Πλόβδηφ* παραλλήλως τοὐλάχιστον τῷ *Πλόβδιν* βασιζομένη ἐπὶ δύο παρασημειωμάτων, ἅπερ αὐτὸς ἀνέγνω, τὸ μὲν ἐπὶ τετραευαγγελίου ἀπὸ τοῦ 1560 τῆς ἐν Ἄθῳ Ρωσικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παύλου, σημειωθὲν τῷ 7113 (=1605) ὑπὸ τοῦ ἐκ Plovdiv λίαν ἁμαρτωλοῦ ἱερέως Ἠλία, ἡγουμενεύοντος τῆς μονῆς τοῦ ὁσιωτάτου Ἠσαΐου, τὸ δὲ ἐπὶ ὡρολογίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1643 τῆς μονῆς Χελανδαρίου, ἐν ᾧ δὶς μνημονεύεται τὸ ἐκ τοῦ Plovdiv τοπικὸν ἐπίθετον *Plovdivski* [1].

Ἡ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ ὡς ἀληθοῦς ἐπιστήμονος ἀξιοπιστία ἀναμφιβόλως εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ προκειμένου περὶ τοιούτων παρασημειωμάτων ἐν τῇ ᾤᾳ ἢ ἐν τοῖς διαστίχοις παλαιοτέρων χειρογράφων δὲν δυνάμεθα ἀείποτε ἀσφαλῶς εἰς αὐτὰ νὰ πιστεύωμεν, διότι ἐνδέχεται νὰ παρασημειῶνται ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις μετὰ παλαιοτέρας χρονολογίας ὑπὸ ἐνδιαφερομένων ἀναγνωστῶν. Ἱστορικαὶ ὑποβολαὶ καὶ πλαστογραφίαι ἐξ ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν σπανίζουσι παρά τισι τῶν συγχρόνων Βουλγάρων. Πεῖραν τούτου ἔλαβεν αὐτὸς ὁ καθηγητὴς ἐξελέγξας τὴν ὑποβολιμαίαν ἐπιγραφὴν τὴν εὑρεθεῖσαν δῆθεν ἐντὸς τοῦ ἀποκαλυφθέντος τῷ 1905 τάφου τοῦ ὑστάτου ἐν Τυρνάβῳ Βουλγάρου πατριάρχου Εὐθυμίου ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσσης (Βατσκόβου) [2]. Διατί νὰ μὴ διαπιστωθῇ ὁμοιοτρόπως ὅτι καὶ τὸ ὄνομα Plovdiv, περὶ οὗ τοσοῦτος πάταγος ἐγένετο, εἶναι μεσαιωνικὸν Σλαυικόν ;

2) Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς διϊσχυρίσεως ἡμῶν ὅτι πρὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος τὸ ὄνομα *Πλόβδηφ* δὲν ὑφίστατο παρὰ τοῖς Βουλγάροις, ἐπαγόμεθα γραπτὰς μαρτυρίας αὐτῶν τούτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ αἰῶνος.

Ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ προσηλυτισμοῦ τῆς καθολικῆς ἐν Φιλιππουπόλει προπαγάνδας (liber confirmatorum 1803—1812 ἔτ.) φέρεται : «Georgius Tuno, sacerdos vicarius apostolicus, confirmavi sequentes... Philippopolis, 13 Jul. 1803». Ἐν δὲ τῷ βιβλίῳ τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῆς αὐτῆς

---

[1] J o r d I v a n o w, Bŭlgarski starini iz Makedonia (=Βουλγαρικαὶ ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν ἀρχαιότητες).

[2] Ἐν τῇ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας ὑποβληθείσῃ μακρᾷ ἐκθέσει ὑπὸ τῆς ἀποσταλείσης πρὸς ἐξέλεγξιν τοῦ τε τάφου καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐπιτροπείας καὶ ἀπαρτισθείσης ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου Φίλωφ καὶ τοῦ μεσαιωνοδίφου Ἰβανὼφ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνεκοινώθη : «Ce qui concerne le t o m b e a u decouvert en 1905 et attribué au dernier Patriarche de Tirnovo Euthymios, nos fouilles et recherches ont donné un résultat négatif. L'inscription slave, qui était trouvé dans le tombeau en 1905 par sa paléographie ne peut remontrer aucunement au moyen âge ; c'est

προπαγάνδας φέρεται τὸ Τουρκικὸν τῆς πόλεως ὄνομα Filibe [1].

Ἐν ἐπιστολῇ γραφείσῃ βουλγαριστὶ ἐν Φιλιππουπόλει ὑπὸ τῶν προὐχόντων ἐν αὐτῇ Βουλγάρων Στογιὰν Τζορμπατζῆ καὶ Στογιὰν Θεοδώροβιτς Τσιαλόγλου πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Ρήλᾳ μονῆς κύριον Ἀγάπιον τῇ 12 Ἰανουαρ. τοῦ 1832, ἐν μὲν τῷ κειμένῳ ἡ πόλις ὀνομάζεται δὶς *Filibé*, ἐν δὲ τῷ τόπῳ τῆς χρονολογίας φέρεται Filippopol [2].

Ἐν ἐπιγραφῇ ἀπὸ 19 Ἰουνίου 1834 γεγραμμένῃ ἐν τῷ ξενῶνι τῆς Βουλγαρικῆς μονῆς Ρήλας ἡ ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως καλεῖται *Filibiliskia* eparchia [3] καὶ οὐχὶ *Plovdivskia.*

Ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ Ζαχαρίου Χρήστωφ ζωγράφου (ἁγιογράφου) ἐκ Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸν Νεόφυτον διδάσκαλον ἐν Γαβρόβῳ τῷ 1836 Ἰουλίου 1 (ἀρ. 11), Μαΐου 10 (ἀρ. 13), Δεκεμβρίου 22 (ἀρ. 16), Μαΐου 31 (ἀρ. 21), Ἰουλίου 9 (ἀρ 22), Μαΐου 23 (ἀρ. 27), Νοεμβρίου 21 (ἀρ. 29), Ἰουνίου 14 (ἀρ. 30), Αὐγούστου 23 (ἀρ. 31), Ὀκτωβρίου 1 (ἀρ. 32), ἐν τῷ τόπῳ τῆς χρονολογίας κάτωθι φέρεται πανταχοῦ τὸ Τουρκικὸν τῆς πόλεως ὄνομα *Filibé* [4].

Ἐν ἐπιστολαῖς ἐκ Φιλιππουπόλεως τῷ 1837 τοῦ Χρήστου Ν. Κύρογλου πρὸς τὸν διδάσκαλον κύριον Νεόφυτον εἰς Κοπρίφτιτσαν Δεκεμβρίου 2 (ἀρ. 2) καὶ Ζαχαρίου Χ. Ζωγράφου πρὸς τὸν ἱερομόναχον καὶ διδάσκαλον Νεόφυτον εἰς Γάβροβον Ἰανουαρίου 14 (ἀρ. 3), Φεβρουαρίου 1 (ἀρ. 4), Μαρτίου 10 (ἀρ. 5), ἐν τῷ τόπῳ τῆς χρονολογίας κάτωθι φέρεται τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Filibé* [5].

Ἐν ἐπιστολαῖς ἐκ Φιλιππουπόλεως τοῦ Βούλκου Τοντώριτς πρὸς Νεόφυτον διδάσκαλον εἰς Κοπρίφτισαν τῷ 1839, Φεβρουαρίου 11 (ἀρ. 2), καὶ τοῦ Ζαχαρίου Χ. Ζωγράφου πρὸς τὸν αὐτὸν τῷ 1838 Δεκεμβρίου 26 (ἀρ. 3), ἐν τῷ τόπῳ τῆς χρονολογίας φέρεται τὸ ὄνομα *Filibé*, ἐν ἐπι-

---

une f a b r i c a t i o n r é c e n t e, acte de patriotisme fervent. D'alleurs l'un des mystificateurs a avoué déjà sa faute». Ἴδε Bulletin de la société archéol. Bulg. Sophia, τόμ. II, ἔτ. 1911, σελ. 230.—Ὡσαύτως : Μ υ ρ τ. Ἀ π ο σ τ ο λ ί δ ο υ, Ὁ Στενίμαχος, σελ. 33, ἔτ. 1929 καὶ περὶ Κουκλένης καὶ τῆς φερωνύμου αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ἐν τῷ Ἀρχείῳ τοῦ λαογρ. καὶ γλωσσ. θρακικοῦ θησαυροῦ, τόμ. Β΄. ἔτ. 1935 36, σελ. 37 § 16.

[1] M i l e t i t s c h, Naschite Pavlikiani (=οἱ ἡμέτεροι Παυλικιᾶνοι), Sbornik, τόμ. XIX, σελ. 315.

[2] Sbornik, τόμ. III, ἔτ. 1890, σελ. 398 ἐν τοῖς Materiali za istoriata na bulg. vizrazdane (=ὕλη διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βουλγαρικῆς ἀναγεννήσεως).

[3] J i r e c e k, Βουλγαρικὸν ἡμερολόγιον ἔτους 1880, βουλγαριστὶ ἐν τῇ ἐφημ. Σοφίας Μ ί ρ, 20 Νοεμβρ. 1938, ἐπιφυλ. 75.

[4] Sbornik, τόμ. IV, ἔτ. 1891, σελ. 621—641 ἐν τοῖς Materiali κτλ.

[5] Αὐτόθι, τόμ. VII, σελ. 506 καὶ ἑξῆς.

στολῇ δὲ τοῦ Ἠλία Π. Ζ. πρὸς τὸν αὐτὸν τῷ 1839, Ἰουλίου 16 (ἀρ. 8) τὸ ὄνομα *Filippopól* [1].

Ὁ Κωνσταντῖνος Γ. Φωτείνωφ [2] ἐν ἔτει 1843 ὀνομάζει ἐν τῇ γεωγραφίᾳ του τὴν Φιλιππούπολιν, εἰς ἣν ἀφιεροῖ δύο ὅλας σελίδας καὶ ἧς τοὺς κατοίκους ὑπολαμβάνει Βουλγαρικῆς μὲν καταγωγῆς, ἀλλ' ἑλληνοφώνους καὶ γραικομανεῖς, *Filippópol* (Trimont), τοὺς δὲ Φιλιππουπολίτας *Filippopoltsi* [3], ἐνῷ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀνομάζει καὶ διὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ ὀνόματος *Tsarigrad* (βασιλέων πόλιν). Καὶ ἐν ἔτει 1846 ὁ αὐτὸς ἐξακολουθεῖ ὀνομάζων τὴν πόλιν *Filippopol*, ἐνῷ τὴν Θεσσαλονίκην καλεῖ διὰ τοῦ βουλγαρικοῦ μόνον ὀνόματος *Solun* [4].

Ἐν ἐπιστολαῖς Παζαρτζικιωτῶν προὐχόντων πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀλέξανδρον Ἐξάρχωφ τῷ 1848, Μαρτίου 30 (ἀρ. 6) καὶ τῷ 1849, Μαΐου 10 (ἀρ. 7) ὀνομάζεται ἡ πόλις *Filibé*, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν τῆς Φιλιππουπόλεως παρθεναγωγεῖον—Filibeliisko zensko utschilischte [5].

Ὁ Στέφ. Ζαχάριεφ, διδάσκαλος ἐν Παζαρτζικίῳ ἐν ἐπιστολῇ ἀπὸ ἔτους 1854 Μαρτίου 5, ἀνώνυμός τις ἐκ Κοπριφτίτσης Ἀπριλίου 14 καὶ ὁ πρωτόπαπας Βασίλειος ἐκ Γαβρόβου ἐν ἔτει 1858 Μαρτίου 17 καλοῦσι τὴν πόλιν *Filibé* καὶ *Filibbé*, ὁ δὲ ἡγούμενος τῆς μονῆς Βατσκόβου Γαβριὴλ ἐν ἐπιστολαῖς του βουλγαριστὶ γεγραμμέναις ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει 1858, ἅτε πρὸς Βούλγαρον ἀπευθυνομέναις, Ἰανουαρίου 13 καὶ Ἀπριλίου 13 καλεῖ αὐτὴν *Filippoupól*.

Ὡσαύτως ἐν τῇ διεξαγομένῃ ἑλληνιστὶ ἀλληλογραφίᾳ μεταξὺ τοῦ ἰατροῦ Στογ. Τσομάκωφ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Γεωργάκι βέη Τσαλίκογλου (υἱοῦ τοῦ Στογιάννου τζορπατζῆ Θεοδώροβιτς) εἰς Φιλιππούπολιν καὶ τἀνάπαλιν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1858-1864 περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος πανταχοῦ ἡ πόλις ὀνομάζεται *Φιλιππούπολις*, οὐδὲ ἅπαξ δὲ *Πλόβδηφ* [6]. Ἦσαν δὲ οἱ ἀλληλογραφοῦντες στυλοβάται τῆς

[1] Αὐτόθι.

[2] Ἐκ μητρὸς Ἑλληνίδος Φιλιππουπολίτιδος καὶ πατρὸς γραικίζοντος ἀμπατζῆ ἐκ Σαμακοβιου ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ Ἑλλην. κεντρικῇ σχολῇ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ εἶτα ἐν τῷ γυμνασίῳ τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ σχολῇ Σμύρνης. Διετέλεσεν Ἑλληνοδιδάσκαλος ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κ. Γ. Φωτιάδης. Εἶτα προσχωρήσας εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σλαυικὴν προπαγάνδαν ἐγένετο συγγραφεὺς καὶ ἐκδότης περιοδικῶν.

[3] Photinow, Obschtoe Zemleopissanie (=Γενικὴ γεωγραφία), Σμύρνη, ἔτ. 1843, σελ. 91—92.

[4] Τοῦ αὐτοῦ, Liuboslovie (=Φιλολογία), ἔτ. 1846, σελ. 173.

[5] Ivan Batakliew, Grad Tatar-Pazardjik (=ἡ πόλις Τ. Παταρτζίκιον) ἔτ. 1923, σελ. 346.

[6] J. Ivanov, Sbornik, τόμ. XXI, ἔτ. 1905 ἐν τοῖς documenti po nascheto vizrazdane (=ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀναγέννησιν).

ἐκκλησιαστικῆς τῶν Βουλγάρων χειραφετήσεως ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀναννήψεως καὶ πρόμαχοι ἐν γένει τῆς Βουλγαρικῆς ἰδέας.

Ἐπὶ τέλους αὐτὸς ὁ ὀνοματοθέτης τῆς Πλόβδηφ κατὰ τὸν Γ. Τσουκαλᾶν [1] Ναΐδεν Γέρωφ ἐν ἔτει 1857 ἐν ἐπιστολῇ του ἐκ Φιλιππουπόλεως ἀπὸ 23 Αὐγούστου ὀνομάζει τὴν πόλιν *Filippópol* [2].

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1858 ἤρξατο πλέον καθιερούμενον εἰς τὴν πόλιν τὸ ὄνομα *Πλόβδηφ* ὑπὸ τῶν λογίων καὶ ἐπισήμων Βουλγάρων, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐπιστολογραφίας των. Οὕτως ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Στεφ. Ζαχάριεφ ταῖς ἐκ Παζαρτζικίου εἰς Φιλιππούπολιν ἀποστελλομέναις ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἡ πόλις ὀνομαζετα Πλόβδηφ. Ὡσαύτως ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Στ. Τσομάκωφ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1862, τοῦ Γ. Τσιαλόγλου ἀπὸ τοῦ 1868, πεμπομέναις ἀπὸ Τσάριγραδ εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, τοῦ Γ. Γκροῦεφ ἀπὸ τοῦ 1862, τοῦ Χ. Δάνωφ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τοῦ Σλάβωφ ἀπὸ τοῦ 1868, τοῦ Κεσιάκωφ καὶ τοῦ Πουλέκωφ ἀπὸ τοῦ 1864 φέρεται πλέον ἀνεξαιρέτως τὸ ὄνομα *Πλόβδηφ* [3].

Ὡσαύτως καὶ ἐν προγενεστέραις ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰωακεὶμ Γκροῦεφ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως πρὸς τὸν ἐν Παζαρτζικίῳ συνάδελφόν του διδάσκαλον Ζαχάριεφ καὶ τοῦ Τσομάκωφ ἀπὸ τοῦ 1859 φέρεται μόνον τὸ ὄνομα *Πλόβδηφ* [4].

Ἐν ταῖς ἐπισήμοις ὅμως ἀλληλογραφίαις των οἱ νεωτερισταὶ μὴ τολμῶντες καὶ βραδύτερον ἔτι νὰ ποιήσωνται χρῆσιν τοῦ ὀνόματος ὡς πάντῃ ἀγνώστου ἔξω τοῦ ἑαυτῶν κύκλου, ἔγραφον μόνον τὸ *Φιλιππούπολις*. Οὕτω λ.χ. ἐν τοῖς ἐπισήμοις συγχαρητηρίοις τοῦ δήμου Φιλιππουπόλεως τῇ 4 Ἰανουαρίου τοῦ 1879 πρὸς τοὺς ἀπελευθερωτὰς τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ Ρώσους στρατηγοὺς Γκοῦρκον, Σουβάλωφ, Δενδεβίλ, Κριάδνερ, Βελιαμίνωφ, Κάρτζωφ καὶ ἄλλους φέρεται ἀείποτε τὸ ὄνομα Philippopol [5].

3) Μετὰ τὴν μετονομασίαν τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς *Πλόβδηφ* ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ καὶ ἡ ἐτυμολογία τοῦ καινοφανοῦς ὀνόματος· ἀντὶ δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ἡ αὐθαίρετος μετασκευὴ τοῦ ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἤδη

[1] Γ. Τσουκαλᾶ, Ἡ Βουλγαροσλαυικὴ συμμορία κτλ. σελ. 27.

[2] Pisma iz archivata na N. Gherow (=ἐπιστολαὶ ἐκ του ἀρχείου τοῦ Ν. Γέρωφ), τόμ. II, ἔτ. 1914, σελ. 308.

[3] J. Ivanow, Ἔνθ' ἀνωτ.

[4] Georghiew, Materiali po tserkovata borba (=ὕλη ἀφορῶσα εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἀγῶνα) Sbornik, τόμ. XXIX, ἔτ. 1908, σελ. 263 καὶ ἑξῆς.

[5] Obschtinski vestnik Plovdivski (=ἐφημερὶς τοῦ δήμου Φιλιππουπόλεως), ἔτ. I, 17 Ἰανουαρ. 1930, ἀρ. 28—30, σελ. 4—5.

αἰῶνος ἀπαντῶντος παρὰ τοῖς Σλαύοις ὀνόματος *Πλόουδιν* εἰς *Πλόβδηφ* ὡς μᾶλλον σλαυοφανοῦς, ἐπεχειρήθη νὰ ἐτυμολογηθῇ ἀπὸ ἀρχαίου Θρακικοῦ ὀνόματος, ὄντος εὐχρήστου ἤδη ὡς ὀνόματος τῆς πόλεως πρὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος *Φιλιππούπολις*. Πρῶτος λοιπὸν ὁ ἐκ Παζαρτζικίου λόγιος διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Ν. Γέρωφ Στέφανος Ζαχάριεφ, ὅστις ἐπρωτοστάτησε κατὰ τοὺς κατὰ τοῦ πατριαρχείου ἐκκλησιαστικοὺς τῶν Βουλγάρων ἀγῶνας, ἔλυσε τῷ 1870 τὸν Γόρδιον τῆς ἐτυμολογίας δεσμὸν καὶ ἐκ τῶν πηγῶν τῆς νοσηρᾶς φαντασίας του ἀντλῶν ἔγραψε τὰ ἀξιομνημόνευτα τάδε: «Εἶτα ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν (!) ἀνεκαίνισε τὴν πολίχνην Püldün (Plüdün ἐκ τοῦ plodnii ἢ ἐκ τοῦ plodovito mesto=καρποβριθοῦς τόπου ὀνομασθεῖσαν ὑπὸ τῶν πρώτων Ἰνδοσλαύων!) καὶ συνῴκισεν εἰς αὐτὴν τοὺς ἀνὰ τὴν πεδιάδα διεσκεδασμένους Βεσσοὺς καὶ μετωνόμασεν αὐτὴν *Kolybé* (!). Μετά τινας δὲ χρόνους ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς Φίλιππος ἠναγκασμένος νὰ αἰτῆται ἑκάστοτε στρατὸν παρὰ τῶν γειτόνων καὶ ὁμοεθνῶν του (!) ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων παρετήρησεν ὅτι αὗται αἱ χῶραι ἦσαν πλούσιαι εἰς χρυσόν, σίδηρον, μόλυβδον καὶ ἄλλα προϊόντα καὶ ἐξαπιναίως ἐπιπεσὼν (!) κατὰ τῶν Θρακῶν ἐγένετο κύριος τῆς περιοχῆς τῆς Φιλιππουπόλεως ἀπὸ τοῦ νῦν Χαρμανλῆ μέχρι τοῦ Μέσου ὄρους! (Ἀνθαίμου) καὶ ηὔρυνε τὸ φρούριον τῆς πόλεως, κτίσας δὲ μεγαλοπρεπῆ τινα κτίρια μετωνόμασεν αὐτὴν *Filipowgrad* (=Φιλίππου-πόλιν)» [1] καὶ οὕτω «ἡ *Püldün* βραδύτερον (!) μετετράπη εἰς Plovdiv διὰ τὴν εὐφωνίαν» [2] (!!!).

Ὁ Tomaschek [3] ὅμως, ὁ Vassiljevsky [4], ὁ Drinov [5], ὁ N. Vladika [6],

[1] St. Zachariew, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 7.

[2] Αὐτόθι, σελ. 11.—Ἀναμφισβητήτως ὁ Βούλγαρος ἀναγνώστης τοῦ προκειμένου χωρίου, ὁ μὴ δυνάμενος ν' ἀναδράμῃ εἰς ἐπιστημονικὰ καὶ ἀκριβῆ ἱστορικὰ ἐγχειρίδια, πρὸ παντὸς ἀλλόγλωσσα, μανθάνων ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων Φίλιππος ἀνακτίσας τὴν πόλιν, τὴν φέρουσαν πρότερον σλαυικὰ ὀνόματα Püldün καὶ Kolybé, ὡς ἐβάπτισεν αὐτὴν μετὰ εἰκοσιτέσσαρας ὅλους αἰῶνας ὁ ἀφελὴς γραμματοδιδάσκαλος, μετωνόμασε Filippow-grad, πιστεύει ὅτι ὁ μέγας ἐκεῖνος Ἕλλην βασιλεὺς καὶ πολιτικὸς ἦτο Σλαῦος καὶ ἐλάλει τὴν Σλαυοβουλγαρικὴν γλῶσσαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη Βούλγαροι λόγιοι παραπέμπουσιν ὡς εἰς διαυγῆ ἱστορικὴν πηγὴν εἰς τὸ σπουδαῖον (!) τοῦτο βιβλίον τοῦ διδασκάλου.

[3] Tomaschek, Oesterr. Gymnasialzeitschrift, ἔτ. 1878, σελ. 206.

[4] Vassiljevsky, Journal des russ. Unterrichts Ministeriums, ἔτ. 1882, σελ. 380.

[5] Drinow, Nauka, τόμ. II, σελ. 355—358, ἔτ. 1882.

[6] N. Vladika, Zapadna Bulgaria (δυτικὴ Βουλγαρία), ἐφημ. Φιλιππουπόλεως, ἔε. 1899, ἀρ. 6.

ὁ Kazarow [1], ὁ J. Ivanow [2] καὶ πάντες οἱ σύγχρονοι λόγιοι καὶ γλωσσολόγοι Σλαῦοι ἐτυμολογοῦσι τὸ ὄνομα *Plovdiv* ἐκ τοῦ Ἰορδανείου Θρᾳκικοῦ *Pulpudeva*. Ἀλλ' οὐδεὶς τούτων οὐδεμίαν γραπτὴν μαρτυρίαν, πλὴν τῆς ἀμφισβητησίμου περὶ τῆς σλαυικῆς μεταφράσεως τοῦ ὀνόματος τῶν Φιλίππων διὰ τοῦ *Plüpdive*, ὡς προερρήθη, ἠδυνήθη νὰ προσαγάγῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὀνόματος ἢ βαθμίδων τινῶν τῆς κλίμακος τοῦ μετασχηματισμοῦ αὐτοῦ ἐπὶ δεκατρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας, καθ' οὓς πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι, Βυζαντινοί τε καὶ Εὐρωπαῖοι, οἱ περιηγηταί, οἱ ὑπομνηματισταί, οἱ λεξικογράφοι, ἡ ἐκκλησία καὶ αὐτοὶ οἱ προχριστιανοὶ Βούλγαροι ἡγεμόνες [3] καλοῦσι τὴν πόλιν ὥσπερ σήμερον, *Φιλιππο(ύ)πολις* ἢ ἁπλῶς ἡ *Φιλίππου*, λατινιστὶ *Philippopolis*, τουρκιστὶ *Filib(b)é* καὶ σλαυιστὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς χειρογράφοις *Filippow-grad*.

Ὅθεν λίαν εὐλόγως σημειοῖ ὁ Jirecek ὅτι φαίνεται αὐτῷ ἀνεξήγητος ἡ μετὰ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας νέκρωσιν ἀναβίωσις αὖθις τοῦ ὀνόματος *Pulpudeva* ἐν τῷ *Plovdiv*, μεθ' ὅλην τὴν φαινομένην συγγένειαν τοῦ προμνημονευθέντος Plüpdive (Plüpdiv) πρὸς τὸ Plovdiv, καὶ μάλιστα ὑπάρχοντος ὁπωσοῦν γνωστοῦ καὶ παρὰ τοῖς ξένοις τοῦ Σλαυικοῦ τῆς πόλεως ὀνόματος *Ploudin-Plovdin* ἀπὸ τοῦ 15ου μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος [4]. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ σοφὸς καθηγητὴς ὑπονοεῖ ὅτι οἱ ἀνακαλέσαντες εἰς τὴν ζωὴν κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸ ὄνομα *Plovdin* ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος κακῶς ἔπραξαν μετασχηματίσαντες αὐτὸ εἰς *Plovdiv*. Ἄλλως τε ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ ὀνόματος *Pulpudeva* εἰς *Plovdiv* καὶ κατὰ φωνητικοὺς ἢ γλωσσολογικοὺς νόμους φαίνεται λίαν τολμηρός. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου παρατιθέμεθα τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ὀνόματος Plovdiv ὑπὸ τοῦ μεσαιωνοδίφου J. Ivanow καὶ τοῦ λογίου N. Vladika, μᾶλλον εὐλογοφανῆ τοῦ πρώτου, τὰ μάλιστα δὲ παράδοξα καὶ ἱστορικῆς ἀγνοίας καὶ ἀκρισίας ὄζοντα τοῦ δευτέρου.

4) Ὁ καθηγητὴς Ivanow ἐπὶ τῇ συντάξει νομοσχεδίου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ καθηγητοῦ Zankow περὶ μετονομασίας 1500 ξενογλώσσων τοπωνυμιῶν ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Βουλγαρίας ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν

[1] G. Kazarow, Über die Namen der Stadt Philippopolis, Philol. Wochenschrift, Berlin, ἔτ. 1901, ἀρ. 50.

[2] J. Ivanow, Promena na selischnite nasvanie (=μετονομασία τοπωνυμιῶν), ἐν τῇ ἐφημ. Μίρ Σοφίας, ἔτ. 1925, ἀρ. 7632.

[3] Ἴδε: Beschevliev, Die griechische Sprache in den Urbulgarischen Inschriften, Annuaire du Musée national de Sophia, ἔτ. 1922—1926 σελ. 418, ὅπου ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ ἡγεμόνος Μαλαμὶρ ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Jirecek «ἐς Φιλιππόπολ(ιν)».

[4] Jirecek-Arghyrow, Ὁδοιπορικὸν Βουλγαρίας, σελ. 134, σημ.

τῶν ἁρμοδίων εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἱστορικῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων Ἀγχιάλου, Μεσημβρίας καὶ Σωζοπόλεως πρὸς ἀποφυγὴν γελοιοποιήσεως τοῦ βουλγαρισμοῦ παρὰ τοῖς ξένοις [1]. Ὑποδεικνύων δὲ τὴν διὰ τῶν αἰώνων συντελεσθεῖσαν ὀνοματοθεσίαν τῶν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ τοπωνυμίων, ἅτινα εἶναι τετραπλᾶ, ἤτοι : α') τὰ διατηρηθέντα διὰ τοῦ χρόνου παλαιὰ ὀνόματα, β'.) τὰ μετασχηματισθέντα παλαιὰ κατὰ τύπον Βουλγαρικόν, γ') τὰ μεθερμηνευθέντα παλαιὰ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν καὶ δ'.) τὰ καθαρῶς νέα Βουλγαρικὰ καὶ ἐπάγων παραδείγματα ἐπὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης, συναριθμεῖ ἐν τῇ πρώτῃ τάξει καὶ τὸ ὄνομα *Πλόβδηφ* ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ *Πούλπου-δέβα*. Οἷον : α'.) Βερόη-Borui, Βέρροια-Ber, Δορόστορος-Drystyr, (Σιλίστρια), Πούλπου-δέβα-Plüpdiv-Plovdiv, Σκοποὶ-Scopie, Θεσσαλονίκη-Solun, Βησσαπάρα-Baschikarovo [2], Διάμπολις-Dübilin-Jambol, Ναϊσσὸς-Nisch, Ἀδριανούπολις-Odrin [3], Ratiaria-Artsar κτλ. β'.) Σερδικὴ-Sredets, Ἁρμονία-Ramen-Raven, Στρυμὼν-Struma, Καστορία-Kostur, κτλ. γ'.) Πρόβατον-Ovets, Γυναικόκαστρον-Zensko, Ἅγιον ὄρος Sveta-gora, Μαύρη θάλασσα-Tcherno-more, Ἔδεσσα-Voden, Κεφαλληνία-Glavnitsa κτλ. καὶ δ'.) Kniazovo, Ferdinandovo, Klimentinovo κτλ.

Οὕτω κατὰ τὸν ἐπιστήμονα μεσαιωνοδίφην τὸ τυμβωρυχηθὲν μετὰ δέκα τρεῖς αἰῶνας ἐν τῷ προειρημένῳ τοῦ ἐπισκόπου Κρότωνος Jornandes συγγράμματι ὄνομα *Πούλπου-δέβα* εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ *Πλόβδηφ* διατηρηθὲν μέχρις ἡμῶν. Ἴσως εὐλογοφανεστέρα θὰ ἦτο ἡ τοῦ ὀνόματος

[1] Δυστυχῶς δὲν ἐκέκτητο τὸ ἐπιστημονικὸν θάρρος νὰ συμβουλεύσῃ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἱστορικοῦ τῆς πολυπαθοῦς Φιλιππουπολεως ὄνομα, ἀφοῦ ἤδη ἐξέλιπον πάντῃ οἱ λόγοι τῆς μετονομασίας αὐτῆς εἰς Πλόβδηφ, τῆς πόλεως οὔσης σήμερον τελείως Βουλγαρικῆς. Ἐκτὸς ἂν ὑπολαμβάνῃ ὅτι τὸ ὄνομα Πλόβδηφ ἔχει ἱστορικωτέραν σημασίαν τοῦ Φιλιππούπολις διὰ τοὺς Βουλγάρους, διότι πρέπει νὰ ὑπομιμνήσκῃ αὐτοὺς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ ἐθνικοὺς τῶν προγόνων των ἀγῶνας, οἵτινες ἤρξαντο ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μετὰ τοῦ νέου της ἅμα ὀνόματος.

[2] Οἱ πρεσβύτεροι τῶν ἐπιχωρίων ἐτυμολογοῦσι τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ basch-karaul (πρῶτον, κύριον φυλακεῖον), διότι πρὸ αἰῶνος καὶ πλέον ἐν ᾧ τόπῳ κεῖται ἡ κώμη ἦτο ὁ κυριώτερος στρατιωτικὸς σταθμὸς ἢ φυλακεῖον πρὸς προφύλαξιν τῆς πόλεως Παζαρτζικίου ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν λῃστῶν Κυρτζαλήδων. Ἄλλοι ἐκ τοῦ basch-kiur (=πρώτη, πρώτης τάξεως πεδιάς). Οἱ δὲ κάτοικοι Τοῦρκοι ἐκ τοῦ baschi-karaliù (μαύρη κεφαλή), διότι ἔφερον ἄλλοτε μαῦρα καλύμματα (τσιαλμάδες) ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ὁμοίως καὶ ἑτέρα παρακειμένη κώμη ὠνομάσθη Adjilare, διότι οἱ κάτοικοί της ἔφερον aladja (=ποικιλόχρωμα καλύμματα). Ἴδε, Bataklie w, Ἔνθ' ἀνώτ. σελ. 43.

[3] Μᾶλλον ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ μετασχηματισμοῦ Edriné-Edirné-Ἀδριανοῦ.

κατάταξις εἰς τὴν δευτέραν τῶν προρρηθεισῶν τῶν τοπωνυμίων τάξεων, διότι ὁ μετασχηματισμός του θὰ ἦτο εὐκολώτερος κατὰ νόμους φωνητικοὺς τῆς γλωσσολογίας, ἧς οὐδὲν ἐνίοτε ἀπατηλότερον, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, προκειμένου περὶ ὀνοματικῶν σχέσεων καὶ ἐτυμολογιῶν [1]. Μήπως καὶ ὁ Lelewel ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν ἀρχαίων φύλων τῶν Κοράλλων, τῶν Κρωβύζων, τῶν Τριβαλλῶν καὶ τῶν Βησσῶν δὲν ἀνευρίσκει τὰ ὀνόματα τῶν Σλαυικῶν φύλων Gorali, Krivitses, Drehvali ἢ Derevlien καὶ Vessen; [2] Οὕτω καὶ τὸ Ἰορδάνειον *Πούλπου δέβα* θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μετασχηματισθῇ εἰς τὸ Σλαυικὸν *Πλόβδηφ* κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἴσως κλίμακα ἐπὶ τοῦ χάρτου : 1) Πούλπου-δέβα, 2) Πλούπου-δέβα, 3) Πλούπδεβα, 4) Πλούβδεβα, 5) Πλώβδεβα, 6) Πλόβδηβα [3], 7) Πλόβδηβ ἢ Πλόβδηφ. Ἡ κατάβασις ὅμως ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν ἐσχάτην τῆς κλίμακος βαθμῖδα χρῄζει ἅλματος καὶ εἶναι κινδυνώδης ἀπειλοῦσα συντριβήν, ἐλλειπουσῶν τῶν ἐν τῷ μεταξὺ βαθμίδων καὶ ἂν ἔτι προσαρμόσωμεν παρὰ τῇ τρίτῃ βαθμῖδι *Πλούπδεβα* τὸν τοῦ Σλαύου μεταφραστοῦ μετασχηματισμὸν τοῦ ὀνόματος *Φίλιπποι-Plüpdivé*.

5) Ὁ δὲ λόγιος N. Vladika γράφει περὶ τοῦ ὀνόματος *Πλόβδηφ* τάδε : [4] «Ἀμφότερα ταῦτα τὰ ὀνόματα (Φιλιππούπολις καὶ Πλόβδηφ) εἶναι *ἀρχαῖα*. Οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ ἀφηγοῦνται ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος, ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κυριεύσας τὴν πεδιάδα τοῦ Ἕβρου, ὑπέταξε καὶ ταύτην τὴν πόλιν, ἣν ὠνόμασε *Φιλιππούπολιν*. Τὸ πρῶτον τῆς πόλεως ὄνομα ἀποκαλύπτει ἡμῖν ὁ Γότθος ἱστορικὸς Jornandes, ἀκμάσας τὸν ἕκτον αἰῶνα, λέγων ὅτι ἡ πόλις ἀνῆκεν εἰς τὴν Θρᾳκικὴν φυλὴν τῶν Βησσῶν, οἵτινες ἐκάλουν αὐτὴν *Πούλπου-δέβα*, ὡς οὖσαν ἀφιερωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς *Σαμοδήβας*, θεᾶς τῆς πλεύσεως [5]. Ἐγὼ συμφωνῶ μετὰ τῆς Ἀκαδημείας τῆς Βιέννης εἰς τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι *Πλόβδηφ* (!), διότι εἰς τὰς θεὰς τῶν ἡμετέρων προγόνων οἱ σημερινοὶ χωρικοὶ δίδουσι τὸ ὄνομα *Σαμοδήβα*, οὐχὶ *Δέβα*, ὡς ἀπαντᾷ ἐν τῇ Σανσκριτικῇ. Οὕτω ἀμφότερα τὰ ὀνόματα *Φιλιππόπολις*

[1] Ἴδε καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ γλωσσολόγου καθηγητοῦ Mladenow γραφέντα περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος **Βούλγαρος** ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ boulamats-boulaschik (φύρδην μείγδην) ἐν τῇ ἐφημ. Σοφίας Μίρ, ἔτ. 1927, ἀρ. 8033, κινήσαντα παρὰ πᾶσι τὸν γέλωτα μετὰ τῆς ἀγανακτήσεως.

[2] Ἴδε G. Lejan, Ethnographie de la Turquie d'Europe, Gotha, ἔτ. 1881, σελ. 6.

[3] Κατ' ἀνταλλαγὴν χρόνου συλλαβῶν ω—ε εἰς ο—η.

[4] N. Vladika, Ἔνθ' ἀνωτέρω.

[5] Διὰ τὴν τοῦ κειμένου διαστροφὴν ἴδε τὸ χωρίον τοῦ Jordanis ἀνωτέρω I, § 1.

καὶ *Πλόβδηφ* εἶναι ἐξ ἴσου προσφιλῆ ἡμῖν [1], *οὐδαμῶς δὲ Ἑλληνικά*». (!)

Ἀπορίας ἄξιον τῇ ἀληθείᾳ εἶναι, πῶς ἀνὴρ λόγιος, ἐπιτηδεύων γνώσεις ἱστορικὰς καὶ γλωσσολογίας ὀλισθαίνει εἰς τοιαύτας ἱστορικὰς ἀνεπιστασίας καὶ γλωσσολογικὰς παραδοξολογίας, ὥστε τοὺς μὲν Βησσούς, τὸ ἀρχαῖον μέγα Θρακικὸν φῦλον, νὰ ὑπολαμβάνῃ προγόνους αὐτοῦ τ. ἔ. Σλαύους ἢ Βουλγάρους, τὸ δὲ ὄνομα *Φιλιππούπολις* οὐδαμῶς Ἑλληνικόν. Καὶ ὅμως ἀναμφισβήτητον τυγχάνει σήμερον καὶ ἐν παντὶ ἱστορικῷ ἐγχειριδίῳ εἶναι γεγραμμένον ὅτι οἱ μὲν *Σλαῦοι*, οἵτινες τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀναστασίου εἰσέβαλον καὶ ἐπέδραμον τὸ Βυζαντιακὸν κράτος τῷ 499 μετὰ τῶν Οὔννων καὶ τῶν Βουλγάρων, ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Θράκην μετὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Γότθων καὶ τῶν Οὔννων, ἤτοι κατὰ τὸν ἕκτον μ. Χ. αἰῶνα (ἀπὸ τοῦ ἔτους 540 μ. Χ.), οἱ δὲ *Βούλγαροι*, οἵτινες ὑπὸ τὸν *Ἀσπαροὺχ* ἐν ἔτει 659—660 διέβησαν τὸν Ἴστρον ἐπὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ἐγκατέστησαν ὁριστικῶς εἰς τὴν κάτω Μοισίαν τῷ 679, παραχωρηθεῖσαν αὐτοῖς ἀνωτέρᾳ βίᾳ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καὶ πολλῷ ὕστερον ἀναμεμειγμένοι μετὰ Βλαχικῶν στοιχείων κατὰ τὸν δέκατον μόλις αἰῶνα ἤρξαντο ἐξαπλούμενοι ἐπὶ τῶν νοτίων τοῦ Αἵμου ὑπωρειῶν, ἐπὶ τοῦ Μέσου ὄρους (Ἀνθαίμου) καὶ τῆς Ροδόπης [2], ἡ δὲ λέξις *Φιλιππόπολις* καὶ τῷ ἄκρῳ δακτύλῳ γευσαμένῳ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι γνωστὸν ὅτι σύγκειται ἐκ τοῦ *Φίλιππος* (=φίλος τοῦ ἵππου, ὁ φιλῶν τὸν ἵππον) καὶ τοῦ *πόλις*.

Ἀλλὰ περὶ τούτου διὰ μακρῶν ἐλέχθησαν ἄλλοτε τὰ δέοντα, ὅτε ἐδόθη ἡ προσήκουσα ἀπάντησις εἰς τὸν κ. Βλαδίκαν ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου Χασιώτου [3]. Νῦν πρόκειται περὶ τῆς γλωσσολογικῆς καὶ κριτικῆς θρασύτητος τοῦ διϊσχυριζομένου ὅτι πάντως τὸ Ἰορδάνειον *Πουλπου-δέβα* ἦτο *Πλοφδέβα* ἢ *Πλοφδήβα*, ἐξ οὗ τὸ σημερινὸν *Πλόβδηφ*, διότι ἡ πόλις ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν Σλαυικὴν θεότητα τῆς πλεύσεως *Plovdiva* (ἐκ τοῦ pleo=πλέω καὶ *diva*=θεὰ) πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ὅπερ ἐκφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ σύγχρονοι ἡμῖν Βούλγαροι χωρικοὶ καλοῦσι καὶ σήμερον τὰς θεὰς τῶν προγόνων των, τ. ἔ. τῶν ἀρχαίων Θρᾳκῶν *Σαμοδήβας !!!* [4]

---

[1] Ἀξιέπαινος ὁ ἀνὴρ τοὐλάχιστον, διότι πρὸς τῷ Π λ ό β δ η φ δέχεται νὰ προσυπάρχῃ καὶ τὸ Φ ι λ ι π π ό π ο λ ι ς, ὡς προσφιλὲς ὡσαύτως ὄνομα αὐτῷ.

[2] Πρβλ. J i r e c e k, Das Fürsterthum Bulgarien, σελ. 48.

[3] Ἴδε Χ (α σ ι ώ τ ο υ Ε ὐ γ.), Πλόβδηφ ἢ Φιλιππόπολις, ἔνθ' ἀνωτ.

[4] Αὗται αἱ ἱστορικαὶ καὶ γλωσσολογικαὶ ἀνεπιστασίαι καὶ παραδοξολογίαι εἶναι ἀσήμαντοι παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς τοῦ διδάκτορος Gantscho Tzenoff ἐν διαφόροις αὐτοῦ μελέταις, ἐκδιδομέναις βουλγαριστὶ ἐν περιοδικοῖς καὶ ἐν ἰδίοις τεύχεσι καὶ ἐν τοῖς γερμανιστὶ ἐκδιδομένοις ἔργοις αὐτοῦ : Geschichte der Bulgaren und der anderen Südslaven von der römischen Eroberung der Balkanhalbin-

6) Τὸ ὅτι ὁ νομοθέτης Ν. Γέρωφ μετέπλασεν, ὡς προερρήθη, τὸ γνωστὸν ἤδη αὐτῷ ἐκ τῶν Ὁδοιπορικῶν *Plovdin* εἰς *Plovdiv* κατὰ τὸν τύπον τῶν Σλαυικῶν τοπωνυμίων εἰς *-ev*, *-ov* ἐν Ρωσίᾳ, ὅπου ἐξεπαιδεύθη

---

sel bis zum Ende de XI Jahrh. ἔτ. 1935.—Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven, ἔτ. 1930.—Gothen oder Bulgaren, quellenkritische Untersuchung über die Geschichte der alten Skythen, Thrakier und Makedonien, ἔτ. 1916. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου παρατιθέμεθα ἐνταῦθα σταχυολογοῦντες τὰ κυριώτερα πρὸς κατάδειξιν εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦ τρόπου τῆς ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι καλλιεργίας τῆς ἐπιστήμης ὑπό τινων Βουλγάρων, καὶ δὴ λειτουργούσης ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς σχολῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Σοφίας, ὅπερ εὐτυχεῖ ἔχον καθηγητὰς τιμῶντας τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐφαμίλλους τῶν ἐν ἄλλοις πανεπιστημίοις συναδέλφων των.

Ὁρμώμενος ἐκ τῆς γνώμης ὁ Tzenoff, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ προιμίῳ τοῦ βιβλίου του γράφει, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας κάτοικοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαφανισθῶσι μετὰ τῆς γλώσσης των ἢ ν' ἀφομοιωθῶσι πρὸς τοὺς βραδύτερον ἐπελθόντας εἰς τὰς χώρας των λαοὺς καὶ ὅτι οἱ Θρᾷκες καὶ Μακεδόνες εἶναι οἱ Σκύθαι τῶν ἀρχαίων, τ. ἔ. αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι οἱ οἰκοῦντες σήμερον ταύτας τὰς χώρας, πειρᾶται διὰ χωρίων εἰλημμένων ἐκ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν καὶ διὰ τῶν συγχρόνων τοπωνυμιῶν ν' ἀποδείξῃ ὅτι :

«οἱ Κιμμέριοι ἔζων πλησίον τῶν Δαρδανελλίων καὶ τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου, ἄρα ὁ Κιμμέριος Βόσπορος εἶναι αὐτὸς ὁ Θρᾳκικὸς Βόσπορος» (σελ. 8).

αἱ λέξεις Ἠμαθία, Μαιωτία καὶ Μακεδονία, εἶναι ταυτόσημοι τοῦ Μ α κ ε δ ο ν ί α παραγομένου ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ M a i k a ἢ M a k j a, (οὗ ὁ συνήθης τύπος M a k e=μήτηρ) καὶ τοῦ d o n i e n καὶ «ἡ Μαιῶτις λίμνη εἶναι τὸ Θρᾳκικὸν πέλαγος». (σελ. 12).

οἱ Σκύθαι, ἐφ' οὓς ἐπῆλθεν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρεῖος, ἦσαν γείτονες τῶν Ἀχαιῶν, ἑπομένως Μακεδονικὸς λαός, ὥστε ὁ Καύκασσς ἦτο Θρᾳκικὸν ὄρος· ἄρα οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἐπλανήθησαν θέντες τὴν Σκυθίαν ἐν τῇ νοτίῳ Ρωσίᾳ καὶ παρὰ τῷ Καυκάσῳ· ἡ Σκυθία ἔκειτο ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ. (σελ. 38).

οἱ παρὰ τῷ Ἡροδότῳ μνημονευόμενοι ποταμοὶ τῆς Σκυθίας Λύκος, Ὄαρις, Τάναϊς, Ὕργης εἶναι οἱ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ Ἀλιάκμων, Vardar (Ἀξιός). Στρυμών, ὁ δὲ Μάρις (Μαρίτσα) ὁ Ἕβρος τῆς Θρᾴκης, καλούμενος Ἴστρος παρὰ ταῖς ἐκβολαῖς του, ὃν ζεύξας ὁ Δαρεῖος διέβη (σελ. 22).

ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ κατῴκουν Σκύθαι (σελ. 17).

οἱ Οὖννοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι Θρᾷκες (σελ. 62).

ἡ Βουλγαρικὴ μυθολογία σχετίζεται πρὸς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (σελ. 63).

«ἡ Τροία ἦτο Βουλγαρικὴ χώρα κειμένη ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ».

τὸ ὄνομα Ὅμηρος εἶναι ἀρχαία Βουλγαρικὴ λέξις παραγομένη ἐκ τοῦ o m i r ἢ o m e r (=διὰ τὴν εἰρήνην) καὶ σημαίνει ἐ γ γ ύ η σ ι ς π ρ ὸ ς ε ἰ ρ ή ν η ν.

ὁ Ὀρφεὺς διασῴζεται σήμερον ἐν τοῖς Βουλγαρικοῖς λαϊκοῖς ᾄσμασιν ὑπὸ τὰ ὀνόματα Ufren, Orfen, Orphen, Orpju κτλ. (σελ. 156).

«οἱ Κίμβροι, Οὖννοι καὶ Ἑνετοὶ ἢ Σλαῦοι, τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἐκ τῆς Παφλαγονίας διὰ τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου διῆλθον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖθεν μετέβησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν» (σελ. 38) καὶ ἄλλα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Τούτων

(πρβλ. Kiev, Azow, Kratov κτλ.), οὐδεμίαν τοῦ 'Ιορδανείου Pulpudeva γνῶσιν ἔχων, τρανὴ ἀπόδειξις εἶναι καὶ τὸ ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐσκόπει νὰ μετονομάσῃ τὴν πόλιν οὐχὶ *Plovdiv*, ἀλλὰ *Plovdiov*, ὅπερ εἶχε γνωσθῇ με-

---

δὲ πάντων τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ σημερινοὶ Βούλγαροι εἶναι αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἀρχαῖοι Σκύθαι-Θρᾷκες-Μακεδόνες παρὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, αἵτινες πᾶσαι εἶναι πλάναι καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων τούτων ἐθνῶν εἶναι αὐτὴ ἡ σημερινὴ Βουλγαρική, ὥσπερ μαρτυρεῖται ἐκ τῶν τοπωνυμίων.

Παρατιθέμεθα δὲ χάριν τῆς γλωσικῆς ἐπιστήμης καὶ ὀλίγας ἐτυμολογίας λέξεων ἐκ τοῦ ἀνθῶνος τοῦ διδάκτορος.

Ὄαρος ('Αξιὸς) ἐκ τοῦ var (Vardar), varü=Θέρμη, Θερμός, ὅθεν ἑλληνιστὶ αἱ Θέρμαι (Θεσσαλονίκη).

Καβάλλα ἐκ τοῦ Koliba (φορβάς), ὅθεν τὸ ἑλληνικὸν καβάλος.

Ξάνθη ἐκ τοῦ Sketscha-Scandza.

Νακολία, ἡ παρὰ Στράβωνι (XII, 8, 12) μνημονευομένη τῆς Φρυγίας πόλις, συνώνυμος τῇ σημερινῇ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἀκτῇ τῆς Πρέσπας κειμένῃ κώμῃ Nakolez καὶ ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ na (ἐπὶ) καὶ τοῦ kol (πάσσαλος) σημαίνουσα ἡ ἐπὶ πασσάλων· ἐκ τούτου καὶ τὸ 'Ηροδότειον Κολοσσαί.

Οἱ Τρῶες, οἱ μεταγενέστερον κληθέντες Βούλγαροι, διασῴζονται ἐν τῷ ὀνόματι Trojan, ὅπερ φέρει νῦν κώμη τις ἐπὶ τοῦ Αἵμου καὶ πλεῖσται ὁδοὶ καὶ δίοδοι ἐν Βουλγαρίᾳ. ('Εννοεῖται ὅτι ταῦτα τὰ τοπωνύμια οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὸ Τρῶες, διεφύλαξαν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, ὅστις ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τῇ Μοισίᾳ κατεσκεύασε πολλὰ ἔργα, ὁδούς, πόλεις, ὀχυρὰ κτλ.).

Janine ('Ιωάννης) ἐκ τοῦ Janus, ὅθεν καὶ τὸ Νεοελληνικὸν Γιάννις, διότι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὁ 'Ιανὸς ἐκαλεῖτο 'Απόλλων (σελ. 126 κτλ· κτλ.).

Οὕτω ὁ διδάκτωρ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος G. Tzenoff διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του φώτων προθυμεῖται νὰ μὴ ὑπολειφθῇ τοῦ πρὸ αἰῶνος σχεδὸν ἀκμάσαντος γραμματοδιδασκάλου Κ. Φωτείνωφ, ὅστις ἐθέσπισεν ὅτι πάντα σχεδὸν τὰ ἀρχαῖα καὶ νέα ἔθνη εἶναι καθαρῶς Σλαυικά: οἱ 'Ετροῦσκοι εἶναι Ρῶσοι· ὁ Ρωμαῖος Νουμᾶς Πομπίλιος κατάγεται ἐκ τοῦ Σλαυικοῦ ἔθνους· ὁ 'Ομηρικὸς 'Αχιλλεὺς ἦτο Σκύθης-Βούλγαρος· οἱ Πάρθοι, οἱ Ραιτοὶ ἦσαν Σλαῦοι· ὁ Λατῖνος ἱστορικὸς Λίβιος γεννηθεὶς ἐν Παδούῃ ἐγεννήθη ἐν Σλαυικῇ χώρᾳ· οἱ Βαστάρναι ἦσαν οἱ Σλαῦοι Béstriani, οἱ Βησσοὶ οἱ Σλαῦοι-Bessi, οἱ Σκορδίσκοι οἱ Scoroduschtsi, οἱ Ἔρουλοι εἶναι οἱ Γερμανικοὶ Σέρβοι (Cherusci-Chercisci-Chervci-Servite-Srevistes)· ὁ 'Αρμίνιος ἦτο Γερμανὸς Σέρβος, οὗ τὸ Σλαυικὸν ὄνομα ἦτο Jarmenii, ὁ 'Ετροῦσκος βασιλεὺς Πορσήνας ἦτο ὁ Σλαῦος Porghen, ὁ 'Αριόβιστος εἶναι ὁ Jarovit κτλ, κτλ. (Ἴδε, Schischmanow, Sbornik, τόμ. XI, ἔτ. 1894, σελ. 715, K. G. Fotinow).

Πᾶν σχόλιον παρέλκει περὶ τῆς διὰ τοιούτων ἱστορικῶν διαστροφῶν καὶ μυθοπλαστιῶν πνευματικῆς τροφῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν Βουλγάρων. Ὅθεν δικαιότατα ὁ τοῦ ἐν Σοφίᾳ πανεπιστημίου καθηγητὴς Moutafciew κρίνων ἐν τῇ Byzant. Zeitschrift τόμ. XXXVI, ἔτ. 1936, σελ. 431—445 τὸ ἔργον τοῦ Tzenoff Geschichte der Bulgaren μετ' ἀγανακτήσεως ὑποδεικνύει ὅτι διὰ τοιούτων πα-

ταξὺ τῶν φίλων καὶ ὁμοϊδεατῶν του πρὶν ἢ ἀποκρυσταλλωθῇ ἡ γνώμη του περὶ τοῦ *Plovdiv*. Τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ δύο πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῶν τοῦ φίλου του 'Ιβὰν Σόπωφ ἐκ Καλοφερίου τῆς μὲν ἀπὸ 30 'Ιουνίου 1850, ἐν ᾗ συγχαίρει αὐτῷ ἐπὶ τῷ ἐπικειμένῳ διορισμῷ του ὡς διδασκάλου ἐν

ραδοξολογιῶν καὶ ἀλογιστιῶν μεταβαλλουσῶν τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν εἰς ἀνεστραμμένην ἐπιστήμην (verkehrte Wissenschaft) ἀντὶ ἐθνικῆς ὠφελείας, ὡς νομίζεται, μεγίστη ἐθνικὴ ζημία προσγίνεται.

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὰς ἱστορικὰς διαστροφὰς καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἀνεπιστασίαν ὑπερέβαλε τοὺς πάντας ὁ δημοσιογράφος Σ. Σαγκώφ, διευθυντὴς καὶ ἐκδότης τῆς ἐφημ. Vetscherna Posta ('Εσπερινὸς Ταχυδρόμος) ἐν Σοφίᾳ, ὅςτις ὄργανον ὂν τοῦ Μακεδονικοῦ κομιτάτου ἤστραπτεν, ἐβρόντα, συνεκύκα τὴν Βουλγαρίαν κατὰ τοῦ ἐν αὐτῇ 'Ελληνισμοῦ διὰ τῆς ἀρθρογραφίας του καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ ἀνθελληνικὸν ἐν τῇ χώρᾳ κίνημα τοῦ 1906. 'Εν τῷ ἐκδοθέντι πρώτῳ τόμῳ τῆς Βουλγαρικῆς του ἱστορίας (Bulgarska istoria, Bolg-Koubrat, σελ. 157 εἰς 4ον ἔτ. 1923, Sophia, μετ' εἰκόνων) κοσμούσης τὴν βιβλιοθήκην παντὸς ἀνεπτυγμένου Βουλγάρου, ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία, ἡ ἐθνολογία, ἡ γλωσσολογία, ἡ χρονολογία καὶ ἡ ἀρχαιολογία πλήττονται ἀνηλεῶς καὶ ἀκρωτηριάζονται, ὅπως καταδειχθῇ ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν οὐχὶ Τουρανοί, ἀλλὰ Ζένδοι, τ. ἔ. 'Ιρανοί. Οὕτω δὲ ὁ πρωτότυπος οὗτος ἱστορικός, ὅστις τὰς περὶ Βουλγάρων καὶ ἄλλων ἐθνῶν εἰδήσεις καὶ μαρτυρίας τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων καὶ ἐν γένει τῶν 'Ελλήνων συγγραφέων καλεῖ διὰ τῆς 'Ελληνικῆς λέξεως κουφολογία, συνέγραψε καὶ τύποις ἐξέδωκε πολυτελῶς τὴν μεγίστην ἱστορικὴν κουφολογίαν ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε ἐξετυπώθησαν πρὸς διαφώτισιν παντὸς περὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ μεγαλειου τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του ἐν τῷ κόσμῳ. 'Ακούσατε.

Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὸν Σαγκώφ ἦσαν τὸ μέγιστον τοῦ κόσμου ἔθνος, διότι περιελάμβανον τοὺς Θρᾷκας, Μακεδόνας, Σκύθας, Κιμμερίους, Κέλτας, Γότθους, Οὔννους, Σλαύους, 'Ερούλους, Νορμανδούς, Βουργουνδίους, Ἄγγλους καὶ ἄλλα φῦλα. Κατῆλθον ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς βορείου θαλάσσης καὶ τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν εἰς τὰς κατεχομένας ὑπ' αὐτῶν νῦν χώρας, ἀφοῦ πρότερον περιεπλανήθησαν εἰς πάσας τὰς χώρας τῶν 'Αρίων, ἤτοι εἰς τὴν Βακτριανήν, ὅπου ἦτο ἡ πρώτη κοιτίς των νοτίως τῆς Κασπίας θαλάσσης ἡ Bolg, εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Αἴγυπτον πέρα τοῦ Καρνὰκ μέχρι 'Αβησσυνίας, ὅπου ἡ πόλις Ab o-b a εἰς τὴν βόρειον 'Αφρικήν, εἰς τὴν 'Ιβηρίαν (Bragaria), εἰς τὰς γερμανικὰς κεντρικὰς χώρας (Borgerland), εἰς τὴν 'Εσπερίαν δηλ. τὴν Γαλλίαν καὶ τὸ Βέλγιον (Bolgia), εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν 'Αγγλίαν (Bolgi), εἰς τὴν Οὐγγαρίαν (Uniland) κτλ. κτλ. (Ἴδε τὸν προσηρτημένον ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου χάρτην τῆς Εὐρώπης καὶ μικρᾶς 'Ασίας, ἐν ᾧ εἶναι κεχαραγμένη ἡ πορεία τῶν Κελτοκιμμερίων Βουλγάρων).

Παρατιθέμεθα ἐνταῦθα ὀλιγίστας νοστιμάδες, κατὰ τὸν σοφὸν Κοραῆν, ἐκ τοῦ βιβλίου πρὸς θυμηδίαν τοῦ ἀναγνώστου καὶ τὴν δέουσαν ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου.

Ζάμολξις: ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ Cam-boy-cin (=μόνος-θεὸς-υἱός), σελ. 137,

Plovdiov, τῆς δὲ ἀπὸ 16 Ὀκτωβρίου 1850, ἐν ᾗ εὔχεται αὐτῷ ἔτη Μαθουσάλεια ἐπὶ τῷ διορισμῷ του ἐν *Plovdiov* (τρὶς ἐπαναλαμβανομένῳ) πρὸς πραγμάτωσιν τῶν Βουλγαρικῶν ἰδεωδῶν ἐν τῇ Βουλγαρικῇ ποτε ταύτῃ πόλει [1].

Ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ 1940, Ἀθήνησι

Κ. ΜΥΡΤ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ δ. φ.

Σαβαώθ: ἐκ τοῦ Cam-boy (=μόνος θεός), σελ. 137.

Ἀτίλας: ἐκ τοῦ Βοιωτικοῦ Ἀτηλᾶ (=Ἀθηνᾶ).

Ὡσαύτως οἱ διοικητικοί τίτλοι τῆς τῶν ἀρχαίων Βουλγάρων (Μυρμηδόνων - Κιμμερίων) ἱεραρχίας Ταρχινά, Ταρχάν, Κάν, Κανάς, Τάρ, εἶναι πάντες Βοιωτικοὶ διαλεκτισμοὶ προερχόμενοι ἐκ τοῦ Βοιωτάρχης, σελ. 90.

Ἀγχίαλος: ἐκ τοῦ Κελτοσλαυικοῦ Angelo-Ungelo-Ongelo ἐκ τοῦ Angle (=γωνία ἐξέχουσα), σελ. 143.

Μεσημβρία: ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ Necebyr (=ноç-Iber, ноç Evra, ρίς,=ἄκρα τοῦ Ἕβρου), σελ. 143.

Θρεπτὸς (ἄνθρωπος), ἀξίωμα παρὰ τοῖς προχριστιανοῖς Βουλγάροις ἡγεμόσιν, ἐκ τῆς Βουλγαρικῆς λέξεως treb-treba-potreba-potreben (=ἀναγκαῖος).

Poet (=ποιητὴς βουλγαριστί)· ἡ λέξις εἶναι Θρᾳκοελληνικὴ καὶ οὐχὶ ἡ λατινικη poeta=ποιητής, σελ. 157.

Τὰ παρὰ τῇ Σούμλᾳ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας τῶν Βουλγάρων πρωτευούσης Πλίσκας (κιονόκρανα, στοαί, ἁψῖδες, τοῖχοι) εἶναι παρηκμακότος ρυθμοῦ τῶν ἐν τῷ Καρνὰκ τῆς Αἰγύπτου ναῶν, ὁπόθεν ὡρμήθη τὸ πολεμοχαρὲς τῶν Ἐρούλων φῦλον (Βουλγάρων) σελ. 152 κτλ. κτλ.

[1] Ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ ἀρχείου Γκροῦεφ, ἔνθ' ἀνωτ.—Περὶ τοῦ ὀνόματος Πλόβδηφ ἔγραψέ τινα καὶ ὁ ἔγκριτος δικηγόρος Φιλιππουπολίτης Ἀλέξανδρος Κ. Πέεφ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μνημονευθέντων ἀρχείων τοῦ Ναΐδεν Γέρωφ ἐν τῇ ἐφημερίδι τοῦ δήμου Φιλιππουπόλεως, ἀρ. 202—203, σελ. 8—6, 30 Ἰουν, 1937.

Η ΕΝ Τῌ ΝΗΣῼ ΠΡΙΓΚΙΠῼ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΥΔΟΥΝΑ

1. *Ἵδρυσις τῆς μονῆς.*

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν κρατοῦσαν παράδοσιν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου (Κουδουνᾶ) [1], ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ κατὰ τὸ 963 μ. Χ. θεωρητέα ἄρα ὡς μία τῶν ἀρχαιοτέρων μονῶν τῆς νήσου. Κειμένη εἰς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τῆς πριγκίπου καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου βουνοῦ τῶν Πριγκιπονήσων ἐν γοητευτικωτάτῳ τοπείῳ, ἔχει ἀπέναντι αὐτῆς ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Βιθυνίας μετὰ τοῦ ὑψηκορύφου Ὀλύμπου καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας σχεδὸν τοῦ βουνοῦ τὴν μικρὰν νῆσον Νέανδρον (Ἴατρον τῶν Βυζαντινῶν), ἀριστερὰ τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν μὲ τὸ βουνὸν τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου καὶ ἔμπροσθεν αὐτῆς τὴν νῆσον Ἀντιρρόβιθον (Τερέβινθον), πρὸς βορρᾶν δὲ τὰς λοιπὰς νήσους Χάλκην, Ἀντιγόνην, Πρώτην καὶ εἰς τὸ βάθος τὴν πόλιν τοῦ Βύζαντος.

Εἶναι γνωστοτάτη ἡ μονὴ εἰς τοὺς περιηγητὰς καὶ λοιποὺς ἐπισκέπτας, διότι ἐχρησίμευσεν ὡς καταφύγιον πολλῶν νευροπαθῶν καὶ φρενοβλαβῶν πρὸ τῆς ἱδρύσεως εἰδικῶν νοσοκομείων καὶ χρησιμεύει καὶ σήμερον ἀκόμη ὡς ἄσυλον πολυαρίθμων πιστῶν ὑπὸ σωματικῶν καὶ ψυχικῶν πόνων καὶ νόσων κατατρυχομένων· ἐντεῦθεν ὁ λαὸς ἐσχημάτισε τὴν γνωστὴν φράσιν «εἶσαι γιὰ τὸν Κουδουνᾶ».

Ἡ πλουσία καὶ θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶναι κεκαλυμμένη δι' ἐπενδύσεως ἐπιχρύσου καὶ μόνον τὸ πρόσωπον μένει γυμνόν, φέρει δὲ ἐπιγραφήν, ἥτις δηλοῖ ὅτι ἐζωγραφήθη τὸ ἔτος 607. Τὸ τοιοῦτον δὲν φαίνεται πιθανὸν καθ' ὅτι ἐν αὐτῇ ὁ ἅγιος παρίσταται ἔφιππος, ὡς δ' εἶναι γνωστόν, μόλις κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα εἰσήχθη ὁ νεωτερισμὸς τῆς παραστάσεως ἱπποτῶν ἁγίων ἐν τοῖς ναοῖς [2].

Ἐκ παραδόσεως μανθάνομεν ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη ἐδωρήθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Κουδουνᾶ, καθ' ἣν ἐποχὴν αὕτη ἐκτίθη παρὰ τῆς ἐν τῇ νήσῳ μεγάλης γυναικείας μονῆς, ἥτις ἱδρύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἰουστίνου τοῦ Β'. (565—578) [3], ἀνεκαινίσθη δὲ κατόπιν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, συζύγου τοῦ Λέοντος Δ'. τοῦ ἐκ τῆς Χαζάρας τῷ 797 [4]

---

[1] Δὲν εἶναι γνωστὸν πόθεν ἔλαβε τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἡ μονή.

[2] Μαν. Γεδεών, Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, 1937, σελ. 14.

[3] Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογραφία, σελ. 132, ἔκδοσις Βόννης.

[4] Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, τόμος Β'. 1862, σελ. 313.

καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Μπαλτᾶ ὀγλοῦ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1453 [1]. Τῆς γυναικείας ταύτης μονῆς σῴζονται μέχρι σήμερον πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια, ἅτινα μετὰ τῶν πέριξ 7 γαιῶν εἶναι ἀναπόσπαστα κτήματα τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μονὴ ἐχρησίμευε κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ὡς τόπος ἐξορίας τῶν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τῆς αὐλῆς πεσόντων πριγκίπων καὶ λοιπῶν αὐλικῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἀνταλάσσοντες τὴν πορφύραν μὲ τὸ ταπεινὸν τοῦ μοναχοῦ ῥάσον, διήρχοντο ἐν αὐτῇ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν μετανοίᾳ καὶ προσευχῇ.

Τὴν ἐφεξῆς ἱστορίαν τῆς μονῆς ταύτης ἀγνοοῦμεν καθ' ὁλοκληρίαν.

Τὸ χρυσόβουλλον, ὅπερ ἐξέδωκε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1158 Μανουὴλ ὁ Α΄. ὁ Κομνηνός, μνημονεύει μὲν μοναστήρια ἐν ταῖς νήσοις [2], ... τῇ Ὀξείᾳ, τῇ Πρώτῃ, τῇ Χάλκῃ, τῇ Πλατείᾳ, τῇ ἁγίᾳ Γλυκερίᾳ, τῇ Πριγκίπῳ, τῇ τοῦ Ἀντιγόνου, τῷ Τραγονησίῳ, τῇ Τερεβίνθῳ, τῷ ἁγίῳ Ἀνδρέᾳ, τῷ ἁγίῳ Τρύφωνι, τῷ ἁγίῳ Ἐλευθερίῳ, τῷ Κωδωνῷ, τῷ Πελαγίῳ, τῇ Θεοτόκῳ, τῷ Μεσονησίῳ, τῇ Ἰάτρῳ καὶ τῷ ἁγίῳ Δημητρίῳ . . . . . δὲν καθορίζει ὅμως περὶ τίνων τῶν ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ, πρόκειται. Ὁ Μαν. Γεδεὼν [3], ὑποθέτει ὅτι Κωδωνὸς εἶναι ὁ σήμερον Κουδουνᾶς ἐν Πριγκίπῳ ἐπίσης δὲ καὶ ὁ κ. R. Janin [4] ἀναφέρει ὅτι γενικῶς ὅλοι συμφωνοῦν μετὰ τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν ἀναγνωρίζοντες εἰς τὸ νησιώτικο μοναστήρι μὲ τὸ ὄνομα Κωδωνὸς τὸν ἅγιον Γεώργιον. Ἀλλ' ὁ κ. Ἰωάν. Μηλιόπουλος εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐξακρίβωσις Βυζαντινῶν τοποθεσιῶν» [5] θέτει τὸν Κωδωνὸν ἐπὶ ὑψώματος ὀλίγον ἄνωθεν τῆς ἄκρας τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀκρίτα (Τοὺζ-Μπουρούν) κειμένου ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας παρὰ τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας ὅπου ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἀρχαίας οἰκοδομῆς, τῆς θέσεως καλουμένης παρὰ τοῖς πέριξ κατοίκοις Ἅγ. Γεώργιος. Ἐνταῦθα, λέγει, εἰκάζω ὅτι ἔκειτο ὁ ἐν τῷ ῥηθέντι χρυσοβούλλῳ μνημονευόμενος Κωδωνός, διότι, ἐὰν ἡ νῦν ἐν Πριγκίπῳ μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἡ φέρουσα τὴν ἐπωνυμίαν Κουδουνᾶς ἦτο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, δὲν θὰ ἐγίνετο ἰδιαιτέρως μνεία αὐτῆς, ἀφοῦ γενικῶς ὁμιλεῖ περὶ μιᾶς ἑκάστης τῶν Πριγκιποννήσων χωρὶς νὰ ποιῆται μνείαν τῶν μονῶν αὐτῶν.

---

[1] Α. Πασπάτη, Πολιορκία καὶ Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σελ. 127.

[2] Migne, Πατρολογία, τόμος 133, σελ. 728.

[3] Μαν. Γεδεών, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια, σελ. 24.

[4] R. Janin, Les îles des Princes. Études historiques et topographiques, ἐν τῷ περιοδικῷ «Echos d'Orient», ἔτος 27 (1924), σελ. 426.

[5] Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κων/πόλεως, τόμος ΛΑ΄, σελ. 114.

2. *Πότε κατεστράφη ἡ Μονή.*

Ἡ ἀρχαία μονὴ εἰκάζω ὅτι κατεστράφη ἢ κατὰ τὴν 4ην Σταυροφορίαν τῷ 1204, ὅτε οἱ Σταυροφόροι ἐπροξένησαν τρομερὰς καταστροφὰς εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς ἐν αὐταῖς μονὰς ἢ κατὰ τὴν γινομένην τῷ 1302 πειρατικὴν ἐπιδρομὴν ἐναντίον τῆς νήσου Πριγκίπου [1] ὅτε οἱ πειραταί, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν ἐνετὸν ναύαρχον Γκιουστινιάνην, κατέκαυσαν ὅλα τὰ κτίρια αὐτῆς, διήρπασαν τὰς περιουσίας τῶν μονῶν καὶ συνήθροισαν τοὺς ἡγουμένους, τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς προκρίτους τῆς νήσου, ζητοῦντες π.ιρ' αὐτῶν ὑπέρογκα λύτρα, τὰ ὁποῖα μὴ δυνηθέντες οὗτοι νὰ καταβάλουν, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα ὑπ' αὐτῶν. Τοὺς δυστυχεῖς παρέλαβον ἐπὶ τῶν πλοίων των, τοὺς ἐκρέμασαν ἀπὸ τοὺς πόδας εἰς τὰς κεραίας τῶν ἱστῶν, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς εἶχον ἀπογυμνώσει καὶ ξυλοκοπήσει ἀνηλεῶς, καὶ ἔπειτα τοὺς μετέφερον εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἵνα ζητήσουν τὰ ὡς ἄνω λύτρα ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον τὸν Β΄, ὅστις, εὑρισκόμενος εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας καὶ μὴ δυνάμενος νὰ καταβάλῃ τὰ λύτρα, παρεπονέθη μόνον εἰς τὸν Γκιουστινιάνην διὰ τὰς ἀνηκούστους αὐτὰς πράξεις τῶν ἀνδρῶν του . . . . . [2]

Παραδίδεται ὅτι οἱ μοναχοί, βλέποντες ἐπερχομένους τοὺς πειρατὰς καὶ προαισθανθέντες τὴν καταστροφήν, παρέλαβον τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἥτις ἦτο κατάφορτος ἀναθημάτων καὶ κωδωνίσκων καὶ ἔκρυψαν αὐτὴν ἐντὸς τῆς γῆς εἰς μέρος κρημνῶδες, ἵνα δὲ μὴ καταστραφῇ αὕτη ἀπὸ τὰς βροχὰς καὶ τὴν ὑγρασίαν ἔθεσαν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἁγίαν τράπεζαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐκάλυψαν μὲ χῶμα καὶ ξηροὺς θάμνους. Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἔμεινεν ἀρκετοὺς αἰῶνας ἐντὸς τῆς γῆς διατηρηθεῖσα ἀβλαβής.

3. *Εὕρεσις τῆς εἰκόνος καὶ ἵδρυσις τῆς νέας μονῆς.*

Ὁ Μαν. Γεδεὼν βασισθεὶς εἰς τὸ πρὸς ὄφελος τῆς μονῆς ἐκδοθὲν ἐν Ἀθήναις τὸ 1881 φυλλάδιον «Κανὼν Παρακλητικὸς τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ καὶ τὰ τῆς εὑρέσεως τῆς πανσέπτου αὐτοῦ εἰκόνος παρὰ τὴν Πρίγκιπον» λέγει [3], ὅτι, εὑρεθείσης ἐν Πριγκίπῳ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ, ἐκτίσθη περὶ τὸ 1628 ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἡσαΐου ἡ μονὴ καὶ ὁ ναὸς αὐτῆς, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Κυρίλλου τοῦ Α΄. τοῦ Λουκάρεως. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φυλλαδίου βασιζόμενος καὶ

---

[1] Γ. Παχυμέρης, εἰς Ἀνδρόνικον IV, § 24.

[2] G. Schlumberger, Les îles des Princes, Paris 1925, σελ. 243 καὶ ἑξῆς.

[3] Μαν. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κων/πολις 1890, σελ. 557.

ὁ R. Janin [1] ἀναφέρει ἔτος ἀνευρέσεως τῆς εἰκόνος καὶ κτίσεως τῆς μονῆς τὸ 1625 ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Δ'.

Ὁ γράψας τὸ φυλλάδιον τοῦτο, ἔπεσε εἰς πολλὰ λάθη, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐν σελίδι 16 γράφει ὅτι «. . . . τριακόσια ἔτη περίπου μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κων/πόλεως γέρων τις ποιμὴν . . . » δηλ. τὸ 1752 ἢ 1753, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐν σελίδι 18, ἀναφέρει ὡς ἔτος οἰκοδομήσεως τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ ἰδίου ποιμένος τὸ 1035 ἔτος ἐγείρας, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1625, καὶ περεταίρω ἐν σελίδι 20, λέγει ὅτι ἡ εἰκὼν ἐπὶ 625 ἔτη διετηρήθη εἰς τὴν ὑγρασίαν τῆς γῆς ἀβλαβής.

Παραθέτω σιγίλλιον ἐκδοθὲν ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Σεραφεὶμ τοῦ Β'. κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1760, δι' οὗ κηρύττεται Σταυροπηγιακὴ ἡ ὡς ἄνω μονὴ καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐξακριβοῦται τὸ ἔτος τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτῆς.

Τὸ ἐν λόγῳ Σιγίλλιον ἔχει ὡς ἑξῆς: [2]

† Σεραφεὶμ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἶσον ἀπαράλλακτον τοῦ ἐκδοθέντος Πατριαρχικοῦ Σιγιλλιώδους γράμματος κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Χαλκηδόνος ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ.

Πάντας μὲν δὴ τῷ ἐκκλησιαστικῷ δικαίῳ ἐλέει προστρέχοντας καὶ δίκαια προβαλλομένους ὑποδέχεσθαι οἶδεν εὐμενῶς ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ φιλοστόργως ἀντιλαμβάνεσθαι διαφόροις ἀντιλήψεως τρόποις, οἷα κοινὴ φιλόστοργος μήτηρ, τοὺς δ' ἱερὰ καὶ θεῖα τεμένη νεωστὶ ἐκ βάθρων <ἀνεγερθέντα> αὐτῇ προσάγοντας, καὶ τὴν περὶ ταῦτα ἐκκλησιαστικὴν προστασίαν καὶ κηδεμονίαν αὐτῆς αἰτουμένους, πρὸς σύστασίν τε διαμονήν τε καὶ παράτασιν αὐτῶν, οὐχ ὅπως ὑποδοχῆς ἀξιοῖ, ἀλλὰ καὶ εὐφημίαις κατακοσμεῖν καὶ γεραίρειν διὰ τὸν τοιοῦτον ἔνθεον αὐτῶν ζῆλον, καὶ δὴ καὶ τὰ προσαγόμενα αὐτῇ θεῖα τεμένη ὅπου ἂν διατελῶσιν ὑπὸ τὴν πατριαρχικὴν περιωπήν, τοῦ κατ' αὐτὴν ἁγιωτάτου Ἀποστολικοῦ, Πατριαρχικοῦ καὶ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἀναιρουμένη τάττει, καὶ συνίστησι, καὶ κρατύνει διὰ σταυροπηγιακῆς ἀξίας αὐτονομίας τε καὶ ἐλευθερίας. Οὕτω γοῦν κηδεμονικῶς ἔχουσα περὶ τὰ ὅσια σκηνώματα, ἑτοίμως τε ταῦτα ὑπὸ τὴν ἰδίαν προστασίαν ἀναλαμβάνουσα, ἀδικεῖν ἐπέχων, σταυροπηγιακῆς ἀξίας καὶ ἐλευθερίας Οὕτω γοῦν κηδεμονικῶς ἔχουσα περὶ τὰ ὅσια σκηνώματα, ἑτοίμως τε ταῦτα ὑπὸ τὴν ἰδίαν προστασίαν ἀναλαμβάνουσα, ἀδικεῖν ἐπέχων; σταυροπηγιακῆς ἀξίας καὶ ἐλευθερίας ἀξιοῦν τὰ πανταχόθεν προσφεύγοντα τῇ θεϊκῇ αὐτοῦ προστασίᾳ σεπτὰ καταγώγια.

1 R. Janin, Les îles des Princes σελ. 426.

2 Κώδικες Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου τόμος Ε'. σελ. 167.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν ἀνηνέχθη καὶ ἐδηλοποιήθη τῇ ἡμῶν Μετριότητι συνοδικῶς προκαθημένῃ, ὅτι κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Χαλκηδόνος ἔν τινι ἀκρωρείᾳ τῆς νήσου Πριγκίπου τόπος τις ἀπόκροτος καὶ κρημνώδης ἴχνος ἔφερεν ἱερᾶς τραπέζης, ἐξ ἧς εἰκάζειν εἶχον πολλοί, ὡς πάλαι μήποτε ναὸς ἱερὸς ἔκειτο ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, πρὸ ἀμνημονεύτων δ' ἤδη χρόνων εἴτε καὶ τοῦ καιροῦ παρατάσει, εἴθ' ἄλλῃ τινὶ περιπετείᾳ καὶ περιστάσει εἰς παντελῆ κατέστη ἐρήμωσιν, τοῖς δ' ἐγχωρίοις ἐξ ἀρχαίας τυχὼν παραδόσεως ἅγιος Γεώργιος Κουδουνᾶς ὁ τόπος ἐλέγετο. Ἐν αὐτῷ γοῦν τῷ τόπῳ θείῳ ζήλῳ κινηθεὶς μοναχός τις Ἠσαΐας τοὔνομα, σκοπὸν ἔθετο ἀνεγεῖραι καὶ ἀνοικοδομῆσαι ἱερὸν μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, καὶ δὴ πρὸ χρόνων ὀκτώ που ἀρξάμενος τῆς οἰκοδομῆς πολλά τε καμών, καὶ πολλὰ καταναλώσας εἰς πέρας ἤδη σὺν Θεῷ ἤγαγε τὸν θεοφιλῆ αὐτοῦ σκοπὸν τοῦτον καὶ συνεστήσας τὸ νῦν ὁρώμενον ἱερὸν μονύδριον, ναούς τε δύο δειμάμενος τὸν μὲν ἐντὸς τοῦ μονυδρίου, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ δ' ἔξω που πλησίον ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ κελλία αὐτάρκη κατασκευασάμενος, ἀναθήμασί τε καθωραΐσας αὐτὸ καὶ ἀφιερώμασι καὶ σκεύεσιν ἱεροῖς. Ταῦτα τοίνυν διὰ μόχθων συχνῶν καὶ ἀναλωμάτων οὐκ ὀλίγων ἀπαρτίσας ὁ εὐλαβὴς αὐτὸς μοναχὸς καὶ βουλόμενος ἀνεπηρέαστον διατελεῖν τὸ νέον τοῦτο μονύδριον συναυξανόμενον τῇ τοῦ χρόνου προόδῳ, ἔγνω ἀναθέσθαι αὐτὸ τῇ προστασίᾳ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτου ἀποστολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ δὴ προσδραμὼν ἐδεήθη μετὰ θερμῶν παρακλήσεων τῆς συνήθους ἐκκλησιαστικῆς κηδεμονίας ἀξιῶσαι καὶ τοῖς λοιποῖς σταυροπηγιακοῖς μοναστηρίοις συγκατατάξαι καὶ τὸ νέον τοῦτο μονύδριον, ὅπως τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἰσχύϊ ῥωννύμενον, ἀνώτερον γένηται πάσης ἐναντίας προσβολῆς καὶ ἐπηρείας. Παρέστησε δὲ καὶ μάρτυρας ἔκ τε τῶν χρησίμων ἐγχωρίων χριστιανῶν καὶ ἄλλα ἀξιόπιστα πρόσωπα, τῶν εἰδότων τὴν τοῦ μονυδρίου τούτου ἐκ βάθρων ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνέγερσιν. Τούτου χάριν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ ὡς εὔλογον οὖσαν εὐμενῶς ἀποδεξάμενοι, ἔγνωμεν σταυροπηγιακῇ ἀξίᾳ τιμῆσαι τὸ ἱερὸν τοῦτο μονύδριον, κατὰ τὰ ἅπερ κέκτηται ἀνέκαθεν προνόμια ὁ καθ' ἡμᾶς ἁγιώτατος οἰκουμενικὸς θρόνος. Καὶ δὴ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τὸ διαληφθὲν ἱερὸν μονύδριον, τὸ τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου καὶ κείμενον ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ μετὰ τῆς πλησίον αὐτοῦ ἐκκλησίας τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, κτημάτων τε καὶ πραγμάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ, κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, τῶν τε ἤδη ὄντων καὶ τῶν εἰσέπειτα προσκτηθησομένων, ὑπάρχῃ καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται Πατριαρχικόν, Σταυ-

ροπηγιακόν, ἐλεύθερον, ἀδούλωτον, ἀσύδοτον καὶ ἀκαταπάτητον, μηδενὶ ἄλλῳ ὑποκείμενον εἰμὴ τῷ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ, ὑπ' αὐτοῦ μόνου δεσποζόμενον, κρινόμενόν τε καὶ ἀνακρινόμενον οὔτε μὴ ὀφεῖλον παρέχειν τινὶ πολὺ ἢ ὀλίγον, εἰμὴ μόνον πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἀνὰ τριακόσια τριάκοντα ἄσπρα τὸν χρόνον, μνημονευομένου ἐν αὐτῷ ἀεννάως τοῦ κανονικοῦ Πατριαρχικοῦ ὀνόματος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις ὡς νενόμισται, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ῥηθεὶς μοναχὸς κτίτωρ τοῦ αὐτοῦ μονυδρίου καὶ σὺν αὐτῷ ὁπόσοι ἂν ὦσι, διάγωσιν ἀνενόχλητοι ἐν ἀσυδοσίᾳ, φροντίζοντες τῆς συστάσεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ῥηθέντος μονυδρίου καὶ ἐν εὐταξίᾳ καὶ κοσμιότητι πολιτευόμενοι. Ὃς δ' ἂν καὶ ὁποῖος τῶν ἁπάντων τολμήσῃ ποτὲ διασεῖσαι τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθέντα περὶ τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας τοῦ ῥηθέντος μονυδρίου καὶ ἀνατρέψῃ ταῦτα καὶ ὅλως μετακινῆσαι ἐπὶ τὸ χεῖρον βλάβην τε προξενῆσαι ἥν τινὰ οὖν τῷ μονυδρίῳ τούτῳ, ὁ τοιοῦτος ὁποίας ἂν εἴη τάξεως καὶ καταστάσεως, ἀφωρισμένος εἴη παρὰ τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου μακαρίας Τριάδος τοῦ ἑνὸς τῇ φύσει μόνου Θεοῦ καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος καὶ πάσαις ταῖς πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος καὶ ἔνοχος τῷ πυρὶ τῆς γεέννης.

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν ἡμῶν ἐν μεμβράναις γράμμα καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷδε τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐδόθη τῷ ῥηθέντι νέῳ ἱερῷ μονυδρίῳ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου.

Ἐν ἔτει ,αψζ'. κατὰ μῆνα Ἰούλιον.
Ἰνδικτιῶνος Η'.

Σεραφεὶμ ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος † ὁ Νικαίας Ἱερώνυμος † ὁ Δέρκων Σαμουὴλ † ὁ Προύσης Μελέτιος † ὁ Σερρῶν Ἰωαννίκιος † ὁ Νέων Πατρῶν Καλλίνικος † ὁ Δρύστρας Βαρθολομαῖος † ὁ Σοφίας Ἱερεμίας † ὁ Βάρνης Καλλίνικος

† ὁ Ἀδριανουπόλεως Διονύσιος
† ὁ Μεσημβρίας Ἄνθιμος
† ὁ Φερσάλων Δωρόθεος

Ἐκ τοῦ σιγιλλίου τούτου μανθάνομεν : α'.) ὅτι ἡ μονὴ ἐκτίσθη ὑπό τινος μοναχοῦ Ἡσαΐου τῷ 1751-2 εἰς μίαν τοποθεσίαν τὴν ὁποίαν οἱ κάτοικοι ἐκ παραδόσεως ὠνόμαζον ἅγιον Γεώργιον Κουδουνᾶν, β'.) ὅτι ὁ ῥηθεὶς Ἡσαΐας ἔκτισε εἰς διάστημα ὀκτὼ περίπου ἐτῶν τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ παρεκκλήσιον τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὰ πέριξ κελλία καὶ

γ') ὅτι πρῶτος ἡγούμενος τῆς μονῆς ἐγένετο ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας, ὅστις ἐπιθυμῶν ὅπως τὸ μονύδριον τοῦτο διατελῇ ἀνεπηρέαστον, ἐζήτησεν τὴν κατάταξιν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν Σταυροπηγιακῶν μονῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ καὶ ἐγένετο κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1760.

Κατὰ τὸ διάστημα ὅμως αὐτὸ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς ἐν λόγῳ μονῆς ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας, ἀφοῦ ἐδαπάνησεν ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν, ἠναγκάσθη νὰ δανεισθῇ ἓν ἀρκετὰ σεβαστόν, διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ποσόν, μέρος τοῦ ὁποίου ἐπλήρωσε μὲν αὐτός, ἔμεινε δὲ χρέος ἐκ 3.500 γροσίων· ἀδυνατῶν νὰ ἀποπληρώσῃ ὁ ἴδιος τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐξεύρῃ ἄλλοθεν χρήματα πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ ἐν λόγῳ χρέους, προσέδραμε καὶ πάλιν κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους πρὸς τὴν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καὶ ἐδεήθη θερμῶς, ὅπως τύχῃ καὶ δευτέρας χάριτος, ὥστε ἡ ὑπ' αὐτοῦ μὲ τόσους κόπους καὶ δαπάνας ἀνεγερθεῖσα μονή, ἵνα μὴ καταπέσῃ καὶ ἀφανισθῇ, προσηλωθῇ καὶ ἀφιερωθῇ τῇ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει εὑρισκομένῃ ἱερᾷ βασιλικῇ καὶ σταυροπηγιακῇ μονῇ τῆς Λαύρας.

Τῆς αἰτήσεώς του ταύτης εὐλόγου φανείσης καὶ κατόπιν συναινέσεως καὶ τῶν Λαυριωτῶν πατέρων, ὅπως ἀναλάβουν τὴν διακυβέρνησιν τῆς μονῆς ταύτης, ἐγένετο ἡ ῥηθεῖσα ἕνωσις, ἐκδοθέντος πρὸς τοῦτο καὶ πατριαρχικοῦ σιγιλλιώδους γράμματος, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς :[1]

† Σεραφεὶμ ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ κατὰ τὴν νῆσον Πρίγκιπον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χαλκηδόνος γεγονότος μονυδρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ τοῦ προεκδοθέντος σιγιλλιώδους γράμματος, εἶτα δὲ τῇ ἱερᾷ βασιλικῇ Λαύρᾳ δοθέντος καὶ μετόχιον ἐκείνης γεγονότος

Ὅσα ποτὲ κατὰ καιροὺς ὁσίως καὶ καλῶς ἐναρξάμενα καὶ τὴν πρώτην αὐτῶν ὑπόστασιν καὶ εἰς τὸ εἶναι πάροδον εὐτυχῶς εἰς ἔκβασιν ἀγαθὴν ἐσχηκότα ὡς ἐπὶ κρηπῖδος καὶ βάσεως ἀσφαλοῦς ἐρηρεισμένα, ἐπαινετὰ μὲν εἰσὶν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀποδοχῆς ἄξια διὰ τὴν ἐπωφελῆ καὶ ἀγαθὴν προαίρεσιν τῶν προκαταρξαμένων, καὶ εἰς τὸ εἶναι προαγαγόντων αὐτὰ ὁσίων καὶ ἐναρέτων ἀνδρῶν, οἵτινες τόγε εἰς αὐτοὺς ἧκον τὸν πρὸς τὰ θεῖα ζῆλον αὐτῶν ἐφ' ὅσον αὐτοῖς ἦν δυνατὸν ἱκανῶς καὶ ἀνελλιπῶς ἀνεδέξαντο, ἐν οὐδενὶ ὑστερήσαντες τῶν καθηκόντων, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην προθύμως καταναλώσαντες, καὶ τὸν μισθὸν αὐτῶν ἐπάξιον τῆς θεοσεβείας ἀντιλαβόν-

[1] Κώδικες Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου, τόμος Ε'. σελ. 170.

τες ἐπεί τοιγε καὶ Θεῷ φίλον φασὶ τὸ κατὰ δύναμιν, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ προκατάρξει τῶν καλῶς συντελεσθέντων ἐπιζητοῦντας ἀναγκαίως καὶ ἡ διαμονὴ καὶ παράτασις τῶν αὐτῶν καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ μάλιστα σπουδαζόμενον τοῖς φρονήσει καὶ συνέσει κεκοσμημένοις ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν, οὐ μόνον ἡ τῶν ἀγαθῶν εἰς μέσον προαγωγή, ἀλλὰ καὶ ἡ τούτων εἰς τὸ ἑξῆς διαμονὴ καὶ συντήρησις κατὰ τὸ σοφὸν λόγιον, οὐ τὸ κτῆσαι μόνον ἀγαθὸν ἀποφαινόμενον ἀλλὰ καὶ τὸ φυλάξαι, συνέστησε διὰ τὴν φυλακὴν ταύτην ἡ τῶν πολλῶν συνδρομὴ διά τινος ἐπικρατεστέρας καὶ ἰσχυροτέρας δυνάμεως, ἀγαθοὶ γὰρ φησὶν οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα, καὶ τοῦτο διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, οὕτω τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ὅπως ἐπιδεεῖς ὦμεν ἀλλήλων καὶ ἀντιλαμβανώμεθα ἀλλήλων ἐν <παντί;> κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, οἱ δυνατοὶ γὰρ φησὶ βαστάζετε τὰ βάρη τῶν ἀδυνάτων. Ταῦτά τοι . . . οὕτωσὶ φρονήσεως . . . τοὺς ἀγαθοῦ τινος ἔργου καὶ πράγματος ἐναρξαμένους εἶτα διὰ τὰς ἐνούσας δυσχερείας καὶ περιστάσεις, ὁποῖαι πολλαὶ περικυκλοῦσι τὰ ἀνθρώπινα (δυσχερῆ γὰρ πάντων καὶ ἐπίπονα τὰ καλὰ καὶ τῆς παρ' ἑτέρων ἐπικουρίας καὶ ἀντιλήψεως δεόμενα) ἀπαγορεύσαντες ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ τῇ φυλακῇ τοῦ ἰδίου πονήματος, καὶ πρὸς τὴν διαμονὴν αὐτῶν χαλεπῶς καὶ ἀδυνάτως ἔχοντες μὴ καταπροδοῦναι τὰ καλῶς ἐργασμένα ὡς λιμένι συστατικῶν, ἀλλ' ἑτέρᾳ ὑπαρχούσῃ δυνάμει προσδραμεῖν ἐπιτρέψαι καὶ ἐγχειρίσαι αὐτὸ ἀντιλαβέσθαι δυναμένῃ καὶ διασῶσαι καὶ τοῦ ὑφορωμένου ἐξαρπάσαι ναυαγίου τε καὶ κινδύνου καὶ τῷ τρόπῳ τούτῳ διασώσασθαι τὸ καλῶς ἐξ ἀρχῆς ἐνηργημένον.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ τὸ νῦν πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν ἔφθασεν ἐκ βάθρων καὶ θεμελίων ἀνεγερθῆναι ἱερὸν καὶ σεβάσμιον μονύδριον ἐν τῇ νήσῳ νήσῳ Πριγκίπῳ τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος, ἔχον ἔνδον μὲν ἐκκλησίαν τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ἐπονομαζομένου τοῦ Κουδουνᾶ, καὶ ἔξωθεν δὲ πλησίον ἑτέραν ἐκκλησίαν τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου, ὅπως ἀνήγειρεν καὶ ἀνῳκοδόμησεν ἰδίοις πόνοις καὶ δαπανήμασι θεοφιλής τις καὶ εὐλαβὴς μοναχὸς Ἡσαΐας τ' οὔνομα, ζήλῳ θείῳ κεκινημένος εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ μνημόσυνον τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν, δειμάμενος ἐν αὐτῷ καὶ κελλία πρὸς ἐνοίκισιν τῶν ἐκεῖσε μοναχῶν, ἀναθήμασί τε καὶ ἀφιερώμασι κατακοσμήσας αὐτό· κἀντεῦθεν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ θεοφιλοῦς τούτου ἔργου, πρόνοιαν ποιησάμενος καὶ τῆς εἰς τὸ ἑξῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, ἀσυδοσίας τε καὶ ἀνενοχλήσεως, προσέφερεν αὐτὸ καὶ προσέθετο τῇ πατριαρχικῇ περιωπῇ καὶ μεγαλειότητι τοῦ καθ' ἡμᾶς οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐπὶ τῷ συγκαταλεγῆναι τοῖς λοιποῖς Σταυροπηγιακοῖς μοναστηρίοις, οὗ τὴν προσαγωγὴν ὡς κτίτορος γνησίου ἀποδεξάμενοι ἡμεῖς τε καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ

Μεγάλη Ἐκκλησία, ἀπεφηνάμεθα αὐτὸ καὶ κατεστήσαμεν συνοδικῇ διαγνώσει, πατριαρχικόν, σταυροπηγιακόν, ἐλεύθερον καὶ ἀδούλωτον καὶ παντὶ ἀσύδοτον εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα κατὰ τὴν τάξιν καὶ τοὺς ὅρους τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας τε καὶ φιλοτιμίας κατὰ τὴν περίληψιν τοῦ πρό τινος ἐκδοθέντος παρ' ἡμῶν πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους γράμματος, περιέχοντος καὶ δεικνύοντος τόν τε ῥηθέντα κτίτορα Ἡσαΐαν καὶ τὸν ἔνθεον ζῆλον καὶ φιλοπονίαν αὐτοῦ, καὶ τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομῆς, ἔτι δὲ καὶ τὴν προσήλωσιν τοῦ αὐτοῦ μονυδρίου εἰς τὸν οἰκουμενικὸν ἡμῶν θρόνον.

Καὶ ταῦτα μὲν θείῳ ἐλέει ἐπεραιώθησαν καλῶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ῥηθεὶς κτίτωρ ἐν τῇ οἰκοδομῇ καὶ ἀνεγέρσει ταύτῃ πολλῶν δυσχερειῶν πειραθείς, δαπανήμασί τε καὶ ζημίαις ὑπερμέτροις περιπεσών, μετὰ τὸ καταναλῶσαι πάντα ὅσα ἐκέκτητο, ἠναγκάσθη προσέτι καὶ χρέοις περιπεσεῖν ἐκ δανείων εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ θεοφιλοῦς αὐτοῦ ἔργου, ἐξ ὧν χρεῶν ἐπλήρωσεν μὲν αὐτὸς ἱκανὴν ποσότητα ἄσπρων ὅσα δεδύνηται, καταναλώσας πάντα τὰ παρ' ἑαυτοῦ, ἔμειναν δὲ τὰ λοιπὰ χρεωστούμενα, τρεῖς χιλιάδες καὶ πεντακόσια γρόσια, ὧν εἰς ἀποπλήρωσιν αὐτός τε ἀδυνατῶν, ὡς μηδὲν ἔτι οἴκοθεν ἔχων καταβάλλειν, προκαταναλωθείσης πάσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ εὑρεῖν καὶ πορίσασθαι δυνάμενος, καὶ τοῦ χρέους ἀπαλλαγῆναι· ναὶ μὴν καὶ τὴν εἰς τὸ ἑξῆς διαγωγὴν τῆς συνασκήσεως τῶν μελλόντων μονάσαι ἐν τῷ μονυδρίῳ τούτῳ καὶ διάγειν ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ μοναδικοῦ βίου ἐπιδεομένην καὶ ἀνδρῶν ἀξίων καὶ ἱκανῶν καὶ κυβερνητῶν καὶ ἐπιστατῶν ἀξιολόγων ὑπερβαίνουσαν πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, ναὶ μὴν καὶ ἀπολογηθῆναι καὶ τὰ ῥηθέντα χρέη τῆς μονῆς καὶ ἀπαλλάξαι αὐτὴν τῆς ἐνοχῆς καὶ τοῦ κινδύνου, προσέδραμε αὖθις τῇ προνοίᾳ καὶ χάριτι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐδεήθη θερμῶς δευτέρας ἀξιωθῆναι καὶ τυχεῖν χάριτος, ὥστε τὴν παρ' αὐτοῦ ἀνεγερθεῖσαν τοσούτοις πόνοις ἱερὰν μονὴν ταύτην, ἐφ' ᾧ μὴ καταπεσεῖν καὶ ἀφανισθῆναι τῇ στερήσει τοῦ δυναμένου καὶ διασῶσαι αὐτήν, ἔχουσαν ἀναφαιρέτως τὴν ἥνπερ πεπλούτηκε σταυροπηγιακὴν ἀξίαν τε καὶ φιλοτιμίαν σὺν πᾶσι τοῖς προνομίοις αὐτῆς, προσηλωθῆναι καὶ ἀφιερωθῆναι τῇ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει εὑρισκομένῃ, ἱερᾷ, βασιλικῇ καὶ σταυροπηγιακῇ μονῇ τῆς Λαύρας, καὶ τὸ ὅμοιον συνανακραθῆναι τῷ ὁμοίῳ, τὸ ἐλλιπὲς τῷ τελείῳ, τὸ ἀδύνατον τῷ δυνατῷ καὶ ἐπικρατεστέρῳ μέρει καὶ γενέσθαι μετόχιον τῆς ῥηθείσης Λαύρας ὑποκείμενον καὶ συνημμένον καὶ ἡνωμένον αὐτῇ καὶ ὑπ' αὐτῆς προνοούμενον καὶ διακυβερνώμενον κατὰ τὴν τάξιν τοῦ μοναδικοῦ βίου, ἱκανή γε ἐστὶν ἡ σεβασμία μονὴ τῆς Λαύρας καὶ συνέχειν αὐτὸ καὶ μοναχοῖς ἀξίοις κατακοσμῆσαι καὶ τὰ χρέη ἀπολογηθῆναι καὶ διασώζειν αὐτὴν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα Θεοῦ συναιρομένου. Τῆς οὖν δεήσεως ταύτης τοῦ ῥηθέντος κτίτορος μο-

ναχοῦ Ἡσαΐου εὐλόγου ἀναφανείσης ὡς τὴν πρόνοιαν τῆς σωτηρίας τοῦ μονυδρίου ἐμφρόνως ποιούμενοι, συναινεσάντων ἐπὶ τούτῳ καὶ τῶν ἰδίων λαυριωτῶν πατέρων ἀναδέξασθαι δηλονότι καὶ ἀναλαβεῖν τὸ ἱερὸν τοῦτο μονύδριον συνενῶσαί τε καὶ συγκατατάξαι τοῖς λοιποῖς αὐτῶν κτήμασί τε καὶ μετοχίοις καὶ ἀναθήμασιν, ἡμετέρᾳ πατριαρχικῇ προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ διὰ τὴν ἐν ἀμφοτέροις σταυροπηγιακὴν ἀξίαν καὶ φιλοτιμίαν ἐγένετο καὶ ἀπηρτίσθη ἡ ῥηθεῖσα ἕνωσις πρὸς ἀγαθὸν καὶ συμφέρον ὅλων ἀφορῶσα.

Καὶ οἱ μὲν λαυριῶται πατέρες ἀνεδέξαντο καὶ ἐπλήρωσαν τὰ ῥηθέντα χρέη κοῦ μονυδρίου τοῦ Κουδουνᾶ, συμποσούμενα εἰς τρεῖς χιλιάδας καὶ πεντακόσια γρόσια καὶ ἀπήλλαξαν τῆς ἐνοχῆς ἐκείνης τὸν ῥηθέντα κτίτορα, αὐτὸς δὲ ἐνεχείρισε καὶ ἐπέστρεψεν αὐτοῖς ὅλα τὰ κτιτορικὰ αὐτοῦ δίκαια καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθέντι μονυδρίῳ ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν, τῇ ῥηθείσῃ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς Λαύρας μηδὲν ἄλλο ὀφείλων ἔχειν παρ' αὐτῆς εἰ μὴ μόνον τὸ διηνεκὲς αὐτοῦ μνημόσυνον, ὡς κτίτορος, γενόμενος καὶ εἷς τῶν λαυριωτῶν πατέρων καὶ αὐτὸς ὢν καὶ γνωριζόμενος, καὶ τὴν κυβέρνησιν καὶ συντροφίαν αὐτοῦ παρὰ τῆς σεβασμίας ταύτης μονῆς ἔχειν ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ ἀνενοχλήτως καὶ ἀνεπηρεάστως. Τὸ δὲ μονύδριον τοῦτο τοῦ Κουδουνᾶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ, μετὰ τῶν εἰρημένων δύο ἐκκλησιῶν καὶ κελλίων τε καὶ πάσης τῆς περιοχῆς καὶ οἰκοδομῆς αὐτοῦ, κτήματά τε καὶ πράγματα καὶ ἀφιερώματα αὐτοῦ, ὅσα τε ἤδη ἔχει, καὶ ὅσα μετὰ ταῦτα προσκτήσηται, καθὼς ἐν τῷ προεκδοθέντι ἡμετέρῳ σιγιλλιώδει γράμματι τῆς φιλοτιμηθείσης αὐτῷ σταυροπηγιακῆς ἀξίας καὶ ἐλευθερίας προδιετυπώθη καὶ διώρισται (ὅπως καὶ αὐτὸ ἐνεχειρίσθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ κτίτορος τοῖς αὐτοῖς ὁσιωτάτοις λαυριώταις πατράσιν) ὑπάρχῃ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τὴν κτῆσιν καὶ χρῆσιν καὶ δεσποτείαν προστασίαν τε καὶ διαγωγὴν καὶ κυβέρνησιν τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν ὁσιωτάτων λαυριωτῶν πατέρων μετόχιον καὶ κτῆμα ἰδιάζον αὐτῶν καὶ γνωριζόμενον καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν κείμενον ἀναφαιρέτως καὶ ἀμετακινήτως εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ὡς καὶ ἰδίοις αὐτῶν χρήμασιν ἐξηγορασμένον καὶ τῇ τοῦ κτίτορος αὐθαιρέτῳ βουλῇ καὶ ἑκουσίᾳ γνώμῃ καὶ θερμαῖς αὐτοῦ δεήσεσιν ἀφιερωμένον καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικῶς καὶ συνοδικῶς μετόχιον αὐτῶν . . . . . καὶ ὑπ' αὐτῶν δυνάμενον διασώζεσθαι καὶ καταρτίζεσθαι καὶ συνέχεσθαι καὶ συντηρεῖσθαι Θεοῦ συναιρομένου εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Ὃς δ' ἄν τις καὶ ὁποῖος τολμήσει κατά τινα καιρὸν διασεῖσαι καὶ ἀνατρέψαι τὴν γενομένην ταύτην ἕνωσιν καὶ προσήλωσιν τοῦ ἱεροῦ μονυδρίου τούτου μετὰ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Λαύρας, καὶ τὸ εἶναι μετόχιον αὐτῆς, καὶ θελήσῃ οἱῳδήποτε τρόπῳ καὶ προφάσει ἐνόχλησίν τινα καὶ ζημίαν προξενῆσαι τοῖς ὁσιωτάτοις λαυριώταις πατράσι περὶ τοῦ ἀφιερωθέντος αὐτοῖς με-

τοχίου καὶ μονυδρίου τούτου τοῦ Κουδουνᾶ ἀπεναντίας φερόμενος τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ συνοδικῇ ἡμῶν ἀποφάσει ταύτῃ, ὁ τοιοῦτος ὁποῖος πότ' ἂν ᾖ, εἴτε τοῦ ἱερατικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ καταλόγου εἴτε καὶ τῶν λαϊκῶν τάξεων, ἀφωρισμένος εἴη παρὰ τῆς ἁγίας, ὁμοουσίου, ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, τοῦ ἑνὸς τῇ φύσει μόνου Θεοῦ καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος καὶ πάσαις ταῖς πατριαρχικαῖς ἀραῖς ὑπόδικος καὶ ἔνοχος τοῦ πυρὸς τῆς γεέννης. Ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν περὶ τῆς γενομένης ἑνώσεως τοῦ ῥηθέντος μονυδρίου τοῦ Κουδουνᾶ μετὰ τῶν λαυριωτῶν ἐγένετο τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα καταστρωθὲν ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας καὶ δοθὲν τῷ ἱερῷ μοναστηρίῳ τῆς Λαύρας.

Ἐν ἔτει αψζ'. κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον
Ἐπινεμήσεως Θ'.

† ὁ Καισαρείας Παΐσιος † ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος † ὁ Νικαίας Ἱερεμίας † ὁ Δέρκων Σαμουὴλ † ὁ Προύσης Μελέτιος † ὁ Σερρῶν Ἰωαννίκιος † ὁ Μιτυλίνης Ἄνθιμος † ὁ Μεσημβρίας Ἄνθιμος † ὁ Δρύστρας Βαρθολομαῖος † ὁ Σοφίας Ἱερεμίας† ὁ Βάρνης Καλλίνικος † ὁ Φερσάλων Δωρόθεος

Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ Λαυριῶται πατέρες πολὺ ὀλίγον ἐμερίμνησαν περὶ τοῦ μετοχίου των τούτου, διότι ἡ μονὴ καὶ πάλιν περιῆλθεν εἰς ἔνδειαν, ὁ δὲ ἡγούμενος αὐτῆς Ἡσαΐας ἠναγκάσθη νὰ τὴν παραχωρήσῃ εἰς τὸ ῥουφέτιον τῶν μπακάλ ηδων τῆς πόλεως ὡς διαλαμβάνει μικρά τις σημείωσις, τὴν ὁποίαν εὕρον εἰς τὰ ἐλάχιστα ἄλλωστε ἔγγραφα τῆς μονῆς καὶ ἥτις ἔχει ὡς ἑξῆς:

αψογ', ἰαν'' ἔξει
του ἁγιου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος γεώργιου
του κουδουνὰ χοτζέτι τον μαστόρον μπακάλιδον
ἔτος ΙΙΛV ρεληλεβελην <‹ (ἤτοι 1187 ρεμπῆ-οὒλ-ἐβέλ. 21)
διαλαμβάνη ότη ἐπούλησε ὀ ισαίας το μοναστίριων
άγιον γεόργιοε κοδονά ης τους μπακὰληδες της πόλεος:
όι ὀπίοι μπακάληδες το ἐπολήσαν της λαύρας πελοπονήσου

Ἡ συντεχνία αὕτη τῶν παντοπωλῶν ὄντως ἐπεμελήθη τῶν τῆς μονῆς μέχρι τοῦ 1781. Ἐπὶ τῆς πατριαρχείας ὅμως Γαβριὴλ τοῦ Δ' μὴ δυνάμενοι οὗτοι νὰ συνεχίσωσι τὰ τῆς διαχειρίσεως καὶ ἐπιμελείας αὐτῆς, ἐζήτησαν τὴν ἀνάθεσιν καὶ προσήλωσίν της εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ μο-

νὴν τῆς Λαύρας. Τῇ συναινέσει λοιπὸν τοῦ τε ἁγίου Χαλκηδόνος καὶ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἐν λόγῳ μονῆς ἐγένετο τὸ σχετικὸν ἔγγραφον τῆς προσηλώσεως, ὅπερ ἔχει ὡς ἑξῆς :

† ὁ Χαλκηδόνος Παρθένιος ἐπιβεβαιοῖ

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι ἡμεῖς οἱ μαγίστορες τοῦ ρουφετίου τῶν μπακάληδων καὶ ἐπίτροποι τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ μεγαλομάρτυρος γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ τοῦ κειμένου κατὰ τὴν νῆσον Πρίγκιπον, μὲ γράμμα ἐκκλησιαστικὸν καὶ χοτζέτι τῆς βασιλικῆς κρίσεως, ἤδη συνελθόντες οἰκείᾳ βουλῇ καὶ αὐθαιρέτῳ γνώμῃ, παραιτούμεθα τὴν ἐπιτροπικὴν τοῦ ρηθέντος ἱεροῦ μοναστηρίου τῷ πανοσιωτάτῳ ἁγίῳ Καθηγουμένῳ τῆς κατὰ τὸν μωρέαν Λαύρας παπᾶ κὺρ Ἀνθίμῳ, ἐπὶ τὸ εἶναι μετόχιον ἀναφαίρετον τοῦ ρηθέντος μοναστηρίου τῆς Λαύρας, ὡσὰν ὁποῦ ἔμεινε παντελῶς ἀπροστάτευτον καὶ ἀπειλεῖ καὶ πτῶσιν καὶ ἐφεξῆς παντελῆ ἐρήμωσιν καὶ μὲ τὸ νὰ μὴν ἐξαρκοῦμεν καὶ ἡμεῖς νὰ τὸ ἐπιστατοῦμεν καθὼς πρέπει μὲ κοινὴν ἡμῶν γνώμην καὶ μὲ τὴν γνώμην τοῦ κυριάρχου τῆς ἐπαρχίας πανιερωτάτου μητροπολίτου Χαλκηδόνος κυρίου Παρθενίου, τὸ ρηθὲν μοναστήριον τοῦ Κουδουνᾶ ἐπροσηλώσαμεν εἰς τὸ τῆς Λαύρας μοναστήριον ἐπὶ τῷ εἶναι καὶ λέγηται ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς μετόχιον τῆς Λαύρας καὶ δή,

αον, ἀφοῦ παραδώσαμεν κατὰ τὸ χοτζέτι τῆς κρίσεως ὅλα τὰ εἰς χεῖράς μας σενέτια καὶ γράμματα τοῦ ρηθέντος μοναστηρίου τοῦ Κουδουνᾶ τῷ ρηθέντι ἡγουμένῳ παπᾶ κὺρ Ἀνθίμῳ ὁμοίως καὶ τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα πράγματα διὰ προστασίας τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου ἁγίου Χαλκηδόνος κυρίου Παρθενίου καὶ ἐγχωρίων τῆς πριγκίπου, βεβαιοῦμεν καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν ἐνυπογράφου καὶ ἐμμαρτύρου γράμματος ὅτι κοντὰ ὁποῦ δὲν ἔχομεν μήτε ὀβολὸν νὰ λαμβάνωμεν ἀπὸ τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ, γενόμενον μὲ τελειότητα ἰπρά βε ἰσρα ἀμμεῖ δαβαδάν, βε κιαφεῖ μουταλετεπέν, εἴτε ἀπὸ ἄλλον <ὁποιονοῦν> μηδέν, ὑποσχόμεθα καὶ ὡς Χριστιανοὶ νὰ συνβοηθοῦμεν τὸ ρηθὲν ἱερὸν μοναστήριον, ἐλπίζοντες ἤδη νὰ ἰδοῦμεν τὴν καλήν του κατάστασιν. Ὅθεν ὑπογράψαντες τὸ παρὸν γράμμα μὲ τὰς ἰδιοχείρους ὑπογραφάς μας καὶ μὲ τὴν ἐπιβεβαίωσιν τοῦ πανιερωτάτου καὶ θεοπροβλήτου μητροπολίτου ἁγίου Χαλκηδόνος κυρίου Παρθενίου, δίδομεν εἰς χεῖρας τοῦ ρηθέντος καθηγουμένου κὺρ Ἀνθίμου ἐπὶ τὸ ἔχειν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀσφάλειαν εἰς τὸ διηνεκὲς

αψπα΄ μαΐου η΄.

Χ'' θεοδορῆς μπαχτζὲ καπιλῆς ὑπόσχομεν τὰ ανωθι
(ἕπονται ἄλλαι 47 ὑπογραφαὶ τελείως δυσανάγνωστοι.)

Ἡ πρᾶξις αὕτη τῆς προσηλώσεως τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ μονὴν τῆς Λαύρας ἐνεκρίθη συνοδικῶς καὶ ἐπεκυρώθη διὰ σιγιλλιώδους γράμματος Γαβριὴλ τοῦ Δ΄, ὅπερ ἔχει ὡς ἑξῆς :[1]

† Γαβριὴλ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Οἷς τῶν θείων καὶ ἱερῶν μέμηλε σκηνωμάτων καὶ ἡ τούτων ἐπιτέτραπται φροντὶς τούτοις προσήκει ἐναμβρύνεσθαι καὶ φιλοτιμεῖσθαι μὴ ἐφ' οἷς ὁ πόρος διαρκῶς καὶ βεβαίως τὰ πρὸς διαμονὴν ἔχει ἀλλὰ μάλιστα πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν καταβλητέαν περὶ ἐκεῖνα, ὅσαπερ ἂν απόρως ἔχοντα ἐν κινδύνῳ καταστῇ ἀπωλείας καὶ μὴ μόνον αὐτοὺς τοὺς ποιοῦντας ἀλλὰ καὶ εἴ τινες ἄλλοι τοιαύτης ἐπιμελείας ὑπομνῆσθαι; ἀποδέχεσθαί τε καὶ εἰς δύναμιν ἐπικυροῦν. Ἦν γε νῦν μὲν τοῦτο νῦν δ' ἐκεῖνο ἐν δυστυχίᾳ ἀνεπιμέλητον παροραθῇ ὥστε σύμπαντα ἐρείπια καταβεβλημένα φανήσεται τὰ πάλαι ποτὲ χρόνῳ τε μακρῷ καὶ πόνῳ πολλῷ ἀπὸ δαπάνης οὐκ εὐαρίθμου ἀνεγερθέντα ἱερὰ καὶ σεβάσμια σκηνώματα. Αὕτη οὖν ἡ ἐπιμέλεια γεγένηται ἤδη καὶ περὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ ἱερὸν καὶ σεβάσμιον μοναστήριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐπιλεγόμενον τοῦ Κωδωνᾶ.

Οἵγε ἐκ τοῦ ρουφετίου τῶν μπακάλιδων ἐπίτροποι τοῦ μοναστηρίου τούτου καὶ ἄλλοι ἱκανοὶ ἐγχώριοι παραστάντες ἐνώπιον τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς προκαθημένης συμπαρόντος καὶ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Χαλκηδόνος, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Βιθυνίας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ κὺρ Παρθενίου ὁμοῦ μετὰ τῆς αὐτοῦ ἱερότητος ἐλεεινολογούμενοι ἐξετραγῴδησαν τὰ κατὰ τὸ μοναστήριον τοῦτο δυστυχήματα. Πρὸ χρόνων γάρ τινων, ἔλεγον, Ἡσαΐας τις τῶν μοναχῶν περιποιησάμενος ἐφαίνετο χρόνους ἱκανοὺς ἀγωνιζόμενος, καὶ προθυμούμενος εἰς ἀνάκτησιν τούτου, μὴ κατορθουμένου δὲ αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐρημώσεως ἐπαπειλουμένης τελευταῖον τῇ γνώμῃ καὶ συναινέσει τοῦ τότε ἀρχιερεύοντος μακαρίτου κὺρ Παρθενίου ἀξιώσει τε καὶ θερμαῖς δεήσεσι τοῦ ρηθέντος Ἡσαΐου διὰ γράμματος ἐκκλησιαστικοῦ καὶ διὰ χοτζετίου τῆς βασιλικῆς κρίσεως παρεδόθη τὸ μοναστήριον τοῦτο εἰς τὸ ρουφέτιον τῶν μπακάλιδων

[1] Τὸ σιγίλλιον τοῦτο, καθὼς καὶ τὸ ὡς ἄνω ἔγγραφον τῆς προσηλώσεως τῆς μονῆς ταύτης, εὑρίσκονται εἰς τὸ ἀρχειοφυλάκιον τῆς μονῆς τῆς Λαύρας, ἐτέθησαν δὲ εἰς τὴν διάθεσίν μου προθύμως ὑπὸ τοῦ Πανοσ. Καθηγουμένου αὐτῆς Ἀρχ. κ. Πολυκάρπου Παΐκου.

αὐτῶν καὶ οὕτως ὑπὸ ἐπιτρόποις ἐκ τοῦ ῥουφετίου τούτου καὶ ὑπὸ ἡγουμένῳ τῷ αὐτῷ Ἡσαΐᾳ διῳκεῖτο μέχρι τοῦδε χρόνους ἱκανούς. Ἀλλὰ καὶ αὖθις δυστυχὲς καὶ ἄθλιον αὖθις ἐν κινδύνῳ ἐρημώσεως διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τοὺς περὶ τοῦτο πόνους καὶ ἀναγκαίας φροντίδας καταβαλεῖν, μήτε τὸν εἰρημένον Ἡσαΐαν, κεκμηκότα ἤδη καὶ τῇ ἡλικίᾳ προβεβηκότα, μήτε τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ ῥουφετίου τούτου περὶ ταῖς ἑαυτῶν χρείαις καὶ τύρβεις ὁσημέραι ἀπασχολουμένους, ὥστε κινδυνεύειν παροραθὲν ἄρδην ἀφανισθῆναι τὸ ἱερὸν τοῦτο μοναστήριον, διὸ καὶ συσκεψάμενοι περὶ αὐτοῦ καὶ χρόνον ἱκανὸν ἤδη διερευνώμενοι τὸν τοῦτο ἀνασώσοντα, μόλις εὗρον τὸν ὁσιώτατον καθηγούμενον τοῦ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Κερνίτσης ἱεροῦ καὶ σεβασμίου μοναστηρίου τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου ἐπιλεγομένου τῆς Λαύρας κὺρ Ἄνθιμον, ἄνδρα τίμιον, σεμνοπρεπῆ τε καὶ κόσμιον παρὰ πολλοῖς μαρτυρούμενον ὅστις διὰ παρακινήσεων καὶ προτροπῶν πολλῶν κατεπείσθη μὲν ἐπαναδέξασθαι τὴν περὶ τοῦ μοναστηρίου τούτου φροντίδα καὶ ὅσῃ δυνάμει ἐπιμεληθῆναι τῆς αὐξήσεως καὶ βελτιώσεως αὐτοῦ, εἰ μέν τοι προσηλωθῇ εἰς τὸ ῥηθὲν μοναστήριον τῆς Λαύρας ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μετόχιον ἐκείνου ἀποδειχθῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπὶ συμφωνίαις καὶ ὑποσχέσεσι τοῦ αὐτοῦ ἡγουμένου τοιαύταις, ὅπως πρῶτον μὲν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ καὶ μετὰ τὸ προσηλωθῆναι εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Λαύρας, πάλιν μνημονεύεται τὸ κανονικὸν ὄνομα τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Χαλκηδόνος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις, δεύτερον δὲ ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τούτου ὀφείλει ἀποδιδόναι πρὸς τὸν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέα Χαλκηδόνος ἐτήσιον ἀνὰ δέκα φλωρία ζέρια, ἵνα μηδὲ ἡ μητρόπολις αὕτη ἀδικῆται. Τρίτον ἐν καιρῷ λογαριασμοῦ κατ' ἔτος τῆς χρείας καλούσης ἔχει προσκαλεῖσθαι ὁ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεὺς Χαλκηδόνος ἐπὶ τοῖς συνήθεσι μοναστηριακοῖς ἐξόδοις. Ταῦτα μὲν οὖν ὁμοφώνως ἔφησαν συμφωνῆσαι καὶ ὑποσχέσθαι πρὸς ἀλλήλους καὶ παραδοῦναι τὸ μοναστήριον τοῦτο τῷ εἰρημένῳ ἡγουμένῳ κὺρ Ἀνθίμῳ ἀναθῆναί τε καὶ ἀφιερῶσαι αὐτὸ ὡς μετόχιον εἰς τὸ ῥηθὲν ἐν Πελοποννήσῳ μοναστήριον τῆς Λαύρας, θερμῶς δὲ ἐδεήθησαν ἐπικυρωθῆναι τὴν ἀφιέρωσιν καὶ τὰς συμφωνίας αὐτῶν ταύτας καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους γράμματος.

Διὸ καὶ τὴν αἴτησιν αὐτῶν ὡς πρὸς αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τοῦ εἰρημένου μοναστηρίου ἀφορῶσαν ἀποδεξάμενοι κοινῇ καὶ συνοδικῇ διαγνώσει ἔγνωμεν ἐπικυρῶσαι. Καὶ δὴ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τὸ ῥηθὲν κατὰ τὴν νῆσον Πρίγκιπον ἱερὸν καὶ σεβάσμιον μοναστήριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐπιλεγόμενον τοῦ Κωδωνᾶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ

εἰς τὸ ἑξῆς καὶ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ὑπάρχῃ καὶ λέγηται μετὰ πάντων τῶν κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ καὶ παρὰ πάντων γνωρίζηται προσηλωμένον ὡς μετόχιον τοῦ εἰρημένου ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Κερνίτσης ἱεροῦ καὶ σεβασμίου σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου ἐπιλεγομένου τῆς Λαύρας καὶ αἱ ἀνωτέρω ἀπηριθμημέναι συμφωνίαι αὐτῶν, ἔχουσι τὸ κῦρος ἐς ἀεὶ ἀπαράτρεπτον καὶ ἀπαραχώρητον, καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ τοῦ ἐπιλεγομένου τοῦ Κωδωνᾶ μνημονεύηται πάλιν τὸ κανονικὸν ὄνομα τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Χαλκηδόνος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις δεύτερον δὲ ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τούτου ὀφείλει ἀποδιδόναι εὐπειθῶς καὶ εὐγνωμόνως πρὸς τὸν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέα Χαλκηδόνος τὸ σύνηθες ἐτήσιον ἀνὰ δέκα φλωρία ζέρια κατ' ἔτος. Τρίτον ἐν καιρῷ λογαριασμοῦ κατ' ἔτος τῆς χρείας καλούσης ἔχῃ προσκαλεῖν τὸν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέα Χαλκηδόνος καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τούτου θεωρεῖν τὸν λογαριασμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ μοναστηρίου τούτου καὶ τέταρτον ἐν καιρῷ χειροτονίας ἔχῃ προσκαλεῖσθαι εἰς τὸ μοναστήριον τοῦτο ὁ κατὰ τόπον ἀρχιερεὺς ἐπὶ τοῖς συνήθεσι μοναστηριακοῖς ἐξόδοις. Καὶ ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἐν αὐτῷ συνασκούμενοι ὁσιώτατοι πατέρες διάγοντες εὐτάκτως καὶ ὁσίως καὶ κατὰ τὸν τύπον τοῦ μοναδικοῦ αὐτῶν ἐπαγγέλματος καὶ πρὸς αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τοῦ εἰρημένου μοναστηρίου ἀφορῶντες, ἐπειδὰν ἐν στερήσει ἡγουμένου γένωνται, ἔχωσιν αἰτεῖσθαι καὶ ἐκλέγειν ἐξ ἑαυτῶν καὶ ἀποκαθιστᾶν ἡγούμενον κοινῇ γνώμῃ τὸν σεμνότερον καὶ ἀξιώτερον ἀναφανέντα.

Ὅστις δ' ἂν καὶ ὁποῖος ἐπιχειρήσῃ καὶ τολμήσῃ μετακινῆσαι πως καὶ ἀνατρέψαι τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἐπικυρωθέντα περὶ τοῦ εἰρημένου μοναστηρίου, ὁ τοιοῦτος ὁποίας ἂν ᾖ τάξεως καὶ βαθμοῦ ἀφωρισμένος εἴη καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος καὶ τυμπανιαῖος καὶ πάσαις ταῖς πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος καὶ ὑπόδικος.

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγίνετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν ἐν μεμβράναις γράμμα καὶ καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐδόθη τῷ ῥηθέντι ἡγουμένῳ ὁσιωτάτῳ κὺρ Ἀνθίμῳ

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψπα κατὰ μῆνα . . . . .[1]
Ἐπινεμήσεως . . . . .

[1] Ὁ μὴν καθὼς καὶ ἡ ἰνδικτιὼν λείπουν ἀπὸ τὸ σιγίλλιον.

† Γαβριὴλ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

† ὁ Ἡρακλείας Μεθόδιος † ὁ Κυζίκου 'Αγάπιος † ὁ Χαλκηδόνος Παρθένιος † ὁ Δέρκων 'Ανανίας † ὁ Τορνόβου Καλλίνικος † ὁ Δράμας Γρηγόριος † ὁ Βιζύης Γεράσιμος † ὁ 'Αγχιάλου 'Ιωακείμ.

Κατόπιν τῆς ἐπικυρώσεως καὶ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου τῆς προσαρτήσεως τῆς μονῆς ταύτης τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ εἰς τὴν τῆς Λαύρας Πελοποννήσου, ἐγένετο ἐν τοῖς πατριαρχείοις καὶ ἡ σχετικὴ παράδοσις ὅλων τῶν χοτζετίων καὶ σενετιῶν τῶν κτημάτων, καθὼς καὶ ὅλης τῆς περιουσίας, εἰς τὸν ἡγούμενον κ. Ἄνθιμον, συνετάχθη δὲ καὶ ἔγγραφον ἐπικυρωθὲν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς [1].

† ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβεβαιοῖ :

† Διὰ τοῦ παρόντος ἐνυπογράφου καὶ ἐμμαρτύρου γράμματος γίνεται δῆλον, ὡς ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ἄνθιμος, ἡγούμενος τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κερνίκης κειμένου ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς ἁγίας Λαύρας, τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θε«οτό»κου τῆς κοιμήσεως, ὁ καὶ ἡγούμενος ὢν τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ κειμένου μοναστηρίου τοῦ ἁγίου γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ, μετοχίου γεγονότος καὶ ὄντος τοῦ ῥηθέντος μοναστηρίου τῆς ἁγίας Λαύρας, παραγενόμενος ἐν τῇ π«ατ»ριαρχικῇ αὐλῇ μετὰ τῶν χρησίμων μαγιστόρων τοῦ ῥουφετίου τῶν μπακάληδων τοῦ γιαννάκη δηλονότι παλαμήδογλου, τοῦ χατζῆ γιωβάννη, τοῦ χατζῆ ἀντώνη, τοῦ στάθη ἀτματζῆ, τοῦ γεωργάκη κερπενιώτου, τοῦ ἀναγνώστη ντεμηρκαπιλῆ, καὶ λοιπῶν συντεχνιτῶν αὐτοῖς χριστιανῶν τῶν προχρηματισάντων ἐπιτρόπων τοῦ ῥηθέντος ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ Κωδωνᾶ, ἀνήγγειλε καὶ ὡμολόγησεν ἰδίῳ αὐτοῦ στόματι, ὡς ἐνεχειρίσθη καὶ ἔλαβε παρ' αὐτῶν σήμερον κατὰ τὴν εἰκοστὴν ἐννάτην τοῦ σεπτεμβρίου μηνός, ὅλα τὰ χοτζέτια, καὶ λοιπὰ σενέτια ἐκείνου τοῦ μοναστηρίου τοῦ Κωδωνᾶ, καὶ ὅτι οὐκ ἔχει τοῦ λοιποῦ ζητεῖν παρ' αὐτῶν ἐν οὐδενὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης πολὺ ἢ ὀλίγον τι μέχρι καὶ ἑνὸς λεπτοῦ, κατὰ τελείαν μετ' αὐτῶν ἐξόφλησιν καὶ ἰμπρασλαμάν, ἀμμέϊνταβαντᾶν, βὲ κιαφέϊ μουνταλαμπαντὲν εἰπεῖν τουρκικώτερον, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἱ μαγίστοδες προσωμολόγησαν ἐν τῷ προγεγονότι διὰ χειρὸς τοῦ πανιερωτάτου μ«ητ»ροπολίτου ἁγίου Χαλκηδόνος κυρίου Παρθενίου γράμματι, καὶ δοθέντι τῷ αὐτῷ ἡγουμένῳ κὺρ 'Ανθίμῳ, ὡς οὐκ ἔχουσι ζητεῖν παρ' αὐτοῦ

[1] Τὸ ἔγγραφον εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς 'Αγ. Γεωργίου.

ἀπ' οὐδενὸς λογαριασμοῦ τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου πολὺ ἢ ὀλίγον δίκαιον μέχρι καὶ ἑνὸς ὀβολοῦ· καὶ εἰς τὴν περὶ τούτων ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν αὐλικὸν γράμμα, ἐπιβεβαιώσει τοῦ Παναγιωτάτου, καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ Π«ατ»ριάρχου κυρίου κυρίου Γαβριὴλ καὶ μαρτυρίᾳ τιμιωτάτων, καὶ λογιωτάτων κληρικῶν τῆς τοῦ Χ«ριστο»ῦ μεγάλης ἐκκλησίας, κατασφαλισθὲν καὶ ταῖς ὑπογραφαῖς καὶ ταῖς ἰδίαις αὐτῶν ὑπογραφαῖς, καὶ τοῖς δακτύλοις, ἤτοι τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων μαγιστόρων μπακάληδων, καὶ ἐπεδόθη τῷ διαληφθέντι ἡγουμένῳ κὺρ 'Ανθίμῳ.

'Εγένετο δὲ καὶ ἕτερον γράμμα αὐλικὸν τὰ αὐτὰ διαλαμβάνον ἀπὸ μέρους τοῦ ἡγουμένου κὺρ 'Ανθίμου καὶ ἐπεδόθη τοῖς ῥηθεῖσι μαγίστορσι : ,αψπβ, σεπτεμβρίου κθ.

Γιαννάκις παλαμιδόπουλος ἐπίτροπος τοῦ ἐσιναφίου βεβεώνο.
ἐγο ο χατζηγιωβάνης βεβεον.

στάθης ἀτματζης βεβεγιονο	† ὁ Μέγας διερμηνευτὴς μάρτυς
γῑοργὶς Πα″ δώπλὸς βεβεονὸ	† ὁ Πρωταποστολάριος μάρτυς (;)
θέωχαρὴς ἀπὸ τοῦ γαλάτα βέβεωνό	† ὁ β'. ὀστάριος..... μάρτυς (;)
δὴμητρὴς ἀπὸ τοὺς βινεκτζῆδες (;) βέβεόνο	† ὁ Σακκελάριος..... μάρτυς (;)
ρηγᾶς ζοντὰν καπὸ βεβεόνο	
κοστατις απο αγιασοφια βεβεονο	† ὁ Α'. ὀστάριος..... μάρτυς (;)
εγο παλασις απο το πολατα βεβεονο	
ζαφήρίς απω ουκαμπανι βεβεωνο	
αναγνοστις τεμηρκαπηλις βεβεονο	† ὁ (δυσανάγνωστον)

Ἡ μονὴ κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἔχασε τὴν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν καὶ ἐγένετο ἐνοριακὴ ὑπαγομένη τῷ κατὰ καιρὸν Χαλκηδόνος, ἐπεβλήθη δὲ εἰς αὐτὴν ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰσφορά, λόγῳ ὑποταγῆς, τῷ ὡς ἄνω μητροπολίτῃ 10 φλωρίων ζ«ε»ρια, ταύτην δὲ τὴν εἰσφορὰν καθὼς καὶ τὸ ὅτι ἡ μονὴ ἐτύγχανε ἐνοριακὴ ἐβεβαιώσατο καὶ ὁ Πατριάρχης Σαμουὴλ ὁ Χαντζερῆς καθὼς καὶ ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Ε'. τῷ 1805 κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πατριαρχείαν διὰ τοῦ ἑξῆς πατριαρχικοῦ καὶ σιγιλλιώδους γράμματος [1].

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ ἤδη ἐκδοθέντος Πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους γράμματος περὶ τοῦ κατὰ τὴν νῆσον Πρίγκιπον ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ Κωδωνᾶ ἐπιλεγομένου, ἐπικυροῦντος τὴν ἐν αὐτῷ κυρι-

[1] Κῶδιξ Πατριαρχικοῦ 'Αρχειοφυλακίου, τόμος Γ'. σελ, 172.

αρχικῷ λόγῳ Δεσποτείαν τοῦ ἀεὶ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος.

† Καλλίνικος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Τῆς κατὰ λόγον εὐεργεσίας συγκεκραμένης τῇ δικαιοσύνῃ οὐ λόγος, οὐ χρόνος, οὐ τρόπος κατ' αὐτῆς κινεῖσθαι δυνατόν· ἰσχυροτέρα γὰρ παντὸς λόγου καὶ ἀνωτέρα παντοίας μηχανῆς ἡ μετὰ τοῦ δικαίου εὐεργεσία καθέστηκεν, ἔλεον γὰρ ἡ εὐεργεσία τεκμαίρεται καὶ τὸ δίκαιον κρίσιν, ὅθεν καὶ ἡ ψαλμικὴ φωνὴ κρίσιν καὶ ἔλεον τοῦ Θεοῦ συνεπάγει, οὗτινος μιμητὰς κατὰ δυνατὸν τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προστάτας τυγχάνειν ἐπάναγκες, τοῦτ' αὐτὸ γὰρ καὶ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἱερᾷ παραδηλοῦται γραφῇ. Τοιαύτη τοίνυν εὐεργεσία, ὠφελείας καὶ συστάσεως περιποιητικὴ ὤφθη γεγενῆσθαι τῇ βουλῇ καὶ τῇ συγκαταθέσει τοῦ μακαρίτου κὺρ Παρθενίου ποτὲ Χαλκηδόνος εἴς τε τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πριγγίπῳ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ ἐπιλεγόμενον, καὶ εἰς τὸ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Κερνίτζης κείμενον ἱερὸν πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Λαύρας· καὶ γὰρ αὐτὸ ἀνέκαθεν ὂν ἐνοριακὸν προσηλωμένον καὶ ὑποκείμενον τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Χαλκηδόνος, διῳκεῖτο καὶ ᾠκονομεῖτο κυριαρχικῶς παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἐν αὐτῇ ἀρχιερατευόντων· καὶ ποτὲ μὲν ἐτρέπετο ἡ οἰκονομία αὐτοῦ καὶ ἡ διοίκησις ἑνί, ἄλλοτε δὲ καὶ εἰς τὸ ῥουφέτιον τῶν καλάηδων· καὶ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τηνικαῦτα τοὺς χριστιανοὺς τοῦ εὐλογημένου ῥουφετίου τούτου οἰκονομεῖν αὐτὸ ἀξιοπρεπῶς, κέκριται εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον προσηλωθῆναι εἰς τὸ εἰρημένον Ἱερὸν πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τῆς Λαύρας ἐπὶ συνθήκαις καὶ συμφωνίαις τοιαῖσδε καὶ ὑποσχέσεσιν ἀμεταθέτοις τῶν ὁσιωτάτων, τοῦ τε ἡγουμένου καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου :

αον.) ὅπως ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ, μετὰ τὸ προσηλωθῆναι εἰς τὸ ῥηθὲν μοναστήριον τῆς Λαύρας, πάλιν μνημονεύηται τὸ κανονικὸν ὄνομα τοῦ ἀρχιερέως τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Χαλκηδόνος κατὰ πάσας τὰς ἱερὰς τελετὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας, ὡς ἐνοριακῷ.

βον.) ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος τοῦ ἐνοριακοῦ τούτου μοναστηρίου ὀφείλει ἀποδιδόναι πρὸς τὸν κυριάρχην τῆς ἐπαρχίας ταύτης Χαλκηδόνος τὸ σύνηθες ἐτήσιον ἀνὰ δέκα φλωρία ζέρια, ἵνα μὴ ἡ ἁγιωτάτη αὕτη μητρόπολις ἀδικῆται.

γον.) ἐν καιρῷ λογαριασμοῦ κατ' ἔτος προσκαλῆται ὁ κυριάρχης τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς Χαλκηδόνος, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ θεωρουμένου τοῦ λογαριασμοῦ ἐπιβεβαιῶνται ἀνυπόπτως αἱ πρόσοδοι καὶ αἱ δαπάναι αὐτοῦ τοῦ μοναστηρίου.

δον.) προσκαλῆται δὲ ἐν καιρῷ χειροτονίας ἐπὶ τῷ ποιεῖν κυριαρχικῶς ἐν αὐτῷ τὰς χειροτονίας αὐτῶν, καὶ κατ' αὐτὰς τὰς γενομένας συνθήκας συμφωνίας τε καὶ ὑποσχέσεις προσηλώθη μὲν αὐτὸ ὡς μετόχιον εἰς τὸ ῥηθὲν πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τῆς Λαύρας, οὐκ ἀφῃρέθη δὲ ἡ ἐνοριακὴ αὐτοῦ σχέσις καὶ ἡ ἀπ' ἀρχῆς ὑπεξούσιος ἀποκατάστασις εἰς τὴν ἁγιωτάτην μητρόπολιν Χαλκηδόνος.

Διὸ καὶ ἐξεδόθη τηνικαῦτα πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀοιδίμου κὺρ Γαβριὴλ ἐπικυρωτικὸν τῶν ῥηθεισῶν συμφωνιῶν καὶ ὑποσχέσεων. Ὅτι δὲ τὸ εἰρημένον ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ ἐστὶν ἐκ παλαιοῦ ἐνοριακόν, τρανῶς ὁμολογεῖται καὶ ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἑτέρου παλαιγενοῦς γράμματος ἐκκλησιαστικοῦ σιγιλλιώδους ἐκδοθέντος ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀοιδίμου Κωνσταντινουπόλεως Σαμουήλ· ἀλλὰ τούτων οὑτωσὶ ἀποδεδειγμένων, καὶ τῶν συνθηκῶν αὐτῶν διατηρουμένων ἀπαρατρέπτως, ὁ διορισθεὶς πρὸ καιροῦ ἡγούμενος ὑπὲρ ὃ δεῖ φρονήσας, κατετόλμησε μνημονεύειν ἐν αὐτῷ τῷ ἐνοριακῷ μοναστηρίῳ τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος, ἐπὶ προφάσει ἀσυνέτῳ, ὅτι ἐστὶ μετόχιον τοῦ εἰρημένου πατριαρχικοῦ ἡμῶν καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ Λαύρα ἐπιλεγομένου, ὅπερ ἐγχείρημα καὶ τόλμημα ὡς ἀπᾶδον πάντῃ καὶ ἀπεμφαῖνον τοῖς ἱεροῖς κανόσι, ῥητῶς οὑτωσὶ διακελευομένοις μηδὲν ἀφαιρεῖσθαι τοὺς γνησίους προϊσταμένους τῶν προσόδων τοῖς ἐνοριακοῖς αὐτοῖς, μηδὲ παροράσθαι, ἀλλὰ διατηρεῖσθαι ἀπαράτρεπτα καὶ ἀπαράβατα, μὴ ἀνεκτὸν ἡγησάμενοι ἡμεῖς τε καὶ ὁ κυριάρχης τῆς ἐπαρχίας ταύτης Ἱερώτατος μητροπολίτης Χαλκηδόνος ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βιθυνίας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς κὺρ Ἱερεμίας, ἔγνωμεν γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ διαγνώσει ἐκδοῦναι καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν, καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις ἐπικυρωτικὸν γράμμα. Τούτου χάριν γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων ἀρχιερέων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τὸ ῥηθὲν ἐν τῇ νήσῳ Πριγγίπῳ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐπιλεγόμενον τοῦ Κωδωνᾶ ὡς κατ' ἐκκλησιαστικὴν εὐεργεσίαν καὶ ἀσφαλεστέραν αὐτοῦ οἰκονομίαν προσηλωθὲν ὡς μετόχιον εἰς τὸ ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Κερνίτζης εἰρημένον ἱερὸν καὶ σεβάσμιον ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Λαύρας ἐπιλεγόμενον, ὑπάρχῃ λέγηταί τε καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται ἐνοριακόν, καὶ αἱ γενόμεναι πάλαι συνθῆκαι, συμφωνίαι,

καὶ ὑποσχέσεις ἔχωσι τὸ κῦρος ἀεί, καὶ τὴν ἰσχὺν ἀπαράτρεπτον καὶ ἀπαραχάρακτον.

Καὶ αον) μὲν μνημονεύηται ἐν αὐτῷ τὸ κανονικὸν ὄνομα τοῦ ἀρχιερέως τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Χαλκηδόνος τοῦ τε ἤδη ὄντος καὶ τῶν μετὰ ταῦτα διαδόχων αὐτοῦ κατὰ πάσας τὰς ἱερὰς τελετάς.

βον) δὲ ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος τοῦ ἐνοριακοῦ τούτου μοναστηρίου ὀφείλει ἀποδιδόναι εὐπειθῶς καὶ εὐγνωμόνως πρὸς τὸν κατὰ καιροὺς ἱερώτατον μητροπολίτην Χαλκηδόνος λόγῳ ὑποταγῆς τὸ σύνηθες ἐτήσιον ἀνὰ δέκα φλωρία ζέρια, γον) ἐν καιρῷ λογαριασμοῦ ἔχῃ κατ' ἔτος προσκαλεῖν τὸν κυριάρχην τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς αὐτοῦ Ἱερότητος θεωρεῖσθαι πάντας τοὺς λογαριασμοὺς τῶν προσόδων καὶ δαπανημάτων τοῦ μοναστηρίου τούτου, ἐπὶ τὸ ἐπικυροῦσθαι καὶ βεβαιοῦσθαι παρὰ τῆς αὐτοῦ Ἱερότητος,

δον) ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος καὶ οἱ λοιποὶ συνασκούμενοι αὐτῷ πατέρες μοναχοί τε καὶ ἰδιῶται, ὀφείλουσιν ὑποτάσσεσθαι καὶ πειθαρχεῖν τῷ κατὰ καιροὺς Ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χαλκηδόνος καὶ γνωρίζειν Κυριάρχην αὐτῶν καὶ μηδόλως λέγειν ὅτι ἐστὶ στ<αυ>ροπηγιακόν.

εον) ὅτε ἐν χρείᾳ χειροτονίας γένωνται, ἔχωσιν ἀπαραιτήτως προσκαλεῖν τὸν κατὰ καιροὺς Ἱερώτατον μητροπολίτην Χαλκηδόνος ἐπὶ τὸ ποιεῖν νομίμως καὶ κυριαρχικῶς ἐν αὐτῷ τὰς χειροτονίας αὐτῶν,

ϛον) ἐν καιρῷ ἀλλαγῆς καὶ ἀποκαταστάσεως ἐν αὐτῷ ἑτέρου ἡγουμένου καὶ τοῦτον ἔχειν γίγνεσθαι τῇ γνώμῃ καὶ εἰδήσει τοῦ κυριάρχου τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος καὶ εἴ γέ ποτε σταλῇ τις ἡγούμενος ἀπὸ μέρους τοῦ εἰρημένου πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς Λαύρας ἐν αὐτῷ, ὅστις ἀποδειχθῇ μὴ εὐτάκτως μηδὲ εὐσχημόνως πολιτευόμενος καὶ φωραθῇ φθορεὺς αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου καὶ μὴ κατὰ τύπον τοῦ μοναδικοῦ ἐπαγγέλματος βιῶν καὶ περὶ αὐτοῦ γράψῃ ὁ Κυριάρχης τῆς ἐπαρχίας ταύτης πρὸς τοὺς πατέρας τοῦ εἰρημένου σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου, αὐτὸς μὲν γίγνεσθαι ἀπόβλητος παρὰ τῆς αὐτοῦ Ἱερότητος, αὐτοὶ δὲ ὀφείλωσι στέλλειν ἕτερον παρὰ χρῆμα τὸν μᾶλλον εὔτακτον σώφρονά τε καὶ κόσμιον τοῖς ἤθεσι, καὶ πιστόν, καὶ ἄξιον οἰκονόμον, ἵνα αὐτός τε καὶ οἱ συνασκούμενοι αὐτῷ πατέρες καὶ μοναχοί, φυλάττοντες τὰ καθήκοντα τοῦ μοναδικοῦ αὐτῶν ἐπαγγέλματος διάγωσι σωφρόνως καὶ εὐτάκτως καὶ πειθαρχῶσι κατὰ χρέος τῷ κυριάρχῃ αὐτῶν ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χαλκηδόνος, ἐπιμελούμενοι παντὶ σθένει καὶ τῶν πρὸς αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου ἐνοριακοῦ μοναστηρίου καὶ τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ πραγμάτων καὶ ἀφιερωμάτων. Ὅστις δὲ τολμήσῃ τρόπῳ οἱῳδήτινι μετακινῆσαί πως καὶ ἀνατρέψαι τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθέντα ἢ διασεῖσαι τὴν ἀδιάσπαστον ἐνοριακὴν σχέσιν αὐτοῦ τοῦ μοναστηρίου ἀπὸ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως

Χαλκηδόνος, οἱ τοιοῦτοι ὁποῖοι ἂν ὦσιν εἴτε μοναστηριακοὶ εἴτε ἱερωμένοι, εἴτε λαϊκοὶ ἑκάστης τάξεως καὶ βαθμοῦ ὡς ἀνατροπεῖς τῶν καλῶν καὶ ἀντικείμενοι εἰς τὰς τῆς ἐκκλησίας εὐλόγους διαιτήσεις καὶ νομίμους ἀποφάσεις, ἀφωρισμένοι ὑπάρχωσι καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι καὶ πάσαις ταῖς πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνοι καὶ ἔνοχοι τῷ πυρὶ τῆς γεέννης. Ταῦτα ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται συνοδικῶς.

Διὸ εἰς ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν, ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα καταστρωθὲν κ' ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας. Ἐδόθη τῷ ῥηθέντι ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Χαλκηδόνος συναδελφῷ ἡμῶν ἀγαπητῷ κὺρ Ἱερεμίᾳ.

,αωε'. κατὰ μῆνα Ἀπρίλλιον.

† Καλλίνικος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

† ὁ Καισαρείας Φιλόθεος † ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος † ὁ Κυζίκου Ἰωακεὶμ † ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος † ὁ Χαλκηδόνος Ἱερεμίας † ὁ Δέρκων Γρηγόριος † ὁ Θεσσαλονίκης Γεράσιμος † ὁ Προύσσης Ἄνθιμος † ὁ Βερροίας Χρύσανθος † ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Μακάριος † ὁ Μυτιλήνης Ἱερεμίας † ὁ Ἀγκύρας Ἰωαννίκιος † ὁ Προϊλάβου Παρθένιος † ὁ Ξάνθης Ναθαναὴλ

Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1807 οἱ Λαυριῶται πατέρες γράφουσι πρὸς τὸν μητροπολίτην Χαλκηδόνος Ἱερεμίαν καὶ ζητοῦσι τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ, ἵνα γίνῃ καὶ πάλιν σταυροπήγιον τὸ μετόχιον αὐτῶν τῆς νήσου Πριγκίπου: τὸ γράμμα αὐτὸ εὑρίσκεται κατακεχωρισμένον εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς κώδικας, ὁπόθεν μεταγράψας τὸ παραθέτω:[1]

Τὴν ὑμετέραν θεοπρόβλητον αὐτῆς πανιερότητα ταπεινῶς προσκυνοῦμεν κατασπαζόμενοι πανευλαβῶς τὰς ἁγίας αὐτῆς χεῖρας.

† τοῦ ἁγίου Θεοῦ καὶ τῆς κυρίας Θεοτόκου τῆς Λαυριωτίσσης ἐκτενῶς δεόμενοι, ὅπως διαφυλλάττῃ καὶ περιέπῃ αὐτὴν διὰ πρεσβειῶν

[1] Κῶδιξ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου, τόμ. Γ', σελ. 260.

τοῦ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἄνοσον, εὔθυμον, ὑγιᾶ, μακρόβιον σὺν τῇ ἐπιτυχίᾳ πάντων τῶν σωτηριωδῶν καταθυμίων αὐτῆς.

Ἐπειδὴ ἡ ἀνωτάτη θεία πρόνοια εὐδόκησεν νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν αὐτῆς ἐπαρχίαν μετόχιον, διὰ τοῦτο γνωρίζοντες τὸ φύσει καλοκἄγαθον, καὶ περὶ πάντας φιλάνθρωπον αὐτῆς ἦθος κατ' ὀφειλὴν ἄφυκτον, καὶ ἀπαραίτητον, καθικετεύομεν αὐτῷ τῷ δοτῆρι τῶν ἀγαθῶν, ἵνα ἐπιστηρίζῃ αὐτὴν καὶ τὸν ἅγιον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον της, μέχρι γήρως βαθυτάτου πρὸς καύχημα καὶ ἑδραίωμα τῶν ἐλαχίστων δούλων της. Ὁ αὐτὸς ὑπερτέλειος δοτὴρ ἐγνώρισε τοῖς δούλοις της τὴν ἐποχὴν ἐν ᾗ πρέπει νὰ προσδράμωμεν εἰς τὰς ἡμέρας της ἐλέους τυχεῖν, διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ ἱερὸν ἡμῶν μετόχιον, τὸ εἰς τὴν ἐπαρχίαν της κατὰ τὴν νῆσον Πρίγγιπον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, σταυροπηγιακόν, ὅπου ὑπάρχουσι ὁ παναγιώτατος ἡμῶν αὐθέντης καὶ δεσπότης, καὶ ἐνδοξότατος μέγας διερμηνευτὴς συνδρομηταὶ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν μονυδρίου, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἡμέτερος κὺρ Ἀρσένιος μᾶς ἔγραφε μὲ τὸ σήμερον καὶ μὲ τὸ αὔριον, ὅτι ἦτον διὰ νὰ πάρῃ τέλος καὶ εἴχομεν μεγάλην χαράν, ἀλλὰ μὴ βλέποντες ἄχρι τοῦδε κἀνένα κατόρθωμα (τὸ ὁποῖον εἰς τὰς ἡμέρας της δὲν μᾶς πειράζει ἂν δὲν ἦναι σταυροπηγιακὸν) καὶ μὴν ἠξεύροντες μετὰ τὴν ἀποβίωσίν της τί ἠμπορεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ, διὰ τοῦτο ἔτι ζῶσα ἡ πανιερότης της ἂς ἀναδειχθῇ συνδρομητὴς καὶ κτίτωρ, ἵνα μνημονεύηται τὸ ὄνομά της ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν καταγωγίοις, ἐπεὶ καὶ τὸ βούλεσθαι εὖ ποιεῖν ἅπαντας, διὸ εἰσάκουσον καὶ ἡμῶν τὰς ἱκεσίας καὶ μὴ ἡμᾶς ἐάσῃς ἀπαραμυθήτους, δὸς εὐηκοΐαν τῇ πενιχρᾷ ἡμῶν δεήσει, καὶ γενοῦ σωτήρ, ἵνα λάβῃ τὰς ἀμοιβὰς ἐν πάσῃ δαψιλείᾳ παρὰ τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ.

,αωζῳ ὀκτωβρίου γ'.

Τῆς ὑμετέρας θεοπροβλήτου πανιερότητος ἐλάχιστοι δοῦλοι ὁ καθηγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς Λαύρας Χρύσανθος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ.

Ὁ Χαλκηδόνος Ἱερεμίας λαβὼν τὸ γράμμα αὐτό, συγκατετέθη εἰς τὴν αἴτησιν τῶν Λαυριωτῶν καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν ἄρχοντα ποστέλνικον Γιάγκον Σαμουρκάσην, νὰ ἐπιστατήσῃ καὶ παρευρεθῇ κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ σιγιλλιώδους πατριαρχικοῦ γράμματος. Τὸ ἐν λόγῳ γράμμα ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τὴν εὐγένειάν της πρὸς θεὸν εὐχόμενος προσκυνῶ[1]

† Καὶ μετὰ τὴν ἔρευναν τῆς εὐκταίας μοι ὑγιείας της τῇ δηλοποιῶ,

[1] Κῶδιξ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου, τόμος Γ', σελ. 260.

ὅτι, ἐπειδὴ ἔλαβον γράμμα ἐκ τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς Λαύρας κειμένου εἰς Μορέαν, καὶ μὲ παρακαλοῦσι περὶ τοῦ ἐδῶ κειμένου μοναστηρίου εἰς Νῆσον Πρίγγιπον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος γεωργίου τοῦ ἐπιλεγομένου Κωδωνᾶ ἐνοριακὸν ὂν καὶ μετόχιον τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου τῆς Λαύρας, εἰς τὸ νὰ γίνῃ σταυροπηγιακόν, ἀγνοοῦντες τί ζητοῦσι, λοιπὸν ἐπειδή, τόσον ἡ εὐγένειά της, ὅσον ἀπὸ ἄλλα μέρη μοὶ ἐμεσίτευσαν περὶ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεώς της εἰς τὸ νὰ γίνῃ αἴτησις τῶν ἐκεῖσε ἀδικουμένων πατέρων, καὶ ὡς μοὶ εἶπεν ὅτι, νὰ δώσω τὴν γνώμην μου πρὸς τὴν εὐγένειάν της, καὶ ἐπιστατήσῃ εἰς τὸ νὰ γίνῃ. Λοιπὸν μὲ κάθε μου λογῆς εὐχαρίστησιν δίδω τὴν γνώμην μου πρὸς τὴν εὐγένειάν της, καὶ ἂς ἐπιστατήσῃ νὰ τὸ κάμῃ, διὰ νὰ μὴν ἐνέχωμαι ὡς γράφουσιν αὐτοί· τὸ ὁποῖον γράμμα ἰδοὺ ὁποῦ τῆς τὸ ἐξαποστέλλω διὰ νὰ τὸ ἰδῇς. Λοιπὸν θέλει ἠξεύρῃ προσέτι, ὅτι καὶ τὸ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ Καρίπη κείμενον κατὰ τὴν νῆσον Ἀντιγόνου, ἦτον ἐνοριακὸν καὶ μετόχιον τοῦ μεγάλου σπηλαίου, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς πρώτης πατριαρχείας τοῦ μακαρίτου Κυρίου Νεοφύτου, ἔγινε σταυροπηγιακόν, λοιπὸν κατ' ἐκεῖνο τὸ ὕφος πρέπει νὰ γίνῃ καὶ αὐτό.

Ὅθεν νὰ ἔχῃ τὴν εὐχὴν ἂς τὸ ἐπιστατήσῃ μίαν ὥραν πρότερον νὰ γίνῃ, ὁποῦ νὰ ἐλευθερωθῶ καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὰς καθημερινὰς δεήσεις τῶν πατέρων τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου, καὶ ἀπὸ τὰς μεσιτείας τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου. Ταῦτα καὶ μένων.

,αωζ'. νοεμβρίου ιε'.

πρὸς θεὸν διάπυρος εὐχέτης καὶ εἰς τοὺς ὁρισμοὺς
† ὁ Χαλκηδόνος Ἱερεμίας

Ἂς προσφέρῃ καὶ ἐκ μέρους μου τὰς δουλικάς μου προσκυνήσεις πρὸς τὸν παναγιώτατον καὶ σεβασμιώτατόν μοι Δεσπότην καὶ παρακαλῶ ἠξεύροντας ὅτι εἶναι εὐδιάθετος νὰ συγκατανεύσῃ ἡ παναγιότης της εἰς τὸ νὰ γίνῃ.

Τῇ μεσολαβήσει λοιπὸν τοῦ ἄρχοντος Ποστελνίκου Τσελεμπῆ Γιάγκου Σαμουρκάσῃ καὶ τῇ συγκαταθέσει τοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος, ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε'. κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πατριαρχείαν τῷ 1807 ἐπεκύρωσε τὸ πατριαρχικὰ σταυροπηγιακὰ δίκαια τοῦ εἰρημένου μοναστηρίου τοῦ Κουδουνᾶ διὰ τοῦ κάτωθι σιγιλλιώδους γράμματος[1].

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ ἤδη ἐκδοθέντος πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους ἐν μεμβράναις γράμματος τοῦ κατὰ τὴν νῆσον Πριγγί-

[1] Κῶδιξ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου, τόμος Γ', σελ. 261.

που ἱεροῦ καὶ σεβασμίου μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου Κωδωνᾶ ἐπιλεγομένου.

† Γρηγόριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Πρὸς τοῖς ἄλλοις, οἷς πεπλούτηκε κανονικοῖς προνομίοις ἄνωθεν ὁ καθ' ἡμᾶς ἁγιώτατος πατριαρχικὸς καὶ οἰκουμενικὸς οὗτος θρόνος, ἔν τε καὶ τοῦτο τελεῖ, παρὰ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ ἱερῶν κανόνων αὐτῷ ἐπιβραβευθέν, ὅπως ἔχῃ ἀποκαθιστᾶν δι' ἰδίας ἐξουσίας πατριαρχικὰ σταυροπήγια κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν τῶν ὑπ' αὐτὸν διατελουσῶν, ὡς ἐγνωσμένον ἐστί, καὶ τοῖς πᾶσι κατάδηλον, ὁτὲ μὲν δι' εὐλόγους καὶ ἐπωφελεῖς αἰτίας, μετακινεῖν τινα τῶν τέως ἀπηρτισμένων ἱερῶν σκηνωμάτων καὶ μεταβιβάζειν ὑπὸ τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν καὶ προστασίαν, καὶ διοίκησιν λόγῳ σταυροπηγιακῷ, ἄλλοτε δὲ καὶ ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνεγείρειν θείους ναούς, καὶ ἱερὰ καταγώγια, καὶ τὴν τούτοις ἐλευθερίαν χαρίζεσθαι τῇ πατριαρχικῇ ὑπερασπίσει καὶ διαφενδεύσει ὡς ἀπὶ τοῦ παρόντος ἐγνωστοποιήσασθαι (sic).

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πριγγίπου τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος κείμενον ἱερὸν μοναστήριον, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, Κωδωνᾶ δ' ἐπιλεγομένου, ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἐνοριακόν, καὶ ὑποκείμενον τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Χαλκηδόνος, καὶ διοικούμενον, ᾠκονομεῖτο κυριαρχικῶς παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἐν αὐτῇ ἀρχιερατευόντων, καὶ ποτὲ μὲν ἐπετρέπετο ἑνὶ ἡ διοίκησις αὐτοῦ, ποτὲ δ' ἄλλῳ διὰ τὸ μὴ ἐξοικονομεῖσθαι δ' αὐτὸ ἀξιοπρεπῶς, ἐκρίθη εὔλογον, καὶ ἀναγκαῖον προσηλωθῆναι εἰς τὸ κατὰ τὴν Πελοπόννησον κείμενον ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Κερνίτζης Ἱερὸν καὶ σεβάσμιον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Λαύρας ἐπιλεγόμενον, ὥστε εἶναι καὶ λέγεσθαι αὐτὸ μετόχιον ἐκείνου, καὶ παρὰ πάντων γινώσκεσθαι· τούτου δὲ οὕτω γενομένου, οἱ ὁσιώτατοι πατέρες τοῦ ἱεροῦ μοταστηρίου τῆς Λαύρας, λαβόντες τὴν φροντίδα καὶ ἐπιστασίαν αὐτοῦ τοῦ μετοχίου, διωρίσαντο καὶ ἀπεκατέστησαν ἐν αὐτῷ συμμοναστηριακοὺς ἀξίους, καὶ ἐπιμελεῖς μετὰ σπουδῆς ἠγωνίσαντο, καὶ ἐπεμελήθησαν τῆς εὐσταθείας αὐτοῦ, καὶ βελτιώσεως, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον εὐκαταστάσεως, ἐμφρόνως, καὶ ἀξιοπρεπῶς οἰκονομήσαντες, καὶ διοικήσαντες ὡς μοναστηριακὸν αὐτῶν μετόχιον· κατιδόντες δὲ τὸ εὐκατάστατον αὐτοῦ καὶ πρόνοιαν ποιούμενοι, ἵνα μὴ ταῖς ἀγχιστρόφοις τοῦ καιροῦ μεταβολαῖς καὶ τῇ παρατάσει ἀποξενωθῇ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ σταροπηγιακοῦ μοναστηρίου ἐνοριακοῦ τυγχάνοντος, καὶ περιπέσῃ αὖθις καταστάσει ἀνωμάλῳ καὶ διοικήσει, καὶ ἀπολεσθῶσι τὰ διὰ πολλῶν κόπων αὐτῶν καὶ δαπανημάτων προσκτηθέντα

αὐτῷ, ἔγνωσαν κοινῶς καὶ ὁμοφώνως, οἵ τε ἐν ἐκείνῳ τῷ Ἱερῷ καὶ σεβασμίῳ πατριαρχικῷ ἡμῶν καὶ σταυροπηγιακῷ μοναστηρίῳ τῷ ἐν Πελοποννήσῳ τῆς Λαύρας ἐπονομαζομένῳ μονάζοντες ὁσιώτατοι πατέρες, συμφώνως δὲ καὶ ὁ ἐν αὐτῷ τῷ μετοχίῳ διορισθεὶς παρ' αὐτῶν ἡγούμενος ὁσιώτατος ἐν Ἱερομονάχοις κὺρ Ἀρσένιος, ὡς ἔνθερμος ζηλωτὴς τῆς μετανοίας αὐτοῦ, καὶ ἄξιος καὶ πιστὸς οἰκονόμος, προσδραμὼν τῷ Ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χαλκηδόνος, ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ πάσης Βιθυνίας ἐν ἁγίῳ πν<εύματ>ι ἀγαπητῷ καὶ περιποθήτῳ ἡμῶν ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ κὺρ Ἱερεμίᾳ, καὶ ἐξαιτήσασθαι τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ τῇ συγκαταθέσει, ἐπὶ τῷ παραχωρῆσαι, καὶ ἐᾶσαι αὐτὸ ἐλεύθερον τῆς κυριαρχικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας καὶ ἀποδειχθῆναι τοῦ λοιποῦ πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον· καὶ δὴ τὰς θερμὰς αὐτῶν παρακλήσεις, καὶ ἐγγράφους δεήσεις ἡ αὐτοῦ Ἱερότης φιλοκάλως δεξάμενος ὡς ζῆλον ἔνθερμον ἔχων καὶ ἄγρυπνον σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν περὶ τῆς εὐσταθείας καὶ πιστῆς οἰκονομίας τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν τοιούτων Ἱερῶν μοναστηρίων, συγκατέθετο καὶ ἀνέθετο ἐγγράφως τὰ τῆς γνώμης αὐτοῦ, καὶ φιλαγάθου προαιρέσεως πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τὴν περὶ ἡμᾶς ἱερὰν ἀδελφότητα καὶ ἁγίαν σύνοδον, ἵνα ἀποκατασταθῇ αὐτὸ τὸ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου Κωδωνᾶ ἐπιλεγόμενον ἐλεύθερον μὲν τῆς αὐτοῦ κυριαρχικῆς ἐξουσίας καὶ διοικήσεως, ὑποκείμενον δὲ τῷ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ ἀποστολικῷ τε καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ τούτῳ, καὶ ὑπάρχῃ καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γινώσκεται ἡμέτερον πατριαρχικόν, σταυροπηγιακόν, ἀσύδοτον, ἀδούλωτον, καὶ ἀκαταπάτητον, καὶ μετόχιον τοῦ εἰρημένου πατριαρχικοῦ ἡμῶν καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς Λαύρας ἀναφαίρετον εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα, καὶ ἀναπόσπαστον. Ταῦτα γοῦν βεβαιωθέντες τήν τε συγκατάθεσιν, καὶ τὸν θεοφιλῆ σκοπὸν τῆς αὐτοῦ Ἱερότητος, κατεστέψαμεν ἐπαίνοις καὶ ἐγκωμίοις τὴν αὐτοῦ Ἱερότητα, καὶ τὰς θερμὰς παρακλήσεις τῶν τε ὁσιωτάτων μοναστηριακῶν πατέρων, καὶ τοῦ ἐνταῦθα ὁσιωτάτου ἡγουμένου κὺρ Ἀρσενίου, ἔγνωμεν γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ ἐπινεῦσαι προσηκόντως ταῖς αἰτήσεσιν αὐτῶν.

Τούτου χάριν καὶ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἡμᾶς Ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τὸ ῥηθὲν Ἱερὸν καὶ σεβάσμιον μοναστήριον, τὸ τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, Κωδωνᾶ ἐπιλεγόμενον, τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πριγγίπῳ, ὑπάρχῃ καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸν ἑξῆς ἅπαντα χρόνον ἡμέτερον πατριαρχικὸν σταυροπηγιακὸν μετὰ πάντων τῶν κτημάτων αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ ἀφιερωμάτων κινητῶν, ἱερῶν σκευῶν, καὶ ἄλλων, καὶ ἀκινήτων, τῶν τε ἤδη ὄν-

των καὶ τῶν εἰσέπειτα προσγενομένων ἄν, προσηλωμένον δὲ καὶ ἡνωμέ-
νον ὡς μετόχιον ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπαστον τοῦ κατὰ τὴν Πελο-
πόννησον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κερνίτζης ἱεροῦ καὶ σεβασμίου ἡμετέρου πατρι-
αρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς Λαύρας ἐπιλεγομένου, διε-
ξαγόμενον καὶ διακυβερνώμενον παρὰ τοῦ κατὰ καιροὺς διοριζομένου ὁσι-
ωτάτου καθηγουμένου τοῦ τε ἤδη ὄντος κὺρ 'Αρσενίου, καὶ τῶν μετὰ ταῦ-
τα διορισθησομένων παρὰ τῶν ἐκεῖ ὁσιωτάτων μοναστηριακῶν πατέρων
καὶ παρ' αὐτῶν μόνον διεξαγόμενον, ἐλεύθερον δέ, ἀδούλωτον, ἀσύδο-
τον εἰς τὸ παντελὲς καὶ ἀκαταπάτητον καὶ μηδενὶ μηδὲν ὀφεῖλον διδό-
ναι μήτε τῷ κατὰ τόπον ἀρχιερεῖ καὶ κυριάρχῃ τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδό-
νος, μήτε ἄλλῳ προσώπῳ ἱερωμένῳ ἢ λαϊκῷ μέχρι καὶ ἑνὸς ὀβολοῦ, μνη-
μονευομένου δ' ἐν αὐτῷ τοῦ κανονικοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος ἐν πά-
σαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ μοναστηριακαῖς ἀκολουθίαις, ὡς νενόμισται
καὶ εἴθισται τοῖς πατριαρχικοῖς καὶ σταυροπηγιακοῖς μοναστηρίοις, μὴ
ἔχειν δὲ ποτὲ ἄδειαν ὁ κατὰ καιροὺς ἱερώτατος μητροπολίτης Χαλκηδό-
νος, μήτε ἄλλος τις ὁποιασοῦν τάξεως καὶ βαθμοῦ, ἱερωμένος ἢ λαϊκός,
διασεῖσαι, ἐνοχλῆσαι, ἐπηρεάσαι, καὶ βαλεῖν ἢ βίαν ἐπενεγκεῖν τοῖς ἐν
αὐτῷ ἀσκουμένοις πατράσι μοναχοῖς τε καὶ ἰδιώταις ἐφ' οἱᾳδήτινι αἰτίᾳ
καὶ προφάσει. Οἱ δ' ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι ὁσιώτατοι πατέρες ὀφείλωσι
διάγειν ἐν εἰρήνῃ καὶ φιλαδελφίᾳ καὶ πολιτεύεσθαι ἀμέμπτως καὶ ῥυ-
θμίζειν εὐτάκτως τὸν ἑαυτῶν βίον πρὸς τὸν κανόνα τῆς ὀφειλομένης
ἀσκήσεως κατὰ τὸ μοναδικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ἐπειδὰν ἐν χρείᾳ χειροτο-
νίας καὶ ἀρχιερατικῶν λειτουργημάτων ἢ μνημοσύνων γένωνται, ἔχωσι
πᾶσαν ἄδειαν προσκαλεῖν ὃν ἂν βούλωνται τῶν ἀρχιερέων, ἄνευ πατρι-
αρχικῆς μέντοι καὶ κανονικῆς ἐκδόσεως, ἐπὶ τὸ ἐκτελεῖν τὰς ἀρχιερατικὰς
λειτουργίας, καὶ τὰ μνημόσυνα καὶ τὰς χειροτονίας αὐτῶν μετὰ πάσης
τῆς κανονικῆς παρατηρήσεως. 'Επὶ τούτοις δ' ὁ κατὰ καιροὺς προϊστάμε-
νος αὐτοῦ τοῦ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου καὶ ἡγουμενεύων, ὡς γη-
ραιὸς καὶ ἄξιος, ἔχῃ τὴν ἄδειαν ἐπιτελεῖν τὸ τῆς πνευματικῆς πατρότη-
τος ἱερὸν λειτούργημα καὶ ἐξομολογεῖν τοὺς προσερχομένους αὐτῷ συμ-
μοναστηριακοὺς πατέρας καὶ μοναχούς, καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς ἐντὸς
τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου καὶ ἀνερευνᾶν τὰ βάθη τῶν καρδιῶν αὐτῶν δι'
ἐκκλησιαστικοῦ μέντοι ἐνταλτηριώδους γράμματος, ὡς νενόμισται· τὰς δ'
ἐπιλογὰς καὶ ἀποκαταστάσεις τῶν ἐν αὐτῷ προϊσταμένων καὶ ἡγουμέ-
νων καὶ τὰς λοιπὰς μοναστηριακὰς διοικήσεις ἔχωσι ποιεῖν τῇ εἰδήσει καὶ
γνώμῃ τῶν προεστώτων καὶ προκρίτων πατέρων τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου
τῆς Λαύρας, μηδενὸς τολμῶντος ἐν μηδενὶ παραβῆναι, καὶ ἀθετῆσαι τὴν
ἐπιχορηγηθεῖσαν αὐτῷ πατριαρχικὴν καὶ σταυροπηγιακὴν χάριν καὶ
ἐλευθερίαν, ἢ διασεῖσαι καὶ διενοχλῆσαι τὴν ἀδιάσπαστον αὐτοῦ προσή-
λωσιν καὶ ἕνωσιν πρὸς τὸ ἱερὸν σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τῆς Λαύ-

ρας. Ὃς δ' ἂν καὶ ὁποῖος ἐπιχειρήσῃ τρόπῳ οἱῳδήτινι ἀνατρέψαι ὁπωσοῦν τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθέντα καὶ ἐπικυρωθέντα καὶ ὑπὸ δουλείαν ἀγαγεῖν καὶ φόρον τὸ σταυροπηγιακὸν ἡμῶν τοῦτο μοναστήριον ἢ ἀποσπάσαι καὶ ἀποξενῶσαι ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς Λαύρας, ὁ τοιοῦτος ὁποίας ἂν ᾗ τάξεως καὶ βαθμοῦ, ἀφωρισμένος ὑπάρχῃ παρὰ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου, καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου μακαρίας τριάδος τοῦ ἑνὸς τῇ φύσει μόνου Θεοῦ, καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος καὶ τυμπανιαῖος καὶ πάσαις ταῖς πατρ<ιαρχι>καῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος καὶ ὑπόδικος τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι, καὶ ἔνοχος τοῦ πυρὸς τῆς γεέννης.

Ταῦτα γοῦν ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται κατὰ κοινὴν γνώμην καὶ συνοδικὴν διάγνωσιν, εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν, ἀπελύθη καὶ τὸ παρὸν πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, καταστρωθὲν κἀν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ ἐδόθη εἰς τὸ ῥηθὲν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, Κωδωνᾶ ἐπιλεγομένου, ἐν τῇ νήσῳ Πριγγίπῳ.

'Εν ἔτει σωτηρίῳ αωζφ κατὰ μῆνα Νοέμβριον
'Επινεμήσεως ια'.

† Γρηγόριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† ὁ Καισαρείας Φιλόθεος † ὁ 'Εφέσου Διονύσιος † ὁ 'Ηρακλείας Μελέτιος † ὁ Κυζίκου Μακάριος † ὁ Νικομηδείας 'Αθανάσιος † ὁ Νικαίας Δανιὴλ † ὁ Χαλκηδόνος 'Ιερεμίας † ὁ Δέρκων Γρηγόριος † ὁ Θεσσαλονίκης Γεράσιμος † ὁ Νεοκαισαρείας Μελέτιος †
† 'Αθηνῶν Γρηγόριος † ὁ 'Αγκύρας 'Ιωαννίκιος † ὁ Νέων Πατρῶν Πολύκαρπος † † ὁ Φερσάλων Παρθένιος

Ἔκτοτε ἡ μονὴ αὕτη τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι προσηρτημένη εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ μονὴν τῆς Λαύρας, ὡς μετόχιον αὐτῆς, διατηροῦσα συγχρόνως καὶ τὴν σταυροπηγιακὴν αὐτῆς ἀξίαν μέχρι σήμερον, διακυβερνᾶται δὲ παρὰ τοῦ κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῆς Λαύρας διοριζομένου καθηγουμένου. 'Εξαίρεσις μόνον παρετηρήθη κατὰ τοὺς μικρὸν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 χρόνους, ὁπότε δύο ἡγούμενοι διωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς

διορισμοὺς γράμματα εὑρὼν κατακεχωρισμένα εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς κώδικας μεταγράψας παρατίθεμαι κατωτέρω [1]).

† Κωνστάντιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων/πόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου ἐκκλησιαστικοῦ ἀποδεικτικοῦ καὶ ἀποκαταστατικοῦ γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ κατὰ τὴν νῆσον Πρίγκιπον κείμενον ἱερὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τὸ τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ἐπιλεγόμενον τοῦ Κωδωνᾶ, ἐπειδὴ ἐφάνη χρῆζον κρείττονός τινος ἐπισκέψεως καὶ οἰκονομίας, ἅτε δὴ ἐκ τῶν πρό τινων χρόνων ἀποκατασταθέντων ἐν αὐτῷ δύω ἱερομονάχων τοῦ μὲν Διονυσίου τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος πρὸ ἱκανοῦ καιροῦ, τοῦ δὲ Ἰωακεὶμ μηδόλως ἐνδειξαμένου τὴν ἀπαιτουμένην ἐπιμέλειαν, μήτε διατηρήσαντος τὰς ὑπο σχέσεις αὐτοῦ καὶ συμφωνίας εἰς ἔκπτωσιν χρέους, ἐπισκευὴν καὶ τὴν λοιπὴν τοῦ μονυδρίου περιποίησιν, μήτε ἐπαρκοῦντος ἀμφοτέροις τοῖς μονυδρίοις, αὐτῷ δηλ. τῷ Κωδωνᾷ καὶ τῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐμπεπιστευμένου ὄντος καὶ αὐτοῦ τῷ ῥηθέντι Ἰωακείμ, διὰ ταῦτα ἡ μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων συναδέλφων ἀρχιερέων συσκεψάμενοι περὶ τούτου, ἐπειδὴ κατείδομεν ὅτι ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κύρ Θεοφάνης ὁ πρὸ χρόνων χρηματίσας ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῷ μονυδρίῳ καὶ ζῆλον διακαῆ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδειξάμενος, τά τε ἄλλα τοῖς ἤθεσι κόσμιος, καὶ ἱεροπρεπὴς παραστὰς ἤδη συνοδικῶς, ἐζήτησεν ἀναλαβεῖν τὴν διοίκησιν τοῦ μονυδρίου τούτου ὑποσχόμενος τήν τε ἐξόφλησιν τοῦ χρέους αὐτοῦ κατὰ μικρόν, τὴν ἀναγκαίαν ἐπισκευήν, καὶ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκονομίαν καὶ ἐπωφελῆ αὐτοῦ διεξαγωγήν, καθυποσχόμενος ἐπὶ τούτοις διατηρεῖν πάντας τοὺς πολιτικοὺς ὅρους, γνήσιος ῥαγιᾶς τῆς κραταιᾶς ὀθωμανικῆς βασιλείας γνωριζόμενος, καὶ περὶ πάντων ὑπείκειν τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, διὰ ταῦτα ἐπινεύσαντες ταῖς δεήσεσιν αὐτοῦ, ἅτε δη γνωστοῦ ὄντος καὶ ἐκ τῆς προλαβούσης πείρας τοῦ θερμουργοῦ τρόπου αὐτοῦ, κἀντεῦθεν πεποιθότες ἐπὶ τῇ ἀρίστῃ διοικήσει τοῦ μονυδρίου τούτου, ἀποκατεστήσαμεν ἤδη αὐτὸν ἡγούμενον τοῦ ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου Κωδωνᾶ, ἵνα ἔχῃ αὐτὸ καὶ πάντα τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα αὐτοῦ κτήματα καὶ πράγματα ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ οἰκονομίαν, ἐπισκεπτόμενος αὐτὸ θεοφιλῶς καὶ ἐπι-

[1] Κώδικες πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακίου. Τόμος ΙΖ' σελ. 217.

μελούμενος τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω αὐξήσεως αὐτοῦ. Τούτου χάριν γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ὁ εἰρημένος ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κύρ Θεοφάνης, ὑπάρχῃ τὸ ἀπὸ τοῦδε καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται ἡγούμενος τοῦ διαληφθέντος ἐν Πριγγίπῳ ἱεροῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μονυδρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου Κωδωνᾶ ἐπιλεγομένου, καὶ ἔχῃ τὸ μονύδριον τοῦτο ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἐπισκεπτόμενος καὶ καλλιεργῶν τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ νεμόμενος τὰς ἐπικαρπίας καὶ εἰσοδήματα, καὶ περὶ πάντων κρατῶν ἀκριβῆ λογαριασμόν. Ὀφείλει δὲ ἡ αὐτοῦ ὁσιότης δέχεσθαι καὶ περιθάλπειν πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ἀποστελλομένους παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἀσθενεῖς, καὶ ἄλλους λόγῳ φυλάξεων, λαμβάνων παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ζωοτροφίας αὐτῶν ἔξοδα, ἐκπίπτειν δὲ κατὰ μικρὸν καὶ ἐξοφλεῖν τὸ χρέος τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μονυδρίου πληρῶν καὶ τὰ διάφορα αὐτοῦ ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνέλαβε τὴν ἡγουμενείαν καὶ πρὸς τούτοις ποιεῖν τὰς ἀναγκαίας ἐπιστασίας καὶ μερεμέτια, καὶ φροντίζειν ἐπιμελῶς τῆς εὐρυθμίας αὐτοῦ καὶ τῆς διηνεκοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ πρὸ πάντων διατηρεῖν τοὺς πολιτικοὺς ὅρους καὶ θεσμοὺς καὶ τὰ ῥαγιαδικὰ χρέη καὶ καθήκοντα πάντα ὑπείκειν τε καὶ ὑποτάσσεσθαι τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ πρὸς αὐτὴν περὶ πάντων ἀναφερόμενος, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ φυλάττειν καλῶς καὶ πάντα τὰ μοναστηριακὰ κειμήλια καὶ πράγματα ὅσα παρεδόθησαν ἤδη αὐτῷ διὰ καταστίχου. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐπεδόθη τῇ αὐτοῦ ὁσιότητι καὶ τὸ παρὸν ἡμῶν ἐκκλησιαστικὸν ἀποδεικτικὸν καὶ ἀποκαταστατικὸν γράμμα.

Ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ Ἰνδικτιῶνος ΣΤ'. ,αωλβ'.

† ὁ Καισαρείας Παΐσιος † ὁ Χαλκηδόνος Ζαχαρίας † ὁ Δέρκων Νικηφόρος † ὁ Δυρραχίου Χρύσανθος.

† Διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου ἐκκλησιαστικοῦ ἀποδεικτικοῦ καὶ ἀποκαταστατικοῦ γράμματος [1] γίνεται δῆλον, ὅτι εἰς τὸ κατὰ τὴν νῆσον Πρίγκιπον κείμενον Ἱερὸν Ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τὸ τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ἐπιλεγόμενον τοῦ Κωδωνᾶ, μετὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ παραίτησιν τοῦ κὺρ Θεοφάνους, ἡ μετριότης ἡμῶν ἀπεκατέστησε Ἡγούμενον τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ἀγαθάγγελον,

[1] Ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακίου, τόμ. ΚΓ'. σελ. 19.

ἅτε δὴ κόσμιον τοῖς ἤθεσι, ἱεροπρεπῆ καὶ ζηλωτὴν καὶ ὑποσχόμενον τὴν κατὰ μικρὸν ἐξόφλησιν τοῦ χρέους, τὴν ἀναγκαίαν ἐπισκευὴν καὶ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκονομίαν καὶ ἐπωφελῆ αὐτοῦ διεξαγωγήν. Ἐφ' ᾧ καὶ γράφουσα ἀποφαίνεται ἐκκλησιαστικῶς, ἵνα ὁ εἰρημένος ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ἀγαθάγγελος ὑπάρχῃ τὸ ἀπὸ τοῦδε καὶ λέγηται, καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται Ἡγούμενος τοῦ διαληφθέντος ἐν Πριγκίπῳ ἱεροῦ ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ καὶ Σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κωδωνᾶ, καὶ ἔχῃ αὐτό τε καὶ ἅπαντα τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα αὐτοῦ κτήματα καὶ πράγματα ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ καὶ οἰκονομίαν ἐπισκεπτόμενος καὶ καλλιεργῶν ταῦτα, καὶ νεμόμενος καὶ ἀπολαμβάνων τὰς ἐπικαρπίας αὐτοῦ καὶ εἰσοδήματα καὶ περὶ πάντων κρατῶν ἀκριβῆ λογαριασμόν, ὅστις καὶ ὀφείλει δέχεσθαι καὶ περιθάλπειν πάντας τοὺς εἰς αὐτὸ ἀποστελλομένους παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἀσθενεῖς καὶ ἄλλους λόγῳ φυλάξεως, λαμβάνων παρ' αὐτῶν μόνον τὰ τῆς ζωοτροφίας ἔξοδα· ἐκπίπτειν δὲ κατὰ μικρὸν καὶ τὸ χρέους τοῦ ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου πληρῶν καὶ τὰ διάφορα τῶν ὀφειλομένων, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνέλαβε τὴν ἡγουμενείαν καὶ προσέτι ποιῶν τὰς ἀναγκαίας ἐπισκευὰς καὶ μερεμέτια καὶ φροντίζων ἐπιμελῶς τῆς εὐρυθμίας αὐτοῦ καὶ διηνεκοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἔτι φυλάττων καλῶς καὶ πάντα τὰ μοναστηριακὰ κειμήλια καὶ πράγματα, ὅσα παρεδόθησαν ἤδη αὐτῷ διὰ καταστίχων καὶ πρὸ πάντων διατηρεῖν τὰ θρησκευτικὰ καὶ ῥαγιαδικὰ καθήκοντα καὶ χρέη ὑπείκων καὶ ὑποτασσόμενος τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χου μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ πρὸς αὐτὴν περὶ πάντων ἀναφερόμενος. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐπεδόθη τῇ αὐτοῦ ὁσιότητι τὸ παρὸν ἡμέτερον ἐκκλησιαστικὸν ἀποδεικτικὸν καὶ ἀποκαταστατικὸν γράμμα.

Ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτιῶνος ΙΕ'. ,αωμβ'.

4. *Ναοί—Παρεκκλήσια—Ἐπιγραφαί.*

Ὁ Ναὸς τὸν ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας καὶ ὅστις ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου δὲν λειτουργεῖ, εἶναι λιθόκτιστος καὶ ἁπλούστατος. Ἡ κυρία καὶ ἀρχικὴ πύλη εἶναι ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἀλλὰ ἀπὸ ἐτῶν ἔχει κλεισθῆ· μία ἄλλη πλαγία εἴσοδος ἄγει ὄχι ἀμέσως εἰς τὸν ναὸν ἀλλ' εἰς ἕτερον, πρόναον μᾶλλον, τιμώμενον εἰς μνήμην τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, ὅπου ὑπάρχει τοιχογραφία παριστῶσα τὸν ἀρχάγγελον ἔργον τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ διατηρουμένη εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν.

Δι' αὐτοῦ εἰσέρχεταί τις εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὅστις δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸν ἐκτὸς τοῦ τέμπλου, τὸ ὁποῖον εἶναι μαρμάρινον μὲ

διαφόρους παραστάσεις καὶ ἔχει ἀρχαϊκὸν τύπον καὶ μάλιστα ρυθμὸν Βυζαντινόν. Ἐπίσης ἐν τῷ ναῷ ὑπάρχει καὶ μικρὸν εἰκονοστάσιον φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή :

ΔΙΑ CΗΝΔΡΟΜΙC ΚΕ ΜΗΖΟΝΟC
ЄΠΙΜЄΛΙΑC ΗCΑΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ.......
ΙC ΚΤΙΤΟΡΟC ΚЄ ΗΓΟΥΜЄΝΟΥ ΤΗC ΑΓΙ ΧC
ΑC ΜΟΝΗC ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓЄΩΡΓΙΟΥ ΚΟΥ
ΔΟΥΝΑ ΔΙΑ ΠΡЄCΒΗΟΝ . ..... ΤΗC
ЄΟΝΙΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΤΟC. 1754

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ πέριξ τῆς ἁγίας Τραπέζης ὑπάρχει ἑτέρα ἐπιγραφή :

ΜΝΗCΘΗΤΙ ΚΥΡΙЄ ΤΩΝ ЄΥЄΒΩΝ ΧΡΙCΤΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ CΟΥ ΘЄΟΦΑΝΟΥC ΙЄΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜЄΝΟΥ ΤΗC ΜΟΝΗC ΤΑΥΤΗC. 1838.

Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἔμπροσθεν τοῦ τέμπλου εὑρισκομένους δύο μαρμαρίνους κηροστάτας (μανουάλια) ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή :

† ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ЄΚΑΤЄΡΙΝΗC ΚЄ ΤΟΝ ΤЄΚΝΟΝ ЄΤΟC 1790.

Διὰ μικρᾶς μαρμαρίνης ἐσωτερικῆς κλίμακος κατέρχεταί τις εἰς τὸ ἁγίασμα, ὅπου ὑπάρχει μαρμαρίνη ἀνάγλυφος εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἐδῶ ἀκριβῶς εὑρέθη καὶ ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ ἁγίου.

Ὁ νέος ναὸς τῆς μονῆς ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ τοῦ φιλοτίμου καὶ ζηλωτοῦ ἡγουμένου κ. Διονυσίου Παϊκοπούλου τῷ 1905 ἐγκαινιασθεὶς τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου 1908. Εἶναι λιθόκτιστος καὶ κατὰ πολὺ εὐρυχωρότερος τοῦ παλαιοῦ, ἀπέριττος καὶ ἐστερημένος ἀρχιτεκτονικῶν ἐπιδείξεων. Ἡ μόλις θολουμένη κορυφή του βαστάζεται ἑκατέρωθεν ὑπὸ κιόνων ἐπιστεφομένων ὑπὸ κιονοκράνων Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, φέρει δὲ ἐν μὲν τῷ κέντρῳ τὸν Παντοκράτορα πέριξ δὲ τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς.

Ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ ἐγένετο ὁ κ. Χρῆστος Κότζας, τὴν δὲ ἐσωτερικὴν διακόσμησιν αὐτοῦ συνετέλεσεν ὁ τὸν πατριαρχικὸν οἶκον διακοσμήσας κ. Ἰωάννης Παπαδόπουλος, τῶν ἁγιογραφιῶν ὀφειλομένων εἰς τὸν χρωστῆρα Ἰωασαφαίου μοναχοῦ, ἡ δὲ οἰκοδόμησις ἐστοίχισε λίρας ὀθω-

μανικὰς χρυσᾶς 150). Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον εὑρίσκεται ἡ ἀρχαία εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γεωργίου κατάφορτος ἀναθημάτων, παραπλεύρως δὲ ταύτης κεῖται ἑτέρα χρυσοκέντητος ἐπὶ μεταξίνου ὑφάσματος φέρουσα τὴν ἑξῆς ἀφιέρωσιν:

ΔΕΗCIC HC ΔΟΥΛΗC ΟΥ ΘΟΥ ΖΩΗC ΚΑΙ ΩΝ ΤΕΚΝΩ
ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΤΟC ΑΨΗΕ ΙΟΥΝΙΟΥ 1

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων ναῶν ὑπάρχουσι καὶ δύο μικρὰ παρεκκλήσια. Τὸ ἓν τιμᾶται εἰς μνήμην τῆς Θεομήτορος τῶν Βλαχερνῶν καὶ κεῖται ἀκριβῶς κάτωθεν τοῦ νέου ναοῦ. Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, ὅπερ εἶναι θολωτόν, κατέρχεταί τις διὰ ἐξωτερικῆς μικρᾶς κλίμακος καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον αὐτοῦ διὰ μεγάλης ἐπιστομίου πλακὸς καλύπτεται ἄγνωστον, ὑπόγειον. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τῆς ἁγίας προθέσεως ὑπάρχει μαρμαρίνη πλάξ, πέριξ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκει τις.

† ΤΙC ΠΑΝΑΓΙΑC ΒΛΑΧΕΡΝΑ ΕΝ ΕΤΙ ΑΨΝΘ ΨΕΒΡΟΥΑ...

Ἡ ἐνταῦθα εὑρισκομένη εἰκὼν τῆς παναγίας λέγεται ὅτι εὑρέθη ἐντὸς τῆς γῆς φαίνεται δ' ἀρκούντως παλαιά.

Τὸ ἕτερον παρεκκλήσιον τιμᾶται εἰς μνήμην τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, εἶναι πολὺ νεώτερον, ἄνευ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ διακόσμου, κεῖται δὲ παραπλεύρως τοῦ ἁγιάσματος, ἱδρυθὲν τῷ 1867 ὑπὸ Σεραφεὶμ Λαυριώτου ὡς ἀναφέρει ἡ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου ἐπιγραφή.

Τὸ ἡγουμενεῖον τῆς μονῆς εἶναι παλαιὸν καὶ ἁπλοῦν ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο ὀρόφους ἐκ τεσσάρων δωματίων ἕκαστον. Εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ δευτέρου ὀρόφου, ἥτις εἶναι ἀρκετὰ εὐπρεπής, εὑρίσκεται ἀπὸ τοῦ 1891 τὸ λεύκωμα τῆς μονῆς ἐν ᾧ καταγράφονται τὰ ὀνόματα καὶ αἱ ἐντυπώσεις ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπισκεπτῶν.

Ἐπίσης ὀλίγον χαμηλότερον τοῦ παλαιοῦ ναοῦ ὑπάρχει σειρὰ παλαιῶν οἰκημάτων ὅπου ἄλλοτε ἐκλείοντο οἱ φρενοβλαβεῖς, ἔμπροσθεν δὲ αὐτῶν ὑπὸ τὴν λιθόστρωτον αὐλὴν ὑπάρχουσι δύο παλαιαὶ δεξαμεναὶ πλήρεις ὕδατος, αἵτινες χρησιμεύουσι διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς μονῆς. Ἐπὶ μιᾶς τούτων ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ

ἄνωθεν:

ΟΥCΚΟΥΤΑΡΛΗ CΕΦΕΡ [1]

---

[1] Εἶναι τὸ ὄνομά τοῦ τεχνίτου.

πλαγίως δέ:

ΠΟΥΧΑΓΗΡΑΤ ΚΑΓΗCΕΡΛΗ ΕΝΤΗΡΛΗΚΛΗ
ΤΑΤΖΗ CΕΦΕΡΗΝ ΠΑΠΑΜΗΝ ΑΓΗΒΑCΗΑ
Ο ΑΓΗΟC ΓΕΟΡΓΗΟC 1784

Εἰς τὴν μονὴν εὑρίσκονται καὶ τὰ ἑξῆς ἅγια λείψανα.

Ἡ χεὶρ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, μέρος τῆς χειρὸς τῆς ὁσίας Εὐγενίας καὶ διάφορα ἄλλα μικρὰ τεμάχια τῶν ἁγίων, Χαραλάμπους, Δαμιανοῦ, Χριστοφόρου, Μερκουρίου, Παρασκευῆς, Τρύφωνος, Φιλαρέτου, Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, Στεφάνου καὶ Βαρβάρας.

5. *Κατάλογος Ἡγουμένων τῆς μονῆς.*

1. *Ἡσαΐας* ὁ καὶ κτίτωρ τῆς μονῆς 1752—1781.
2. *Ἄνθιμος* ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ τοῦ Δ'. κατὰ Μάϊον τοῦ 1781.
3. *Μελέτιος* ἀναφερόμενος εἰς ἔγγραφον εὑρισκόμενον ἐν τῇ μονῇ φέρον χρονολογίαν 26 Φεβρουαρίου 1791.
4. *Ἀρσένιος* ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ σιγιλλίῳ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. τῷ 1807.
5. *Αὐξέντιος* ἀναφερόμενος ἔν τινι ἐγγράφῳ εὑρισκομένῳ ἐν τῇ μονῇ ὑπὸ ἡμερ. 25 Αὐγούστου 1816.
6. *Θεοφάνης Πάσχος* (τὸ α'.)
7. *Διονύσιος*
8. *Ἰωακεὶμ* ἡγουμενεύσας μέχρις Ὀκτωβρίου τοῦ 1832. (Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνευ χρόνου ἡγουμενείας ἀναφέρονται εἰς τὸν διορισμὸν τὸ β' τοῦ Θεοφάνους).
9. *Θεοφάνης Πάσχος* (τὸ β'.) ἀπὸ Ὀκτωβρ. 1832—Ἰουνίου 1842.
10. *Ἀγαθάγγελος* ἀπὸ Ἰουλίου τοῦ 1842.
11. *Πορφύριος Π. Ἀνδρέου* ἀπὸ Ἰουνίου 1852—Μαρτίου 1864.
12. *Σεραφεὶμ Γεωργίου* κατὰ Μάρτιον τοῦ 1864
13. *Ἀρσένιος Ρουφογάλης* —1895.
14. *Διονύσιος Παϊκόπουλος* ἀπὸ τοῦ 1895—Νοεμβρίου 1936.
15. *Κλεόνικος Γεωργίου* ἀπὸ Νοεμβρίου 1936 καὶ ἐντεῦθεν.

Ἐκ τῶν ἡγουμένων μνείας ἄξιοι, ἐκτὸς τοῦ ἱδρυτοῦ Ἡσαΐου, εἶναι ὁ Θεοφάνης Πάσχος δὶς ἡγουμενεύσας καὶ πολλὰς ἐπισκευὰς καὶ ἀνα-

καινίσεις ποιησάμενος καθὼς καὶ ὁ ἀείμνηστος Παϊκόπουλος ὁ ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ἡγουμενεύσας καὶ πολλὰ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς μονῆς μοχθήσας[1].

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Μ. ΜΑΛΕΤΣΚΟΣ

[1] Περὶ τοῦ ἡγουμένου Διονυσίου Παϊκοπούλου ἴδε: α') Ἐγκυκλοπαιδικὸν Ἡμερολόγιον Σ. Ζερβοπούλου 1937, σελ. 209—214, β') Γεωργ. Παπαδοπούλου Μεγάλου πρωτεκδίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας: Λόγος Ἐπικήδειος ἐκπεφωνημένος κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ ἀειμνήστου Διονυσίου Παϊκοπούλου Ἡγουμένου τῆς ἐν Πριγκίπῳ Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Κουδουνᾶ) ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς μονῆς τῇ 7 Νοεμβρίου 1936.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, ΜΕΣΟΜΗΔΗΣ ΚΑΙ ΝΟΝΝΟΣ

Τοῦ Μεσομήδους, τοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ζήσαντος, μεμαρτυρημένως γνήσιος ὕμνος εἶνε μόνος ὁ *Εἰς Νέμεσιν*, ὡς εἶπον καὶ ἀλλαχοῦ (Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΔ', 1938, σ. 355, 364, 366-367) Τοῦτον γινώσκει καὶ μιμεῖται ὁ Συνέσιος, ὡς ἔδειξα (αὐτόθι), ἀλλ' ὑπ' οὐδενός, καθ' ὅσον γινώσκω, παρετηρήθη, ὅτι καὶ ὁ Νόννος ἐν τοῖς Διονυσιακοῖς φαίνεται γινώσκων αὐτόν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ διαλάβω περὶ τούτου, καλὸν νομίζω νὰ εἴπω ἄλλα τινὰ ἀγνοηθέντα ὑπὸ τῶν γραψάντων περὶ τοῦ ὕμνου τοῦ Μεσομήδους.

Τὸν ὕμνον ἐξέδωκαν ἄλλοι τε καὶ ὁ Jan ἐν Mus. script. gr. σ. 468 κέξ., ὁ Wilamowitz ἐν Griech. Verskunst σ. 604 καὶ ὁ Horna ἐν Sitzungsber. der Akad. der Wissensch. in Wien 1928, ἀρ. 207, σ. 38, καθ' ὃν παρατίθεμαι καὶ ἐγὼ αὐτὸν ἐνθάδε μετά τινων προσθηκῶν καὶ μεταβολῶν.

Νέμεσι, πτερόεσσα, βίου ῥοπά,
κυανῶπι θεά, θύγατερ Δίκας,
ἃ κοῦφα φρυάγματα θνατῶν
ἐπέχεις ἀδάμαντι χαλινῷ,
ἔχθουσα δ' ὕβριν ὀλοὰν βροτῶν
μέλανα φθόνον ἐκτὸς ἐλαύνεις.
ὑπὸ σὸν τροχὸν ἄστατον, ἀστιβῆ
χαροπὰ μερόπων στρέφεται τύχα,
λήθουσα δὲ πὰρ πόδα βαίνεις.
γαυρούμενον αὐχένα κλίνεις,
ὑπὸ πῆχυν ἀεὶ βίοτον μετρεῖς,
νεύεις δ' ὑπὸ κόλπον ὀφρῦν ἀεί,
ζυγὰ καὶ μέτρα κρατοῦσα.
ἵλαθι, μάκαιρα, δικασπόλε,
Νέμεσι, πτερόεσσα, βίου ῥοπά.
Νέμεσιν θεὸν ᾄδομεν ἀφθίταν,
Νίκην τανυσίπτερον, ὀμβρίμαν,
νημερτέα καὶ πάρεδρον Δίκας,
ἃ τὰν μεγαλανορίαν βροτῶν
νεμεσῶσα φέρει κατὰ Τάρταρον.

5 ἔχουσα V.—6 ἐκτὸς ἐλαύνεις om. V.—[9 πὰρ πόδα et Synes. παρὰ πόδας Greg Cypr. Cod. Leid XII, 81, Apostol. VIII, 60 b, XII, 6].—11 βιοτὰν κρατεῖς Synes. Suid.—12 κόλπον ἀεὶ κάτω ὄφρυν VN

κόλπον ὀφρὺν *κάτω* Bellermann [Bergk] *κόλπον* ὄφρυν ἀεὶ Wil. —ζυγὸν μετὰ χεῖρα NV μετρὰ (sic. Mon. Par. 2458.—Θεῶν *αἰ*δομένα φθιταν NV (φθιτὰν V) corr. Bellermann ἄφθιτον Wil.—δίκαν corr. Hermann.—20 νεμέσεως ἀφαιρεῖς καὶ ταρτάρου codd. corr. Bellermann: φέρεις, φέρει Wil [Cf. Sch. Eur. Phoen. 183 *Νέμεσις*· θεὰ παρ' Ἕλλησι τιμωρουμένη τοὺς μεγαλαύχους. τουτέστιν, ὦ θεὰ *νεμεσῶσα*... τοὺς *ἀλαζόνας*]. [7—8 Lydus De mens. 184 wü.].

Ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ἡ σειρὰ τῶν στίχων τοῦ ὕμνου εἶνε τεταραγμένη. Τὸ ποίημα ἤρχετο ἀπὸ τοῦ 16 στίχου «*Νέμεσιν θεὸν ᾄδομεν ἀφθίταν*», εἵποντο οἱ στίχοι «*Νίκην τανυσίπτερον — κατὰ Ταρτάρου* (17-20) καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἦτο τὸ προοίμιον τοῦ ὕμνου, εἶτα δ' ἠκολούθει τὸ *κύριον* μέρος αὐτοῦ ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ στίχου «*Νέμεσι, πτερόεσσα, βίου ῥοπὰ*» καὶ λῆγον εἰς τὸν αὐτὸν στίχον (1—15). Πρὸς τοὺς στίχους *Νέμεσιν* θεὸν *ᾄδομεν* ἀφθίταν, | Νίκην *τανυσίπτερον*, ὀμβρίμαν» παραβάλλω τὸν ΛΒ' Ὁμηρικὸν ὕμνον «Μήνην *ἀείδειν τανυσίπτερον* ἔσπετε Μοῦσαι | *κλπ.*». Ὅτι δ' οἱ στίχοι «*ἵλαθι* μάκαιρα, δικασπόλε, | *Νέμεσι*, πτερόεσσα, βίου ῥοπὰ» (14—15) ἦσαν τὸ τέλος τοῦ ὕμνου, δεικνύουσιν ἄλλοι ὕμνοι, οἷον ὁ Κ' Ὁμηρικὸς Ὕμνος εἰς Ἥφαιστον, ἀρχόμενος μὲν ἀπὸ τοῦ «Ἥφαιστον κλυτόμητιν ἀείδεο, Μοῦσα λίγεια», λήγων δ' εἰς τὸν στίχον (8) «*ἀλλ' ἵληθ'* Ἥφαιστε· δίδου δ' ἀρετήν τε καὶ ὄλβον» καὶ ὁ βραχύτατος ΚΓ' εἰς Δία, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ «Ζῆνα θεὸν τὸν ἄριστον *ἀείσομαι καὶ* μέγιστον», καὶ λήγων εἰς τὸν στίχον «*ἵληθ'*, εὐρύοπα, Κρονίδη, κύδιστε, μέγιστε».

Νομίζω, ὅτι ὁ Μεσομήδης ποιῶν τὸν ὕμνον τοῦτον ἔλαβεν ἔν τισι πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Εὐριπίδην. Παρὰ τούτῳ λέγει ἡ Ἀντιγόνη Φοιν. 182 κέξ.

> Ἰώ, | *Νέμεσι* καὶ Διὸς βαρύβρομοι βρονταί,
> κεραυνῶν τε φῶς αἰθαλόεν, σύ τοι
> *μεγαλανορίαν ὑπεράνορα* κοιμίζεις.

Μιμούμενος ὁ Μεσομήδης λέγει

> 16 *Νέμεσιν* θεὸν ᾄδομεν ἀφθίταν,
> 19 ἃ *τὰν μεγαλανορίαν βροτῶν*
> 20 νεμεσῶσα φέρει κατὰ Ταρτάρου.

Ἡ μίμησις εἶνε προφανής, καὶ ἡ λέξις *μεγαλανορίαν* τοῦ Μεσομήδους βεβαιοῖ τὴν παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ γραφὴν *μεγαλανορίαν*, ἣν πολλοὶ φιλόλογοι μετέβαλον εἰς *μεγαλαγορίαν* κατὰ τὸν Valckenaer, προσκρούοντες εἰς τὴν ῥῆσιν «*μεγαλανορίαν ὑπεράνορα*». Ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης ἐν τῇ

ἐκδόσει τῶν Φοινισσῶν σ. 285—286 διαλαμβάνων περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς γραφῆς λέγει: « . . . Μόνος ὁ Ἑρμᾶννος, ὁ πρότερον ἀποδεχθεὶς τὴν διόρθωσιν, μεταγνοὺς ἔπειτα ἐξέδωκε τὸ «μεγαλανορίαν» λέγων ὅτι τὸ «μεγαλανορίαν ὑπεράνορα», εἰρημένον κατὰ τὰ παρὰ τοῖς τραγικοῖς *εὐπήχεις χεῖρες, καλλίπηχυς βραχίων, καλλίχειρες ὠλέναι κτλ.*, ἔρρωται. Ἀλλ' ἀποκρούει ὁ Γεέλιος τὰ παραδείγματα ταῦτα ὡς ἀλλότρια, ὡς οἰκεῖον δέ, λέγει, παράδειγμα θὰ ἐθεώρει ἂν εἶπέ τις Ἕλλην *εὐπήχεις πήχεις, καλλίχειρες χεῖρες* κττ. Ἀλλ' οὐδ' ἡ ἄλλως ἐμπειρικὴ αὕτη ἀξίωσις τοῦ Γεελίου εἶνε δικαία, ἀφ'οὗ τὸ «πήχεις» καὶ τὸ «χεῖρες» δὲν «εἶνε σύνθετα. Ἄλλως δὲν ἐννοοῦμεν ἡμεῖς διὰ τί δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἑλληνιστὶ π. χ. *παρήγορος προσηγορία, κακοφυὴς παραφυάς, φιλανδρία ἄνανδρος*, κττ., ἅτινα ἔχουσι λογικῶς τε καὶ γλωσσικῶς ἄριστα, ὅταν τὰ ἀπαιτῇ ὁ λόγος Καὶ ὁ Κλότσιος ἐτήρησε τὴν γραφὴν τῆς παραδόσεως... ἀλλ' οὐχὶ καὶ πειστικόν τι ὑπὲρ αὐτῆς εἰπών».

Πάντως πειστικὸν περὶ τῆς παραδεδομένης γραφῆς παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ εἶνε, ὡς εἶπον, τὸ ἀγνοούμενον ὑπὸ τῶν φιλολόγων χωρίον τοῦ Μεσομήδους. Ἐμνημόνευσα δὲ τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Δ. Βερναρδάκη, ὅπως δείξω, ὅτι καὶ οὗτος οὐδὲν προσέθηκεν εἰς ὅσα ὀρθῶς εἶπεν ὁ Hermann. Οὐδ' ἔχει σημασίαν τινά, ὅτι αἱ λέξεις *χεῖρες* καὶ *πήχεις* δὲν εἶνε σύνθετοι.

Κατὰ γνωστοτάτας χρήσεις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶπεν ὁ Εὐριπίδης «*μεγαλανορίαν ὑπεράνορα*», ὡς εἶπεν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ καὶ «*βαρύβρομοι βρονταί*», καὶ Ἑκ 65—67 «*βραδύπουν ἤλυσιν ἄρθρων*», καὶ Ἀνδρ. 652—653 «*οὗ πεσήματα* | πλεῖσθ' Ἑλλάδος *πέπτωκε δοριπετῆ* νεκρῶν», καὶ Ἰφ. Τ. 144 «*δυσθρηνήτοις* ὡς *θρήνοις* ἔγκειμαι», καὶ Ἱκ. 603 κέξ. «εἰ δ' *ἀρείφατοι φόνοι* μάχαι *στερνοτυπεῖς* τ' . . . *κτύποι* φανήσονται», καὶ Ἡρ. 1070 «*ἀπόκρυφον* δέμας ὑπὸ μέλαθρον *κρύψω*», καὶ Φοιν. 1055 κέξ. «τᾶς ἀγρίας ὅτε | *δυσξενέτου ξυνετὸν* μέλος ἔγνω | Σφιγγὸς ἀοιδοῦ κτέ.», καὶ 1549 «*πόδα σὸν τυφλόπουν*», καὶ Τρῳ. 232 «*ταχύπουν ἴχνος*», καὶ Ἀνδρ. 714 «*ἄπαιδας* ἡμᾶς δεῖ καταστῆναι *τέκνων*»; *κλπ.*

Πρβ. ἔτι καὶ «*βοῶν ἐπιβουκόλος ἀνήρ*», «*αἰπόλος αἰγῶν*», «*συῶν συβόσια*», «*ποδάνιπτρα ποδῶν*», «*εὔπαις γόνος*», «*εὔπαιδα ... υἱέα* Πηνελόπης», «ἡ τῶν νεογνῶν *τέκνων παιδοτροφία*», «*ἄπαις γνησίων παίδων*», «*ἄσκευον ... ἀσπίδων τε καὶ στρατοῦ*», «*ἀρτίως νεοσφαγής*», «*καιρὸς εὔκαιρος*», «*νεωσοίκους ᾠκοδομήσαμεν*», «*νεωσοίκους τε ᾠκοδομησάμεθα*» *κλπ.*

Τὸ ἐπίθετον τῆς Νεμέσεως *πτερόεσσα* ἔλαβεν ὁ Μεσομήδης παρὰ δοκίμων ποιητῶν Ὁ Σοφοκλῆς λέγει περὶ τῆς Σφιγγὸς Οἰδ. Τ. 508 «φανερὰ γὰρ ἐπ' αὐτῷ *πτερόεσσ' ἦλθε κόρα* | ποτέ, κτέ.», καὶ ὁ Εὐριπίδης περὶ τῆς αὐτῆς Φοιν. 1018 κέξ. «ἔβας, ἔβας | ὦ *πτεροῦσσα*, γᾶς λόχευμα | νερ-

τέρου τ' ἐχίδνας, | Καδμείων ἁρπαγά, κτἑ.» καὶ 1041 «ἁ *πτεροῦσσα παρθένος*». Ἔχω δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Μεσομήδης λέγων «Νέμεσι πτερόεσσα, βίου ῥοπά, κυανῶπι θεά, θύγατερ Δίκας» μιμεῖται τὸ μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Εὐριπίδου «ἔβας, ἔβας, κτἑ.», γενεαλογῶν καὶ αὐτὸς τὴν Νέμεσιν, ὡς ὁ τραγικὸς ποιητὴς γενεαλογεῖ τὴν Σφίγγα, ἡ δὲ ῥῆσις τοῦ Μεσομήδους «*βίου ῥοπὰ*» ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τοῦ Εὐριπίδου «*Καδμείων ἁρπαγά*».

Ἔχει δὲ ὁ Μεσομήδης τὸ ἐπίθετον *πτερόεσσα* καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι εἰς Σφίγγα Ἀνθ. Παλ. ΙΔ', 63, 3 «πτερόεσσα μὲν ἦν τὰ πρόσω γυνά». Περὶ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου τοῦ Μεσομήδους θὰ γράψω διεξοδικῶς ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

Ὁ *χαλινός*, δι' οὗ ἡ Νέμεσις ἐπέχει «κοῦφα φρυάγματα θνατῶν» (στ. 3—4) ἐλήφθη ὡσαύτως παρὰ τοῦ Εὐριπίδου λέγοντος Βάκχ. 386—388 «*ἀχαλίνων στομάτων* | *ἀνόμου τ' ἀφροσύνας* | *τὸ τέλος δυστυχία*». Τοῦτο κατεῖδεν ὁ Συνέσιος καὶ εἶπεν ἐν τῷ ἐπιγράμματι Ἀνθ. Πλαν. 223.

Ἡ Νέμεσις προλέγει τῷ πήχεϊ τῷ τε χαλινῷ
μήτ' ἄμετρόν τι ποιεῖν μήτ' ἀχάλινα λέγειν

(ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν *Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου*, μέρ. Β',=Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΔ', 1938, σ. 366) Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Νόννῳ περὶ τῆς Νεμέσεως ΜΗ', 385—386 ὅτι « . . . διέρχεται ἕδρανα κόσμου | *ἀνέρας ὑψιλόφους ἀλύτῳ σφίγγουσα χαλινῷ*». Πρβ. καὶ Ὀρφ. Ὕμν. 61 Abel « . . . οὐδέ σε λήθει | *ψυχὴ ὑπερφρονέουσα λόγων ἀδιακρίτῳ ὁρμῇ*».

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Νέμεσις ταυτίζεται ὑπό τινων καὶ πρὸς τὴν Ἀδράστειαν (ἴδ. Νόννον ἐν τοῖς ἔπειτα), ὁ Μεσομήδης λέγων πρὸς τὴν Νέμεσιν (στ. 7) «*μέλανα φθόνον ἐκτὸς ἐλαύνεις*» μιμεῖται τὸν Εὐριπίδην, παρ' ᾧ φέρεται Ῥήσῳ 342—343 «*Ἀδράστεια μὲν ἁ Διὸς παῖς* | *εἴργοι στομάτων φθόνον*».

Παρατίθεμαι ἐνθάδε καὶ ἀναθηματικὸν ἐπίγραμμα γεγραμμένον εἰς στήλην εἰκονίζουσαν ἐν ἀναγλύφῳ τὴν Νέμεσιν πτερωτὴν καὶ παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς τροχόν, ὄφιν καὶ ἄνθρωπον πρηνῆ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ στήλη εὑρέθη ἐν Πειραιεῖ καὶ νῦν ἀπόκειται ἐν τῷ Λούβρῳ τῶν Παρισίων. Περὶ τοῦ ἐπιγράμματος διέλαβεν ὁ J. Delamarre ἐν Revue de philologie XVIII, 1894, σ. 226 κἑξ., ἔχει δὲ τοῦτο κατὰ τὸν ἐκδότην οὕτως:

Εἰμὶ μέν, ὡς ἐσορᾶς, Νέμεσις μερόπων ἀνθρώπων,
εὔπτερος, ἀθανάτα, κύκλον ἔχουσα πόλου·
πωτῶμαι δ' ἀνὰ κόσμον ἀεὶ πολυγηθεῖ θυμῷ
δερκομένα θνατῶν φῦλον ἀεὶ γενεῶν·
ἀλλά με σεμνὸς ἀνὴρ τεῦξες σοφὸς Ἀρτεμίδωρος
στῆσεν ἐπ' εὐχωλαῖς λαϊνέοισι τύποις.

Ὁ χαράκτης παρέλιπε τὸ προσγεγραμμένον ἰῶτα, ἔγραψε δὲ καί τινας λέξεις οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς εἶνε δυνατὸν νὰ ἴδῃ τις ἐν τῇ εἰκόνι τῆς στήλης τῇ κατακεχωρισμένῃ εἰς τὸ Dictionnaire des antiquités Grecques et Romaines τῶν Daremberg καὶ Saglio ἐν λέξει Nemesis (IV, 1, σ. 54). Ὑπὸ τοῦ ἐκδότου οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, μόνον παρατηρεῖται, ὅτι ἐγράφη ἐν στίχῳ 5 «*τεῦξες*», προστεθέντος τοῦ τελικοῦ σῖγμα, ἐπειδὴ ἡ ἑπομένη λέξις «*σοφὸς*» ἄρχεται ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ γράμματος, καὶ ὅτι ἴσως ἀναγνωστέον εἶνε «*τεύξα*ς» ἀντὶ τοῦ «*τεῦξες*». Ἀλλ' ἀντὶ νὰ «*πολυγηθεῖ*» δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ «*πολυγηθέι*», καὶ τὸ «*κύκλον ἔχουσα πόλου*» νὰ ἑρμηνευθῇ «ἔχουσα τὸν κύκλον τοῦ οὐρανοῦ, τὸν σύμπαντα κόσμον καθόλου», οὐχὶ δ' ὡς ἑρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τοῦ ἐπιγράμματος, ὅτι δηλοῖ τὸν πόλον, ὃν φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡ Νέμεσις. Ὑπὲρ τῆς γνώμης μου ταύτης συνηγορεῖ ὁ Νόννος λέγων περὶ τῆς Νεμέσεως ΜΗ', 384—385 «δαίμονος ἱπταμένης αὐτάγγελος, *ὅττι καὶ αὐτὴ* | *τέτραχα μοιρηθέντα διέρχεται ἕδρανα κόσμου*». Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ ἡ Νέμεσις ἔχει τὸ ἐπίθετον *εὔπτερος*.

Παρὰ τῷ Νόννῳ ἡ Νέμεσις οἰκεῖ παρὰ τὸ ὄρος Ταῦρον, ἔχει δὲ ἅρμα συρόμενον ὑπὸ γρυπῶν. Ὁ Νόννος, ὡς φαίνεται, γινώσκει τὸ ποίημα τοῦ Μεσομήδους. Πρβ. Μεσομήδη 1 «*βίου ῥοπὰ*» καὶ Νόνν. Διον. ΜΗ', 381 «*βίου στροφόωσα πορείην*»· Μεσομ. 3—4 «*ἃ κοῦφα φρυάγματα βροτῶν* | *ἐπέχεις ἀδάμαντι χαλινῷ*». καὶ Νόνν. 386 «*ἀνέρας ὑψιλόφους ἀλύτῳ σφίγγουσα χαλινῷ*» Μεσομ. 19 «*τὰν μεγαλανορίαν βροτῶν*» καὶ Νόνν 388 «*ἀγήνορα φῶτα*» καὶ 379 «*πάντας ἀγήνορας*». Παρατίθεμαι ἐνθάδε καὶ τὰ τοῦ Νόννου περὶ τῆς Νεμέσεως Διον ΜΗ', 375 κἑξ.

. . . . Νέμεσιν δὲ μετήιεν· εὗρε δὲ κούρην
ὑψινεφῆ παρὰ Ταῦρον, ὅπῃ παρὰ γείτονι Κύδνῳ
παῦσε Τυφαονίης ὑψαύχενα κόμπον ἀπειλῆς·
καὶ τροχὸς αὐτοκύλιστος ἔην παρὰ ποσσὶν ἀνάσσης
σημαίνων, ὅτι πάντας ἀγήνορας εἰς πέδον ἕλκει
ὑψόθεν εἰλυφόωσα δίκης ποινήτορι κύκλῳ
δαίμων πανδαμάτειρα, βίου στροφόωσα πορείην·
ἀμφὶ δέ οἱ πεπότητο παρὰ θρόνον ὄρνις ἀλάστωρ,
γρὺψ πτερόεις, πισύρων δὲ ποδῶν κουφίζετο παλμῷ

δαίμονος ἱπταμένης αὐτάγγελος, ὅττι καὶ αὐτὴ
τέτραχα μοιρηθέντα διέρχεται ἕδρανα κόσμου,
ἀνέρας ὑψιλόφους ἀλύτῳ σφίγγουσα χαλινῷ,
ἀντίτυπον μίμημα, καὶ ὡς κακότητος ἱμάσθλῃ,
ὥς τροχὸν αὐτοκύλιστον, ἀγήνορα φῶτα κυλίνδει.

Ἡ Ἄρτεμις εἶπε πρὸς τὴν Νέμεσιν τὰς λοιδορίας τῆς Αὔρας καὶ παρεκάλεσεν αὐτήν, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν «κερτομέουσαν» (στ. 420). Ἡ Νέμεσις ὡς *Δίκη* ἐθάρρυνε τὴν Ἄρτεμιν καὶ ἀπεκρίνετο πρὸς αὐτήν: 439

ὣς φαμένην θάρσυνε Δίκη καὶ ἀμείβετο μύθῳ· | κτέ.

(ὅτι «ἀγρότις Αὔρη παρθενικὴν ἤλεγξε καὶ οὐκέτι παρθένος ἔσται» 445-446). Ἡ Ἄρτεμις ἀπέρχεται καὶ ἡ Νέμεσις ὡς *Ἀδράστεια* ἔρχεται πρὸς τὴν Αὔραν, στ. 439 κἑξ.

καὶ οὔρεα κάλλιπε κούρη
Ἄρτεμις ἑζομένη κεμάδων τετράζυγι δίφρῳ
καὶ Φρυγίης ἐπέβαινεν· ὁμοζήλῳ δὲ πορείῃ
παρθένος Ἀδρήστεια μετήιε δύσγαμον Αὔρην,
γρῦπας ἁμιλλητῆρας ὑποζεύξασα χαλινῷ·
καὶ ταχινὴ περιφόρητο δι' ἠέρος ὠκέϊ δίφρῳ,
καὶ δρόμον ἐστήριξεν ὑπὲρ Σιπύλοιο καρήνου
Ταντάλίδος προπάροιθε λιθογλήνοιο προσώπου,
πτηνῶν τετραπόδων σκολιοὺς σφίγγουσα χαλινούς·
Αὔρης δ' ἐγγὺς ἵκανεν ἀγήνορος, ὑψίνοον δὲ
αὐχένα δειλαίης ὀφιώδεϊ τύψεν ἱμάσθλῃ,
καί μιν ἀνεστυφέλιξε δίκης τροχοειδέϊ κύκλῳ,
καὶ νόον ἄφρονα κάμψεν ἀκαμπέος· ἀμφὶ δὲ μίτρην
παρθενικῆς ἐλέλιζεν ἐχιδνήεσσαν ἱμάσθλην
Ἀργολὶς Ἀδρήστεια· χαριζομένη δὲ θεαίνῃ
ὥπλισεν ἄλλον ἔρωτα κασιγνήτῳ Διονύσῳ | κτέ.
καὶ Νέμεσις πεπότητο νιφοβλήτῳ παρὰ Ταύρῳ,
εἰσόκε Κύδνον ἵκανε τὸ δεύτερον . . . .

Ὁ Νόννος λέγων 378 «*καὶ τροχὸς αὐτοκύλιστος ἔην παρὰ ποσσὶν ἀνάσσης*» εἶχε πάντως πρὸ ὀφθαλμῶν ἀπεικονίσεις τῶν μεταγενεστέρων χρόνων τῆς Νεμέσεως, ἐν αἷς ὁ τροχὸς εἶνε παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς Περὶ τούτου καὶ περὶ τοῦ πήχεως, τοῦ χαλινοῦ, τοῦ ζυγοῦ κλπ. ἴδ. *Roscher* Lex z. gr. u. röm. Mythol. ἐν λ. *Nemesis* (ὑπὸ G Rossbach), *Daremberg-Saglio* Dictionn. des antiquités etc. IV, 1, σ. 52—55. ἐν λ. *Nemesis* (ὑπὸ A. Legrand).

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΒΛΙΑ ΤΣΕΛΕΜΠΗ

Μετάφρασις καὶ ἔλεγχος τοῦ «Ὁδοιπορικοῦ» (σεγιαχατναμὲ) τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ μετὰ παρατηρήσεων [1]

Ἔπαινος τῆς Θεσσαλονίκης τῆς λεγομένης καθέδρας τοῦ Ἕλληνος βασιλέως, τῆς ἐχούσης καὶ ἑβραϊκὰ χωρία μεγάλης πόλεως.

Κατὰ τὰ λεγόμενα καὶ γραφέντα εἰς τὰς ἀξιοπίστους ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Λατίνων, Σέρβων καὶ Κοπτῶν [2] ἱστορικῶν ὁ πρῶτος κτίσας τὴν πόλιν ταύτην εἶναι ὁ προφήτης Σολομὼν —ἐφ' οὗ εἴη ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ— ὅστις ἔβαλε τοὺς ἀγγέλους νὰ μεταφέρουν τὴν μητέρα Μπαλκὶς [3] ἐκ τῆς πόλεως Σαβᾶ καὶ τὸν ἄνεμον νὰ φέρῃ τὸν θρόνον του, ἐνῷ δὲ ἐπεδείκνυε τὸν κόσμον πρὸς θέαν εἰς τὴν μητέρα Μπαλκίς, αὕτη εἶδε κατὰ πρῶτον ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ρωμηῶν, μίαν θέσιν ὑψηλὴν ὀνόματι «Καλλιθέα» (Τεμασαλήκ) [4].

Ἐκεῖ ἔκτισε μέγα ἀνάκτορον, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη εἶναι ἀκόμη φανερά. Ἐκεῖθεν, ἐνῷ μὲ τὴν διαταγὴν τοῦ προφήτου Σολομῶντος ὁ ἄνεμος μετέφερε τὴν σολομώντειον αὐλὴν διὰ τῶν ἀέρων, ἡ μήτηρ Μπαλκίς, εἰς τὴν ὁποίαν ἤρεσε τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ταύτης τῆς Θεσσαλονίκης, ἔβαλε νὰ κτίσουν ἓν παραδείσιον μέγαρον εἰς τὴν θέσιν τῆς Θεσσαλονίκης τὴν καλουμένην Γεδῆ-Κουλὲ (Ἑπταπύργιον), ἡ ὁποία εἶναι ἀκόμη κατά-

---

[1] Συνέχεια ἐκ τοῦ ΙΕ' Τόμου, σελ. 145—181.

Τὸ κείμενον τοῦ Ἐβλιγιᾶ μεταφράζεται ἐνταῦθα αὐτολεξεί, ὅπως φανῇ ποῖαι ἦσαν αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις καὶ ἀντιλήψεις του, τὰς ὁποίας ἀσφαλῶς συνεμερίζοντο καὶ πολλοὶ τῶν ὁμοεθνῶν του «λογίων» καὶ «γραμματιζουμένων» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τούτων τιθεμένων κατὰ μέρος, ἐξ ὅλου τούτου τοῦ περὶ Θεσσαλονίκης κεφαλαίου ὑπολείπονται ἱκαναὶ ἐνδιαφέρουσαι πληροφορίαι, ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τῶν ὁποίων δέον βεβαίως νὰ τίθεται ὑπὸ τὸν προσήκοντα ἔλεγχον, ὡς πράττομεν εἰς τὰς ὑποσημειώσεις.

[2] Ὁ Ἐβλιᾶ ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἀγυρτικῶς εἰς ἀξιόπιστα καὶ σοβαρά, δῆθεν, ἱστορικὰ συγγράμματα παντοδαπῶν ἱστορικῶν, τῶν ὁποίων οὐδὲ πόρρωθεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλαβε γνῶσιν ἐξ ἀναγνώσεως ἢ ἐξ ἁπλῆς ἀκοῆς. Ποιεῖται διάκρισιν «Ρωμηῶν», καὶ Ἑλλήνων ἱστορικῶν, ἀναφέρει Λατίνους, ἐνῷ τοιοῦτοι ἦσαν παντελῶς ἄγνωστοι εἰς τοὺς Τούρκους, ἀκόμη δὲ καὶ Σέρβους (;) καὶ Κόπτας (!). Εἶναι καὶ τοῦτο ἔνδειξις περὶ τοῦ πόσον ὀλίγη πίστις δέον νὰ δίδεται εἰς τὰ γραφόμενά του.

[3] Οὕτω καλοῦσιν οἱ Ἄραβες, οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐν γένει οἱ Μουσουλμάνοι τὴν βασίλισσαν τοῦ Σαβᾶ.

[4] Τεμασαλὴκ (temachalik) σημαίνει τόπος ἔχων καλὴν θέαν, ἄρα «Καλλιθέα».

φυτος ἐκ πλατάνων. Πολὺν καιρὸν ὁ προφήτης Σολομῶν κατῴκησεν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Θεσσαλονίκης μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πνεύματα, μὲ τὰ πτηνά, μὲ τὰς νύμφας καὶ μὲ τοὺς δαίμονας. Κατόπιν ὁ προφήτης Σουλεϋμὰν μετέβη μὲ τὸν ἱπτάμενον θρόνον του εἰς τὸν τόπον τοῦ φρουρίου τῆς Καβάλλας, ἐκεῖθεν εἰς τὴν πόλιν Μπουρίτα [1] καὶ εἰς Ἰσλαμπόλ [2], εἰς τὸ μέρος τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐκεῖθεν εἰς τὸ φρούριον Ταρεμπὶ-Ἐφζοὺν [3] εἰς τὸ Μποὺζ-Ντάγ, ἐκεῖθεν εἰς Μπούρς [4], ἐκεῖθεν εἰς Ἀϊδιντζίκ [5], ἐκεῖθεν εἰς Ἀγιὰ-Σολοὺκ (=Ἔφεσον), ἐκεῖθεν εἰς Μπααλμπὲκ τῆς Συρίας, ἐκεῖθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλα μέρη, κτίσας χάριν τῆς Μπαλκὶς εἰς τρεῖς χιλιάδας τόπους ὡραῖα ἀνάκτορα, ἐκπολιτίσας τὴν οἰκουμένην μετὰ τὸν κατακλυσμόν. Ἀκόμη φαίνονται εἰς τόσας καὶ τόσας χιλιάδας μερῶν τὰ κτίρια τῆς ἐκπολιτισθείσης ἐκείνης χώρας.

Κατόπιν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ρετζαΐμ (=Ροβοάμ), υἱοῦ Σολομῶντος, ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ προφήτης Ζαχαρίας ὁ μεγαλεπίβολος καὶ κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς χρόνους τούτου ἐνεφανίσθη ὁ φιλόσοφος Φίλικος, ὅστις καί, προσελκύσας εἰς τὴν πίστιν τὸν Ζαχαρίαν, ἔγινεν ἔνδοξος βασιλεὺς εἰς τὴν χώραν τῶν Ρωμαίων καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ὀχυροῦ τούτου τῆς Θεσσαλονίκης τὸ φρούριον τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν θέσιν ἀνακτόρου τοῦ προφήτου Σολομῶντος, 897 ἔτη πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μωάμεθ [6] καὶ ἔδωκε τὴν διακυβέρνησιν αὐτῆς εἰς τὸν

---

[1] Κατ' ἄλλην γραφὴν «Μπουζέντα». Ἀμφότεραι α ἱγραφαὶ δὲν ἐπιτρέπουν νὰ διαπιστωθῇ ποίαν πόλιν ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Ἐβλιᾶ. Ἐπειδὴ ὅμως κατόπιν ἀναφέρει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐννοεῖ τὸ Βυζάντιον.

[2] Ἰσλαμμπὸλ (=ἄφθονον εἰς Μουσουλμάνους) ἐκάλουν ἄλλοτε οἱ Τοῦρκοι τὴν Κωνσταντινούπολιν, παρηχοῦντες τὸ τουρκικὸν ταύτης ὄνομα (Ἰστάνμπόλ).

[3] Καὶ ἐδῶ τὸ Ταρέμπι-Ἐφζοὺν (τὸ ὁποῖον σημαίνει κατὰ λέξιν «μεγάλη χώρα) εἶναι βεβαίως μία ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς εἰς τὸν Ἐβλιᾶ ἐκτουρκισμοὺς τῶν τοπωνυμίων κατὰ παρήχησιν: Ταρέμπι-Ἐφζοὺν=Ταραμπεζούν, δηλαδὴ Τραπεζοῦς.

[4] «Μποῦρσα» ἔλεγον ἄλλοτε καὶ λέγουν σήμερον οἱ Τοῦρκοι, μετὰ τὴν ἐπὶ Μουσταφᾶ Κεμὰλ γλωσσικὴν μεταρρύθμισιν, τὴν Προῦσαν.

[5] Τὸ Ἀϊδιντζὶκ εἶναι κώμη τῆς Μυσίας, παρὰ τὴν ἀρχαίαν Κύζικον. Σημαίνει δὲ ἡ λέξις «μικρὰ σεληνοφώτιστος». Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη εἰς τὴν κώμην ταύτην, διότι ἐκεῖθεν ἐξεκίνησαν μίαν σεληνοφώτιστον νύκτα ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Σουλεϋμὰν 80 Τοῦρκοι ἐπιβαίνοντες σχεδίας καὶ διεπεραιώθησαν εἰς Τζύμπην τῆς ἀπέναντι θρακικῆς παραλίας τῆς Προποντίδος, ἀρχίσαντες οὕτω τὰς ἐν Εὐρώπῃ τουρκικὰς κατακτήσεις. Ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου τὸ Ἀϊδιντζίκ, σήμερον ὅλως ἄσημον, ἦτο ἄλλοτε σημαντικὴ τουρκικὴ κωμόπολις.

[6] Λαμβάνοντες τὰ 897 ἔτη ὡς σεληνιακά, ἤτοι ὡς 870 ἡλιακὰ καὶ προσθέτοντες ταῦτα εἰς τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Μωάμεθ τὸ 571 μ. Χ. εὑρίσκομεν ὅτι ὁ Ἐβλιᾶ θεωρεῖ τὴν Θεσσαλονίκην κτισθεῖσαν τὸ 299 π. Χ. ἤτοι πλανᾶται μόνον κατὰ 16 περίπου ἔτη, ἀφοῦ γενικῶς θεωρεῖται ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἱδρύθη τῷ 315 π. Χ.

εὔελπιν υἱόν του, τὸν βασιλόπαιδα Σελανίκ, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου καὶ ὀνομάζεται αὕτη ἀκόμη, καὶ λέγουν ἡ «διάσημος Σελανίκ», παρονομάζοντες αὐτὴν ἐκ τοῦ Σελανίκ Οἱ Ἑβραῖοι ὅμως λέγουν Σελενὶκ (Chélénik). Εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν λέγουν . . . . . εἰς δὲ τὴν φραγκικὴν . . . . Συνελόντι δ' εἰπεῖν, τὸ ἀνεκτίμητον φρούριον, ἀναπτυχθὲν καὶ ἐκπολιτισθὲν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων, ἀπέβη πόλις πολυκατοίκητος καὶ λιμὴν μεγαλώνυμος. Διότι ὅταν οἱ Ἑβραῖοι ἔκοψαν τὸν προφήτην Ζαχαρίαν εἰς δύο διὰ πρίονος, ἀπὸ τῆς κορυφῆς, ἡ σφραγὶς τῆς προφητικῆς ἀποστολῆς καὶ τὸ χαλιφικὸν στέμμα εἶχον περιέλθει εἰς τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν, ὅταν δὲ ἐκάλεσε τὴν ἑβραϊκὴν φυλὴν εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν, ὁ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κακὸς βασιλεύς, ὅπως συζευχθῇ τὴν κατηραμένην θυγατέρα του, ὀνόματι . . . . . ἐζήτησε φετβᾶν (=ἱερονομικὴν γνωμοδότησιν) ἀπὸ τὸν προφήτην Ζαχαρίαν, οὗτος δὲ ἐδήλωσεν ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸν ὑπὸ τῆς θρησκείας μας καὶ δὲν ἐξέδωκε τὸν φετβᾶν. Τότε ἡ ἰουδαϊκὴ φυλὴ ἐξηγέρθη καὶ ἠρώτησε: «Ἡ Μαρία ἡ Μήτηρ [1] πῶς ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν ἄνευ πατρός, ἐνῷ ἦτο ἁγνὴ παρθένος;» καὶ λαβοῦσα ἀφορμὴν ἐκ τούτου ὡδήγησε τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν εἰς τὸ χωρίον Σαμπασαχά [2], παρὰ τὴν πόλιν Ναμπλοὺς (Νεάπολιν), εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς σταθμοῦ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου καὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Καὶ τὴν μὲν κεφαλήν του ἔθαψαν εἰς τὸ ἐν τῇ ἱερᾷ Δαμασκῷ τζαμίον τῶν Ὀμεϊαδῶν, τὸ δὲ ἱερὸν σκῆνος τοῦ ἀπέθεσαν εἰς ἓν ὑπόγειον τοῦ ἐν Σαμπασατᾷ ναοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ Μπαχτ-εν-Νάσρ, ὅστις εἶχε προηγουμένως φέρει εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν, ἀκούσας, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐθανάτωσαν τὸν Ζαχαρίαν ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ Κουρδιστὰν μὲ τὸν ἐκ πεντακοσίων χιλιάδων Ρωμηῶν [3] στρατόν του καὶ ἦλθεν ἐκ τοῦ Κουρδιστὰν εἰς Χαλέπιον, Δαμασκὸν καὶ Ἱερουσαλήμ, ὅπως λάβῃ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος τοῦ προφήτου Ζαχαρίου καὶ διαπεράσας διὰ τῶν ὀδόντων τοῦ ἀκανθωτοῦ ξίφους τῶν Κούρδων πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων Ἑβραίων, τὸ αἷμα τῶν ὁποίων ἔρρευσεν ἐκ πάσης πόλεως ὡς οἱ ποταμοὶ Σεϊχάν, Δζεϊχοὺν [4] καὶ Ἐρτζεριάν, ἦλθε

---

[1] Οὕτω (ἤτοι Μεριὲμ-ἀνᾶ) καλεῖται ἐν τῇ μουσουλμανικῇ θρησκείᾳ ἡ Θεομήτωρ.

[2] Κατ' ἄλλην γραφὴν «Σαμπασατᾶ», τὸ ὁποῖον πλησιάζει πρὸς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ Σεβαστήν, ἥτις εἶναι ἡ ἄλλοτε Σαμάρεια.

[3] Παράδοξος βεβαίως ὁ στρατὸς οὗτος ἐκ 500.000 Ἑλλήνων (;) τοῦ Κουρδιστάν. Κατωτέρω τὸ κείμενον τοῦ Ἐβλιᾶ ἀναφέρει Κούρδους. Ἴσως λοιπὸν νὰ πρόκειται περὶ ἑνὸς ἀπὸ τὰ συνήθη παροράματα τοῦ Ἐβλιᾶ, γράψαντος «Ρούμ», ἀντὶ «Κιούρτ» (Κοῦρδοι).

[4] Εἶναι οἱ ἐν Κιλικίᾳ ποταμοὶ Πύραμος καὶ ὁ Σάρρος.

καὶ εἰς τὴν μεγάλην πόλιν Σαφὲδ (Safed) καὶ εἰς μίαν ἡμέραν ἔσφαξε 170.000 Ἰουδαίους μὲ τὰ παιδία καὶ τὰς οἰκογενείας των. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ βράχοι μαρτυροῦν, ὅτι αἷμα ἰουδαϊκὸν ρέει εἰς πλείστους χειμάρρους τῆς πόλεως Σαφέδ.

Οἱ ἐκ τῆς σφαγῆς διασωθέντες [1] Ἑβραῖοι, ἀνερχόμενοι εἰς πολλὰς χιλιάδας, διέφυγον διὰ πλοίων ἐκ τῶν λιμένων τοῦ Καλέϊ-Γιάφα (Ἰόπης) τῆς Ἀσκάλωνος, τῆς Ἄκκια (Πτολεμαΐδος), τῆς Σάϊδα (Σιδῶνος), τῆς Βηρυτοῦ καὶ τῆς Χαλιλὲ [2] καὶ ἦλθον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ταύτην καὶ μὲ μυριάδας σατανικῶν πανουργιῶν [3] καὶ δόλων εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον τῆς Θεσσαλονίκης καί, καταστρέψαντες ἐν μιᾷ νυκτὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον, ὅπερ κατεῖχεν ἐπὶ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ὠνόμασαν τὴν Θεσσαλονίκην «Οἶκον τῶν Ἰουδαίων» [4]. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε καὶ εἷς βασιλεὺς Ἑβραῖος ἀνήκων εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Καραΐ [5], ὅστις συμφωνήσας μετὰ τῶν ἐν Χίῳ τοῦ Αἰγαίου ἀπίστων Γενουαίων ἔγινεν ἀνεξαρτήτως κύριος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη οἱ Ἑβραῖοι ἐκυριάρχησαν τῆς Θεσσαλονίκης, μηδενὸς Ἑβραίου ὑπολειφθέντος εἰς τὴν Ἱερὰν χώραν. Πληρωθείσης οὕτω τῆς Ρούμελης ἐξ Ἑβραίων, οἵτινες ἔλεγον «ἡ Θεσσαλονίκη μας», ὁ ἐκ τῶν Ρωμηῶν βασιλέων Ἀγαστὰς (Aghachtach) [6], ἐξελθὼν ἐκ τῆς πόλεως Μακεδονίας, ἤτοι ἐκ τῆς πόλεως «Φίλιμπε» [7] καὶ μὲ στρατὸν ἑξάκις ἑκατοντακισχιλίων ἀπίστων Ρωμηῶν, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτήν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου οἱ Φράγκοι Γενουαῖοι ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην μὲ χίλια πλοῖα καὶ ἐβοήθησαν τοὺς Ἑβραίους, οὕτως ὥστε οἱ Ρωμηοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὕρουν νίκην εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Τέλος ἐπειδὴ οἱ Γενουαῖοι εἶναι ἔθνος χριστιανικὸν καὶ ἀναγινώσκουν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐμεσολάβησαν μεταξὺ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ καὶ ἐπέτυχον συνεννόησιν μετα-

---

1 Ἡ ἀραβικὴ ἔκφρασις εἶναι ἐνταῦθα «μπακιγὲτ-οὺλ-σέϊφ» δηλαδὴ «οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τοῦ ξίφους».

2 Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης διορθώνει «Δζεμπλέ».

3 Τὸ κείμενον λέγει «cheitanlik», τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «διαβολιά» τῆς δημοτικῆς.

4 Ποία πίστις πρέπει νὰ δίδεται εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ Ἐβλιγιᾶ δεικνύει καὶ ἡ σοβαροφανὴς αὐτὴ πληροφορία του περὶ Ἑλλήνων (;) ἱστορικῶν.

5 Κατ' ἄλλην γραφὴν «Καραγί». Πρόκειται περὶ τῶν Καραϊτῶν λεγομένων Ἑβραίων, οἵτινες ἀνήκουν εἰς ἰδιαιτέραν αἵρεσιν.

6 Κατ' ἄλλην γραφὴν «Agachtoch». Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ Αὐγούστου, ἀναμιγνυομένου καὶ αὐτοῦ εἰς τὰ περὶ Ἑβραίων Θεσσαλονίκης.

7 «Φίλιμπε» ὀνομάζουν οἱ Τοῦρκοι τὴν Φιλιππούπολιν.

ξὺ Ἑβραίων καὶ Ρωμηῶν, συνήφθη δὲ μεταξὺ αὐτῶν εἰρήνη, καθ' ἣν θὰ ἦσαν κύριοι τῆς Θεσσαλονίκης κατ' ἐτησίαν [1] συμμετοχήν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι πλήρης Ἑβραίων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κυρίαρχος τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ἐκ μέρους τῶν Ρωμηῶν ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἁγιὰ-Σὸφ διάσημος βασιλίς. Αὕτη ἔκτισε τὸν ἐν τῇ πόλει τῆς Θεσσαλονίκης ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἡ βασιλὶς ἐκείνη ἔκτισε καὶ τὸ ἐν τῇ εὐδαίμονι Κωνσταντινουπόλει τζαμίον Ἁγία-Σοφία. Κατόπιν, παρελθόντων ἑπτακοσίων ἐτῶν, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπεσκεύασε τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἡ μήτηρ του, ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα Χελένε (Ἑλένη) γυνή, γενομένη κυρία τῆς Θεσσαλονίκης, ἔκτισεν ἐν αὐτῇ μέγαν ναὸν καὶ μετέβη μὲ τὴν ἄδειαν τοῦ υἱοῦ της καὶ χίλια ἑκατομμύρια ἄσπρων (ἀκτσὲ) εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἡ γυνὴ αὐτή, ἡ Ἑλένη, ἔκτισε τὸν «Καμαμὲ» [2] καί, διαπεράσασα διὰ τοῦ ξίφους χιλιάδας, χιλιάδων Ἑβραίων ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἔγινεν ἀνεξάρτητος βασίλισσα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἔμειναν ὡς ὑπόφοροι καὶ ὑπήκοοι (ραγιάδες).

Ἐν συντομίᾳ ἡ πόλις αὐτὴ τῆς Θεσσαλονίκης, διελθοῦσα ἀπὸ ἑκατοντάδας εἰς ἑκατοντάδας κυβερνήσεων, ἐκυριεύθη ἐπὶ τέλους τὸ 792 [3] ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων Ρωμηῶν διὰ χειρὸς τοῦ Γαζῆ Ἑβρενὸς βέη, βεζύρου τοῦ Σουλτάνου Γαζῆ Χουδαβενδιγκιάρ, ἤτοι τοῦ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμὰν Μουράτ τοῦ Α', υἱοῦ τοῦ Γαζῆ Ὀρχάν.

Εἶναι δὲ σήμερον, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπὶ Σουλτάνου Γαζῆ Σουλεϊμὰν χὰν ἀπογραφὴν ἡ ἕδρα ἑτέρου Σαντζὰκ-βέη τῆς Ρούμελης. Σήμερον ὅμως ὁ βέης αὐτῆς δὲν ἐκστρατεύει μετὰ τοῦ βεζύρου τῆς Ρούμελης, ἀλλὰ μετὰ τοῦ βεζύρου τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Καπετὰν-πασᾶ

---

1 Ἀντὶ τοῦ «σενεβὶ» (=ἐτήσιος) ὑπάρχει ἄλλη γραφὴ «σεβί», τὸ ὁποῖον σημαίνει «ἴσοι». Κατὰ τὴν γραφὴν αὐτὴν συνεφωνήθη (κατὰ τὸν Ἐβλιγιᾶ) συγκυριαρχία Ἑβραίων καὶ Ρωμηῶν ἐπὶ τῆς Θεσσαλονίκης μὲ ἴσα δικαιώματα (!).

2 Ὁ Ἐβλιγιᾶ γράφει «Ἰμαμὲ νὰμ Καμαμὲ» (=τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Καμαμὲ ἰμαμέν), καὶ ὁ τοῦρκος ἐκδότης, παραθέτων καὶ ἄλλας γραφάς, ὡς «Γαμαμὲ νὰμ Γαμαμὲ» προτείνει τὴν γραφὴν «Καμαμὲ νὰμ Γαμαμέ», ἀγνοῶν ἴσως ὅτι «Καμαμὲ» καλεῖται εἰς τὰ ἀραβικὰ καὶ παλαιὰ τουρκικὰ ἔγγραφα ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως.

3 Τὸ ἔτος Ἐγίρας 792 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ σωτήριον 1390. Γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1430, ἐπὶ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Β'. Ὥστε ὁ Ἐβλιγιᾶ, καὶ πάλιν, ἀγνοῶν ἐπακριβῶς τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων χρόνων τῆς Τουρκίας, σφάλλεται καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ τότε βασιλεύοντος σουλτάνου, ἀποδίδων καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτο εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, εἰς τὸν Γαζῆ «Ἐβρενός», τὸν ὁποῖον ἄλλως τε μᾶς ἀναφέρει πάντοτε ὡς τὸν κατακτητὴν τῶν πάντων.

(ἀρχιναυάρχου) καὶ εἶναι κάτοχος τριῶν γαλερῶν [1] τῆς «Πάλια» τῆς «Ἀλεστὲ» καὶ τῆς «Κουρσελὲς» ὢν ἐπιφορτισμένος νὰ ἐκστρατεύῃ κατὰ θάλασσαν. Τὸ ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου «χας» [2] αὐτοῦ εἶναι 280 832. καὶ ὁλόκληρα τὰ ζιαμέτια του 39 καὶ τὰ τιμάριά του 262, τὸ δὲ ζιαμέτιον τοῦ ὀδζακίου (σώματος) τῶν γιουρούκων [3] Θεσσαλονίκης εἶναι 400 ζιαμέτια. Εἶναι δὲ τεταγμένος ἐπὶ τῶν γιουρούκων τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἐν περιπτώσει πολέμου οἱ βούβαλοί του σύρουν τὰ μεγάλα τηλεβόλα τὰ λεγόμενα «μπαλ γεμέζ» [4]. Ὁ στρατὸς οὗτος τοῦ βέη τῶν κατόχων τῶν ζιαμετίων καὶ τῶντιμαρίων καὶ τῶν γιουρούκων, ὡς καὶ ὁ στρατὸς τοῦ πασᾶ αὐτῆς καὶ τῶν ἐν καιρῷ ἐκστρατείας κατὰ νόμον τζεμπελήδων [5] εἶναι 6000 ἐπίλεκτοι ἔνοπλοι καὶ ἑτοιμοπόλεμοι στρατιῶται. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἀνδρῶν τοῦ στρατεύματος τούτου ὑπάρχουν καὶ οἱ «ἐσκιντζῆ [6] ἐν συνόλῳ 12.000 γιουροῦκοι καὶ Τσιτάκοι [7]. Οὗτοι ἀναγράφονται εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν μητρῷον ὡς μουσουλμάνοι γιουροῦκοι Θεσσαλονίκης. Ἔχουν ἄλλον βέην, ἰδιαίτερον τύμπανον καὶ ἰδικήν των σημαίαν ὡς καὶ ἱππουρίδα ὑποστρατήγου [8].

---

[1] Τῶν γαλερῶν τούτων τὰ ὀνόματα φαίνονται ὅλως ἀπίθανα. Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης παραθέτει καὶ τὰς γραφὰς «Πάλπα», «Ἐλεστὲ» καὶ «Foursekech». Τὰ ὀνόματα ταῦτα οὔτε τουρκικὰ εἶναι οὔτε ἀραβικὰ (οἷα ἐχρησιμοποίουν οἱ Τοῦρκοι ἄλλοτε διὰ τὰς μονάδας τοῦ στόλου των), οὔτε καὶ περσικά.

[2] «Χας» ἐλέγοντο αἱ ἰδιαίτεραι δημόσιαι γαῖαι αἱ εὑρισκόμεναι εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἡγεμόνος, τῶν τέκνων του καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ. Αἱ ὑπόλοιποι ἦσαν τὰ λεγόμενα «τιμάρ» (τιμάρια), διδόμενα εἰς τοὺς «ἱππεῖς» (σιπαχίδες) ἔναντι τῆς ὑποχρεώσεως νὰ θέτωσιν ἐν καιρῷ πολέμου εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἡγεμόνος (σουλτάνου) ἕνα, δύο ἢ τρεῖς ἐφίππους ἄνδρας μὲ πλήρη ἐξάρτυσιν. Εἰς τὰ τιμάρια προσετέθησαν κατόπιν τὰ «ζιαμέτια», μεγαλείτερα κτήματα, ὧν οἱ κάτοχοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ δίδωσι μεγαλείτερον ἀριθμὸν ἱππέων, 5—19. Ἴδε σχετικῶς προηγουμένην ἡμῶν ὑποσημείωσιν ἐν «Ἐπετηρίδι Ε. Β. Σ.» τόμ. ΙΔ' σελ. 510. Σημειωτέον, ὅτι τὰ περὶ «χας», «τιμαρίων» καὶ «ζιαμέτ» μὲ τοὺς παρατιθεμένους ἀριθμοὺς τοῦ Ἐβλιγιᾶ εἶναι δύσληπτα.

[3] «Γιουρούκ» ἐλέγοντο εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἐν Τουρκίᾳ οἱ λόχοι τῶν πεζῶν ἐφέδρων τοῦ σώματος τῶν Γενιτσάρων. Δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μὲ τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ «γιουρούκους» (νομαδικοὺς ποιμένας).

[4] «Μπαλ-γεμὲζ» σημαίνει «ποῦ δὲν τρώγουν μέλι». Οὕτως ἐκαλοῦντο τὰ μεγάλα ὁλμοβόλα, ἢ εἶδος ὅλμων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

[5] «Δζεμπελὶ» (ἐκ τοῦ «τζεμπὲ»=θώραξ) ἐλέγοντο οἱ θωρακοφόροι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεώς του.

[6] «Ἐσκιντζῆ» (ἐκ τοῦ «echkin»=ἵππος) ἐλέγοντο οἱ ἐν ἐνεργείᾳ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀποστράτους, ὑπεραρίθμους κ.λ.

[7] «Τσιτάκοι» (tchitak) ἐκαλοῦντο συνολικῶς οἱ Τοῦρκοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου (τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας).

[8] «Μίρι-λιβᾶ» (ἀρχηγὸς ταξιαρχίας), ὅστις ἦτο πασᾶς μὲ μίαν ἱππουρίδα, ἐνῷ ὁ ἀντιστράτηγος (φερὶκ) εἶχε δύο καὶ ὁ στρατάρχης (mouchir) τρεῖς ἱππουρίδας.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαί της.

Ἔχει σεϊχουλισλάμην τοῦ δόγματος τῶν «χανεφὶ» μὲ βαθμὸν μολλᾶ [1] μὲ μισθὸν 500 ἄσπρων. Ἔχει καὶ μουφτῆδες τῶν τριῶν ἄλλων δογμάτων ἤτοι τῶν Σαφιὶ (Chafii), τῶν Μαλικὶ καὶ τῶν Χανμπελί. Ἐπίσης ἔχει καὶ νακὶμπ-ουλ-ἐσράφ, ὡς καὶ μολλᾶν τοῦ Σερὶφ καὶ τοῦ Ἀζὶζ ἐφέντη μὲ μισθὸν 500 ἄσπρων, οἵτινες εἶναι ὅλοι κυρίαρχοι μολλᾶδες. Ἀπέναντι τοῦ μολλᾶ τῆς πόλεως ταύτης ὁ βέης, ὁ πασᾶς καὶ οἱ Μουσουλμάνοι δὲν δύνανται νὰ λέγουν ὅ,τι φθάσει Οἱ ναχιέδες (δῆμοι) της εἶναι ἐν συνόλῳ . . . . . εὐδαιμονοῦντα χωρία εἰς τρεῖς καζᾶδες (ὑποδιοικήσεις). Εἰς τὸ σαντζάκιον (διοίκησίν) της ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ . . . . . καζᾶδες. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατεγράφησαν, ἄλλοι δὲ καταγράφονται τοπικῶς. Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ μολλᾶ της περιλαμβάνει τὸν καζᾶν Κασανδρείας, τὸν καζᾶν Σιδηροκαύσης καὶ τὸν καζᾶν Ἁγίου Ὄρους. Ὁ καζᾶς οὗτος κεῖται πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐπὶ ἀκρωτηρίου ὁμοίου πρὸς νῆσον, ἔχει δὲ ἐν συνόλῳ 366 μοναστήρια. Ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπάρχουν ἱεροδικαστικαὶ περιφέρειαι (νιαμπὲτ) εἰς τέσσαρα μέρη Τοιαῦται εἶναι πρῶτον ἡ περιφέρεια τῆς ἀγορᾶς (τσαρσί), ἔπειτα ἡ περιφέρεια Καλαμαριᾶς, ἡ περιφέρεια τοῦ Μισὶρ-τσαρσὶ καὶ ἡ περιφέρεια Μουχτεσὶπ-ἀγᾶ. Ὅλαι αὐταὶ ἔχουν χακίμην (ἱεροδίκην), ἔχουν ὅμως καὶ δικαστὴν τῆς ἐκτάκτου δικαιοσύνης [2].

Πρῶτον ὑπάρχει ἀξιωματικὸς βαθμοῦ «κεχαγιᾶ-γερὶ» τοῦ στρατοῦ ὡς καὶ ἀρχηγὸς τῶν γενιτσάρων, ἀγᾶς Θεσσαλονίκης ἐρχόμενος ἐκ τοῦ ἀρχηγείου τῶν Γενιτσάρων πρὸς εἴσπραξιν δι' ἐρέαν τῶν γενιτσάρων, μπαστσαούσης [3] καὶ ἐφέντης τοῦ Διβανίου [4], μικρὸς τσαούσης (διαγγελεύς), εἷς γενίτσαρος τοῦ ὀδᾶ (=λόχου), ἀρχηγὸς τῶν τζεμπετζήδων (=θωρακοφόρων), ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Ἔρχονται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν μὲ στρατὸν ἑνὸς ὀδᾶ ἕκαστος καὶ φρουροῦν. Πρὸς τούτοις ὁ στρατὸς

---

[1] Ἐν τῷ κειμένῳ «μεβλεβιγιέτ». Οὕτω καλεῖται τὸ ἀξίωμα τοῦ «μολλᾶ», ὀρθότερον «μουνλᾶ ἢ μουλλᾶ», ἤτοι διδάκτορος τῆς Θεολογίας καὶ Νομολογίας, ἀνωτάτου ἑρμηνευτοῦ τοῦ νόμου καὶ ἀνωτάτου δικαστοῦ.

[2] «Χακίμ οὐρφί». «Οὐρφὶ» ἐλέγετο ἡ ἔκτακτος δικαστικὴ ἐξουσία ἡ ἐξασκουμένη ἀπολυταρχικῶς ἐν περιπτώσει ἐφαρμογῆς καταστάσεως πολιορκίας ἢ στρατιωτικοῦ νόμου.

[3] Ὁ «μπαστσαούσης» ἦτο ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ ὁ παρ' ἡμῖν ἐπιλοχίας. Εἰς προγενεστέρους ὅμως χρόνους ἦτο ἀνώτερος.

[4] «Ντιβὰν ἐφέντησι», ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν γενικὸν γραμματέα Ὑπουργείου ἢ ἰδιαίτερον γραμματέα ἢ προϊστάμενον τοῦ ἰδιαιτέρου γραφείου Ὑπουργοῦ ἢ γενικοῦ διοικητοῦ.

εἶναι ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν φρούρησιν τῶν σαντζακίων Ἐλμπασάν, Ἀχρίδος, Τσετερίν [1], Σκοπείων καὶ Πρεσρένης, διότι ὑφισταμένου μεγάλου φόβου ἐκ τοῦ στόλου τῶν ἀπίστων Βενετῶν καὶ τοῦ τῶν ἀπίστων τῆς Μάλτας [2], τοῦ δουκός [3], τοῦ Πάπα καὶ τῆς Μεσήνης, ὑπῆρχεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην αὐτὴν στρατὸς 40.000. Ἐν συνόλῳ δὲ ὑπάρχουν τέσσαρες φρούραρχοι (ντιζντάρ). Πρῶτον ὁ φρούραρχος τοῦ ἄνω ἐσωτερικοῦ φρουρίου (Ἴτς-καλέ), κατόπιν ὁ φρούραρχος Καλαμαριᾶς, ὁ φρούραρχος τοῦ μεσαίου φρουρίου (ὀρτᾶ-χισάρ) καὶ ὁ φρούραρχος τοῦ φρουρίου.... Οὗτοι ἔχουν ἕκαστος χωριστοὺς ἄνδρας καὶ χωριστὰ πυρομαχικά. Ἔχουν δὲ ἐν συνόλῳ..... μικρά, μεγάλα καὶ μέγιστα πυροβόλα καὶ ἐν συνόλῳ.... ἄνδρας φρουρίου. Εἶναι δὲ ἐν συνόλῳ 40 ἀγαλίκια (θέσεις ἀξιωματικῶν), πρῶτον ὁ δεξιὸς κόλ-ἀγασὶ καὶ ὁ ἀριστερὸς κόλ-ἀγασὶ [4] ὁ κὸλ-ἀγασὶ τῆς φρουρᾶς τοῦ φρουρίου, ὁ ἀγᾶς τῶν μπεσλήδων [5], ὁ ἀγᾶς τοῦ Δυτικοῦ φρουρίου (Γαρπ-χισάρ), ὁ ἀγᾶς τῶν ἁρματωλῶν [6] καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν ἐντοπίων πυροβολητῶν καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν τζεμπετζήδων καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν πυριτιδοποιῶν (μπαρουττζήδων) καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν νυκτοφυλάκων (πασμπὰν) καὶ . . . . καὶ ὁ ἀγᾶς τῆς ἀστυνομίας καὶ ὁ ἀγᾶς τοῦ τελωνείου καὶ ὁ ἐπὶ τῶν τελετῶν ἀγᾶς καὶ ὁ ἀγᾶς τῶν τελωνοφυλάκων (κολτζήδων), ἐπίσης ὁ διευθυντὴς τῶν τελωνείων, ὁ δήμαρχος, ὁ ἐπὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (χαράτζ), ὁ ἀγᾶς τῶν ἀρχιτεκτόνων καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐμπίστων, καὶ ὁ ἀστυνόμος τῆς πόλεως, καὶ ὁ ἀρχισκουπιδιάρης . . . . . . καὶ ὁ διευθυντής, ὁ φροντιστὴς καὶ οἱ γραμματεῖς τῆς πυριτιδαποθήκης (μπαρουτχανᾶ) . . . . καὶ 300 ἄνδρες τοῦ πυριτιδοποιείου ὡς καὶ λαμπρὸν ὑποδειγματικὸν πυριτιδοποιεῖον,

---

[1] Τὸ κείμενον γράφει «Τσετερίν». Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ ἐν τῷ τέως σαντζακίῳ (διοικήσει) Πρεσρένης, τοῦ τέως βιλαγετίου (γεν. διοικήσεως) Κοσσυφοπεδίου, καζᾶ Βελτσετρὶν ἢ Βτστρίν, ἔχοντος ὁμώνυμον πρωτεύουσαν.

[2] Πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν Ἱπποτῶν τῆς Μάλτας, τέως ἱπποτῶν τῆς Ρόδου, τῶν ἄλλοτε Ναϊτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ.

[3] Ἄγνωστον ποῖον «δοῦκα» ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἐβλιγιᾶ. Ἴσως νὰ ἐννοῇ τὴν Γένουαν, νομίζων ὅτι ἦτο δουκάτον.

[4] Εἰς τὸν κατόπιν ὀθωμανικὸν στρατὸν ὁ «κολ-ἀγασὶ» ἤρχετο ἀμέσως μετὰ τὸν ταγματάρχην καὶ ἀμέσως πρὸ τοῦ λοχαγοῦ. Ἦτο ἄρα ὑποταγματάρχης. Ὑπῆρχον δὲ δύο τοιοῦτοι εἰς ἕκαστον τάγμα, ὁ σὰγ-κολαγασὶ (δεξιὸς ὑποταγματάρχης) καὶ ὁ «σὸλ-κολαγασὶ» (ἀριστερός).

[5] «Μπεσλῆ» (bechli) ἐλέγετο μία τάξις γενιτσάρων, πιθανῶς διότι ἐλάμβανον πέντε (μπὲς) ἄσπρα τὴν ἡμέραν. Τὸ ἀνώτερον ἡμερομίσθιον ἦτο 13 ἄσπρα.

[6] Οἱ Τοῦρκοι ὠνόμαζον τοὺς ἁρματωλοὺς «μαρτολόζ». Ὁ δὲ Ἐβλιγιᾶ, κλίνων τὴν λέξιν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς περσικῆς γραμματικῆς, σχηματίζει καὶ πληθυντικὸν «μαρτολοζάν».

τοῦ ὁποίου τὰ καθέκαστα θέλουσι περιγραφῆ ὅπου πρέπει. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν, οἱ ἀνωτέρω ἀπαριθμηθέντες τεχνῖται ἀποτελοῦν τὸν ἀρχηγόν, τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ φρουρίου τούτου τῆς Θεσσαλονίκης. Ταῦτα κατεγράψαμεν συνοπτικῶς, ὡς τὰ ἐπληροφορήθημεν.

Περιγραφὴ τοῦ ἐδάφους τοῦ φρουρίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Πρῶτον κεῖται δυτικῶς τοῦ μυχοῦ κόλπου μήκους ἑκατὸν μιλίων, ἐπὶ τῆς ρωμιλιώτικης παραλίας τῆς Ἄσπρης θαλάσσης (τοῦ Αἰγαίου). Εἰς τὸ ἄκρον τῆς καθαρείου καὶ ἀμμώδους ἀκτῆς τοῦ κόλπου τούτου ὑπάρχει τὸ ἐσωτερικὸν φρούριον ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου ἐκ χώματος καὶ βράχου σχήματος τριγωνικοῦ. Εἶναι τεῖχος λαμπρὸν καὶ ἐρυμνόν, ἐκτισμένον ἐπὶ στερεῶν λευκῶν λίθων, ὑψηλόν, ἔνδοξον καὶ ἀρχαῖον. Τοιοῦτον ὡραῖον κτίσμα δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰς τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου. Εἶναι παμμέγιστον φρούριον, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς μῆκος εἶναι τριῶν μιλίων, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πλάτος δύο. Πρὸς βορρᾶν τὰ βουνὰ τοῦ Χορτὰτζ-Σουλτὰν (Χορτιάτου) εἶναι ἐστραμμένα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν φρούριον, οὕτως ὥστε καθόλου δὲν τὸ φθάνει τηλεβόλον. Ἀλλ' αἱ δύο πλευραὶ τοῦ φρουρίου τούτου εἶναι ξηρά, ἡ δὲ μία πρὸς νότον πλευρά του εἶναι εἰς κόλπος τοῦ Αἰγαίου. Ὁ κόλπος οὗτος ἐκτείνεται ἐξ Α. πρὸς Δ. ὅλαι δὲ αἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ φρουρίου οἰκίαι, ἐκτισμέναι κλιμακηδόν, ἔχουν τὴν πρόσοψιν πρὸς τὸν κόλπον. Ἐκ δυσμῶν ὑπάρχουν ὡραῖαι οἰκίαι ἔχουσαι πρόσοψιν ἐπὶ πεδιάδος δέκα ὡρῶν μέχρι τῆς Γενιτζὲ-Βαρδάρ [1].

Ὑπολογισμὸς τῆς περιμέτρου τοῦ φρουρίου τῆς Θεσσαλονίκης.

Πρῶτον ὑπάρχει ὁ Τοπχανὰς (κανονιοστάσιον) τοῦ πύργου τοῦ Βαρδάρ, κείμενος ἐπὶ τῆς παραλίας εἰς τὴν κορυφὴν μιᾶς γωνίας τοῦ πύργου. Ἀπὸ τοῦ ἄκρου τούτου μέχρι τῆς πύλης τοῦ Τοπχανὲ εἶναι ἐν συνόλῳ 300 βήματα, ἀπὸ δὲ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ἐξωτερικοῦ χάνδακος πύλης τοῦ Βαρδὰρ ἐπίσης 300 βήματα. Ἡ δὲ πρὸς Δ. ἐστραμμένη πύλη εἶναι στερεά. Ἐκεῖθεν ὑπάρχει ἡ πύλη Γενὶ-καπὺ (=Νέα Πύλη), ἥτις εἶναι ἡ Πύλη τοῦ Μεβλεβὶ-χανέ (Μεβλαανέ), εἰς ἀπό-

---

[1] Εἶναι ἡ πόλις τῶν Γιανιτσῶν. Ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων «Γενιδζὲ Βαρδάρ» ἢ «Βαρδὰρ-Γενιδζεσὶ» (Γενιτζὲ τοῦ Βαρδάρ) ἤτοι τοῦ Ἀξιοῦ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὴν ἐν Δ. Θράκῃ παρὰ τὴν Ξάνθη «Γενιτζέ», ἥτις εἶναι χωρίον καλούμενον σήμερον «Γενισαία». Ἡ λέξις «Γενιτζὲ» σημαίνει τουρκιστὶ «κἄπως νέα».

στασιν 400 βημάτων. Ἀνοίγει πρὸς Δ. οὖσα μεγάλη καὶ ἐρυμνή. Ἐκεῖθεν πρὸς Β. πρὸς τὸν ἀνήφορον, ἔξω τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου, διερχόμενον διὰ χειμάρρων καὶ γηλόφων καὶ ἐνίοτε στρεφόμενον πρὸς Δ. ὑπάρχει στερεὸν μονὸν τεῖχος μέχρι τοῦ πύργου τῶν Γαζήδων (Γαζηλὲρ-κουλεσὶ =πύργος τῶν νικητῶν). Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ πύργου τούτου τῶν γαζήδων μέχρι τοῦ Ἑπταπυργίου (Γεδὶ-κουλὲ) ὑπάρχει διπλοῦν ἰσχυρὸν τεῖχος. Ἀπὸ τὸ Γενὶ-καποὺ μέχρι τοῦ Ἑπταπυργίου δὲν ὑπάρχει χάνδαξ. Τὸ μῆκος τοῦ τείχους εἶναι 3700 τακτικὰ βήματα Ἀλλ' ἓν μέρος τοῦ τείχους ἐκ 1100 βημάτων εἶναι μονόν, ἰσχυρὸν καὶ ἐρυμνόν. Τὸ ὑπόλοιπον ἐκ 1850 βημάτων μέχρι τοῦ Ἑπταπυργίου εἶναι διπλοῦν, ἐπίσης στερεόν. Ἐκεῖθεν ἀπὸ τοῦ Ἑπταπυργίου πρὸς Ν. πρὸς τὴν κατωφέρειαν ἔξωθεν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Κουλὲ καπὶ εἶναι 500 βήματα. Ἡ πύλη αὕτη ἀνοίγει πρὸς Α. Ἐκεῖθεν νοτίως διὰ τῆς κατωφερείας μέχρι τῆς πύλης τῆς Καλαμαριᾶς εἶναι 2300 βήματα Καὶ ἡ πύλη αὐτὴ ἀνοίγει πρὸς Α. Κάτωθεν ταύτης πάλιν πρὸς Ν. ἐπὶ ὁμαλοῦ ἐδάφους ὑπάρχει ἐπὶ τῆς θαλάσσης στερεὸν φράγμα μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ πύργου τούτου τῆς Καλαμαριᾶς. Ἡ ἀπόστασις εἶναι 1000 βημάτων. Ἀπὸ τοῦ Ἑπταπυργίου διὰ τῆς κατωφερείας μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ Πύργου τούτου τῆς Καλαμαριᾶς δὲν ὑπάρχει χάνδαξ. Εἶναι τεῖχος μονόν, ὑψηλὸν καὶ στερεόν. Ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ βηματίζῃ τις ἀπὸ τοῦ πύργου τούτου τῆς Καλαμαριᾶς ἔξωθεν κατὰ μῆκος τῆς παραλίας, διότι τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ κτυπᾷ ἡ θάλασσα. Ὡς ἐκ τούτου διὰ τὸν εἰσερχόμενον ἐκ τῆς πύλης τῆς Καλαμαριᾶς ἐκεῖθεν μέχρι τῆς πύλης τῆς ἀποβάθρας (Ἰσκέλε-καπισὶ) διὰ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, εἶναι 2000 βήματα. Ἐκεῖθεν ἐξερχόμενός τις ἔξω διὰ τῆς πύλης τῆς ἀποβάθρας, φθάνων μέχρι τοῦ φρουρίου [1] τοῦ Βαρδὰρ καὶ βαίνων πρὸς Δ κάμνει ἐν συνόλῳ 1000 βήματα. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συμπληροῦται ἡ διὰ βημάτων καταμέτρησις τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ πύργος οὗτος τοῦ Βαρδὰρ εἶναι ἡ πρὸς Δ. ἐστραμμένη γωνία. Ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ Πύργου τῆς Καλαμαριᾶς βλέπει πρὸς τὸν κυμπλὲ (ἤτοι πρὸς Ν.) Τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων γωνιῶν εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς λιμήν. Ἀπὸ δὲ τοῦ φρουρίου τῆς Καλαμαριᾶς ἀνηφορικῶς πρὸς τὰ ἄνω πρὸς Β. εἶναι τὸ Ἑπταπύργιον καὶ τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν μέρος. Ἐκεῖθεν μέχρι τῆς γωνίας τοῦ πύργου τοῦ Βαρδὰρ εἶναι πρὸς τὰ κάτω καὶ δυτικῶς κατῳκημέναι συνοικίαι. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἐπίσης συνοικία [2]. Ἐν ἑνὶ λόγῳ αἱ δύο πλευραὶ τοῦ φρουρίου τούτου τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ξηρὰ καὶ ἓν μέρος θάλασσα. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ἡ περίμετρος τοῦ φρουρίου τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι 11500 βημάτων. Ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ παραλία καὶ ἐμετρεῖτο ἔξωθεν, θὰ ἦτο χίλια βήματα περισσότερον. Τὸ πρὸς τὴν παραλίαν μέρος εἶναι ὁλόκληρον μονότοιχον, ἀλλ' εἶναι ἐκτισμένον λίαν στερεόν, ἔχει δὲ ποικιλοτρόπως διακοσμήτους καὶ ἐρυμνοὺς προμαχῶνας. Ὁ δεξιοτέχνης ἀρχιτέκτων, ὅστις ἔκτισε τοὺς τοίχους τοῦ φρουρίου τούτου τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνέπτυξεν ὅλην τὴν περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ μηχανικὴν τέχνην του, περικυκλώσας αὐτὸ διὰ τριπλῆς ζώνης. Τὸ ὕψος τοῦ ἐκ πελεκημένων καὶ ἐστιλβωμένων λίθων ἐκτισμένου τείχους εἶναι ἐν συνόλῳ 23 πήχεων, τὸ δὲ πλάτος ἓξ πήχεων. Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἦτο κτίσμα ἐκτάκτως στερεόν. Ἀλλ' ἀφοῦ παρῆλθον τόσαι χιλιάδες ἐτῶν, οἱ λίθοι αὐτοῦ ἔπαθον εἰς ὅλα τὰ μέρη, μερικαὶ δὲ ἐκ τῶν τάφρων αὐτοῦ ἐγέμισαν ἀπὸ χῶμα καὶ ἄμμον.

Τὸ ὡραῖον τοῦτο τεῖχος κεῖται ἐπὶ ἐννέα βραχωδῶν βουνῶν καὶ ὑψωμάτων. Ὑπάρχουν πρὸς τὸ μέρος τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς Θεσσαλονίκης ὀκτὼ ἐν ὅλῳ πύλαι. Τὸ δὲ ἐσωτερικὸν τοῦ ὅλου ἐρύματος εἶναι διῃρημένον εἰς ἓξ τομεῖς [1], ἀποτελοῦντας μίαν διοίκησιν φρουρίου (ἀγαλὶκ) ἐν συνόλῳ. Πρῶτον εἶναι εἷς τομεύς, τὸ μέγα ἔρυμα (καλὲ) τῆς πόλεως. Ὁ δεύτερος τομεὺς εἶναι τὸ ἔρυμα τοῦ Βαρδάρ, ὁ τρίτος τὸ της Καλαμαριᾶς, ὁ τέταρτος τὸ τοῦ Ἑπταπυργίου, ὁ πέμπτος ὁ «ἐζωσμένος πύργος» (κουσακλῆ-κουλὲ) καὶ ὁ ἕκτος τὸ ἔρυμα τοῦ Τοπχανέ. Οἱ ἐν λόγῳ τομεῖς ἔχουν ἀνὰ μίαν πύλην, ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπάρχουν δύο ἄλλαι σιδηραῖ πύλαι εἰς τὸ πρὸς τὴν πόλιν κατερχόμενον τμῆμα τοῦ Ἑπταπυργίου. Εἶναι ὅμως αἱ πύλαι αὗται μοναί, ἀλλ' ἔχουν τεῖχος ὕψους 30 πήχεων. Ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τῶν τομέων τούτων δὲν ὑπάρχουν καθόλου τάφροι, διότι τὸ ἔδαφος εἶναι πετρῶδες καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σκαφῇ τάφρος, ἑπομένως δὲ καὶ εἰς τὸν ἐχθρὸν θὰ ἦτο ἐν περιπτώσει πολιορκίας, ἀδύνατον νὰ κατασκευάσῃ ὑπονόμους. Ἐν γένει εἶναι κτίσμα πολὺ ὡραῖον, δυσκολόκτιστον. Ὁ Θεὸς νὰ τὸ διαφυλάττῃ!

Οἱ πύργοι καὶ οἱ προμαχῶνες τοῦ τείχους τούτου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὀδοντωτοὶ ὡς ψαροκόκκαλον. Ὑπάρχει δὲ εἷς πύργος ἀνὰ πεντήκοντα βήματα. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ὑπάρχουν κύκλῳ 150 πύργοι καὶ 4000 ἐπάλξεις. Ὁ πτωχὸς ἐγὼ βαδίζων ἠρέμα περιῆλθον τὸ τρί-

---

[1] Τὸ κείμενον ἔχει «καλέ». Κατ' ἄλλην γραφὴν «κουλέ», δηλαδὴ «πύργου».

[2] Κατ' ἄλλην γραφήν: «εἶναι τὸ ἀπέναντι τῆς θαλάσσης».

[1] Οὕτω μεταφράζομεν τὸ «κατ-μπολμέ» (=χωρίσματα) τοῦ κειμένου τοῦ Ἐβλιᾶ, ὅπως μείνωμεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὁρολογίας τῆς ὀχυρωτικῆς, ἂν καὶ ὁ Ἐβλιᾶ δὲν μεταχειρίζεται τοὺς ἐν προκειμένῳ τέως καθιερωμένους τουρκικοὺς ὅρους. Ἑπομένως τὸ κατωτέρω «χισὰρ-ντιζνταρὶ» δέον νὰ μεταφρασθῇ διὰ τοῦ «τομεάρχης» καὶ τὸ «ἀγαλὶκ» διὰ τοῦ «διοίκησις» (τοῦ ὅλου φρουρίου).

γωνον ἐντὸς πέντε ὡρῶν καὶ τὸ περιειργάσθην καταλεπτῶς. Κάθε νύκτα παιανίζει εἰς πέντε μέρη ἐντὸς τοῦ τείχους τούτου ἡ σουλτανικὴ μουσική, ἐνῷ οἱ φρουροῦντες νυκτοφύλακες καὶ φρουροὶ ἀνακράζουν «Εἷς ὁ Θεός! Εἷς!». Ὅλοι οἱ ἄνδρες περιπολοῦν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἐρύματος, ἐνῷ οἱ εἰδικοὶ ἐπὶ τῶν τιμῶν στρατιῶται χαιρετοῦν, διότι εἶναι μέγας ὀχυρὸς λιμὴν τῶν συνόρων.

Περὶ τῶν ἐπισκευῶν καὶ βελτιώσεων τοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἂν καὶ τὸ παλαιὸν τοῦτο τεῖχος ἔκτισεν ὁ Φίλικος καὶ πλεῖστοι ὅσοι Ἕλληνες Πτολεμαῖοι, ὁ σουλτάνος Γαζῆ Μουρὰτ Χουδαβεντιγκιὰρ τὸ ἐκυρίευσε καὶ τὸ ἐπεσκεύασεν. Ἀλλὰ διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου πολλὰ μέρη αὐτοῦ ἐβλάβησαν. Ἐν ἔτει δὲ 953 (1546), ὅταν ὁ σουλτάνος Σουλεϋμὰν μεταβαίνων εἰς τὰ φρούρια τοῦ Καστελίου[1], τῆς Κορίνθου, τοῦ Τσοκαλάμ[2] καὶ τῆς Ἀνδρίκε[3] διεχείμασεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀνακαινίσας τότε τὸ τεῖχος τοῦτο καὶ κατασκευάσας εἰς τὰ τρία του μέρη τέσσαρα ἰσχυρὰ ἐρύματα καὶ καταστήσας αὐτὸ τόσον ἰσχυρὸν ὅσον τὸ φρούριον Σαχκαχὰ καὶ τὸ φρούριον τοῦ Βάν εἰς τὴν πρὸς τὸν Κυμπλὲ (δηλαδὴ πρὸς Ν.). Εἰς τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐστραμμένην πλευρὰν τοῦ ἐρύματος τοῦ Βαρδὰρ ὑπάρχουν δώδεκα ἀνοίγματα ἐπάλξεων μὲ θύρας ὁλοκλήρους ἐκ σιδήρου, εἰς ἑκάστην δὲ ἐξ αὐτῶν παμμέγιστα τηλεβόλα ἅτινα ὄντα τόσον μεγάλα, ὥστε νὰ χωρῇ ἐντὸς αὐτῶν εἷς ἄνθρωπος, ἀνοίγουν τὰ ὡς κεφαλὰς δράκοντος στόμιά των, ἕτοιμα νὰ κροτήσουν κατὰ τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ πλεόντων πλοίων τῶν ἀπίστων, προστατεύοντα ἅπαντα τὸν λιμένα. Τὸ τεῖχος τοῦ ἐρύματος τούτου τοῦ Βαρδὰρ-καλὲ ἔχει κύκλῳ ὕψος 15 πήχεων. Ὁ λίθινος τοῖχος ἔχει πάχος πέντε βημάτων. Εἶναι δὲ ὅλοι ὀκταώροφοι, λαμπρὰ καὶ διακόσμητα μεγάλα ἐρύματα[4] μολυβδοσκεπῆ, ἔχοντα μέχρι τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς των πολλὰς ἑκατοντάδας τελείων βασιλικῶν[5] πυροβόλων, εἰς ἕκαστον δὲ διαμέρισμα αὐτῶν διαμένουν τριακόσιοι ἄνδρες ἐκτελοῦντες χρέη φρουρᾶς.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῶν διπλῶν σιδηρῶν πυλῶν τοῦ τείχους τούτου ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα.

---

[1] Καστέλιον ἔλεγον οἱ Τοῦρκοι τὸ Ῥίον.

[2] Ἄγνωστον ποίαν ὀχυρὰν πόλιν ὀνομάζει οὕτως ὁ Ἐβλιᾶ.

[3] Πρόκειται φαίνεται περὶ τῆς Ἀνδριτσαίνης.

[4] Τὸ κείμενον εἶναι ἐδῶ κάπως ἀκατάληπτον. Ἴσως νὰ λείπῃ καὶ κάποια λέξις.

[5] Ὁ Ἐβλιᾶ μεταχειρίζεται ἐδῶ τὴν λέξιν «chahi», ἥτις σημαίνει βασιλικά. Δὲν εἶναι στρατιωτικὸς ὅρος.

Suleyman zeman sahibi saadet
chehinchahi zemini merghoub adet
zemaninda oloup bu kaleï bunyat
oulou-ul-ebsari ebedi olan chehadet
felek tahtinda yer yuzunde chimdi
bou ki tarihi bourdjou dersaadet[1]
ἔτει 952

ἤτοι κατὰ μετάφρασιν, ἢ μᾶλλον παράφρασιν:

«Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ πανευτυχοῦς τῶν ἡμετέρων χρόνων Σουλεϋμάν, τοῦ πανεκλάμπρου βασιλέως τῶν βασιλέων τῆς γῆς, ἐκτίσθη τὸ φρούριον τοῦτο, ἀΐδιον μαρτύριον προνοητικότητος ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ ἤδη ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ χρονολογία εἶναι ὁ προμαχὼν τῆς Πύλης τῆς εὐδαιμονίας»[2].

Ἔπαινος τοῦ λέοντος τῶν φρουρίων, ἤτοι τοῦ φρουρίου τῆς Καλαμαριᾶς.

Καὶ τοῦτο εἶναι κτίσμα τοῦ Γαζῆ Σουλεϋμὰν Χάν. Εἶναι ἔρυμα ἰσχυρὸν ὀκταώροφον, ὑψῶνον τὴν κεφαλήν του πρὸς τοὺς τρεῖς οὐρανούς. Ἔχει εἰς τὸ ἐσωτερικόν του τεσσαράκοντα διαμερίσματα καὶ τρεῖς ἀποθήκας ὕδατος, ὡς καὶ μεγάλας ἀποθήκας, ἓν δερβισικὸν ἡσυχαστήριον (ζαουϊέ). Εἶναι μεγαλοπρεπὲς ἔρυμα. Ἴσως παρόμοια αὐτοῦ νὰ ἦναι τὰ φρούρια τῆς Κασανδρείας, τῆς Μεθώνης ἢ τῆς Κορώνης.

Ἐπὶ τῶν ἀνοιγμάτων τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐστραμμένων ἐπάλ-

---

[1] Μὴ ὑπαρχόντων ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν τυπογραφείοις στοιχείων τῆς νεωτέρας τουρκολατινικῆς γραφῆς πρὸς ἀπόδοσιν τῆς προφορᾶς τοῦ ch καὶ ἄλλων, μετεγράψαμεν τὸ χρονόγραμμα διὰ τῆς καθαυτὸ γαλλικῆς γραφῆς.

[2] Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης εὑρίσκει λάθη εἰς τὸ πρωτότυπον καὶ προτείνει διορθώσεις, τὰς ὁποίας ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὸ δυνατόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκδότην ἡ χρονολογία τοῦ ἐπιγράμματος ἀναζητητέα εἰς τὰς δύο τελευταίας λέξεις, αἱ ὁποῖαι φέρονται ἐν τῷ κειμένῳ ὡς «bouroudj der-saadet» (τοῦ «μπουρούτζ» ὄντος πληθυντικοῦ τοῦ «μπούρτζ»). Ὁ ἐκδότης ὅμως προτείνει νὰ διορθωθῇ «μπούρτζ» (ὁ ἑνικός), ὅτε καὶ τὸ ἄθροισμα τῆς ἀριθμητικῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων τῶν δύο λέξεων δίδει τὸ ἔτος τῆς Ἑγίρας 944 (=1538), ἐνῷ ὁ συγγραφεύς, ἑρμηνεύων τὸ χρονόγραμμα δίδει τὸ ἔτος Ἑγ. 952. Πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἔτους τούτου ὁ ἐκδότης προτείνει νὰ διορθωθῇ τὸ «bou ki» διὰ τοῦ «bou dir» (=«τοῦτο εἶναι» ἢ «αὐτή εἶναι»). Ἂν ὅμως μείνῃ ὁ πληθυντικὸς (μπουρούτζ) μὲ τὸ «μπου κι» εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ στίχου, τότε ἐξάγεται ὡς χρονολογία ἴσως τὸ ἔτος Ἑγ. 960 (=1553).

Σημειωτέον ὅτι «μπούρτζ» σημαίνει καὶ «προμαχὼν» καὶ «ἀστερισμὸς» (ζώδιον).

ξεών του, ἅτινα κλείονται διὰ σιδηρῶν θυρῶν, ἔχει εἴκοσιν ἐν συνόλῳ τηλεβόλα τῶν 20 σπιθαμῶν, κοσμήματα τοῦ κόσμου, ῥίπτοντα σφαίρας τῶν 40 ὀκάδων. Ὅμοια πρὸς τὰ τηλεβόλα ταῦτα ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν φρουρίων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἴσως μόνον εἰς τὸ φρούριον Ῥόδου ἢ εἰς τὰ φρούρια τῶν Στενῶν τῆς Ἄσπρης Θαλάσσης (δηλαδὴ τῶν Δαρδανελλίων) Ὅλα ὅμως τὰ τηλεβόλα τοῦ ἐρύματος τούτου τῆς Καλαμαριᾶς εἶναι ἐστραμμένα πρὸς τὴν θάλασσαν προστατεύοντα τὸν λιμένα. Ὅταν κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν δύο βαϊραμίων τὰ τηλεβόλα ταῦτα κανονιοβολοῦν, βάλλουν μέχρι τῶν εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ μιλλίων εὑρισκομένων ἀντικρυνῶν παραλίων τοῦ κόλπου. Ἔχει ἐν συνόλῳ 150 ἄνδρας, ἓν ὡραῖον τζαμίον, μεγάλας ἀποθήκας, ὑπόγεια διὰ παντοειδῆ πυρομαχικὰ ἀνερχόμενα εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων. Τὸ ὕψος τοῦ ἐρύματος τούτου τῆς Καλαμαριᾶς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τοῦ πύργου του μέχρι τῆς μολυβδοσκεποῦς κορυφῆς του εἶναι 50 πήχεων τὸ δὲ πλάτος τοῦ ἐρυμνοῦ τείχους 5 πήχεων. Τὰ βασιλικὰ τηλεβόλα τοῦ πύργου τούτου εἶναι τοποθετημένα εἰς τὰ πυροβολεῖά των κατὰ τρόπον ὥστε φαίνονται ὡς τρίχες ἀκαθονχοίρου. Ἡ εἱρκτὴ τῆς πόλεως εὑρίσκεται ἐντὸς τοῦ πύργου τούτου τῆς Καλαμαριᾶς. Ὅλοι οἱ ἐγκληματίαι —Θεὸς φυλάττοι!— εὑρίσκονται εἰς τὰς φυλακὰς ταύτας. Ἐπὶ τῆς ἄνω φλιᾶς τῆς πρὸς Ν. πύλης ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα :

Chiri merdan hazréti Suleymani zeman
Emri ilé yapiloup bourdj esed oldou temam
Chir peiker ejderha toplar ki etrafinda dir
Yarachir bou kaléyé bourdjou esed denilsé nam
Oldou tarihi dokouz-youz-kirk iki bou koulénin
Hidjreti peighanberi ahiri zeman

ἔτει 942 (=1574)

Ὅπερ μεταφράζεται ὡς ἑξῆς:

«Κτισθὲν διαταγῇ τοῦ λέοντος τῶν ἀνδρείων Σουλεϋμὰν ἔγινεν τελείως ὁ λέων τῶν φρουρίων, κύκλῳ δὲ αὐτοῦ τὰ λεοντοπρόσωπα δρακόντεια τηλεβόλα· ἁρμόζει νὰ ὀνομασθῇ τὸ φρούριον τοῦτο ὁ λέων τῶν ὀχυρῶν. Ἡ χρονολογία τοῦ πύργου τούτου ἐννεακόσια τεσσαράκοντα δύο τῆς Ἐγίρας τοῦ Ἁγίου Προφήτου τῶν τελευταίων αἰώνων».

Εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν γραφεῖον τοῦ φρουρίου τούτου ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα [1] :

[1] Διορθοῦμεν τὸ πρωτότυπον, ὡς προτείνει ὁ Τοῦρκος ἐκδότης.

Binaï padichahi ki mourourou deher ile ghayet
Harabé mahrouf olmouchdou bou divanhanaï aali
Guerundjé bahchia tahsin edoub didem tarih
Bou djayi himmet ilé kildi burkiani gherm ihya

ἔτος 1026 (=1617)

ἤτοι : «Κτίσμα αὐτοκρατορικόν, ὅπερ εἶχεν ἐρειπωθῇ τὰ μέγιστα σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, τὴν λαμπρὰν ταύτην αἴθουσαν ἰδὼν καὶ θαυμάσας ἀπήγγειλα τὸ χρονόγραμμα τοῦτο. Τὸν χῶρον τοῦτον ἐποίησεν ἐπιμελῶς διάπυρον ἡφαίστειον». [1]

Εἰς δὲ τὸ ἔξω μέρος τοῦ ἐρύματος τούτου τῆς Καλαμαριᾶς, εἰς τὴν πρὸς Α. γωνίαν τοῦ τοίχου ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα [2].

Bilek bou kalemin mimari im ben
Hodaï rabbena guftar im
Tchou kiatib bou sozou merméré kazdi
Mouverrihi tarikh fethini yazdi

ἔτος . . . . .

ἤτοι :

Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ φρουρίου τούτου.
Ἐγὼ εἶμαι ὁ πάντοτε ἐπικαλούμενος Κύριον ἡμῶν τὸν Θεόν.
Ὁ γραμματεὺς οὗτος ἐχάραξε τὸν λόγον τοῦτον εἰς τὸ μάρμαρον.
Ὁ ἱστορικὸς ἔγραψε τὴν χρονολογίαν τῆς κατακτήσεώς του.

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα ἔργα εἶναι ἀριστούργημα τοῦ μεγάλου ἀρχιτέκτονος Σινὰν ἀγᾶ, υἱοῦ τοῦ Ἀβδ-ουλ-Μενάν, ὅστις ἔκτισεν ὅλα τὰ ἱδρύματα τοῦ Σουλεϋμὰν χάν, οὗτινος τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης δεικνύουν ποίου βαθμοῦ μηχανικὸς ἦτο, καὶ δὲν εἶναι ἄγνωστα εἰς τοὺς βλέποντας αὐτὰ θαυμαστάς του.

Εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν πύλην τοῦ Ἑπταπυργίου ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα :

[1] Ἐὰν γραφῇ ὡς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ «μπού κιάνι κερὲμ-ἰχγιᾶ», τότε μεταφραστέον : «τὸ μεγαλειῶδες τοῦτο μεταλλεῖον».

[2] Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης ἐπιφέρει παρατηρήσεις τινὰς καὶ διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ χρονογράμματος τούτου, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς ἁπλοῦν ἐπίγραμμα καὶ οὐχὶ χρονόγραμμα, ἐκφράζων τὴν γνώμην ὅτι ὁ γράψας τὸ ἐπίγραμμα δὲν θέλει νὰ ἀναγράψῃ χρονολογίαν τινά, ἀλλ' ἁπλῶς νὰ ὑποδηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ κτίσας τὸ φρούριον. Ὡς τοιοῦτον δὲ θεωρεῖ τὸν γνωστὸν μέγαν Ἕλληνα τὸ γένος ἀρχιτέκτονα Σινὰν πασᾶν, ὅστις καὶ διὰ τοῦ τετάρτου στίχου (ἡμιστιχίου κατὰ Τούρκους, οἵτινες γράφουν πάντοτε τὰ τοιαῦτα ἐπιγράμματα εἰς δίστιχα) θέλει νὰ δηλώσῃ, ὅτι τὴν μὲν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψαν οἱ ἱστορικοί, οἵτινες καὶ ἔχουν τὸ καθῆκον τοῦτο, ἐγὼ δὲ εἶμαι ὁ ἀρχιτέκτων ὁ κτίσας τὸ ἔρυμα.

Hazréti Sultan Ibrahim khan khani azim
Ali-Osman Malik-ul-beri bahr ve Mekké rehbéri.
Minh feiz-ul-lah tarikh duchdu ya ehl-ul-felah
Djumleye yarab chefi' ilé chéfi' mahcheri

ἔτει 1056

ἤτοι: Ἡ αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Σουλτάνος Ἰβραχὶμ-χὰν ὁ μέγας ἡγεμὼν τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμάν, κύριος θαλάσσης καὶ ξηρᾶς καὶ ὁδηγὸς [τῆς Μέκκας

Ἐξ ἧς ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ἔπεσεν ἡ χρονολογία
ὦ ἄνθρωπε τῆς σωτηρίας.
Μεσίτευσον θεὲ δι' ἅπαντας εἰς τὸν τόπον τῆς κρίσεως.

Ἔμπροσθεν τῆς ἐξωτερικῆς πύλης τοῦ Ἑπταπυργίου τούτου ὑπάρχει βλέπον πρὸς τὴν κάτω πόλιν καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσης, ὑψηλὸν περίπτερον, κέντρον πάσης σοφίας Ὅλοι οἱ διερχόμεναι ταξειδιῶται καὶ ἐρασιτέχναι συνέρχονται εἰς τὸ τερπνὸν τοῦτο μέγαρον καὶ ἀπολαύουν τοῦ ὡραίου θεάματος, διότι εἶναι ὑψηλόν, ἀληθῶς πανοραματικὸς καὶ μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδός του τόπος ἀναψυχῆς.

Ἔξω τοῦ φρουρίου τούτου δὲν ὑπάρχουν καθόλου συνοικίαι καὶ οἰκίαι. Μόνον ἔξω τοῦ φρουρίου πρὸς Α. ὑπάρχουν κάμινοι ἀσβέστου. Πρὸς Δ. ἔξω τοῦ Γενῆ-καποῦ (νέα Πύλη) ὑπάρχει ἡσυχαστήριον τῶν μεβλεβήδων (μεβλεβῆ-χανὲ).

Ἔπαινος τῆς ἔξω τοῦ φρουρίου βαρὸς (συνοικίας) τῆς ἀποβάθρας.

Ἔξω τῆς πύλης τῆς ἀποβάθρας (ἰσκέλε-καπουσοῦ) ὑπάρχει τὸ λεγόμενον Μισὶρ-τσαρσισὶ (Αἰγυπτιακὴ ἀγορά), ἔχουσα ἐν ὅλῳ 500 πρατήρια. Εἰς τὴν σουλτανικὴν ταύτην ἀγορὰν ὑπάρχουν ὅλα τὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου, λίνον, κινᾶς, ζάχαρις, ὄρυζα, καφὲς καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ αἰγυπτιακὰ εἴδη. Ἔχει ἐν συνόλῳ τριακοσίους ἐμπόρους καὶ ὑπόγεια. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἶναι καὶ πεντήκοντα ξυλέμποροι (κερεστετζῆδες), ἐπίσης 100 μεγάλα βυρσοδεψεῖα μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ τοίχου τοῦ φρουρίου, ἐπίσης καὶ εἷς εὐκτήριος οἶκος τῶν βυρσοδεψῶν (ντεμπαγὰν μεστζιντί).

Ἔξω τῆς ἀποβάθρας, συνεχόμενον πρὸς τὸ φρούριον, ὑπάρχει ὕπερθεν τῆς θαλάσσης τὸ «τζαμίον Ἀβδουρ-Ρεοὺφ ἐφέντη», ὡραῖον καὶ περίλαμπρον τέμενος, τόπος φωτεινὸς προσευχῆς, ἀναπαύσεως καὶ ἀναψυχῆς τῆς πολυαρίθμου κοινότητος τῶν πιστῶν. Ὁ Ἀβδ-ουρ-Ρεοὺφ ἐφέντης, ὅταν ἦτο μολλᾶς Θεσσαλονίκης, ἔκτισε τὸ ἱερὸν τοῦτο τέμενος τῆς λατρείας, μὴ ὑπάρχοντος τότε ἐκεῖ ἄλλου τζαμίου. Πράγματι δὲ τὸ ἔκτισεν ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε. Ὢν δὲ κάτοχος γνώσεων ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γεωμετρίας (μηχανικῆς), ἀνήγειρε τὸ τζαμίον ὡς ἄνω ὄροφον, κάτω τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τὰ πρατήρια τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀγορᾶς (Μισὶρ Τσαρσί), καὶ ἀφιέρωσε τοῦτο ὡς βακούφιον εἰς τοὺς ἰμάμας, τοὺς ἱεροκήρυκας, τοὺς σεΐχας, τοὺς μουεζζίνηδες (κράκτας) καὶ τὸ λοιπὸν προσωπικὸν τοῦ τζαμίου. Τὸ τερψίθυμον τοῦτο τέμενος εἶνε κάτι ὡς περίκομψον μέγαρον, ἔχον κύκλῳ κρύσταλλα [1] καὶ πολυχρώμους ὑάλους. Κάθε ἡμέραν καὶ νύκτα δὲν λείπουν ἀπὸ αὐτὸ οἱ πιστοί, διότι οἱ μουσουλμάνοι ἔμποροι τῶν ἑπτὰ κλιμάτων [2] καὶ οἱ θεοσεβεῖς ναυτίλοι καὶ πλοίαρχοι τελοῦσι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν προσευχήν των ἐν τῷ τεμένει τούτῳ, ἀπολαύοντες τὸ θέαμα τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων. Ἐκτὸς αὐτοῦ, τοῦ ἔξω τοῦ τείχους, ὅλα τὰ ἄλλα ἱερὰ καθιδρύματα εἶναι ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Εἶναι ὅμως ἔμπροσθεν τῆς συνοικίας τῆς ἀποβάθρας.

Περιγραφὴ τοῦ μεγάλου λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ ἀσφαλέστατος οὗτος λιμὴν τῆς Θεσσαλονίκης κεῖται εἰς τὸν μυχὸν μακροῦ κόλπου ἔχοντος μῆκος 100 μιλίων. Εἶναι μέγας λιμὴν δυνάμενος νὰ περιλάβῃ δέκα χιλιάδας γαλεόνια, καραβέλας [3], γαλιότας, ἐπιβατικά, κάτεργα, φορτηγίδας (μαούνας), μπαστάρδας καὶ ἄλλα πλοῖα [4]. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἶναι ἀνοικτὴ εἰς τὸν νότιον, τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν νοτιοανατολικὸν ἄνεμον, εἶναι πρὸς νότον ἐκτεθειμένος, ἀλλ' ἀποτελεῖ καλὸν ἀγκυροβόλιον καὶ ὡς ἐκ τούτου ὅταν τὰ πλοῖα ἀγκυροβολήσουν εἰς τὸν λιμένα διὰ τῶν καταλλήλων ἀγκυρῶν εἶναι ἀσφαλῆ. Εἰς τὸν μέγαν τοῦτον λιμένα ἔρχονται ναυτικοί, ἔμποροι καὶ πλοῖα ἐκ τῆς Μαύρης θαλάσσης, τῆς Ἄσπρης θαλάσσης (Αἰγαίου), τοῦ Περσικοῦ κόλπου (τῆς θαλάσσης τοῦ Ὀμάν), ὡς καὶ πλοῖα τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τοῦ

[1] Ἡ λέξις ἐπαναλαμβάνεται δίς, πρῶτον ὡς «μπιλλοὺρ» (μπιλοῦρι), καὶ κατόπιν ὡς «νετζέφ», τὸ ὁποῖον εἶναι εἰδικὸν εἶδος κρυστάλλου ἀπαντῶν παρὰ τὴν πόλιν Νετζὲφ τῆς Μεσοποταμίας (Ἰράκ).

[2] Δηλαδὴ ὅλου τοῦ κόσμου.

[3] Τὸ κείμενον ἔχει «κασρεβέτα» (;), τὸ ὁποῖον εἰς ἄλλα χειρόγραφα φέρεται ὡς «καρεβέτα» ἢ «καραβέτα» ἢ «κρεβέτα». Ἴσως νὰ εἶναι «κορβέτα». Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐνταῦθα ἀπαρίθμησις ἀναφέρει μόνον ἐμπορικὰ πλοῖα, ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ «καραβέλας».

[4] Ἐν τῇ ἀπαριθμήσει ταύτῃ ὁ Ἐβλιᾶ δίδει πλοῖα ἀγνώστου εἴδους, τὰ ὁποῖα ὁ Τοῦρκος ἐκδότης ματαίως προσπαθεῖ ν' ἀνακαλύψῃ προτείνων διαφόρους διορθώσεις τῶν ἐσφαλμένως γραμμένων λέξεων τοῦ πρωτοτύπου. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἐβλιᾶ παρέθεσε τόσον ἑσμὸν λέξεων δηλωτικῶν τοῦ εἴδους τῶν πλοίων ἁπλῶς διὰ νὰ ἐπιδείξῃ πλοῦτον γνώσεων.

Ἀλγερίου, τοῦ Σουέζ, τῆς Τριπόλεως, τῆς Γαλλίας, Πορτογαλλίας, Δουγκέρκης[1], Δανίας, Ἀγγλίας, Ὁλλανδίας καὶ Γενούης καὶ παραμένουν ἀγκυροβολημένα, διότι ὁ λιμὴν ἔχει βάθος 40–50 ὀργυιῶν. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἁλιεύονται χιλιάδες χιλιάδων ἰχθῦς, ἀλλὰ τὰ τριγλία, οἱ κωβιοί, τὰ σταυρίδια, οἱ σκόμβροι, καὶ τὰ λουφάρια αὐτοῦ εἶναι πεφημισμένα.

Αἱ ἀκταὶ εἶναι κύκλωθεν χαμηλαὶ καὶ πεδιναί, τὰ δὲ ὕδατα ἀβαθῆ, ἐν τούτοις τὰ ἀγκυροβόλια εἶναι καλά. Ἀπέναντι τοῦ λιμένος τούτου κατὰ τὰ ἔμπροσθεν τῶν χωρίων Καντζᾶ (;) καὶ Τσετερὸζ (;) εἶναι ὡραία θάλασσα, εἰς τὴν ὁποίαν κρατεῖ ἡ ἄγκυρα. Τὰ χωρία ταῦτα εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς ξηρᾶς εἰς ἀπόστασιν δύο μιλίων ἑκάτερον. Ἡ Θεσσαλονίκη ἀπέχει ἐξ αὐτῶν 30 μίλια. Ἀλλὰ τὰ πλοῖα τὰ φθάνοντα ἔμπροσθεν τῶν χωρίων τούτων, πρέπει νὰ ρίψωσι τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, διότι ἡ θάλασσα ἐκεῖ εἶναι ἀβαθὴς καὶ ἀμμώδης καὶ χρειάζεται πολὺ προσοχή, μήπως συμβῇ ἀπρόοπτόν τι, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι φρόνιμον νὰ ρίπτῃ τὸ πλοῖον δύο ἀγκύρας ἔμπροσθεν τῶν χωρίων τούτων. Καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν τῶν χωρίων τούτων ὑπάρχουν παντὸς εἴδους ἰχθῦς. Καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως λίμνας Μπεσίκ (Βόλβη) καὶ Λαγκαδᾶ ὑπάρχουν παντοειδῆ ὀψάρια, τούτων ὅμως οἱ ἐγχέλεις εἶναι φημισμένοι καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ἐνῷ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν τοιαῦτα φειδόψαρα. Ταῦτα εἰσάγονται ἑκάστοτε νωπότατα ἐκ τοῦ Μπεσικλὲρ καὶ Λαγκαδᾶ καὶ πωλοῦνται ἐκεῖ ὑπὸ τῶν ἁλιέων της.

Περιγραφὴ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ τζαμίων τῶν σουλτάνων τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμάν.

Ὑπάρχουν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐν συνόλῳ ἱερὰ τεμένη σουλτάνων καὶ ἄλλα τζαμία βεζυρῶν μεγιστάνων καὶ παλαιοὶ οἶκοι λατρείας, κτίσματα εὐσεβῶν δωρητῶν. Πρῶτος μέγας καὶ ἱερώτατος οἶκος λατρείας εἶναι τὸ μέγα τζαμίον Ἁγιὰ-Σοφιὰ (τῆς Ἁγίας Σοφίας), ὁμοιάζον πρὸς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Ἁγίας Σοφίας, μικρότερον ὅμως ἐκείνου. Καὶ τὸ ἐν Τραπεζοῦντι τζαμίον τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι ἴσον πρὸς τὸ ἐδῶ. Τὰ τρία ταῦτα τζαμία τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι κτίσματα τῆς Ἀϊ-Σόφ (Ἁγίας Σόφ;), θυγατρὸς τοῦ ἐν Σόφιᾳ Γιάγκου υἱοῦ Μαδιάν, διὰ τοῦτο καὶ λέγονται τζαμία Ἁγιὰ-Σοφιά.

Τὸ μῆκος τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν κιμπλὲ (Ν.) πλευρᾶς μέχρι τοῦ μιχράπ (βωμοῦ) εἶναι 175 βημάτων, τὸ δὲ

---

[1] Τὸ κείμενον ἔχει «Δενκαρκίζ» (Ντενκαρκίζ), ἄλλο δὲ χειρόγραφον «Δουνκαρκίζ».

πλάτος 125 βημάτων. Εἶναι ὅμως μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχει λαμπρὸς πράσινος ἄμβων (κιουρσί), εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέρχεταί τις διὰ κλίμακος ἐξ βαθμίδων ἐκ μονολίθου ἐγχρώμου λατυποπαγοῦς (σομακὶ) μαρμάρου. Ὁ ἄμβων οὗτος, ὅμοιος τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον, εἶναι εἰς τὸ ἔπακρον ἀξιοθέατος, ἔργον τέχνης θαυμαστῆς καὶ περιέργου, τέχνης περιβοήτου καὶ ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, γνωστὸς εἰς τοὺς περιηγητὰς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς τῶν ἀποχωρητηρίων τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχουν τρεῖς σειραὶ ἀναβρυτηρίων καὶ πίδακες μὲ λεκάνας ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Καὶ διὰ τὴν περιγραφὴν τούτων ἡ γλῶσσα εἶναι ἀσθενὴς καὶ ὁ κάλαμος θραύεται. Εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐξωτερικῆς πύλης τοῦ τεμένους τούτου ὑπάρχουν ἐννέα ἀπαστράπτοντες κίονες, τῶν ὁποίων ἕκαστος ἀξίζει ἀνὰ ἓν χαράτσιον Ρωμηῶν. Ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν κιμπλὲ πύλης ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα :

ve haza djamii dar adjyb
min-el-kufar meehouzou gharyb
felmadje' nassara min-ul-lah
ve liltarikh kil fethi karyb

ἔτος . . . .

Ἀλλ' ἡ περιφέρεια τοῦ θόλου τῆς Ἁγιὰ-Σοφιὰ αὐτῆς, ἔργον τοῦ διασήμου καὶ προβλεπτικοῦ ἀρχιτέκτονος, καὶ τοῦ θόλου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίου τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, εἶναι κατὰ εἴκοσι πήχεις μεγαλειτέρα τῆς τοῦ θόλου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τεμένους τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀλλ' ἐδῶ εἶναι χαμηλότερος τοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τὸν θόλον ὅμως τῆς Ἁγιὰ-Σοφιὰ αὐτῆς ὁ ρηθεὶς ἀρχιτέκτων ἐκάλυψε διὰ μολύβδου τοιούτου, ὥστε εἶναι ὅλως ἀπίθανον νὰ δυνηθοῦν οἱ τεχνῖται τῶν ἡμερῶν μας νὰ κατασκευάσουν τοιοῦτον ἐκ μολύβδου ἐπικάλυμμα. Ἐνῷ συνήθως ὁ μόλυβδος γίνεται κυανοῦς, ὁ τῆς Ἁγιὰ-Σοφιὰ αὐτῆς μετατρέπεται πρὸς τὸ κίτρινον. Ὡς ἐκ τούτου κάποτε οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, ὑποθέσαντες ὅτι περιέχει χρυσόν, ἔδοσαν εἰς τοὺς διοικητὰς 40.000 γρόσια, ὅπως δῆθεν ἀνανεώσουν τὸν μόλυβδον τοῦ περιλάμπρου τούτου τζαμίου. Ἀλλ' οἱ τίμιοι Μουσουλμάνοι δὲν συγκατετέθησαν καὶ οὕτω χάριτι θείᾳ τὸ ἐκ μολύβδου ἐπικάλυμμα μένει ὡς ἦτο καθ' ἣν ἐποχὴν ἦτο ναὸς τῶν ἀπίστων. Ἐντὸς τοῦ τζαμίου δὲν ὑπάρχουν πλῆθος πολυέλαιοι καὶ ἄλλα ἀναρτήματα.

Τὰ μόνα ὡραῖα εἶναι ὁ βωμὸς (μιχράπ), ὁ ἄμβων (μινμπὲρ) καὶ ἡ σο-

λέα. Αἱ κανδῆλαί του ὅμως εἶναι ἀναρίθμητοι. Καὶ ὁ εἷς ὑψηλὸς μιναρές του εἶναι μοναδικὸν ὑπόδειγμα. Ὁ δὲ κῆπός του εἶναι διακόσμητος ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα τοιαῦτα, ὥστε ὑπὸ τὴν σκέπην ἑκάστου τοιούτου παχυσκίου δένδρου ἡ ἐπήρεια τοῦ ζειδώρου ἡλίου δὲν εἶναι αἰσθητὴ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Συνελόντι δ' εἰπεῖν εἶναι περίλαμπρον τέμενος θεοπειθὲς ἀποτελοῦν ἐντευκτήριον τῶν σοφῶν καὶ ἐναρέτων.

Διαιωνισθήτω μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων.

Τὸ δὲ *Ἐσκὶ-Τζαμὶ* (παλαιὸν τζαμίον) εἶναι μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδός του παμμέγιστος θόλος, οὐχὶ λιθόκτιστος, ἀλλ' ἓν εἶδος τετραγωνικοῦ θόλου παλαιοῦ ρυθμοῦ, μολυβδοσκεποῦς διακοσμήτου δι' ὡραίων κυπαρίσσων καὶ στηριζομένου ἐπὶ εἰκοσιτεσσάρων ἀποστιλβόντων καὶ ποικιλοχρώμων μαρμαρίνων κιόνων. Ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῆς πρὸς τὸν κιμπλὲ πύλης καλλιτεχνικωτάτων παραστάδων ὑπάρχουν ἑλικοειδεῖς καὶ κοχλιοειδεῖς γλυφαὶ τόσον ὡραῖαι, ὥστε προξενοῦν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι θαύματα μαγείας. Τὸ μῆκος τοῦ τζαμίου τούτου εἶναι διακόσια βήματα, τὸ δὲ πλάτος ἑκατὸν δέκα. Ἔχει ἕνα περίκομψον ὑψηλὸν μιναρέν, ὅμοιος τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Θέα τοῦ τζαμίου τοῦ σουλτὰν-Χορτὰτζ, οὗ τὸ μυστήριον εἴη ἱερόν.

Τὸ περίλαμπρον τοῦτο τζαμίον εἶναι ὀκτὼ ἁψῖδες [1] ὅμοιαι πρὸς τὰς τῶν παλαιῶν Περσῶν βασιλέων [2], ἐπὶ στρογγύλου τοίχου, τῶν ὁποίων ἑκάστη ὁμοιάζει πρὸς τὴν οὐράνιον ἶριδα. Ἐπὶ τούτων ἐγείρεται ὡς ἐπὶ τόξου τῆς δυνάμεως πεπαλαιωμένος θόλος, οὗτινος τὸ ὕψος εἶναι κατὰ πέντε πόδας χαμηλότερον τοῦ θόλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας Σοφίας. Εἶναι θόλος τόσον ὑψηλός, ὥστε ὅταν τὸν βλέπῃ μὲ τὸ βλέμμα φοβισμένον ὁ ἄνθρωπος μένει ἐνεὸς καὶ ἔκθαμβος, διότι ὁ ὑψηλὸς οὗτος θόλος ἔχει ὀκτὼ τόξα εἶναι δὲ διακόσμητος μὲ λεπτουργήματα ἐκ πολυτίμων λίθων, διασκευασθεὶς ὑπὸ τῶν παλαιῶν τεχνιτῶν τόσον θαυμα-

---

[1] Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἐβλιγιᾶ ἡ λέξις «τάκ» (=ἁψίς), γράφεται μὲ τὰ γράμματα τ έ, ἐ λ ί φ καὶ κ ι ά φ. Ὡς γνωστὸν ὅμως εἰς τοὺς τουρκομαθεῖς, ἡ λέξις αὐτὴ γράφεται μὲ τ ή, ἐ λ ί φ καὶ κ α φ (οὐχὶ κ ι ά φ). Τὴν παχυλὴν αὐτὴν ἀνορθογραφίαν κρίνει φαίνεται περιττὸν νὰ διορθώσῃ ὁ Τοῦρκος ἐκδότης.

[3] Ἡ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λέξις ἀναγνωστέα οὐχὶ κ ε σ ρ ὶ (=κλασματικός), ἀλλὰ κ ι σ ρ ί, τὸ ὁποῖον εἶναι τίτλος διδόμενος εἰς τοὺς τελευταίους Πέρσας βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Σασανιδῶν.

σίως, ὥστε ὑπὸ τὸν οὐράνιον θόλον [1] τοῦ κόσμου τούτου οὐδὲ εἷς τοὺς κήπους τῆς Ἐρὲμ τοῦ Σεδᾶ [2] ἠδυνήθη ἀρχιτέκτων τις νὰ ἀνεγείρῃ τοιοῦτον κτίσμα.

Τὰ εἰς τὰ ἔνδον καὶ τὰ ἔξω τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχοντα παντοειδῆ τεχνουργήματα καὶ αἱ ἀριστοτεχνικαὶ γλυφαὶ εἶναι τοιαῦτα, ὁποῖα δὲν εἶδον οὔτε εἰς τὸν ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μπέτς [3], ἕδρας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ναὸν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Τὰ δὲ λεπτουργήματα τοῦ μιχράπ (βωμοῦ) καὶ τοῦ μινμπὲρ (ἄμβωνος) τοῦ μεγάλου τούτου τεμένους εἰς οὐδὲν ἕτερον τζαμίον ὑπάρχουν. Ἐν ἑνὶ δὲ λόγῳ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀσθενὴς καὶ ὁ κάλαμος ἀνεπαρκὴς διὰ τὸν ἔπαινόν του. Ὁ θόλος ὅμως αὐτοῦ δὲν εἶναι μολυβδοσκεπής. Εἶναι κεκαλυμμένος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀπίστων ὑπὸ εἴδους τετραγώνων κεραμίδων, παλαιᾶς κατασκευῆς, αἵτινες καὶ αὗται εἶναι κἄτι τὸ ἀξιοθέατον. Καὶ μάλιστα, ὅταν ὁ θόλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας Σοφίας κατέπεσε τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ πανάγιος Προφήτης ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον τὴν νύκτα τῆς Δευτέρας, δωδεκάτης τοῦ μηνὸς Ρεμπὶ-ουλ-ἐββὲλ ἐκ τῆς μήτρας τῆς Ἐμινέ, καὶ ὁ θόλος τῆς ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ ταύτῃ Ἁγίας Σοφίας, ὡς καὶ ὁ θόλος τοῦ τζαμίου τοῦ Χορτάτζ, κατέρρευσαν, ἀνοικοδομηθέντες κατόπιν, ὡς εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν ἀνακαινισθέντων μερῶν τοῦ πρὸς τὸν κιμπλὲ (Ν.) τμήματος τοῦ θόλου. Καὶ μάλιστα εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἱστορίας ἀναφέρεται ὅτι ἡ θυγάτηρ τῆς Ἑλένης, μητρὸς τοῦ Μεγάλου [4] Κωνσταντίνου ἀφοῦ ἔκτισε τὸ τζαμίον τοῦτο τοῦ Χορτάτζ, ἔκτισε τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως (Καμαμέ), ὅστις ἐπέχει κατ' ἀναλογίαν παρὰ τοῖς ἀπίστοις, ὃν τόπον καὶ ἡ Καάβα (Κιαμπέ). Τόσον ἀρχαῖον εἶναι τὸ τέμενος τοῦτο. Τὸ ἐπὶ τῆς πύλης αὐτοῦ χρονόγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Μπουνοὺν φετχινὲ σάϊ βὲ χιμμὲτ ἐττὶ σέϊχ Χορτατζῆ.
Ταρὶκ χακκιντᾶ ἄβνι χαδὶ ἰλὲ μουχτεδὶ ὀλντοῦ
Κιλιντὴ τσοὺν ναμὰζ ἴτσιντὲ Aachik ταριχὶν ντεντὶ

---

[1] Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἐν τῇ φράσει ταύτῃ ἡ ἀραβικὴ λέξις «ἀτλάς», δι' ἧς ὑπεδήλουν οἱ Ἄραβες ἀστρονόμοι ἢ ἀστρολόγοι τὸν ὑποθετικὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ, ὅστις ἔκειτο πέραν τῶν τροχιῶν τῶν ἀστέρων καὶ ἦτο κενὸς ἄστρων.

[2] Κατὰ τὰς ἀραβικὰς παραδόσεις ὁ Σεδὰτ (Chédad) ἦτο μυθικὸς βασιλεὺς τοῦ ἐν Ὑεμένῃ κατοικήσαντος λαοῦ τῶν Ἄδ (Aad), τῆς δυναστείας τῶν Χιμαριτῶν ἢ Ὁμηριτῶν, θεωρούμενος τρισέγγονος τοῦ Νῶε ἐκ τοῦ Χάμ, καταστὰς δὲ διάσημος διὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσας πόλεις καὶ τὰ κτίσματά του ἐν γένει, ὧν ἓν ἦτο ὁ κῆπος Ἐρέν, ἔχων καὶ ὡραῖον περίπτερον. Ὁ Ἐβλιᾶ ἀναφέρει συχνάκις τὸν θρυλικὸν τοῦτον Ἄραβα βασιλέα, ὁσάκις θέλει νὰ ἐπαινέσῃ κτίριόν τι.

[3] «Μπὲτς» ὀνομάζουν ἐνίοτε οἱ παλαιοὶ Τοῦρκοι ἱστορικοὶ τὴν Βιένvην ἐκ τοῦ ἀρχαίου οὐγγρικοῦ αὐτῆς ὀνόματος.

[4] Τὸ Μεγάλον (μπουγιοὺκ) ὑπάρχει εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἐβλιγιᾶ.

Μπου ντέϊρ κισχνὲ λα-chek ἔχλι ἰσλὰμ μάμπὲτ ὀλντοῦ [1],
ἔτει . . . .

ἤτοι :

Ὁ σεΐχης Χορτατζῆ κατέβαλε μόχθους καὶ προσπαθείας πρὸς κατάκτη-
[σίν του,
Χάριν τοῦ μοναστικοῦ τάγματος θεία συνάρσει προσῆλθεν εἰς τὴν ἀλη-
[θῆ πίστιν.
Ἐπειδὴ ἐντὸς αὐτοῦ ἐτελέσθη τὸ ναμάζι (ἡ προσευχὴ) ὁ Aachik εἶπε τὸ
[χρονόγραμμα αὐτοῦ.

Ἡ παλαιὰ αὕτη μονὴ ἔγεινεν ἱερὸν τέμενος τῶν ἀληθῶν Μουσουλμάνων. Μίαν ἡμέραν τῷ 988 (1580), ἐνῷ ἦτο ἐκκλησία, ὁ ἅγιος ἀναφωνῶν μεθ' ὅλων τῶν σοφίδων (καλογήρων) τὸ «'Αλλάχ ! 'Αλλάχ !», ἔκαμεν ἔφοδον, ἐκυρίευσε τὴν μονὴν ταύτην ἐκ τῶν χειρῶν τῶν παπάδων καὶ τὴν μετέτρεψεν εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος. Ἀκόμη καὶ τώρα ὁ μιναρὲς αὐτοῦ ἔχει τρεῖς σημαίας, ἐπὶ δὲ τοῦ θόλου του, ἀντὶ σημαίας, ἔθεσαν τὸν λέβητα αὐτοῦ, ὅστις εὑρέθη θαμμένος μὲ χρυσίον ἐντὸς τῆς γῆς. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄμβων ἐκ μονολίθου μαρμάρου μὲ ἓξ πόδας, ὅπως ἐπ' αὐτοῦ ἀπαγγέλλεται ἡ ἑσπερινὴ προσευχή, ὅστις μένει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κῆπον. Καὶ ὁ ἄμβων οὗτος εἶναι ἀξιοθέατος καὶ μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδός του.

Τὸ τζαμὶ τοῦ Δζεζὶρ Κασὶμ πασᾶ.

Καὶ τοῦτο εἶναι ὑψηλὸς μολυβδοσκεπὴς θόλος ξύλινος ἐν μέσῳ κυπαρίσσων. Καὶ τούτου ὁ μόλυβδος εἶναι διακόσμητος λίαν καλλιτεχνικῶς. Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ κιμπλὲ (Ν.) μέχρι τοῦ μιχράπ (βωμοῦ) τὸ μῆκος τοῦ τζαμίου τούτου εἶναι 220 ποδῶν, τὸ δὲ πλάτος του 150 ποδῶν. Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν 150 ἐν συνόλῳ μικροὶ καὶ μεγάλοι κομψοὶ κίονες ἐκ λευκοῦ καὶ πολυχρώμου μαρμάρου (σομακὶ) μὲ φλέβας, εἴς τινας δὲ ἀψῖδας ὑπάρχουν ἐπάλληλοι μικροὶ κίονες, διότι τὸ τζαμίον τοῦτο ἐκτίσθη ὡς οἰκοδομὴ διώροφος. Αἱ ἐντὸς τοῦ τζαμίου μαρμάριναι ἐστιλβωμέναι τετράγωνοι πλάκες τοῦ δαπέδου εἶναι τόσον μεγάλαι ὅσον τάπητες, ὧν ἑκάστη πλευρὰ ἔχει μῆκος πέντε ἢ ἓξ ποδῶν. Ὁλόκληροι αἱ πλευραὶ τῶν τεσσάρων τοίχων εἶναι ἐπενδεδυμέναι μὲ μεγάλα φλεβωτὰ μάρμαρα περιέργου καὶ θαυμασίου εἴδους, ἀληθῶς ἀξιοθέατα καὶ ἀξιοπερίεργα.

[1] Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης γράφει ἐν ὑποσημειώσει, ὅτι ὁ τελευταῖος στίχος (δηλαδὴ ἡ ἀριθμητικὴ ἀξία τῶν γραμμάτων του) δίδει τὸ ἔτος (Ἑγίρας) 998 (=1590), καὶ ἑπομένως ἢ ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι ἀνακριβής, ἢ ἡ κατωτέρω ἀναφερομένη (988).

Ἑκάστη πλὰξ εἶναι χαμαιλεοντείως πολύχρωμος, ὑποδειγματικὴ εἰς τὸ εἶδός της, ἀξία νὰ ἑφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐρασιτεχνῶν.

Ἐντὸς τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχει φρέαρ ὕδατος ζωῆς (ἄμπου-χαγιά), τοῦ ὁποίου ἡ πόσις προκαλεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔμετον. Ἂν δὲ πλυθῇ κανεὶς μὲ τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ ὠφέλιμον, θεραπεύεται κελεύσει Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, ἂν ἔπασχεν ἐκ σφοδροῦ πυρετοῦ. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ κάλαμος ἀδυνατεῖ νὰ πλέξῃ τὸ ἐγκώμιον τοῦ τζαμίου τούτου. Ἔσωθεν τῆς πρὸς τὸν κιμπλὲ πύλης τοῦ τζαμίου τούτου, πρὸς ἀριστεράν, εἰς ὕψος ἀναστήματος ἀνθρώπου, ὑπάρχει φέρετρον (κιβούριον) ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι τεθαμμένος κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἱστορικοὺς ὁ Κασίμ, ἐκ τοῦ ὁποίου λέγουν «Κασὶμ-γκιουνοῦ» (ἡ ἡμέρα τοῦ Κασίμ) [1]. Καὶ μάλιστα ἡ ἐμὴ ἐλαχιστότης [2], ἐρωτήσαντος τοῦ Βασιλέως Αὐτοκράτορος Καίσαρος (Καισαροβασιλέως) τῆς Γερμανίας περὶ τοῦ μαρμαρίνου κιβουρίου τοῦ Κασὶμ πασᾶ τούτου, ἀνέφερα πῶς εἶδον καὶ ἐπεσκέφθην αὐτό, ἐφ' ᾧ ἅπαντες οἱ Ὑπουργοί του, καὶ οἱ δοῦκές [3] του, καὶ οἱ κόμητές [4] του, καὶ ὁ πρωθιερεύς του καὶ ὁ πρῶτος διερμηνεύς του Μιγκέλη [5] μὲ ἠρώτησαν «πῶς τὸ εἶδες ;» καὶ ἐγὼ ἀπήντησα : «Νά, ἐπὶ ἑνὸς μαρμαρίνου τετραγώνου φερέτρου ὑπάρχει ἑλληνιστὶ ἐπίγραμμα ἐκ τριάκοντα στίχων. Ἔχει καὶ ὑπηρέτας, οἱ ὁποῖοι τὸ σκουπίζουν, τὸ κα-

[1] Κασὶμ-γκιουνοῦ τουρκιστὶ καὶ Ρούζου-Κασὶμ ἀραβοπερσιστὶ ὀνομάζουν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἄραβες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, θεωρουμένην ὡς ἀρχὴν τοῦ χειμῶνος καὶ σχετιζομένην πρὸς ποικίλας παραδόσεις καὶ δεισιδαιμονίας. Σημειωτέον ὅτι Κασὶμ ὠνομάζετο τὸ πρῶτον ἄρρεν τέκνον τοῦ προφήτου τῶν Μουσολμάνων Μωάμεθ.

[2] Οὕτω μεταφράζομεν ἢ μᾶλλον παραφράζομεν τὴν παρὰ Τούρκους ἐν χρήσει ἔκφρασιν «μπού χακίρ» (καὶ μπού φακίρ), σημαίνουσαν κυριολεκτικῶς «αὐτὸς ὁ ταπεινὸς» (ἢ αὐτὸς ὁ πτωχός), τῆς ὁποίας, μετριοφρονῶν δῆθεν ποιεῖται χρῆσιν συχνάκις καὶ ὁ Ἐβλιγιᾶ, ὁσάκις παρεμβάλλει καὶ τὸν ἑαυτόν του.

[3] Τὸ κείμενον ἔχει «Ἔρσεκ» καὶ κατ' ἄλλην γραφὴν «Χέρσεκ». Μετεφράσαμεν δούξ, διότι ὁ Ἐβλιγιᾶ φαίνεται ὅτι μεταφέρει, οὕτως εἰς τὴν τουρκικὴν τὴν γερμανικὴν λέξιν «Herzog» (δούξ), ἐξ ἧς καὶ ἡ τουρκικὴ ὀνομασία τῆς Ἐρζεγοβίνης (Χέρσεκ). Ἡ λέξις Herzog, παραγομένη φαίνεται ἐκ τοῦ Heer (=στρατός) καὶ ziehen (=σύρειν), σημαίνει στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς καὶ ἦτο τὸ ἀντίστοιχον τοῦ λατινικοῦ dux.

[4] Τὸ κείμενον ἔχει τουρκιστὶ «γουροὺκ» (δηλαδὴ «γρούκ»), ὁ δὲ Τοῦρκος ἐκδότης παρατηρεῖ ἐν ὑποσημειώσει ὅτι εἰς τὸν τόμον (τοῦ «ὁδοιπορικοῦ» τοῦ Ἐβλιγιᾶ) ἡ λέξις φέρεται τουρκιστὶ «γκουρούφ». Ἑπομένως θὰ πρόκειται περὶ παραφθορᾶς τῆς γερμανικῆς λέξεως Graf, ἥτις σημαίνει «κόμης» (comes).

[5] Εἰς ἄλλο χειρόγραφον εἶναι «Μικέλ». Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος Michaelis ἢ Michelli.

θαρίζουν καὶ τὸ προσέχουν». Ὁ βασιλεὺς καὶ ὅλοι [1] εὐχαριστηθέντες εἶπον: «Ἀλήθεια τὰ εἶδες; »Καὶ ὅλοι ὁμοῦ μὲ τὸν Καίσαρα, ἐγερθέντες, ἀνέγνωσαν ἕνα σωρὸ χωρία ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον, κατὰ τὸ ψευδὲς θρησκευτικὸν ἔθιμόν των, πρὸς ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἐπωνύμου τῆς ἡμέρας τοῦ Κασίμ [2], μεθ' ὃ πάλιν ἐκάθησαν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ φήμη τοῦ τζαμίου τούτου ἔφθασε μέχρι τῶν χωρῶν τῆς Γερμανίας, ὅπου τὸ ἐκτιμοῦν [3].

Ὁ ἔξω ἱερὸς περίβολος τοῦ τζαμίου τούτου τοῦ Κασὶμ πασᾶ εἶναι μικρός. Ἀλλ' ἐν αὐτῷ ὑπάρχει μία λευκὴ λεκάνη πίδακος ἐκ μονολίθου μαρμάρου, ἐντὸς τῆς ὁποίας χωροῦν τεσσαράκοντα μέχρι πεντήκοντα ἄνθρωποι. Ἄνωθεν τοῦ πίδακος ὑπάρχει θόλος ὑψηλὸς στηριζόμενος ἐπὶ ὀκτὼ λεπτῶν καὶ κομψῶν κιόνων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

Ἐπὶ τῆς ἄνω φλιᾶς τῆς πρὸς τὸν κιμπλὲ πύλης τοῦ τζαμίου τούτου ὑπάρχει διακόσμητον χρονόγραμμμα ἐμφαῖνον, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ τέμενος ἐκτίσθη ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζὶτ Β' ἐν ἔτει Ἐγίρας 897 (1492) [4]

Τὸ Ἀλατζᾶ-τζαμί.

Ἐπειδὴ ἔχει μιναρὲν πολύχρωμον τὸ ὀνομάζουν Ἀλατζᾶ-τζαμί. Καὶ τοῦτο εἶναι τζαμίον μολυβδοσκεπὲς τεχνουργημένον. Μετὰ τὸ τζαμίον τοῦ Χορτάτζ τὸ ἱερὸν τοῦτο τζαμίον εἶναι τὸ μᾶλλον ἐξαϋλωμένον.

Κατόπιν ὑπάρχει εἰς τὴν συνοικίαν Καβαφλὰρ (Καβάφικα) τὸ τζαμίον τοῦ Σουλεϋμὰν πασᾶ. Κατόπιν εἶναι τὸ τζαμίον τοῦ Χαμζᾶ βέη

[1] Εἰς ἄλλο χειρόγραφον «ὅλοι οἱ αὐλικοί».

[2] Δηλαδὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

[3] Ἡ ὅλη αὐτὴ ἀφήγησις περὶ τῆς ἀκροάσεώς του παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῆς Γερμανίας καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐλικῶν του στιχομυθία εἶναι ἓν δεῖγμα τῆς ψευδολογίας τοῦ Ἐβλιγιᾶ. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὡμίλησεν ἐν Βιέννῃ περὶ τοῦ τζαμίου τοῦ Κασὶμ πασᾶ (ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου), ἀφοῦ τὴν μὲν Θεσσαλονίκην ἐπεσκέφθη τῷ 1668, τὴν δὲ Βιέννην τῷ 1665 ὡς μέλος τῆς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μεχμὲτ τοῦ Δ' πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λεοπόλδον τὸν Α' ἀποσταλείσης ἐκτάκτου μεγάλης πρεσβείας ὑπὸ τὸν Καρᾶ-Μουχαμὲτ Ἀγᾶν, ἤτοι τρία ἔτη πρὸ τοῦ ἀνὰ τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα πρὸς Κρήτην καὶ τἀνάπαλιν ταξειδίου του: Ἀγνοοῦμεν, ἂν τοιαῦται ψευδολογίαι καὶ φανταστικαὶ συνδιαλέξεις μὲ ξένον ἡγεμόνα καὶ ξένους αὐλικούς, προσευχομένους μάλιστα διὰ τὸν φανταστικὸν Ἅγιον Κασὶμ (Ἅγ. Δημήτριον) ὑπῆρξάν ποτε εἰς ἄλλας περιγραφὰς ταξειδίων καὶ τοιαῦτα «Ὁδοιπορικά». Πῶς νὰ πιστεύσῃ κἀνεὶς εἰς τὰς ἄλλας ἀφηγήσεις τοῦ Ἐβλιγιᾶ;

[4] Τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ναὸς Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου μετετράπη εἰς τζαμίον ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζὶτ τοῦ Β'.

παρὰ τὸ βεζεστένιον [1]. Ἡμέραν καὶ νύκτα δὲν λείπουν ἀπὸ αὐτὸ οἱ πιστοί. Εἶναι κομψὸν τζαμίον μολυβδοσκεπές.

Κατόπιν εἶναι τὸ τζαμίον τοῦ Σινὰν πασᾶ ἑλκυστικὸν λαμπρὸν καὶ ὡραῖον τέμενος, κατόπιν τὸ Σακιγὲ-τζαμί, οἶκος λατρείας, ἔπειτα τὸ «Ἰκὶ-λουλελὶ-τζαμὶ» «τέμενος τῶν δύο λουλάδων», καλῶς διατηρημένον καὶ διακόσμητον, ἔπειτα τὸ «Ἰκὶ-cheριφὲ-τζαμὶ» (τέμενος μὲ μιναρὲν δύο ἐξωστῶν). Ἐπειδὴ ὁ κτίτωρ αὐτοῦ Σεριφὶ ἐφέντη ἔκτισε τὸν μιναρέν του μὲ δύο ἐξώστας, τὸν ἐθανάτωσαν γενόμενον μάρτυρα τῆς πίστεως (cheχίτ). Εἴη τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτόν. Κατόπιν εἶναι τὸ «Ἀκτσὲ-τζαμὶ» (Ὑπόλευκον τζαμί), τέμενος ὡραῖον καὶ διακόσμητον, ἔπειτα τὸ τζαμίον τοῦ Καρᾶ-Ἀλῆ Βέη, καλῶς διατηρούμενον, ἔπειτα τὸ «Τοπαλ-τζαμί» (Χωλὸν τέμενος ἢ τέμενος τοῦ χωλοῦ), εὐκτήριος οἶκος ἔχων μεγάλην κοινότητα καὶ πολλὰ ἱερὰ κτήματα (βακούφια), ἔπειτα τὸ «Ἐσκὶ-Σαράϊ-τζαμισί), τέμενος πολὺ περίκομψον, ἔπειτα τὸ Σεϊφουλλὰχ-τζαμισί», μέγα τέμενος παλαιοῦ ρυθμοῦ, ἔπειτα τὸ «Δαοὺτ-πασᾶ-τζαμισί», λαμπρὸν τέμενος ὅμοιον πρὸς σουλτανικόν, ἔπειτα τὸ «Μπουρμαλὶ-τζαμί».

Συνελόντι δ' εἰπεῖν ὑπάρχουν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν πολλὰ σουλτανικὰ καὶ βεζυρικὰ τζαμία, τὰ ὁποῖα εἶναι μολυβδοσκεπῆ καὶ καλλιτεχνικῶς ἐκτισμένα. Ἀλλ' ἐκεῖνα, ἅτινα εἴδομεν καὶ ἐντὸς τῶν ὁποίων προσηυχήθημεν, ὅλα διάσημα, καὶ καλῶς διατηρούμενα, ὅλα κομψουργήματα, εἶναι τὰ ἀνωτέρω. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν πλέον δύναμιν νὰ γράψωμεν περισσότερα, ἀρκούμεθα εἰς ταῦτα φοβούμενοι μήπως μηκύνωμεν τὸν λόγον.

Ἐκτὸς τῶν τζαμίων τούτων ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ καὶ 150 μεστζίτια (μασγίδια) διὰ τοὺς μουσουλμάνους τῶν συνοικιῶν. Μεταξὺ τούτων πλεῖστα ὅσα εἶναι μολυβδοσκεπῆ, λιθόκτιστα, ἀρκετὰ μεγάλα, ὥστε νὰ δύνανται νὰ γείνουν τζαμιά. Πρῶτον τὸ μεστζίτι .... Αὐτὰ εἶναι τὰ διάσημα παρεκκλήσια [2].

Περιγραφὴ τῶν ἱεροδιδακτηρίων (μεδρεσέδων) [3] τῶν θεολόγων καὶ ἑρμηνευτῶν.

Ὑπάρχουν ἐν ὅλῳ ..... ἱεροδιδακτήρια, ἐξ ὧν ὁ μεδρεσές ....

[1] Βεζεστένιον εἶναι ἡ καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ἐβλιγιᾶ ἀραβοπερσικὴ λέξις «μπεζαζιστὰν» σημαίνουσαν «ἀγορὰν» (μπεζὰζ=ὑφασματοπώλης).

[2] Ἐνταῦθα ὁ Ἐβλιγιᾶ μεταχειρίζεται δὶς καὶ τὴν λέξιν «ζαβιέ», ἥτις σημαίνει κυρίως «μονὴ» καὶ εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὰς ἀραβικὰς χώρας (ζαουΐα). Θέτει ὅμως δὶς ἀποσιωπητικά, παραλιπὼν τὴν ἀπαρίθμησιν.

[3] Οἱ κυρίως μεδρεσέδες ἦσαν παρὰ Τούρκοις θεολογικαὶ σχολαί.

Περὶ τῶν σχολῶν τῶν ἱερομνημόνων (χαφὶζ) [1] *τοῦ Κορανίου.*

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ . . . . .

Περὶ τῶν δερβισικῶν ταγμάτων καὶ τεκκέδων.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ . . . . . ἄξια μνήμης δερβισικὰ μοναστήρια, ἐνδιαιτήματα σεβασμίων γερόντων καθηγουμένων. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ ἔξω τῆς πύλης Γενὶ καποῦ ἄριστα διατηρημένος καὶ διακόσμητος μεβλεβηχανὲς[2] τοῦ Δζελαλεδδὶν Ρουμῆ, μέγα εὐαγὲς ἵδρυμα τοῦ Ἐκμεκτζῆ-ζαδὲ Ἀχμὲτ πασᾶ. Διὰ τὴν περιγραφὴν τούτου ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνεπαρκής. Ἐπειδὴ ὅμως μεγάλη εἶναι ἡ ἀγάπη ἡμῶν πρὸς τὸν μέγαν ἐκεῖνον σουλτάνον [3], ἄς τολμήσωμεν νὰ τὸν περιγράψωμεν.

Πρῶτον τὸ ἔδαφος τοῦ μεγάλου τούτου μοναστηρίου κεῖται ἐπὶ θέσεως ὑψηλῆς ἔξω τῆς πύλης Γενὶ-καποῦ, συνεχομένης πρὸς τὸ τεῖχος, ὁπόθεν ἡ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου φαίνεται καθαρὰ κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας τοῦ θεωμένου. Καὶ ὅλων τῶν κελλίων τῶν πτωχῶν (δηλαδὴ τῶν μοναζόντων) τὰ παράθυρα βλέπουν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ αὐλή του κεῖται εἰς τὸ μέσον ἄλλης ἐκτάσεως μὲ πύλην σιδηρᾶν ὁμοίαν πρὸς πύλην φρουρίου. Ἔχει αἴθουσαν δερβισικῶν ὀρχήσεων ἀναψυχῆς μὲ θόλον ξύλινον, περιστοιχιζομένην ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἀπὸ ἰδιαίτερα διαμερίσματα, ὅλα περικυκλούμενα ἀπὸ καλλιτεχνικὰ κιγκλιδώματα καὶ διακόσμητα μὲ χαμαιλεοντείως πολυχρώμους ζωγραφίας τῆς Τραπεζοῦντος. Εἶναι θόλος ἀξιοθέατος, καλλιτεχνικώτερος ἀπὸ τῶν τῆς ἐν Βεσικτὰς (Διπλοκιονίῳ) τῆς Κωνσταντινουπόλεως δερβισικῆς μονῆς τῶν Μεβλεβήδων. Καὶ αὐτὸς ὁ Χαμπὶπ-Νουτζάρ, ὁ γέρων πάτρων τῶν ξυλουργῶν, δὲν θὰ

---

[1] «Χαφὶζ» (ἐκ τοῦ «χὶφζ»=διατήρησις, ἐξ οὗ «χαφιζὰ» (=μνήμη) ἐλέγοντο οἱ ἐκμαθάνοντες καὶ ἀπαγγέλλοντες ὁλόκληρον τὸ Κοράνιον ἐκ στήθους.

[2] «Μεβλεβηχανέ», (προφερόμενον καὶ «μεβλααανὲ») σημαίνει οἶκος (δηλαδὴ μονὴ) τῶν Μεβλεβήδων. Τὸ δὲ «Μεβλεβῆ», (παραγόμενον ἐκ τοῦ «μεβλᾶ»(=κύριος), εἶναι τὸ ὄνομα τῶν δερβισῶν τοῦ τάγματος τοῦ Μεβλάνα (=Κυρίου ἡμῶν) Δζελαλεδδὶν Ρουμῆ, τῶν ἄλλως λεγομένων «ὀρχουμένων δερβισῶν», ὑπενθυμιζόντων τοὺς ἡμετέρους κορύβαντας. Ὁ δὲ Δζελαλλεδδὶν Ρουμῆ ἦτο μυστικοπαθὴς ποιητὴς γεννηθεὶς ἐν Περσίᾳ, ἐπωνυμούμενος ὅμως «Ρουμῆ» (Ρωμαῖος), διότι ἤκμασεν ἐν Ἰκονίῳ, ἕδρᾳ τῶν Τούρκων σουλτάνων τῆς δυναστείας τῶν Σελτζουκιδῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο «Ρούμ», ὡς ἐγκατασταθέντες καὶ βασιλεύσαντες εἰς τὰς τέως βυζαντινὰς (ρωμαϊκὰς) ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Δζελαλεδδὶν εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τοῦ δερβισικοῦ τάγματος τῶν Μεβλεβήδων. Ἀπέθανε τῷ 1273.

[3] Τὸ «σουλτάνος» σημαίνει ἐνταῦθα «ἀρχηγός».

ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατασκευὴν [1] θόλου ὁμοίου πρὸς αὐτόν. Εἶναι ὅμοιος πρὸς τὰς μαγικὰς ζωγραφίας. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι ἀριστοτέχναι τῆς ζωγραφικῆς, ὡς ὁ Ἰχσάν, ὁ Μεχζάτ, ὁ Ἀγᾶ-Ριζᾶ-Κουλοῦ [2] καὶ ὁ Ἐρζένκ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ σύρουν μίαν τρίχα τοῦ χρωστῆρός των ἐπὶ τοῦ διαχρύσου τούτου φρουρίου. Καὶ μάλιστα πέριξ τῆς αἰθούσης τῶν ὀρχήσεων ὑπάρχουν κομψοὶ κίονες τελείας τέχνης, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν εὑρίσκεται εἰς ἄλλο δερβισικὸν μοναστήριον. Τὰ δὲ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ ἄμβωνος λεπτουργήματα αὐτοῦ ἴσως νὰ ὑπάρχουν μόνον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, τοῦ βήματος καὶ τοῦ ἄμβωνος τοῦ εἰς τὰ σύνορα τοῦ Μπούντιν (Budin, δηλαδὴ τῆς Βούδας) φρουρίου μας τοῦ Οὐστουρζόν [3]. Εἶναι ὁ κατάφυτος τεκκὲς τοῦ Μεβλᾶ-Νᾶ, κοσμούμενος ὑπὸ παντὸς εἴδους πολυελαίων. Ἔχει ἑκατοντάδας γυμνοπόδων καὶ ἀσκεπῶν γερόντων (dédé), ἐναρέτων καὶ ἀφωσιωμένων εἰς τὰ θεῖα, σοφῶν, πληγωμένων τὴν καρδίαν γερόντων, οἱ ὁποῖοι ἀπαγγέλλουν τὸ μεσνεβὶ [4] καὶ ἀναγινώσκουν τὸ κοράνιον. Ὁ ἅγιος αὐτοῦ σεΐχης (ἡγούμενος) . . . . ἐφένδης εἶναι μυστικοπαθὴς θεόληπτος, ἀνὴρ ἅγιος καὶ σεβάσμιος.

Ὁ ἱερὸς οὗτος οἶκος ἔχει βακούφια (ἀφιερώματα), ὡς ἐκ τούτου δὲ τὰ ὡραῖα ἀγαθὰ τοῦ συσσιτίου παρέχονται ἄφθονα εἰς ὅλους, γέροντας καὶ νέους, πλουσίους καὶ πτωχούς. Ἀληθῶς λοιπὸν εἶναι διάσημος μονὴ ὁμοία πρὸς ἐπίγειον παράδεισον.

Κατόπιν ὑπάρχει ὁ τεκκές . . . .

Καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ εἰς ὅλους τοὺς τεκκέδες της ὑπάρχουν δερβίσαι ἐκτελοῦντες τὰ τῆς λατρείας των.

Ἐγκώμιον τῶν ἀναπαυτικῶν λουτρώνων καὶ νιπτήρων . . . . .

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ ἕνδεκα ὡραῖοι δημόσιοι λουτρῶνες. Ἀλλ' ἐκ τούτων θὰ μνημονευθοῦν μόνον τὸ ἐν Ἑπταπυργίῳ Κιουτσοὺκ-χαμὰμ (μικρὸς λουτρών), ὁ παρὰ τὸ δικαστήριον λουτρὼν Καζασκὲρ-χαμαμί, τὸ

---

[1] Ὁ Ἐβλιγιᾶ μεταχειρίζεται ἐδῶ τὴν παραστατικὴν ἔκφρασιν «νὰ κτυπήσῃ τὸν πέλεκύν του».

[2] Κατ' ἄλλην γραφὴν «Σαχ-Κουλοῦ».

[3] Πρόκειται περὶ τοῦ Στρυγονίου (Strigonium).

[4] Μεσνεβὶ σημαίνει γενικῶς ποίημα ἐξ ὁμοιοκαταλήκτων διστίχων. Εἰδικῶς «Μεσνεβὶ» ὀνομάζεται τὸ ἐκ 47000 τοιούτων διστίχων περσικὸν ποίημα τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ δερβισικοῦ τάγματος τῶν Μεβλεβήδων Δζελαλεδὶν Ρουμῆ, ἀλληγορικοῦ, μυστικοπαθοῦς καὶ διδακτικοῦ περιεχομένου, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν ἀνωτέρων προϊόντων τῆς μουσουλμανικῆς διανοήσεως, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάγνωσιν θεωροῦσιν οἱ Πέρσαι κυρίως, ὡς ἀνυψοῦσαν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁδηγοῦσαν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς μακαριότητος.

Ἁγιὰ-Σοφιὰ-χαμαμί, ὁ ἐν τῇ ἑβραϊκῇ συνοικίᾳ τοῦ Χαλὶλ-ἀγᾶ, τὸ Γενὶ-Χαμάμ, καὶ οἱ τρεῖς λουτρῶνες τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζίτ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος, ὁ κάτω τοῦ φρουρίου, λέγεται «Μπουγλουτζᾶ-χαμάμ», ὡς καὶ τὸ Κουλὲ-χαμαμί, λουτρὼν μέγας καὶ λίαν ὡραῖος

Ἐγκώμιον τοῦ λουτρῶνος Μπέη-χαμαμί.

Ὁ λουτρὼν οὗτος ἔχει ὡραίαν θέαν εἶναι δὲ εὐάερος, ὡραῖος καὶ διακόσμητος. Εἶναι ἔργον ἀξιοθέατον, τέχνης περιέργου καὶ θαυμαστῆς. Οἱ τετράγωνοι τοῖχοι καὶ οἱ κατάφωτοι θόλοι του δὲν ἔχουν ἐξιδρώσεις, μὴ ἀφίνοντες νὰ στάξῃ οὔτε μία σταγών. Οἱ τοῖχοί του ἀναδίδουν εὐωδίαν ἀνθέων, τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐπεστρωμένον μὲ χιλιάδας χιλιάδων πολυχρώμων καὶ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν μήκους καὶ πλάτους πέντε ἕξ πήχεων. Οἱ θόλοι του φωτίζονται ἀπὸ χιλιάδας χιλιάδων φεγγιτῶν ἀπὸ κρύσταλλα, ἀφίνοντα νὰ περνᾷ τόσον φῶς, ὥστε καὶ λεπτὴ τρίχα ἂν εἶναι εἰς τὸ δάπεδον, φαίνεται. Ἔχει καὶ ἓν ἰδιαίτερον περίπτερον, ὅπου δύνανται νὰ εἰσέρχωνται καὶ νὰ λούωνται οἱ βασιλεῖς. Εἶναι θάλαμος ἐν εἴδει ἐξώστου, εἰς τὸν ὁποῖον ἄγει κλῖμαξ ὀκτὼ βαθμίδων. Ἀλλ' ἐκ τοῦ θαλάμου τούτου φαίνονται ὅλοι οἱ λουόμενοι εἰς τοὺς κάτωθεν αὐτοῦ λουτῆρας. Θερμὸν καὶ ψυχρὸν ὕδωρ ῥέει διαυγὲς ἀπὸ τοὺς κρουνούς του εἰς τοὺς λουτῆρας. Εἰς αὐτὸ λούονται μερικοὶ ἐκ τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἐπιφανῶν. Εἰς τὸ μέσον τοῦ θόλου τῆς ψυχρᾶς αἰθούσης (σοουκλούκ) ὑπάρχει μεγάλη καὶ ὡραία δεξαμενὴ ὁμοία πρὸς τὴν ἐν τῇ ἔξωθεν προθήκῃ. Ὁ ἐποπτεύων ταύτης θεράπων γνωρίζει ἕνα σωρὸ τεχνάσματα ἐπιδεξιότητος.

Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ θελξικάρδιος αὐτὸς λουτρὼν δὲν ἔχει τὸν ὅμοιόν του, ἐκτὸς ἴσως τοῦ ἐν Μερζιφοὺν τοῦ ἐγιαλετίου τοῦ Σιβάζ (Σεβαστείας) ὡραίου λουτρῶνος τοῦ Πὶρ-δεδὲ-Σουλτάν .....

Ἐγκώμια τῶν εἰς τὰ μέγαρα τῶν προκρίτων ἰδιαιτέρων λουτρώνων.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 300 λουτρῶνες εἰς τὰ μέγαρα τῶν ἐπιφανῶν. Πρῶτον ὁ λουτρὼν τοῦ Πασᾶ-σαραγὶ καὶ ὁ τοῦ Μολλᾶ-σαραγὶ καὶ ὁ τοῦ Τσιφοὺτ-Γιαχγιὰ ἀγᾶ καὶ ὁ τοῦ Κεχαγιᾶ τοῦ Μαχμοὺτ ἀγᾶ καὶ ὁ τοῦ Μεχμὲτ ἀγᾶ καὶ ..... Αὐτοὶ εἶναι οἱ διάσημοι λουτρῶνες.

Περὶ τῶν χανίων τῶν χοτζαγκιάν [1].

Ὑπάρχουν ἐν ὅλῳ 16 χάνια τῶν ἐμπόρων, ἀλλ' ἐξ ὅλων τὸ μεγαλείτερον εἶναι τὸ «Σολοῦ-χάν» τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζὶτ Βελῆ (τοῦ Β') ἔχον ἄνω καὶ κάτω..... Ἔπειτα τὸ ..... χὰν καὶ τὸ Κουρσουμλοῦ-χάν. Αὐτὰ εἶναι τὰ μεγάλα.

[1] Ἡ λέξις «χοτζαγκιάν», πληθυντικὸς τοῦ «χότζα», σημαίνει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ «κύριοι», ὡς καὶ «ὑπάλληλοι γραφείων τοῦ κατωτέρου βαθμοῦ».

Περὶ τῶν φιλοξένων καραβανσαραγίων.

Ὑπάρχουν ἐν ὅλῳ ..... τὸν ἀριθμὸν καραβανσαράγια, ἐξ ὧν.....

Περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀγάμων ξενιτευμένων.

Ὑπάρχουν ἐν ὅλῳ 70 δωμάτια ἀγάμων *(μπεκιὰρ ὀντασί)*, εἰς τὰ ὁποῖα κατοικοῦν οἱ ξενιτευμένοι τεχνῖται. Πρῶτον .....

Περιγραφὴ τῶν κρηνῶν τοῦ ῥέοντος ὕδατος.

Ὑπάρχουν τοὐλάχιστον 64 ἀναψυκτικαὶ βρύσεις, μεταξὺ δὲ ἄλλων ἡ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγορᾶς κρήνη τοῦ Ἐκμεκτζῆ-ζαδὲ Ἀχμὲτ πασᾶ, αἱ βρύσεις τοῦ Σεῒχ-Χορτάτζ καὶ αἱ κρῆναι τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζὶτ Βελῆ καὶ .....

Περὶ τῶν εὐαγῶν σεμπιλχανέδων [1].

Ὑπάρχουν διὰ τοὺς διψῶντας τοὐλάχιστον .... τὸν ἀριθμὸν σεμπιλχανέδες διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἐν Κερμπελᾶ μαρτυρησάντων [2]. Ἐξ ὅλων ὅμως ὡραιότερος εἶναι ὁ ἔνδοθεν τῆς πύλης Γιαλὰ-καποῦ, παρὰ τὰ γραφεῖα τῆς διευθύνσεως τοῦ τελωνείου, μολυβδοσκέπαστος. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα:

[1] «Σεμπιλχανὲ λέγονται τὰ παρὰ τὰ τζαμία καὶ ἄλλα εὐαγῆ καθιδρύματα ἰδιαίτερα περίπτερα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπὶ μεγάλων παραθύρων ὑπάρχουν ἕτοιμα χάλκινα κύπελλα πλήρη δροσεροῦ ὕδατος διὰ τοὺς διαβάτας.

[2] Ἐν Κερμπελᾶ τῆς Μεσοποταμίας (Ἰράκ), ἱερᾷ πόλει τῶν Σιιτῶν Μουσουλμάνων (Περσῶν), Ν. τῆς Βαγδάτης, ὅπου ἐσφάγη ὑπὸ τῶν Σουννιτῶν (Ἀράβων), ὁ Χουσεΐν, ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῶν Σιιτῶν μάρτυς. Ἐκεῖ ὑπάρχει ὁ τάφος τοῦ Χουσεΐν, τὸ ἱερώτερον προσκύνημα τῶν Περσῶν.

Χατίφι[1] γαϊπ ντεντὶ ταριχὶν
Μὰ κεβσὲρ[2] σεμπὶλ μανεντὶ
ἔτος . . . .[2]

ἤτοι : Τὸ ἀπὸν Χατὶφ εἶπε τὸ χρονόγραμμα αὐτοῦ
Ὅμοιον πρὸς τὸ νέκταρ τοῦ παραδείσου.

Ἐγκαταστάσεις ρεόντων ὑδάτων . . . . .

Πλεῖστοι ὅσοι φιλάνθρωποι ἔφερον εἰς τὴν πόλιν ταύτην τρεχάμενα νερά. Ἀλλ' ἀπ' ὅλα τὸ γλυκύτερον ὕδωρ ζωῆς εἶναι τὸ ἐρχόμενον ἀπὸ τὸ βουνὸν τοῦ Χορτάτζη, ὕδωρ πόσιμον διαυγέστατον καὶ εἰς τὸ ἔπακρον χωνευτικόν. Τὸ ὕδωρ αὐτοῦ τοῦ Χορτάτζη τρέχει εἰς ὅλα τὰ ἐν τῇ πόλει χάνια, τὰ τζαμία, τοὺς λουτρῶνας καὶ τὰ μέγαρα τῶν ἐπιφανῶν. Ἀλλὰ καὶ πόσα καὶ πόσα νερὰ ἔρχονται εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἀπὸ τὰ πρὸς δυσμὰς ὄρη ! Δὲν εἶναι ὅμως τόσον ὠφέλιμα καὶ . . . . .

Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φρεάτων γλυκέος ὕδατος εἰς τὰ μέγαρα τῶν ἐπιφανῶν.

Ὑπάρχουν 3060 φρέατα εἰς οἰκίας ἐπιφανῶν ἐγγεγραμμένα εἰς τὰ κτηματολόγια. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀμφισβητούμενα, πολλαὶ δὲ ἑκατοντάδες ἐξ αὐτῶν ἔχουν ὕδωρ ψυχρὸν ὡς πάγον.

Περὶ τῶν τσαρσῶν καὶ βεζεστενίων.

Ὑπάρχουν 4400 μαγαζεῖα τεχνιτῶν καὶ βιοτεχνῶν. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ὑπάρχουν ὅλοι οἱ περὶ πᾶσαν ἐργασίαν ἀσχολούμενοι, οἱ εἰς πᾶσαν τέχνην εἰδικοί. Τὸ νὰ γράψῃ κανεὶς διὰ τὰς ἐργασίας ἑνὸς ἑκάστου θὰ ἐμήκυνε τὸν λόγον καὶ ἡ ἀναγραφὴ αὐτῶν θὰ ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὸ ταξείδιον ἡμῶν. Ὑπάρχει ὅμως εἰς τὴν πόλιν ταύτην θαυμάσιον λιθόκτισκον κτίριον, μολυβδοσκεπὲς μὲ σιδηρᾶς θύρας καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ βεζεστένιον. Ὁ εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἐμπορίου εἰσερχόμενος τὰ χάνει κυριολεκτικῶς ἀπὸ

[1] Τὸ «Χατίφ» εἶναι κατὰ τοὺς Μουσουλμάνους πνεῦμα ἐκ τοῦ ὁποίου ἀκούονται ἦχοι μυστηριώδεις. «Κεβσὲρ» δὲ εἶναι πηγὴ τοῦ μωαμεθανικοῦ παραδείσου ἐκ τῆς ὁποίας θὰ πίνουν ὅσοι πιστοί. Χατὶφ σημαίνει καὶ ἄγγελος.

[2] Ὁ Τοῦρκος προτείνων τὴν μετὰ τὸ «κεβσὲρ» προσθήκην τοῦ «μποῦ» (=τοῦτο), εὑρίσκει ἔτος 1032 (=1623).

τὰς εὐωδίας τοῦ μόσχου, τοῦ ἀμβάρεως (ἀνμπὲρ) καὶ τῶν ἄλλων ἀρωματωδῶν. Εἰς τὸ βεζεστένιον τοῦτο πόσοι καὶ πόσοι μυθωδῶς πλούσιοι ἔμποροι, κάτοχοι τῶν θησαυρῶν τῆς Αἰγύπτου, μετροῦν χρυσὸν (λίρας) καὶ γρόσια, τόσον ὥστε ὁ κρότος τοῦ μετρήματος προξενεῖ φρίκην εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ συρροὴ τῶν ἀγοραζόντων καὶ πωλούντων εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀληθὲς ζατρίκιον δρόμων, ὅπου ὑπάρχουν τριακόσιαι ὁδοὶ καὶ εἰς ἑκάστην ὁδὸν καὶ ἀπὸ μία συντεχνία (ἐσνάφ) Ἀλλ' ἐξ ὅλων αἱ μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι εἶναι ἡ ἀγορὰ τοῦ Ταχτ-ουλ-καλὲ (ὑπὸ τὸ τεῖχος), καὶ ἔξω τοῦ τείχους τὸ Μισὶρ-τσαρσὶ (αἰγυπτιακὴ ἀγορὰ) καὶ ἔσωθεν τοῦ τείχους τὸ χαλιτζατζιλὰρ-παζαρὶ (ἀγορὰ τῶν ταπήτων) καὶ τὸ Χαβαφλὰρ-παζαρὶ (ἀγορὰ ἑτοίμων ὑποδημάτων, τὰ καβάφικα) καὶ τὸ χαγιατλαρ-τσαρσὶ (τὰ ραφτάδικα), ἡ ἀγορὰ τῶν καβουκίων καὶ σκούφων (τακιὲ) καὶ . . . . .». Ἀλλ' ἡ ἀγορὰ τῶν καπηλείων καὶ τῶν πρατηρίων τοῦ μποζᾶ (μποζαχανὲ)[1] εὑρίσκοτται εἰς ἄλλην συνοικίαν, ἀποτελοῦσαι τὸ περίεργον θέαμα τῆς ἀγορᾶς τῶν διηνεκῶς καὶ ἀπὸ πρωΐας μεθυσμένων. Ἐδῶ ὑπάρχουν οἱ ἄπιστοι, οἱ ἔκδοτοι εἰς τὴν διαφθοράν, οἱ ἐκδεδιῃτημένοι καὶ οἱ θαμῶνες τῶν ταβερνείων. Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 348 οἰνοπωλεῖα καὶ καπηλεῖα, εἰς τὸ καθὲν ἐκ τῶν ὁποίων κατέρχονται ἀπὸ ἑκατὸν καὶ διακόσιοι ἔφιπποι ταξειδιῶται πίνοντες καὶ καταλύοντες ἐκεῖ. Εἶναι καὶ χάνια καὶ κατοικίαι. Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν μαγαζείων τούτων πωλοῦν ἀναισχύντως εἰς τοὺς ἀπίστους οἶνον καὶ κερδίζουν χρήματα. Θέαμα παράδοξον, διότι εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου ὑπάρχουν τοιοῦτοι ξενῶνες ὁμοῦ καὶ καπηλεῖα, ὅπου οἱ ἄπιστοι κάπηλοι μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία των ὑπηρετοῦν τοὺς μεθυσμένους ξένους. Καὶ ὅμως ὅταν κανεὶς μεθύσῃ, οὔτε τὴν χεῖρα ἐκτείνει πρὸς τὰ παιδία καὶ τὰς γυναῖκας τῶν καπήλων, οὔτε διὰ λόγων τὰς ἐνοχλεῖ. Ἐπικρατεῖ μεγάλη τάξις. Ὅλοι οἱ φέροντες ἀπὸ ὅλα τὰ χωρία εἰς τὰς πόλεις ἐμπορεύματα καὶ οἱ ἀποκομίζοντες πραγματείας, ὅλοι οἱ διαβατικοὶ καταλύουν εἰς τὰ καπηλεῖα ταῦτα καὶ ὁ καθεὶς των πίνει ἄπειρα ποτήρια οἴνου καὶ φεύγει. Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 20 μποζαχανέδες, δέκα ἑπτὰ τέλεια καὶ λαμπρὰ καφενεῖα, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων μουσικαὶ καὶ τραγουδισταὶ καὶ μεττάχηδες[2] καὶ ἀοιδοὶ καὶ γελωτοποιοὶ καὶ βωμολόχοι. Ὅλοι οἱ ἐρωτόληπτοι, οἱ κομψευόμενοι, οἱ ποιηταί, οἱ ταξειδιῶται, οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων συναθροίζονται εἰς τὰ

[1] Τὸ κείμενον ἔχει «μπούζχανὲ» (ψυγεῖον), ἀλλ' ὁ Τοῦρκος ἐκδότης διορθώνει «μποζαχανέ». Εἶναι δὲ ὁ μποζᾶς ποτὸν παρασκευαζόμενον ἐκ τῆς κέγχρου.

[2] Ὁ «μεττάχης εἶναι μῖμος ἢ κωμῳδός, ὅστις τὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος, καὶ ἰδίᾳ τὰς νύκτας τοῦ ραμαζανίου, διασκεδάζει τοὺς Τούρκους διηγούμενος ἀστεῖα καὶ μιμούμενος ἢ παρῳδῶν διάφορα πρόσωπα.

καφενεῖα ταῦτα διερχόμενοι ἐκεῖ τὰς ὥρας των τὴν ἡμέραν καὶ νύκτα εἰς καλὴν συναναστροφήν.

Ὅταν εἰς τοὺς παλαιοὺς καιροὺς ἐκτίζετο ἡ πόλις αὐτη, ὅλαι αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ συνοικίαι της ἐσχεδιάσθησαν εἰς σχῆμα ζατρικίου, εὐθύγραμμοι εἰς μῆκος δύο καὶ τριῶν χιλιάδων βημάτων, ὅλαι λιθόστρωτοι. Ἀλλ' αἱ ὁδοὶ τῶν τσιφουτικῶν συνοικιῶν εἶναι πολὺ στεναὶ καὶ ὅλαι βρωμεραὶ καὶ ρυπαραί, διότι ὁ ἐπὶ τοῦ ὁδοκαθαρισμοῦ ὑπάλληλος δὲν καθαρίζει τοὺς δρόμους τῶν Ἑβραίων, οὔτε εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας των ἄλλοι ἄνθρωποι. Θεέ μου συγχώρεσέ μας! Εἶναι ἀληθὴς κόλασις...

Περὶ τῶν συνοικιῶν τῶν Μουσουλμάνων καὶ τῶν μονοθεϊστῶν.

Ἐν συνόλῳ ὑπάρχουν 48 συνοικίαι τῶν πιστῶν, μεταξὺ δὲ ἄλλων ἡ συνοικία Γεδὶ-Κουλὲ (Ἑπταπυργίου), ἡ συνοικία Βαρδάρη, ἡ συνοικία Καλαμαριᾶς, ἡ συνοικία Χορτάτζ, ἡ συνοικία Κασὶμ πασᾶ, ἡ συνοικία Ἁγιὰ-Σοφιὰ (Ἁγίας Σοφίας)..... Αὗται εἶναι αἱ διάσημοι καὶ κοινῶς γνωσταὶ συνοικίαι. Ὑπάρχουν καὶ 16 ἐν συνόλῳ συνοικίαι τῶν ἀπίστων καὶ ἁμαρτωλῶν, ἤτοι αἱ συνοικίαι τῶν Ἀρμενίων, τῶν Ρωμηῶν, τῶν Φράγκων, τῶν Σέρβων (Σίρφ), τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Λατίνων[1]. Εἰς τὰς συνοικίας ταύτας κατοικοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπαίσιοι. Ἀλλ' αὗται κεῖνται κάτωθεν τῶν μουσουλμανικῶν συνοικιῶν, εἰς μέρος ἐπίπεδον πρὸς τὸ μέρος τῆς πύλης τοῦ τείχους τῆς Καλαμαριᾶς. Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ καὶ 56 συνοικίαι Ἑβραίων. Αὐτοὶ κατοικοῦν ἔσωθεν τῆς Πύλης τῆς Σκάλας (Ἰσκελὲ-καπουσοῦ), κάτωθεν ἀκριβῶς τοῦ τοίχου τοῦ κάστρου. Εἶναι — μὴ δώῃ Κύριος! — ἀπαίσια τσιφουτόσπιτα. Ἀλλ' εὑρίσκονται εἰς ἐκλεκτὸν μέρος τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πυκνοκατῳκημένα μέρη αὐτῆς.

Κατὰ τὰ βιβλία τῶν δικαστηρίων καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνακοινώσεις τοῦ δημοτικοῦ ἄρχοντος (σεχὶρ-ἐμινὶ) καὶ τοῦ κεχαγιᾶ τῆς πόλεως ὑπάρχουν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ κτηματολόγιον 33060 ἐν συνόλῳ οἰκίαι[2] Μουσουλμάνων, Ρωμηῶν, Ἑβραίων, Ἀρμενίων καὶ ἄλλων ἀπίστων. Εἶναι ὅλαι μέγαρα πολυόροφα, λιθόκτιστα μὲ ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς αὐλάς, ἐστεγασμένα μὲ κεραμίδια ἐρυθρᾶ ὡς ρουβίνιον, ἔχοντα ὅλα παράθυρα καὶ αὐλὰς καὶ κλειστοὺς ἐξώστας (σαχινσὶν)[3] καὶ

[1] Λατῖνοι λέγονται εἰς τὰ τουρκικὰ ληξιαρχεῖα (λατὶν μιλλετί, ἔθνος τῶν Λατίνων) οἱ καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα Τοῦρκοι ὑπήκοοι.

[2] Κυριολεκτικῶς «καπνοδόχοι» (μπατζᾶ).

[3] Εἶναι τὰ παρ' ἡμῖν κοινῶς λεγόμενα «σαχνισιὰ» ἢ «σαχνισίρια» (ἐκ τοῦ «σάχν»=«σκηνὴ» καὶ «σέϊρ»=«θέαμα», ἄρα εἶδος θεωρείων).

ἰδιαίτερα διαμερίσματα καὶ ὑπόστεγα (τσαρντάκια) καὶ ἀσκεπῆ περίπτερα[1], μέγαρα ἐπιφανῶν ἀνατολικομεσημβρινὰ μὲ θέαν πρὸς τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς ἑκατοντάδας τῶν μεγάρων (σαράγι) τούτων ὑπάρχουν κῆποι καὶ ἀμπέλια καὶ κομψοὶ παράδεισοι καὶ ροδῶνες καὶ ἁρμονικῶς κελαρύζοντες πίδακες.

Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ Ἐκμεκτζῆ-ζαδὲ Ἀχμὲτ πασᾶ ὑπάρχουν εἰς τὴν διοίκησιν (σαντζὰκ) ταύτην πεντάκις ἑκατοντακισχίλιοι (500.000) ἄνθρωποι· Ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς ἐκείνης σήμερον εἶναι περισσότεροι, διότι γνωστὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς τὰ ἀρτοπωλεῖα πωλουμένων ἄρτων. Λέγουν λοιπὸν ὅτι οἱ κάτοικοι εἶναι περισσότεροι, διότι εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ὑπάρχουν χριστιανοὶ καὶ ἄλλοι ὁμιλοῦντες ὅλας τὰς γλώσσσας, τὰς ὁποίας ἔδωκεν ὁ Ὕψιστος Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῆς, μὲ τοὺς προξένους καὶ βαΐλους[2] των, μὲ τοὺς βέηδες τῶν Ἀθιγγάνων καὶ τοὺς βέηδες τῶν Γιουρούκων καὶ τόσων καὶ τόσων παντὸς εἴδους ἔθνους πλασμάτων.

Ἐν ἑνὶ λόγῳ αὐτὴ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι μία μικρὰ Κωνσταντινούπολις[3]. Ἔχει ἕως 100.000 Ἑβραίους καὶ αὐτοὶ λέγουν τὴν Θεσσαλονίκην «ἡ Θεσσαλονίκη μας».

Περὶ τῶν ἰμαρετίων καὶ συσσιτίων τῶν ἀπόρων ξένων.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ δέκα ἓξ ἰμαρέτια[4], τῶν ὁποίων τὸ δάπεδον εἶ μολυβδοκάλυπτον, εἰς ἑπτὰ ἐκ τῶν ὁποίων παρασκευάζονται πρωὶ καὶ βράδυ εἰς τὰ μαγειρεῖά των φαγητὰ καὶ ὅπου εἰς ὅλους, πλουσίους καὶ ἐπαίτας, γέροντας, Ἀθιγγάνους (Κυπτῆ, Γύφτους) δίδεται ὡς φαγητὸν ἀνὰ ἓν κύπελον (τάσι) ζωμὸς καὶ εἷς ἄρτος....

Περὶ τῶν θεραπευτηρίων καὶ φρενοκομείων.

Ἐντὸς τῆς πόλεως ταύτης δὲν ὑπάρχουσιν, ὡς εἰς τὴν Ἀδριανού-

[1] «Καμεριὲ» (ἐκ τοῦ καμὲρ=σελήνη), περίπτερον ὅπου κάθηται κἀνεὶς ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης.

[2] «Μπαλιόζ» (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ bailo) ὠνόμαζον οἱ Τοῦρκοι ἄλλοτε ὅλους τοὺς προξένους.

[3] Καὶ ἐδῶ ὁ Ἐβλιγιᾶ ἀντὶ «Ἰστανμπόλ» γράφει τὸ ὑπὸ τῶν τότε Τούρκων προτιμώμενον «Ἰσλὰμ-μπόλ» (=ποῦ ἔχει ἀφθόνους Μουσουλμάνους).

[4] Τὰ ἰμαρέτια ἦσαν φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα, εἰς τὰ ὁποῖα διενέμετο εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῶν ἐκ τῶν τζαμίων ἐξαρτωμένων σχολῶν ἄρτος, ζωμὸς καὶ τὸ λεγόμενον ζερντὲ-πιλάφ (κίτρινον μὲ ζάχαριν).

πολιν, τὴν Προῦσαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, μεγάλα φρενοκομεῖα. Ἀλλὰ φιλάνθρωποι ἵδρυσαν παρὰ τὸ τζαμὶ τοῦ Κασὶμ-πασᾶ καὶ παρὰ τὸ τζαμὶ τοῦ Σεΐχ-Χορτὰτζ βακουφικοὺς θαλάμους μὲ θεράποντας διὰ τοὺς ἐκ ξένων μερῶν ἀρρώστους καὶ τοὺς περιποιοῦνται.

Περὶ τῶν φρενοκομείων τῶν ἀπίστων.

Ἔναντι τῶν εὐαγῶν τούτων καθιδρυμάτων καὶ οἱ ἄπιστοι ἔχουν παραπλεύρως τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἓν ἄλλο τέλειον φρενοκομεῖον ἐπὶ πληρωμῇ, ὅπου δι' ἀγάπην τοῦ προφήτου Ἰησοῦ αἱ γραῖαί των καὶ οἱ μάγειροί των περιποιοῦνται τοὺς ἐκ παντὸς βιλαγετίου ἐρχομένους ξένους ἀπίστους παρέχοντες εἰς αὐτοὺς τροφὰς καὶ ποτά.

Περὶ τῶν ὡραίων μνημείων.

Ἔχει μεταξὺ ἄλλων μίαν ἀξιοθέατον πυριτιδαποθήκην, τῆς ὁποίας ὅλους τοὺς τροχοὺς στρέφουσιν ἵπποι καὶ ἀλέθουν νυχθημερὸν μαύρην πυρίτιδα. Ὁ κρότος τῶν τροχῶν τούτων ἀκούεται ἀπὸ ἱκανῆς ἀποστάσεως ὡς ἄλλος κεραυνός. Ἔχει ἕως τριακοσίους στρατιώτας μὲ διευθυντὴν καὶ ἀξιωματικούς . . . .

Περὶ τῶν ἰδιοτήτων καὶ τοῦ σχήματος τῶν ἀλευρομύλων.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπάρχουσιν 170 ἐν συνόλῳ ὑδρόμυλοι μὲ ἕνα εἶδος τεχνικῶν τροχῶν ἱκανῶν νὰ προκαλέσουν τὸν θαυμασμὸν καὶ τῶν Φράγκων. Εἰς κανὲν βιλαγέτιον δὲν ὑπάρχουν τοιοῦτοι ἀλευρόμυλοι. Ἂν κἀνὲν ἀθῷον παιδάκι ἐγγίσῃ τοὺς τροχοὺς τῶν μύλων τούτων στρέφονται μὲ κρότον καὶ παράγεται ἄλευρον σίτου.

Περὶ τοῦ διηνεκῶς καλοῦ ἀέρος.

Τὸ ἀναψυκτικὸν κλῖμά της εἶναι τόσον καλὸν καὶ εὔκραές, ὥστε θέρους τε καὶ χειμῶνος ἔρχονται εἰς τὴν πόλιν κατ' ἀγέλας τὰ ἀρνάκια καὶ τὰ ἐρίφια ὡς δῶρα. Τὸν χειμῶνα πολλοὶ γέροντες δὲν ἔχουν ἀνάγκην νὰ φοροῦν γούναν. Τὸ κλίμα της εἶναι λαμπρὸν καὶ ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς ὀκτὼ ἀνέμους.

Περὶ τῶν ἀγνοπροσώπων καὶ ὑψιμετώπων μειρακίων.

Ὅλα τὰ ἀξιέραστα μειράκια (ὀγλάνια) ἀπὸ τοῦ δεκάτου μέχρι τοῦ

εἰκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας των εἶναι ὡραῖα. Ἡ ὡραιότης των φθάνει εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε κάθε μία ἀπὸ τὰς φακίδας (ἐληές) των εἶναι . . . . εἶναι δὲ καὶ φύσει εὐφυεῖς.

Περὶ τοῦ χρώματος νέων καὶ γερόντων.

Ὅλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀδύνατοι γέροντες, εἶναι κοκκινοπρόσωποι καὶ ἔχουν τὸ μέτωπον ἐπίσης ἐρυθρίζον. Φθάνουν εἰς βαθὺ γῆρας καὶ εἶναι μακρόβιοι. Ἀκόμη καὶ εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἐτῶν, πάλιν ἱππεύουν, ζωνύουν τὸ ξίφος καὶ εἶναι ἱκανοὶ πρὸς συνουσίαν.

Ἔπαινος τῶν ἀγγελομόρφων γυναικῶν.

Ὅλαι αἱ σεληνοπρόσωποι κόραι καὶ γυναῖκες εἶναι εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὡραῖαι καὶ χαριτωμέναι. Τὰ λόγια των εἶναι ζυγισμένα, οἱ ὀδόντες των μαργαριτώδεις, ἑκάστη δὲ θρὶξ τῆς κόμης των μαύρη ὡς ἡ νύξ.

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀνδρείων ἀνδρῶν.

Ἀφοῦ-Τσελεμπῆ, Μπαϊκοὺς-ζαδὲ ἀγᾶ . . . .

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐναρέτων γυναικῶν.

Πρῶτον Γκιουλ-μισὲ (Gul-Miché) καὶ Γκιουλ-Μπουλᾶ καὶ Raïché-Kadin καὶ Ζουλφικάρ-Καδίν, καὶ Ἐμιχὰν-Καδίν, καὶ Χεβεντὶ-Καδίν, καὶ Ἀαλὶμ-Καδίν, καὶ Σαφιγὲ-Καδίν, καὶ Μίχρι-Μάχ-Μπουλλᾶ.

Περὶ τοῦ σχήματος τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀνθρώπων.

Ὅλοι οἱ διακεκριμένοι ἐπιφανεῖς (ἀϊὰν) φέρουν καφτάνιον ἐκ μεταξωτοῦ ἀτλαζίου καὶ ἐνδύματα μὲ πολύχρωμον ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν (φόδρα) καὶ σαμουρόγουναν, τὴν δὲ κεφαλὴν περιβάλλουν μὲ διαφόρων εἰδῶν χρυσοΰφαντα σαρίκια. Οἱ μεσαίας τάξεως φέρουν ἐπενδύτην ἐξ ἀγγλικοῦ ἐριούχου καὶ καφτάνιον ἐξ ὑφάσματος τῆς Δράμας, οἱ δὲ νεαροὶ φέρουν καλπάκι ἀπὸ σαμουρόγουνα.

Περὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀξιεράστων κοριτσιῶν.

Ὅλαι αἱ κυρίαι καὶ αἱ δοῦλαί των φέρουν φερετζέδες ἀπὸ ἐριοῦχον,

αἱ δὲ πλούσιαι πολυτελῆ ἐπανωφόρια ἐκ μεταξωτοῦ χρυσοϋφάντου. Τὴν κεφαλὴν καλύπτουν μὲ λευκὴν καλύπτραν[1]. Καλύπτουν τὸ πρόσωπον καὶ βαδίζουν αἰδημόνως.

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν δούλων.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ὀνόματα τῶν δούλων εἶναι Φυρούζ, Περβίζ, Ἰσκεντέρ, Τσακίρ, Κενάν, Χαμαλλί, Κιντεμλί, Μασκλόρ (Machklor), Φερχάτ, Γεράρ, Σεϊφί, Τεζ-Γκελντί, Σαχὶν (Chahin), Chérémet, Γιουβάν, Μπαλῆ, Γκεϊβάτ, Γεχράπ, Μπιαλέφ, Γκιονουλλοῦ.

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν θεραπαινίδων[2].

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπιφανῶν καὶ προκρίτων.

Πρῶτον ὁ διευθυντὴς τῶν τελωνείων Τσιφοὺτ-Γιαχιᾶ ἀγᾶς καὶ ὁ Μαχμοὺτ ἀγᾶς . . . .

Περὶ τῆς εἰδικῆς διαλέκτου τῶν ἀγάδων.

Οἱ κάτοικοι ὁμιλοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τέσσαρες γλώσσσας, ἀλλὰ γνωρίζουν ἄριστα τὴν τουρκικήν. Γνωρίζουν καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικά. Ἀλλὰ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν γνωρίζουν πλεῖστοι, διότι ἡμέρας καὶ νυκτὸς εὑρίσκονται εἰς συνάφειαν καὶ ἔχουν ἐργασίας μὲ Ἑβραίους.

Ἔπαινος τῶν σοφῶν ἰατρῶν.

Ὑπάρχουν τόσαι καὶ τόσαι ἑκατοντάδες σοφοὶ καὶ διαπρεπεῖς ἰατροί, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ καθεὶς εἶναι οὕτως εἰπεῖν ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Σωκράτης, ὁ Φίλικος καὶ ὁ Γαληνὸς τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἀλλ' ἐξ ὅλων ὁ παρὰ τὸ Μπαλοὺκ-Παζὰρ (τὴν Ἰχθυαγορὰν) Σεγὶτ Λατὶφ Τσελεμπῆ . . . .

Περὶ τῶν διαπρεπῶν χειρουργῶν.

Εἰς τὴν πολιτισμένην αὐτὴν πόλιν ὑπάρχουν πλεῖστοι ὅσοι τέλειοι

---

[1] Ἐνταῦθα τὸ κείμενον ἔχει λέξιν ἀκατάληπτον: «ντουσί». Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης παραθέτει «ντουγὶκ» ἢ «ντουντοῦ» καὶ προσθέτει ὅτι ἴσως νὰ εἶναι «ντουβὰκ» ἢ μᾶλλον ἡ περσικὴ λέξις «τετάκ».

[2] Κρίνομεν περιττὸν νὰ παραθέσωμεν τὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων τούτων.

καὶ ἄριστοι χειρουργοί, ἀλλ' ἐξ ὅλων ὁ τέλειος δεξιοτέχνης Φαγκοὺλ ὁ Φράγκος «Ἐλεμόρια»[1] εἶναι ἄριστος χειρουργὸς ἐκτελῶν ἔργα θαυμάσια μέχρι βαθμοῦ μαγείας, μὴ ἔχοντα ἀνάγκην ἐπαίνου.

Περὶ τῶν ἀρετῶν τῶν εὐσεβῶν σεϊχῶν καὶ ἐρημιτῶν.

Ἂν καὶ μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς χώρας ἀπαντῶσιν ἄνθρωποι ἐκδεδιητημένοι, ἐρωτύλοι, φαιδροί, εὔθυμοι καὶ ἀστειόλογοι, μεταξὺ ὅμως αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ ἑκατοντάδες ἀνθρώπων θεοσεβῶν καὶ φιλοθρήσκων, οἵτινες νηστεύουν ἐκτελοῦντες τὰς τακτικὰς προσευχάς.

Περὶ τῆς ἱερᾶς ποιήσεως τῶν ἐκλεκτῶν ποιητῶν.

Ὑπάρχουν πλεῖσται ἑκατοντάδες εὐφυῶν καὶ εὐγενῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν, πεπροικισμένων διὰ τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως διεξελθόντων ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ κατόχων τῆς ἁγνῆς ποιήσεως, ἐξ ὅλων ὅμως ὁ Σεναζὶ-Τσελεπῆ.

Περὶ τῶν λογίων, τοὺς ὁποίους ἐγνωρίσαμεν.

Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἤλθομεν εἰς συνάφειαν μὲ πλείστους ὅσους τσελεμπῆδες κατόχους τῶν χιλίων κλάδων τῆς ἐπιστήμης, ἐφαμίλλους τοῦ Δζεμσίτ[2] ἀλλ' ἐξ ὅλων . . . .

---

[1] Κατ' ἄλλο χειρόγραφον «Ἐλεκόρτα», κατ' ἄλλο «Ἐλεκόρνα» καὶ κατὰ ἓν ἄλλο «Ἐλεμόρμπα». Πάντως εἶναι δύσκολον νὰ μαντεύσῃ τις ποῖον ὄνομα ἢ ποία χώρα κρύπτεται ὑπὸ τὴν παραμόρφωσιν ταύτην. Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ Ἑβραίου καταγομένου ἐκ κάποιας ἐπαρχίας τῆς Ἱσπανίας.

[2] Ὁ Δζεμσίτ (Djemchid) εἶναι μυθικὸς βασιλεὺς τῆς ἀρχαιοτάτης Περσίας, τέταρτος τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ βασιλευσάσης πρώτης δυναστείας τῶν Πισνταντιάν (Πισταντιδῶν), πολὺ προγενεστέρας τῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν (Καγιανιάν). Κατὰ τοὺς συγκεχυμένους περσικοὺς θρύλους, τοὺς ὁποίους περισυνέλεξεν ὁ διάσημος Πέρσης ἐπικὸς ποιητὴς Φιρδουσὶ εἰς τὸ «Chaχναμὲ» (βίβλον τῶν βασιλέων) του, ὁ Δζεμσίτ ἐβασίλευσεν 700 ἔτη, θεωρεῖται δὲ ὡς ὁ βασιλεὺς τοῦ οἴνου καὶ ὡς ὁ ἱδρυτὴς ἡλιολατρικῆς καὶ φυσιολατρικῆς θρησκείας, ἧς ἡ λατρεία ἦτο ἀνάμικτος μὲ ὄργια μέθης, προηγηθείσης τῆς πυρολατρικῆς τοῦ Ζωροάστρου. Ὡς δὲ ὁ Ζωροάστρης θεωρεῖται ἐλθὼν εἰς Περσίαν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, οὕτω καὶ τὰ περὶ Δζεμσὶτ μυθευόμενα θεωροῦνται εἰλημμένα ἐκ τῆς μυθολογίας τῶν Ἰνδῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ἥρως οὗτος ὀνομάζεται Djama-Chida (=βασιλεὺς ἥλιος).

Περὶ τοῦ ἀστρολαβικοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς θέσεως τῆς πόλεως.

Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς θέσεως τῆς πόλεως, κατὰ τὰ λεγόμενα τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἀστρολάβου, δίδει ὅτι ἡ πόλις αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς σφαιρικῆς γῆς εἰς τὴν 28ην ὑποθετικὴν (;) εἰς τὴν 4ην ἀληθῆ (;) ζώνην, ὑπὸ πλάτος τοπικόν (;) . . . καὶ μῆκος ἡμερήσιον (;) . . . . ὥρας καὶ βαθμοῦ καὶ. . .

Περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως κατὰ τὰ λεγόμενα τῶν ἀστρολόγων.

Κατὰ τὰ παλαιὰ λεγόμενα τῶν ἀρχαίων ἡ τύχη τῆς πόλεως ταύτης εὕρηται εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Ἰχθύος καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Διὸς . . . . ὡς ἐκ τούτου οἱ παντὸς εἴδους ἰχθῦς εἶναι ἄφθονοι εἰς τὴν θάλασσάν της καὶ οἱ κάτοικοί της κλίνουν εἰς τὰς ἀγοραπωλησίας.

Οἱ ἄνευ ἐπαίνου οἶκοι τῶν παπάδων καὶ κληρικῶν.

Ἐν συνόλῳ ὑπάρχουν 12 μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι τῶν Ρωμηῶν, Ἀρμενίων καὶ Φράγκων, ὡς καὶ 20 ραββίνων (χαχαμχανὲ) ὡς καὶ τόποι τῆς κακῆς των λατρείας ὀνομαζόμενοι «συνεγῶ» (συναγωγαί).

Περὶ τῆς ἀφθονίας τῶν γεννημάτων καὶ προϊόντων.

Εἰς τὰς πρὸς Ν. καὶ Δ. τῆς θελκτικῆς ταύτης πόλεως πεδιάδας παράγονται τόσα παντοειδῆ δημητριακά, ὅσα ἐξ ὅλης τῆς γῆς μόνον εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Συρίας καὶ τοῦ Χωράν. Παράγει ἑπτὰ εἰδῶν σῖτον, ὡς καὶ ὄρυζαν, κυάμους, φακῆν καὶ φασόλια.

Περὶ τῆς εὐλογίας τῶν λαχανικῶν καὶ χορταρικῶν.

Ἐκ τῶν χλωρῶν λαχανικῶν ὑπάρχουν τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα ἄφθονα ἀγγούρια, κρόμμυα, πράσα, κάρδαμα, σκόροδα, λάχανα, ραπάνια γογγύλια καὶ δαυκιά, εἰς δὲ τὰς πεδιάδας της παντὸς εἴδους χόρτα φορβῆς, τριφύλλια καὶ ἄλλα χόρτα.

Περὶ τοῦ μεγάλου εὐεργετήματος τῶν τροφίμων.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ χειμῶνος ὅλοι οἱ ἐπιφανεῖς καὶ πρόκριτοι δίδουν ἀμοιβαίως κάθε νύκτα καὶ μεγάλα συμπόσια ὀνομαζόμενα «γκεζμὲ» (περιπατητικά). Τοῦτο εἰς οὐδεμίαν ἄλλην χώραν συμβαίνει. Μεταξὺ τῶν

θαυμασίων ἀγαθῶν των καταλέγονται τὸ ψητὸ ἀρνάκι, τὸ ἀρωματῶδες ἀρνάκι καπαμᾶ, τὰ ψάρια καὶ τὰ χοσάπια των, ὅλα ἀξιομίμητα.

Περὶ τῶν ὀπωρικῶν, ἐκλεκτῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τοὺς παραδεισίους κήπους, τὰ περιβόλια καὶ τὰ ἀμπέλια των παράγονται ἑκατοντάδες εἰδῶν θαυμάσια ὀπωρικά, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἄσπρα κεράσια . . . . .

Περὶ τῶν παντοειδῶν ζωοπαρόχων καὶ ψυχαγωγῶν ποτῶν.

Ἔχουν παντὸς εἴδους ἄριστα καὶ ἐκλεκτὰ ποτά, ἀλλὰ λέγουν, ὅτι πολὺ ἐπαινετὸς εἶναι ὁ οἶνός των, τοῦ ὁποίου καὶ μία σταγὼν εἶναι «χαράμ», (ἀπηγορευμένη ὑπὸ τῆς θρησκείας). Ἡ ἐμὴ ἐλαχιστότης δὲν τὸν εἶδε καὶ δὲν ἠρώτησα τὸν κεχαγιὰν (ἐλεγκτὴν) τῶν ποτῶν. Πρὸ πάντων ἡ βυσινάδα της καὶ τὸ μέλι τοῦ Χορτάτζ ἐπαινοῦνται ὑπὸ τῶν εἰδημόνων.

Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν βιοτεχνῶν.

Κάθε τεχνίτης ἔχει καὶ τὸ ὡραῖον ἔργον του, ἀλλ' οἱ περισσότεροι τῶν κατοίκων της εἶναι ἐξαίρετοι ἔμποροι. Λέγουν «Ἐλ-κιασὶπ χαμπίμπουλ-λὰχ» («ὁ βιοτέχνης εἶναι φίλος τοῦ Θεοῦ») καὶ κάμνουν τὰς ἐργασίας των. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταβαίνουν διὰ θαλάσσης εἰς Αἴγυπτον, διεξάγουν δὲ ἐμπόριον καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Φράγκων (Φρεγκιστάν). Ἓν μέρος ἐξ αὐτῶν ἐργάζεται, ἓν ἄλλο μέρος ἐπιδιώκει τὴν σπουδήν, ἓν ἄλλο εἶναι οἱ ἔχοντες ἔργον τὰς προσευχάς.

Περὶ τῶν ἐπαινετῶν καὶ ἐκλεκτῶν τεχνῶν.

Ὅλα τὰ ἔργα τοῦ λαοῦ της εἶναι ἐπαινετά, ἀλλ' ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι κατασκευάζουν παντὸς εἴδους μοναδικοὺς τάπητας ἐκ πιλήματος (κετσὲ) τῆς Θεσσαλονίκης μὲ πολυχρώμους ζωγραφίας, ἀληθῆ ἔργα μαγείας. Ἐπίσης κατασκευάζουν ἐριοῦχα (τσόχες) «σομπραμᾶ» τῆς Θεσσαλονίκης κυανᾶ καὶ πράσινα διὰ τοὺς 40.000 γενιτσάρους τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας ὡς καὶ ἐριοῦχα εἴδους ἀγγλικοῦ (Λονδίνου), ἐπίσης καὶ μεταξωτὰ κυανᾶ λουτρικὰ (πεστιμάλια) μὲ ρωμέϊκα, ἀραβικὰ καὶ κριμαϊκὰ (;) [1] καὶ

[1] Τὸ πρωτότυπον ἔχει «Κρίμε». Ἀλλ' ἡ Κριμαία λέγεται τουρκιστὶ «Κρὶμ» (προφ. Κιρίμ). Ἑπομένως δὲν εἴμεθα βέβαιοι περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς μεταφράσεως τῆς λέξεως ταύτης.

παντὸς εἴδους μικροὶ τάπητες ἐξάγονται ἀπὸ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην.

Περὶ τῶν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν παραδεισίων ἀμπελώνων.

Μοὶ ἐλέχθη ὅτι κατὰ τὸ βιβλίον τοῦ εἰσπράκτορος τοῦ δημοτικοῦ φόρου, τοῦ κεχαγιᾶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν φόρων μεταφορᾶς, ὑπάρχουν περὶ τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐν ὅλῳ 46.000 ἀμπελῶνες καταβάλλοντες τὸ δικαίωμα «ντουλούμ» [1]. Εἰς ἕκαστον δὲ ἀμπελῶνα ὑπάρχουν περίπτερα χρησιμεύοντα ὡς ἐντευκτήρια διασκεδάσεων μὲ τὸ ποτὸν τῆς ἀμπέλου καὶ γυναῖκας.

Περὶ τῶν ἐξοχικῶν περιπάτων.

Πρῶτον τὰ ὄπισθεν τοῦ Ἑπταπυργίου, ἔπειτα τὸ Σου-μπασί, ἔπειτα Γενὶ-καπὶ Σουγιοῦ-μπασῆ.... Ἀπὸ τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ ποταμοῦ τούτου εἶναι πολλοὶ οἱ ἐξοχικοὶ τόποι ἀναψυχῆς.

Περὶ τῶν παλαιῶν παραδόξων καὶ μαγικῶν ἀντικειμένων.

Πρῶτον ἐντὸς τοῦ τζαμίου τοῦ Κασὶμ-πασᾶ [2], ὅταν ἐπιθυμήσῃ κανεὶς ν' ἀνοίξουν τὸ φέρετρον τοῦ τάφου τοῦ κατόχου τῆς ἡμέρας [3] τοῦ Κασίμ, αἱ χεῖρες τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐγγίζουν τοῦτο παραλύονται ἀμέσως καὶ ὁ λαιμός των στραβώνει.....

Περὶ τῶν ἐκτεταμένων ἀροσίμων γαιῶν.

Εἶναι ἓν εἶδος χώρας εὐφόρου, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὸ ἁγνὸν ἔδαφός της δίδει ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ἑβδομήκοντα [4] εἰδῶν ἐσοδείας. Αἱ ἀρόσιμοι γαῖαί της εἶναι ἄφθονοι, ὁ πλοῦ-

---

[1] Εἰς ἄλλο χειρόγραφον «ντονούμ» (στρέμμα), ἄρα πρόκειται περὶ τοῦ στρεμματικοῦ φόρου

[2] Δηλαδὴ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

[3] Προτιμῶμεν τὴν γραφὴν «γκιοὺν» καὶ μεταφράζομεν «ἡμέρας» τοῦ Κασίμ, δηλαδὴ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου. Ἑπομένως κάτοχος τῆς ἡμέρας τοῦ Κασὶμ θεωρητέος ὁ Ἅγιος Δημήτριος.

[4] Ἀντὶ τὸ «γετμίς» (=70) ἄλλο χειρόγραφον ἔχει τὸ πολὺ ὁμοιάζον κατὰ τὴν γραφὴν «μπές», ἤτοι «πέντε», ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον.

τος καὶ ἡ εὐλογία τῶν ἐσοδειῶν της παμμέγιστος, αἱ πεδιάδες της εἶναι κατάφυτοι ἀπὸ δένδρα.

Περὶ τῶν πέριξ χωρίων καὶ πόλεων.

Πρῶτον πρὸς Δ., εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου ὡρῶν, εἶναι ἡ πόλις Γενιτζὲ-Βαρδάρ [1]. Πάλιν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο συνορεύει ἡ πόλις Βόδινα (Βοδενά). Ἐπίσης πρὸς Δ. τὸ Δεμὶρ-Χισάρ' εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς σταθμοῦ ἀπὸ τοῦ Δεμὶρ-Χισὰρ τὰ σύνορα εἶναι πεδιάς. Πρὸς Β. ὑπάρχουν αἱ πόλεις Μπεσίκ. Πρὸς Β. ὁ Λαγκαζᾶς καὶ πάλιν πρὸς τὰ ἐκεῖ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ἡμέρας εἶναι πλησίον ἡ πόλις Σεντὲρ-καπουσοὺ [2] καὶ ὁ ναχιές, (δῆμος) τῶν μονῶν τοῦ Ἀϊνάροζ (Ἁγίου Ὄρους).

Ἐκεῖθεν πρὸς Ν. μεταξὺ τῶν πόλεων τῶν κειμένων εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς ἢ δύο σταθμῶν, εἶναι ἡ Καραφέρια (Βέρροια) καὶ νοτίως ταύτης ἡ Σερφιτζὲ (τὰ Σέρβια) καὶ τὸ φρούριον τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ἡ μεγάλη πόλις Γενὶ-σεχὶρ (Λάρισσα) καὶ ἡ πόλις Τύρναβος καὶ ἡ πόλις Ἐρμιγὲ (Ἁλμυρὸς) καὶ τὸ φρούριον Κόλος (Βόλος) [3], καὶ ἡ Κασσάνδρα, καὶ ἡ πόλις Βελεσὶν (Βελεστῖνον) καὶ ἡ πόλις Τσατάλτζα (ἡ Φάρσαλος). Ὅλαι αὗται εἶναι πόλεις εὐδαίμονες κείμεναι νοτίως τῆς Θεσσαλονίκης εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς ἢ δύο σχεδὸν σταθμῶν.

Ἐξ Ἀνατολῶν δέ, πρὸς τὴν Ἄσπρην θάλασσαν, εἶναι κόλπος μήκους 100 μιλίων.

Συμπληρωτικὰ περὶ τῆς πόλεως.

Πρῶτον οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης εἶναι φιλόξενοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπιφανεῖς καὶ πρόκριτοί της εἶναι πολλοί, ὑπάρχουν ἐν αὐτῇ ὑπὲρ τοὺς χιλίους κάτοχοι ἡγεμονικῶν οἴκων, τῶν ὁποίων ἡ πλουσία τράπεζα γέμει ἀφθόνων ἀγαθῶν...».

Περὶ τῶν πηγῶν καὶ ποταμῶν τοῦ ὄρους Χορτὰτζ (Χορτιάτου).

Εἶναι ὄρος ὑψηλόν, ὕψους σεβαστοῦ, ὑψούμενον πρὸς τοὺς οὐρανούς. Εἰς τὴν ὑψηλήν του κορυφὴν δὲν λείπουν θέρους τε καὶ χειμῶνος χιόνες

---

[1] «Βαρντὰρ-Γενιτζεσί». Εἶναι τὰ Γιαννιτσά.

[2] Εἶναι τὸ Σιδηροκαύσιον ἢ Σιδηρόκαψα, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράψαμεν.

[3] Οἱ Τοῦρκοι ὠνόμαζον τὸν Βόλον Γκόλος ἢ Γόλος καὶ οὐχὶ «Κόλος», ὡς γράφει ὁ Ἐβλιγιᾶ.

καὶ πάγοι καὶ κρύσταλλα. Τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ὄρος κεῖται πρὸς Δ. τῆς Θεσσαλονίκης, ὁπόθεν καὶ φαίνεται. Τὰ γλυκά του νερὰ[1] ἔρχονται εἰς τὴν Θεσσαλονίκην μὲ ὑπογείους σωλῆνας καὶ διανέμονται εἰς ὅλους τοὺς λουτρῶνας, τὰ τζαμία καὶ τὰ ἰμαρέτια τῆς πόλεως. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ὄρους ὑπάρχουν πλεῖσται ἑκατοντάδες μικρῶν λιμνῶν παρόμοιαι πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸν δριμὺν χειμῶνα εἰς τὰς λιμνίσκας ταύτας σχηματίζονται πάγοι ὡς κρύσταλλα, κατὰ δὲ τὸ θέρος[2] οἱ ραγιᾶδες τοῦ Χορτὰτζ φέρουν τοὺς πάγους μὲ ὑποζύγια εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τοὺς πωλοῦν. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς προκρίτους καὶ ἐπιφανεῖς τῆς Θεσσαλονίκης ἀνέρχονται εἰς τὸν Χορτιάτην μὲ τὰς σκηνὰς καὶ ἀποσκευάς των, μὲ τὰ τρόφιμα καὶ ποτά των καὶ διασκεδάζουν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τούτου ἕνα δύο μῆνας εὑρίσκοντες ἀναψυχήν.

Τὸ προσκύνημα τοῦ σεΐχου Χορτάτζ.

Εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου βουνοῦ, ὁμοίαν πρὸς παραδείσιον κῆπον, ὑπάρχει οἶκος τοῦ ρηθέντος ἁγίου. Εἰς τὸ ἐκεῖ μοναστήριον τελεῖται πάντοτε λατρεία καὶ προσευχή, τὴν μὲν ἡμέραν ἐν νηστείᾳ, τὴν δὲ νύκτα ἐν ὀρθοστασίᾳ. Εἶναι τὸ προσκύνημα τοῦ ἁγίου τούτου σουλτάνου καὶ διὰ τοῦτο τὸ λέγουν «χορτὰτζ-νταγὶ» (ὄρος τοῦ χορτάτζ). Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὅμως γλῶσσαν λέγεται «χορτάσι», διότι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τούτου ὑπάρχει ἀκόμη χωρίον ἑκατὸν οἰκιῶν τῶν ἀπίστων ὀνόματι «Χορτάς». Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου φέρουν τὸ θέρος χιόνι εἰς τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐκεῖθεν ἐλθόντες πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἠρχίσαμεν τὴν ἐπίσκεψιν των προσκυνημάτων.

Περὶ τῶν προσκυνημάτων.

Πρῶτον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τζαμίου τοῦ Χορτάτζ-σουλτὰν ἀναπαύεται ὁ ἴδιος ὁ Χορτὰτζ-σουλτάν. Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογοίη τὸ μοναστήριόν του.

Τοῦ ἁγίου τούτου ἀναφέρονται μύρια θαύματα διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὁποίων δὲν ἔχομεν καιρόν. Ἓν τῶν θαυμάτων τούτων εἶναι τὸ ἑξῆς. Μίαν νύκτα ὁ ἅγιος οὗτος μὲ ὅλους τοὺς καλογήρους του, ἐν ᾧ

---

[1] Τὸ κείμενον ἔχει «ἄμπου-χαγιάτ», τὸ ὁποῖον σημαίνει «ὕδωρ ζωῆς» ἢ «ἀθάνατο νερό».

[2] Ὁ Ἐβλιγιᾶ γράφει «κατὰ τὸ νεβροὺζ τοῦ ἰουλίου». «Νεβροὺζ (νεβ=νέα, ροὺζ=ἡμέρα) εἶναι ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ἀνοίξεως.

ἀνεφώνουν τὸ «Ἀλλὰχ ἐκμπὲρ» καὶ «εἷς εἶναι ὁ Θεός», ἀνέτειλε τὸ μεσονύκτιον τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ φωτοστέφανος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου, καὶ ἐνῷ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος ἔγινε φωταυγὴς ἡμέρα, ὅλοι δὲ οἱ ἅγιοι συνοδοί του ἰδόντες τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν ἐπὶ τῆς σεπτῆς κορυφῆς τοῦ ἁγίου ἀνέκραξαν περσιστὶ «χορτὰτζ» δηλαδὴ «ὁ ἅγιος μὲ τὸ ἡλιακὸν στέμμα», καὶ ἔκτοτε ἔμεινε τὸ ὄνομά του «Χορτάτζ». Τοῦτο εἶδον οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τότε ἐκ μὲν τῶν Ναζωραίων ἑκατὸν ἄτομα, ἐκ δὲ τῶν Ἑβραίων μόλις ἑβδομήκοντα ἐτιμήθησαν διὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως. Κατόπιν ὁ ἅγιος μετὰ τὸ θαῦμα τοῦτο ἐκυρίευσεν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων τὸ μοναστήριον, ὅπερ εἶναι τὸ τζαμίον του, τὸ μετέτρεψεν εἰς τζαμίον καὶ εἶναι ἀκόμη τεθαμμένος ἐν αὐτῷ. Εἴη τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτοῦ.

Ὑπὸ τὸ προσκύνημα Κανλῆ-Μπουρμάζ, ἐντὸς θόλου μολυβδοσκεποῦς, ἐντὸς τῆς μικρᾶς αὐλῆς τοῦ τάφου τοῦ Μουσᾶ-μπαμπᾶ, ὅπου εἶναι μία κυπάρισσος, ὑπάρχουν μερικοὶ καλόγηροί του. Ἔνδοθεν δὲ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν πύλης τοῦ προσκυνήματος, ἐντὸς μαυσωλείου, εἰς μέρος κατάφυτον, ὑπάρχει ὁ τάφος τοῦ Μεϊντὰν-Σουλτὰν-Μπαμπᾶ. Εἰς δὲ τὸ Μπαλὶκ-παζὰρ εἶναι τὸ προσκύνημα τοῦ Ἀλῆ-Μπαμπᾶ. . . . Ὑπάρχουν καὶ τόσα καὶ τόσα προσκυνήματα, ἀλλ' ἐκεῖνα τὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα προσεκυνήσαμεν καὶ ἐπεκαλέσθημεν τὴν εὐλογίαν των, εἶναι τὰ τῶν ρηθέντων ἁγίων.

Μετὰ τοῦτο ἀποχαιρετίσαντες ἅπαντας τοὺς φίλους ἐπορεύθημεν τέσσαρας ὥρας πρὸς Δ. καὶ διέβημεν τὴν ξυλίνην γέφυραν τοῦ Βαρδὰρ (Ἀξιοῦ). Ὁ μέγας οὗτος ποταμὸς πηγάζων ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς Ἀλβανίας βουνῶν τοῦ Καλκὰν-Ντελέν, διέρχεται διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ φρουρίου Κατσάνικ, ρέει διὰ τῆς πόλεως τῶν Σκοπίων καὶ τῆς πόλεως τοῦ Κιοπρουλοῦ (Βελεσῶν), ρέει ἐκ τοῦ Ὀφτσὲ-μπολοῦ[1] καὶ διερχόμενος ἐκεῖθεν χύνεται εἰς τὸ Αἰγαῖον. εἰς θέσιν . . . παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην.

Κατόπιν πορευθέντες πάλιν . . . . ὥρας διὰ τῶν πεδιάδων πρὸς Δ., διελθόντες διὰ πλείστων ἀνθούντων χωρίων καὶ διαβάντες τὸν ποταμίσκον Σογιουτλοῦ, ὅστις πηγάζων ἐκ τῶν βουνῶν τῶν Γιανιτσῶν χύνεται ἐπίσης εἰς τὸ Αἰγαῖον παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ἐφθάσαμεν, ἀφοῦ διήλθομεν διὰ πλείστων ὅσων χωρίων, ἐντὸς δέκα ὡρῶν εἰς τὸ Γενιτζὲ-Βαρδὰρ (Γιανιτσά).

(Ἕπεται συνέχεια).

ΝΙΚΗΦ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

---

[1] Εἰς ἄλλο χειρόγραφον ὑπάρχει Ὀφτσὲ-γιολοῦ (δρόμος τοῦ Ὄφτσε), ἥτις ὅμως γραφὴ εἶναι ἀσφαλῶς ἐσφαλμένη. Πρόκειται περὶ τοῦ «Ὄφτσε-πόλιε», τὸ ὁποῖον σλαβιστὶ σημαίνει «πεδίον τῶν προβάτων».

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΕΝ ΣΚΟΠΕΛΩ

Πρὸ χρόνων μοὶ προσήγαγε πρὸς ἐξέτασιν ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Ἰωάννης Δημητριάδης πατριαρχικὸν σιγίλλιον μετ' ἀνηρτημένου μολυβδοβούλλου Κυρίλλου Β'. τὸ β'. τοῦ 1636 καὶ δύο μολυβδόβουλλα ἀποσπασθέντα ἐκ τῶν μὴ σῳζομένων σήμερον πατριαρχικῶν σιγιλλίων Γαβριὴλ Γ'. τοῦ 1702 καὶ Σωφρονίου Β'. τοῦ 1775. Σιγίλλιον καὶ μολυβδόβουλλα προέρχονται ἐκ τῆς ἐν Σκοπέλῳ Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ δύνανται νὰ προσφέρουν συμβολήν τινα εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν πατριαρχῶν καὶ τῆς διπλωματικῆς γενικώτερον, δι' ὃ ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσωμεν τὸ κείμενον τοῦ σιγιλλίου, δίδοντες συγχρόνως περιγραφὴν τῶν μολυβδοβούλλων καὶ παραθέτοντες πανομοιότυπα αὐτῶν.

1. *Σιγίλλιον Πατριάρχου Κυρίλλου Β' τὸ β' τοῦ 1636*

Τὸ σιγίλλιον τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Β' τὸ β' ἐν ἔτει 1636 καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν Σκοπέλῳ Μονὴν τοῦ Σωτῆρος. Δι' αὐτοῦ ἀνακηρύσσεται ἡ Μονὴ αὕτη πατριαρχικὸν σταυροπήγιον καὶ προσκολλᾶται τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ.

Τὸ κείμενον γεγραμμένον ἐπὶ λεπτῆς περγαμηνῆς ὕψ. 0,54 × πλάτ. 0,53, ἐφθαρμένης ὅμως εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπὸ ὑγρασίας, οὕτως ὥστε νὰ καθίσταται πολλάκις δύσκολος, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀδύνατος ἡ ἀνάγνωσις, ἥτις δὲν παρέχει οὕτως ὁμαλὸν νόημα, ἀποτελεῖται ἀπὸ 25 στίχους ὁμοῦ μετὰ τοῦ πρωτοκόλλου καὶ τῆς πατριαρχικῆς ὑπογραφῆς, τῆς ὁποίας ἕπονται ἐννέα ὑπογραφαὶ συνοδικῶν. Γλῶσσαν δὲν φέρει, κάτωθεν ὅμως ἀπολήγει ἡ περγαμηνὴ εἰς ὀδοντωτὰς γωνίας: Τὸ μολυβδόβουλλον ἔχει διάμετρον 0,04 καὶ ἀπετελεῖτο ἀρχικῶς ἐκ δύο πλακῶν, εἰς τὸ μέσον τῶν ὁποίων διέρχεται μεταξίνη μήρινθος βαθέος κυανοῦ χρώματος· ὀπὰς φέρει ἓξ ἀνὰ δύο παραλλήλως ἡ ὁριζοντία ἀπόστασις τούτων εἶναι 0,03, ἡ κάθετος μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας, 0,033, μεταξὺ δὲ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης 0,025· τὸ μολυβδόβουλλον φέρει, ὡς συνήθως, ἀποτετυπωμένην ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὴν Παναγίαν μετὰ τοῦ βρέφους Ἰησοῦ καὶ τῶν συντομογραφιῶν: $\frac{\overline{\mathrm{MHP}}}{\Theta\mathrm{Y}}$ $\frac{\overline{\mathrm{IC}}}{\mathrm{XC}}$ ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ἐπιγραφήν, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ κειμένου· πανομοιότυπον τοῦ μολυβδοβούλλου εἰς φυσικὸν μέγεθος μετὰ τῆς μεταγραφῆς παραθέτομεν κατωτέρω.

Εἰς τὴν δεξιὰν κάτω γωνίαν ὑπὸ ἄλλης χειρὸς ὑπάρχει θεώρησις με-

ταγενεστέρα: † *ἐθεωρήθη τὸ παρὸν παρ' ἐμοῦ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου καὶ ἐστάλη τὸ κατ' ἔτος σιτίσιον ἀπὸ* $\overline{α}$ *ἰνδικτιῶνος μέχρι τῆς* $\overline{γ}$ *ἰνδικτιῶνος καὶ ἐξωφλήφη τέλη τοῦ Ἰουνίου* † Ἀκολουθεῖ δυσανάγνωστος προσθήκη τοῦ 1665: *οἷαν ἀπόδειξιν τοῦ δοθῆναι τῷ δεσπότη τοῦ θεοῦ †* $\overline{α}$*χξε Ιουλ(ίου) ἰνδ(ικτιῶν)ος γης. Ὁ λάστης Ἰωάννης.* Μεταγενεστέρα ἀδέξιος χεὶρ προσθέτει: *σιγκίλιον παλι.* Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ὑπάρχει ἡ σημείωσις: *Παλαιὸν σιγίλλιον τοῦ Σ(ωτῆ)ρος τῆς Σκοπέλλου.*

Κείμενον.

Κύριλλος ἐλέῳ θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Τὸ μιμεῖσθαι Θ(εὸν) ὡς ἐφικτὸν ἀν(θρώπ)οις, οὐ μόνον ἡ τῆς πολιτείας ἀρχὴ..... πως διατάττουσα τοὺς ὑπ' αὐτήν, καὶ ῥυθμίζουσα εἰς δικαιοσύνην, καὶ λοιπὴν πᾶσαν εὐγνωμείαν, ἐν σταθηρᾷ καὶ μονίμῳ πράξει τῆς διοικήσεως, | εὐεργέτις γνωριζομένη, ἀλλὰ δὴ καὶ γραφὴ πᾶσα θεόπνευστος θεολογοῦσα βοᾷ καὶ ἀνακηρύττει τὸν ἄν(θρω)πον εἰκόνα γεγονέναι Θ(εο)ῦ, καὶ βουλόμενον διὰ τῆς ἀρετῆς ἑαυτὸν ὡς οἷόν τε θεῖον ἄγαλμα, καὶ θεότευκτον ὁμοίωμα ἐναρμονίζειν, | πολλοῦ γε καὶ δεῖ ἡ τῆς ἐκκλησίας ὑψηλοτάτη ἀρχὴ ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα πᾶσαν ἀρχικὴν καὶ ἐνάρετον ἰδέαν χριστομιμήσεως ἔχει τὴν ἐξουσίαν ... οἱονεὶ καὶ ἐπὶ γῆς, προχέουσα πάνταχοῦ καὶ ιλιοιδεῖς μαρμα | ῥυγὰς τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων οἱ μημηταὶ δίκην τοῦ νοητοῦ ποιμνίου, εὐφραινόντων προφητικῶς τὴν πόλιν τοῦ Θ(εο)ῦ, ἐπὶ τῇ πνευματικῇ ἀναγεννήσει τῶν .... μοναχῶν, οὐδὲ θελήμα·α σαρκὸς ἀναβιουμένων, καὶ τῷ ἐλαίῳ τῆς | .... άσεως τρισμεγίστων τὸ μέγα τῆς ἱερωσύνης πρᾶγμα καὶ ὄνομα, ἀλλὰ καὶ διὰ φροντίδος ἄγει μετὰ τῶν λοιπῶν σύστασίν τινα γίγνεσθαι μοναστηρίων, καὶ ... πλείονα καὶ σύστασιν εἰρηνικὴν τῶν σταυροπηγίων ἔνθεν τοί γε καὶ | ἡ μετριότης τῶν οἰάκων αὐτῆς θεόθεν ἐπιλαβομένη, φροντίδα ποιεῖται καὶ μέριμναν πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐγρηγορόσιν ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἐλπίδος, καὶ τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας διασεῖσαι κατεπειράθησαν, | βρέφη νηπίων πεινῶντα δ ὅμως. μονὰς καὶ μονύδρια ἐπὶ σταυροπηγιακῷ ὀνόματι τιμᾷ καὶ πατριαρχικῷ ἐπὶ συστάσει καὶ ὠφελείᾳ καὶ ἀνενοχλησίᾳ ἀ.. ....καὶ τὸ μοναστήριον τὸ εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ | τῆς μεταμορφώσεως τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ σκιάθου καὶ σκοπέλου, μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ ἐπονομαζομένου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐποιήσαμεν πατρικῶς σταυροπήγιον πατριαρχικόν, προσκολλήσαντες αὐτὸ τῇ καθ' ἡμᾶς | τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐκθέ-

μενοι καὶ εἰς τὴν τούτου δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν σιγίλλιον γράμμα, ἐν ὑπογραφαῖς τῶν τότε παρευρεθέντων τῇ ἱερᾷ συνόδῳ ἀρχιερέων τοῦ νῦν μοναστηρίου ἐπικινδύνου γεγενημένου ἕνεκα | λοιμικῆς ἀσθενείας, ἔκ τε ἐπηρείας τινὸς οὐκ οἶδ᾽ ὅπως καὶ τοῦ γράμματος ἐκείνου ἐκ μέσου γενομένου .... ἔμεινε τὸ μοναστήριον τοῦτο. ἀπολελυμένον, βοηθείας ἡμῶν καὶ ἀντιλήψεώς τινος σταυροπηγιακοῖς μοναστηρίοις προδηλώσαντες, | ἅ τε τῶν παρατυχόντων ἀδεῶς τοῦτο ἐννέα παρόντων κατὰ ὑπὲρ δύναμιν ἀφειδῶς ἀπαιτουμένων, καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντας ἱερομονάχους τε καὶ μοναχοὺς ἀρωγὴν τοῦ.. ..καὶ πάλιν | ἡ μετριότης ἡμῶν ἀνορῶσα, κοὶ δίκαιον μηδ᾽ ὅλως κρίνασα μεταμεληθέντων τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἀπαισίως συμβαίνειν ἀνωμαλίας καὶ παραστάσεις καὶ μικροῦ σχεδὸν ἐπιτρίβεσθαι δυσανασχετοῦσα | φιλοθέως καὶ φιλανθρώπως, ἀποφαίνεται τοὺς πάλιν συνοδικοὺς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, γνώμῃ τῶν παρευρεθέντων ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν αὐτῆς, ἵνα, | τὸ εἰρημένον μοναστήριον τοῦ σ(ωτῆ)ρος ἡμῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ τῆς ἀῤῥήτου μεταμορφώσεως, μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ τοῦ ἐπικληθέντος τοῦ τιμίου Προδρόμου ἐσαεὶ διαμένοι ὡς σ(ταυ)ροπηγιακὸν καὶ π(ατ)ριαρχικόν, ἀνενόχλητον, | καὶ ἀνεπηρέαστον, ἀδούλωτον καὶ αὐτεξούσιον, καὶ ἀδέσποτον, ἀπὸ τοῦ νῦν μέχρι τερμάτων αἰῶνος· μὴ ἐνωχλούμενον παντάπασιν καὶ καταπατούμενον, ἢ καταζητούνενον παρ᾽ οὐδενὸς | οὔτε τοῦ νῦν πλησιοχώρου ἐπιοκόπου, ἢ καὶ τοῦ κατὰ καιροὺς ὡσαύτως καὶ παρά τινος τῶν ἐξαρχικῶς πεμπομένων, καὶ μηδενὶ μέλλοντι ἢ τῇ καθ᾽ ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ παρέχειν κα | τ᾽ ἐνιαυτὸν δύο καὶ μόνας λίτρας κηροῦ, εἰς ἔνδειξιν καὶ σημεῖον ὑποταγῆς, μνημονευομένου προσέτι καὶ τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ ὀνόματος, ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς ὡς ἔθος εὔλογόν τε καὶ νόμιμον. | εἰ δ᾽ ἄν τις τῶν χριστιανῶν ἐναντίος φανείη τοῦ λοιποῦ προξενῶν σκάνδαλα καὶ μάχας καὶ ταραχὰς καὶ κατ᾽ ἀλήθειαν βουλόμενος ἀποστερῆσαι καὶ ἀποχωρίσαι καὶ ἀποξενῶσαι τῆς ὑποταγῆς καὶ | ἑνώσεως τῆς καθ᾽ ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλης ἐκκλησίας, ... καὶ ἀρχιερεὺς ἢ καὶ ἱερομόναχος ἀργὸς εἴη πάσης ἀρχιερατικῆς, καὶ ἱερατικῆς ἐξουσίας τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς ἀργίας, καὶ ἀφωρισμένος, | ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ τυμπανιαῖος καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα, καὶ τῶν σταυρωσάντων τὸν κ(ύριο)ν καὶ προεπη........καὶ ἔτι αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας πανοικί, μὴ ἐκκλησια | ζόμενος, ἢ ἁγιαζόμενος, ἐν ἀργίᾳ ἀσυγγνώστῳ, ἐχέτω δὲ καὶ τὰς ἀρὰς τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πα(τέ)ρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ τῶν λοιπῶν πάντων ἁγίων τεσσαράκοντα καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀνα | θέματι ὑπόδικος· ἐπὶ γὰρ τούτῳ ἀπελύθη καὶ τὸ παρὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος π(ατ)ριαρχικὸν σιγιλλιῶδες γράμμα καὶ ἐπεδόθη τῷ σεβασμίῳ καὶ ἱερῷ τούτῳ πατριαρχικῷ καὶ σταυροπη | γιακῷ μοναστηρίῳ τοῦ σ(ωτῆ)ρ(ο)ς ἡμῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ τῆς μεταμορφώσεως εἰς ἔνδειξιν διηνεκῆ καὶ μόνιμον τὴν ἀσφάλειαν: ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ,α χ λ ς, μηνὶ δεκεμβρίῳ α ἰ(νδικτιῶ)νος 5.

† Κύριλλος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Π(ατ)ριάρχης.

† ὁ Ἀπαμείας Ἰωαννίκιος	*† ὁ Ἀγκύρας Λαυρέν(τιος)*
† ὁ Τυρνόβου Μεθόδιος	*† ὁ Δέρκων Παχώμιος*
† ὁ Ἀγχιάλου Θεόφιλος	
† ὁ Κυζίκου Κύριλλος	*† ὁ σίδης Καλλίνικος*
† ὁ δρύστρας Ἱερεμίας	*† ὁ διδυμοτύχου .....*

Μολυβδόβουλλον.

† ΚΥΡΙΛΛΟϹ
ΕΛΕѠ ΘΥ
ΑΡΧΙΕΠΙϹΚΟΠΟϹ ΚѠ
ΝϹΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕѠ
Ϲ ΝΕΑϹ ΡѠΜΗϹ Κ
ΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟϹ
ΠΡΙΑΡΧΗϹ

Ἐπὶ τῆς τῆς ἑτέρας πρευρᾶς αἱ γνωσταὶ συντομογραφίαι:
$\overline{\text{MHP}}$ (Μήτηρ) $\overline{\text{IC}}$ (Ἰησοῦς)
$\overline{\Theta\text{Y}}$ (Θεοῦ) $\overline{\text{XC}}$ (Χριστὸς)

2. Μολυβδόβουλλον Πατριάρχου Γαβριὴλ Γ΄. τοῦ 1702.

Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο προϋποθέτει πατριαρχικὸν σιγίλλιον ἐκδοθὲν ὑπὸ Πατριάρχου Γαβριὴλ τῷ 1702 μὴ σῳζόμενον ὅμως σήμερον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σωτῆρος.

Παραθέτομεν πανομοιότυπον τούτου εἰς φυσικὸν μέγεθος μετὰ μεταγραφῆς τοῦ κειμένου.

ΓΑΒΡΙΗΛ ΕΛΕΩ ΘΥ
ΑΡΧΙΕΠΙCΚΟΠΟC : ΚΩΝ
CΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩC : ΝΕΑC
ΡΩΜΗC Κ/ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙ
ΚΟC ΠΑΤΡΙΑΡΧΗC

Ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς αἱ συντομογραφίαι:

ΜΗΡ ΘΥ
ΙC ΧC

3. Μολυβδόβουλλον Πατριάρχου Σωφρονίου Β'. τοῦ 1775.

Καὶ τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο προϋποθέτει πατριαρχικὸν σιγίλλιον ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου Β' τῷ 1775 μὴ σῳζόμενον ὅμως σήμερον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σωτῆρος. Παραθέτομεν καὶ τούτου πανομοιότυπον εἰς φυσικὸν μέγεθος μετὰ μεταγραφῆς τοῦ κειμένου.

† CΩΦΡΟΝΙΟC ΕΛΕ
Ω ΘΥ ΑΡΧΙΕΠΙCΚΟ
ΠΟC ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥΠ
ΟΛΕΩC ΝΕΑC ΡΩ
ΜΗC ΚΑΙ ΟΙΚΟΥ
ΜΕΝΙΚΟC ΠΑ
ΤΡΙΑΡΧΗC :
ΑΨΟΕ

Τὸ τελευταῖον σημεῖον τῆς χρονολογίας εἶναι ἐφθαρμένον καὶ διὰ τοῦτο δυσανάγνωστον· δύναται νὰ εἶναι ε ἢ β ἢ θ· ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ε καὶ ἀπεδώκαμεν τοῦτο διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 5.

Ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς ὑπάρχουν αἱ συνήθεις συντομογραφίαι:

ΜΡ ΘΥ
ΙC ΧC

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ Τῌ ΕΠΑΡΧΙᾼ ΑΓΙΑΣ

Δέσιανη (=Βεσαίνη) καὶ Βαθύρρευμα

Α΄.) ΔΕΣΙΑΝΗ

Εἰς τὸ ἡμιγυμνάσιον Ἁγιᾶς, διὰ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Φερῶν καὶ διὰ δαπάνης τῆς Κοινότητος Ἁγιᾶς καὶ τῆς ἠθικῆς συνδρομῆς τοῦ κ. Ἀθ. Μητσόλα, Διευθυντοῦ Ἡμιγυμνασίου Ἁγιᾶς, ἐκομίσαμεν ἐκ τῶν πέριξ χωρίων καὶ ἐκ τῆς πολίχνης Ἁγιᾶς διαφόρους ἀρχαιότητας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ στήλην μεγάλην λευκοῦ μαρμάρου πρὸς τὰ ἄνω ἡμικυλινδρικὴν καὶ πρὸς τὰ κάτω τετράπλευρον, προερχομένην ἐκ τοῦ χωρίου Δέσιανης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἔμμετρον ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ἡ πόλις *Βεσαίνη*, γνωστὴ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὡς ἐπισκοπή[1].

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ ἐκ τοῦ σῳζομένου Συνθρόνου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας ἐν Δέσιανη, ὁ Σεβ. πρῴην Δημητριάδος κ. Γερμανὸς εἴκασεν τὴν θέσιν τῆς Βυζαντινῆς πόλεως, Βεσαίνης, περὶ τῆς ὁποίας ἐγράψαμεν εἰς τὰ *Θεσσαλικὰ Χρονικά*[2], προσδιορίσαντες τὴν θέσιν αὐτῆς εἰς τὸ χωρίον Δέσιανην, τὸ ὁποῖον διέσωσε κατά τι παρεφθαρμένον τὸ ὄνομα τῆς Θεσσαλικῆς ταύτης πόλεως.

Τῷ 1934 μεταβὰς[3] εἰς Ἁγιὰν καὶ ἐξερευνήσας τὰ χωρία Δέσιανην καὶ Βαθύρρευμα καὶ ἐν μέρει τὴν Ἁγιάν, παρετήρησα ὅτι πράγματι εἰς τὸ χωρίον Δέσιανη ἔκειτο ἡ Βυζαντινὴ πόλις Βεσαίνη, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων συντριμμάτων κεράμων, πλίνθων ὀπτῶν, ἀγγείων καὶ διαφόρων μαρμάρων ὡς καὶ ἐκ τῶν σῳζομένων τριῶν ναῶν καὶ παρεκκλησίων, ἅτινα δὲν θὰ ἐδικαιολογοῦντο δι' ἓν μικρὸν χωρίον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἦτο ἰδιόκτητον (τσιφλῆκι)

Οἱ σῳζόμενοι ἐν τῷ χωρίῳ ναοὶ εἶναι τρεῖς, παλαιοί, ὑποστάντες μεταγενεστέρας ἀνακαινίσεις.

Α΄.) Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Νέου, τοῦ ἐν Βουνένῃ τῆς Θεσσαλίας ἀθλήσαντος, δρομικός Ἐν τῷ ἐσωνάρθηκι, ἄνω τῆς δυτικῆς θύρας, ἐπιγραφὴ ἐφ' ὑγρῷ, ἥτις ἀναγινώσκεται ὡς ἑξῆς :

«† Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορίθη ὁ θύος οὕτως καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδό | ξου μεγαλομάρτηρος τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, ἀρχι-

[1] Τὴν στήλην ταύτην ἐδημοσιεύσαμεν ἀλλαχοῦ. Βλ. ἀ ν α μ ν η σ τ ι κ ὸ ν τ ό μ ο ν Σ π υ ρ. Π. Λ ά μ π ρ ο υ. Ἀθῆναι, 1933, σελ. 199-204.

[2] Ν. Ι. Γ ι α ν ν ο π ο ύ λ ο υ, Ἡ Ἐπισκοπὴ Βεσαίνης καὶ ἡ πόλις Βεσαίνη ἐν Θεσσαλίᾳ, Θεσσαλ. Χρονικά, τόμ. Δ΄. 1934, σ. 212—216.

[3] Μετὰ τοῦ φωτογράφου τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας κ. Γ. Τσίμα, ὅστις ἐφωτογράφησε πολλὰ Βυζαντινὰ γλυπτὰ καί τινας ἐκκλησίας.

ερατευόντων πανιερο | τάτον κὲ λογιωτάτων μητροπολιτῶν, ἡμῶν δὲ αὐθέντων καὶ δεσπότου Κυρίου | Κυρίου Ἀθανασίου Δημητριάδος. Οἱ δὲ ἐβρισκόμενοι ἱερῖς Λεοντίου ἱερομονάχου | καὶ Τριανταφύλλου ἱερέος καὶ Ἰωάννου ἱερέος κὲ προεστότη Τριαντάφυλλος Ζαγγλῆ, Νάσιος[1] Παπαγεωργίου. | Συνδρομὴ τῆς Δανιλάκοις. Πήτροπος Μῆτρος Παλπάγας. Ἐν ἔτει 1820 Νοεμβρίου 8, κὲ παρ' ἐμοῦ εὐτελοῦς χὴρ Κωνσταντῆ Μουσελιτσανιώτη».

Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι τοιχογραφημένος κατὰ τὸ 1820, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη.

Β΄.) Ὁ Ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, δρομικός. Περιέχει ἐντὸς διάφορα μάρμαρα ἀρχιτεκτονικὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινά. Ἐπίσης ἐν τῷ ναῷ ὑπάρχει μάρμαρον ἀδήλου χρήσεως πυραμιδοειδὲς καὶ μετὰ γλυφῶν λεπιδωτῶν. Ὁ ναὸς ἔχει τοιχογραφίας καὶ τέμπλον ὁλόγλυφον ἐκ ξύλου καὶ ἐπίχρυσον. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιγραφὴ δὲν ἐσώθη. Μεταξὺ τῶν ἱερῶν εἰκόνων εἴδομεν καὶ τὸν χορὸν τῶν Ἀποστόλων εἰς ὡραίας εἰκόνας μὲ πλαίσια ὁλόγλυφα ἐκ ξύλου καὶ ἐπίχρυσα δαντελλωτὰ ἀπερριμμένα εἴς τινα γωνίαν. Ἐζητήσαμεν νὰ παραλάβωμεν μίαν τοιαύτην εἰκόνα διὰ τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐπετράπη ὑπό τινος γραμματέως τῆς κοινότητος !

Γ΄.) Ὁ Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, λεγόμενος «Παναγία» κοινῶς. Ὁ ναὸς εἶναι δρομικός, τρίκλιτος. Ἔχει τοιχογραφίας τοῦ 1820, ἔργα πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, τοῦ τοιχογραφήσαντος καὶ τοὺς δύο προηγουμένους ναούς. Ἄνω τῆς βορείου θύρας τοῦ ναοῦ, ἐφ' ὑγροῖς, εἶναι ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή :

«† Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορίθη ὁ θυῖος οὗτος καὶ πάνσεπτος ναὸς | τῆς Πανευλογημένης ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμον Θεοτόκου καὶ Ἀϋπαρθένου Μαρίας, ὀνόματι Κοίμησις, ἀρχιερατεβόντον τον πανιεροτάτον | κὲ λογιωτάτον Κυρίου Κυρίου Ἀθανασίου. Ἑβρισκόμενη ὑερεῖς. Ἰω. ἱερέος, Θεοδοσίου ἐν κώμ | η εν κοπου . . . (λείπει) . . . . . *διὰ συνδρομῆς . . . . .* (λείπει ὡς καὶ ἡ χρονολογία).

Ἂν καὶ λείπει ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς, ἐκ τοῦ ὀνόματος ὅμως τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος καὶ ἐκ τῆς ἀνορθογραφίας τῆς ἐπιγραφῆς καταφαίνεται ὅτι ὁ ναὸς ἐτοιχογραφήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου κατὰ τὸ 1820 περίπου.

[1] Ἀπὸ τῆς λέξεως Νάσιος ἡ γραφὴ εἶναι μικρογράμματος.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ἐν Δέσιανῃ ἐκτίσθη ἐπὶ παλαιοτέρας χριστιανικῆς Βασιλικῆς, ἥτις ἄγνωστον ἂν ἀνεκαινίσθη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἢ ἂν τότε ἐπ' αὐτῆς ἐκτίσθη ναός. Βραδύτερον, κατὰ τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας χρόνους, ἐπεσκευάσθη τὸ Βυζαντινῶν χρόνων κτίσμα ἀνοικοδομηθεισῶν τῶν τριῶν πλευρῶν αὐτοῦ, πλὴν τῆς ἀνατολικῆς, ἥτις εἶναι ἀσβεστόκτιστος καὶ τρίκογχος, διὸ καὶ διεσώθη καὶ τὸ Ἱερὸν Σύνθρονον. Αἱ δὲ λοιπαὶ τρεῖς πλευραὶ εἶναι πηλόκτιστοι.

Ὁ ναὸς εἶναι δρομικός, ὡς εἴπομεν, καὶ κεραμόστεγος. Ἡ δὲ κιονοστοιχία τῶν δύο κλιτῶν εἶναι ἐκ κτιστῶν τετραπλεύρων κιόνων συνδεομένων διὰ τόξων, τὰ ὁποῖα φέρουσι τοιχογραφίας ἡμιεφθαρμένας.

Ὅτι ὁ νῦν ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ παλαιοτέρου παλαιοχριστιανικοῦ ἢ Βυζαντινοῦ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς σῳζομένης μαρμαρίνης βάσεως τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, ἐφ' ἧς σῴζονται οἱ τόρμοι πρὸς γόμφωσιν τῶν διαστύλων καὶ τῶν θωρακίων ὡς καὶ ἐκ πολλῶν ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων γλυπτῶν καὶ θωρακίων παλαιοχριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν, ἅτινα κεῖνται ἐντὸς καὶ ἔξωθι τοῦ ναοῦ, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ εἴπωμεν.

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης ἐπιγραφῆς, ἐξάγεται εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, φαίνεται ὅμως ὅτι αἱ παλαιότεραι ἐπιχρίσθησαν, ἀνιστορηθέντος τοῦ ναοῦ. Ὁ ναὸς παλαιότερον ἦτο ὑψηλότερος, ὕστερον δ' ἠλαττώθη κατά τι τὸ ὕψος του, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν, αἵτινες εἰσέρχονται ἐντὸς τῶν φατνωμάτων τῆς στέγης (νταβανίου) ὡς ἐν τῇ Βασιλικῇ τῆς Καλαμπάκας.

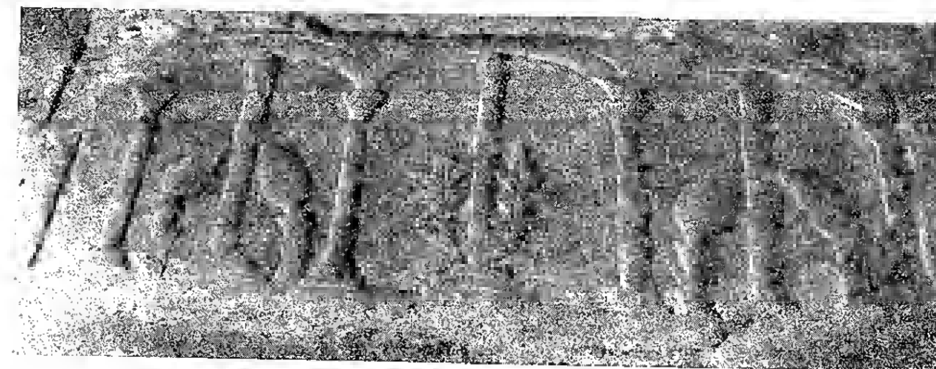
Ἐκ τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ διεσώθη μία δεξιὰ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἐν τῷ Διακονικῷ, καὶ ὁ ἐσωνάρθηξ δὲ ἢ γυναικωνίτης, σῴζει ἐλαχίστας τοιχογραφίας τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Ὁ ναὸς κατὰ τὰς ἄλλας πλευρὰς εἶναι ἐπικεχρισμένος δι' ἀσβέστου.

Τὰ φατνώματα τῆς στέγης (νταβανίου) τοῦ ναοῦ εἶναι πλουσίως διακεκοσμημένα, ὡς ἐν τῇ Βασιλικῇ τῆς Καλαμπάκας καὶ ἐν ἄλλαις παλαιαῖς ἐκκλησίαις [1].

Γλυπτά. Ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ ναοῦ καὶ πέριξ αὐτοῦ εἶναι ἐπεστρωμένα ἐντετοιχισμένα διάφορα Βυζαντινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μάρμαρα, οἷον κιονόκρανα, σπόνδυλοι κιόνων, θωράκια κλπ. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ αὐτοῦ εἶναι ἐπεστρωμένη μεγάλη πλάξ, ἐκ σαρκοφάγου ἀσφαλῶς (μήκους 2 μέτρων καὶ πλάτους 0,65 – 0,70) μετ' ἀναγλύφων διακοσμήσεων ἐκ τριῶν σταυρῶν κάτωθεν τόξων. Τῶν σταυρῶν ἔχει ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπολαξευθῆ ἡ δριζοντία κεραία [1]. (Εἰκ. 1) Πλησίον δὲ αὐτῆς, ἐν συνεχείᾳ εἶναι ἐπεστρωμένον θωράκιον τεαράγωνον, λευκοῦ μαρμάρου, παλαιοχριστιανικόν, μήκους ἑνὸ μέτρου, καὶ πλάτους 0,80. Τὸ θωράκιον τοῦτο κοσμεῖται ὑπὸ συγκεντρικῶν τετραγώνων συμπλεκομένου τοῦ κεντρικοῦ μετὰ ῥόμβου περικλείοντος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κύκλου μετὰ τεσσάρων ἡμικυκλίων σταυροειδῶς.

[1] Α. Ἀ δ α μ α ν τ ί ο υ, Μετέωρα, Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρείας 1909, σ. 214 καὶ ἑξῆς.

Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ ναοῦ, πρὸς τὸ τέμπλον, κατὰ δεξιὸν κλῖτος, κεῖται, ἐρριμμένον τεμάχιον μαρμάρινον, ἀποκεκρουμένον κατὰ τὴν μίαν ἄκραν, μήκους 1,40, πλάτους 0,60 περίπου, φέρον ἐπὶ τῆς μακρᾶς λοξοτμή-

Εἰκ. 1. Ἡ ἑτέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν Βυζαντινῆς σαρκοφάγου ἐντοιχισμένη ἐν τῷ δαπέδῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας ἐν Δέσιανῃ.

του πλευρᾶς διακόσμησιν ἕλικος τρεχούσης πριονωτῆς ἀκάνθου, πληρουμένης ἔσωθεν διὰ φύλλων ὁμοίας ἀκάνθου ἐν σχήματι στοβίλου βαθέως ἐξειργασμένων (Εἰκ. 2). Ὅμοιον τεμάχιον μετὰ τῆς αὐτῆς διακοσμήσεως, μεταφερθὲν πρὸ ἐτῶν πολλῶν ἐκ τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῆς Δέσιανης, κεῖται ὄπισθεν τοῦ ἁγίου Βήματος, ἔξωθι τῆς ἀνατολ. πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας Ἁγ. Γεωργίου ἐν Ἁγιᾷ.

Ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐν Δέσιανῃ, μεταξὺ ἄλλων λίθων ἀρχιτεκτονικῶν, κεῖται ἐρριμένη μεγάλη πλὰξ ὀρθογώνιος, μήκους 2 μ. καὶ πλάτ. 0,80 ἔχουσα γλυπτὴν διακόσμησιν, δεξιὰ μὲν ἔκτυπον σταυρὸν ἰσοσκελῆ μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν ἐντὸς κύκλου, ἀριστερὰ δὲ τὸ ἥμισυ ἐλλείψεως μετὰ ἁλυσιδωτοῦ συμπλέγματος.

[1] Πβλ. ὁμοίαν διακόσμησιν σαρκοφάγου ἐν Ἄρτῃ ἐν Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. τῆς Ἑλλάδος τ. Β' 35 εἰκ. 30.

Ἐκ Δέσιανης μετεφέρομεν εἰς τὴν ἐν τῷ ἡμιγυμνασίῳ Ἁγιᾶς ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν κατὰ τὸ 1932 καὶ 1933 διάφορα γλυπτὰ ἀρχιτε-

Εἰκ. 2. Κοσμήτης μετ' ἀναγλύπτου διακοσμήσεως.

κτονικά, παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινά. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὀλίγα:

1) (Ἀριθ. εὑρετ. Ἁγιᾶς 51) Θωράκιον κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ σῳζόμενον (ὕψ. 0,42. πλάτ. 0,59, πάχ. 0,09) μετὰ τῆς κάτω κεραίας σταυροῦ καὶ ἑλίκων κλιματίδος μετὰ σταφυλῶν ἀγκυροειδῶς (Εἰκ. 3).

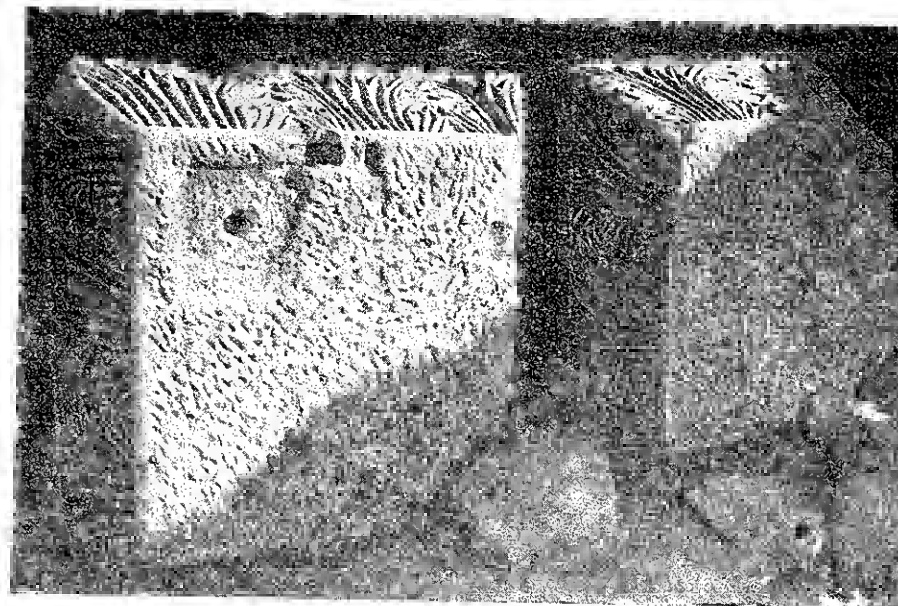

Εἰκ. 3. Παλαιοχριστιανικὸν θωράκιον ἐν τῷ Μουσείῳ Ἁγιᾶς.

2) (Ἀριθ. εὑρετ. Ἁγιᾶς 60 καὶ 61). Δύο ἐπίκρανα ἢ ἐπιθήματα μαρμάρινα τετράγωνα καὶ φέροντα ἐπὶ τῶν τεσσάρων λοξοτμήτων πλευρῶν ἄκανθον μαλακὴν λίαν ἐκφυλισμένην (μήκ. καὶ πλάτ. 0,85, πάχ. 0,25). (Εἰκ. 4).

3) (Ἀριθ. εὑρετ. Ἁγιᾶς 50). Κιονόκρανον τετράπλευρον, σχήματος

κολούρου πυραμίδος ἀνεστραμμένης, φέρον κατὰ τὰς γωνίας ἀνὰ ἓν φύλλον ἀκάνθου μαλακῆς καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὅρπηκας ὀρθίας ἐκφυομένας ἐκ

Εἰκ. 4. Ἐπιθήματα κιόνων ἀποκείμενα ἐν τῷ Μουσείῳ Ἁγιᾶς.

Εἰκ. 5. Παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον ἐκ Δέσιανης ἀποκείμενον ἐν τῷ Μουσείῳ Ἁγιᾶς.

δύο ἑλίκων (ὕψ. 0,40, πλάτ. 0,57. πάχ. 0,34). (Εἰκ 5).

Ἐπίσης ἐκ Δέσιανης ἐκομίσθησαν τῷ 1932—1933 εἰς τὴν ἐν τῷ ἡμιγυμνασίῳ Ἁγιᾶς Ἀρχαιολ. Συλογὴν καὶ δώδεκα ἀκόμη ἀρχιτεκτο-

νικοὶ λίθοι μετὰ γλυφῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιφυλασσόμεθα ἄλλοτε νὰ δημοσιεύσωμεν. Σημειοῦμεν δ' ἐνταῦθα τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ εὑρετηρίου, διὰ τοὺς μελετῶντας ἀρχαιολόγους (ἀριθ. 45, 46, 47, 49, 50, 52, 56, 58, 59, 69, 70 κλπ.).

Ἡ πολίχνη *Βεσαίνη*, ἕδρα τοῦ ἐπισκόπου Βεσαίνης, ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Λαρίσης, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ἀρχομένου τοῦ ΙϚ'. αἰῶνος, δι' ἄγνωστον ἡμῖν αἰτίαν, ἀπώλεσε τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον της καὶ συνεχωνεύθη μὲ τὴν ἐπισκοπὴν Δημητριάδος, ἴσως διότι ἀνῆκεν εἰς τὴν Μαγνησίαν, ἀρχαῖον διαμέρισμα τῆς Θεσσαλίας. Ἔκτοτε βαθμηδὸν περιεστάλη εἰς κώμην, ἀναπτυχθείσης ἐν τῷ μεταξὺ ἑτέρας κώμης, πλησίον κειμένης, τοῦ *Βαθυρρεύματος*.

Τὸ δὲ χωρίον *Δέσιανη* ἦτο πρὶν κεφαλοχώριον, ἀνεξάρτητον, ἀλλ' ὁ Ἀλῆ-Πασιᾶς τῶν Ἰωαννίνων μετέβαλεν αὐτὸ εἰς ἰδιόκτητον. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Βελῆ-πασιᾶς, ἀρχομένου τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος κατεσκεύασεν αὐτῇ τεχνητὴν λίμνην καὶ ἀπέναντι αὐτῆς ἀνήγειρεν ἀνάκτορον, εἰς τὸ ὁποῖον διέτριβε μετὰ τῶν χαρεμίων του διὰ τὸ τερπνὸν τῆς θέσεως. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀλῆ-Πασιᾶ ἐν Ἰωαννίνοις τὸ ἀνάκτορον τοῦτο ἐπυρπόλησαν ἐπίτηδες οἱ ἐγχώριοι Τοῦρκοι [1].

Β'.) ΤΟ ΗΡΗΜΩΜΕΝΟΝ ΧΩΡΙΟΝ ΒΑΘΥΡΡΕΥΜΑ

Τὸ ἠρημωμένον χωρίον *Βαθύρρευμα* κεῖται εἰς ἀπόστασιν $^3/_4$ ὥρας ἐντεῦθεν τῆς Ἁγιᾶς πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, ἀριστερὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἐκ Λαρίσης εἰς Ἁγιάν. Τὸ χωρίον τοῦτο μέγα, κατοικούμενον πρὶν ὑπὸ 300 καὶ πλέον οἰκογενειῶν, ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς Βυζαντινῆς πόλεως Βεσαίνης (Δέσιανης). Ἐνταῦθα ἐγεννήθη τῷ 1500 καὶ ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Ἀνυπόδυτος, ὅπως ἦτο ἀσκητὴς καὶ κτίτωρ τῆς Μονῆς Φλαμμουρίου, κειμένης ἐπὶ τοῦ Πηλίου καὶ οὗτινος ἡ μνήμη ἑορτάζεται τῃ 19ῃ Ἀπριλίου [2].

Τῷ 1655—1680 κατέστρεψαν οἱ Τοῦρκοι τὸ Βαθύρρευμα [3], φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτοῦ, μετὰ τὴν καταστροφήν του, θὰ συνῳκίσθησαν εἰς Ἁγιάν, μικρὰν τότε κώμην φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος ἔκ τινος παρεκκλησίου τῆς ἁγίας Ἀν-

---

[1] Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, Προμηθεύς, ἐν Βόλῳ, τόμ. Α'. 1889, σελ. 74.

[2] Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, Προμηθεύς, τόμ. Α', 1889, σελ. 57.

[3] Αὐτόθι, σελ. 49 (ἀριθ. φύλ. ζ'.).

νης, ἣν οἱ κάτοικοι ἔλεγον *Ἁγιάνναν*, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου *Ἁγιάν* [1].

Εἰς τὸ Βαθύρρευμα οὐδεὶς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπάρχει κἀμμία οἰκία, μόνον πλησίον τοῦ ἠρειπωμένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, περὶ οὗ κατωτέρω, σῴζεται ἡ βρύσις τοῦ χωρίου ἐκτισμένη μετ' ἐπιμελείας καὶ κανονικότητος ἀσυνήθους διὰ κρήνας χωρίων, ἐντὸς ὑψηλῶν δένδρων προχέουσα ἄφθονον καὶ καλλίρροον ὕδωρ. Σῴζονται ὅμως ἐν τῷ χωρίῳ τρεῖς ναοὶ καὶ δὴ

1ον) *ἡ Ἐκκλησία τῆς Παναγίας*, Βυζαντινή, ἐπεσκευασμένη, ἔχουσα ἐντετοιχισμένα λίθινα Βυζαντινὰ γλυπτὰ διαζώματα καὶ κιονόκρανα. Τὸ μαρμάρινον κατώφλιον τῆς θύρας της εἶναι παλαιοχριστιανικῆς ἢ Βυζαντινῆς ἐκκλησίας. Διάφοροι δὲ σπόνδυλοι κιόνων εἶναι ἐντετοιχισμένοι εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ τοιχογραφία τοῦ ναοῦ, ὅστις εἶναι τρίκλιτος δρομικός, εἶναι ἐπικεχρισμένη δι' ἀσβέστου. Ἔξωθεν, ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τῆς δυτικῆς θύρας, ὑπάρχει ἐφθαρμένη τοιχογραφία τῆς Θεοτόκου, ἐνθρόνου, βρεφοκρατούσης μὲ ἑκατέρωθεν αὐτῆς δύο ἀγγέλους λιτανεύοντας, καλῆς τεχνοτροπίας. Ἄνωθεν δὲ τῆς ἐσωτερικῆς θύρας τοῦ ἔσω νάρθηκος εἶναι ἐντετοιχισμένον ἐπίθημα παλαιοχριστιανικοῦ κιονοκράνου, ἀποκεκρουμένον δεξιὰ καὶ φέρον ἀριστερὰ ἡμίφυλλον ἀκάνθου μαλακῆς καὶ μονογραμματικὸν σταυρὸν ἐντὸς κύκλου.

2ον) ὁ *Ἅγιος Νικόλαος*, Βασιλικὴ μονόκογχος, ἠρειπωμένη, ἄνευ στέγης. Ὁ γυναικωνίτης ὅλος εἶναι κατηδαφισμένος. Ἡ ἐκκλησία εἶναι Βυζαντινή. Διεσώθησαν ἐντὸς αὐτῆς τοιχογραφίαι ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ βορείου πλευρᾶς ἡμιεφθαρμέναι· αἱ ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς ἐξηφανίσθησαν ὑπὸ τῶν βροχῶν καὶ εἶναι δυσδιάκριτοι (Εἰκ. 6).

Ὁ ναὸς ἔχει τρεῖς θύρας πρὸς βορρᾶν, μεσημβρίαν καὶ δυσμάς. Ἡ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἡ δυτικὴ θύρα εἶναι διὰ προχείρου ἐντοιχίσεως ἡμίκλειστος, διὰ νὰ μανδρίζωνται πρόβατα, ἡ δὲ ἄνωθεν τῆς μεσημβρινῆς θύρας ἐπιγραφή, ἐφ' ὑγρῷ, εἶναι δυσανάγνωστος ἐκ τῆς φθορᾶς· μόνον ἴχνη γραμμάτων δυσδιακρίτων φαίνονται ὀλίγα καὶ αἱ χαρακταὶ γραμμαὶ τῆς εὐθυγραμμίσεως τῶν στίχων. Οὐδεμία λέξις ἀναγινώσκεται οὔτε χρονολογία [2].

---

[1] Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, Ἔνθ' ἀν. Εἰς τὴν Ἁγιὰν ὑπάρχει ναὸς τοῦ ἁγ. Νικολάου τοῦ ἐν Βουνένῃ, ἔνθα ἦτο ἄλλοτε ἡ μητρόπολις. Νῦν ὅ τε ναὸς καὶ ἡ μητρόπολις εἶναι ἑτοιμόρροπα.

[2] Ὁ Σεβ. πρῴην Δημητριάδος μητροπολίτης κ. Γερμανὸς ἐν τοῖς Θεσσαλικοῖς Χρονικοῖς, τόμ. Γ', 1933, σελ. 160 δίδει χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἰνδικτιῶνος ξς' καὶ τὸν ἐπίσκοπον Ἰωσήφ, ἤτοι τῷ 1302, ἀλλ' ἡ

Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ ἔχει καταπέσει πρὸ πολλοῦ, ἡ δὲ ἁψὶς αὐτοῦ ἔξωθεν ἔχει μίαν ζώνην κεραμοπλαστικὴν καὶ ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν διὰ πλίνθων ὀπτῶν.

Εἰκ. 6. Ἄποψις τοῦ ἠρειπωμένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου Βαθυρρεύματος.

Ἔσωθεν ἐν τῇ κόγχῃ σῴζεται ἐν τοιχογραφίᾳ ἡ Πλατυτέρα, Θεοτόκος Δεομένη, ἧς ἐσώθη τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς, αἱ χεῖρες καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ στήθους (Εἰκ. 7). Κάτωθεν δὲ τῆς Πλατυτέρας σῴζεται ἡ Λειτουργία τῶν Ἀποστόλων, ὁ δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐντὸς κιβωρίου μεταδίδει τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἰς τοὺς Ἀποστόλους· εἶναι ὅμως ἐφθαρμένη.

Κάτωθεν τῆς Λειτουργίας παρίστανται συλλειτουργοῦντες οἱ Ἱεράρχαι, ἀριστερὰ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος φέρων φαιλώνιον καὶ ὁ Ἀθανάσιος, δεξιὰ δὲ Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (Εἰκ. 7).

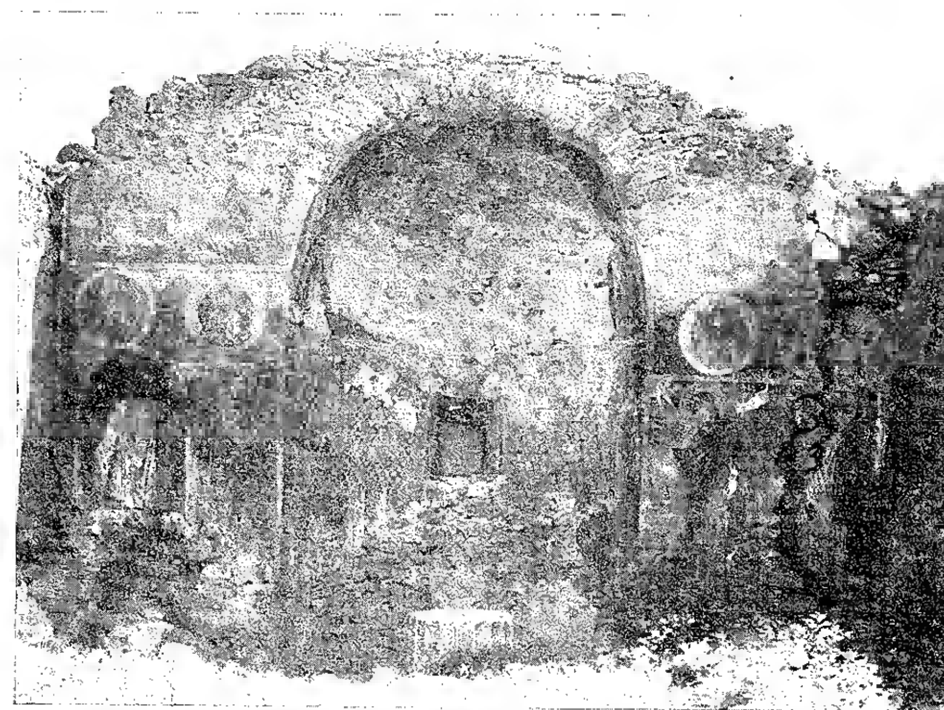
Ἑκατέρωθεν τῆς κόγχης εἶναι δεξιὰ μὲν εἰς τρεῖς ζώνας ἅγιοι ἡμιεφθαρμένοι ὁλόσωμοι, ἐν τῷ μέσῳ δὲ *στηθάρια* ἐντὸς κύκλων οἱ ἱεράρ-

---

ἀνάγνωσις εἶναι ἐσφαλμένη· πρβλ. Ν. Ι. Γιαννόπουλον εἰς Θεσσαλικὰ Χρονικά, τόμ. Α΄, 1934, σελ. 215, καὶ τὸν αὐτὸν ἐν Θεολογίᾳ, τόμ. ΙΓ΄. 1935, σελ. 26, ἔνθα διορθώνεται ἡ χρονολογία αὐτή.

χαι Ἅγιος Κυπριανὸς καὶ ἕτερος ἱεράρχης ἡμιεφθαρμένος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη· κάτω δὲ ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, ἐν ᾧ παρίσταται ἡ Θεοτόκος ὀρθία βλέπουσα ἀριστερὰ (Εἰκ. 8 λεπτομέρεια).

Ἀριστερὰ εἰς τρεῖς ζώνας, ἔχουσι ζωγραφηθῆ ἄνω μὲν ὁλόσωμοι ἅγιοι ἡμιεφθαρμένοι, ἐν τῷ μέσῳ δέ, ἐντὸς κύκλων, ὁ Ἅγιος Ἀχίλλειος Λαρίσσης καὶ ὁ Ἅγιος Ἐπιφάνειος Κύπρου καὶ κάτω ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ, κρατῶν σκῆπτρον καὶ εὐλογῶν

Εἰκ. 7. Ἄποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐν Βαθυρρεύματι ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου.

τὴν Θεοτόκον. Ὄπισθεν τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἐν τῇ κόγχῃ τῆς Προσκομιδῆς, παρίσταται ὄρθιος μέχρι τῶν γονάτων σχεδὸν κατ' ἐνώπιον ὁ Ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς (Εἰκ. 9, καὶ εἰκ. 10 ὁ Ἅγιος Στέφανος, μόνος λεπτομέρεια).

Ἐν δὲ τῇ βορείῳ πλευρᾷ αἱ τοιχογραφίαι διετηρήθησαν καλλίτερον, διότι δὲν προσεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ἀνεμοβρόχων Διαιρεῖται δὲ αὐτη κάτω εἰς τρία μεγάλα ὀρθογώνια καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ παρίσταται ὁ Ἅγιος Πέτρος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς ἐν κιβωρίῳ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὸ Ἱερὸν Τρίμορφον, ἤτοι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καθήμενος ἐπὶ θρόνου κρατῶν Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογῶν, δεξιὰ δὲ αὐτοῦ ἡ

Θεοτόκος καὶ ἀριστερὰ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος λιτανεύοντες καὶ ἐν τῷ τρίτῳ, μετὰ τὸ Τρίμορφον, παρίστανται τρεῖς στρατιωτικοὶ ἅγιοι Δημήτριος, Γεώργιος καὶ Νέστωρ.

Ἄνωθεν δὲ τοῦ πρώτου ὀρθογωνίου (Πέτρου) εἶναι τρία στηθᾶτα ἁγίων ἡμιεφθαρμένα καὶ ἄνωθεν τοῦ Τριμόρφου καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἁγίων ὀρθογώνια, ἐν οἷς παρίστανται σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Εἰκ. 8. Δεξιὰ πλευρὰ τῆς κόγχης τοῦ ἐν Βαθυρρεύματι ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου.

Ἀριστερὰ τοῦ Τριμόρφου εἶναι θύρα ἐκτισμένη μεταγενεστέρως.

Μετὰ δὲ τὸ ὀρθογώνιον τῶν στρατιωτικῶν ἁγίων εἶναι ἡ βόρειος θύρα, μεθ' ἣν ἕπονται αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ἁγίας Ματρώνας καὶ Ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος ὡς ὑπόβαθρον τῆς Ἁγίας Τραπέζης κεῖται σπόνδυλος κίονος ῥαβδωτοῦ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, εἰλημμένος ἐξ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ναοῦ, κειμένου, ἴσως, παρὰ τὸ χωρίον Δογάν, πλησίον τῶν Διδύμων Κολωνῶν.

Πρὸς βορρᾶν τοῦ Βαθυρρεύματος, ἐπί τινος τῶν ὑπερκειμένων λόφων, κεῖται παρεκκλήσιόν τι, ἐπιλείποντος ὅμως τοῦ χρόνου δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν αὐτό.

Ἐκ τῆς τοιχοδομίας τῶν δύο ναῶν τοῦ Βαθυρρεύματος ἐξάγεται ὅτι οἱ ναοὶ οὗτοι εἶναι Βυζαντινοί, ὑποστάντες βραδύτερον ἐπισκευάς,

Εἰκ. 9. Εἰκόνες ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ τῆς κόγχης τοῦ ἐν Βαθυρρεύματι ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου.

ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐν τῷ ἠρειπωμένῳ ναῷ τοῦ Ἁγ. Νικολάου διασωθεῖσαι τοιχογραφίαι εἶναι μετὰ πρασίνης σκιᾶς καὶ μολυβδίνης ἄνευ ἐρυθροῦ χρώματος εἰς τὰ πρόσωπα, ἐξάγεται ἐντεῦθεν ὅτι ἀνάγονται τοὐλάχιστον εἰς τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα καὶ εἶναι ἔργα τῆς Μακεδονικῆς σχολῆς.

Λυπηρὸν εἶναι ὅτι, ἕνεκα ἀμελείας τῶν Μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων Δημητριάδος, τῶν ποιμανάντων τὴν ἐπαρχίαν Ἁγιᾶς, ὡς εἶναι βέ-

βαιον, ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, καὶ τῆς ἀβελτηρίας καὶ ἀμαθείας τῶν κατοίκων Ἀγιᾶς δὲν ἐπεσκευάσθη ὁ ναὸς οὗτος, ἀλλ' ἀφέθη νὰ καταστραφῇ, ἀπολεσθεισῶν οὕτω λαμπρῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῆς

Εἰκ. 10. Εἰκὼν τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἐν τῇ προσκομιδῇ τοῦ ἐν Βαθυρρεύματι ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου.

ἐπιγραφῆς τῆς ἀνιστορήσεως. Λυπηρὸν ὅτι σήμερον μανδρίζονται ἐντὸς αὐτοῦ αἰγοπρόβατα !

Ἐπίσης λυπηρὸν εἶναι ὅτι ὁ Γεώργιος Λαμπάκης, ὅστις μετέβη εἰς Ἀγιὰν καὶ τὰ πέριξ χωρία καὶ ἔγραψε περὶ αὐτῶν εἰς τὸ *Δελτίον* τῆς

Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1903[1], δὲν μετέβη εἰς τὸ Βαθύρρευμα, διότι δὲν τὸ ἐγνώριζεν, ὅτε ἐσῴζοντο ἀκόμη εἰς καλλιτέραν κατάστασιν ὅ τε ναὸς τοῦ ἁγ. Νικολάου ὡς καὶ ὁ ἕτερος τῆς Παναγίας, καὶ αἱ τοιχογραφίαι αὐτῶν πᾶσαι. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ τὰς ἐφωτογράφει καὶ θὰ διέσῳζε καὶ τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ὁπότε θὰ ἐγνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν χρονολογίαν τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ ναοῦ.

Ἐν Βόλῳ τῇ 27 Μαΐου 1940

Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Ὁ Γ. Λαμπάκης ἐπεσκέφθη τὴν Ἀγιὰν τῷ 1903 καὶ τὰ πέριξ καὶ ἔγραψε περὶ αὐτῶν εἰς τὰ Δελτία τῆς Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρείας Ε'. 1905 σελ. 19 καὶ Θ'. 1910 σελ. 3.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ ἀναγραφὴ τῶν κατὰ τὸ 1940 ὑπὸ Ἑλλήνων ἐκδοθέντων ἔργων ἢ μελετῶν δὲν εἶναι, δυστυχῶς, πλήρης, ἕνεκα τῆς κηρύξεως τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἡ διεύθυνσις τῆς Ἐπετηρίδος ἠναγκάσθη νὰ παραλίπῃ καὶ τὸ τμῆμα τῶν βιβλιοκρισιῶν καὶ εἰδήσεων.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ — ΝΟΜΙΚΗ

Ἀβούρη Α. Τύποι ἱερέων. Ζάκυνθος 1940. Σελ. 74.

Ἀγγελάκι Ἐμ. Ἔγγραφα τῶν Κρητικῶν ἐπαναστάσεων τοῦ 1821 καὶ 1866. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 215—222.)

» » Πάλι γιὰ τὸν Ἀδοσίδη Κωστῆ-Πασᾶ. (Δρῆρος, τ. 4, σ. 33—35.)

Ἀγ. — λαοῦ. Μωρὲ καὶ οἰκονόμος. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τεῦχ. 30.)

» » Τρισεύγενη καὶ Παναγιωτίτσα. (Αὐτόθι, τεῦχ. 31.)

Ἄγρα Τ. Τὸ λουλούδι στοιχεῖο ποιητικό. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 38—44.)

Ἀθανασίου Γ. Ἡ γραφὴ τοῦ «κλασικός». (Ἡ Καθημερινή, 1 Ἰανουαρίου 1940.)

Ἀθηνογένη Ι. Ἡ συμβολὴ τῆς Λακεδαίμονος εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τεῦχ. 32.)

Αἰμιλιανίδου Α. Κ. Ἡ συνθήκη εἰρήνης τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1450 μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Ἰωάννου Β' καὶ τοῦ ἐμίρου τοῦ Κανδηλώρου Λατίφ. Λευκωσία—Κύπρος 1940. Σελ. 52.

Ἀλεξάκη Ι. «Ὁ Κωστῆς ὁ Ἀρκαλοχωρίτης» ἱστορικολαογραφικὴ μελέτη. Ἀθήνα 1940. Σελ. 56.

» » Τὸ τραγούδι τοῦ Ἀρκαλοχωρίτη. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 412—416.)

» » Ὅταν διελύετο τὸ σκοτάδι τῆς σκλαβιᾶς. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 890—893.)

Ἀμάντου Κ. Μικρὰ μελετήματα. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 360.

» » Κρητικὰ τοπωνύμια. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 223—226.)

» » Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Νικολάου Λικινίου. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 151—156.)

» » ὁ Ἐθνομάρτυς Δωρόθεος Πρώϊος. (Αὐτόθι, σ. 239—248.)

» » Ζυγός. (Αὐτόθι, σ. 272.)

» » Στρόβιλος. (Αὐτόθι, σ. 292.)

Ἀναγνωστίδου Ι. Οἱ Καντεμίρηδες. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 5 Αὐγ. 1940.)

Ἀναγνωστοπούλου Γ. Περιοδεῖες ἀνὰ τὴν βόρειο Λακεδαίμονα καὶ τὴν ἱστορία της. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, φύλλ. 30, σ. 6—8, 31, σ. 4—6, 32, σ. 7—9, 33, σ. 6—7.)

» » Μεταγενεστέρα ἱστορία τῶν Καρυῶν. (Αὐτόθι, φύλλ. 34, σ. 9—11.)

» » Πρὸς τὴ Μπαρμπίτσα. (Αὐτόθι, φύλλ. 35—36, σ. 10 καὶ 11.)

Ἀναγνωστοπούλου Γ. Ἡ Μπαρμπίτσα. (Αὐτόθι, ἔτ. 4, φύλλ. 37, σ. 5—8.)

» » Ἡ μεταγενεστέρα ἱστορία τῆς Μπαρμπίτσας. (Αὐτόθι, φ. 38, σ. 18—21.)

Ἀναστασιάδου Α. Ἀστέρες—Πλειάδες. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. τρίτος, σ. 304—306.)

Ἀναστασιάδου Γ. Ἡ συμβολὴ τῶν Μικρασιατῶν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. τρίτος, σ. 213—232.)

† ***Ἀνδρεάδου Ἀνδρέου.*** Ἔργα ΙΙΙ. Ἀνάλεκτα ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐπιμελείᾳ Κ. Βαρβαρέσου, Ν. Πετροπούλου, Ι. Πίντου. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 429.

Ἀνδρεάδου Δ. Ὁ Τύρναβος στὰ πρῶτα 25 ἐλεύθερα χρόνια του. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 317—347.)

Ἀνδρεοπούλου Ι. Ἐπαρχία Φαρσάλων. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 371—383.)

Ἀνδριώτη Ν Paragaudis—παραγαύδης (παραγώδης) — παραγαύδιον—παραγάδι. (Λεξικογραφικὸν Δελτίον, ἔτ. Α', σ. 33—39.)

» » Πειραματικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς διαρκείας τῶν Νεοελληνικῶν φωνηέντων γενόμεναι εἰς τὸ φωνητικὸν ἰνστιτοῦτον τοῦ Βερολίνου. (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 86—97.)

» » Γλωσσικὴ λαογραφία. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 57—86.)

Ἀνδρονίκου Μ. Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Παλατίτσας. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 190—194.)

Ἀνωνύμου. Ἀναμνηστικὸν τεῦχος ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριάντα πέντε χρόνων λογοτεχνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐργασίας τοῦ λογοτέχνου Δ. Μουρέλλου. Κρήτη 1940. Σελ. 23.

» » Σκόρπια λόγια. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, φύλλ. 38, σ. 23.)

» » Τραγούδια τῆς πέρα Ρίζας. (Αὐτόθι, σ. 23.)

» » Κατάλογος μερικὸς τῶν ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ἀποκειμένων τυπικῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους χρυσοβούλλων βλαχικῶν καὶ κηροβούλλων, σιγιλλίων, φιρμανίων καὶ διαφόρων ἄλλων ἐγγράφων. (Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη 4 [1939—40], σ. 92—95, 145—148, 196—200.)

» » Δύο σπουδαῖα ἀνέκδοτα ἔγγραφα. (Πάφος χρον. Ε', σ. 326—328.)

» » Ἑλληνικοὶ χοροί. Συλλογὴ Χ. Σακελλαρίου. Ἀθῆναι 1949, μετὰ πολλῶν πινάκων.

» » Βιβλιογραφικαὶ σημειώσεις καὶ συμπληρώσεις. (Θρᾳκικά, τ. 13, σ. 394—409.)

» » Δημοτικό. (Ἡ Συζήτησις, τ. 4, σ. 60.)

» » Ἔγγραφα ἐκ Γανοχώρων. (Ἡ Συζήτησις, τ. 4, σ. 55—56.)

Ἀπαλοδήμου Π. Ἐκλογὴ προκρίτων τοῦ Κοσμᾶ στὰ 1824. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 3, σ. 46 καὶ 47.)

Ἀποστολίδου Α. Π. Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν (ἱστορία ἑνὸς κτιρίου). Ἀθῆναι 1939. Σελ. 40.

Ἀποστολίδου Κ. Μυρτίλου. Βούλγαροι ἢ Ἕλληνες ἦσαν οἱ Καρυῶται; (Θρᾳκικά, τ. 13, σ. 157—216.)

» » Κῶδιξ τοῦ Νικηφόρου τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως. (1850—1861). (Αὐτόθι, σ. 277—310.)

Ἀποστολίδου Κ. Μυρτίλου. Ὁ φιλικὸς Ἀντώνιος Π. Κομιζόπουλος Φιλιππουπολίτης. (Αὐτόθι, τ. 13, σ. 429—430.)
» » Τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ἐσναφίου τῶν Ἀμπατζήδων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 7, σ. 9—65.)
Ἀποστολίδου Φ. Κύρια ὀνόματα καὶ ἐπίθετα τῆς Τσαντῶς. (Θρακικά, τ. 13, σ. 343—353.)
Ἀρβανιτάκη Γ. Παπᾶ-Σεραφείμ. Ἠθικὴ ἀποκατάστασις ἑνὸς ἐθνομάρτυρος. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 39, σ. 226—234.)
Argenti Ph. Bipliography of Chios from classical times to 1936. Oxford 1940. Σελ. 836.
Ἀργυροπούλου Δ. Τ. Ἐπαρχία Ἁλμυροῦ. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 113—128.)
Ἀρδαβάνη Λιμπεράτου Σπ. Ποινὲς στὴ Βενετοκρατούμενη Ἑλλάδα. (Πάφος, χρον. Ε', σ. 264—266, 291—293.)
Ἀρσενίου, Ἑρμουπόλεως. Ἱστορικαὶ σελίδες ἀφορῶσαι τὴν ἁγίαν Βηθλεὲμ καὶ ἐν αὐτῇ ἐκκλησίαν τῆς γεννήσεως. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 39. σ. 58—77, 165—182.)
Αὐγερινοῦ Κ. Ὁ Μάρτης. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 3, σ. 14.)
» » Προικοσύμφωνον Παλαιοχωρίου. (Αὐτόθι, σ. 36,)
Βαγενᾶ Θ. Κυνουριᾶτες γιατροὶ στὰ 1821. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 3, σ. 13—14.)
» » Κυνουριᾶτες κληρικοὶ στὰ 1821. (Αὐτόθι, σ. 28.)
» » Κυνουριᾶτες ναυτικοὶ στὰ 1821. (Ἐφημ. Κυνουρία 1 Ἀπριλίου 1940.)
» » Παναγιώτης Καραχάλιος. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 173.)
Βακαλοπούλου Α. Τὸ κάστρο τοῦ Πλαταμῶνα. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 58—76.)
» » Ἀπὸ τὴν ἱστορία ἑνὸς Μακεδονικοῦ χωριοῦ, τοῦ Λιμπόχοβου, στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 8. [Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἡμερ. Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος.]
» » Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου (rotonda) ὡς μητρόπολις Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1940, σ. 245—250.)
Βαλασίδη Κ. Πρόσωπα καὶ τοπία. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 142.
Βαλέτα Γ. Παπαδιαμάντης. Ἡ ζωή, τὸ ἔργο, ἡ ἐποχή του. Μυτιλήνη 1940. Σελ. 406.
Βαλσάμη Ε.—Λαμπαδαρίδη Ν. Προκοννησιακὰ ἱστορικά. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 224.
Βασδραβέλλη Ι. Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796—1832 Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 297+ιε' [Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη 1.]
» » Ἡ Μακεδονικὴ λεγεὼν κατὰ τὸ 1821. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 77—107.)
» » Κατάλογος τῶν Μακεδόνων Φιλικῶν. (Αὐτόθι, σ. 519—525.)
» » Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔτ. 24, σ. 183—188, 207—216.)
Βαφειάδη Λαζ. Ἡ Πρέσπα καὶ οἱ ὀμορφιές της. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 90.
Βαφείδου Νικ. Ἀρχιμ. Αἱ ἐκκλησίαι Διδυμοτείχου. (Θρακικά, τ. 13, σ. 228—250.)
» » Μερικαὶ συνήθειαι Διδυμοτείχου. (Αὐτόθι, σ. 335—342.)
Βέη Ν. Α. Ὁ F. X. M. A. von Predl καὶ ἡ συλλογὴ αὐτοῦ ἑλληνικῶν δημωδῶν ᾀσμάτων. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου, σ. 31—45.)

Βέη Ν. Α. Κωνσταντῖνος Κυριακὸς—Ἀριστίας καὶ Ἀνδρέας Κάλβος. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 13—22.)
» » Ἡ καταγωγὴ τῶν στίχων τοῦ Σολωμοῦ «Ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη—τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά». (Αὐτόθι, σ. 336—344.)
Βενέτη Σ. Ὁ Μορεὰς στὴν Ἀθήνα. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 175.)
Βίγκου Α. Γιατροσόφια καλογερικά. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 8, σ. 56—58.)
» » Τὸ Ζαστάνι. (Αὐτόθι, σ. 92.)
Βιζήλου Ν. Ὁ ἐν Ἐφέσῳ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου διὰ μέσου τῶν αἰώνων. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τόμος τρίτος, σ. 275—278.)
Βίου Σ. Ἱστορικαὶ παραδόσεις (ἐξ Ἀμάδων.) (Περ. Συλλ. Ἀργέντη, 1 σ. 203—206.)
Βλαχογιάννη Γιάννη. Θρυλικὰ τραγούδια τῆς στεριᾶς. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 853—857.)
» » Ναυτικὰ ἱστορικὰ τραγούδια. (Αὐτόθι, σ. 986—993.)
» » Γιώργος Ἀντρούτσος. (Αὐτόθι, σ. 1055—1057.)
» » Ρῖμες, κοινωνικὲς—ἱστορικὲς—ναυτικές. (Αὐτόθι, σ. 1108—1114, 1319—1325.)
» » Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀντρούτσου καὶ τῆς γυναίκας του. (Αὐτόθι, σ. 1218—1219.)
Βλάχου Ν. Ἡ σχέσις τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 2, σ. 97—105.)
Βογιατζίδου Ι. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 388—416.)
Βολανάκη Α.—Πρωτοψάλτη Μ. Στὰ ἡρωϊκὰ τὰ χρόνια. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 112.
Βολονάκη Μιχ. Ἑλληνικαὶ σελίδες. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 652.
» » Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ διπλωματικῶν ἐνεργειῶν πρὸς διάσωσιν τῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου, σ. 55—62.)
» » Περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 4, σ. 417—423, 494—500.).
Βορέα Θ. Ἀνάλεκτα, Μελέται καὶ λόγοι. Τόμος Β'. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 316.
Βορείου Σ. Τὸ ἑλληνικὸν ἐμπορικὸν ναυτικὸν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 44.
Βουρδουμπάκη Α. Π. Ἀνέκδοτα Κρητικὰ ἔγγραφα. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 206—214.)
Βρόντη Α Ροδιακά. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 142.
Γαρμπῆ Δ. Ὁ Καντεμίρης. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 12 Αὐγ. 1940.)
Γατοπούλου Δ. Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ὁ ἐθνικὸς ἥρως τοῦ εἰκοσιένα. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 128.
» » Τὰ ἔθιμα τοῦ Δωδεκαημέρου. (Ἡ Καθημερινή, 1 Ἰανουαρίου 1940.)
» » Ἡ Πλάκα κατὰ τὸ 1834. (Αὐτόθι, 8 Ἰανουαρίου 1940.)
» » Στὸ Πόρτο-Δράκο. (Αὐτόθι, 26 Φεβρουαρίου 1940.)
» » Τὸ τρίτον μέρος ἀπὸ τῶν ἀνεκδότων ἀπομνημονευμάτων τοῦ Γ. Ψύλλα. (Τὸ Νέον Κράτος, τ. 4, σ. 812—822.)
» » Ἱστορικὰ χειρόγραφα. Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰμπραὴμ πρὸς Πετρόμπεην καὶ Γ. Μαυρομιχάλην. (Αὐτόθι, σ. 908—913.)

Γεδεὼν Μ. Ἱστορία τῶν Χριστοῦ πενήτων, 1453—1913. Τεῦχος Δ'. Σελ. 288—384.

» » Ὁ Πατριάρχης Ἀθανάσιος Ε'. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 193—205.)

» » Ἁγιορειτικὰ μετόχια ἐν Ἑπτανήσῳ. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 384—387.)

Γενναδίου Μητροπ. Ἡλιουπόλεως. Ἐξακρίβωσις τῶν πέντε πατριαρχειῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Δ' τοῦ Μουσελίμη. (Ὀρθοδοξία, ἔτ. ΙΕ', σ. 117—122.)

» » Δύο ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Σιλβέστρου. (Αὐτόθι, σ. 159—163.)

Γερμανοῦ Μητροπ. Σάρδεων. Ὁ πατριαρχικὸς οἶκος καὶ ναὸς ἀπὸ τοῦ 1453 καὶ ἑξῆς. (Ὀρθοδοξία, ἔτ. ΙΕ', σ. 5—13, 44—50, 71—79.)

Γεροῦ Χαραλ. Ὁ Πλατωνισμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως. (Τὸ Νέον Κράτος, τ. 4, σ. 534—548.)

Γεωργᾶ Γ. Ε. Μελέτη περὶ σπόγγων, σπογγαλιείας καὶ σπογγεμπορίου, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 80.

Γεωργακᾶ Δ. Ἐτυμολογικαὶ διασαφήσεις. (Λεξικογραφικὸν Δελτίον, τ. 1, σ. 73—88.)

» » Συμβολὴ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν καταλήξεων —άρι καὶ —ίκι. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 419—434.)

Γιαλουράκη Μαν. Σκέψεις πάνω στὸν «Ἐρωτόκριτο». (Δρῆρος, τ. 3, σ, 918—920.)

» » Μιχάλης Διαλυνᾶς. Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 172.)

Γιαλούρη Ἀντώνη. Ἄννα Κομνηνή, δρᾶμα. Ἀθήνα 1940. Σελ. 99.

» » Φιλολογικὲς ἀναμνήσεις τῆς Πόλις: 1. Πῶς γνώρισα τὸν Φιλήντα. 2. Νῖκος Φαληρεὺς-Μπέης. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 33, σ. 164—166.)

» » Δυὸ στίχοι τοῦ Καβάφη. (Πνευματικὴ Ζωή, τ. 4, σ. 35.)

Γιαννιοῦ Ἀθ. Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θρᾴκην. Ἡ ἐπαρχία Δέρκων. (Θρᾳκικά, τ. 13, σ. 108—156.)

Γκίνη Δ. Ἡ Φυλλάδα γιὰ τσὶ Τούρκους. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 333—334.)

» » Τὸ ἐξ ἐθίμων δίκαιον τῶν Χίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Αὐτόθι, σ. 299—306.)

Γκινοπούλου Ν. Σ. Ἄγωστα δημοτικὰ τραγούδια: Τοῦ Κατσαντώνη. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 12.)

Γκλέκα Γ. Τοῦ Σαποικοῦ οἱ Κάμποι. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, φύλλ. 30, σ. 9 καὶ 10.)

» » Τὰ μοιρολόγια τοῦ τόπου μας. (Αὐτόθι, φύλλ. 31, σ. 8 καὶ 9.)

Γούναρη Ἀντων. Ἡ Κύθνος—Γεωγραφία—ἱστορία—ἤθη—ἔθιμα. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 216+κα'+22.

Γρηγορίου Ε. Θ. Ὁ πυρπολητὴς Κανάρης. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 160.

Γρίβα Καραβία. Τίς ὁ ἐν τῷ μωσαϊκῷ τῆς ἁγίας Σοφίας εἰκονιζόμενος γονυπετὴς αὐτοκράτωρ. (Ὀρθοδοξία, ἔτ. ΙΕ'., σ. 217—226, 256—259.)

Γριτσοπούλου Τ. Ἡ μονὴ ἁγίων Τεσσαράκοντα. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, φύλλ. 33, σ. 8—10.)

» » Ἕνα τραγούδι τοῦ Τσομπανάκου. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 1155—1157.)

Γρυπάρη Ν. Διονύσιος Ι. Μάργαρης. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 181.)

Δάλλα Μ. Ἐπαρχία Ἀγιᾶς. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 99—112.)

Δάση Δ. Μετεωρολογικὰ σημειώματα. (Αἱ Μοῦσαι, τ. 48, ἀρ. 979, σελ. 7 καὶ 8.)

Δε Βιάζη Σπυρ. Μικρασιάτης ἐν Ἑπτανήσῳ. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, σ. 204—212.)

Δεληγιάννη Β. Σύμμεικτα λαογραφικὰ Κουβουκλίων Προύσης. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, σ. 338—355.)

Δελιαλῆ Ν. Δύο Πατριαρχικὰ σιγίλλια Διονυσίου τοῦ Δ'. καὶ Γρηγορίου τοῦ Ε'. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 108—122.)

» » Σημειώματα συμπληρωματικὰ περὶ τῆς οἰκογενείας Καραγιάννη. (Αὐτόθι, σ. 525.)

Δεμοίρου Ι. Ἱστορία τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίου. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 132.

Δεμωδοῦ Τάκη. Τὸ θέατρο τοῦ Ἰμπραήμ. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 186.)

Δεπούντη Λουκιανοῦ. Ἡ ἐπὶ τῆς Πίνδου ἱερὰ μονὴ Σπηλιᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 38.

Δεσποτοπούλου Θ. Π. Ἡ ὁδοποιΐα ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. (Τεχνικὰ Χρονικά, 1940. Σελ. 34.)

Δημαρᾶ Κ. Θ. Τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Κοραῆ—Ἡ «Ἀνθολογία» του. (Ἀφιέρωμα εἰς Κωνσταντῖνον Ἄμαντον, σ. 1—56.)

» » Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Κοραῆ στὰ χρόνια 1824 και 1825. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Ἐπίμετρον ΣΤ'. τόμου, σ. 474—490.)

» » Ἡ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Δ. Καταρτζῆ. (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 197—234.)

Δημητρακάκη Δ. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Μεσολογγίου (1740—1826), Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 86.

Δημητρούλα Γ. Ἐπαρχία Δομοκοῦ. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 399—412.)

Διαλυνᾶ Μιχ. Ὁ Ντονταραλῆς. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 874—876, 899—901.)

» » Παληὰ σάτυρα (Αὐτόθι, σ. 920.)

» » Παληὰ σάτυρα: Ὁ κακοφορεμένος γέρος—«Γάϊδαρος, εἶν' ὁ γάϊδαρος ἄνε φορεῖ καὶ σέλα»—Ὁ γέρος στὸ λουτρό. (Αὐτόθι, τ. 4, σ. 31—32.)

Διομήδη Α. Ἡ πολιτικὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας κατὰ τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 249—262.)

Δίπλα-Μαλάμου Κ. Ἡρωΐδες τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 39—43.)

Δούσμρνη Σ. Ι. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ κυβερνήτου τοῦ «Γ. Ἀβέρωφ» κατὰ τοὺς πολέμους 1912—1913. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 426.

Δραγούμη Φ. Ὁ Αἰνίτης ἀγωνιστὴς Μαργαρίτης Φ. Κούταβος. (Θρᾳκικά. τ. 13, σ. 416—419.)

Δροσίνη Γ. Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 490.

» » Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὰ παιδικά μου χρόνια. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 195.)

Δυοβουνιώτου Κ. Ἰωάννης Σακελλίων. (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 98, 99.)

» » Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως ἐπιστολαί. (Ἐπιστημονικὴ Ἐπε-

τηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1938—1939, σ. 9—16.)

Ἐγκυκλοπαιδεία Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανική, τεῦχ. 27, σ. 1281—1434.

Εἰρηναίου, Σάμου. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀξία τῶν παραδόσεων. Σάμος 1939. Σελ. 30.

Ἐνισλείδου Χ. Ἡ Ἀμφίκλεια κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεωτέρους χρόνους. Τοπογραφία, ἱστορία, ἀρχαιολογία. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 262.

» » Ἡ μεγάλη μάχη τοῦ Κηφισσοῦ. (Ἡ Καθημερινή, 17 Ἰουν. 1940.)

Ἐξαδάχτυλου Χ. Παροιμίες γιὰ τὸν καιρό. (Σολιάτικα χωριά). (Πάφος, χρον. Ε', σελ. 134 καὶ 135.)

» » Ὁ Μάρτιος. (Αὐτόθι, σ. 227 καὶ 228.)

Ἐπτανησίας Μαρ. Ὅταν ἐδολοφονεῖτο ὁ Καποδίστριας. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 357—358.)

» » Ὁ Κουζάνης γιὰ τὸ Σολωμὸ καὶ ἄλλους λογοτέχνες. (Αὐτόθι, τ. 4. σ. 639—640.)

» » Δυὸ ἐνδιαφέρουσες ἀνακοινώσεις τοῦ Δελβινιώτη στὴν Ἰταλία. (Αὐτόθι, σ. 436—438.)

Εὐαγγελίδου Τρύφ. Π. Καλεβρᾶς. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, σ. 244—249.)

» » Διορθωτικὰ εἰς Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον. (Αὐτόθι, σ. 457.)

» » Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή. (Δελτίον Μεγαλοσχολιτῶν, τ. 1, σ. 15—17.)

Εὐελπίδη Χρ. Οἰκονομικὴ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 109.

Ζ. Ἔθιμα Σαμακοβίου. (Θρακικά, τ. 13, σ. 386—393.)

Ζακυθηνοῦ Δ. Α. Σιγίλλιον περὶ τῆς μονῆς Ρουστίκων. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 236—240.)

» » Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀχρίδος καὶ Ἰπεκίου. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 429—460.)

Ζαλοκώστα Χρήστου. Γύρω ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Δεύτερη ἔκδοση. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 302.

Ζαρίφη Γ. Ἡ οἰκογένεια τῶν Κρίνων. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα, τ. 4, σ. ;)

Ζαχοπούλου Κυριλλ. ἀρχιμ. Ὁ Ἐφέσου Ἀγαθάγγελος ὁ Μάγνης. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, σ. 233—243.)

Ζήση Εὐστρ. Τὰ ἔγγραφα τῆς ἐπαρχίας Γάνου καὶ Χώρας. (Θρακικά, τ. 13, σ. 251—257.)

» » Προλήψεις ἐγκυμοσύνης Αὐδημίου. (Αὐτόθι, σ. 333 καὶ 334.)

Ζήση Τ. Ὁ Βικέντιος Δαμοδὸς καὶ ἡ ἠθική του φιλοσοφία. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 185.)

Ζητρίδου Π. Ἀρματωλοὶ καὶ κλέφτες στὰ Θεσσαλικὰ βουνά. Ἀθῆναι 1940 Σελ. 16.

» » Ὁ στρατάρχης Καραϊσκάκης. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 20.

Ζουδιανοῦ Ν. Τινὰ περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Δασκαλογιάννη. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 308—309.)

Ζωγράφου Δ. Ἐπιστολαὶ ἐξ ἁγίου Ὄρους. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, ἔτ. 33, σ. 132 καὶ 133.)

Ζώη Λ. Κατάληψις τῆς Μάλτας ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος. (Αἱ Μοῦσαι, ἀρ. 979, σ. 3 καὶ 4.)

» » Οἰκογενειακὸν ἐπεισόδειον Γ. Γρίβα. (Αὐτόθι, σ. 9.)

Ζώη Λ. Μετεωρολογικὰ σημειώματα. (Αὐτόθι, ἀρ. 979, σ. 6, ἀρ. 980, σ. 13.)

» » Διπλωματικὴ κίνησις. (Αὐτόθι, ἀρ. 980, σ. 4—6.)

» » Περὶ Γεωργίου Μαρκοράν. (Αὐτόθι, σ. 9 καὶ 10.)

» » Ἡ πρώτη φορολογία ἐπὶ τοῦ χαρτοσήμου. (Αὐτόθι, σ. 11 καὶ 12.)

» » Ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου. (Αὐτόθι, σ. 12 καὶ 13.)

» » Ἐπιστολὴ ἐκ Κύπρου τοῦ 1779. (Πάφος, χρον. Ε', σ. 221. 222.)

» » Ναοὶ Κρητῶν ἐν Ζακύνθῳ. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 179—186.)

Ζωϊτοπούλου Γ. Οἱ οἰκονομικὲς μελέτες στὴν Ἑλλάδα. (Ἡ Καθημερινή, 9 Σεπτ. 1940.)

» » Βασίλειος Οἰκονομίδης, ὁ κορυφαῖος Ἕλλην νομοδιδάσκαλος. (Αὐτόθι, 16 Σεπτ. 1940.)

» » Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἡ 10η ἀπογραφή. (Αὐτόθι, 14 Ὀκτ. 1940.)

Ζώρα Γ. Θ. Κάλβος καὶ Φώσκολος (ὁ χωρισμὸς καὶ τὰ αἴτια). (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 345—352.)

» » Ἀνέκδοτον «Ποίημα τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μισὲρ Μαρῆ Φαλιέρου. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 13 - 30.)

» » Θωμαζαῖος καὶ Φωριέλ. (Αὐτόθι, σ. 75—82.)

» » La letteratura della Grecia d'oggi. (Αὐτόθι, σ. 117—122.)

» » Ἱστορία καὶ ὄνειρο τοῦ Φαλιέρου. (Αὐτόθι, σ. 311—320, 373—385.)

» » Ἀνέκδοτα ποιήματα ἐκ τοῦ ΙΙΙ κώδικος Β. 27 τῆς Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως. (Αὐτόθι, τ. 4, σ. 439—447.)

» » Πένθος θανάτου. (Αὐτόθι, σ. 501—514, 576—582.)

» » Ἕνα ἀνέκδοτο καὶ ἕνα ἄγνωστο γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη. (Αὐτόθι, σ. 543—546.)

« » Σολωμικά. (Αὐτόθι, σ. 621—638.)

» » Ἕλληνες λογοτέχνες γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ Θωμαζαίου. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 33, σ. 116—118.)

Ἠλιάδη Π. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμός. (Τὸ Νέον Κράτος, τ. 4, σ. 381—388.)

Ἠλιάκη Γ. Μία σελὶς τῆς Κρητικῆς ἱστορίας. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 94—98.)

Θεοδωράτου Χρ. Ἀπὸ τὸν ἑνωτικὸν ἀγῶνα τῆς Ἑπτανήσου. Ἠλίας Ζερβὸς Ἰακωβᾶτος (1814—1894). (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 303 - 320.)

Θεοδωρίδη Ἀντ. Ἡ δραματικὴ συμβολὴ τῆς Θεσσαλονίκης στὸν ἀγῶνα τοῦ 1821. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 79 μεθ' ἑνὸς παρενθέτου πίνακος.

Θεοδωροπούλου Α. Σ. Τὰ κάλαντα. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 44—45.)

Θεοδωροπούλου-Λιβαδᾶ Δ. Ἀγγελικὴ Πάλλη-Βαρθολομαίη. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 79—114.)

Θεοτοκᾶ Γ. Ἕνα ἀγγλικὸ βιβλίο γιὰ τὸν Σολωμό. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 175.)

Ἰατρίδου Γ. Περὶ μαγείας, καλικαντζάρων κτλ. ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 16.

» » Δημοτικὰ τραγούδια Θεσσαλίας. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 28.

Ἰατρίδου Γ. Ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς. Ἀθῆναι 1940 Σελ. 340.

Ἰβηρίτου Μισαήλ. Χειρόγραφα τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 225—230.)

Ἰεζεκιήλ, Θεσσαλιώτιδος. Βαρθολομαῖος ὁ Ἴμβριος. (Πάνταινος, τ. 32, σ. 106—107.)

Ἱππολύτου Ἀρχιμ. Οἱ Κύπριοι ἐθνομάρτυρες ἀρχιερεῖς τοῦ 1821. (Ἀπόστολος Βαρνάβας περίοδ. Γ', τ. Α', σ. 273—278.)

Ἰωακείμογλου Γ. Φαρμακολογία καὶ λαϊκὴ βοτανική. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, 2, σ. 117—118.)

Ἰωαννίδου Γ. Β. Ἡ φυσιολατρεία στὸ ἔργο δύο ποιητῶν μας. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 179 καὶ 180.)

Ἰωαννίδου Μαρίας. Βυζαντιναὶ παροιμίαι ἐκ χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν. (Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, πρῶτον ἔτος, σ. 50—67.)

» » Οἰκίαι Ἀραχόβης. (Αὐτόθι. σ. 68—98.)

» » Τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ οἱ σύγχρονες Θρακικὲς συλλογές. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 7, σ. 134—144.)

Κ. Ι. Ἀπὸ τὸ ἄγνωστον ἀρχεῖον τοῦ Βιάρου Καποδίστρια. (Ἡ Καθημερινή, 10 Ἰουνίου, 1, 8, 22, 29 Ἰουλίου.)

Κ. Π. Δ. «Τὸ σπιτάκι». (Ἡ Καθημερινή, 25 Μαρτίου 1940.)

« » Περὶ τῶν στρατηγικῶν πρωτείων. (Αὐτόθι, 1 Ἀπριλίου 1940.)

» » Οἱ γενικοὶ ἔφοροι τῆς ἐπαρχίας Λακεδαίμονος. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τεῦχ. 31, σ. 9.)

» » Μία ἐπιστολὴ τοῦ Νεοφύτου Βάμβα. (Αὐτόθι, τεῦχ. 32, σ. 12 καὶ 13.)

Καζαβῆ Γ. Νισύρου λαογραφικά. Νέα Ὑόρκη 1940. Σελ. 210.

Καιροφύλα Κ. Φανταστικοὶ τάφοι σοφῶν εἰς Ζάκυνθον. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 2, σ. 227—229.)

» » Ἀνέκδοτα ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Σολωμοῦ. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 6—9.)

» » Ἀνέκδοτα ἀπὸ τὴν ζωὴ τοῦ Σολωμοῦ. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 191.)

Καλαματιανοῦ Γ. Ν. Αἰσθητικὴ ἀνάλυσις στίχων τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. (Πνευματικὴ Ζωή, τ. 4, σ. 32—33.)

Καλαντζῆ Κ. Ὁ Μεθώνης Γρηγόριος Παπαθεοδώρου (1770—1825). Ἀθῆνα 1939. Σελ. 40.

» » Μεγάλες μορφές: Κυριακοί, 1640—1863. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 159.

Καλεύρα Α. Εἰς ἐποχὰς ἐθνικοῦ μεγαλείου τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 27.

Καλινδέρη Μιχ. Γραπτὰ μνημεῖα ἀπὸ τὴ Δυτ. Μακεδονία χρόνων Τουρκοκρατίας. Πτολεμαΐς 1940. Σελ. 90.

Καλιτσουνάκη Ι. Ὑπόμνημα περὶ ἐξερευνήσεως τῶν ἐν Βενετίᾳ Κρητικῶν Ἀρχείων ὑποβληθὲν (1920) εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 433—436.)

» » Ἑρμηνεία χωρίου ἐν μαγικῷ παπύρῳ (θωρῶ—θεωρῶ—φορεῖν)

καί τινα περὶ τοῦ διδάγματος τοῦ Σκαλιγήρου. (Μνημόσυνον Γεωργίου Γαδίκα, σ. 35—42.)

Καλλίστου Ἀρχιμ. Τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων τόπων τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ Ρωσικῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 3—33.)

» » Ὁδοιπορικὰ τοῦ ἁγίου Σάββα Ἀρχιεπισκόπου Σερβίας. (Αὐτόθι, τ. 35, σ. 91—112.)

Καλογεροπούλου Δ. Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Πελοποννήσου, 1204—1715. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τεῦχ. 32, σ. 10. 11.)

Καλονάρου Π. Τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 400+λβ'.

Καμαριανοῦ Ν. Ἑλληνικὴ κοινότης Σιμπίου, ἡ ζωή της ἀπὸ τὸ 1639 ἕως τὸ 1854. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 21 Ὀκτ. 1940.)

» » Οἱ ἀνώνυμοι μεταφρασταὶ τῶν ποιημάτων τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ στὴ Ρωσσική. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 503—505.)

» » Προσθῆκες, συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις στὴν Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τῶν κ. κ. Δ. Γκίνη καὶ Βαλερίου Μέξα (1800—1839.) (Τὸ Νέον Κράτος, τ. 4. σ. 879—897.)

Καμπανάου Ἀθανασίου, Λαυριώτου. Ἁγιορειτικὰ χειρόγραφα. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔτ. 24, σ. 123—127, 266—271.)

Καμπούρογλου Δ. Γρ. Ἀθηναϊκὴ πρωτομαγιά. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 18.)

» » Τὸ περβόλι τοῦ Δράκου. (Αὐτόθι, τ. 3, σ. 10—12.)

» » Ὁ ἀναθεματισμὸς τῆς εὐθυμίας (τὰ κούλουμα). (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 353—354.)

« » Διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ τύπου (1884—1086). (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, ἔτ. 33, σ. 6.)

Καραϊσκάκη Σίτσας. Ὁ γυιὸς τῆς Καλογριᾶς. Ἀθῆναι 1939. Σελ. τόμ. α' 272, β' 228.

Καρατζᾶ Σταμ. Συμβολὴ εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν διαλεκτολογίαν. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 253—286.)

» » Ἀρχαιοπινῆ καὶ ἄλλα τινὰ τοπωνύμια ἐν μέσῃ καὶ νοτίῳ Εὐβοίᾳ. (Ἀθηνᾶς, τ. 50, σ. 237—249.)

Καρθαίου Κ. Ἡ ἀπόδοση τῶν ξένων φθόγγων. (Πνευματικὴ Ζωή, τ. 4, σ. 81—82.)

Κασιμάτη Γρ. Βασίλειος Οἰκονομίδης. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 14 Σεπτ. 1940.)

» » Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἡ κοινωνικὴ διδασκαλία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Λόγος πανηγυρικός. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 29.

Κασομούλη Ν. Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων (1821—1833). Εἰσαγωγὴ καὶ σημειώσεις ὑπὸ Γ. Βλαχογιάννη τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 465 + οζ'. [Γιάννη Βλαχογιάννη. Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἱστορίας Δ'.)

» » Ἀγωνιστοῦ τοῦ εἰκοσιένα, Μακεδόνος. Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821—1833. Προτάσσεται ἱστορία τοῦ ἁρματωλισμοῦ. Εἰσαγωγὴ καὶ σημειώσεις ὑπὸ Γιάννη Βλαχογιάννη. τόμ. δεύτερος. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 690. [Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἱστορίας Δ'.)

Κατακουζηνοῦ Σ. Α. Τὸ ἀκανθῶδες γλωσσικόν μας ζήτημα καὶ ἡ λύσις του. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 23.

Καταφυγιώτη Δ. Κ. Ἐθνομάρτυρες κληρικοὶ καὶ ὁ πάτερ Κοσμᾶς. Καρδίτσα 1940. Σελ. 142.

Κατσίλα 'Ανθ. 'Η ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη. (Νέα 'Εστία, τ. 28, σ. 1028—1029.)

Κατσούλη Γ.—Στρατῆ Δ. 'Η Εὐρώπη ἀπέναντι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ θέσις τῶν 'Ελλήνων. Τόμ. Α', 1453—1718. 'Αθῆναι 1940. Σελ. 212.

Καψαμπέλη Γιάννη. 'Η φυσιολατρεία εἰς τὸ δημοτικὸ τραγούδι. ('Επιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 4, σ. 515—520.)

Καψωμένου Σ. 'Η λέξις φρέαρ εἰς τὴν μεταγενεστέραν καὶ νέαν 'Ελληνικήν. (Λεξικογραφικὸν Δελτίον, ἔτ. Α'. σ. 40—72.)

Κεραμοπούλου Α. Δ. Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι. 'Αθῆναι 1939 Σελ. 152.

» » 'Η Δυτικὴ Μακεδονία, ὁ πολιτισμός της καὶ ὁ Πλούταρχος. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 24—37.)

Κεφαλωνίτου Γ. 'Ιστορία τοῦ ἀστικοῦ νοσοκομείου Κερκύρας. Κέρκυρα 1940. Σελ. ;

Κιρμιζάκη 'Αγλ. Λαογραφικὰ Περιβολίων Κυδωνίας. ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 310—326.)

Κλεομβρότου 'Ιακώβου Πρωτοσυγκέλλου. 'Ο Πατριάρχης 'Ιεροσολύμων Προκόπιος Κουζέλλης ὁ ἐξ 'Αγιάσου. ('Αγία Σιών, ἔτ. 4, σ. 106—115.)

» » 'Ο ὅσιος Γεώργιος, 'Αρχιεπίσκοπος Μυτιλήνης. ('Ο Ποιμήν, τ. 8, σ. 41—44.)

Κοκίδου Ν. 'Ο 'Οδυσσεὺς 'Ανδροῦτσος καὶ ἡ δολοφονία αὐτοῦ ἐπὶ τῆς 'Ακροπόλεως τῶν 'Αθηνῶν. ('Ελληνικὴ 'Επιθεώρησις, τ. 33, σ. 34.)

Κοκκίνου Δ. Α. Τὰ ἄνθη στὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 121.)

Κολαξιζέλλη Στρ. Τὰ χρόνια τῆς μεγάλης παρακμῆς τῆς Λέσβου καὶ τῆς 'Αγιάσου. ('Αγία Σιών, ἔτ. 4, σ. 20—31.)

» » 'Η 'Αγιάσος εἶναι ἡ ἁγία Σιὼν καὶ ὄχι ὁ ἅγιος "Ασσου. (Αὐτόθι, σ. 41—50.)

» » Τὰ χρόνια τῆς γαλήνης τῶν Λεσβίων καὶ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν 'Αγιασωτῶν. (Αὐτόθι, σ. 72—82, 115—123.)

Κόλια Γ. Οἱ "Ελληνες κατὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον (1787—1792.). 'Αθῆναι 1940. Σελ. 95.

» » 'Η παρὰ τὸ Βουλγαρόφυγον μάχη. ('Αρχεῖον Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 7, σ. 341—362.)

Κόντογλου Φ. Γαζῆ Χασάν. (Νέα 'Εστία, τ. 27, σ. 207—210.)

» » «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτός». (Αὐτόθι, σ. 534—535.)

Κοτζιούλα Γ. 'Ο Κρυστάλλης στὴν αἰωνιότητα. (Νεοελληνικὴ λογοτεχνία, τ. 3, σ. 181—182.)

Κουγέα Σ. Β Δύο γράμματα τοῦ Λασκαράτου. (Νέα 'Εστία, τ. 27, σ. 4—9.)

» » 'Επιστολαὶ ἀνέκδοτοι Κοραῆ καὶ πρὸς Κοραῆν. ('Ελληνικά, τ. 11, σ. 307—328.)

Κουκουλὲ Φ. Βυζαντινῶν ἔριδες καὶ ὕβρεις. ('Επιστημονικὴ 'Επετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, τ. 3, σ. 19—51.)

» » Πρωτομαγιά. (Πειραϊκὰ Γράμματα τ. 2, σ. 58—63.)

» » Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας. ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 1—101.)

Κουκουλὲ Φ. Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ. ('Αθηνᾶ, τ. 49, σ. 79—143.)

Κουρλιμπίνη 'Αντ. Τοπωνύμια 'Ελαιοχωρίου. (Κυνουριακὴ 'Επιθεώρηση, τ. 3, σ. 37.)

Κουρτίδου Κ Κορνοφωλέα καὶ ἡ μονὴ Κορνοφωλέας. (Θρᾳκικά, τ. 13, σ. 217—222.)

» » Τὰ γράμματα εἰς τὸ Διδυμότειχον κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα. (Αὐτόθι, σ. 223—227.)

Κριαρᾶ 'Εμμανουήλ. Γύπαρις Κρητικὸν δρᾶμα. Πηγαί—κείμενον. 'Αθῆναι 1940. Σελ. 272+ι'. [Nr. 39 τῶν Texte und Forchungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie.]

» » Κριτικαὶ καὶ ἄλλαι περὶ τῆς γλώσσης τοῦ 'Ερωτοκρίτου παρατηρήσεις. ('Επετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου ἔτος πρῶτον, σ. 5—42.)

» » Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς 'Αχιλληΐδος. ('Αθηνᾶ, τ. 50, σ. 175—189.)

Κριτσωτάκη Ι. Αἱ ἀπαρχαὶ καὶ ἡ εὐλόγησις τῶν σταφυλῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Αὐγούστου. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 748—751.)

» » 'Η προξενειά. (Αὐτόθι, σ. 908—910.)

» » Τὰ κόκκινα αὐγά. (Αὐτόθι, σ. 943—944.)

Κρυστάλλη Κ. 'Απάντησις ἀπὸ τὸν τάφον—Δώδεκα ἐπιστολαί του. 'Αθῆναι 1940. Σελ. 48.

Κυπαρίσση Β. Τραγούδια τῆς Χαλκιδικῆς. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 107. [Παράρτημα Λαογραφίας, ἀρ. 2.]

Κυριαζῆ Ν. Τοποθεσίαι Τζιλλατζίου. (Πάφος χρον. Ε'. σ. 225—227.)

» » Σκάλα—Λάρνακας (τοπωνύμια). (Αὐτόθι, σ. 286—290.)

Κυριακίδου Στ. 'Ο ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὰ λουλούδια. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 86—91.)

» » 'Η γένεσις τοῦ νεοελληνικοῦ διστίχου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας μορφῆς καὶ περιεχομένου ἐν τῇ δημώδει ποιήσει. (Τὸ Νέον Κράτος, τ. 4, σ. 394—405.)

Κυριακοπούλου 'Ηλ. Αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις τοῦ ἐπαναστατικοῦ 'Ελληνισμοῦ. Λόγος πανηγυρικὸς ῥηθεὶς τῇ 25ῃ Μαρτίου 1940. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 34.

Κωνσταντινίδη Μ. 'Επιγραφαὶ Μεσημβρίας Χριστιανικῆς ἐποχῆς. ('Αρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 7, σ. 7—8.)

Κωνσταντοπούλου Κ. Λύκαστος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας. ('Αρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τ. 7, σ. 5—6.)

Κωτούλα 'Ελ. Λεηλασία ψυχῆς. Σιατιστικὴ λαογραφία. (Μακεδονικὸν 'Ημερολόγιον, τ. 16, σ. 173—176.)

Λαμέρα Κ. Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δημογεροντιῶν. (Μικρασιατικὰ Χρονικὰ τ. 3, σ. 1—73.)

Λαμπρινοῦ Γ. Santorre di Santarossa. (Νέα 'Εστία, τ. 27, σ. 609—613.)

» » Γλωσσικὲς περιπέτειες. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 194.)

Λανίτη Ν. Κυπριώτικα. (Πάφος χρον. Ε'. σ. 243—246.)

Λανίτη Ν. Ἰούλιος τοῦ 1821 ἐν Κύπρῳ. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 21 καὶ 22 Ἰουλ. 1940.)
» » Κυκκιώτισσα ἢ Κυκκώτισσα; (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 121.)
» » Δύο ξεχωριστοὶ Κύπριοι ποιηταί. (Πνευματικὴ Ζωή, τ. 4, σ. 102—103.)
Λαπαθιώτη Ναπ. Δημοτική, καθαρεύουσα ἢ δημοτικὴ καὶ καθαρεύουσα; (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 194.)
Λάππα Τάκη. Ὁ τάφος τοῦ Καραϊσκάκη. (Νεοελληνικὰ Γράμματα ἀρ. 185.)
» » Ὁ θησαυρὸς τοῦ Ὀδυσσέα Ἀντρούτσου. (Αὐτόθι, ἀρ 194.)
» » Δύο ἔγγραφα γιὰ τὸ Γαλαξεῖδι. (Αὐτόθι, ἀρ. 198.)
» » Ὁ Ἀντροῦτσος καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 865—867.)
Τὸ ὄνομα του Ἀντρούτσου καὶ τῆς γυναίκας του. (Αὐτόθι σ. 1218.)
Λάσκαρη Ν. Ι. Τὰ ἄνθη στὸ θέατρον. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 115—116.)
Λάσκαρι Μ. Θ. Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια. Ἀθῆναι 1940. Σελ 126.
» » Ὁ Μέττερνιχ καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Λευκάδος. (Ἰόνιος Ἀνθολογία 13 σ. 251—253.)
Λέτσα Α. Ὁ γάμος ἐν Βογατσικῷ. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 123—189.)
Λιβαδᾶ Ν. Ἡ γραφὴ τοῦ ἐπιθ. «κλασσικός». (Ἡ Καθημερινή, 22 Ἰανουαρίου 1940.)
Λιγνοῦ Α. Εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Πόρῳ μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς κατὰ τὸ 1813 καὶ τὸ 1815. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 8, σ. 4.)
» » Περὶ προεπαναστατικῶν οἴνων συζήτησις. (Αὐτόθι, σ. 31—32.)
» » Προεπαναστατικῶν τυρῶν παράθεσις. (Αὐτόθι, σ. 64.)
» » Ὑδραϊκῶν θρύλων καὶ παραδόσεων ρητῶν καὶ δοξασιῶν ἔλεγχος. (Αὐτόθι, σ. 119 καὶ 120. 142.)
Λιναρδάκη Ἐλευθερίας. Τὸ Κρητικὸ τραγούδι. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 783—786.)
» » Ἀπὸ τὰ παραμύθια τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ. Τὸ διακονιαράκι. (Αὐτόθι, τ. 4, σ. 57—58.)
Λιουδάκη Μαρ Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τώρα καὶ παλιά. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 327—411.)
Λογαριαστάκη Κ. Ἡ μονὴ Ἀρετίου. (Δρῆρος, τ. 3, 787—789, 843—845, 870—872, 895—896, 921—922. τ. 4, 59—63.)
Λόντου—Δημητρακοπούλου Ε. Λάμπρος Τζαβέλλας. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 24.
Λουκάτου Δ. Σ. Ἡ στρατιωτικὴ λαογραφία. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 163—167.)
» » Ὁ ἅγιος τῶν βουνῶν. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 190.)
Λουκοπούλου Δ. Νεοελληνικὴ μυθολογία (Ζῷα-Φυτά.) Ἀθῆναι 1940. Σελ. 230.
Λυκούδη Στυλ. Ὑπόμνημα περὶ μικρᾶς τινος τοῦ ἀλφαβήτου μας διαρρυθμίσεως πρὸς ἀπόδοσιν καὶ τῶν κυριωτέρων ξενικῶν φθόγγων. (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τ. 12, σ. 1—77.)
Μάγερ Κώστα. Δημοσιογραφικὰ ἀνέκδοτα. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 79.
Μαγιάκου Ἀθανασίας. Ἡ ἐπίδρασις τῆς παιδικῆς ζωῆς τοῦ Σολωμοῦ στὸ ἔργο του. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 1078—1081.)
Μακαρόνα Χ. Ἀνασκαφαὶ παρὰ τὴν λίμνην τῆς Δοϊράνης. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 227—235.)
» » Χρονικὰ ἀρχαιολογικά. (Αὐτόθι, σ. 463—496.)
Μακρῆ Θ. Σολωμός, κριτικὴ καὶ ἱστορία. (Ἡ Καθημερινή, 15, 22 καὶ 29 Ἰανουαρίου 1940.)

Μαλακάση Μ. Jean Moreas. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 494—497, 547—551.)
» » Παλιὸς καὶ σημερινὸς τύπος. (Αὐτόθι, τ. 28, σ. 1118—1119.)
» » Μιὰ σελίδα γιὰ τὸν Μωρεάς Πῶς ἔσβυσεν ὁ ποιητής—Τελευταῖες του στιγμές. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 7, 14 καὶ 21 Ἀπριλίου 1940.)
» » Ἕνα προφητικὸ ποίημα. (Αὐτόθι, 5 Αὐγ. 1940.)
Μαλανδράκη Μ. Νησιωτικὰ χρονικά. Μέρος πρῶτον. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 136.
» » Ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου πρὸς τοὺς Πατμίους. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 506—508.)
Μαλεβοῦ Π. Ὁ Μαλεβός. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 3, σ. 14.)
» » Ἁγιοπετρῖτες ἀγωνιστὲς τοῦ 1821. (Αὐτόθι, σ. 48.)
Μαμαλάκι Ι. Ὁ Γ. Γεμιστὸς ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τοῦ 1414—1437. Θεσσαλονίκη 1939. Σελ. 44
» » Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων [Texte und Forschungen zur byzantinisch. Neugriechischen Philologie Nr 32] Ἀθῆναι 1939. Σελ. 269+β'.
Μαμζορίδου Λαζ. Περὶ Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 93—95.)
Μανιάτη Μ. Αἱ κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τῆς
» » Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 40, σ. 120—139.)
Μανιατοπουλου Ι. Πιστωτικοὶ τίτλοι ἐν Ὕδρᾳ (1757—1821.) (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 8, σ. 161—166, 186—190.)
» » Τὸ ναυτικὸν δίκαιον τῆς Ὕδρας (1757—1821). Ἀθῆναι 1937. Σελ. 134.
Μανίκη Α. Γιακουμάκης Ν. Τομπάζης. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 8, σ. 5—6, 29—30.)
» » Τὸ συνάφι τῶν ταβερνιαρέων εἰς τὴν προεπαναστατικὴν Ὕδραν. (Αὐτόθι, σ. 17—19.)
» » Ὁ Πανορμίτης τῆς Σύμης καὶ οἱ Ὑδραῖοι. (Αὐτόθι, σ. 25—28.)
» » Μία διαταγὴ ἐπὶ Καποδίστρια περὶ τουρισμοῦ. (Αὐτόθι, σ. 28.)
» » Μανώλης Ν. Τομπάζης. (Αὐτόθι, σ. 53—54, 89—91, 101—102, 129—131, 141—142, 169—170.)
» » Τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας Μιαούλη (Αὐτόθι, σ. 175 καὶ 176.)
» » Ἡ ἐξερεύνησις τῆς Ὕδρας—Παραλιακῶς ἀπὸ τὸ Καμίνι στὴν Ἀγοράν. (Αὐτόθι, σ. 77—82.)
» » Ὁ καπετὰν Ἀλεξανδρῆς Ραφαὴλ καὶ τὸ Ἑλληνικὸ Καράβι τοῦ Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, σ. 84—86.)
» » Ἡ ἐξερεύνησις τῆς Ὕδρας—Πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος τῆς Ὕδρας ἀνάβασις. (Αὐτόθι, σ. 7—8, 37—38, 51—52, 97—100, 117—118, 132 καὶ 133.)
» » Ὑδραίων περιπέτειαι κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ναπολέοντος εἰς Αἴγυπτον. (Αὐτόθι, σ. 195—198.)
Μανούσακα Μ. Ι. Ἡ διαθήκη τοῦ Φιλοθέου Σκούφου. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 297—307.)

Μάργαρη Δ. Οἱ πρῶτες νεοελληνικὲς ἀνθολογίες. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 211—215.)

» » Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ Γκούτεμπεργ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν. (Αὐτόθι, 28, σ. 1194-1197.)

Μαρίνη Κ. Ἐγκαινιαστικὲς σπουδὲς στὸ Βάκχο. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 204.)

Μαρίνου Π. Γερ. Πλακωτὸς καὶ Ν. Δοξαρᾶς. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 293—298.)

Μαρτινιανοῦ Ἰωακείμ. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως Α'. Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ κώδικα (1638—1875. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 193+ιδ'.

Μαυρακάκη Ι. Ἀνάλεκτα Κρητικῆς λαογραφίας Τόμος Α'. Ἀθῆναι 1940 Σελ. 88.

» » Σφακιανὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιᾶς. (Δρῆρος, τ. 3, σ 836—837.)

Μαυρίδου Κ. Ἱστορικαὶ σημειώσεις. Ἵδρυσις τῶν προξενικῶν ἀρχῶν τῆς Ἑλλάδος ἐν Παλαιστίνῃ μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ οἱ διευθύναντες ταύτας. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 48—56, 139—154, 253—268, 348—368.)

Μαυροειδῆ Μαν. Ἐνθυμήματα. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 937—939, τ. 4, σ. 4—8.)

Μαυροειδῆ—Παπαδάκη Σ. Πῶς ἐτραγούδησε τὸ παιδὶ ἡ ἑλληνίδα ποιήτρια. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 31—38.)

Μαχαιρᾶ Κ. Λευκὰς καὶ Λευκάδιοι ἐπὶ Ἀγγλικῆς προστασίας (1810—1864.) Κέρκυρα 1940. Σελ 191. [Ἑταιρεία πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑπτανησιακῶν μελετῶν 12.]

Μέγα Γ. Θρακικαὶ οἰκήσεις. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Βορειοελληνικῆς ἀγροτικῆς οἰκίας. (Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, πρῶτον ἔτος σ. 5—49.)

» » Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. (Αὐτόθι, σ. 100—149.)

» » Ἐκθέσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμένων κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν. (Αὐτόθι, σ. 150—167.)

» » Τὰ ἀρχοντικὰ τῶν Ἀμπελακίων. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 892—893.)

Μελανοφρύδου Π. Η. Ποντιακαὶ ἠθογραφίαι=Πῶς ἔσυραν τὴν Τσοφούλαν. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 267—270.)

Μενεγάκι Γ. Ἡ Παναγία ἡ Φανερωμένη. (Δρῆρος, τ. 4, σ. 12—13.)

» » Ἡ θεία μου καὶ τὰ ξόρκια της. (Αὐτόθι, τ. 3, σ. 762—764.)

Μέρτζιου Κ. Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ μικρὸς Ἑλληνομνήμων. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 303. [Πραγματεῖαι της Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμος Θ'.]

» » Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τῶν Ἐνετῶν πρεσβευτῶν. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 102—113.)

» » Τὸ «Ζάλογγον» τῆς Μάνης. (Ἡ Καθημερινή, 22 Ἀπριλίου 1940.)

Μεσιτίδου Ἀθαν.—Δεληγιάννη Β.—Ἡ Ἀπολλωνιάς (Μικρασιατικὰ Χρονικά, ἔτος τρίτον, σ. 420—447.)

Μεσογείτου Πέτρου. Ἑλληνικαὶ λέξεις ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν Ἀλβανοφώνων τῆς Ἀττικῆς. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 221—252.)

Μεταλλινοῦ Ἀγγελικῆς. Οἱ παλαιοὶ Μακεδόνες ποιηταί. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 48.

Μεταξᾶ Α. Ἕνας Ἕλλην παρὰ τῷ Γαριβάλδῃ. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 350—353.)

Μηλιώρη Ν. Λαογραφικὰ Βουρλῶν. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, σ. 356—367.)

Μινώτου Σπ. Τὸ Ἀχίλλειον ἄλλοτε καὶ τώρα. (Ἡ Καθημερινή, 8 Ἰουλίου 1940.)

Μιράσγετζη Δ. Ὁ πρῶτος ποινικὸς κῶδιξ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος (τὸ «Ἀπάνθισμα τῶν ἐγκληματικῶν» τοῦ 1823). (Σωφρονιστικαὶ Πληροφορίαι, τ. 4, τεῦχ. 2—3.)

Μιχαηλίδη Κ. Συμβολὴ στὴν Αἰολικὴ βιβλιογραφία. Ἀθήνα 1940. Σελ. 135.

Μιχαηλίδου Ε. Ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν ἀραβικὴν χρονογραφίαν (900—1932 μ. Χ.). (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 385—400, τ. 39, 150—164.)

» » Ἑλληνικὴ τῆς Αἰγύπτου βιβλιογραφία (1853—1940). (Αὐτόθι, τ. 38, σ. 465—501· τ. 39. 7—30, 200—225.)

Μιχαηλίδου Μ. Λεσβιακαὶ σελίδες. Μέρος Β'. Μυτιλήνη 1940. Σελ. 216.

Μιχαηλίδου Νουάρου Μ. Ἱστορία τῆς νήσου Καρπάθου. Τεῦχος Α' : ἡ σημερινὴ Κάρπαθος—Τεῦχος Β' : ἱστορία τῆς Καρπάθου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι Χριστοῦ. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 112, 113—260.

Μιχαλιάδου Σ. Ἡ Σάμος. Σάμος 1940. Σελ. 50.

Μιχαλοπούλου Φάνη. Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 159.

» » Ἕλληνες ταξιδιῶτες, 1453—1821. 4η ἔκδοσις. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 20.

» » Αἱ πρῶται ἀπογραφαὶ τῆς Ἑλλάδος (1701—1831). (Ἔθνος, 15 Ὀκτ. 1940.)

» » Ἡ ἑλληνικὴ μάννα τοῦ Σολωμοῦ. (Ἐπιθεώρησις Ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 292—297.)

» » Τὸ Ἑλληνικὸ Καράβι τοῦ Διονυσ. Σολωμοῦ. (Ἡ Καθημερινή, 8 Ἀπριλιου 1940.)

» » Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν. (Αὐτόθι, 1, 22 Ἰανουαρίου, 5, 12 Φεβρουαρίου, 4, 18 Μαρτίου, 1 Ἀπριλίου, 6, 13 Μαΐου, 10 Ἰουνίου 1940.)

» » Τὰ Δερβενάκια, ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη τῆς ἐπαναστάσεως. (Αὐτόθι, 25 Μαρτίου 1940.)

» » Ἡ Κορυτσὰ ἑστία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 1422—1424.)

Μομφεράτου Μαρίας. Ἡ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τουρκοκρατίας. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 287—291.)

Μουλούλη Ἀθ. Ὁ Τύρναβος καὶ τὰ χωριά του. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 348—357.)

Μουρέλλου Ι. Δ. Ἡ Κρητικὴ ψυχή. Ἡράκλειον Κρήτης 1940. Σελ. 48.

Μουσούρη Ι. Π. Ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς δικαιοσύνης. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 208.

Μπαλάνου Δ. Τὸ φυτικὸν βασίλειον ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 16 καὶ 17.)

Μπαμπούρη Ε. Τὸ ναυτικόν μας κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους 1912—1913. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 435.

Μπέμπη Π. Δ. Ὁ σχολάρχης Μιχαὴλ Κλεόβουλος. (Δελτίον Μεγαλοσχολιτῶν, τ. 1, σ. 34—37.)

Μπισκίνη Δ. Α. Γύρω ἀπὸ τὶς «Γραφὲς» τοῦ Βηλαρᾶ. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 176.)

Μπουρνιᾶ Ἀποστ. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀξιώματος «ἄκρα δικαιοσύνη ἄκρα ἀδικία». Ἀθῆναι 1940. Σελ. 24.

Μυρίδου Χρυσοστόμου. Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Πόντου (Ἀρχεῖον Πόντου, τ. 10, σ. 3—195.)

Μυστακίδου Ἀντ. Ὁ βυζαντινολόγος Δ. Ροῦσσος. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 184.)

Μωραϊτάκη Κ. *Πρωτοπρ.* Συμπληρωματικὸς κατάλος κωδίκων. (Ὀρθοδοξία, ἔτ. ΙΕ'. σ. 59 καὶ 60, 129 καὶ 130.)

Νάτσινα Θ. Οἱ Μακεδόνες πραματευτάδες εἰς τὰς χώρας τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 71.

Νικολαΐδη Στ. Ὁ Ναζωραῖος. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 294.

Νικολαΐδου Ι. Ν., (Οἰκονόμου). Ἱστορικὴ μονογραφία περὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ χώρας Βεζήτζης (Βιτσης—Μονοδενδρίου—Ζαγορίου). Ἐν Ἰωαννίνοις 1939. Σελ. 168.

Νικολάου Μητροπολίτου Ἀξώμης. Ἡ διαθήκη τοῦ μὴ Μουσουλμάνου πρὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δικαιοσύνης. (Πάνταινος ἔτ. 34, σ. 554—558.)

Νικολετοπούλου Β. Ν. Ὁ Κ. Μαυροκορδᾶτος καὶ ἡ ρουμανικὴ φιλολογία. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 1903.)

Νικολούδη Θ. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Παπαντωνίου. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 394—395.)

Ξανάλατου Διογ. Βυζαντινὰ μελετήματα. (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ.) Ἀθῆναι 1940. Σελ. 98.

Ξενάκη Μάρκου. Τὸ κόκκινο φέσι. (Δρῆρος, τ. 4, σ. 29—30.)

Ξενίτα Ξ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, 271—272, 274.)
Ἡ γλῶσσά μας. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 195.)

Ξενοπούλου Γρ. Κεφαλλῆνες σατυριακοί. (Ἀθηναϊκὰ Νέα, 19 Μαΐου 1940.)
» » Μιὰ «φιλολογικὴ οἰκογένεια». (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 298—301.)
» » Ἡ ἑπτανησιακὴ ποίηση. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 194.)
» » Ἀπὸ τὸν λουλουδόσκοσμο—Ἡ σκλέμπια (ἀσκληπιός). (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 46—47.)

Ξένου Σ. Ἡ ἡρωῒς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Πρόλογος καὶ διασκευὴ Κ. Καιφύλα. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 680.

Ξηροῦ Τρ. Ἡ Βυτίνα καὶ οἱ πεντήκοντα τρεῖς ἥρωες καὶ ἡρωΐδες. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 225.

Ξηρουχάκη Ἀγαθ. Τὸ ἐμπόριον τῆς Βενετίας μετὰ τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐμπορικῶν καταλόγων τοῦ Βαρθολ. Πάξη. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 241—296.)

Οἰκονομίδη Β. Ἡ Ραψάνη. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις 1935, σ. 358-366.)

Οἰκονομίδη Δ. Ἀπεραθίτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα τεῦχ. Α'. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 76.

† *Οἰκονόμου Κ. Σιγάλα Α.* Γαμήλια ἔθιμα ἐν Σιατίστῃ. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 264—276.)

Συμινελάκη Μαρ.—Ὀρφανίδου. Γητειὲς γιὰ νόσους διάφορες. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 866—867.)
» » Γιὰ τὴ γρὰ καὶ γιὰ τὸ γέρο. (Αὐτόθι, σ. 897—898.)

Ὀρφανίδου—Συμινελάκη Μαρ. Εὐχές. (Αὐτόθι, σ. 942.)
» » Ἡ πεῖρα τοῦ κόσμου. (Αὐτόθι, τ. 4, σ. 13. 14.)

Π. Μ. Ἡ Κρητικὴ διάλεκτος. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 807—808.)

Παϊδούση Μ. Ἡ ἰατρικὴ εἰς τὴν Χίον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας (1600—1900.) Ἀθῆναι 1940. Σελ. 139.

Παλαιολόγου Π. Στὸ νησὶ τοῦ ταπεινοῦ. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 19 Αὐγ. 1940.)
» » Ἱστορία ἑνὸς σπιτιοῦ. (Αὐτόθι, 20 Αὐγ. 1940.)
» » Στὶς ὄχθες τῆς λίμνης. (Αὐτόθι, 21 Αὐγ. 1940.)

Παλαμᾶ Κ. Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου. Τόμος δεύτερος. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 206.

Παναγιωτάκου Π. Περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 132.
» » Ἀστικὸς κῶδιξ τῆς ἐκκλησίας. Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 210.

Παναγιωτοπούλου Ι. Μ. Ἑλληνικοὶ ορίζοντες. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 326.
» » Ἡ προσφορὰ τοῦ Μορεάς. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 174.)

Παντελάκη Ἐμμ. Πυθαγόρας καὶ Μ. Βασίλειος. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 2, σ. 215—226.)
» » Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Σινᾶ. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 189.

Παντουβάκη Μιχ. Τὸ θαῦμα τοῦ ἄη Νικόλα. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 757.)
» » Κρητικὰ δημώδη. Ἡ κόρη μὲ τσὶ δώδεκα ἀδερφούς. (Αὐτόθι, τ. 4, σ. 11 καὶ 12.)

Παπαγεωργίου Α. Β. Ἡ Συμβολὴ τῆς Μακεδονίας. (Ἡ Καθημερινή, 25 Μαρτίου 1940.)

Παπαγεωργίου Α. Γ. Στέφανος Κουμανούδης, ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον του. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 20.

Παπαγεωργίου Β. Γ. Ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 104.

Παπαγιαννοπούλου Ι. Ἐπαρχία Λαρίσσης. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 249—286.)

Παπαδάκη Αἰκ. Οἱ περιηγηταὶ καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας τὸν 14ο καὶ 15ο αἰῶνα μ. Χ. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 383—392.)

Παπαδάκη—Κασσιέρη Ε. Τραγούδια καὶ παρωνύμια Πλάκας Ἀποκορώνου. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 421—424.)

Παπαδάκη Ν. Ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος καὶ ἡ μονὴ Ἀκρωτηριανῆς. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 794—798, 851.)

Παπαδημητρίου Κ. Ἐπαρχία Καρδίτσης. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 217—240.)

Παπαδημητροπούλου Π. Δ. Ὁ ἱδρῶς. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 166.)

Παπαδοπούλου Α. Α. Γραπτὴ καὶ προφορικὴ παράδοσις τῆς γλώσσης. (Λεξικογραφικὸν Δελτίον, ἔτ. Α'. σ. 5—32.)

Παπαδοπούλου Ἀβερκίου Ἀρχιμ. Ὁ ἅγιος Λεόντιος Μαμωνᾶς (1377—1452). Ἡ μονὴ Ταξιαρχῶν Αἰγιαλείας. (1620—1940.) Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 120.

Παπαδοπούλου Δ. Κ. Τὸ Σταυρί. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 258—262.)

Παπάζογλου Δ. Δέκα ἔγγραφα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Ἀρχείου. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τουρκίας. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 137—150.)

» » Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1821. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 417 - 428.)

» » Ἱστορία καὶ Τοῦρκοι ἱστορικοί. (Ἡ Καθημερινή, 1 Ἰουλίου 1940.

» » Τὰ στοιχειὰ στὴν τουρκικὴ λαογραφία. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 209—220.)

Παπαηλιάκη Γ. Οἱ ἀγῶνες τῆς Κρήτης, ἱστορικὴ μονογραφία. Πειραιεὺς 1940. Σελ. 30 [ἔκδοσις ἐφημ. Κρητικὴ Ἑνότης.]

Παπαϊωάννου Μ. Ἱστορικὰ σημειώματα τῆς μονης Σπαρμοῦ στὸν Ὄλυμπο, 1821—1822. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 24.

» » Ὁ Θεόδωρος Ζιάκας καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1854. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 179—182.)

Παπακώστα Α. Ὁ ὅσιος Πατάπιος. Τὸ εἰς Γεράνεια ἀσκητήριον καὶ αἱ περὶ αὐτοῦ παραδόσεις. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 16+5 πίν. [Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Δ΄. τόμου τῶν Μεσαιωνικῶν Γραμμάτων.]

Παπαμιχαὴλ Γρ. Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμός. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου, σ. 291—304.)

Παπασωτηρίου Ι. Ἐπαρχία Καλαμπάκας. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 177—215.)

» » Ἐπαρχία Τρικκάλων. (Αὐτόθι, σ. 291—315.)

Παπαχριστοδούλου Π. Τὸ τραγούδι τῆς Θρᾴκης. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 163.)

Παπαχριστοδούλου Χρ. Τοπωνυμικὰ Ρόδου. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 321—330.)

Παπαχρίστου Κ. Τὸ βιβλίο «Ἔρωτος ἀποτελέσματα καὶ ὁ Ψαλίδας. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 393—408.)

Παπαχρονοπούλου Τούλας. Τὸ «ἀγγελίζω». (Νέα Ἑστία, τ 27, σ. 56—57.)

» » Τὰ κάλαντα. (Αὐτόθι, σ. 121—122.)

Παρασύρα Κ. Περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ ποτὲ κτημάτων τοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 39, σ. 78—87.)

» » Κρῆτες ἐν Καΐρῳ κατὰ τὸν ιστ΄ καὶ ιζ΄ αἰῶνα. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 187—192.)

Παράσχου Κ. Εἰσαγωγὴ στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ποίηση. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 38.

» » Γύρω στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 3, σ. 19—22.)

» » Τὸ λουλούδι στὸ δημοτικὸ τραγούδι. (Αὐτόθι, τ. 2, σ. 65—66.)

Πασχάλη Δ. Κυκλαδικὴ βιβλιολογία, ἤτοι κατάλογος τῶν ἀπὸ τοῦ ΙΔ΄. αἰῶνος μέχρι σήμερον (1939) περὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ὑπό τε τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων γεωγραφηθέντων καὶ ἱστορηθέντων. Α΄. Σίφνος. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 14. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Σίφνου τῆς 1ης Ἀπριλίου 1939.)

Πασχάλη Δ. Κυκλαδικὴ βιβλιολογία — Β΄. Μῆλος — Κίμωλος. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 9. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Μῆλος», 1939, 1940.)

» » Κυκλαδικὴ βιβλιολογία— Γ΄. Σίκινος—Σέριφος. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 11 (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Σίφνος», 1 Νοεμβρίου—1 Δεκεμβρίου 1939.)

» » Ἡ Θεοσκέπαστη τῆς Ἄνδρου. Νέα Ὑόρκη 1939. Σελ. 13. [Ἔκδοσις τοῦ ἐν Ν. Ὑόρκῃ συλλόγου Ἀνδρίων ἡ Ἄνδρος.]

» » Δημώδης μετερεωλογία τῆς νήσου Ἄνδρου καὶ παροιμίαι καὶ παραγγέλματα περὶ τῶν μηνῶν τοῦ ἔτους ἐν χρήσει παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ἄνδρου. (Λεύκωμα τοῦ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ συλλόγου τῶν Ἀνδρίων «Ἡ Ἄνδρος», 1940, σ. 26—41.)

» » Γύρω ἀπὸ τὴ γεωργικὴ ζωή. (Αὐτόθι, σ. 51—54.)

Πασχαλίδου Δ. Παραμύθια τοῦ λαοῦ μας. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 80.

Πατριαρχέα Β. Ἡ αὐτοδικία ἐν Μάνῃ. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 20.

» » Λαϊκὴ ποίησις καὶ ἱστορία. (Ὁ ἔμμετρος λόγος ἐν Μάνῃ καὶ τὰ μυρολόγια. (Τὸ Νέον Κράτος, τ. 4, σ. 469—478, 574—588.)

» » Τὰ Δωδεκάνησα, μῦθοι καὶ παραδόσεις. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 19.

Πατριαρχέα Παναγ. Περὶ ἐπενθέσεως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ. (Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, ἔτος πρῶτον, σ. 52—104.)

Παυλίδου Γ. Δ. Ρήγας ὁ Βελεστινλής. Καρδίτσα 1940. Σελ. 22.

Παυλίδου Ε. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ρωσίας. (Ποντιακὰ Φύλλα. τ. 3, σ. 263—266.)

Πεδιαδίτου Καλ. Κρητικὸν παραμύθι=δάνεισε τὸ φτωχὸ ἑκατὸ νὰ σοῦ πέψει ὁ θιὸς διακόσα. (Δρῆρος, τ. 4, σ. 22—25.)

Πέρδικα Νίκης. Σκῦρος. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 316.

Πετροπούλου Γ. Ἐπὶ τὰ ἴχνη παρεμβολῶν ἐν τῷ Κώδικι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. (Études dédiées à la Mémoire d'André M. Andréadès publiés par un comité d'amis et d'élèves. Athènes 1940 pp. 433—449.)

Πετροπούλου Δημ. Λαογραφικὰ Σαμακοβίου Ἀνατολικῆς Θρᾴκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 7, σ. 145—223.)

» » Ἰωάννης Κωτούνιος ἀπὸ τὴ Βέρροια. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 161—167.)

Πετροχείλου Μιχ. Ἱστορία τῆς νήσου Κυθήρων. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 118.

Πιτυκάκη Μαν. Ἀδοσίδης Κωστῆ Πασᾶς. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 752—756, 779—782, 819—822, 862—865, 886—889, 910—911, 934—936, 972—974.)

» » Πάλι γιὰ τὸν Ἀδοσίδη Πασᾶ. (Αὐτόθι, τ. 4, σ. 35—37.)

» » Εὐτράπελα Κρητικὰ δημώδη—Τὰ προυκιά. (Αὐτόθι, τ. 3, σ. 861.)

» » Γιὰ τὴ γρὰ γιὰ τὸ γέρο. (Αὐτόθι, σ. 897—898.)

» » Ἡ δικαιοσύνη τοῦ καντῆ. (Αὐτόθι, σ. 898.)

» » Κρητικὰ δημώδη—χαμηλοπερπατοῦσα. (Αὐτόθι, σ 901.)

» » Κρητικὰ δημώδη—Ἡ ὥριμη κοπελιά. (Αὐτόθι, σ. 923.)

» » Ἡ ὀρφανούλα. (Αὐτόθι, σ. 933.)

» » «Ἀποὺ λυπᾶται τὰ ξένα κόκκαλα, οἱ σῖ σκύλοι τρῶνε τὰ δικά-ν-του». Αὐτόθι, σ. 924—926.)

Πιτυκάκη Μαν. Ἕνα ἀνέκδοτο τοῦ καπετὰν Καζάνη. (Αὐτόθι, σ. 955—957.)

» » Ὁ κλήδωνας στὰ χωριά μας. (Αὐτόθι, σ. 985—987, τ. 4, σ. 25—29.)

» » Ἰωάννης Γ. Τσαμπαρλῆς. (Αὐτόθι, σ. 994—996.)

» » Ἡ αἰχμαλωσία ἑνὸς τούρκικου πλοίου στὴ Σπίνα-Λόγκα. (Αὐτόθι, τ. 4, σ. 18—21.)

» » Ἡ κεφαλὴ κι ἡ γλῶσσα. (Αὐτόθι, σ. 30.)

Πιτυκάκι Ελρ. Ὁ Χρυσόλακκος. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 991—993.)

Πλαγιάννη Δ. Βυζαντινοὶ σημειογράφοι καὶ Χριστιανισμός. Ἀθῆναι 1940 Σελ. 54.

Πλάτωνος Ν. Ε. Χανιά—Ἀλχανία. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν τ. 3. σ. 227—235.)

Πολίτη Λ. Ἡ «Σκεπασμένη μορφή» τοῦ κ. Τωμαδάκη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Καλοσγούρου. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 190 καὶ 191.)

Πουλίτσα Π. Τὸ Γεράκιον, ἡ ἱστορία καὶ τὰ μνημεῖά του. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, ἔτ. 3, φύλλ. 34, σ. 4 καὶ 5, φύλλ. 35—36, σ. 4—6.)

Πούλου Ι. Γλωσσικὰ ἐκ Σίφνου. (Λεξικογραφικὸν Δελτίον, ἔτ. Α΄, σ. 142—149.)

Πρωτοψάλτη Μαν. Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Κοραῆ (πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ Ἑλληνικὴν ἐπιτροπήν). (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ 733—738.)

Ραζη—Κότσικα Ι. Ἔλεγχος εἰς τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Κυβερνήτου τοῦ Γ. Ἀβέρωφ κατὰ τοὺς πολέμους 1912 καὶ 1913. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 30.

Ροδᾶ Μ. Κ. Κρυστάλλης, Λ. Μαβίλης, Π. Ροδοκανάκης. Ἔκδοσις β΄. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 97.

Ροδοσίνου Ν. Ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῆς πατρίδος μου Ὀρτάκιοΐ (Ἀδριανουπόλεως). (Θρακικά, τ. 13, σ. 311—320.)

Ροδοπούλου Γ. Ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος καὶ ἡ προσάρτησις τῆς Θεσσαλίας. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 24.

Ροΐδου Ἐμμ. Τὰ ἔργα. Τόμος Α΄. Πρόλογος καὶ σημειώσεις Κώστα Καιροφύλα. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 325. Τόμος Β΄. Σελ. 222.

» » Ἐγχειρίδιον διηγηματογραφίας. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 28 καὶ 30 Ἀπριλίου 1940.)

Ροντοπούλου Πέτρου. Λεξικὸν τῶν ἰατρικῶν ὅρων περιλαμβάνον τοὺς ἐν χρήσει ὅρους ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ ταῖς ἄλλαις γλώσσαις μετὰ ἐτυμολογίας καὶ παραπομπῶν τῶν οἰκείων χωρίων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Τόμ. πρῶτος Α—Δ. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 539+λβ΄.

Ρούνιου Κ. Ἱστορικαὶ σελίδες 1821. Πάτραι 1940. Σελ. 58.

Russo D. Studii istorice Greco-Romane. Opere postume. τόμ. 1—2 Bucuresti. Σελ. 692+IX καὶ πίν. 52.

† *Ρούσσου Δημοσθ.* Αἱ πρῶται Ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες. (Τὸ Νέον Κράτος, τ. 4, σ. 557—573.)

» » Ἑλληνικὰ ποιήματα γιὰ τὴ δόξα Μιχαὴλ τοῦ Γενναίου. (Αὐτόθι, σ. 803—811.)

Ρουτζεράκι Η. Ἀπὸ τοὺς θρύλους μας, οἱ Καλικάντζαροι. (Δρῆρος, τ 3, σ. 832—833.)

Ρουτζεράκι Η. Γιατροσόφια. (Αὐτόθι, σ. 764—795.)

» » Οἱ σατυρικὲς μαντινάδες. (Αὐτόθι, σ. 989—990.)

Ρούφου Λ. Κανακάρη Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 284—286.)

Ρωμαίου Κ. Παρατηρήσεις εἰς Βυζαντινὰς καὶ Νεοελληνικὰς παροιμίας. (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 100—111.)

» » Μεσαιωνικὰ τοπωνύμια. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 283—291.)

» » Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος μονὴ Δομποῦς. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 107—154.)

» » Ὁ κλέφτης Μαντᾶς. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 3, σ. 27 καὶ 28.)

» » Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 41—49.)

Ρώτα Κ. Γιὰ τὴ γραφὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 162.)

Σ. Βυζαντινοὶ ἄρχοντες τῆς Σάμου. Μελισσηνοί. (Σαμιακὰ Χρονικά, 1. τεῦχ. 2, σ. 249—254.)

» » Ἡ Τουρκία καὶ ὁ Μέγας Πέτρος. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 23 Ἰουλ. 1940.)

» » Ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν Ἑλλάδα, (Αὐτόθι, 4 Σεπτ. 1940.)

» » Τὸ θαλάσσιον βυζαντινὸν τεῖχος. (Αὐτόθι, 21 Σεπτ. 1940.)

» » Μεταβυζαντινοὶ Ἕλληνες—ὁ Μανωλάκης Καστοριανός. (Αὐτόθι, 5 Ὀκτ. 1940.)

Σ. Α. Ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν Μοναστηριωτῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ 1821. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 497—500.)

» » Κῶδιξ σχολείων κοινότητος Κλεισούρας. (Αὐτόθι, σ. 500—506.)

» » Ἐνθυμήσεις διάφοροι. (Αὐτόθι, σ. 514—518.)

» » Ὁ θρῆνος τῆς Σμύρνης. (Αὐτόθι, σ. 525.)

» » Ἐπανορθώσεις εἰς τὰ περὶ τοῦ ἔτους γεννήσεως τοῦ Γ. Λασάνη. (Αὐτόθι, σ. 525—529.)

Σακελλαρίου Γ. Αἱ χίλιαι μᾶλλον χρησιμοποιούμεναι λέξεις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὸ ὀρθογραφικὸν πρόβλημα. Θεσσαλονίκη 1940. Σελ. 53. [Παράρτημα ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.]

Σακελλαρίου Μιχ. Τὸ πολίτευμα καὶ ἡ διοίκησις τῆς Σάμου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν (1821—1834.) (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 12—47.)

Σακκάρη Γ. Περὶ τῆς διαλέκτου τῶν Κυδωνιέων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς Λεσβιακάς. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, σ. 74—141.)

Σαμοθράκη Ἀχιλλ. Ἕβρος ποταμός. (Θρακικά, τ. 13, σ. 32—55.)

» » Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θρᾴκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 7, σ. 225—236.)

Σαραφίδου Ἕκτορος. Ἕλληνες ἰατροὶ ἐν Ρουμανίᾳ. (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 12, σ. 1—47.)

Sbarounis A. A. M. Andreades Begründer der Finanzwissenschaft in Griechenland. Athen 1940 S. 264+VI.

Σβορώνου Ν. Ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἐν Λευκάδι κλέφτας καὶ ἀρματωλούς. (Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, ἔτος πρῶτον, σ. 105—128.)

» » Χῖοι πρόσφυγες ἐν Λευκάδι. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 197—220.)

Σγουρίτσα Ἀγησ. Τὸ θανατικὸ τοῦ 1687. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, ἔτ. 3, τεῦχ. 30, σ. 12.)

» » Διδάσκαλοι καὶ ἱερεῖς, βυζαντινὰ καὶ ἄλλα ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ ἀντικείμενα. (Αὐτόθι, τεῦχ. 31, σ. 7.)

» » Ὁ Καλλέργης καὶ ἡ Καλλέργαινα. (Αὐτόθι, τεῦχ. 32, σ. 11.)

» » Τὸ μπουρούσι. (Αὐτόθι, τεῦχ. 39—40. σ. 34)

Σεγδίτσα Π. Ε. Κωπήρη καὶ ἱστιοφόρα πλοῖα. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 279.

» » Ἡ ἐπιρροὴ τῶν λατινογενῶν γλωσσῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ναυτικοῦ γλωσσαρίου μας. (Ναυτικὴ Ἑλλάς, τ. 40, σ. 16—44.)

Σερέπετζη Ν. Ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιό μου. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 962—963.)

Σήφακα Γ. Παραχώρησις ὑπὸ τῆς Ἐνετικῆς συγκλήτου τοῦ διαμερίσματος τῶν Χανίων ὡς φεούδου εἰς Ἐνετοὺς εὐγενεῖς ἐν ἔτει 1252. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 131.

» » Συμβολὴ τῆς οἰκογενείας Σήφακα εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Κρήτης ἀγῶνας, Εἰσαγωγή. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 44.

» » Τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰσαχθὲν εἰς Κρήτην φορολογικὸν σύστημα. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 156—178.)

Σιγάλα. Ὁ ἅγιος Δημήτριος καὶ ὁ γνήσιος Ἑλληνικὸς πατριωτισμός. Λόγος πανηγυρικὸς ρηθεὶς τῇ 26ῃ Ὀκτωβρίου 1940. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1940. Σελ. 28. [Ἔκδ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.]

» » Πατριαρχικαὶ πράξεις, φερμάνια καὶ ἄλλα τινὰ ἔγγραφα. (Αὐτόθι, σ. 277—323.)

» » Λαϊκὸ Πανεπιστήμιο, ἱστορία, σκοπὸς καὶ σημασία. (Περιοδ. Μῆνες 1940. σ. 13, ἰδιαίτ. ἀποσπ.)

» » Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκογενείας Μαυρογένη. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 257—259.)

Σιδέρη Γιάννη. Ἰταλικὲς λέξεις ὡς τεχνικοὶ ὅροι στὸ νεοελληνικὸ θέατρο. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 354—356.)

» » Τὸ νεοελληνικὸ θέατρο. (Αὐτόθι, τ. 4. σ. 475—482.)

» » Τὰ θέατρα Σμύρνης. (Ἐλεύθερον Βῆμα, 9 Σεπτ: 1940.)

Σιφναίου Ἑλ. Καλιρρόη Παρρέν, ἡ πρώτη ἱέρεια τοῦ ἑλληνικοῦ φεμινισμοῦ. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 33, σ. 42—43.)

Σιωμοπούλου Τάκη. Ἡ «Ἡλιογέννητη» τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 199.)

Σκανδάμη Α. Δώδεκα μορφὲς τοῦ 21. Καβάλλα 1940. Σελ. 192.

Σκευοφύλακος Μ. Θ. Συμαϊκὴ βιβλιογραφία. Πειραιεὺς 1940. Σελ. 52.

Σκούφου Φ. Πατριωτικὰ καὶ ἠθικά. (Πρόλογος καὶ σημειώματα Κ. Καιροφύλα.) Ἀθῆναι 1940. Σελ. 208.

Σουμελίδου Κ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 272.)

Σμυρλῆ Δ. Ἡ πυρκαϊὰ τῆς Βερροίας τοῦ 1864 στὴ λαϊκὴ παράδοση. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 518—519.)

Σπανάκη Νικ. Γεγονότα πρὶν 42 χρόνια. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 873.)

Σπανάκη Στέργιου. Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς ἱστορίας τόμ. Α΄. Zuanne Moncenigo proveditore generale del regno di Candia relazione presentata nell' eccellentissimo consiglio nell 17 Aprile M. D. LXXXIX. Ἡράκλειον 1940. Σελ. 228+ιστ΄.

» » Ἡ λότζα τοῦ Ἡρακλείου. (Κρητικὲς Σελίδες, τ. 3, σ. 686—729.)

» » Ὁ τελευταῖος χρόνος τῆς σκλαβιᾶς. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 758, 799 - 800, 823 καὶ 824.)

Σπανδωνίδη Εἰρ. Τραγούδια τῆς Ἀγόριαννης (Παρνασσοῦ). Ἀθῆναι 1940. Σελ. 438.

Σπανοπούλου Β. Α. Περὶ τὸ ἀλφάβητον. (Ἡ Καθημερινή, 8 Ἰανουαρίου 1940.)

Σπυριδάκη Κ. Ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας καὶ δοξασίαι ἐκ Κατσιδονίου Σητείας. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 417—420.)

» » Ὁ ἀριθμὸς ἑβδομήκοντα δύο. (Ἀφιέρωμα εἰς Κωνσταντῖνον Ι. Ἄμαντον, σ. 409—418.)

» » Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία «λόγου μου, τοῦ λόγου μου». (Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, ἔτος πρῶτον, σ. 43—51.)

† *Σπυροπούλου Ν. Κ.* Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς Θεσσαλίας. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 37—56.)

Στάλιου Ἀμαλίας. Ἔθιμα καὶ ἐνδυμασίαι Κομοτινῆς. (Θρακικά, τ. 13, σ. 321—332.)

Σταμίρη Γ. Σημείωμα διὰ τὴν Καστάνιτσαν. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 3, σ. 45.)

» » Τὸ ἔτος τοῦ μαρτυρίου τοῦ Λακεδαιμονίας Ἀνανίου. (Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3, φύλλ. 34 σ. 7 καὶ 8.)

» » Αἱ ρωσικαὶ μεταφράσεις ποιημάτων τοῦ Ρήγα. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 577—578.)

Σταμούλη Ἀντ. Περιηγήσεις. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τ. 7, σ. 337—440.)

» » Ταξίδια εἰς τὴν Θράκην. (Θρακικά, τ. 13, σ. 258—265.)

Σταμούλη Μιλτ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης. (Θρακικὰ τ. 14, σ. 7—286.)

Σταμούλη-Σαραντῆ Ἐλπινίκης. Λαογραφικὰ σύμμεικτα. Μ. Ἀσίας (Μικρασιατικὰ Χρονικὰ τ. τρίτος σ. 328—337.)

» » Αἰνίγματα. (Θρακικά, τ. 13, σ. 354—365.)

Στασινοπούλου Ἐπαμ. Ἡ ἱστορία τῆς σχολῆς τῶν Εὐελπίδων (1828—1938.) Ἀθῆναι 1940. Σελ. 64.

Στεφανάκη Κ. Ἀπὸ τοὺς θρύλους τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Τὸ ἀμόλυντο μαναστῆρι τῆς ἁγίας Ἄννας. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 816.)

Στρατοκόπου Χ. Σ. Τὸ Μοναστηράκι. (Ἡ Καθημερινή, 6 Μαΐου 1940.)

† *Συκουτρῆ Ι.* Δοκίμια. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 210.

Συλαμιανάκι Γ. Ὁ ἅγιος Μηνᾶς. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡράκλειον Κρήτης. Σελ. 158.

Συλβίου. Ὁ Κλήδονας (Λαογραφικὰ Σμύρνης. (Μικρασιατικὰ Χρονικὰ ἔτος τρίτον σ. 390—406.)

Συλλόγου «Βιτζέντζος Κορνάρος». Λαογραφικά ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σητείας. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 425—432.)

Σφακιανάκη Γιάννη. Ἡ θάλασσα στὴν ποίησή μας. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 194.)

Σωτηράκη Ν. Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος. Μυτιλήνη 1939. Σελ. 62. [Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ποιμένος].

» » Ἡ Λέσβος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις. (Ὁ Ποιμήν, ἔτ. 8, σ. 33—40, 71—80.)

Σωφρονίου πρ. Λεοντοπόλεως. Πατριαρχῶν γράμματα. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 155—162, 269—278.)

Ταρσούλη Ἀθηνᾶς. Τὸ μεσαιωνικὸ Γεράκι. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 363—368.)

» » Ἰσαβέλλα Θεοτόκη Ἀλμπρίτσι. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 187.)

Τζαρτζάνου Ἀχ. Παλαιὸς Δῆμος Γόννου. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 367—369.)

Τζιάτζιου Εὐαγγ. Ἡ ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων Καστορίας. Ἡ ἱστορία τῆς ἱδρύσεώς της. Περιοδ. «Μῆνες» Θεσσαλονίκης ἀρ. 1 καὶ 2 τοῦ 1940.

» » Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ὁ Γεώργιος Λασάνης. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 195—226.)

» » Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον Λασάνη. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 72—77.)

† *Τιμοθέου Ἱεροσολύμων*. Διάφοροι ἐπιστολαὶ ἐκ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ βιβλιοθήκης. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 203—221, 345—347.)

» » Περὶ τοῦ γάμου τῶν ἐξαδέλφων. (Αὐτόθι, σ. 307—324.)

» » Ποῦ ὑπάρχουσιν Ἐλεοῦσαι. (Αὐτόθι, σ. 369—373.)

Τομπᾶ Ἀγγέλου. Λαογραφικὰ Καβακλῆ Θράκης. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 283—288.)

Τουργούτη Χ. Ν. Ὁ ἅγιος Βασίλειος ζευγολάτης. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 56.)

Τρανοῦ—Βοΐλα Μιχ. Περὶ τῆς λέξεως Βέρβενα. (Ἐφημ. Ἀρκαδικὸς τύπος 25 Αὐγούστου 1940.)

Τριανταφυλλίδου Φιλ. Πῶς γιορτάζεται ὁ Λάζαρος στὴν περιφέρεια Ζαγοριοῦ. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 125—128.)

Triantaphyllopoulos K. Die Novelle 56 Leos des Weisen und ein Streit über das Meersufer im 11 Jh. (Festschrift P. Koschaker 309—323.)

Τριανταφύλλου Π. Ὁ γλωσσικός μας παραδαρμός. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 163 καὶ 164.)

Τσάκωνας. Τσακώνικη παράδοση. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 3, σ. 20.)

Τσαμπαρλάκη Ν. Ι. Τὸ μυρισμένο κατοσπρίνι. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 968—969.)

Τσελάλη Α. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γραμματολογίαν. (Ἡ Καθημερινή, 13 Μαΐου 1940.)

Τσίριμπα Δ. Ὁ Ἀρισταίνετος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἀλκίφρονος. (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 112—117.)

Τσοποτοῦ Δ. Ἐπαρχία Βόλου. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 133—152.)

Τσούφη Α. Ε. Ἐπαρχία Ἐλασσῶνος. (Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἔκτακτος ἔκδοσις, 1935, σ. 385—395.)

Τωμαδάκη Ν. Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος ἀπὸ Λιβόρνου εἰς Φλωρεντίαν. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἄμαντον, σ. 163—196.)

» » Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ ἀρχαῖοι. (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 118—144.)

» » Ἔλεγχος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645—1898). (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 114—155.)

» » Ἰταλικαὶ πηγαὶ τοῦ Καλβινικοῦ ἔργου. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 302—305.)

» » Διονυσίου Σολωμοῦ: Ἡ σκεπασμένη μορφή. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 488—493.)

» » Σκέψεις ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας. (Αὐτόθι, τ. 28, σ. 999—1003, 1061—1067, 1148—1154.)

Ὑψηλάντου Π. Β. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 270—271, 272—274.)

Φάβη Β. Μετάθεσις καὶ ἀντιμετάθεσις φθόγγων ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ μετ' ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἀρχαίαν. (Λεξικογραφικὸν Δελτίον, ἔτ. Α΄, σ. 89—142.)

Φαϊτάκη Ε. Γ. Ἡρώων Μεραμπέλλου μνημόσυνα. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 913—916, 945—947, 969—972.)

Φανίτσιου Βασ. Τὰ καλούδια μας—Λαογραφικὰ Ἠπείρου. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 136.

Φαρδῆ Νίκου. Ἡ πνευματικὴ ἄνθηση στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν δωδέκατο καὶ δέκατο τέταρτο αἰῶνα. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 297—309.)

Φαρμακίδου Ξ. Τοπωνύμια τοῦ χωρίου Ἔγκωμης (Νέας-κώμης) τῆς ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου. (Πάφος, χρον. Ε΄. σ. 132—133, 149—150.)

Φίλιππα Σ. Ν. Οἱ ἀναστενάρηδες. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 704—705.)

Φιλιππίδου Φιλιππ. Πάνορμος. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, σ. 368—389.)

Φιλίππου Λουΐζου. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ δαμαλισμοῦ στὴν Κύπρο. (Πάφος, χρον. Δ΄. σ. 36—37.)

» » Τὸ Τζερέπι, ἕνα μεσαιωνικὸ χωριὸ ποὺ ἐξαφανίστηκε. (Αὐτόθι, χρόν. Ε΄ σ. 270—273.)

» » Οἱ μητροπολῖτες Κιτίου κατὰ τὸν ΙΗ΄. αἰῶνα. (Αὐτόθι, σ. 275—277.)

» » Μία κοινωνικὴ ἐπανάσταση στὴν Κύπρο τὸ 1426. (Αὐτόθι, σ. 304—307, 329—331, 348—352.)

» » Ὁ Κυπριακὸς πολιτισμός. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 3, σ. 369—372.)

Φιοράκη Στελ. Οἱ ὀνομασίες τῶν χωριῶν μας. Κράσι, Κερά, Σφενδύλι. (Δρῆρος, τ. 4, σ. 21—22.)

Φιριππίδου Ν. Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 416—432, τ. 39, σ. 31—49, 183—199.)

Φιριππίδου Ν. Οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἐκπαίδευσις. (Πάνταινος, ἔτ. 32, σ. 631—634.)

Φουσάρα Γ. Βιβλιογραφικὰ σιὸν Παπαδιαμάντη. Ἀθήνα 1940. Σελ. 30.

Φωκίτου Ι. Νέα ἔρευνα περὶ τοῦ Γαλλικοῦ ἐθνικοῦ ἔπους «La chanchon de Roland». (Ἀθηνᾶ, τ. 50, σ. 145—174.)

Χαραλαμπίδη Ε. Ι. Δυὸ Μαριανουπολίτικα τραγούδια. (Νέα Ἑοτία, τ. 28, ο. 1027—1028.)

Χάρη Π. Τὸ 21 καὶ ἡ λογοτεχνία μας. (Ἡ Καθημερινή, 25 Μαρτίου 1940.)

Χατζῆ Ἀντ. Τρίκαλος—Τρίκκη. (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τ. 3, σ. 3—21.)

» » Τοπωνυμιολογικὰ σύμμεικτα. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου, σ. 355—360.)

Χατζηαλεξάνδρου Εὐαγγ. Ἐνθυμήσεις τοῦ 1798—1816. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 508—514.)

Χατζηγιάννη Δ. Ἀπὸ τοὺς Θεσσαλικοὺς κώδικας. (Ἡ Καθημερινή, 20, 27 Μαΐου, 3, 10 καὶ 17 Ἰουνίου 1940.)

Χατζηϊωάννου Κ. Ἐπιβίωσις τοτεμιομοῦ στὴν Κύπρο. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 99—106.)

Χατζιδάκη Γ. Ν. Αἱ Κρητικαὶ μελέται. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 3, σ. 437—442.)

Χατζιδάκη Ν. Δυτικὸ καὶ ἀνατολικὸ Κρητικὸ ἰδίωμα. (Δρῆρος, τ. 4, ο. 3, καὶ 4.)

» » Σχετικὰ μὲ τὴ διάκριοη τῶν ἀντιθετικῶν συνδέσμων «μὰ» καὶ «παρὰ» (ἢ «μόνο»). (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 177.)

» » Καὶ πάλι οἱ «μὰ» καὶ «παρὰ» (ἢ «μόνο»). (Αὐτόθι, ἀρ. 180.)

» » Τὰ συγκριτικὰ καὶ ὑπερθετικὰ οτὴ γλῶοοα μας. (Αὐτόθι, ἀρ 187.)

Χατζιωσήφ. Δύο χάρται τῆς Κύπρου εἰς τὴν βιβλιοθήκην Φανερωμένης. (Πάφος, χρον. Δ΄. σ. 30—31, 39—42.)

Χελιώτου Δ. Γκ. Ὁ ἅγ. Ἀντώνιος τοῦ Σακελλαρίου. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 8, σ. 86.)

Χιλιαδάκη Στέλιου. Ταξίδια οτὴν Ἤπειρο. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 62.

† *Χουρμουζιάδου Καλλ.* Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλτοιαστικὴν ἐπαρχίαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 7, σ. 66—133.)

» » Τὸ Τσακήλι τῶν Μετρῶν. Γλωοοάριον. (Θρακικά, τ. 3, σ. 366—385.)

Χουρμουζίου Αἰμ. Ἡ «προσφυγικὴ» λογοτεχνία. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 106—109.)

Χριστοπούλου Μ. Πατριδογραφία (Τὰ Σάζαλα τῆς Καππαδοκίας.) (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 3, ο. 279—299.)

Χριστοφιλοπούλου Α. Οὐδέπω ὢν τῶν ἐτῶν. (Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἄμαντον, σ. 378—382.)

» » Ζητήματά τινα ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 125—136.)

Χρυσαφίτη Σταμ. Περὶ τῆς μονῆς Δοκοῦς γραφέντων συμπλήρωμα. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 8, σ. 153—154.)

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἀθανασιάδου Στεφάνου. Ποία ἡ σημασία τῆς Α΄. Οἰκουμενικῆς Συνόδου. (Χριστιανικὰ Γράμματα, ἔτ. Γ΄. σ. 141—150.)

Ἀθηναγόρα, πρ. Παραμυθίας. Ὑπόμνημα εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 90.

» » Αἰκατερίνη ἢ χρυσῆ βασιλοπούλα. Ἐν Μυτιλήνῃ 1940. Σελ. 15. [Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «ὁ Ποιμήν».]

Ἀϊβαλιώτη Β. Ὁ ὁμολογητὴς Συνάδων Μιχαήλ. (Ἁγία Σιών, ἔτ. 4, σ. 51—55.)

Ἀλιβιζάτου Ἀμίλκα. Τὸ κῦρος τῆς ἱερωσύνης τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 136.

» » Τὸ κανονικὸν δίκαιον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου, ο. 1—22.)

Ἀρβανιτάκη Γ. Δ. Χρονολογία τῆς σταυρώσεως τοῦ Ἰηοοῦ Χριστοῦ. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 13.

Βέη Ν. Γερμανοῦ μητροπολίτου Χριστιανουπόλεως γράμμα πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ περὶ τηρητέων κανόνων. (Byzantinisch-Neugriechische Jahtbücher 14, σ. 358—365.)

Βέλλα Β. Θρησκευτικαὶ προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τεῦχ. Δ΄. (Ὁ προφήτης Ἱερεμίας). Ἀθῆναι 1940. Σελ. 267—370.

» » Κύρια προβλήματα τῆς ἐρεύνης τῶν Ο΄. (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, τ. 2, ο. 3—15.)

» » Τὸ χωρίον Ἡσαΐου 9.5 κατὰ τοὺς Ο΄. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 2, ο. 89—95.)

Vellas B. Die Hauptprobleme der Septuaginta-Forschung. Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, 14, σ. 310—321.)

Γαλανοῦ Μιχ. Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 48.

Γερμανοῦ μητροπ. Αἴνου. Ὅσα ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος περὶ χιλιασμοῦ. (Ὀρθοδοξία, ἔτ. ΙΕ΄. σ. 123—129.)

Δ. Π. Α. Ἡ ἱερωσύνη, ἔργον καὶ ἐπάγγελμα μὲ ἀπαράγραπτα δίκαια ὡρισμένων ἀμοιβῶν. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 16.

Δασυγένους Χ. Ἁγίου Ἀθανασίου: Βίος τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 100.

Δωροθέου, Λαρίσης. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τῶν νεωτέρων χρόνων. (Ἐκκλησία, τ. 18, σ. 70—72, 78—79.)

Ζώντου Α Ὁ ἅγιος τῆς Ζακύνθου. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 48.

Θ. Τ. Π. Δοκίμιον Σεβαστοῦ Κυμινήτου τῷ ἀρχιδιακόνῳ Χρυσάνθῳ περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ ἔνστασις Π. Δοσιθέου. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 128—138.)

Ἰεζεκιὴλ Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον προφήτην Ἰεζεκιήλ. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔτ. 24, σ. 292—298.)

Κ. Οἱ ἀρχαιότεροι ὕμνοι ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ τῆς Ἐκκλησίας. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 374—378.)

Κ. Μ. Ἀντίδωρον. (Ὁ Ποιμήν, ἔτ. 8, σ. 156—158.)

Καλλίστου Ἀρχιμ. Ἡ ἵδρυσις τῶν ἀρχαίων Πατριαρχείων καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 325—344.)

Καλογεροπούλου Κ. Δ. Ἐπὶ γῆς εἰρήνη. (Θρησκευτικὴ μελέτη.) Πύργος Τριφυλίας 1939. Σελ. 71.

Καλύβα Χριστοφόρου Ἀρχιμ. Τὰ ὅπλα τῆς ἐκκλησίας. Ἐν Ναυπλίῳ 1940. Σελ. 181.

Καραμηνᾶ Ι. Μ. Ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 502—506.)

Καρμίρη Ι. Ὁ περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας ἐναρκτήριος λόγος. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 30.

» » Ἡ δογματικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 70. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Γ'. τόμου τῆς Θρησκευτικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.)

» » Περὶ τῆς καθόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἅδην. (Πρακτικὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τ. 4. σ. 35—36.)

Καρπαθίου Ἐμμ. Ἀρχιμ. Ἐξομολογητάριον. Τόμος πρῶτος. Θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ ἔργου τῆς ἐξομολογήσεως. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 368.

» » Πῶς νὰ καταπολεμῶμεν τὰ ἁμαρτήματα τῆς γλώσσης. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔτ. 24, σ. 14—24, 50—54, 90—94, 109—114, 175—179, 225—229, 257—261, 322—326.)

Κεραμίδα Α. Ι. Νεοελληνικὴ θρησκευτικὴ ἀνθολογία. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 331.

Κοϊνίδη Π. Βησσαρίων ὁ καρδινάλιος ὡς θεολόγος. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 39, σ. 50—57.)

Κονιδάρη Γερασίμου. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ὡς ἐπιστήμη. (Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τ. 3, σ. 1363—1381.)

» » Ἄρθρα Ἀβασγοί, Ἀβησσυνιακὴ ἐκκλησία, Ἀβρασάξ, Ἄγαβος, Ἀγαπητὸς Α'., ἁγία Ἕδρα, Ἡράκλεια Θράκης, Θηβῶν καὶ Λεβαδείας Μητρόπολις. (Αὐτόθι.)

» » Ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι. Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 38.

Κοτσώνη Ι. Ἡ ἀμοιβὴ καὶ ἡ συντήρησις τῶν κληρικῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ. (Ἐκκλησία, τ. 18, σ. 61—63, 72—73, 79—80, 95, 103—104, 109—110.)

Κουκούζη Ι. Ὑμνολογικὰ—Ὁ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς ὁ Ἴμβριος. (Πάνταινος, τ. 32, σ. 24—27.)

Κουρίλα Εὐλογίου Ἐπισκόπου Κορυτσᾶς. Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. (Νέα Σιών, ἔτ. 35, σ. 38—47, 163—169, 279—285.)

Μπαλάνου Δ. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας ἐκκλησίας. (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1938—1939, σ. 48—60.)

» » Αἱ πατρολογικαὶ σπουδαὶ παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου. σ 241—247.)

Μπρατσιώτου Π. Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ. Ἔκδ. β'. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 64.

» » Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι σήμερον. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου, σ. 249—263.)

» » Χριστιανισμὸς καὶ πολιτισμός. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔτ. 24, σ. 131—143, 163—171, 197—206.)

» » Ἡ μήτηρ καὶ ὁ χριστιανισμός. (Ἐκκλησία, τ. 18, σ. 47—49.)

» » Ἡ ἐν Νοβισὰδ Χριστιανικὴ συνδιάσκεψις. (Αὐτόθι, σ. 155—157.)

» » Χριστιανισμὸς καὶ φεμινισμός. (Χριστιανικὰ Γράμματα, ἔτ. Β', σ 67—80)

Μυτιληναίου Ἐμμ. Ἡ ἱερὰ ὀνοματολογία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. (Ἁγία Σιών, ἔτ. 4, σ. 83—87.)

† *Νικοδήμου Ἰωαννουπόλεως.* Ἡ λεγομένη ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ πλάναι αὐτῆς. (Πάνταινος, ἔτ. 32, σ. 297 καὶ 298, 327—329, 627—630, 644—648, 694—697, 744-746, 801—803.)

Νικολάου Μητροπολίτου Ἀξώμης. Σιναϊτικά. Ἡ βάτος καὶ τὸ μάννα. (Πάνταινος, ἔτ. 32, σ. 456—459.)

Παναγοπούλου Ι. Περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 112.

Παντελεήμονος, Καρυστίας. Γύρω στὶς αἰώνιες ἀλήθειες. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 332.

Παντοκρατορινοῦ Ἀθανασίου Ἀρχιμ. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ Ἀθανασίου Α'. Οἰμενικοῦ Πατριάρχου (1289—1293 καὶ 1304—1310) συγγραφεὶς ὑπὸ Ἰωσὴφ Καλοθέτου μοναχοῦ νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενος ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 251 χειρογράφου κώδικος (ΙΔ'. αἰῶνος) τῆς ἱερᾶς ἐν ἁγίῳ ὄρει μονῆς Παντοκράτορος ὑπὸ —(Θρακικά, τ. 13, σ. 56—107.)

Παπαδοπούλου Νικ. Ἡ σύνταξις τῶν μελλονύμφων. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 15. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ 72 φυλλ. καὶ ἑξῆς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ τύπου.)

† *Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος.* Κύριλλος Λούκαρις, ἔκδοσις Β'. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 173+ζ'.

» » Ὁ μοναχικὸς βίος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας. (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1938—1939, σ. 61—117.)

» » Ἑρμηνεία εἰς τὴν Καθολικὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου. (Ὁ Ποιμήν, ἔτ. 8, σ. 8—15, 48—60, 82—87, 115—122, 151—156.)

» » Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου. (Νέα Σιών, τ. 35, σ. 34—38.)

» » Συμπληρωματικὰ εἰς τὰς σχέσεις τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τοὺς Ρώσους κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα. (Αὐτόθι, σ. 113—127.)

» » Ὁ Κύριλλος Λούκαρις καὶ οἱ ἅγιοι τόποι. (Αὐτόθι, σ. 222—236.)

† *Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος.* Αἰτίαι καὶ γενικὸς χαρακτὴρ τῆς εἰκονομαχίας. (Ἁγία Σιών, ἔτ. 4, σ. 1—10.)
» » Πρώτη περίοδος τῆς εἰκονομαχίας. (Αὐτόθι, σ. 33—41, 65—72, 97—105.)
» » Τὸ ἔτος τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μ. Ἀθανασίου. (Πάνταινος, τ. 32, σ. 39—42.)
Παρθενίου διακόνου. Βησσαρίων ὁ καρδινάλιος. (Πάνταινος, τ. 32, σ. 58—60, 71—73, 88—90, 100—103, 201—203.)
» » Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις. (Αὐτόθι, σ. 295—296, 313—315, 329—331, 376—379, 393—395, 409—411.)
Πάτρα Π. Δ. Ὁ μέγας διδάσκαλος ὡς παιδαγωγὸς (μελέτη περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ). Θεσσαλονίκη 1939. Σελ. 46.
Πετράκι Ε. Δ. Ἀντίλαλοι ἀπὸ τὸ θεῖον δρᾶμα. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 181.
Πετρίδου Α. Ὁ μοναχικὸς βίος. (Ἡ Καθημερινή, 14 Ὀκτ. 1940.)
Ράλλη Κ. Μ. Περὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀνακηρύξεως. (Ἑκατονταετηρὶς Πανεπιστημίου, σ. 305—316.)
Ρούσσου Β. Ἥρωες τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 263.
Σταθοπούλου Ε. Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ νεότης. Κόρινθος 1940. Σελ. 22.
Σταματάκη Πλ. Ἐκκλησιαστικὴ ἢ βυζαντινὴ ὑμνογραφία καὶ ἀναλυτικὴ ἑρμηνεία τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου. Ἔκδ. Β'. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 200.
Στεφανίδου Β. Ἱστορικαὶ διορθώσεις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Σωκράτους. (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1938—1939, σ. 30—47.)
Σωφρονίου, πρ. Λεοντοπόλεως. Ταμεῖον ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 401—415· τ. 39, σ. 121—128, 132—149.)
» » Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 38—57.)
Τζατζάνη Γ. Α. Ὁ χριστιανισμὸς καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 110.
Τρεμπέλα Π. Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 488+ια'.
» » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὴν συνάντησιν τῆς ἐξ Ἀγγλικανῶν Θεολόγων ἐπιτροπῆς μετὰ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διαμειφθέντων. (Ἐκκλησία, τ. 18, σ. 196—198.)
Τσάρα Γιάννη. Νικολάου Πατριάρχου ὁμιλία εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 236—246.)
Φιλιππίδου Συνεσίου. Μητροπ. Θηβῶν καὶ Λεβαδείας. Χριστιανικὸν ὑπερπέραν ἤτοι ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 82.
Φυτράκη Ἀνδρ. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ἑνότητος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ Ἰγνάτιον τὸν Θεοφόρον. (Ὁ Ποιμήν, ἔτ. 8, σ. 87—90.)
» » Τὸ μαρτύριον τῶν ἐν Λουγδούνῳ μαρτύρων. (Αὐτόθι, ἔτ. 8, σ. 158—162.)

† *Χαραλαμπάκη Κ., ἐπισκόπου Ὀλύμπου.* Ὁ Ἡρακλείας Φιλάρετος Βαφείδης καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ μεταρρυθμίσεις. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, τ. 16, σ. 289—293.)

ΤΕΧΝΗ

Γιαννίδη Ε. Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ἡ ἐναρμόνισή της. Δεύτερη ἔκδοση. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 63.
Ζιώγα Η. Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴν Κέρκυρα. (Ἡ Καθημερινή, 24 Ἰουνίου 1940.)
Ἰεζεκιὴλ Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος. Ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν. Ἐν Ἀθήναις 1940. Σελ. 31.
Κ. Ι. Ι. Ὁ σταυρὸς τοῦ Ἡρακλείου. (Ἐκκλησία, τ. 18, σ. 119—120, 127—128.)
Κοκκίνου Δ. Αἱ νεοελληνικαὶ καλαὶ τέχναι. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 4, σ. 547—554, 643—652.)
Κόντογλου Φ. «Ρανάτωσαν γλυκασμὸν τὰ ὄρη» (τὰ ἄνθη τῆς βυζαντινῆς τέχνης). (Πειραϊκὰ Γράμματα, τ. 2, σ. 67—69.)
Κοριατοπούλου Δ. Σ. Καταγραφὴ εἰκόνων καὶ κειμηλίων τῶν ναῶν Ζακύνθου. (Αἱ Μοῦσαι, τ. 48, ἀρ. 977, σ. 4 καὶ 5, ἀρ. 978, σ. 5—7, ἀρ. 979, σ. 6—7, ἀρ. 980, σ. 7—9.)
Κουκούλα Δ. Λυκοῦργος Κογεβίνας. (Νέα Ἑστία, τ. 28, σ. 1155.)
Κριτσωτάκη Ι. Ἡ ἐπίδρασις τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἁγιογραφίαν. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 829—832.)
Κωνσταντινίδου Α. Γ. Τὰ ἐν τῷ Πηλίῳ Ὄρει παλαιὰ καὶ σύγχρονα χριστιανικὰ μνημεῖα. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 433—464. τ. 39, σ. 88—120, 235—251.)
Λογαριαστάκη Κ. Ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ τέχνη. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 811—812.)
Μακρῆ Κ. Α. Ὁ ζωγράφος Θεόφιλος στὸ Πήλιο. Βόλος 1939. Σελ. 47.
Μαρίνου Π. Γεω. Πλακωτὸς καὶ Ν. Δοξαρᾶς. (Ἑλληνικὰ 11 σ. 293—298.)
Μαρκοπούλου Γ. Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική. (Ἐπιθεώρησις ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, τ. 4, σ. 573—575.)
Μπίρη Κ. Η. Αἱ ἐκκλησίαι τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι 1940. Σελ. 54.
» » Τὸ παλιὸ ἀθηναϊκὸ σπίτι. (Νέα Ἑστία, τ. 27, σ. 275—281.)
» » Κλασικισμὸς καὶ ρωμαντισμὸς στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἀθήνας. (Αὐτόθι, σ. 676—679.)
» » Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Ἀθηνῶν. (Αὐτόθι, σ. 765—766.)
Νάκη Ν. Ἕνας λαϊκὸς καλλιτέχνης=Σωτ. Σπαθάρης. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 182.)
Ξυγγοπούλου Ἀνδρ. Ἡ Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Βοσκοχωρίου. (Μακεδονικά, τ. 1, σ. 8—23.)
» » Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, σ. 37—40.)
Ὀρλάνδου Α. Κ. Ἡ ἁγία Τριὰς τοῦ Κριεζώτη. (Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. 5, σ. 1—16.)
» » Ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ Δαμαλᾶ. (Αὐτόθι, σ. 17—33.)

στημονικὴν κοινωνίαν διακεκριμένου ἐργάτου, τοῦ ὁποίου ἀναμφιβόλως ἐπὶ πολὺ θὰ ἐπιζήσῃ τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον.

Τρίτος κατὰ σειρὰν ἀπῆλθεν εἰς τὴν αἰωνιότητα ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἑταῖρος καὶ συνεργάτης τῆς ἡμετέρας Ἐπετηρίδος Ἀρχιμανδρίτης Χριστοφόρος Κτενᾶς. Ὁ ἀοίδιμος, ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἀφιερωθεὶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας, γενόμενος μοναχός, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν θεολογικῶν σπουδῶν του ἔν τε τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διέτριψεν ἐπανειλημμένως ἐν ἁγίῳ Ὄρει, ὅπου καὶ ἡ μονὴ τῆς μετανοίας του, καὶ ἔνθα ἐπὶ διετίαν διηύθυνε τὴν Ἀθωνιάδα Σχολήν. Οὐ μόνον δ' ὡς διδάσκαλος προσέφερεν ὁ μακ. Κτενᾶς τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν Ἁγιορειτικὴν ἀδελφότητα, ἀλλὰ καὶ σθεναρῶς τὰ δίκαια αὐτῆς ὑπεστήριξε διὰ διαφόρων ὑπομνημάτων καὶ μάλιστα κατὰ τὸ ἐγερθὲν ζήτημα τῆς διεθνοποιήσεως τοῦ ἁγίου Ὄρους. Κλίσιν δ' ἔχων καὶ πρὸς τὰς ἱστορικὰς σπουδάς, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν ἁγίῳ Ὄρει παραμονῆς του ἐμελέτησε καὶ ἄλλα Ἀρχεῖα καὶ μάλιστα τὰ τῆς μονῆς Δοχειαρίου, περὶ ἧς καὶ ἐπανειλημμένως ἔγραψεν.

Ὁ Χριστοφόρος Κτενᾶς οὐχὶ μόνον ἐν ἁγίῳ Ὄρει ἔδρασεν ἐθνικῶς, ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους Ἑλληνικὰς κοινότητας ὡς διδάσκαλος καὶ προϊστάμενος τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν, ἰδίᾳ δ' ἐν Ρουμανίᾳ, ἔνθα ἐπὶ μακρὸν ὑπηρέτησεν ἐν Γαλαζίῳ, Κωνστάντσῃ καὶ Βρασοβῷ, ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ κοινότητος τῆς ὁποίας τὸν ἀπησχόλησε κατὰ τὰ τέλη τοῦ βίου του.

Τὰ δημοσιευθέντα ἔργα τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός, ὅστις ὑπῆρξεν εἷς τῶν λογιωτέρων ἁγιορειτῶν, εἶναι ἢ θεολογικά, ὡς λ. χ. τὸ περὶ μυστηρίου τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ εἰς τὰ πάνσεπτα πάθη τοῦ Σωτῆρος ἢ ἱστορικὰ ὡς τὰ ἑξῆς 1) Ἡ ἐν ἁγίῳ Ὄρει Ἄθῳ ἱερὰ βασιλική, πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ μονὴ τοῦ Δοχειαρίου καὶ αἱ πρὸς τὸν δοῦλον ἔθνος ὑπηρεσίαι αὐτῆς 2) Χρυσόβουλλοι λόγοι τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου 3) Σιγιλλιώδη καὶ ἄλλα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου 4) Τὰ κειμηλιαρχεῖα τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου 5) Τὰ γράμματα ἐν ἁγίῳ Ὄρει καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία 6) Ἡ σύγχρονος Ἀθωνιὰς Σχολὴ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ διδάξαντες μέχρι τοῦ 1916, 7) Ἱστορία τοῦ ἁγίου Ὄρους.

Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοφόρου Κτενᾶ στερεῖ τὴν ἱερὰν κινότητα τοῦ ἁγίου Ὄρους ἑνὸς τῶν σημαντικωτέρων ἀδελφῶν αὐτῆς, τὸ ἔθνος ἑνὸς ἐμπνευσμένου διδασκάλου καὶ τὴν ἐπιστήμην ὀτρηροῦ θεράποντος Οἱ ἐν ἐπιστήμῃ ἑταῖροι αὐτοῦ καὶ αἱ κοινότητες εἰς τὰς ὁποίας μετ' ἐνθέου ζή-

λου ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ὑπηρέτησε μετὰ συγκινήσεως θ' ἀναμιμνήσκωνται τοῦ ἐθνικοῦ ἀνδρός.

Μετὰ τοὺς ἀνωτέρω ἑταίρους ἡμῶν, ἐθρηνήσαμεν τὴν ἀπώλειαν τοῦ παλαιοῦ τακτικοῦ ἡμῶν μέλους, τοῦ Πρυτάνεως τῆς Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς Σχολῆς Σόλωνος Συρμοπούλου. Μ' ὅλον ὅτι ὁ μεταστὰς περὶ ἄλλους ἐπιστημονικοὺς κλάδους ἠσχολεῖτο, οὓς καὶ προῆγε διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του διατριβῶν, ἐξαιρετικὸν ἐν τούτοις ἐπεδείκνυεν ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὰς Βυζαντινὰς σπουδὰς μετὰ ζήλου παρακολουθῶν καὶ ἠθικῶς ἐνισχύων τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Οὐδ' ὑπῆρξεν ὀλιγωτέρα ἡ λύπη ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ ἐξ ἴσου προσφιλῶν καὶ παλαιῶν μελῶν, τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Δέδε ὡς καὶ τοῦ Ἀριστείδου Σιφναίου καὶ τῆς Νέλλης Σκούταρη, οἵτινες, πιστοὶ συνεργάται, πάντοτε λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐνίσχυσαν τὰς προσπαθείας τοῦ Δ. ἡμῶν Συμβουλίου ὑπὲρ προαγωγῆς τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας.

Πάντων τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1940 ἐκλιπόντων ἑταίρων ἡμῶν ἡ μνήμη θὰ μείνῃ παρ' ἡμῖν ἀγήρως.

Γενομένης, κατὰ τὸ καταστατικόν, γενικῆς συνελεύσεως ἐπ' ἀρχαιρεσίαις τῇ 31 Μαρτίου 1940, ἐπανεξελέγησαν ὡς μέλη τοῦ Δ. Συμβουλίου οἱ τέως Σύμβουλοι, εἰς τούτους δὲ προσετέθησαν ὡς ἀναπληρωτικοὶ καὶ τέσσερα νέα ἐπίλεκτα μέλη, οἱ κύριοι Σπυρίδων Τρικούπης, Γεώργιος Μανσόλας, Νικόστρατος Καλομενόπουλλος καὶ Παλαιολόγος Σκαμπαβίας, πάντες ἰδιαίτερον ἐπιδείξαντες ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν.

Ὡς γνωστόν, εἷς τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν εἶναι ἡ προαγωγὴ τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας. Ὁ σκοπὸς οὗτος, παρὰ τὰς ἐκ τοῦ πολέμου δυσκολίας, δὲν παρημελήθη. Κατωρθώθη λοιπὸν νὰ δημοσιευθῇ μετὰ μικρῶν τινων περικοπῶν ὁ μετὰ χεῖρας τόμος, οὗτινος τὸ περιεχόμενον οὐδόλως ὑστερεῖ τοῦ τῶν προηγουμένων.

Ἐκπληροῦντες τὴν θέλησιν τοῦ ἄλλοτε συμβούλου τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας ἀοιδίμου Ἀλφρέδου Τσακίρη καταλιπόντος σχετικὸν κληροδότημα, προεκηρύξαμεν διὰ τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων διαγωνισμὸν πρὸς συγγραφὴν πρωτοτύπου ἱστορικῆς μελέτης ἀναφερομένης εἰς τὴν ἅλωσιν ἢ τοὺς περὶ αὐτὴν χρόνους, ὁρίσαντες τὸ τέλος τοῦ Ἀπριλίου 1941 ὡς τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς ὑποβολῆς τῶν χειρογράφων. Τὸ ὅριον τοῦτο τὸ Δ. Συμβούλιον σκόπιμον ἔκρινε νὰ παρατείνῃ, ἵνα δυνηθῶσιν οὕτω νὰ μετάσχωσι τοῦ διαγωνισμοῦ καὶ λόγιοι ἀδυνατοῦντες ἐπὶ τοῦ παρόντος, λόγῳ τῆς ἐπιστρατεύσεως.

Τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης τιμῶν τὴν μνήμην δύο ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τέκνων, τῶν ἀρχαιολόγων Ἰωσὴφ Χατζιδάκι καὶ Στεφάνου Ξανθουδίδου,

ἀπεφάσισε νὰ στήσῃ τὰς προτομὰς αὐτῶν, ἡ δ' ἐπὶ τοῦ ἑορτασμοῦ ἐπιτροπὴ προσεκάλεσε καὶ τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν νὰ μετάσχῃ αὐτοῦ, ἀφ' οὗ μάλιστα ὁ ἀοίδιμος Ξανθουδίδης ὑπῆρξε καὶ συνεργάτης τῆς Ἐπετηρίδος ἡμῶν διαφόρους καὶ ἐν αὐτῇ καὶ λίαν ἀξιολόγους δημοσιεύσας μελέτας εἰς τὰ Βυζαντινὰ πράγματα ἀναφερομένας. Ἡ Ἑταιρεία, προθύμως ἀποδεχθεῖσα τὴν τιμητικὴν πρόσκλησιν, ἀνέθηκεν εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κύριον Νικόλαον Πλάτωνα νὰ τὴν ἀντιπροσωπεύσῃ κατὰ τὴν σεμνὴν τελετὴν καὶ νὰ εἴπῃ τὰ δέοντα.

Ἡ Ἑταιρεία, ἐπιδιώκουσα τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκλαϊκευτικοῦ της προγράμματος, ἔκαμε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σειρὰν διαλέξεων εἰς ποικίλα κεφάλαια τῆς ἱστορίας, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν ἀναγομένας καὶ δὴ τὰς ἑξῆς:

1) ὁ κ. *Ν. Καλογερόπουλος*, ὡμίλησε περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς Παλαιοχώρας Αἰγίνης.
2) ὁ κ. *Φ. Κουκουλές*, περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Κρητῶν ἐπὶ Βενετοκρατίας.
3) ἡ κυρία *Βενετία Κώττα*, περὶ λαϊκῶν θεμάτων εἰς τὴν Βυζαντινὴν ζωγραφικήν.
4) ὁ Πανοσ. *Ἐμμανουὴλ Καρπάθιος*, περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος ἐν τῇ δημώδει ποιήσει.
5) ὁ κ. *Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλος*, περὶ ἐμμέτρων χρησμῶν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.
6) ἡ κυρία *Αἰμιλία Σάρου*, περὶ τῶν Γενοατῶν ἐν τῷ τελευταίῳ ἀγῶνι τοῦ Βυζαντίου.
7) ὁ κ. *Ἰ. Παπαδόπουλος*, περὶ τοῦ ἁγίου ὄρους, τῆς ἱστορίας αὐτοῦ καὶ τῶν ἐθίμων τῶν μοναχῶν.
8) ὁ κ. *Νικόστρατος Καλομενόπουλος*, περὶ προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν παρὰ Βυζαντινοῖς.
9) ἡ κυρία *Εὐφροσύνη Λόντου-Δημητρακοπούλου*, περὶ Ἄννης τῆς Δαλασσηνῆς.
10) ἡ κυρία *Νίκη Πέρδικα*, περὶ Νομοκανόνων καὶ Νεοελληνικῶν ἐθίμων.
11) ὁ κ. *Κ. Παπαδημητρίου*, περὶ τῆς ἑνότητος τῆς φυλῆς ἐν τῇ μουσικῇ καὶ
12) ὁ κ. *Ν. Λανίτης* περὶ τοῦ τί ἀπέμεινεν ἐν Κύπρῳ μετὰ τὴν Φραγκοκρατίαν.

Ἐκδρομαί, ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ἐγένοντο μόνον δύο, μία εἰς τὴν ἐν Σαλαμῖνι μονὴν τῆς Φανερωμένης, περὶ τῆς, ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης

τῆς ὁποίας ὡμίλησεν ὁ ἑταῖρος κ. Ν. Καλογερόπουλος καὶ ἑτέρα εἰς Κρήτην, ἔνθα μὲ κέντρον τὸ Ἡράκλειον οἱ ἐκδρομεῖς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν κ. Ν. Πλάτωνος καὶ Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου ἐπεσκέφθησαν, πλὴν τῆς Γόρτυνος, τῶν περὶ τὸ Σκλαβεροχώριον Βυζαντινῶν ναῶν καὶ τῶν Βενετικῶν μνημείων τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὸ περιβόητον μουσεῖον τῆς πόλεως ταύτης ὡς καὶ τὰς ἀρχαιότητας τοῦ Κνωσσοῦ καὶ Φαιστοῦ. Αἱ ἐντυπώσεις τῶν ἐκδραμόντων μελῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐκδρομὴν ὑπῆρξαν πλούσιαι, μέγισται δὲ καὶ ἐγκάρδιοι αἱ περιποιήσεις, ἃς ἐπεδαψίλευσαν εἰς αὐτὰ ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ τοῦ Ἡρακλείου, ὁ ἐπιστημονικὸς αὐτῆς κόσμος, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες καὶ ἡ κοινωνία δὲ καθ' ὅλου, εἰς ἥν, ὡς μικρὸν ἀντάλλαγμα, τρία τῆς Ἑταιρείας μέλη, ὁ κύριος Φαίδων Κουκουλὲς καὶ αἱ κυρίαι Ἀθηνᾶ Ταρσούλη καὶ Νίκη Περδικα ἔκαμον ἀνὰ μίαν διάλεξιν· αἱ τελευταῖαι μάλιστα καὶ ἐδημοσίευσαν ἐκτενῶς διὰ τοῦ τύπου τὰς ἐκ τῆς ἀλησμονήτου ἐκδρομῆς ἐντυπώσεις των.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ ἡ Ἑταιρεία καθῆκόν της θεωρεῖ νὰ ἐκφράσῃ καὶ ἀπὸ τοῦ χώρου τούτου τὰς θερμὰς αὐτῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν τότε δήμαρχον Ἡρακλείου κ. Μηνᾶν Γεωργιάδην, πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Κρήτης κύριον Τιμόθεον, πρὸς τὸν Θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Ἀρκαδίας κύριον Βασίλειον, πρὸς τὸ προεδρεῖον καὶ τὰ μέλη τῆς Λέσχης ἐπιστημόνων Ἡρακλείου, πρὸς τὸν προϊστάμενον τῆς Τουριστικῆς ὑπηρεσίας Ἡρακλείου κ. Γ. Βοΐλαν, πρὸς τὸν μεταφράστην τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου κ. Σταυρινίδην, ὡς καὶ πρὸς τὸ κοινοτικὸν Συμβούλιον Ἀρχανῶν διὰ τὰς πολλαπλᾶς περιποιήσεις των πρὸς τοὺς ἑταίρους ἡμῶν κατὰ τὴν ἀλησμόνητον ταύτην ἐκδρομήν των, πρὸς δὲ τὸν διευθυντὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ Νικόλαον Πλάτωνα καὶ διὰ τὴν λαμπρὰν καὶ λίαν διδακτικὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ τε μουσείου καὶ τῆς Κνωσσοῦ.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ ἐκδρομῶν ὁ λόγος, λέγομεν ὅτι τὸ Δ. Συμβούλιον ἐνήργησε παρὰ τῷ Σῷ Ὑφυπουργείῳ Τύπου καὶ Τουρισμοῦ, ἵνα τοῦτο διευκολύνῃ ταύτας ὁρίζον ἑκάστοτε διὰ τοὺς ἐκδρομεῖς ἡμῶν ἐκπτώσεις, οἵας καὶ διὰ τὰ ἐκδρομικὰ σωματεῖα, εὐχαριστοῦμεν δὲ τὸν κ. Ὑφυπουργὸν εὐαρεστηθέντα νὰ ὑποσχεθῇ τὴν εὐμενῆ του ὑποστήριξιν.

Ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν ἐπιθυμοῦσα νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἀγαθὴν προσπάθειαν τοῦ Δημάρχου Πειραιῶς καὶ μέλους τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν κ. Μιχαὴλ Μανούσκου περὶ ἐπεκτάσεως τῶν Βυζαντινῶν διαλέξεων καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, προθύμως ὑπεσχέθη τὴν ἑαυτῆς συμβολὴν διὰ τῶν μελῶν της εἰς τὴν ἣν προὐτίθετο οὗτος νὰ κάμῃ ἐν Πειραιεῖ μεγάλην σειρὰν διαλέξεων. Ὁ ἐκραγεὶς ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ πόλεμος ἐματαίωσε τὸ σχέδιον τοῦτο ὡς ἄλλωστε καὶ τὴν ἐφετεινὴν σειρὰν τῶν ἰδικῶν μας διαλέξεων.

Ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, οὕτω καὶ ἐφέτος ἐτελέσθη τὸ ἐπὶ

τῇ ἁλώσει μνημόσυνον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 29ην Μαΐου ἐν τῇ παρὰ τὰ Μέγαρα ἱερᾷ μονῇ τοῦ ὁσίου Ἱεροθέου, ἔνθα οἱ ἑταῖροι ἡμῶν θερμὰς πρὸς τὸν Ὕψιστον ἀνέπεμψαν δεήσεις ὑπὲρ τῆς ψυχῆς Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισαμένων καὶ πεσόντων.

Αἱ ἀνταλλαγαὶ τοῦ περιοδικοῦ ἡμῶν μὲ τὰ ξένα περιοδικὰ ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ 1940, ἐλάχισται ὅμως ὑπῆρξαν αἱ προσφοραὶ βιβλίων εἰς τὴν ἡμετέραν βιβλιοθήκην κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα.

Ἡ βιβλιοθήκη Μυστακίδου, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθησαν καὶ ἐχρησιμοποίησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἀρκετοὶ λόγιοι, ἐπλουτίσθη διὰ προσφορᾶς καὶ ἄλλων τινῶν βιβλίων παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς κυρίου Ἀθανασίου Μυστακίδου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν νέων τακτικῶν μελῶν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τῶν προηγουμένων ἐτῶν ὑπῆρξε, δυστυχῶς, μικρός, μετὰ ἰδιαιτέρας δὲ χαρᾶς ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα κατέταξεν εἰς τὰ ἐπίτιμα μέλη της τὸν γνωστὸν Βυζαντινολόγον, πατέρα Vitalien Laurent.

Τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας συντόνους καταβαλὸν προσπαθείας πρὸς προαγωγὴν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑταιρείας κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ψήφισιν γενναίων ὑπὲρ αὐτῆς ἐνισχύσεων ὑπό τε τοῦ Σοῦ Ὑπουργείου τῆς Διοικήσεως Πρωτευούσης καὶ τοῦ Δήμου Πειραιῶς, αἵτινες ὅμως, δυστυχῶς, ἕνεκα τῆς παρεμπεσούσης κηρύξεως τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου, δὲν ἐγένετο δυνατόν, τοὐλάχιστον μέχρι σήμερον, ν' ἀναληφθῶσιν.

Ὁ πόλεμος ἐπίσης ὑπῆρξεν ἀφορμή, ἵνα μὴ ἐνεργηθῶσι κανονικῶς καὶ εἰς ἣν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἔκτασιν, αἱ συνδρομαὶ τῶν μελῶν, ὧν πολλὰ ἐστρατεύθησαν.

Κατὰ τἆλλα αἱ ὑπόλοιποι εἰσπράξεις ἐνηργήθησαν κανονικῶς, τὰ δὲ λογιστικὰ τῆς Ἑταιρείας βιβλία, ὡς θὰ δηλώσῃ καὶ ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπή, εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ὁποίας ἐτέθησαν ἅπαντα τὰ βιβλία, δικαιολογητικὰ καὶ λοιπὰ ἔγγραφα, ἐτηρήθησαν ἐν ἀπολύτῳ τάξει, χάρις εἰς τὸν ταμίαν ἡμῶν κ. Βασίλειον Λαμπίκην καὶ τὴν ἀξιέπαινον προσπάθειαν τοῦ κ. Θεοδώρου Γαλάνη.

Κατὰ ταῦτα αἱ ταμειακαὶ εἰσπράξεις κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1940 ἀνῆλθον ἐν συνόλῳ εἰς δραχμὰς 117.808, τὸ δὲ σύνολον τῶν πληρωμῶν συνεποσώθη εἰς δραχμὰς 141.358.

Τὰ ἔσοδα τῆς Ἑταιρείας ἐκ συνδρομῶν μελῶν, δωρεῶν, πωλήσεως τόμων Ἐπετηρίδων κλπ. ἔφθασαν εἰς τὸ σύνολον δραχμ. 102.928.30, τὰ δὲ γενικὰ ἔξοδα τῆς διαχειρίσεως εἰς δραχμ. 54.459.50.

Ἐγένοντο αἱ σχετικαὶ ἀποσβέσεις καὶ παρέμεινεν ὑπόλοιπον τῆς μερίδος «Κέρδη καὶ Ζημίαι» κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1940 Δρ. 142.081, ὅπερ μεταφέρεται εἰς νέαν χρῆσιν.

Τὰ ρευστὰ διαθέσιμα τῆς Ἑταιρείας μας εἰς μετρητὰ Ταμείου καὶ εἰς καταθέσεις μας παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1940 Δρ. 177.701.

Τοσαῦτα, φίλοι ἑταῖροι, τὰ ὑπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν κατὰ τὸ 1940 πεπραγμένα. Οἱ καιροὶ ὑπῆρξαν χαλεποί, ἂς ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι ἄμεινον ἔσσετ' αὔριον, θείᾳ συνάρσει καὶ χάρις εἰς τὰς νίκας τοῦ ἐνδόξου ἡμῶν στρατοῦ.

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1940 ΜΕΧΡΙ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1940

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ	ΔΡΑΧ.
Ταμεῖον	
Μετρητὰ ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31]12]1940	8.200.—
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.	
Λ]σμὸς Καταθέσεων εἰς ὄψιν	
Ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31]12]1940	169.501.—
Χρεώγραφα.	
Τὰ φυλασσόμενα παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος	1.430.—
Ἐπετηρίδες.	
Ἀξία διαθεσίμων σωμάτων Ἐπετηρίδων κλπ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν	360.000.—
Λευκώματα.	
Ἀξία Λευκωμάτων τῆς Ἑταιρείας	30.000.—
Σήματα Ἑταιρείας.	
Ἀξία διαθεσίμων Σημάτων (κονκάρδες)	350.—
Ἔπιπλα Γραφείου	5.000.—
Βιλλιοθήκη.	
Διάφορα Συγγράμματα (ὀνομαστικὴ ἀξία)	50.600.—
Ὑλικὰ διάφορα.	
Τσιγκογραφήματα (Clichés), πλάκες κλπ.	17.000.—
	642.081.—

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ	ΔΡΑΧ.
Κεφάλαιον.	
Τὸ σχηματισθὲν κεφάλαιον ὡς οἱ προηγούμενοι Ἰσολογισμοί	500.000.—
Κέρδη καὶ Ζημίαι.	
Ὑπόλοιπον ἀφιέμενον εἰς νέον	142.081.—
	642.081.—

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ "ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ„

ΕΞΟΔΑ (Δοῦναι)	
Γενικὰ ἔξοδα διαχειρίσεως.	
Διάφορα ἔξοδα καθ' ὅλον τὸ ἔτος 1940	46.119.50.—
Προμήθειαι : Ποσὰ πληρωθέντα δι' εἰσπρακτρα συνδρομῶν κλπ.	8.340.—
Ἀποσβέσεις: Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας τσιγκογραφημάτων κλπ.	2.840.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας Τόμων Ἐπετηρίδων συνυπολογιζομένης καὶ τῆς ἀξίας τῶν δωρηθέντων εἰς διαφόρους	40.000.—
Διαφορὰ ἐπὶ χρεωγράφων Ἑταιρείας	610.—
Ὑπόλοιπον Λ]σμοῦ Κέρδη καὶ Ζημίαι εἰς Νέον	142.081.—
	239.990.50

ΕΣΟΔΑ (Λαβεῖν)	
Εἰσπράξεις ἐκ Συνδρομῶν	29.760.—
» » Δωρεῶν	51.237.—
Τόκοι ἐκ καταθέσεων κλπ.	3.863.30
Διαφοραὶ ἐκ πωλήσεων τόμων Ἐπετηρίδων κλπ.	18.068.—
Ὑπόλοιπον προηγουμένης χρήσεως 1939	137.062.20
	239.990.50

Ἀθῆναι τῇ 30 Ἰανουαρίου 1941

Ὁ Ταμίας
ΒΑΣ. Π. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ὁ ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ
Θ. Γ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Οἱ κ. Γ. Στυλιανόπουλος καὶ Σπ. Βαρδάκις ἀποτελοῦντες τὴν δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 25 καὶ ἀπὸ 3ης Μαρτίου 1940 πράξεως τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ὁρισθεῖσαν ἐξελεγκτικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, συνελθόντες τὴν 22αν τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1941 εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λεμησοῦ ἀριθ. 12 οἰκίαν τοῦ κ. Φ. Κουκουλέ, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἀνεγνώσαμεν πάσας τὰς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 22295 ἔτους 1939, ἐγκυκλίου διαταγῆς τῆς Νομαρχίας Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας παρεχομένας ὁδηγίας περὶ ἀπολογισμῶν σωματείων, προέβημεν εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ὅλης δράσεως καὶ διαχειρίσεως τῆς ὡς ἄνω Ἑταιρείας τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἔτους (1 Ἰανουαρίου 1940 μέχρι 31 Δεκεμβρίου ἰδίου ἔτους) ὡς αὕτη προκύπτει ἐκ τῶν βιβλίων, ἀρχείων, διαχειριστικῶν στοιχείων καὶ λοιπῶν πληροφοριῶν τοῦ Δ. Σ. καὶ τῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑταιρείας, ἐξ οὗ ἐλέγχου διεπιστώσαμεν τὰ ὡς κάτωθι ἐκτιθέμενα. Ὅτι ἡ δρᾶσις τῆς Ἑταιρείας ὑπῆρξε κατὰ πάντα νόμιμος, ὅτι αἱ συνεδρίαι τοῦ Δ. Συμβουλίου ἐγένοντο κανονικῶς, συζητηθέντων ἐν αὐταῖς διαφόρων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν προαγωγὴν παρ' ἡμῖν τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ ὅτι ἡ Ἑταιρεία διεφώτισε μέγα μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινοῦ διὰ τῶν ἐκλαϊκευτικῶν διαλέξεων καὶ τῆς ἐπισκέψεως διαφόρων ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα Βυζαντινῶν μνημείων.

Ὡς πρὸς τὰ οἰκονομικὰ παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς· ὅτι πάντα τὰ βιβλία τῆς Ἑταιρείας ὡς καὶ τὰ δικαιολογητικὰ εἰσπράξεων καὶ πληρωμῶν ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσίν μας, ἐκ δὲ τοῦ διενεργηθέντος ἐλέγχου διεπιστώθη ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν λογιστικῶν βιβλίων, ἡ πιστὴ ἐγγραφὴ τῶν τε εἰσπράξεων καὶ τῶν πληρωμῶν καθὼς καὶ τὸ ἔγκυρον τῶν σχετικῶν δικαιολογητικῶν. Ἐκ τῶν διαφόρων ἐλεγχθεισῶν ἐγγραφῶν τῶν ἐπισήμων βιβλίων προέκυψαν τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα.

Α'. Ταμειακὸν μέρος

Αἱ διάφοροι εἰσπράξεις μετὰ τοῦ ἐκ δραχμῶν 31.750 ὑπολοίπου τῆς προηγουμένης χρήσεως καὶ ἀναλήψεως ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης δραχμῶν 30.000, ἐκ τῶν παρ' αὐτῇ καταθέσεών μας, ἀνῆλθον ἐν συνόλῳ εἰς δραχμ. 149.558, αἱ δὲ παντοῖαι πληρωμαὶ ἐκδόσεως Ἐπετηρίδος καὶ γε-

νικῶν ἐξόδων, ἔφθασαν εἰς τὸ ὁλικὸν ποσὸν τῶν δραχμῶν 141.358 μὲ πλεονάζον ὑπόλοιπον ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας μας διὰ τὸ νέον ἔτος 1941 ἐκ δραχμῶν 8.200.

Β'. Περιουσιακὸν μέρος.

Ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας μας συμπεριλαμβάνουσα τὰ διαθέσιμα σώματα Ἐπετηρίδων, σημάτων, συγγραμμάτων, ἐπίπλων κλπ. καθὼς καὶ τῶν μετρητῶν καὶ χρεωγράφων παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ ἐκ δραχμῶν 170.931 καὶ τοῦ ἐν τῷ ταμείῳ μας προμνησθέντος ὑπολοίπου ἐκ δραχμ. 8.200, ἐξικνεῖται εἰς τὸ ὁλικὸν ποσὸν τῶν δραχμῶν 642.081, ἐξ ὧν δραχμαὶ 500.000 παρέμειναν ὡς σχηματισθὲν κεφάλαιον μέχρι τῆς 31/12/1940 καὶ δραχμαὶ 142.081 ἀφέθησαν διὰ πιστωτικὸν ὑπόλοιπον τῆς ἑπομένης χρήσεως ἔτους 1941. Προτείνομεν ὅθεν τὴν ἔγκρισιν τοῦ μὲ τὰ ἀνωτέρω ἀποτελέσματα συνταχθέντος Γενικοῦ Ἰσολογισμοῦ τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν τοῦ λήξαντος ἔτους 1940 καὶ ἐξαιτούμεθα τὴν κατὰ τὸν Νόμον ἀπαλλαγὴν ἡμῶν ἀπὸ πάσης εὐθύνης.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22ᾳ Φεβρουαρίου 1941

Οἱ ἐλεγκταὶ
Γ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΠ. ΒΑΡΔΑΚΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

ΑΜΠΟΤ Ε.
ΒΟΛΙΔΗΣ Θ.
ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ Ι. †
ΔΑΡΑΛΕΞΗΣ Χ.
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ Π.
ΖΕΡΒΟΣ Ι.
ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΗΛΙΑΔΟΥ ΕΥΦΗ †
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΛΟΣ ΣΠ.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΕΥΑΓΓ.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Ν.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Π. Δ. †
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΥ ΤΟΥΛΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ †
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ.
ΛΑΜΠΙΚΗΣ Β.
ΛΟΥΚΙΔΗΣ Γ.
ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΛΟΣ Π.
ΞΕΝΟΠΟΥΛΛΟΣ ΓΡ.
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΛΟΣ Κ. †
ΣΑΡΟΓΛΟΥΣ Π. †
ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Β.
ΣΚΟΥΤΑΡΗ ΝΕΛΛΗ †
ΤΙΠΑΛΔΟΣ Γ. Ε. †
ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΛΟΣ Γ. †

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
† ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΔΕΛΤΑ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΛΑΜΠΙΚΗ ΣΟΦΙΑ
ΛΑΜΠΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΟΙΚΙΑΔΗΣ ΜΙΧ. †
ΜΠΕΝΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ †
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠ. ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΑΓΚΕΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΟ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΡΑΚΤΙΒΑΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙ-ΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ
ΧΩΡΕΜΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ †

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΑΘΗΝΗΣΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
ΑΚΙΛΟΓΛΟΥΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΑΜΠΟΤ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ †
ΔΕΛΤΑ ΠΗΝΕΛΟΠΗ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ †
ΚΑΣΔΑΓΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ †
ΚΟΥΚΟΔΕΙΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ
ΚΤΕΝΑ ΟΛΓΑ
ΛΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
† ΑΡΧ. ΔΙΑΝΑΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ
ΛΟΒΕΡΔΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ †
MILLER WILLIAM
ΝΟΜΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
ΠΟΥΡΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ
ΡΟΥΣΣΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ †
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΡΙΚΟΓΛΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΧΩΡΕΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ

ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΤΡΑΠ. ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ †
ΕΥΓΕΝΙΔΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΙΓΓΛΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΜΠΕΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
† Ο ΚΙΤΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ †
ΚΥΤΙΚΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ †
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΠΑΠΑΘΕΟΛΟΓΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος
† ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΛΟΣ †

Γεν. Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ταμίας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΙΠΑΛΔΟΣ †

Σύμβουλοι

ΙΩ. ΖΕΡΒΟΣ
ΣΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ †
ΝΙΚ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΠΑΝ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ †
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ
† ΑΡΧ. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ †
Κ. Ν. ΡΑΔΟΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἀντιπρόεδροι
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ
ΠΑΝΑΓ. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

Γεν. Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ταμίας
ΒΑΣ. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης
ΑΝΔΡ. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΛΟΣ

Σύμβουλοι

ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΙΣ Γ.
ΒΟΛΟΝΑΚΙΣ ΜΙΧ.
ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΗΣ ΑΝΤ.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΑΣΤ.
ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ ΕΜΜ.
ΠΕΡΔΙΚΑ ΝΙΚΗ
ΤΑΡΣΟΥΛΗ ΑΘΗΝΑ
ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥΣ-ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ
† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ALBERTONI ALDO †
ANASTASSIEVIC' DRAG.
BANESCU N.
BENESEVIC' W.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ. †
BRECCIA EV.
BRÉHIER L.
BROUVER FRANC. DE SIMONE
BURY J. B. †
BYRON R.
CADAFALCH J. P.
COLLINET PAUL †
DARCO E. †
DAWKINS R. M.
DELEHAYE HIPOLL.
DIEHL CHARLES
DÖLGER FR.
EBERSOLT J. †
ERHART ALBERT
FERRARI GIANNINO
GERLAND E. †
GRÉGOIRE HENRI
JERPHANION GUIL. DE
HEISENBERG A. †
HESSELING D.
IORGA N. †
KURTZ ED. †
LAURENT VIT.
MARCHALL HEN. FREDERICK
MERCATI SILVIO GIUSEPPE
MERTEN ERICH
MILLER WILLIAM
MILLET G.
MORAVCSIC G.
MURATI FR. †
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α. †
NOAILLES PIERRE DE
PALMIERI AUR. †
PAVOLINI PAOLO
PERNOT H.
† ΠΡΟΥΣΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ †
RODD RENNELL
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ. †
SCLUMBERGER G. †
ΧΑΪΛΕ ΣΕΛΑΣΙΕ
SOKOLOFF IV.
STRYGOWSKI JOS.
TAFRALI OR. †
USPENSKIJ F. †

RÉSUMÉ DU VOLUME

Coucoulés Phédon. «*Coutumes funèbres des Byzantins*». pp. 3-80.

Faisant suite à son étude «sur les dispositions protocolaires de l'enterrement de basileis» inserée dans le volume précédent de l'«Epétiris» l'a. traite ici des coutumes funèbres du peuple byzantin, en se basant sur des sources byzantines ainsi que sur les coutumes analogues néogrecques. Il divise sa notice en plnsieures chapitres: les agonisants et ce qui suit après leur fin, la *péristolé* (la toilette) du mort, sa *prothésis*, (sa mise en cercueil et son exposition dans la chambre), les lamentations, les funerailles, si on couvrait ou non le mort, le service funèbre, les lieux de l'enterrement, les oraisons funèbres et l'enterrement, les objets déposés dans la tombe, la violation des tombeaux, si l'embaumement se saisait chez les Byzantins, l'enterrement était obligatoire, les tombes, les monuments et leurs ornementation, les préjugés concernant les morts, le banquet offert après l'enterrement et la consolation, les services de requiem, les libations et les sacrifices, l'expression du deuil et sa durée.

Tomadaki N. «*Églises et institutions de la communauté grecque de Livourne*». pp. 81-127.

L'a. basé sur les documents et les monuments de cette communauté ainsi que sur des documents déposés dans des archives italiens et grecques, parle de l'activité des Grecs de Livourne avant la restauration héllénique. Ceux-ci après avoir construit à Livourne une belle église, rendirent cette ville un centre national important qui contribua sérieusement au devéloppement de la culture en pays grecs avant 1821 et aida considérablement la lutte de l'indépendance. L'auteur traite dans cette étude articulièrement les sujets suivants: ce qui précéda la création de la communauté hellénique, la fondation de l'église de la Ste Trinité, celle de la communauté et des son hôpital, les Français et la communauté, l'école et les boursiers de la communauté. L'a. publie en outre des inscriptions copiées dans l'ancien et le nouveau cimetière de la communauté, des documents concer-

nant ses privilèges, d'autres concernant les élections des ses archontes, documents en italien rélatifs à l'approbation ou à la révision des Statuts de la communauté et de la fondation du cimétière ainsi que du droit d'enterrement des grecs orthodoxes en pompe réligieuse pendant le jour.

André Xyngopoulos. «La miniature du commencement du codex sinaïticus 339». pp. 128-137.

L'a. réfute l'opinion de Kondakov, d'après laquelle cette miniature représente un monastère avec son catholicon au milieu et différentes chapelles autour, et opine qu' elle représente l'intérieur du béma d'une église avec son iconostase, sujet deformé par l'artiste qui se permit d'y ajouter d'autres éléments entièremenr étrangers au sujet.

Du même auteur. «Le fragment qui manque au couvercle du sarcophage de Georges Capandrite». pp. 156-159.

Dans le volume XI de l' «Epétiris» l'a. publia le couvercle et l' épigramme qui y figurait sans le commencement des vers 1 et 5 pour la raison que l'extremité gauche de la plaque manquait. Heureusement ce fragment vient d'être retrouvé pendant la démolition de l'ancienne sacristie du couvent des Vlattades à Salonique, ce qui permit de rétablir l'épigramme dans son intégrité.

Zoés Léonide. «Michaël Hermodoros Listarchés—Jérome Litarchos». pp. 138-141.

L'a. parle des différentes formes du nom de la famille Listarchés, dont il suit les représentants depuis la fin du XVe siècle, puis se basant sur des renseignements puisés dans les Archives de Zante, il parle de la vie et de l'activité d'Hermodore Listarchès et de son neveux Jérôme.

Chistophilopoulos A. «Observations critiques aux sources du droit byzantin». pp. 142-148.

L'a. soutenant que plusieures sources du droit byzantin doivent être rééditées avec une méthode littéraire plus serrée et basée sur une tradition manuscrite plus riche, propose différentes corrections à des textes juridiques publiés dans les VIe volume des *Analecta sacra et classica* de Don Pitra, à la «*Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον*» de Matthieu Vlastaris, à l' «*Exabible*» d'Arménopoulos aux *Acta et diplomata* des Miklosich et Müller, aux *Assises* de Chypre et à la «*Synopsis des lois*» de Michel Psellos

Dyovouniotis Constantin. «Cosma Vestitore: éloge inédit de Jean Chrysostome». pp. 149 156.

L'a. publie cet éloge inédit d'après les manuscrits *Parisin. B.N.* gr. 1454, de la Grande Lavra du Mont Athôs 1968, ainsi que de celui de la Biblioth. Nation. d'Athènes 301, avec quelques observations.

Du même auteur. «Les manuscrits de B. Mystakidés légués avec sa bibliothèque s à la Sté de E'. Byz.». pp 160 210.

L'a. classa ces manuscrits dans 500 enveloppes, dont il publia le sommaire des 250 premières dans le volume précédent de l' «Epétiris». Il publie aujourd'hui celui des autres 250 enveloppes, qui contiennent des notes variées, sur des sujets historiques, littéraires, géographiques, écclesiastiques etc.

Papazoglou Abraham. «Mohammed II le conquérant d'après l'historien Turc Acik pacha Zadé». pp. 211-246.

L'a. parle de la vie d'Acik pacha, auteur d'une «Chronicon de la dynastie d'Osman», des différents manuscrits de cet ouvrage et traduit quelques passages concernant la vie et l'activité de «Mohammed II, et ceux qui se rapportent à la prise de Constantinople et d'autres villes de l'empire byzantin.

Papadopoulos Jean. «Y-a-til un seconde St-Cyrille de Gortyna?» pp. 247-251.

D'après les sources indirectes Byzantines et les chercheurs modernes, l'évêque de Gortyna Cyrille le thaumaturge fut massacré par les Sarrasins lorsque ceux-ci occupèrent la Crète. L'a. prouve

que ce Cyrille de Gortyna subit le martyre sous Dioclétien et Maximilien. Les chroniqueurs postérieurs à Génesius, qui est la source première, ont transporté par erreur ce fait à l'époque des Arabes, en dénaturant le témoignage de Génesius.

Apostolidès C Myrtilos. *«Les noms à apparence étrangère de Philippopoli».* pp. 252-280.

L'a s'occupe de l'histoire et l'étymologie des quatre noms de Philippopolis en Thrace qui ont l'air de provenance étrangère. Ce sont: 1) *Pulpudeva* qui provient de *Pulpu*=Philippe et de la terminaison thrace *deva*=village, quartier, par conséquent il signifie Φιλίππου πόλις. 2) *Ploudin* ou *Plovdin* qui apparait à partir du XVe siècle jusqu' en 1700 dans des documents italiens de Raguse, ainsi que dans des chroniques et itinéraires serbes. Le nom est une transformation slave de πλωτίνη (Plôtina –Plôtin—Plootin—Ploutin—Ploudin—Plovdin.) 3) *Pulpudena*, nomination qu'on rencontre chez des commentateurs de Ptolemée et de Lucien. C'est une transcription latine de Poulpoudeva qu'on voit chez l'historien goth Jornandes ou l' v (δεύα) a été pris pour ν (δένα) par erreur de ressemblance. 4) *Plòvdiv* est une transformation arbitraire de Plovdin pour avoir l'air slave, operée par N. Guérof, qui ignorait Pulpudeva; on la rencontre dans des documents bulgares à partir de 1859. La première transformation fut Plovdion.

Maletskos Antoine. *«Le couvent de St-Georges Coudounas à Prinkipo des îles des princes».* pp. 281-314.

Après un résumé suceint de l'histoire antérieure de ce couvent, l'a. racontre en détail celle à partir du milieu du XVIIe siècle d'après des bulles patriarcales et d'autres documents déposés dans les Archives du Patriarcat Oecuménique, ainsi que dans celles du couvent de Lavra en Péloponèse. Pour compléter sa notice l'a. parle des chapelles et des inscriptions du couvent et dresse la liste de ses higoumènes depuis 1752.

Pézopoulos Emmanuel. *«Euripide, Mésomède et Nonnos».* pp. 315-320.

L'a. prouve que l'hymne de Mésomède à Némésis a eu pour modèle Euripide, auquel le poète emprunta quelques expressions, et non pas Antimachos comme Kaïbel avait opiné. L'hymne tel qu'il nous est parveuu a l'ordre des vers ébranlé. Nonnos dans ses Dionysiaques montre qu'il connaît cet hymne à en juger par les passages communs.

Moschopoulos Nicéphore. *«La Grèce d'après Evlia Tchélébi».* pp. 321-363.

L'a. poursuivant la traduction des quelques passages de l'itinéraire du voyageur Turc Evlia Tchélébi, traduction parue dans les volumes précédents de l'«Epétiris» en publie dans le présent volume la suite. Cette partie concerne Salonique.

Sigalas Antoine. *«Contribution à l'hisroire du couvent de Sauveur de l'île de Scopélos».* pp. 364-369.

L'a. publie avec son sceau le sigillium du patriarche œcuménique Cyrille II de l'an 1636 concernant ce couvent ainsi que deux sceaux qui doivent être attribués aux patriarches Gabriel III de 1702 et Sophronios II de 1775.

Yannopoulos N. *«Recherches dans l'éparchie d'Hagias. Déssiani et Vathyrreuma».* pp. 370-383.

L'a. se basant sur le fait que dans le village Déssiani de l'éparchie d'Hagias on voit en grand nombre des fragments de poterie, des vases de divers marbres, des tessons et des briques cuites soutient que ce village occupe l'emplacement de la ville byzantine Déssiani et parle de son évêché. Puis il parle des trois églises qui y subsistent encore. celle des Sts Théodores, de St Nicolas et de la Dormition, de leurs inscriptions et de leurs peintures murales. Il parle plus amplement des sculptures de l'église de la Dormition qui serait élévée sur l'emplacement d'une basilique paléochrétienne. Enfin il dresse la liste des sculptures paleochrétiennes et byzantines trans-

portées dans le collège d'Hagia Dans la seconde partie de sa notice l'a parle de l'histoire du village de Vathyrreuma, aujourd'hui en ruines, et en décrit les églises de St Nicolas et de Panayia, édifices d'époque byzantine, reparés par la suite. Les fresques de St Nicolas remontées au XVIe siècle au plus tard occupent l'auteur plus longuement et il en publie quelques copies.

'Εξεδόθη ἐπιμελείᾳ Φ. Κουκουλέ, Κ. Δυοβουνιώτου καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ